

1312

ΔΟΣΙΕΙΟΝ
ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ
ΠΕΡΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΜΨΥΧΩΣΕΩΣ

ΤΗΣ
ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΕΩΡΓΙΑΣ.

ΠΟΝΗΜΑ

Π. Ι. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ,

ΒΡΑΒΕΥΘΕΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΚΡΙΤΩΝ.

Οὐ παντός πλεῖν εἰς Κόρινθον.
Arduum scandere in Capitolium.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΜΕΤΑΡΡΩΜΙΣΕΩΝ.

Κάτωθεν τοῦ Δημαρχείου

1880

ADAM BRIDGES

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

1952

ADAM BRIDGES

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

1952

500

ΔΟΣΙΕΙΟΝ
ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ
ΠΕΡΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΜΨΥΧΩΣΕΩΣ

ΤΗΣ

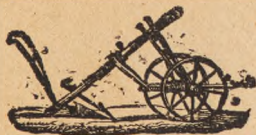
ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

ΠΟΝΗΜΑ

Π. Ι. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΒΡΑΒΕΥΘΕΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΚΡΙΤΩΝ.

Οὐ παντὸς πλεῖν εἰς Κόρινθον.
Arduum scandere in Capitolium.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ «ΤΩΝ ΜΕΤΑΡΡΩΜΙΣΕΩΝ»
Κάτωθεν τοῦ Δημαρχείου

1880.

AMERICAN

ΔΙΑΤΗΡΗΜΑ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΝ

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΤΕΡΨΙΛΑΣ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΣ

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΤΕΡΨΙΛΑΣ

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΤΕΡΨΙΛΑΣ

Of the ...
...

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

...

1880

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1—13
ΠΡΟΛΟΓΟΣ τοῦ βραβευθέντος πονήματος.	17—26

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Γεωργία πεφωτισμένη	27—30
-------------------------------	-------

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Γεωργία ἀμαθής	31—50
--------------------------	-------

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Κατάστασις τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας
καὶ γεωργικὸς πληθυσμὸς.

§ 1. Κατάστασις τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας	51—65
§ 2. Γεωργικὸς πληθυσμὸς	65—78

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Ἑλληνικὴ γεωργία, ἐν γένει, καὶ ἑλληνικὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα, ἑλληνικὰ καλλιέρ- γειαι καὶ ἑλληνικὰ γεωργικὰ προϊόντα	79—87
--	-------

§ 1. Καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν . . .	88—94
§ 2. Καλλιέργεια τῶν σταφιδαμπέλων καὶ ἀμπέλων	94—119
§ 3. Καλλιέργεια τῆς ἐλαίας	119—137
§ 4. Καλλιέργεια τοῦ βάμβακος	138—152
§ 5. Καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ	152—158
§ 6. Καλλιέργεια τοῦ ἐρυθροδάνου . . .	159—164
§ 7. Περὶ μετὰξης	162—165
§ 8. Καλλιέργεια τῶν σύκων	165—167

Συμπέρασμα ἐκ τῶν διαφορῶν ἐλληνικῶν καλ- λιεργειῶν	167—171
--	---------

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Βάρη τῆς γεωργίας	171—176
-----------------------------	---------

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

Περὶ βελτιώσεως καὶ ἐμψυχώσεως
τῆς ἡμετέρας γεωργίας.

Μέρος πρῶτον.

Περὶ βελτιώσεως ἐν γένει	176—211
------------------------------------	---------

Μέρος δεύτερον.

Ἐγκλιματισμὸς φυτῶν καὶ δένδρων· φυτώρια δεν- δροκομεῖα	212—230
--	---------

Μέρος τρίτον.

Περὶ τῶν στοιχείων πάσης γεωργικῆς ἐπιχειρήσεως 231—247

Μέρος τέταρτον.

Περὶ φορολογίας φιλανθρώπου καὶ περὶ
μέσων συγκοινωνίας.

Φορολογία 248—257

Μέσα συγκοινωνίας 257—265

Μέρος πέμπτον.

Γεωργικὴ ἐκπαίδευσις 266—293

Μέρος ἕκτον.

Γεωργικὰ φῶτα καὶ γεωργικοὶ ὑπότροφοι . . . 293—299

Μέρος ἕβδομον.

Ἐμφύχωσις τῆς γεωργίας 299—305

Μέρος ὄγδοον.

Ἀντιπροσώπευσις τῆς γεωργίας ἐν τῇ κυβερνήσει 305—310

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Γεωργικαὶ τέχναι 310—314

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

Κτηνοτροφία 315—337

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

Δάση 337—352

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

Νόμοι ἀγροτικοί 363—359

ΕΠΙΛΟΓΟΣ 360—362

Ὁ Κωνσταντῖνος Δόσιος, ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ σοφός, ἔθετο, διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ, πέντε διαγωνισμοὺς κοινοφελεστάτους, μεταξὺ δὲ αὐτῶν τάσσεται καὶ ὁ περὶ βελτιώσεως καὶ ἐμψυχώσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι γεωργίας.

Ὁ πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων Σύλλογος ὀρίσθη ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ ἀνδρὸς ἐκτελεστής τοῦ ἀγαθοεργοῦ αὐτοῦ σκοποῦ.

Ὁ Σύλλογος ἐξετέλεσε λίαν φιλοτίμως τὴν παραγγελίαν τοῦ ἀγωνοθέτου, κηρύξας τοὺς ἀγῶνας διὰ καταλλήλου προγράμματος.

Ὁ γεωργικὸς ἀγὼν ἐπεραιώθη ἐσχάτως, βραβευθέντος τοῦ παρεπομένου πονήματος (α).

Οἱ κριταὶ ἐλυπήθησαν ἐπὶ τῇ ἀπέλπιδι διαθέσει τοῦ συγγραφέως.

Μακρὰ ὅμως, καὶ πικρὰ συγχρόνως, πείρα μ' ἐδίδαξεν ὅτι, παρ' ἡμῖν, περὶ γεωργίας καὶ λοιπῆς βιομηχανίας, οὐδεὶς σπουδαιολογεῖ, μὲν δὲ λίαν εὐάριθμοι εἶναι οἱ ἀναγινώσκοντες καὶ σκεπτόμενοι περὶ πραγμάτων τοιούτων.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἡμετέρα διάνοια ἐλεπτύνθη ἐν πολλοῖς, ἀλλὰ δὲν ἐμάθικεν εἰσέτι τὸ κυριώτερον — νὰ ἐργαζώμεθα ὠφελίμως.

(α) Τὸ πόνημα τοῦτο ὑπεβλήθη εἰς τοὺς κριτὰς κατὰ μᾶλλον τοῦ 1878. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ νεώτερα πράγματα δὲν ἀναφέρονται εἰς αὐτό.

Περὶ οὐδενὸς δ' ἄλλου πράγματος ἐνδιαφέρομαι τόσον, ὅσον περὶ τῆς γεωργίας τῆς πατρίδος μου. Ἡ Ἑλλάς εἶναι τόπος μικρῶν ἰδιοκτητῶν καὶ μικρῶν γεωργῶν, ἐκ τῆς περρωτισμένης δὲ φιλοπονίας τῶν μικρῶν αὐτῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν μικρῶν αὐτῶν γεωργῶν ἐξαρτᾶται ἡ εὐημερία της. Ὅθ' εὐημερήσῃ λοιπὸν ἡ Ἑλλάς, ὅταν καὶ ἐν αὐτῇ συμβῆ ὅ,τι συνέβη καὶ ἐν Γαλλίᾳ. Μετὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον, καὶ μετὰ τὴν πληρωμὴν τῶν πέντε δισεκατομμυρίων, κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν μαθημάτων γεωργικῆς τινος σχολῆς, ὑπουργὸς τοῦ κράτους, ἐπιλαβόμενος τῆς ἐχέτης προστυχόντος ἀρότρου, εἶπε πρὸς τοὺς μαθητάς: «Κύριοι, πολλὰ καὶ μεγάλας ζημίας ὑπέστημεν, ἀλλὰ πρὸ ἐργαλεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον κρατῶ διὰ τῆς χειρὸς μου, »θὰ μᾶς ἀποζημιώσῃ ἀφειδῶς.» Καὶ ταῦτα εἰπὼν, πολλὰ ὑπεσχέθη νὰ πράξῃ, καὶ πολλὰ ἔπραξεν, ὑπὲρ τῆς ἀείποτε προοδευούσης καὶ μεγάλως νῦν εὐημερούσης γαλλικῆς γεωργίας.

Ὅλοι οἱ εἰλικρινῶς ἀγαπῶντες ἡμᾶς δὲν παύουσι συμβουλεύοντές μας νὰ τραπῶμεν πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον, οἱ ἐχθροὶ δὲ ἡμῶν καθεκάστην μᾶς κτυποῦσι κατὰ πρόσωπον τὴν ὕβριν ὅτι εἴμεθα ἀνάξιοι προσοχῆς, ὡς μὴ δόντες δείγματα πρακτικῆς διανοίας καὶ βίου ἐνεργοῦ. Ἡμεῖς ὅμως, ὡς μειράκια δύστροπα, ἀνάληπτοι μένομεν καὶ εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν φίλων καὶ εἰς τοὺς ὀνειδισμοὺς τῶν ἐχθρῶν.

Ἀφότου ἀμυδραὶ τινες ἀκτῖνες φωτὸς ἐπιστημονικοῦ ἤρχισαν νὰ φωτίζωσι τὸν ἡμέτερον ὀρίζοντα, καὶ ἐντεῦθεν ἐκυκλοφόρησαν πληροφορίαὶ ἀόριστοι περὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, ὀλίγοι τινες ἐκ τῶν ἡμετέρων συμπολιτῶν ἐθεώρησαν καθήκον νὰ ὑψώσωσι φωνὴν ὑπὲρ τῆς καλλιιεργείας τῶν πρακτικῶν ἐκείνων φώτων, ἐξ ὧν καὶ μόνων ἔπρεπε νὰ προσδοκῶμεν τὴν βαθμηδὸν ἀνάπτυξιν πάσης βιομηχανικῆς ἐργασίας, ἰδίως δὲ τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργικῆς βιομηχανίας, ὡς πρωτίστης καὶ ἀναγκαιοτέρας ὄλων τῶν βιομηχανιῶν. Οἱ

ἄνθρωποι αὐτοί, καὶ πολλὰ, κατὰ καιροῦς, εἶπον, καὶ πολλὰ ἔγραψαν, καὶ πλείστα ὅσας παρακλούσεις ἀπήθουναν πρὸς τοὺς δυναμένους νὰ δώσωσι χεῖρα βοηθῶν εἰς ἔργον τὸ ὅποιον ἤθελε τοὺς ἀπαθανάτισει. Ἄλλ' εἰς μάτην! Οὐδεὶς ἔδειξεν ὄρεξιν ν' ἀκούσῃ αὐτοὺς, ἐπεριφρονήθησαν δὲ ὡς περιφρονοῦνται οἱ παραλογιζόμενοι!

Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, πᾶς γεωργός, καὶ πᾶς μὴ νομικός, μὴ ἰατρός, μὴ φιλόλογος—μόνον δὲ νομικούς, ἰατροὺς καὶ φιλόλογους παράγει τὸ ἡμέτερον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα—, λογίζεται ἄνθρωπος χυδαῖος, μηδαμινός, βλάξ! Ἰδιοκτῆμων, γεωργός, ναυτίλος, ἔμπορος, πραγματευτής, τεχνίτης, εἶναι ἄνθρωποι ἀνάξιοι προσοχῆς, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν βάνουσα, ποταπά! Τοῦτο δὲ συμβαίνει εἰς χώραν καυχωμένην ἐπὶ ἀκράτῳ πολιτικῇ ἐλευθερίᾳ. Ἀλλὰ μὴ ἡ ἐλευθερία, ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ καυχόμεθα, εἶναι ψευδής! Ἀληθὴς ἐλευθερία ὑπάρχει μόνον ἐκεῖ ὅπου οἱ ἄνθρωποι εὐημεροῦσι διὰ τῆς ἐργασίας. Δότε εἰς τοὺς φελλάχους τῆς Αἰγύπτου, ἢ εἰς τοὺς σαράνους τῆς Δακίας, ὅσας θέλετε πολιτικὰς ἐλευθερίας—καὶ οἱ τελευταῖοι ἔχουσιν ἀρετὰς—, προικοδοτήσατε αὐτοὺς μ' ὅσα θέλετε νομοθετήματα, καὶ ἀνεγείρατε εἰς τὸ Κάϊρον καὶ εἰς τὸ Βουκουρέστιον ὅσα δυναθῆτε πανεπιστήμια, γυμνάσια καὶ σχολεῖα, ὅμοια τῶν ἰδικῶν μας, διὰ νὰ ἐκπαιδεύωνται μόνον νομικοὶ, ἰατροὶ καὶ φιλόλογοι, ἀφήσατε δὲ αὐτοὺς ἀπαιδευτοὺς εἰς τὴν τεχνικὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὰς παραγωγικὰς μεθόδους, καὶ θὰ εἰδῆτε ὅτι ὁ φελλάχος, ἐξακολουθῶν νὰ ἐργάζεται τυφλῶς καὶ βαρβάρως, θὰ μένῃ πάντοτε φελλάχος, καὶ ὁ σαράνος, ὡσαύτως, πάντοτε σαράνος, καὶ θὰ εἰδῆτε προσέτι ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, μ' ὅλα τὰ ρῶτα τὰ ὁποῖα ἠθέλησατε νὰ τοὺς δώσετε, κατῆντησαν δυστυχέστεροι παρ' ὅσον ἦσαν δυστυχεῖς, προτοῦ νομίσωσιν ἑαυτοὺς περωτισμένους. Μετεχειρίσθην τὸ παράδειγμα ἄλλων λαῶν ἀπαιδευτῶν, διότι θὰ μοῦ ᾔτο λυπηρότατον τὸ παράδειγμα τοῦ ἡμετέρου λαοῦ, θῆμα γενομένου τοῦ μάλ-

λον ἀκαταλλήλου εἰς τὰς ἀνάγκας του ἐκπαιδευτικοῦ συστήμα-
το. Μόνοι αἱ πειραματικαὶ ἐπιστῆμαι ῥέπουσιν ἀμέσως πρὸς
τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πρὸς τὴν ταχύτεραν τῆς
καταστάσεώς του βελτίωσιν. Πᾶς δὲ ἄνθρωπος, καὶ πᾶς λαὸς,
ἐπιθυμεῖ τὴν εὐημερίαν του. Ἐκ τῶν δύο τούτων μεγάλων
ἀρχῶν ἐκπορεύεται πᾶσα ὄθησις πρὸς τὸν πολιτισμὸν ὅστις
σήμερον δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ἡ πεφωτισμένη καὶ παραγω-
γικὴ ἐργασία. Ἐργασία μὴ παραγωγικὴ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν
παντελεῖ ἔλλειψιν τῆς ἐργασίας, διὰ τὸ νὰ ἦναι δὲ παραγωγικὴ,
πρέπει νὰ φωτίζεται, καθ' ὅλας τὰς λεπτομερείας της, ἀπὸ
τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης, νὰ ἐκτελεῖται δὲ διὰ μεθόδων ἀπλο-
ποιουσῶν αὐτὴν, διότι ἡ ἀπλοποίησις καὶ χρόνον οἰκονομεῖ καὶ
ἐνέργειαν.

Ἡ Ἑλλὰς θὰ ἦτο, βεβαίως, χώρα ἐπιφανῆς, ἐν τῇ Ἀνατο-
λῇ, διὰ τὰς προόδους αὐτῆς, ἂν, ἀπ' ἀρχῆς, διὰ καταλλήλου
παιδεύσεως, ἡ διάνοιά της ἤθελε στραφῆ πρὸς τὸν πρακτικὸν
βίον καὶ τὴν πεφωτισμένην ἐργασίαν. Ἴσως, σήμερον, θὰ ἦτον
εἰς κατάστασιν νὰ συναγωνισθῆ, κατὰ τινα λόγον, εἰς τὸν
διεθνῆ ἀγῶνα τοῦ παγκοσμίου πλούτου καὶ τῆς παγκοσμίου
εὐημερίας, τὴν ὁποίαν ποθεῖ, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ εὕρη!

Ἄν ἡ μία γενεὰ κληροδοτῆ εἰς τὴν ἄλλην τὸ προϊόν τῆς
ἐργασίας της ὡς κεφάλαιον παραγωγῆς μεγαλητέρας καὶ τε-
λειωτέρας, δὲν ἤξούρω, τῇ ἀληθείᾳ, τί αἱ μετὰ τὸν μέγαν καὶ
ἐνδοξον ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα γενεαὶ δύνανται νὰ καυχη-
θῶσιν ὅτι ἐκληροδότησαν εἰς τὰς μελλούσας γενεάς! Γεωργι-
κῶς, τὸ κληροδότημά των συνίσταται εἰς τὴν παντελεῖ γεωρ-
γικὴν ἀμάθειαν, εἰς τὴν βάρβαρον ἀποδεκάτωσιν, εἰς τὴν μί-
σθωσιν τῶν δημοσίων προσόδων, καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ἀλωνίων
καὶ τῶν ἀγρῶν ἐμφάνισιν τοῦ ἐνοικιαστοῦ, τοῦ φοβερωτέρου καὶ
ἀρπακτικωτέρου ὅλων τῶν δανειστῶν!

Τὰ συμφέροντα τοῦ ἀγροτικοῦ ἰδιοκτίτου καὶ τοῦ γεωργοῦ
θεωροῦνται, καὶ ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ ὑπὸ τῶν σοφῶν καὶ

τῶν πλουσιῶν τοῦ ἔθνους, συμφέροντα ἀλλότρια, συμφέροντα ἀνάξια βοήθειας καὶ ἐμψυχώσεως. Ἡ γεωργία μας ἀφέθη εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν τῆς τύχης καὶ εἰς τὰς πατροπαραδότους τυφλὰς ἔξεις, καὶ οὕτω πως θὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἂν δὲν μεταβληθῇ καταλλήλως τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἡμῶν πρόγραμμα, ὡς ἱκανῶς περὶ τούτου ἐξηγήθην ἐν τῷ ἐμῷ πονήματι.

Τελοσπάντων, τὸ πείραμα ἐγένετο, καὶ τὰ ἀποτελέσματά του εἶναι καταφανῆ. Τί κατορθώθη ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν τοῦ ἔθνους δυνάμεων ἐκ μόνης τῆς δημιουργίας ἐπιστημόνων, ἀνικάνων νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν τελειοποίησιν καὶ τὴν αὐξήσιν τῆς ἐθνικῆς παραγωγῆς! Ἐπεθύμουν νὰ ᾔτο δυνατόν νὰ συμμερισθῶ καὶ ἐγὼ τῆς ἀγαλλιάσεως τῶν πρυτάνεων τοῦ πανεπιστημίου, ἀναγγελλόντων, κατ' ἔτος, τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἀπολυομένων νομικῶν, ἰατρῶν καὶ φιλολόγων! Ἄλλ' ἡ καρδιά μου εἶναι ἀνάσθητος εἰς τοιαύτην ἀγαλλίασιν. Παρατηρήσατε τοὺς πλείστους τῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίων ἀποφοιτώντων νέων εἰς τί ἐνασχολοῦνται καὶ τί παράγουσι! Εἶδατε αὐτοὺς πῶς πένονται, καὶ τινες ἐξ αὐτῶν πῶς λιμοκτονοῦσι! Μελετήσατε τὴν ἐντεῦθεν προσγινομένην, καὶ καθ' ἑκάστην αὐξάνουσαν διαφθοράν! Ποῦ, ἄρά γε, τὸ μέγα τοῦτο κακὸν θὰ φθάσῃ, μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν! Ἐπικαλοῦμαι, θερμοῖς δακρύοις, τὴν φιλοπατρίαν Σας! Ἀκούσατε, ἀκούσατε!

Οἱ νέοι οὗτοι, ἐξ ἀνάγκης, ὅλοι σχεδὸν, εἶναι: ἐφημεριδογράφοι, ὅλοι ποιηταί, ὅλοι μυθιστοριογράφοι, ὅλοι μεταφρασταὶ μυθιστορημάτων, ὅλοι δραματοποιοὶ, ὅλοι πολιτικοί!! Ἡ ἐλαττὰ λεγομένη φιλολογία, τυφλὴ, παρ' ἡμῖν, καὶ ἀηδῆς ἀπομίμησις, εἶναι τὸ κυριώτερον αὐτῶν στάδιον, οἱ δὲ ἐκ τοῦ τοιούτου σταδίου παραγόμενοι καρποὶ εἶναι ὅμοιοι τῶν καρπῶν τοὺς ὁποίους τοῦτο παρήγαγε καὶ παρ' ἄλλοις εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς. Ἀπομίμησις ὀλεθρία, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ἐπικαλεσθῶ

τὴν μαρτυρίαν ἀνδρὸς ἐκ τῶν σοφωτέρων τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς.

Ὁ Μακώλεϋ λέγει ὅτι, κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα, ἡ ἐλαφρὰ φιλολογία, ἐν Ἀγγλίᾳ, εἶχε καταστήσει π λ η γ ῆ καὶ α ἴ σ χ ο ς ἔ θ ν ι κ ὸ ν ! « Τῆς τοιαύτης φιλολογίας οἱ κερτάται—ἐξακολουθεῖ ὁ μέγας ἱστορικός—τόσον ὀλίγα ὡφελεῦντο ἐκ τοῦ ἔργου των ὥστε ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ φορολογῶσι τοὺς προύχοντας τοῦ τόπου. Πᾶς πλούσιος καὶ φιλάγαθος λόρδος ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ πληθῆος συγγραφέων, τῶν ὁποίων αἱ ὀχληραὶ ἀπαιτήσεις καὶ αἱ χαμερπεῖς κολακείαι ἄδεν ἠθέλον σήμερον πιστευθῆ. Ἡ ἀφιέρωσις βιβλίου τινας ἔπρεπε ν' ἀνταμειφθῆ διὰ χρυσίου, καὶ τὸ διδόμενον ποσὸν ὑπερέβαινε πολλάκις τὴν αξίαν τοῦ χειρογράφου, ἂν τοῦτο κερταεῖτο. Συνεχῶς δὲ ἐτυποῦντο βιβλία, ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τῆς ἀφιέρωστος πρὸς τινα τῶν σημανόντων. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο τῶν ἐπαίνων ἔφερε τὰ ἀποτελέσματα του. Ἡ κολακεία ἐφάσεν ἐνίοτε μέχρις ἀνοησίας, καὶ ἐνίοτε μέχρις ἀνοησίας. Οἱ ποιηταὶ μάλιστα, ἠθικῶς ἐξεταζόμενοι, εἶχον κκοινὸν τινα χαρακτῆρα μεταξὺ προαγωγῆ καὶ ἐπαίτου Ἀλλὰ καὶ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα οὐδόλως ὠκνησε νὰ ὡφεληθῆ ἐκ τῆς τοιαύτης αἰσχροῦς φιλολογικῆς συμμαχίας ».

Ἀλλ' ἐνθ' ὁ Μακώλεϋ, διὰ τῆς καυστικωτάτης αὐτοῦ γλώσσης, στιγματίζει ὡς π λ η γ ῆ ν καὶ α ἴ σ χ ο ς ἔ θ ν ι κ ὸ ν τὴν κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐνσκήψασαν ἐλαφρὰν φιλολογίαν, τὴν ὁποίαν οἱ συμπατριῶταί του εἶχον ἀπομιμηθῆ, ὡς καὶ ἡμεῖς, ἐκ τῆς γείτονος αὐτῶν χώρας, παρηγορεῖ ἀφετέρου μεγάλως τὸν ἀναγνώστην, ἐπιλέγων: « Συγχρόνως ἡμεῖς, τότε, ἡ ἀγγλικὴ μεγαλοσύνη ἠσκολήθη εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐκείνην ἐπανάστασιν ἣτις θέλει πάντοτε ὑπερέχει μεταξὺ ὅλων τῶν ἐξαιρέτων ἔργων τοῦ ἀνθρωπίνου νου. Ὁ Βάκων ἔσπειρε τὸν ἀγαθὸν σπόρον εἰς ἔδαφος ἀγοννον, καὶ ἐν καιροῖς δεινοῖς ἄδεν ἐπερίμενε λοιπὸν ταχὺν θερισμόν. Ἐνεκα τούτου, διὰ τῆς τελευταίας αὐτοῦ διαθήκης,

»πανηγυρικῶς ἐκκληροδότησε τὴν φήμην τοῦ ἑαυτοῦ ὀνόματος
 »εἰς τὸν προσεχῆ αἰῶνα. Ἐπὶ ὀλόκληρον γενεάν, ἢ φιλοσοφία
 »του βραδέως ἐβλάστανεν, ἐν μέσῳ τοῦ θορύβου τῶν πολέμων
 »καὶ τῶν προγραῶν, καλλιεργουμένη μόνον ὑπὸ ὀλιγίστων
 »διακεκριμένων ἀνδρῶν. Ἄλλ' ἐνῶ αἱ φατρίαι ἐφιλονείκουν με-
 »ταξύ των τὴν ἐξουσίαν, σοφοὶ τινες, βδελυσσόμενοι τὴν τοι-
 »μαίτην πάλιν, ἀφιερύθησαν εἰς ἔργον εὐγενέστερον, τοῦτέστιν
 »εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀνθρωπίνης κυριαρχίας ἐπὶ τῆς ὕλης,
 »μόλις δὲ ἡ ἡσυχία ἀποκατέστη, οἱ διδάσκαλοι ἐκείνοι εὖρον
 »ἐτοιμοὺς καὶ προσεκτικοὺς ὀκροτάς. . . . Οἱ πολιτευόμενοι
 »κυρίαν εἶχον ἐνασχόλησιν τὴν κατασκευὴν πολιτευμάτων
 »μετὰ, ἢ ἄνευ, ὑπερτάτης ἀρχῆς, μετὰ, ἢ ἄνευ, κληρονο-
 »μικῶν ἢ ἐκλεκτῶν, ἐνιαυσίων ἢ ἰσοβίων, γερουσιαστῶν.
 »Καὶ δύναται τις εἶπεῖν, τίποτε δὲν λησμονήθη ἐκ τῶν
 »τοιούτων συνταγματικῶν σχεδιασμάτων ὀνοματοθεσίαι,
 »ἰεραρχίαι πολιτικαί, ἐθιμοτυπία, ὄλαι, τελοσπάντων, αἱ
 »λεπτομέρειαί τοιούτων φαντασιωδῶν κυβερνητικῶν κατα-
 »σκευασμάτων εἶχον προνοηθῆ μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ πολε-
 »μάρχου, καὶ αὐτοῦ τοῦ φυλάρχου, καὶ αὐτοῦ τοῦ λ' ῥόδου
 »στρατηγοῦ· οὐδὲ παρεμειλήθησαν αἱ ἐρυθραὶ καὶ αἱ πράσιναι
 »κάλπαι, καὶ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ σφαιρίδια τῆς ἐκλογῆς,
 »καὶ αἱ στολαὶ καὶ οἱ πῖλοι τῶν ἀρχόντων, καὶ τὰ σύμβολα
 »τῶν κοινωνικῶν τάξεων, καὶ ἄλλα παρόμοια μικρολογίμα-
 »τα, περὶ τὴν συζήτησιν τῶν ὁποίων ἐνησχολήθησαν ἄνδρες
 »δεξιοὶ καὶ λόγιοι. . . Ἄλλ' οἱ καρπὶ ἐκείνοι τῶν τοιούτων
 »ἡμωρῶν εἶχον παρέλθει, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς μεταβολῆς, μὴ
 »εὐχαριστούμενον πλέον εἰς τὰς πολιτικὰς σκευωρίας, ἐφρίθη
 »ἀκράτητον εἰς τὰς φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας. Τὸ ἔτος
 »1460, ἐποχὴ τῆς παλινορθώσεως τοῦ ἡμετέρου ἄρχαίου πι-
 »λιτεύματος, εἶδε τὸν θρίαμβον τῆς νέας φιλοσοφίας. Τότε
 »ἰδρῦθη ἡ βασιλικὴ ἐκείνη ἑταιρία, ἢ τοσοῦτο ἐνδόξως ὑπηρε-
 »τήσασα ὅλας τὰς διαπρῆψεις καὶ σωτηρίας μεταρρυθμίσεις.

» Ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν, αἱ πειραματικαὶ ἐπιστῆμαι ἐγένοντο τοῦ συρμοῦ, καὶ τὸ δημόσιον πνεῦμα ἤρχισε νὰ ἐνασχολῆται ὑπερὶ τὴν ἔρευναν τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ἄντι τῶν ὄνείρων ὑπερὶ εὐρέσεως κυβερνήσεως τελείας, πάντες ὠνειροπόλουν τὸν ἄνθρωπον ὅστις ἤθελε δυνηθῆ νὰ πετάξῃ ἀπὸ τοῦ Πύργου τοῦ Λονδίνου εἰς τὴν Μοῖνῃ τοῦ Ὁ. ἐστρινστερ, καὶ πάντες ἀεφαντάζοντο τὸ μετὰ διπλῆς τρόπιδος πλοῖον, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ σωθῆ ἀπέναντι καὶ τῶν βιαιοτέρων τρικυμιῶν. Ἐπρώτην ἤδη φοράν, ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις καὶ ὅλα τὰ κόμματα, συνεννοηθέντα καὶ συμπράξαντα, μετέσχον τοῦ γενικοῦ τούτου αἰσθήματος, καὶ ἕκαστος ἔπραξε τὸ καθ' ἑαυτὸν πρὸς εὐδῶσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Βάκωνος. Καὶ αὐτοὶ οἱ δικασταὶ ὑπέκλεπτον στιγμὰς τῆς δημοσίας αὐτῶν ὑπηρεσίας ὅπως συνεργασθῶσιν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Καὶ οἱ ποιηταὶ! Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη, ἤρχισαν τότε νὰ ψάλωσι τὴν ἔλυσιν τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος».

Πότε καὶ οἱ ἡμέτεροι σοφοὶ θὰ αἰσθανθῶσι τὴν ἀληθινὴν αὐτῶν ἀποστολήν! Καὶ πότε προσέτι, ὅλαι αἱ ἡμέτεραι κοινωνικαὶ τάξεις, καὶ ὅλα τὰ κόμματα, καὶ ὅλαι αἱ φατρίαί, θὰ κατορθώσωσι νὰ συνεννοηθῶσι καὶ συνεργασθῶσι πρὸς εὐρεσιν τῆς ὁδοῦ τῆς φωτιζομένης ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας!

Ἡ ὅλη ἡ σοφία τῶν κυβερνήσεων καὶ ὅλη ἡ ἰκανότης τῶν σοφῶν ἔθνους τίνος συνίσταται σήμερον εἰς τοῦτο κυρίως: Νὰ εὐρωσι τρόπον ὅπως ὁ λαὸς διδαχθῆ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα γράμματα καὶ πράγματα ὅσα καὶ ὅποια εἶναι ἰκανὰ νὰ φωτίσωσι τὴν διάνοιάν του πρὸς τελειότεραν καὶ παραγωγικωτέραν ἐνάσκησιν ἔρων χρησίμων εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, τούτῃστιν εἰς τὴν συντήρησιν καὶ τὴν εὐθυμερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ γνώσεις, αἱ μὴ δυνάμεναι νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν σκοπὸν τοῦτον, εἶναι γεύσεις μάταιαι, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπιζημιώταται. Τὶ χρησιμεύει νὰ διδάξετε εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰς τρίβους τοῦ στερεώματος, ἀφοῦ

ἀκόμη δὲν ἔμαθε νὰ βηματίζῃ ἐπὶ τῆς γῆς ! Δημιουργήσατε πρῶτον πεφωτισμένους παραγωγούς, καὶ ἔπειτα πληθύνετε τοὺς σοφοὺς. Δημιουργήσατε πρῶτον πολίτας, καὶ ἔπειτα δότε εἰς τὴν πολιτείαν τὴν κατάλληλον μορφήν. Μάθετε ὅμως ὅτι πολιτεία, περιφρονούσα τὸν παραγωγόν, καὶ λατρεύουσα τὸν ἀφροντιν καταναλωτὴν τῶν κόπων τοῦ παραγωγοῦ, εἶναι πολιτεία ἀνεπίδεκτος βελτιώσεως καὶ προόδου. Κατὰ δυστυχίαν, καὶ ἡ ἡμετέρα κοινωνία, φυσικῶς δὲ καὶ ἡ ἡμετέρα πολιτεία, πρὸς τοιαύτην ὀλεθρίαν ὁδὸν ἐτρέπησαν, καὶ ἐν αὐτῇ τροχάδῃν πο. εὐώνται. Τίς θὰ σταματήσει αὐτὰ; ἐν τῇ κατακρήμνῃ ταύτῃ φορᾶ ! Τίς ὁ σωτὴρ ὅστις θὰ ἄρῃ ἐπὶ τῶν ὤμων τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον ! Ὁ Θεὸς μόνον, γινώσκει !

Διατὶ δὲ, θέλομεν νὰ σκερθῶμεν ἂν τὸ παρ' ἡμῖν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα εἶναι τὸ κατάλληλον εἰς τὰς ἐθνικὰς ἡμῶν ἀνάγκας, ἤγουν ἂν ἦναι ἱκανὸν ν' ἀναπτύξῃ καὶ ἐμπεδάσῃ τὴν παραγωγικὴν ἐργασίαν, καὶ δημιουργήσῃ παραγωγοὺς ἀξίους ;

Ὅταν, ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν ἑλληνικῶν συλλόγων, ὑπέβαλα ὑπόμνημα περὶ τῆς ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον διαρρυθμίσεως τοῦ ἡμετέρου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, φωνὴ φοβερὰ ἐξηγήθη κατ' ἐμοῦ, ὡς διώκτου τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ! Καὶ ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Θουκιδίδης, καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἐχρησίμεισαν ὡς τόσαι φοβεραὶ ἐπάλξεις; ἐκ τῶν ὁποίων ἐμυδρ. βολήθη ἡ ταλαίπωρος, κεφαλή μου. Ἀλλὰ, τίς εἶπε νὰ παύσῃ ἡ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν διδασκαλία καὶ μάθησις; Καὶ ὅμως, τὰ συνήθη ἀφιλόσοφα καὶ χυδαῖα, καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἐπανελήφθισαν ! Δυστηρὰ ἀνάμνησις ! Τὸ ἑλληνοκοπεῖν ὑπῆρξε προῖον καὶ γνώρισμα πάσης ἑλληνικῆς παρακμῆς ! Οἱ Ῥωμαῖοι ἔλαβον πολλάκις ἀφορμὴν νὰ μᾶς ἐλέγξωσιν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ σοφῇ ἀγυρταίᾳ ! Ὁ γέρον Μεγαλοπολίτης, ἐβλασφήμει τὴν ὥραν ὅτε εὐρέθη εἰς τὴν Ῥώμην ! Τότε δὲν εἶχα ἀκόμη ἀναγνώσει τὸ σοφώτατον τοῦ Ἐρβέρτου Σπένσερ σύγγραμμα, τὸ περὶ διανοητικῆς, φυσικῆς καὶ ἠθι-

κῆς ἀγωγῆς. Ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ μ' ἐχαροποίησε, διότι εὔρον ἐν αὐτῷ, παρὰ εἰς πᾶν ἄλλο παρομοίας ὕλης βιβλίον, πλήρη καὶ ζωηρὰν τὴν ἀπολογίαν μου. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ συγγράμματος· τούτου ἐπιγράφεται· «Πασῶν τῶν γνώσεων τίς ἡ ὠφελιμώτερα;» Τὸ μέρος τοῦτο ἀμέσως μετέφρασα εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ μετάφρασις αὕτη θέλει δημοσιευθῆ. Ὁ Σπένσερ ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος, κατὰ πρῶτον λόγον, πρέπει νὰ μηχανήσῃ, ὅτι τοῦ εἶναι ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον εἰς τὸν βίον του, ἤγουν πᾶν ὅ,τι τοῦ χρειάζεται πρὸς συντήρησίν του καὶ πρὸς αὔξησιν τῆς εὐημερίας του, ὀφείλει δὲ ν' ἀποφεύγῃ τὰς περιττὰς καὶ ματαίαις γνώσεις. Τὸ ζήτημα λοιπὸν δύναται νὰ διατυπωθῆ διὰ ἡμᾶς οὕτω πως: Πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων ποῖαι ἡμποροῦν νὰ κατασταθῶσι κοινῶς ὠφελιμώτεροι εἰς τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον; Ὅταν τοῦτο μάθωμεν, τότε θὰ μάθωμεν ὅ,τι πρέπει νὰ μάθωμεν, καὶ ὅταν καὶ τοῦτο μάθωμεν, τότε θὰ φωτισθῶμεν ὅπως; πρέπει νὰ φωτισθῶμεν διὰ νὰ εὐημερήσωμεν. Τὴν εἰρημίνην σοφῆν διδασκαλίαν ἔγραψεν ὁ Σπένσερ διὰ τοὺς συμπατριώτας τοῦ ἄγγλου, ἀν καὶ οὗτοι, πρακτικώτεροι ὄντες παντὸς ἄλλου εὐρωπαϊκοῦ ἔθνους, ἀποφεύγουσι, κατὰ γενικὸν κανόν, τὰς περιττὰς καὶ ἀνωφελεῖς γνώσεις. Ὁ ἀμερικανικὸς λαὸς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν πρακτικώτερος λαὸς τοῦ κόσμου, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ποικίλη βιομηχανικὴ αὐτοῦ πρόοδος, ἀπειλεῖ, σήμερον, καὶ αὐτὴν τὴν τεραστίαν βιομηχανικὴν ἐπίδοσιν τῶν ἄγγλων. Σύστησον εἰς τὸν ἄγγλον, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἀμερικανόν, τὰ σοφώτερα τῶν συγγραμμάτων, ἢ τὰ τελειότερα τῶν μηχανημάτων καὶ ἐργαλείων. Καὶ ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ θὰ ἐξετάσωσι, κατὰ πρῶτον λόγον, ἀν τὰ νέα συγγράμματα, ἢ τὰ τελειότερα μηχανήματα καὶ ἐργαλεῖα, ἡμποροῦν νὰ ᾖναι χρήσιμα καὶ παραγωγικὰ εἰς τὸν πρακτικὸν αὐτῶν βίον. Ἄν δὲν ᾖναι, οὐδεμίαν θὰ δώσωσιν εἰς αὐτὰ προσοχὴν, καὶ θ' ἀκούσῃς ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν τὴν ἀνατρεπτικὴν ταύτην

ἀντίρρῳσιν. — Τὰ πράγματα αὐτὰ μᾶς εἶναι περιττὰ, διότι δὲν μᾶς εἶναι χρῆσιμα.

Ἄλλὰ, τί ἤθελε γράψῃ ὁ Σπένσερ, ἂν εἰδικῶς ἔγραφε περὶ ἡμῶν, καταφρονούντων ἐκ συστήματος τὰ χρήσιμα καὶ τὰ ὠφέλιμα, καὶ ἀσπαζομένων τὰ ἄχρηστα καὶ ἀνωφελῆ!

Ἄν ὁ ἄνθρωπος, ἐν τῷ πρακτικῷ αὐτοῦ βίῳ, δύναται νὰ καυχῆθῃ ἐπὶ τινι μεγαλείῳ, τὸ μεγαλεῖον τοῦτο εἶναι ἡ τελειοποίησις τῶν ἔργων αὐτοῦ, τῇ βοθειᾷ τῆς ἐπιστήμης. Διὰ τῆς τελειοποιήσεως ταύτης προσαποκτᾷ τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν του, ἱκανοποιεῖ τὴν φιλοτιμίαν του, καὶ ἐξευγενίζει ἑαυτόν.

Πιστεύουσί τινες ὅτι τὰ τῆς ἡμετέρας πολιτείας θὰ βαδίσωσι κατ' ἐσχῆν, ἂν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν περιορισθῇ, ἢ ἂν νομοθετηθῇ τὸ ἐνιαῖον τῆς ψήφου. Ἄλλοι δ' ἐλπίζουσιν εἰς νέας ἐπισκευὰς τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Κάμμιαν τῶν γνωμῶν τούτων δὲν ἀντικρούω, καὶ διότι δὲν ἀρμόζει τοῦτο ἐνταῦθα, καὶ διότι μεγάλην σπουδαιότητα δὲν ἀποδίδω εἰς αὐτάς. Ἀποβλέπω δὲ εἰς ὅ,τι ριζικῶς καὶ σταθερῶς δύναται νὰ βελτιώσῃ τὰ ἔθνη τοῦ πολίτου, καὶ τὸ μέσον τοῦτο δὲν εἶναι, καὶ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ᾖ, ἄλλο, παρὰ ἡ πεφωτισμένη ἐργασία ἧτις θὰ τὸν κάμῃ νὰ εὐημερήσῃ καὶ νὰ αἰσθανθῇ ὅτι εἶναι πολίτης πολιτείας ἐλευθέρας.

The first part of the paper is devoted to a general
 consideration of the problem. It is shown that the
 problem is equivalent to the problem of finding
 the minimum of a certain function. This function
 is defined by the following expression:

$$F(x) = \int_0^x f(t) dt + g(x)$$
 where $f(x)$ is a continuous function and $g(x)$ is a
 convex function. The minimum of $F(x)$ is
 attained at a point x^* which satisfies the
 equation $f(x^*) + g'(x^*) = 0$. This point
 is unique and is the only point at which the
 function $F(x)$ attains its minimum. The
 minimum value of $F(x)$ is given by

$$F(x^*) = \int_0^{x^*} f(t) dt + g(x^*)$$
 The second part of the paper is devoted to the
 study of the properties of the minimum point
 x^* . It is shown that x^* is a stable point
 of the system of differential equations

$$\dot{x} = -f(x) - g'(x)$$
 and that the trajectory of this system starting
 from any point x_0 converges to x^* as $t \rightarrow \infty$.
 The third part of the paper is devoted to the
 study of the properties of the minimum value
 $F(x^*)$. It is shown that $F(x^*)$ is a
 concave function of the parameter α and that
 its maximum is attained at $\alpha = x^*$. The
 fourth part of the paper is devoted to the
 study of the properties of the minimum point
 x^* and the minimum value $F(x^*)$ in the
 case of a piecewise linear function $f(x)$. It
 is shown that x^* is a vertex of the
 function $F(x)$ and that $F(x^*)$ is the
 maximum value of the function $F(x)$ at the
 vertices of the function $F(x)$.

ΠΕΡΙ
ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΜΨΥΧΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

1871

REPRODUCTION OF THE ORIGINAL

THE EN BAVARIAN LIBRARY

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Διὰ τὴν γράφην τὴν ἐπιτυχῶς περὶ τῆς ἑλληνικῆς γεωργίας, καὶ τὴν γνωμοδοτήσασαν βασιμῶς περὶ τῆς βελτιώσεως καὶ ἐμψυχώσεως αὐτῆς, χρειάζονται γνώσεις πολλαὶ καὶ ποικίλαι, ὄχι μόνον θεωρητικαί, ἀλλὰ καὶ πρακτικαί, διότι ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, πρὸ πάσης ἄλλης, ἡ γεωργικὴ, διὰ τὴν ἴσασθαι τελείαν, πρέπει ἀναγκαίως νὰ στηρίζεται εἰς τὸν συνδυασμὸν τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως, ἢ μᾶλλον εἰς τὸν συνδυασμὸν τῆς πράξεως μετὰ τῆς ἐπιστήμης.

Καὶ ὁ αἰδίδιμος ἀγωνοθέτης τοῦτ' αὐτὸ ἐφρόνει, ὡς πλειστάκις ἀντελήφθην ἐκ τῶν σοφῶν αὐτοῦ λόγων, ὁ δὲ Σύλλογος, ἐν τῇ δηλώσει του, ὀρθῶς διέκρινε τοῦτο.

Τὸ ἀγωνοθέτημα εἶναι σαφές

«Περὶ βελτιώσεως καὶ ἐμψυχώσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι γεωργίας».

Ἄρα, τοῦ αἰδίδιμου ἀγωνοθέτου σκοπὸς ἦτον, οὐχὶ νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα γενικαί, ἢ εἰδικαί, περὶ γεωργίας πραγματεῖαι, ἢ γεωργικὰ συγγράμματα, ἀλλὰ γινώμαι ἠτιολογημένοι, καθ' ἃς δυνάμεθα νὰ ἐπιληφθῶμεν τοῦ μεγάλου καὶ δυσχεροῦς ἔργου τῆς τελειοποιήσεως τῆς ἡμετέρας γεωργίας, διὰ τὸν τρόπον, βεβαίως, καταλλήλου καὶ ἀποτελεσματικοῦ, ἀπέναντι τῆς σημερινῆς ἡμῶν γεωργικῆς καταστάσεως. Παρακαλῶ, διὰ τοῦτο, τοὺς κριτὰς, νὰ εὐαρεσθῶσιν νὰ λάβωσιν ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψίν τὴν παράγραφον ταύτην, ὡς συγκεφαλαιούσαν, κατὰ τὴν ἰδέαν μου, ὅλον τὸν πρακτικὸν νοῦν τοῦ ἀγωνοθετήματος.

Τὸν γὰρ γράφωμεν μόνον ἐγκώμια ὑπὲρ τῆς πεφωτισμένης γεωργίας ἄλλων χωρῶν, ἐνδεικνύοντες τὰς γεωργικὰς τελειότητας αὐτῶν, ἐπὶ τῇ σφαλερᾷ ἐλπίδι, ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἡ ἡμετέρα

γεωργία θά διδαχθῆ καὶ θά μεταβληθῆ ἀπὸ ἀμαθοῦς· εἰς σοφὴν, ἢ ὅτι θά κατορθωθῆ διὰ μιᾶς, καὶ ὡς ἐξ ἀπίνης, νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ νεώτεραι γεωργικαὶ μέθοδοι, καὶ τὰ νεώτερα γεωργικὰ ἐργαλεῖα, χωρὶς προηγουμένως νὰ μελετηθῆ ἡ κατάστασις τῆς ἡμετέρας γεωργίας καὶ τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ, καὶ χωρὶς νὰ ἐξετασθῶσι λεπτομερῶς τὰ ὑπάρχοντα προσκόμματα, ὅπως, ἐκ τῆς τοιαύτης βασιάνου, γνωρίσωμεν πῶς καὶ πόθεν πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἡ βελτίωσις, εἶναι ὄλον τὸ ἴδιον ὡς νὰ θέλωμεν νὰ ματαιοπονώμεν, καταπλήττοντες τὴν ἀμαθῆ τῶν γεωργῶν μας διάνοιαν διὰ μεγάλων ὀνομάτων, καὶ μὴ συντελοῦντες, τὸ παράπαν, εἰς τὴν γεωργικὴν βελτίωσιν, ὅπως συνέβη εἰς πᾶν ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐγένετο, σκοπὸν ἔχον τὴν γεωργικὴν ἐκπαίδευσιν.

Διὰ νὰ δυναθῆ τις λοιπὸν νὰ ἱκανοποιηθῆ, ὅσον ἔνεστι, τὴν διακαῆ καὶ κοινωφελεστάτην ἐπιθυμίαν τοῦ ἀγωνοθέτου, πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν δύο τινα· α) τὴν κατὰ παράδοσιν γεωργίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, καὶ τὴν κατάστασιν αὐτῆς, τὴν σημερινήν· β) τὰς προόδους, τὰ βαθμῆδόν καὶ κατ' ὀλίγον γενομένας εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας ὅπου ἡ γεωργικὴ τελειότης ἐβῆ εἰς βαθμὸν ἄξιον θαυμασμοῦ, καὶ προσέτι εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας, ὅπου ἡ γεωργία ἤρχισεν ἤδη νὰ κάμνῃ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀναμορφώσεώς της. Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης μελέτης, ἰδίως, θά ἐδηγηθῶμεν πῶς αἱ τελειοποιήσεις εἰσῆχθησαν, ἢ ἤρχισαν νὰ εἰσάγονται, εἰς τὰς εἰρημένας χώρας, καὶ πῶς καὶ κατὰ πόσον δύνανται νὰ εἰσαχθῶσιν ἐπιτυχῶς καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν.

Καὶ δὲν ἀρκοῦσι ταῦτα· ἡ Ἑλλάς ἀποτελεῖ μέρος τῆς Ἀνατολῆς, μικραὶ δὲ, καὶ οὐχὶ σπουδαῖαι, εἶναι, ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν, αἱ καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν παραλλαγαὶ τοῦ κλίματος. Αἱ παραλλαγαὶ ὁμῶς αὗται, ὅσον μικραὶ καὶ ἂν ᾖναι, ἔχουσι βεβαίως ἐπιρροὴν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν καλλιεργητικῶν μεθόδων· ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ αὕτη κανονίζεται ἐκάστοτε, λαμ-

θανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους, ὅπερ εὐκολώ-
τατον. Εὐχῆς λοιπὸν ἔργον ἦτον ἂν, ὁ γράφων περὶ βελτιώ-
σεως τῆς γεωργίας τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἐγνώριζε λεπτο-
μερῶς καὶ τὴν γεωργίαν τῆς δούλης, καὶ ὅλης ἐν γένει τῆς
Ἀνατολῆς, ἢ τοῦλάχιστον, τῶν μερῶν ἐκείνων, ὅπου ἔλλη-
νε; γεωργοῦσιν, ἢ κτηνοτροφοῦσι. Λέγω δὲ ἔλληνες, διότι, ἐν
τῇ Ἀνατολῇ, ἂν ὑπάρχη τι καλόν, ἔν τε τῇ γεωργίᾳ καὶ τῇ
κτηνοτροφίᾳ, τοῦτο ὑπάρχει μόνον ἐκεῖ ὅπου ἔλληνες καλλι-
εργηταὶ καὶ κτηνοτρόφοι εὐρίσκονται· ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι
ἰδίως καταφανῆς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Μὴ πλανώμεθα δὲ
ὅτι, ἐν ταῖς βραβάραις ἐκαίμαι; χώραι; δὲν ὑπάρχει τι τὸ
ἄξιον μιμήσεω; ἢ ἀποκτήσεω;. Ἐκ τῆς διατριβῆς ταύτης θέ-
λουσι γίνεαι γνωστὰ πράγματα τινα, ἄξια γὰρ ἐκλύσωσι τὴν προ-
σοχὴν ἡμῶν, καὶ τὰ ὅποια ἐθαύμασα, ὅταν ἄλλοτε περιηγήθην
ἀνατολικὰ; τινὰς χώρας, χάριν γεωργικῆς μελέτης; καὶ περι-
εργεία;. Τίς οἶδε ἂν, ταῦτα τὰ ἄξια προσοχῆς; πράγματα, δὲν
ἦναι ἀρχαίου τινο; ἢ μεταγενεστέρου, πολιτισμοῦ λείψανα!

Ἄ; μὴν ἐντραπῶμεν δὲ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἡμεῖς οἱ ἐλεύ-
θεροι ἔλληνες, ἀγνοοῦμεν τὴν Ἀνατολὴν, ὅσον ἴσως δὲν ἀγνοοῦ-
σιν αὐτὴν λαοὶ μακρὰν αὐτῆς; ζῶντες. Ἡ ἀγνοία αὕτη εἶναι
ἀσύγνωστος. Ἐν καὶ μόνον βῆμα, καὶ ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας Ἑλ-
λάδος; μεταβαίνομεν ἀμέσως εἰς τὴν δούλην; καὶ ὅμως, τίς
ἐξ ἡμῶν ἐμελέτησε τὴν δούλην ἐλληνικὴν χώραν, ὑπὸ πλεί-
στας ἐπόψεις, ἰδίως; δὲ, τίς ἐγνώρισεν αὐτὴν γεωργικῶ; ἢ γουν
τίς ἐσπούδασε τὴν καλλιέργειαν τῶν ποικίλων προϊόντων τῆς
Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Κρήτης, καὶ τῶν λοιπῶν νή-
σων τοῦ ἐλληνικοῦ ἀρχιπελάγους, τῆς Μικρᾶ; Ἀσίας, καὶ τῶν
παρακειμένων αὐτῇ νήσων! Τίς ἐφιλοτιμήθη νὰ μάθῃ τὰς
κατὰ παράδοσιν γεωργικὰς μεθόδους, καὶ νὰ ἴδῃ ἐργαζόμενα
τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα, νὰ γνωρίσῃ καὶ μελετήσῃ τοὺς λιπα-
σμοὺς, τὰς ἀρδεύσεις, τὰ δένδρα, τὰ κτήνη, τὴν δενδροκο-
μίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν τῶν μερῶν ἐκείνων! Ἡ ποία τις

ἐπιστημονικὴ ἐκδρομὴ, ἢ περιήγησις, ἐγένετό ποτε εἰς τὰς ἔξω ἐπαρχίας, ὅπως γνωρίσωμεν τὸ ἔδαφος αὐτῶν, καὶ ἰδίως τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν κατάστασιν, ὑπὸ πᾶσαν βοηθητικὴν ἐποψίν! Πολλοὶ τῶν λογίων μας δὲν ἐπεσεκέρθησαν πώποτε οὔτε τοὺς Δελφούς, οὔτε τὸν Ἑλικῶνα, οὔτε τὰ Ὀλύμπια! Πῶς νὰ ὑπάγωσιν εἰς τὰ Τέμπη καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον!

Ἡ τελευταία ὀλυμπιακὴ ἐκθεσις ἀπέδειξεν ὅτι ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ κλάδευμα τῶν ἀμπελοκλημάτων τῆς Θήρας, ἔργον ἄγνωστον εἰς τὰς μᾶλλον οἰνοφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἀξιόλογα καὶ πολύγωνα πρόβατα τῆς Καρύστου, τῆς Αἰγίνης, τῆς Σκοπέλου καὶ τῆς Αμοργοῦ, καὶ αὐτὰ προσέτι τὰ ἐξαιρετὰ ἔρια διαφόρων μερῶν τῆς ἐλευθέρας ἑλληνικῆς χώρας!

Δυσχερέστατον λοιπὸν ἔργον εἶναι νὰ συγγράψῃ τις περὶ τῆς ἡμετέρας γεωργίας, καὶ μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ προταθῶσι τὰ καταλληλὰ πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς, μέσα. Τῆν δειλίαν μου ταύτην ἐκφράζουσι τὰ προταχθέντα ρητὰ: «Ὁὐ παντὸς πλεῖν εἰς Κόριϋθον». — «*Arduum scandere in Capitulum.*» Νεγίστον τὸ ὕψος! Εὐχόμαι, διὰ τοῦτο, ὅπως τὸ ἀγωνοθέτημα εὐμοιρήσῃ ἀθλητῶν, γενναιοτέρων ἐμοῦ, εἰς ἐμὲ δὲ νὰ μείνῃ μόνη ἡ ἀξία συμβουλῶν τινῶν τὰς ὁποίας ἀπευθύνω πρὸς τοὺς νέους σπουδαστὰς τῆς γεωργίας, τοὺς μέλλοντας νὰ μεταδώσωσι τὰ γεωργικὰ φῶτα ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν.

Ὅθεν, φίλτατοι νέοι, ὅταν ἐπανερχεσθε ἐκ τῶν σπουδῶν σας εἰς τὴν πατρίδα, μὴν ἔχετε τὴν ἰδέαν ὅτι δύνασθε νὰ διδάξετε εἰς τοὺς συμπολίτας σας ὅσα νέες μεθόδου; εἶδατε ἐφαρμοζομένα; εἰς τοὺς τόπους ἐκεῖνους, ὅπου ἐσπουδάσατε, διότι, σπουδάσαντες, ἔστω καὶ εἰς σχολὰς, ἐχούσης ἠνωμένην τὴν θεωρίαν μὲ τὴν πράξιν, μικρὰν ἠδυνήθητε ν' ἀποκτήσῃτε πείραν, ἐπὶ ξένου ἔδαφους, εἰς ἄλλο κλίμα, δι' ἄλλων ἐργασιῶν καὶ ὑπὸ ἄλλας περιστάσεις. Ἡ τοιαύτη δὲ μικρὰ πείρα σας, δὲν εἶνε πλήρης, οὐδ' ἢ κατάλληλος ἐκεῖνη πείρα, ἢ ἀπαιτου-

μένη διά να γίνετε διδάσκαλοι, καὶ διδάσκαλοι μάλιστα τῆς βελτιώσεως τῆς γεωργίας τῆς πατρίδος σας. Ἐντεῦθεν δ' ἐπε-
ται, ὡς τοῦτο δὲν λανθάνει καὶ ὑμᾶς, ὅτι ὁ σοφώτερος, τῶν
διδασκάλων εἰς τὴν γεωργίαν εἶναι ἡ πολυχρόνιος καὶ κατάλ-
ληλος πείρα. Ὅθεν προσθέτω ὅτι, ὁ θέλων νὰ ὠφελήσῃ διὰ
τῶν γνώσεών του τὴν γεωργίαν τόπου τινος, πρέπει προηγου-
μένως νὰ γνωρίσῃ καλῶς τὸν τόπον αὐτὸν, καὶ, ἐν αὐτῷ
ἐπὶ μακρὸν ἐργαζόμενος, ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἀναγκαίαν πείραν.
Καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ βίῳ σας, εἶμαι βέβαιος, ὅσοι ἐξ ὑμῶν ἔχετε
κτῆματα, θὰ ἐπροτιμήσατε τὴν πράξιν ἀπὸ τὴν θεωρίαν, καὶ
ἀπὸ αὐτοῦ; τοὺς διδασκάλους σας θὰ ἔτυχε ποτε, ἴσως, ν' ἀ-
κούσετε αὐτὸ τοῦτο. Ἄν, λόγου χάριν, σᾶς ἐπαρουσιάσθωσαν
δύο ἄνθρωποι, ζητοῦντες νὰ μισθώσωσι τὰ κτῆματά σας, ἢ
νὰ μισθωθῶσιν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι πρὸς ὑμᾶς, ὡς διευθύνται, ἢ ἐπι-
στάται, τῶν κτημάτων σας, καὶ ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν ἦτο πρακτι-
κὸς τῶν καλλιιεργειῶν τοῦ τόπου σας, ἀλλ' ἄνευ θεωρίας, ὁ δὲ
ἄλλο; θεωρητικὸς, ἀλλ' ἄνευ οὐδεμιᾶς πράξεως, καὶ μάλιστα
πράξεως τῶν καλλιιεργειῶν τοῦ τόπου σας, τίνα τῶν δύο τού-
των ἀνθρώπων ἢ φρόνησις σᾶς ὠδήγησε νὰ προτιμήσῃτε; Οὐ-
δόλως, νομίζω, ἐδιστάσασθε νὰ προτιμήτετε τὸν ἐν ταῖς καλ-
λιιεργείαις τοῦ τόπου σας ἔμπειρον, διότι καλῶς γνωρίζετε ὅτι,
πείρα δὲν εἶναι ἡ ὑπὸ ἰδιαιτέρους τινὰς ὄρους καὶ κανόνας, ἐν
τοῖς σχολείοις, ἐνεργουμένη καὶ βλεπομένη, ἀλλ' ἡ ἀποκτω-
μένη εἰς τὴν πραγματικὴν καλλιιεργίαν, ὑπὸ τὸ κράτος ἰδίων
πόνων καὶ κινδύνων, ἰδίων ζημιῶν καὶ κερδῶν, ἐπὶ τοῦ ἐδά-
φους τῶν ἰδίων σας κτημάτων, ἀπὸ τὴν καλλιιεργίαν τῶν
ὁποίων περιμένετε νὰ ζήσετε· ἐν ἄλλαις λέξεσι, ἀληθῆς πράξις
εἶναι ἢ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀποκτηθεῖσα πείρα, ὅχι ἐκ τῆς γενικῆς
φύσεως διαφόρων γαιῶν καὶ κλιμάτων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδιαιτέ-
ρας φύσεως ὁρισμένου τινος ἐδάφους, καὶ κλίματος, ἐνθα θὰ δυ-
νηθῆτε νὰ μορφώσετε εἰδικὸν γεωργικὸν κριτήριον, ἱκανὸν νὰ
σᾶς καταστήσῃ ἀξίους τοῦ καρτερικοῦ καὶ ἐπιμόνου ἀγῶνος;

τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως κατὰ τῶν παραφορῶν τῶν ὠρῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐπιρροῶν τοῦ κλίματος ἔθθα καλλιεργεῖτε, κατὰ τῶν μειονεκτημάτων τοῦ ἐδάφους τὸ ὅποῖον σὰ; ἔτυχε, κατὰ τῆς στερήσεως τῶν μέσων τῆς καλλιεργείας καὶ τῶν καλλιεργητικῶν ἐργαλείων, κατὰ τῆς ἐλλείψεως ἐργατῶν γεγυμνασμένων καὶ δυναμένων νὰ σᾶς νοήσωσι, κατὰ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν λιπασμῶν, κατὰ τῆς στερήσεως τῶν ὑδάτων, κατὰ τῆς φοβερᾶς ἐλλείψεως πάσης συγκοινωνίας, καὶ κατὰ πάσης ἄλλης ἐναντιότητος, ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ἀκατανικήτων ἐκείνων ἐναντιοτήτων, τὰς ὁποίας ἡ ἡμετέρα γεωργία ἀπαντᾷ, κατὰ πᾶν βῆμά της, ὡς ἐχθροῦ; ἀδυσωπήτους, ἐπιπίπτοντας κατὰ τοῦ γεωργικῶς σταδιοδρομοῦντο; μέχρι τελείας καταστροφῆς αὐτοῦ τε καὶ τῆς οἰκογενείας του.

Προτιμήσαντες τοῦ θεωρητικοῦ τὸν πρακτικὸν καλλιεργῆ τὴν, ἐπράξατε ὡς καλοὶ ἰδιοκτῆται, καὶ δὲν πιστεύω, ταῦτα λέγοντα, νὰ μὲ ἐκλάβετε ὡς πολέμιον τῆς θεωρίας, διότι πρεσβεύω καὶ ἐγὼ, ὡς πρεσβεύετε καὶ ὑμεῖς, ὅτι, ἂν ἡ θεωρία ἔλλειπεν, ἡ γεωργία θὰ ἦτο παντοῦ, ὅποια εἶναι παρ' ἡμῖν σήμερον. καὶ βεβαίως, ἄνευ τῆς θεωρίας, ἀδύνατον νὰ καταστραφῶσιν οἱ φραγμοὶ οἱ περικυκλοῦντες καὶ καταστενοχωροῦντες τὴν ἡμετέραν γεωργίαν, ἀδύνατον ν' ἀποκτήσωμεν τελειότερα γεωργικὰ ἐργαλεῖα, καὶ νὰ μάθωμεν τὴν χρῆσιν αὐτῶν, ἀδύνατον νὰ γνωρίσωμεν τὴν ποιότητα τῶν διαφόρων γαιῶν, καὶ τὴν καταλληλότητα μιᾶς ἐκάστης εἰς τὰς διαφόρους καλλιεργείας, ἀδύνατον νὰ μάθωμεν τὴν σχετικὴν δύναμιν τῶν λιπασμῶν, ἀδύνατον νὰ θέσωμεν εἰς ἐνέργειαν ὑδραυλικά ἔργα, ἀδύνατον ν' ἀποκτήσωμεν διεξόδους εἰς τὴν καταάλωσιν τῶν προϊόντων μας, ἀδύνατον ν' ἀποξηράνωμεν ἔλη, ἀδύνατον ν' ἀνακουφίσωμεν τὴν γεωργίαν μας ἀπὸ τὰ φυσικὰ καὶ κοινωνικὰ αὐτῆς βάρη, ἀδύνατον νὰ ἐμψυχώσωμεν αὐτὴν, διὰ καταλλήλων τρόπων καὶ μέσων, ἀδύνατον νὰ προσπορίσωμεν εἰς αὐτὴν κεφάλαια εὐθηγὰ, καὶ νὰ παρέξωμεν εἰς αὐτὴν τσαούτας

ἄλλας εὐκοΐας, ὧν ἡ ἀπαρίθμησις ἐνταῦθα ἤθελεν εἶσθαι ἔργον σχολαστικότητος· μᾶλλον, ἢ ἀνάγκης. Ἄρκει δὲ νὰ ἐπαναλάβω καὶ ἐγὼ, πρὸς ἀπολογία μού, τὸ πιστεύω τῆς θεωρητικῆς λατρείας, δηλαδὴ ὅτι αὐτὸ τὸ πρότιστον τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων, τὸ ἄροτρον, εἶναι ἐφεύρημα τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, καὶ ὅτι πράξις, περιφρονοῦσα τὴν θεωρίαν, εἶναι τυφλὴ καὶ ἀθλία· ἀλλὰ συγχρόνως πρᾶσθεύω ὅτι καὶ θεωρία, περιφρονοῦσα τὴν πράξιν, εἶναι αὐθάδης καὶ ἀνωφελῆς. Τοῦτο εἶναι σήμερον τὸ σύμβολον τῆς γεωργικῆς πίστεως· ὅλων τῶν σοφῶν γεωπόνων τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης.

Περαιώσαντες, φίλτατοι νέοι, τὰς σπουδάς σας, ὀφείλετε νὰ λάβετε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὴν ἀνάγκην ταύτην, ἥγουν, ἂν ἐμαθητεύσατε εἰς κλίματα βόρεια, νὰ ἐπισκεφθῆτε καὶ τὰ μᾶλλον θερμὰ ἐκεῖνα μέρη, ἔνθα ἡ γεωργία προὔδυσεν ἤδη, ἢ προὔδουε, ἰδίως δὲ τὴν Προβηγκίαν τῆς Γαλλίας, τὴν ἄνω καὶ κάτω Ἰταλίαν, καὶ, εἰ δυνατόν, καὶ αὐτὴν τὴν Ἀλγερίαν, διὰ νὰ γνωρίσετε καὶ μελετήσατε τὰς ἐπιπενεχθεΐας, ὡς ἐκ τοῦ κλίματος, μεταρρυθμίσεις εἰς τὰς νέας καλλιεργητικὰς μεθόδους. Ἐπειτα πρέπει νὰ περιηγηθῆτε τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἐρευνήσετε τὰ διάφορα ἐδάφη, τὰς καλλιεργείας, τὰ ἐργαλεῖα, τὰ προϊόντα, τὰ γεωργικὰ ἔθιμα, τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰς δυσχερείας, τὸν ἀγροτικὸν ἐν γένει βίον τῶν γεωργῶν καὶ κτηνοτρόφων μας, καὶ, τέλος πάντων, πᾶν ὅ,τι ἀνάγεται εἰς τὴν ἐγχώριον γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν, διὰ νὰ δυνηθῆτε οὕτω νὰ νοήσετε, τί ἔμπορεῖ, ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ ἐφαρμοσθῆ ἐκ τῶν ὅσα ἐδιδάχθητε καὶ ἐμάθητε, καὶ πῶς δύνανται ν' ἀρθῶσιν ἐκ τοῦ μέσου τὰ ἐμπόδια, ἀπέναντι τῶν ὁποίων ναυαγεῖ, σήμερον, πᾶσα, μικρὰ ἢ μεγάλη, πρὸς τὴν πρόοδον προσπάθεια. Ἡ μελέτη σας αὕτη θὰ ᾔναι ἀνεκτίμητος, διότι ἐξ αὐτῆς θὰ γνωσθῆ τὸ σημεῖον ἐξ οὗ πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἡ γεωργικὴ βελτίωσις, πρᾶγμα σπουδαιότατον, διὰ νὰ μὴ πλανώμεθα εἰς ἀκάρπους προσπαθείας.

Δυναμένοι δὲ, περιηγήθητε καὶ τὴν εἰσέτι δούλην Ἑλλάδα, καὶ ἂν σὰς δοῖῃ καιρὸς, περιηγήθητε καὶ ὅλην τὴν Ἀνατολὴν, καὶ μελετήσατε καὶ ἐκεῖ ὅ,τι, σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν γεωργίαν, ἐμελετήσατε καὶ ἐν τῇ ἡμεδαπῇ. Ἐπειτα, ὅσοι ἔχετε κτήματα, κατοικήσατε ἐντὸς αὐτῶν, διὰ νὰ δώσετε πρῶτοι τὸ κάλλιστον τῶν πιραδειγμάτων τοῦ ἀγροδικαίτου βίου, καὶ ἀρχίσατε τὸ στάδιον τῆς πείρας, διὰ λογαριασμὸν σας, καὶ ὄχι διὰ λογαριασμὸν ἄλλων· ἐπιλήφθητε δὲ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὅσα νομίζετε εὐκατόρθωτα, δοκιμάζοντες πάντοτε, διότι, ἀνευ δοκιμῶν, πείρα δὲν ἀποκτάται, αἱ δὲ μεγάλαι ἀποτυχίαι ἀποθαρρύνουσι καὶ ἀπελπίζουσι τὸν πρωτόπειρον, ἀναγκάζουσι δὲ αὐτὸν ν' ἀποστραφῇ τὴν γεωργίαν. Αἱ συμβουλαὶ αὗται ἐκ πορεύονται ἀπὸ ἀνθρώπου, πολλὰ παθόντος ἐν τῇ γεωργικῇ πράξει. Ἐν οἰκείῳ τόπῳ, θέλω εἶπει τί ἡ κυβέρνησις ὀφείλει νὰ πράξῃ διὰ τοὺς σπουδάσαντας τὴν γεωργίαν, ἀκτῆμονας δὲ ὄντας, ἐκτὸς ἐκείνων οἵτινες ἤμποροῦν νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι. Εἰς ἄλλα μέρη, ὅπου ὑπάρχουσι κτήματα μεγάλα ἰδιωτικὰ, οἱ ἀποκτήσαντες τὴν ἰκινότητα τῆς πεφωτισμένης γεωργίας, προτιμῶσι νὰ γίνωσι μισθῶται παρὰ ἰδιοκτῆται, διότι εὐρίσκουσι καλῆτερα τὰ συμφέροντά των· ἄλλ' ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ πνεῦμα τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς αὐτοκαλλιεργείας, ὅπου τὸ δημόσιον εἶναι ὁ μόνος μέγιστος ἰδιοκτῆτης γαιῶν ἀσκεπῶν, οἱ τὴν γεωργίαν σπουδάζοντες, καὶ ἀκτῆμονες ὄντες, εἶναι ἀδύνατον νὰ εὐρωσιν ἰδιωτικὴν ἐνασχόλησιν, ἂν τὸ δημόσιον δὲν προνοήσῃ ὑπὲρ αὐτῶν, ἢ πρόνοια δὲ αὕτη εἶναι πρόνοια ὑπὲρ ὅλης τῆς ἐθνικῆς γεωργίας. Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία, ἕνεκα τῆς ὀποίας ἡ γεωργικὴ μάθησις δὲν εἶναι προσφιλεῖς εἰς κανένα, παρ' ἡμῖν. Μάθησις, μὴν ἔχουσα στάδιον, δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἔχῃ ὀπαδοὺς καὶ ἐραστὰς. Ἡ γῆ εἶναι τὸ ἐργαστήριον τοῦ γεωπόνου, καὶ ὅταν δὲν ἔχῃ γῆν, καὶ γῆν ἀναλόγου ἐκτάσεως, εἰς γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις, ὅπως οὖν σπουδαίας, ποῦ νὰ ἐργασθῇ, ποῦ νὰ

ἐφαρμόσῃ νέας μεθόδους, ποῦ νὰ ἀρόσῃ μὲ νέα γεωργικὰ ἐργα-
λεία, ποῦ ν' ἀναπτύξῃ τὴν ἰκανότητά του!

Ἄλλ' οἱ τῆς γεωργικῆς μαθήσεως ὄπαδοὶ ἀπὸ τῆς θεω-
ρίας εἰς τὴν πράξιν μεταβαίνοντες, ὀφείλουσι νὰ συλλογιζών-
ται διαρκῶς τὸν μέγαν εἰσῆνον κίνδυνον, ὃν καὶ πρότερον πα-
ρήνειρον. Κανὲν ἔθνος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναβῆ τὴν κλίμακα τῆς
προόδου διὰ μιᾶς. Ἡ κλίμαξ αὕτη εἶναι ὑψίστη καὶ ἀνάντης,
καὶ ὁ θέλων ν' ἀναβῆ αὐτὴν διὰ πηδημάτων, καὶ ὄχι βαθμίδα
πρὸς βαθμίδα συντρίβεται. Ἄς προφυλαχθῶσι λοιπὸν ἀπὸ
τοῦ μεγάλου τούτου κινδύνου οἱ νέοι γεωπόνοι μας. Ἄλλ' ἢ
προφύλαξι; αὕτη ἀπαιτεῖ πρόνοιαν καὶ ἰκανότητα. Ἀσπαζόμε-
νοι τὸ σύμβολον Π ρ ᾶ ξ ι ς μ ε τ' ἐ π ι σ τ ῆ μ η ς, ὀφεί-
λουσι συνάμα νὰ ἀσπασθῶσι καὶ τὸ ἕτερον σύμβολον Π ρ ὀ ο -
δ ο ς μ ε τ ᾶ σ υ ν ἔ σ ε ω ς. Ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐπιβρότην
τῶν δύο τούτων συμβόλων, ἢ ἄλλοτε ἀπολίτευτος, ἀμαθὴς
καὶ ταπεινὴ ἔσπερία Εὐρώπη ἀνέβη, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλί-
γον, εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο, ἐκ τοῦ ὁποίου φωτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ
ἡλίου τῆς σοφίας, κατώρθωσε νὰ κατοπτέυσῃ τὰ βῆθη τῆς γῆς
καὶ τῆς θαλάσσης, καὶ νὰ χαράξῃ ὁδοὺς εἰς τὰς ἀχανεῖς τοῦ
οὐρανοῦ στερεώματος ἐκτάσεις.

Πιστὸς εἰς τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀγωνοθετήματος,
ἴσως ἀναγκασθῶ νὰ φανῶ, ἐνίοτε, ἀπειθή; ἀπέναντι τῶν ἀνα-
πτύξεων τοῦ Συλλόγου, ὡς πρὸς τὴν παρ' αὐτοῦ τεθεῖσαν τῶν
διαφόρων ζητημάτων τάξιν, καὶ τὴν ἀνάγκην τινῶν ἐξ αὐτῶν.
Ὁμολογῶ, ἐκ προουμίων, τὴν ἀμαρτίαν μου ταύτην. Τὴν ἐλευ-
θερίαν ὅμως αὐτὴν μὲ παρεχώρησεν αὐτὸς ὁ Σύλλογος ὅστις,
καλῶς, ἄλλω, τε, ποιήσας, παρέθετο ὑποδείξεις τινάς, λίαν
ἀναγκαίας εἰς τοὺς κατὰ πρώτην ἤδη φορὰν μέλλοντας νὰ δια-
γωνισθῶσιν ἐπὶ παρομοίᾳ ὕλης.

Διὰ τῆς διατριβῆς ταύτης, θέλω, βεβαίως, δ' ἐξέλθει ὅλας
τὰς ὑποδείξεις τοῦ Συλλόγου, καὶ τὰς μὲν κυριωτέρας σπου-
δαίως καὶ λεπτομερῶς, τὰς δὲ ἄλλας ἐν παρεργῷ καὶ συν-

τόμω, καθόσον αἱ τελευταῖαι αὐται δύνανται νὰ ἔχωσι, σήμερον, πρακτικὴν τινα σημασίαν ἐπὶ τοῦ κυρίου ζητήματος, τοῦ περὶ βελτιώσεως καὶ ἐμψυχώσεως τῆς ἐγχωρίου γεωργίας, λαμβανομένης πάντοτε ὑπ' ὄψιν τῆς σημερινῆς καταστάσεως αὐτῆς. Εἰς τὰ δυνάμενα νὰ γίνωσιν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, πρέπει νὰ ἐνασχοληθῶμεν, τὰ δὲ ἀδύνατα δεόν νὰ ἀφειθῶσιν εἰς τὸ μέλλον, ὅτε σκέψεις ἄλλαι καὶ ἄλλα φῶτα δύνανται νὰ ὑπαγορεύσωσι καὶ ἄλλα πράγματα. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη ἐπιτυχὴ μέθοδος πρὸς βελτίωσιν τῶν κακῶν κειμένων, ἐπὶ πάσης ὕλης. Διὰ τοῦτο, τὸ πόνημά μου θὰ περιγραφήμ᾽ ἄλλον εἰς τὴν γεωργικὴν παιδχγωγίαν ἦτις, εἶναι ἐκ τῶν ἀναγκαιοτέρων εἰς τὴν παρούσαν κατάστασιν τοῦ ἔθνους.

Ἐὕτω, πιστεύω, θὰ δυνηθῶ νὰ εὐχαριστήσω, ὅσον περισσότερον δύναμαι, τὴν μακαρίαν ψυχὴν τοῦ περιηλημένου Κωνσταντίνου Δοσίου, τοῦ σοφοῦ καὶ φιλοπάτριδος τούτου ζηλωτοῦ τῆς ἠθικῆς καὶ ὕλικῆς τοῦ τόπου σύμμερίας, ὅστις, δεύτερος παρ' ἡμῖν, ἐμερίμησε, διὰ τῆς διαθήκης του, ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς γεωργίας. "Ἄν φιλία ἰσρὰ συνέδεν, ἐν τῇ ζωῇ, τὸν ἀοιδίμον Δόσιον μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Στουρνάκη, τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ταυτότητα τῶν γενναίων ὑπὲρ πατρίδος αἰσθημάτων ἀμφοτέρων, καὶ εἰς τὴν περωτισμένην αὐτῶν διάνοιαν, ἱκανὴν νὰ γνωρίσῃ, ὡς καὶ ἐγνώριτεν, ὅτι ἡ ῥωμαλεότης τοῦ ἔθνους ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Πρῶτος ὁ Κυβερνήτης ἀνεγνώρισε τὴν σώτειραν ταύτην ἀλίθειαν, καὶ ἤρχισε νὰ ἐφαρμόζῃ αὐτὴν, ἀλλὰ δὲν ἔζησε!... "Ἄν ποτε γεννηθῇ πάλιν, παρ' ἡμῖν, ἄλλος Πλούταρχος, θέλει βεβαίως εὑρεῖ πολλὰ τὰ παράλληλα μεταξὺ τοῦ πρώτου Κυβερνήτου τῆς μεγαλεπιβόλου καὶ κρατίστης τοῦ νέου κόσμου ὁμοσπονδίας καὶ τοῦ πρώτου Κυβερνήτου τῆς καλῆς καὶ ἀοιδίμου ταύτης τοῦ ἀρχαίου κόσμου χώρας, τῆς ὁποίας μόνον τὸ ὄνομα συγκινεῖ εἰς θυμασμὸν καὶ λατρειᾶν σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα.

ΠΕΡΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΜΨΥΧΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΕΩΡΓΙΑΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΓΕΩΡΓΙΑ ΠΕΦΩΤΙΣΜΕΝΗ.

Προτάττω γενικὰς τινὰς καὶ συντόμους πληροφορίας περὶ τῆς γεωργίας τῶν πεφωτισμένων λαῶν καὶ ἀκολούθως θέλω ἐξιστορήσει τὴν ἡμετέραν γεωργίαν καὶ τοὺς ἡμετέρους γεωργούς. Ἐκ τῆς παραθέσεως ταύτης θέλει κατασταθῆ εὐνόητον ὅτι, ἐν Ἑλλάδι, δὲν ὑπάρχει εἰσέτι ἡ ἐν ταῖς πολιτισμέναις χώραις λεγομένη, σήμερον, γεωργία, ἢ γεωργικὴ βιομηχανία.

Ἀπόδειξις καὶ μέτρον τοῦ πολιτισμοῦ ἐκάστης χώρας ὑπῆρξε πάντοτε ἡ κατάστασις τῆς γεωργίας τῆς, ὡς ὁ Παρθενῶν ὑπῆρξε πάντοτε ἀπόδειξις καὶ μέτρον τῆς καλλιτεχνίας τῶν προγόνων. Βί, τὰς πολιτισμένας χώρας, ἡ γεωργία διέπεται ὑπὸ ὀργανισμοῦ τελειοτάτου, ἔχει δὲ γεωργικὰς συνέλευσεις, γεωργικὰ συμβούλια, γεωργοὺς, πρακτικοὺς καὶ θεωρητικοὺς, ἐταιρικῶς συνδεδεμένους, καὶ κοινῶς ἐργαζομένου ὑπὲρ τῆς προόδου αὐτῆς, ὑπουργεῖα εἰδικά, σχολὰς θεωρητικὰς καὶ πρακτικὰς, ἐφημερίδας, περιοδικὰ συγγράμματα, φιλολογίαν, βιβλιοθήκας, συλλογὰς, τραπέζας, ἀσφαλιστικὰς ἐταιρίας, πανηγύρεις καὶ διαγωνισμοὺς. Ἔχει προσέτι τοὺς περιηγητὰς τῆς οἴτινες, δίκην πρεσβευτῶν, περιορχόμενοι τὸν κόσμον, διερευνῶσι τὰ διάφορα καλλιεργεῖαι, τὰ δένδρα, τὰ φυτὰ, τοὺς καρπούς καὶ τέλος πάντων, ἔχει τοὺς ἐνδόξους αὐτῆς ἀνδρας καὶ τοὺς ἀνδριάντας αὐτῆς, διότι φιλόσοφοι με-

γιστοι καὶ πολιτικοὶ ἔξοχοι, καὶ οἰκονομολόγοι καὶ φυτικομαθηματικοὶ ἐξαιρέτοι, ἐργάσθησαν ὑπὲρ αὐτῆς. Τοιαύτη δὲ οὕσα, κατέχει, ὡς ἐργοστάσιό της, τὰς καταφύτους τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς ἐπιφανείας, αἱ ἀποικίαι δὲ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Ἀφρικῆς, εἶναι ἰδικαί της κατακτήσεις. Ὀλόκληρον τὸ ἐμπόριον τῆς γῆς, καὶ ἅπαντα ἢ πηχγόσμιο, βιομηχανία, ἀφειδῶς καὶ ἀδιακόπως τὴν συντρέχουσι, διὰ τῶν ἀκαμάτων προσπαθειῶν των καὶ τῆς ἀκαταπαύστου αὐτῶν κινήσεως. Καὶ ὅμως, ἀκόμη δὲν ἔφθασεν εἰς τὴν ἄκραν τελειότητα, ἣν ἡ ἐπιστήμη ποθεῖ, καὶ τῆς ὁποίας τὰ ὅρια εἶναι ἀπροσδιόριστα. Ἡ εὐρωπαϊκὴ γεωργία εἶναι μέγα, κολοσσός, κατακείμενος, εἰσέτι ὑπὸ τὴν σφύραν τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἀδιακόπως σφυρηλατούμενος, ὁ κορμὸς δὲ τοῦ κολοσσοῦ τούτου κεῖται εἰς μίαν νῆσον τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, τὴν Ἀγγλίαν, ἡ δὲ κεφαλὴ του εἰς τὴν στερεὰν Εὐρώπην, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Γερμανίαν, τὰ λοιπὰ δὲ μέλη του εἰς τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τοῦ νέου κόσμου. Ἀφοῦ δὲ, διὰ τῆς συνεργασίας τῶν περρωτισμένων λαῶν, τελειοποιηθῆ, θέλει ἀνορθωθῆ γιγαντώδης καὶ υπερήφανος, ὅπως παριστάνη τὸ εἶδωλον τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα!

Τῇ βρηθείᾳ τσοσούτων καὶ τοιοούτων περιστάσεων, ἡ γεωργία τῶν πολιτισμένων χωρῶν ἔφθασεν εἰς τὴν σημερινὴν πρόοδον. Ἐσημείωσα δὲ, ἐν προοιμίῳ, ταῦτα πάντα, διότι, προκειμένου περὶ βελτιώσεως τῆς ἐγχωρίου γεωργίας, ἕκαστος εὐκόλως ἐξ αὐτῶν θὰ νοήσῃ ὅποια καὶ ὅποσιν μᾶς λείπουσι διὰ νὰ προετοιμάσωμεν τὴν ὁδὸν αὐτῆς, ἣν ἐπόθει καὶ προέθετο ὁ σοφὸς ἀγωνιστής, διὰ τοῦ διαγωνίσματος αὐτοῦ.

Ἡ γεωργία, σήμερον, παρὰ τοῖς πολιτισμένοις λαοῖς, εἶναι ἐπιστήμη, ἐπιστήμη ὅμως οὐχὶ αὐτοτελής καὶ αὐτοδύναμος, ἀλλ' ἐπιστήμη συγκροτουμένη ἐκ πολλῶν καὶ διαφορῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἐπιστημονικῶν τε καὶ τεχνικῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι συγχρόνως καὶ ἐπιστήμη καὶ τέχνη. Ὁμοιάζει ἡ

γεωργία τὸν κολοιδόν, τὸν τὰ πάντα δανειζόμενον. Εἶναι μάθησις ἐγκυκλοπαιδική, καὶ συγχρόνως ἐπιστήμη τεχνολογική. Περισσότερα περὶ τούτου ἀνάπτυξις, ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ, εἶναι περιττή. Καὶ τὰ λεχθέντα ταῦτα, δὲν ἐλέχθησαν πρὸς ἄλλον τινα σκοπὸν, εἰμὴ ὡς χρήσιμα πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι εἴμεθα ἀκόμη πολὺ μακρὰν ὅπως ἀποκτήσωμεν γεωργίαν, ὅποια εἶναι ἡ γεωργία τῶν πεφωτισμένων λαῶν, διότι, διὰ τὴν κατασταθῆ ἡ γεωργία ταιαύτη, πρέπει προηγουμένως νὰ φωτισθῇ τὸ ἔθνος, ὅσον εἶναι πεφωτισμένα τὰ μᾶλλον εἰς σοφίαν προηγμένα ἔθνη. Ἄλλὰ δὲν πρέπει, διὰ τοῦτο, νὰ σταυρώσωμεν τὰς χεῖρας. Πρέπει νὰ πράξωμεν ὅ,τι δυνατὸν ὅπως, ὅταν τὰ φῶτα ἔλθωσιν, εὐρεθῶμεν προητοιμασμένοι ν' ἀναβλέψωμεν εἰς αὐτά.

Ἀναγκαῖον θεωρῶ ἐνταῦθα νὰ ἐξηγηθῶ, χάριν τῆς διαιρέσεως τῆς διατριβῆς μου, περὶ τοῦ ἐφεξῆς ζητήματος, διότι οἱ γεωπόνοι, διχογνωμοῦσι περὶ αὐτοῦ. Ἐρωτῶ εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἡ ἐρευνῶσα τὰ μέσα, δι' ὧν δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν προϊόντα ἐκ μόνων τῶν φυτῶν, κατὰ τὸν ἐντελέστερον καὶ οἰκονομικώτερον τρόπον, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ γεωργία περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἄμεσον τῶν φυτῶν παραγωγὴν, ἢ εἰς αὐτὴν συμπεριλαμβάνονται καὶ ἡ κτηνοτροφία καὶ αἱ λεγόμεναι γεωργικαὶ τέχναι καὶ βιομηχαναί, τούτεστιν αἱ διάφοροι τῶν γεωργικῶν προϊόντων κατεργασαί καὶ προπαρασκευαί; Πολλοὶ φρονοῦσιν, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν κτηνοτροφίαν, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς τῶν φυτῶν παραγωγῆς μεγάλως διαφέρει τῆς διδασκαλίας τῆς τῶν κτηνῶν ἀνατροφῆς καὶ πολλαπλασιάσεως, καὶ θεωροῦσιν ἐσφαλμένην τὴν γνώμην, ὅτι ἡ κτηνοτροφία εἶναι μέρος ἀναπόσπαστον τῆς γεωργίας καὶ τῆς γεωργικῆς μαθήσεως. Ὅθεν ἀπαιτοῦσιν ἵνα ἡ διδασκαλία αὐτῶν γίνεται χωριστά, καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς μιᾶς ἀπὸ τῆς ἄλλης. Ἄλλ' ὅποιαδήποτε τῶν γνωμῶν τούτων εἶναι ἡ ὀρθότερα, ὑπάρχουσι τόποι, ἔνθα ἡ κτηνοτροφία εἶναι ἀναποσπάτως ἠνωμένη μετὰ τὴν γεωργίαν, καὶ ἡ ἔκθεσις αὐτῆ ἀποβαίνει ἀμοιβαίως ὠφελιμοτάτη, ὑπάρ-

χουσιν ὅμως, καὶ τόποι, ἔνθα ἄλλοι γεωργοῦσι, καὶ ἄλλοι κτηνοτροφοῦσι, καὶ τόποι, ἔνθα ἡ κτηνοτροφία εἶναι ἠνωμένη ἐν μέρει μετὰ τῆς γεωργίας, γενικῶς ὅμως εἶναι κεχωρισμένη ἀπ' αὐτῆς.

Οἱ ζῆλωται τῆς ἐνώτεω, ὀρίζουσι τὴν γεωργίαν οὕτω πως : Γεωργία εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἡ διδάσκουσα τὰ μέσα τῆς, κατὰ τὸν ἐντελέστερον καὶ οἰκονομικώτερον τρόπον, ἀπὸ τε τὰ φυτὰ καὶ τὰ κτήνη, ἀπολαύσεω, τῶν πρὸς τροφήν, ἐνδουμασίαν καὶ λοιπὴν περίθαλψιν ἀπαιτουμένων πρώτων ὑλῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἐξέρχονται τοῦ κύκλου τῆς γεωργίας μόναι αἱ λεγόμεναι γεωργικαὶ τέχναι καὶ βιομηχανίαι, ὡς καὶ πράγματι ἤρχισαν νὰ ἐξέρχωνται, διότι ὅπου ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἐπεκράτησεν, ἐκεῖ αἱ τέχναι καὶ αἱ βιομηχανίαι αὗται ἀτεχωρίσθησαν τῆς γεωργίας, καὶ ἀποτελοῦσιν ἴδικ ἐπιτηδεύματα.

Ἐπειδὴ, ὡς γνωστὸν, ἡ κτηνοτροφία, παρ' ἡμῖν, εἶναι ὅλως ἀπεσπασμένη τῆς κυρίως γεωργίας, καὶ ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον θὰ ἦναι, θέλω πραγματευθῆ, ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ, περὶ κτηνοτροφίας καὶ ποιμένων, ὡ, καὶ ὁ Σύλλογος, λιαν συνετώς, ἐν ταῖς ἀναπτύξεσιν αὐτοῦ, ᾤρισεν, ὑπ' ὄψι, ἔχων, βεβαίως, λόγους τοπικοῦς καὶ ἐθνολογικοῦς, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ κτηνοτροφία, ἐπὶ πολὺ ἀκόμη, θὰ διατελῆ κεχωρισμένη τῆς γεωργίας.

Ἐταύτως, ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ, θέλω κάμει λόγον καὶ περὶ τῶν λεγομένων γεωργικῶν τεχνῶν καὶ βιομηχανιῶν, ἀφοῦ καὶ ὁ χωρισμὸς αὐτῶν ἀπὸ τῆς γεωργίας, ἕνεκα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, προβαίνει ὡσημέραι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΜΑΘΗΣ.

Γεωργία ἀμαθής εἶναι ἡ ἡμετέρα γεωργία, διότι δὲν ἔχει κανέ-
να ἐπίσημονικόν ὄργανισμὸν. Εἶναι τέχνη πατροπαράδοτος, βί-
ναυσο, καὶ γάμοιο. Γεωργικά τινα μόνον ἔθιμα ὑπῆρχον ἄλλοτε,
λίαν ὄμω, ὠφέλιμα εἰς τὴν πενίαν τῶν γεωργῶν μας καὶ εἰς
τὴν γεωρικὴν τάξιν. Τινὰ τῶν ἐθίμων τούτων ἠγγυῶντο τὴν
ἀλληλοβοήθειαν, καὶ ἄλλα ἐξησφάλιζον τὴν ἐξοικησίαν, ἢ τὴν
κατοχὴν, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν πηγάζοντα δικαιώματα, ὡς καὶ
τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Οὕτω, λόγου χάριν, οἱ κάτοικοι ἐκάστου
χωρίου ἔσκαπτον τὰς ἀμπέλους των, διὰ κοινῆς συνεργασίας
ὄλων τῶν ἐχόντων ἀμπέλους, εἰς τινὰς δὲ κοινότητας, εἶχον καὶ
κοινὰ ἐργαλεῖα, οἶον, ἀξίννας, λίσγους, λωσσοῦ, κλπ. ἀλλαχοῦ δὲ
καὶ ἐφύτευον, διὰ κοινῆς ἐργασίας, τὰς ἀμπέλους των. Περι-
σώθη δὲ ἡ λέξις, ξέλασις, σημαίνουσα τὴν κοινὴν ταύτην
ἐργασίαν. Ἐκαστος τῶν χωρίων εἶχε κοινὸν βουκόλον, καὶ οἱ
ἀροτῆρες, ὑπὸ τὴν ἐδριγίαν καὶ ἐπιστάσιαν αὐτοῦ, ἀπετέλουν
κοινὸν βουκολεῖον. Κοινοὺς ἐπίσης εἶχον καὶ τοὺς ἀγροφύλα-
κας, καὶ ὑπευθύνους προσωπικῶς διὰ τὰς ζημίας, ἐξελεθῆντο
δὲ ὑφ' ὅλου τοῦ χωρίου, μετ' ἐξ τῶν ἐπιμελεσιτέρων καὶ τι-
μιωτέρων γεωργῶν, ἀφειδῶς ἀνταμειβόμενοι. Τὸ θαυμαστότε-
ρον δὲ τῶν ἐθίμων ἦτον ἡ τακτικὴ καὶ δικαία διανομὴ τῶν
ὕδάτων, πρὸς κοινὴν ἀρδευσιν. Εἰς τὰ ἔθιμα ταῦτα καὶ εἰς
ἄλλα, ἰσχύσαντα ἀπ' αἰῶνος, ὑπῆρχεν ὁλόκληρος ἀγροτικὴ
νομοθεσία. Μεγίστη εἶναι ἡ δύναμις τῶν ἐθίμων, καὶ μάλιστα εἰς
τὴν γεωργίαν! Ἄλλ' ὃ ἡμέτερος πρῶτος ξένος νομοθέτης, ἀμα-
θῆς τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὰ καμμίαν
προσοχὴν, καὶ τὰ ἄφησε νὰ πέσωσιν εἰς ἀχρηστίαν, ἀντὶ νὰ
τὰ κωδικοποιήσῃ, ὡς ἔπραξαν ἰδίως οἱ γάλλοι, τῶν ἐποίων ὃ

ἀστυκὸς κώδιξ περιέχει πλείστας διατάξεις, ἐκπηγαζούσας ἐκ τῶν ἀρχαίων γεωργικῶν ἐθίμων τῆς Γαλλίας. Καὶ ἡ κτηνοτροφία εἶχεν ἐπίσης τὰ ἔθιμά της, κανονίζοντα τὴν βοσκὴν καὶ τοὺς ὄρους τῶν ποιμενικῶν συναλλαγῶν, οἵτινες τώρα παρεφθάρησαν, καὶ δὲν ἔχουν πλέον τὸ κύριον τὸ ὁποῖον ἄλλοτε εἶχον. Ὁ νομοθέτης ἐκεῖνος δὲν προσεῖδεν ὅτι ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων ἠδύνατο νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀπ' αἰῶνων καθιερωμένην τάξιν μεταξὺ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ποιμένων μας. Τάξις στυριζομένην εἰς τὴν καλὴν πίστιν, ἥτις εἶναι ἡ στερεωτέρα βᾶσις πάσις κοινωνίας. Ἡθέλησεν εἰς ὅλα νὰ νεωτερίσῃ, καὶ δὲν ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ ἐρευνήσῃ μὴ τυχόν τὰ ὑπάρχοντα ἐν τῷ τόπῳ ἔθιμα ἦσαν καλλήτερα καὶ ἰσχυρότερα τῶν νόμων τοὺς ὁποίους ἐθέσπισε. Καὶ ἐντοσούτῳ, μ' ὄλους τοὺς πολυτελεῖς περὶ ἀγροφυλάκων νόμους, δὲν ἔχομεν ἀγροφυλάκην, καὶ τὰ κτήματά μας εὐρίσκονται εἰς τὴν διάκρισιν ὄλων τῶν κτηνῶν καὶ ὄλων τῶν κακοποιῶν ἀνθρώπων!

Γεωργία ἀδιοργάνωτος εἶναι ἐκείνη ἥτις στερεῖται πάσης θεωρητικῆς γνώσεως καὶ πάσης πρακτικῆς τελειοποιήσεως. Τὰ ἡμέτερα γεωργικὰ ἐργαλεῖα καὶ αἱ ἡμέτεραι καλλιεργητικαὶ μέθοδοι ἔμειναν ἀνεκαθόν, καὶ μένουσιν εἰσέτι, ὅποια ἦσαν πρὸ αἰῶνων, εἰς ὅλα τὰ ἐν τῷ τόπῳ καλλιεργούμενα εἶδη. Ἴσω, καὶ τινες πρακτικαὶ μέθοδοι παρημελήθησαν, ἢ ἐλησμονήθησαν, ὡς θέλω κάμει μνεῖαν παραδειγματῶν τοιούτων ἀλλοχόθι. Ἐγένετο καὶ γίνεται χρῆσις τῆς κόπρου τῶν κτηνῶν, ἀλλὰ σπανίως, λίαν φειδωλῶς καὶ λίαν ἀτέχνως. Οἱ τεχνητοὶ λιπασμοὶ, καὶ οἱ ὑγροὶ—engrais liquides—ἦσαν καὶ εἶναι ἄγνωστοι. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ φυσικοὶ λιπασμοὶ, δὲν ἐπινεργοῦσιν εἰς τὴν γονιμότητα τῆς γῆς, ὅσον ἔπρεπεν, ἕνεκα τῆς ἀτέχνου παρασκευῆς των καὶ τῶν ἀτελῶν γεωργικῶν ἐργαλειῶν, ἅτινα μόνον τὸ ἐπιπόλαιον τῆς γῆς στῶμα ἀνασκάπτουσι, καὶ δὲν βυθίζονται μέχρι τοῦ ὀρίου ἐνθα ἀρχίζει τὸ ὑπαρσίμον ἔδαφος. Καὶ αὐταὶ αἱ τῶν ποταμῶν καὶ τῶν χει-

μάρρων ἀρδύσεις, εἰς λίαν περιορισμένας ἐκτάσεις δυνάμεναι νὰ γίνωσιν, ἐνεργοῦνται τοσοῦτον ἀτέλως, καὶ ἀτάκτως, καὶ ἀμελῶς, ὥστε πολλάκις βλάπτουσιν, ἀντὶ νὰ ὠφελῶσι. Οὐδεμία ὑπάρχει, ἐν τῷ τόπῳ, γεωλογικὴ γνῶσις, καὶ οὐδένα γεωλόγον ἀνέδειξεν, ἕως τώρα, τὸ τεσσαρακοντῖαν ἤδη, ἀπὸ τῆς συστάσεώς του, ἀριθμοῦν ἡμέτερον πανεπιστήμιον. Ὑπὸ τοιούτους ὄρους, ἡ γεωργικὴ ἐργασία δὲν δύναται νὰ λάβῃ τὴν πρέπουσαν διοργάνωσιν. Παραλείπω ἄλλας λεπτομερείας, προσμαρτυρούσας ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ταύτης, καὶ περιορίζομαι νὰ προσθέσω τὴν παντελῆ ἔλλειψιν πάσης νοερᾶς ἐργασίας, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς βελτιώσεως καὶ τῆς προόδου τῆς γεωργικῆς βιομηχανίας. Οὐχὶ σύλλογοι γεωργικοὶ, καὶ ὑπουργεῖον γεωργίας, καὶ σχολεῖα πρακτικῆς, τοῦλάχιστον, γεωργικῆς ἀσκήσεως, οὐχὶ περιοδικὰ καὶ ἄλλα γεωργικὰ συγγράμματα, καὶ διαγωνισμοὶ, καὶ ἐταιρίαι ἐμψυχώσεως, καὶ ἐργοστάσια τεχνητῶν λιπασμῶν, καὶ μέσα συγκοινωνίας, καὶ τόκοι ἐλαφροὶ, καὶ ὅσα ἄλλα βοηθήματα ἔχει ἡ γεωργία τῶν πεφωτισμένων λαῶν, καὶ περὶ τῶν ὁποίων ἕκαμα μυεῖαν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ἀλλ' οὔτε κἀν μία γεωργικὴ ἐφημερίς ἐκδίδεται εἰς τὸν τόπον, ἐνῶ πλημμυροῦσιν αἱ πολιτικαὶ καὶ σατυρικαὶ, καὶ τὰ μυθιστορήματα! Καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ λεγόμενα δὲ γεωργικὰ συμβούλια, τὰ διὰ νόμου ἀνεγνωρισμένα, οὔτε κἀν ἀκούονται πλέον ἀν ὑπάρχωσι, καὶ ἀν ὑπῆρχον, ἢ ὑπαρξίς των δὲν θὰ εἶχε καμμίαν σημασίαν, διότι ἡ φωνὴ των πώποτε δὲν ἠκούσθη, καὶ ἀν ἔτυχέ ποτε κανὲν ἐξ αὐτῶν, ὡς τὸ ἐν Πάτραις κατὰ τὸ 1854, νὰ ᾗναι εἰς κατάστασιν νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ βελτιώσεως τῆς γεωργίας, ἐπεριφρονήθη! Ὅλα δὲ ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ἡμετέρα κοινωνία εἶναι εἰσέτι ἀπροπαράσκειος ὅπως σκεφθῇ καὶ συντελέσῃ εἰς τὴν γεωργικὴν ἀναμόρφωσιν, ἔνεκα τῆς ἀκρας ἀμαθείας καὶ αὐτῶν τῶν σοφῶν μας περὶ πᾶν ὅ,τι προάγει τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ τοῦ πλούτου! Εἰς καμμίαν γωνίαν τῆς ἐλληνι-

κῆς γῆς, δὲν ὑπάρχει φῶς τι γεωργικόν, ἔστω καὶ ἀμυδρόν, καὶ, μεταξύ μυριάδων ἰδιοκτητῶν, δὲν ὑπάρχει εἰς γνωρίζων τοὺς τεχνικούς καὶ οἰκονομικούς ὄρους τῆς καλλιεργείας, τὴν ὀρυκτολογικὴν σύνθεσιν τοῦ ἐδάφους τὸ ὅποιον καλλιεργεῖ, καὶ τὴν σχετικὴν τῶν διαφορῶν λιπασμῶν ἀξίαν. Ὀλόκληρος δὲ ἡ κοινωνία βλέπει ἀναισθητῶς τοὺς ἀπειροὺς φυσικοὺς λιπασμοὺς διασκορπιζομένους, διὰ τὸ νομαδικὸν τῶν κτηνῶν, εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς φάραγγας, καὶ τὰ ὕδατα τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ρυάκων καὶ τῶν χειμάρρων ἀφινύμενα ἐλεύθερα νὰ κατέρχωνται εἰς τὴν θάλασσαν, ὡσάν ἡ θάλασσα νὰ ἔχη ἀνάγκην νὰ αὐξήσῃ τὸν ὄγκον τῶν ὑδάτων της, πρὸς παγκόσμιον ὠφέλειαν! Οὕτε εἰς μηχανικός, οὕτε εἰς ὑδραυλικός, ἐνῶ ἡ μηχανικὴ καὶ ἡ ὑδραυλικὴ εἶναι ἀπαραίτητοι εἰς τὴν γεωργίαν. Todos legulejos!

Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἡ Ἑλλάς δὲν ἔχει γεωργίαν, ὡς ἐννοοῦν καὶ ἐξασκοῦν αὐτὴν οἱ πεπολιτισμένοι λαοί. Διὰ τοῦτο, ἴσως, ὁ ἀγροτικὸς βίος δὲν ἔχει ἐρστιάς, πάντες δὲ ἀποστρέφονται τὴν γεωργίαν, ἀναλογιζόμενοι τὰ μέγιστα καὶ δυσφόρητα βάρη της, τὰς φοβεράς δυσχερείας της, τοὺς ἀπεριγράπτους κινδύνους της, τὰς καταστρεπτικὰς ζημίας της, τὰς ποικίλας καὶ δυσθεραπεύτους στερήσεις της. Προτιμῶσι λοιπὸν νὰ ζῶσιν ἐντὸς τῶν πόλεων, ἀκινδύνως καὶ ἀνέτως, καὶ νὰ μετέρχωνται οἷονδ' ἥποτε ἄλλο ἐπάγγελμα.

Ἄν τὸ παρὰ τῶν ἰταλῶν λεγόμενον. «Vita d'entrata, vita stentata» ἔχεται ἀληθείας, καὶ εἰς μέρη ἀκόμη ὅπου ὁ βίος τοῦ ἰδιοκτήτου ἤμπορεῖ νὰ ἔχη καὶ τινα θέληγτρα, καὶ τινὰς ἀναπαύσεις, εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅμως, ὡς εὐρίσκεται ἡ γεωργία σήμερον, τὸ ἰταλικὸν τοῦτο λόγιον ἐκφράζει λίαν ἀτελῶς τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τοῦ γεωπονοῦντος ἰδιοκτήτου, τοῦ ὁποίου ἡ αὐταπέρνησις ὑπερβαίνει τοὺς ἡρωϊσμοὺς τῶν μαρτύρων τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἂν προσέτι τὸ γνωστὸν ἡρωϊκὸν ρητὸν «Luctor et emergo» συγκεφαλαιόνη θουμασιῶς τὴν

ιστορίαν τῆς λίαν ῥιψοκινδύνου, ἀλλ' εὐημερούσης, γεωργίας τῶν Κάτω Χωρῶν, θαυμασίως, ἐπίσης δύναται νὰ συγκεφαλαιώσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς πολυπαθοῦς, καὶ πάντοτε δυστυχοῦσης, γεωργίας ἡμῶν τὸ ῥητὸν «*Lucret et sommergo*»!

Ἡ ἄνεσις λοιπὸν τοῦ βίου εὐρίσκεται εἰς ἄλλα ἐπιτηδεύματα. ἐν Ἑλλάδι, οὐχὶ δὲ εἰς τὰ γεωργικά. Ὁ λαβὼν τὴν τύχην νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν γεωργικὸν βίον, εὐχαριστεῖται εἰς πάντα ἄλλον, καὶ δὲν παραιτεῖ πλέον αὐτὸν, μ' ὅσας ἂν ἀπαντήσῃ δυσχερείας καὶ ἀτυχίας εἰς τὸ νέον του στάδιον, ἐνθουμούμενος τὰς γεωργικὰς ταλαιπωρίας καὶ περιπετείας του.

Αἱ πόλεις ἡμῶν εἶναι τὸ σημεῖον πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφεται ὁ νοῦς παντὸς κατοικοῦ τῶν χωρίων. Αἱ πόλεις εἶναι ὁ τόπος τῶν παντοίων ἡδονῶν καὶ τῶν αἰωνίων πανηγύρεων, *d'ogni piacer soggiorno*, ἐνῶ ὁ ἀγρὸς εἶναι ὁ τόπος τῶν ἀτελευτήτων βασάνων. Εἰς τὰς πόλεις ὑπάρχει ὁ πολιτισμένος βίος, καὶ εἰς αὐτὰς εὐρίσκονται τὰ μέσα πρὸς ἀπόκτησιν πλοῦτου. Αἱ πόλεις εἶναι τὸ ἐθνικὸν ἐγκαλῶπισμα, καὶ ἐπὶ αὐταῖς καυχώμεθα, ἢ εὐημερία δὲ τῆς Ἑλλάδος δὲν μετρεῖται μὲ τὸν πῆχυν τῆς γεωργικῆς προόδου, ἀλλὰ μὲ τὸν πῆχυν τῆς ἀνεγέρσεως μεγαλοπρεπῶν κτιρίων! Βυζαντινὴ πτωχαλαζονεία! Τοιοῦτος, δυστυχῶς, εἶναι ὁ ἐπικρατῶν σήμερον συρμὸς, παρ' ἡμῖν. Διὰ τοῦτο, οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων ἔλκονται, ἡμέρα τῆ ἡμέρα, εἰς τὰς πόλεις, καὶ οἱ ἀγροὶ ἐρημώθησαν. Ἀπομιμοῦνται οὕτω τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους, οἵτινες εἶναι οἱ πλούσιοι καὶ οἱ μᾶλλον πεφωτισμένοι τῆς κοινωνίας. Ἀδιάφορον ἂν αἱ μεγάλαι πόλεις ἐγείρονται καὶ συνοικίζονται δαπάνῃ τῶν ἀγρῶν, τῆς μόνης ἐθνικῆς δυνάμεως καὶ οὐσίας. Ὁ κάτοικος τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους ἀποστρέφεται τὴν οἰκίαν τῆς πρωτευούσης τοῦ νομοῦ, ὃ δὲ τῆς πρωτευούσης τοῦ νομοῦ ἀποστρέφεται τὴν οἰκίαν πόλεως μικροτέρας. Ἡ εἰς χωρίον, ἢ εἰς κτῆμα, μακρὰν τῶν πόλεων κείμενον, πολυχρόνιος διήμευσις δίδει, μετὰ ταῦτα, χῶραν

εἰς διηγήματα, ἔχοντα πλείστην ὁμοιότητα μὲ τὰ παθήματα τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ τὸ ὠραῖον κλίμα τῆς Ἑλλάδος θαυμάζεται μόνον, διότι τὸ ἐθαύμασεν ὁ Βύρων, καὶ θαυμάζεται, οὐχὶ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐκ τῶν στύλων τοῦ ἐν Ἀθῆναις Ὀλυμπίου Διός! Τὸ νὰ κατοικήσῃ τις εἰς τὸν ἀγρὸν, καὶ ν' ἀναλάβῃ αὐτοπροσώπως τὴν διοίκησιν τοῦ κτήματός του, εἶναι πρᾶγμα ἄγνωστον, ἢ τόσον σπάνιον, ὥστε καταντᾶ ἄγνωστον.

Ἡ εἰς τὰς πόλεις συρροὴ τοῦ καλητέρου πληθυσμοῦ δὲν ἔχει σκοπὸν τὴν εἰς ἐπικερδέστεραν βιομηχανίαν ἐπίδοσιν, ἀλλὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀργίας, διότι ἡ ἀργία σήμερον λογίζεται εὐγένεια. Ὁ χωρικός μάλιστα θεωρεῖ εὐγένειαν τὴν ἀποστολὴν τοῦ τέκνου του εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὅπως ἐνδυθῆ τὴν τήβεννον τοῦ διδάκτορος, διότι εἶναι πεπεισμένος ὅτι, διὰ τοῦ τίτλου τούτου, θὰ κατορθώσῃ ν' ἀναβῆ εἰς τὰ ὑψηλότερα τῆς πολιτείας ἀξιώματα. Τὶ ὑπερφηανώτερον καὶ τι ἐπικερδέστερον παρὰ τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων! Ὁ χρόνος, ἀλλαχόσε τιμᾶται ὡς πολυτίμος ἰδιοκτησία, παρ' ἡμῖν ὅμως δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίαν. Ὅλοι σκεπτόμεθα πῶς ἀνετώτερον νὰ περάσωμεν τὸν καιρὸν, καὶ εἴθε νὰ παρέλθῃ ταχύτερον, διὰ νὰ συμπαρασύρῃ μεθ' ἐαυτοῦ τὰς κακὰς ἐξεῖς τῆς ἐποχῆς!

Ἐνεκα τῆς τοιαύτης κοινωνικῆς ἡμῶν καταστάσεως, εἰς κανὲν μέρος τοῦ κράτους δὲν ὑπάρχει ἀγροικία, ὅπως δῆποτε συγκεροτημένη, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ κατοικῆ ἢ οἰκογένεια τοῦ ἰδιοκτῆτου, τὸ ὅλον ἢ μέρος τοῦ ἔτους. Τὸ ὄνομα τοῦ γεωργοῦ λογίζεται ἀγεννὲς, ἅπαντες ὅμως ἔχουσι τὴν φιλοτιμίαν νὰ ὀνομάζωνται ἰδιοκτῆται, διὰ νὰ φαίνεται ὅτι κατὶ ἔχουσι, καὶ ὄχι διὰ νὰ καλλιεργῶσιν αὐτοπροσώπως ὅλοι δὲ οἱ λοιποὶ, οἱ ἔχοντες ἀγροτικὴν ἰδιοκτησίαν, καλλιεργοῦσι δι' ἐπιστατῶν, ἢ ἀνταποκριτῶν! Λεῖπει, δυστυχῶς, τὸ παράδειγμα τῶν μεγαλητέρων. Ἡ εὐγενεστέρα, ἢ νομιμονεστέρα καὶ ἡ πλουσιωτέρα τάξις τοῦ ἔθνους κατοικεῖ εἰς τὰς πόλεις. Πρὸς τοὺς ὑποδαστέρους, ἐπομένως, δὲν ὑπάρχει παράδειγμα, ἐν τοῖς

ἀγροῖς, ἐπιμελείας, πεφωτισμένης ἐργασίας καὶ προόδου. Ἡ ἐκλεκτὴ τάξις, προτιμῶσα τοὺς ἀγροὺς πρὸς κατοικίαν τῆς, βελτιώνει αὐτοὺς διὰ καλλιέργειας ἐντελεστέρως καὶ δι' ἐνασχολήσεως μεγαλητέρων κεφαλαίων, οἱ ἀμαθεῖς δὲ διδάσκονται ἐκ τοῦ παραδείγματος πῶς ὠφελιμώτερον νὰ ἐργάζωνται. Περιπλέον, ἡ ἐκλεκτὴ τάξις στολίζει τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς γραφικὰς τοποθεσίας διὰ δενδροφυτειῶν, ὀδῶν καὶ οἰκοδομῶν καταλλήλων, ἀφαιρεῖ πᾶσαν ἀγριότητα ἀπὸ τὴν φύσιν, ἐμπνέει σέβας πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν, ἐξεγείρει τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης καὶ τῆς φιλοκαλίας, καὶ οὕτω γίνεται ἔμπρακτος διδάσκαλος τῆς πεφωτισμένης φιλοπονίας καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν ἀρετῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ὅταν οἱ ἀγροὶ γίνωσι κατοικίαι τῶν πλουσίων, αἱ πόλεις γίνονται κατοικίαι τῶν πτωχῶν, τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν τεχνιτῶν. Αἱ πόλεις τότε μεταβάλλονται εἰς ἐργαστήρια καὶ ταμιευτήρια, ἐξ ὧν ἱκανοποιεῦνται ὅλαι αἱ ἀνάγκαι καὶ ὅλαι αἱ ἰδιοτροπίαι τῶν ἐν ταῖς ἐξοχαῖς κατοικούντων πλουσίων. Τοιοῦτοτρόπως δὲ πᾶσα ἱκανότης, καὶ πᾶσα ἐπιρροή, εὐρίσκονται διαμοιρασμένα καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τοῦ κράτους, μεριμνῶσαι, βεβαίως, ὑπὲρ τῆς ἰδίας εὐημερίας, ἀλλ' ἡ εὐημερία αὕτη εἶναι εὐημερία τῆς πατρίδος ὅλης, εἶναι εὐδαιμονία τῆς κοινωνίας ὁλοκλήρου.

Ἡ πολυθέλητος δὲ πρωτεύουσα ἡμῶν ταρασσει τὴν ἡσυχίαν ὅλων τῶν ἐπαρχιωτῶν. Ἀπαξάπαντες θέλομεν νὰ γίνωμεν κάτοικοι τῶν καλῶν Ἀθηνῶν, καὶ κινδυνεύει ὅλη ἡ λοιπὴ Ἑλλάς νὰ γίνῃ ἄλλη Ἴρλανδία, αἱ δὲ Ἀθῆναι τὸ Δουβλινόν τῆς! Καθὼς δὲ ὅλη ἡ Ἴρλανδία ἐργάζεται χάριν μόνου τοῦ Δουβλίνου, τῆς τεχνιτῆς, ἀριστοκρατικωτάτης καὶ πολυτελεστάτης ταύτης ἱρλανδικῆς πρωτεύουσας, οὕτω καὶ ἡ Ἑλλάς ὅλη ἐργάζεται χάριν μόνον τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ πάντα ἐν Ἀθήναις, τίποτε δὲ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Διὰ τοῦτο, ὅλοι ἀφίνομεν τὰς ἐπαρχίας, καὶ συγκεντρούμεθα ἐδῶ, διότι ἐδῶ εἶναι ὁ

βίος άνετος, ἐδῶ αἱ διασκεδάσεις, ἐδῶ τὰ φῶτα, ἐδῶ ἡ πολιτική, ἐδῶ ἡ δκηνηρία, ἐδῶ ἡ εὐμάρεια, ἐδῶ ἡ ἐλευθερία, ἐδῶ ἡ τάξις, ἐδῶ ἡ κυβερνητικὴ καὶ διοικητικὴ συγκέντρωσις, ἐδῶ, τέλος πάντων, τὸ ἄνθος τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἐδῶ ἡ ἐκλεκτὴ νεολαία, μὲ τὴν ἐλαφρὰν τῆς, κατὰ τὸ γαλλικὸν ὕφος, φιλολογοίαν, ἐδῶ τὰ πλούτη, ἐδῶ ἡ δόξα, ἐδῶ ὁ χαριτόβρυτος βίος τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, ἐδῶ τὸ καταθέλγον τὴν φιλοπάτριδα καρδίαν παντὸς ἑλλήνος εὐρύτατον στάδιον τῆς συνταγματικῆς ἐλευθερίας! Ὡ! ἐδῶ! ἐδῶ εἶναι ἡ κατοικία τῶν ἀγγέλων!

Τοιαῦτα, καὶ ἄλλα πολλὰ, παραπλήσια τούτων, ἔγραψα καὶ ἐδημοσίευσα πολλάκις, ἀνωνύμως, εἰς ἐποχὰς ἄλλας, ὅτε ἐφαίνετο ἡ ἡμετέρα κοινωνία μᾶλλον εὐδιάθετος νὰ σκεφθῆ περὶ βελτιώσεως τῆς ἐγχωρίου γεωργίας. Ἐνόμισα δὲ πρέπον νὰ ἐπαναλάβω τινὰ ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐνταῦθα, διὰ τελευταίαν φορὰν, ὅχι μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ εἰσακουσθῶ ἐγὼ πλέον, ἀλλὰ μὴ εἰσακουσθῆ ἐκ τοῦ τάφου ἡ γενναία καὶ φιλόπατρις φωνὴ τοῦ ἀγνωσθέντος, ἡ καλέσασα ἡμᾶς εἰς γεωργικὸν διαγωνισμόν—ἐνῶ ἡ γεωργία ἐλησμονήθη παρὰ πάντων—καὶ γεωρῶς λέγουσα: «Βελτιώσατε καὶ ἐμψυχώσατε τὴν γεωργίαν σας». Ἄλλ' ἡ φωνὴ αὕτη δὲν ἀπευθύνεται μόνον πρὸς τοὺς κυβερνῶντας, ἀπευθύνεται καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν ὁλόκληρον, ἀπευθύνεται, πρὸ πάντων, πρὸς τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς μᾶλλον πεφωτισμένους τῶν ἐλλήνων, οἵτινες πρῶτοι ὀφείλουσι νὰ δώσωσι τὸ παράδειγμα.

Ἡ δέσποινα τῶν θαλασσῶν καὶ τῆς βιομηχανίας, εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ γεωργικωτέρα τῆς οἰκουμένης ἐπικράτεια. Ἄλλ' ἡ βιομηχανία ὅλη τῆς Ἀγγλίας, καὶ αὕτη ἡ πολυάρμενος ναυτιλία τῆς, καὶ αὐτὰ τὰ ἄπειρα πλούτη τῆς, δὲν ὑπηρετοῦσιν ἄλλο τι, εἰμὴ μόνον τὴν ἀγγλικὴν γεωργίαν καὶ τὸν ἀγγλικὸν γεωργικὸν πληθυσμόν, περιλαμβάνοντα ἐν ἑαυτῷ τὸ ἄνθος τῆς πανισχύρου καὶ μεγαλοδόξου ἐκείνης ἀριστοκρατίας!

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀγγλίαν, τὴν

ἐκ παλαιότατων χρόνων περιπαθῶς ἀσπασθεῖσαν τὸν ἀγροδίαιτον βίον, ὑπῆρξεν ἐποχὴ τις δυστυχῆς, ὅτε οἱ μεγιστάνες αὐτῆς, ἀφῆσαντες τὰς ἀγροικίας των, συνέρρευσαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, ἄλλοι μὲν διὰ νὰ κορέσωσι τὴν φιλαρχίαν των καὶ τὰ φιλόδοξα αὐτῶν πάθη, ἄλλοι δὲ διὰ νὰ ζήσωσιν ἐν ἀνέσει, ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ ἐκ τῆς φαύλης διοικήσεως. Ἀλλὰ μία μεγάλη φωνὴ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὸν βίον τοῦ ἀγρότου, ἡ μεγάλη φωνὴ τῆς μεγάλης βασιλίσσης. Ἐλισάβετ.

Καὶ ὅσον ἀφινόμεθα εἰς τὰς κακὰς ἡμῶν ἔξεις, τοσοῦτο δυσκολώτερον ἀποβαίνει νὰ παραιτήσωμεν αὐτάς. Ἡ ἡμετέρα κοινωνία, ἐκκεντρισθεῖσα βαθμηδὸν ἐκ τῆς τροχιάς της, περιστρέφεται σήμερον εἰς ὑπερβολὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἦναι, ἴσως, ἀδύνατον, μετὰ καιρὸν, νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν εὐθείαν ὁδὸν, ἐκτὸς ἂν ἡ Ἑλλὰς λάβῃ τὴν ἀνεκτίμητον εὐτυχίαν νὰ γεννήσῃ ἑκτακτόν τινα ἄνδρα, ἐξ ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν οἵτινες, ἀπὸ αἰῶνας εἰς αἰῶνας, ἔρχονται εἰς τὸν κόσμον, καὶ δίδουσιν ὠθησιν νέαν εἰς τὸν βίον τῶν ἐθνῶν ἄνδρα ἱκανόν, ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ θέσῃ φραγμὸν ἀδιάβατον εἰς τὰς αἰτίας τῆς ἐθνικῆς στασιμότητος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ν' ἀνοίξῃ ὅλα τὰ στάδια τῆς κοινῆς τοῦ ἔθνους ἐργασίας. Τὸ νὰ τεθῇ αἰφνιδίως κοινωνία εἰς τροχίαν νέαν, εἶναι ἔργον δυνάμεις ἐκτάκτου, ἢ κατ' ὀλίγον δὲ καὶ βαθμιαία πρὸς αὐτὴν τροπὴ εἶναι καὶ ἔργον καὶ ἀποτέλεσμα πολλῶν αἰῶνων.

Ἐλπίζω τὰ ἀνωτέρω νὰ μὴ κριθῶσιν ὅλως ξένα τοῦ περὶ βελτιώσεως τῆς ἡμετέρας γεωργίας θέματος, διότι, ἂν οἱ δυνάμενοι νὰ συντελέσωσιν ὑπὲρ αὐτῆς ἐξακολουθῶσι νὰ τὴν ἀποστρέφονται, τότε ματαία ἀποβαίνει πᾶσα ἄλλη προσπάθεια.

Ἐπανερχόμενος εἰς τὴν σειρὰν τοῦ λόγου μου, θέλω τῶρα ἐξηγηθῆ περὶ τῆς κυριωτέρας αἰτίας, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ γεωργικὴ μάθησις, ἐξ ἧς θὰ πηγᾶσῃ ἡ βᾶσιμος γεωργικὴ βελτιώσις, εἶναι, ἐπὶ τοῦ παρόντος, δυσεπίτευκτος, διὰ τῶν συνήθων

μέσων, και διά τούτο πρέπει να μεχειρισθῶμεν μέθοδον ιδιάζουσαν.

Ἡ γεωργικὴ μάθησις, ὡς θεωρία, εἶναι μάθησις ἐγκυκλοπαιδική. Εἶπον δὲ ὅτι ἡ γεωργικὴ ἐπιστήμη τὰ πάντα δανείζεται, ἀποτελουμένη δὲ ἐκ πολλῶν και διαφόρων γνώσεων, ὀφείλει τὴν πρόοδόν της εἰς τὴν πρόοδον πολλῶν ἐπιστημῶν και πολλῶν τεχνῶν. Ἡ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς καταπληκτικὴ ἀνάπτυξις τῶν φυσικομαθηματικῶν ἰδίως ἐπιστημῶν, προήγαγε και τὴν γεωργίαν εἰς ἐπιστήμην. Παρ' ἡμῖν ὅμως, αἱ ἐπιστῆμαι αὗται εἶναι παρημελημέναι, ζῆλος δὲ δὲν ὑπάρχει πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῶν, ἴσως διότι δὲν παρέχουσι στάδιον βιοποριστικόν. Και ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ, και ἐν τῇ κατωτέρᾳ ἐκπαιδεύσει ἡμῶν, ἡ διδασκαλία τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν, εἶναι ἀτελεστάτη, ἐνῶ ἔπρεπε, διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου μας, ὄχι μόνον νὰ ᾔηαι πλήρης, ἀλλὰ και πικντοῦ διακεχυμένη. Ὁ κλάδος οὗτος τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἔπρεπε νὰ λάβῃ τὰ πρωτεία εἰς ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως. Εἰς τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν ἡμῶν δένδρον ὑπάρχουσι μόνου οἱ γεγηρακότες κλάδοι τῆς ἀλεξανδρινῆς και βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἐλλείπουσι δὲ οἱ ἀρτιφύεις και θάλλοντες τῶν κοσμολογικῶν και τεχνολογικῶν ἐπιστημῶν, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν τοῦ ὅλου δένδρου εὐμορφίαν, συμμετρίαν και ἀνθηρότητα, και τῶν ὁποίων ἡ καρποφορία ἀνήγειρεν ἐκ βάρθρων και ἀνεζωογόνησε τὰς παλαιὰς και μεμαραμμένας ἄλλοτε τῆς λοιπῆς Εὐρώπης κοινωνίας.

Και εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι δὲν πρόκειται ἡμεῖς, σήμερον, νὰ δημιουργήσωμεν τὴν γεωργικὴν ἐπιστήμην, και ὅτι τὰ πάντα δυνάμεθα νὰ προμηθευθῶμεν ἐκ τῶν πολιτισμένων χωρῶν, ἀλλὰ, προτοῦ γίνουσι κοινὰ παρ' ἡμῖν γνώσεις τινες στοιχειώδεις τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες κατήνησαν δημῶδεις εἰς τὰς εἰρημένας χώρας, εἶναι ἀδύνατον νὰ φωτισθῶμεν, διὰ διδασκαλίας, και μάλιστα θεωρητικῆς, γεωργι-

κῶς. Πρέπει λοιπὸν νὰ προηγηθῆ ἡ κοινὴ ἐκείνη παιδεία τὴν ὁποίαν, σήμερον, ἀποκτᾷ, δι' ἰδιαίτερον μεθόδων, καὶ αὐτὸς ὁ τυφλὸς, καὶ αὐτὸς ὁ κωφάλαλος. Πρὸς τοῦτο ἄλλην τινα μέθοδον πρέπει νὰ ἐπινοήσωμεν. Κατὰ τὴν ἐπίσημον στατιστικὴν τοῦ 1872, ἣτις εἶναι ἡ τελευταία, τὰ $\frac{3}{4}$ τῶν ἀρρένων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ὀλοτελῶς ἀγράμματα! Πόσα δὲ καὶ ποῖα γράμματα ἠξέυρει τὸ γραμματισμένον $\frac{1}{4}$ τῶν ἐλλήνων τούτων σοφῶν! Ἐγὼ δυσπιστῶ ἂν ᾔναι τόσοι οἱ γραμματισμένοι, ἀλλὰ καὶ ἂν ᾔναι, οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν δὲν θὰ γνωρίζωσιν ἄλλο, εἰμὴ νὰ χαράττωσι μηχανικῶς ὄλα, ἢ τινὰ, τῶν ἀλφαβητικῶν στοιχείων τοῦ ὀνόματος αὐτῶν. Οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν τοιούτων θὰ κατοικῶσιν εἰς τὰς πόλεις. Ἐν τοῖς ἀγροῖς, ἡ ἀγραμματοσύνη εἶναι γενικὴ. Δημοτικὴ ἐκπαίδευσις δὲν ὑπάρχει! Καὶ δὲν ὑπάρχει, διότι δὲν ἔχομεν δήμους, δὲν ἔχομεν δημοτικὰς ἀρχάς! Δήμαρχοι ἀγράμματοι, πῶς νὰ φροντίσωσι περὶ γραμμάτων! Ἡ ἐλευσιότης τῶν ἐν τοῖς χωρίοις δημοτικῶν σχολείων, προξενεῖ φοικῶδη ἐντύπωσιν. Τοῦτο δὲ τὸ ἀηδέστατον καὶ ἀσεβέστατον καὶ ἀνοσιώτατον θέαμα βλέπη τις, περιερχόμενος τοὺς ἀγροτικούς δῆμους τοῦ κράτους, τὴν παιδείαν (δημοτικὰ σχολεῖα) καὶ τὴν δικαιοσύνην (εἰρηνοδικεῖα) κατοικούσας εἰς ἀχυρῶνας! Οἱ πλεῖστοι τῶν δημοδιδασκάλων εἶναι ἀνικανότατοι, μὴ πληροῦμενοι δὲ τακτικῶς, καὶ συνεχῶς μετατιθέμενοι, κατὰ τὴν ἀρέσκειαν τῶν βουλευτῶν, καταντῶσιν ἀλῆται, καὶ τὰ σχολεῖα κλείονται πολλάκις ἐπὶ μῆνας. Εἰς πολλὰ τῶν ἡμετέρων χωρίων, πρωτευουσῶν δῆμων, ἔνθα καὶ δημοδιδασκαλεῖον ὑπάρχει καὶ εἰρηνοδικεῖον, ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ δικολάβος εἶναι οἱ σοφώτεροι τῶν κατοίκων περὶ τὴν διδασκαλίαν πάσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς διαφθορᾶς! Μάστιγες τοῦ Φαραῶ, ἱκανοὶ νὰ ἐρημώσωσι τὴν ἑλληνικὴν γῆν ἀπὸ πάσης ἀρετῆς!

Ἐκ τοῦ εἰρημένου ἀπογραφικοῦ ἔργου τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν μανθάνομεν ὅτι ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, τῶν ἀρ-

ρένων μάλιστα, ήλαττώθη και ήλαττούται, διότι, λαμβανομένου ύπ' όψιν του κατά τό 1830 ήλληνικοϋ πληθυσμοϋ τών τότε ήλληνικών ήπαρχιών, άνερχομένου εις 750 χιλιάδας, έν εποχή καθ' ήν ή Έλλάς ήρίθμει μόλις έν έτος τής έαυτής άπαλλαγής από τών τουρκικών στρατών, και ύπολογιζομένων τών τότε δημοτικών σχολείων εις έβδομήκοντα και έν μόνον, τών δέ μαθητών εις 6721, βεβαίως ύπάρχει σήμεραν λίαν έπαισθητή ή έλάττωσις, και δικαίως πρέπει να άπορήσῃ τις διά τό πράγμα τοϋτο, συγχρόνως δέ και βαθέως να λυπηθῇ. Οί κυβερνώντες τόν τόπον άς αναζητήσωσι τās αίτίας, και έστωσαν βεβαίότατοι ότι εύκόλως θα τās εύρωσι.

Αν και τό θέμα τοϋτο διαφεύγη τήν έμην άρμοδιότητα, ήτοι όμως χρέος μου να παρατηρήσω ότι δέν ύπάρχει δημοτική εκπαίδευσις, ήτοι δέν ύπάρχει ή βάσις πάσης άλλης θεωρητικής ή πρακτικής εκπαιδύσεως, σήμεραν μάλιστα, ότε και αύτή ή πρακτική άπαιτεί δημόδιεις τινας έπιστημονικās γνώσεις, και ότε, έν τῇ τοσαύτῃ τών γεωργών ήμών άπαιδευσία, ή, μάλλον, έν τῇ τοιαύτῃ τυφλώσει αύτών, δυσχερέστατον και δυσκατόρθωτον, ως προσείπον, άποβαίνει τό έργον του να διαχυθῶσι, διὰ διδασκαλίας, και αύτά τὰ πρακτικά γεωργικά φῶτα εις τούς έχοντας ανάγκην αύτών. Έπειδή όμως, βάσις πάσης μαθήσεως, ως είπον, είναι ή δημοτική εκπαίδευσις, έπομένως και τής πρακτικής γεωργίας, δημοτικήν δέ εκπαίδευσιν του λαοϋ εκλαμβάνω τήν παιδαγωγίην αυτού εις τās αναγκαίās εκείνας προκαταρκτικās και στοιχειώδιεις γνώσεις, άνευ τών όποίων, δέν δύναται να ήναι οϋδεμιās άλλης, χρησίμου εις τόν ανθρώπινον βίον, μαθήσεως έπιδεκτικός, διά ταϋτα εύρίσκομαι εις τήν ανάγκην να προσθέσω και άλλας τινας σκέψεις περι του σπουδαιοτάτου τούτου πράγματος. Μῆ νομίζομεν δέ ότι τὰ γεωργικά φῶτα δύναται να διαδοθῶσιν, είτε διότι ύπάρχουσιν έν Αθήναις δύο ή τρείς γεωπόνοι, είτε διότι γράφονται έξ Αθηνών, ένίοτε, γεωργι-

καί τινες διατριβαί, τὰς ὁποίας οὔτε ἀναγινώσκει τις ἐκ τῶν γεωργῶν μας, οὔτε, καὶ ἂν ἤξευρε νὰ τὰς ἀναγνώσῃ, εἶναι εἰς κατὰστασιν νὰ τὰς νοήσῃ. Πρέπει δὲ νὰ λάβωμεν ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι, προτοῦ γίνωμεν διδάσκαλοι τῆς γεωργίας, πρέπει ν' ἀποκτήσωμεν μαθητὰς, ἱκανοὺς νὰ ἐννοῶσιν ἡμᾶς.

Ἀπόδειξις ἀναντίρρητος ὅτι χωλαίνουσιν ὅλοι οἱ βαθμοὶ τῆς ἡμετέρας ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι καὶ τοῦτο. Τεσσαράκοντα καὶ πλέον ἔτη παρήλθον, ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἡμῶν συστήματος, καὶ ὅμως οἱ καρποὶ αὐτοῦ εἶναι λίαν ἄωροι, καὶ ἐπομένως λίαν ξεινοὶ, καὶ λίαν πικροὶ ! Πόσα δὲν ἐδαπανήθησαν ἐκ τῶν κληροδοτημάτων, καὶ ὅμως εἰσέτι δὲν ἀπεκτήσαμεν οὔτε ἓνα γεωπόνον, οὔτε ἓνα ὑδραυλικόν, οὔτε ἓνα μηχανικόν, οὔτε ἓνα χημικόν, οὔτε ἓνα πειραματικόν φυσικόν . . . , οὔτε . . . ! Καὶ τί δὲν μᾶς λείπει !

Μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ κακοδαιμονία τῆς Ἑλλάδος ! Οἱ βαυαροὶ δὲν ἦσαν παιδαγωγοὶ ἐθνῶν, τοῦλάχιστον οἱ βαυαροὶ τοὺς ὁποίους μᾶς ἔστειλαν. Τὰ πρῶτα αὐτῶν νομοθετήματα τὰ ἔφεραν ἔτοιμα ἐκ Μονάχου, καυχόμενοι ἐπὶ τῇ προνοίᾳ αὐτῶν ! Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ τὰ ἐφαρμόσωσι, προτοῦ μελετήσωσι τὴν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ τόπου κατὰστασιν, καὶ προτοῦ, διὰ ἐρεύνης ἀκριβοῦς, γνωρίσωσι πόθεν ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ, καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ προῆθῃ, ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, πρακτικῶς τε καὶ ἐπιστημονικῶς. Πλεῖστα τῶν τοιούτων νομοθετημάτων, ἅμα δημοσιευθέντα, ἔπεσαν εἰς ἀχρηστίαν, διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους. Ἡ μεγαλύτερα ἱκανότης τοῦ νομοθέτου συνίσταται εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ ἂν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις εἶναι προητομασμένη νὰ δεχθῇ τὰ νομοθετήματα τὰ ὁποῖα προτίθεται νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτήν. Οἱ εὐλογημένοι ἐκείνοι ἄνθρωποι, ἐξαιρετοὶ ἀντιγραφεῖς, δὲν ἦσαν δημιουργοὶ, καὶ ἡ Ἑλλάς εἶχεν ἀνάγκην νέου δημιουργοῦ, ἔστω καὶ ξένου, ἀφοῦ ἔχασε τὸν ἰθαγενῆ δημιουργόν της ! Ἡ Ἀνατολή, ὅταν ἡ

Δύσις ἐζήτησεν ἀπὸ αὐτὴν ἄνδρα ἱκανὸν νὰ συνοικήσῃ τὰ πλήθη τῆς. καὶ νὰ τὰ πολιτίσῃ, τῆς ἔστειλε τὸν Αἰνείαν. Ὁ αἰοίδιμος βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος, ἀντὶ τῶν πολλῶν, μεγάλων τε καὶ μικρῶν, πολιτικῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους μᾶς ἔπεμψε, διὰ νὰ ὀργανώσωσι τὸ κράτος, καλῆτερα θὰ ἔκαμνεν, ἂν μᾶς ἔστειλε δέκα ἐξόχους φιλολόγους, καὶ πέντ' ἐξ διακεκριμένους ἀρχαιολόγους, καὶ προσέτι ἂν δὲν ἀπεφάσιζε νὰ κτισθῶσιν αἱ νέαι Ἀθῆναι ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν! Τοῦλάχιστον, ἤθελεν οὕτω ὑποβοηθήσει τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς σοφῆς τοῦ σοφοῦ διδασκάλου μου εὐχῆς, τοῦ ἀειμνήστου Ἀσωπίου, εἰπόντος ποτε, ἀπὸ τῆς πανεπιστημιακῆς ἑδρας· «Ἄν οἱ Ἕλληνες δὲν ἤμποροῦν νὰ γίνωσι ναυτικώτεροι, ἐμπορικώτεροι, βιομηχανικώτεροι, γεωργικώτεροι τῶν εὐρωπαϊῶν, δύνανται ὅμως ν' ἀναδειχθῶσιν ὑπέρτεροι κατὰ τὰ γράμματα, καὶ ἂν ἡ Ἑλλάς δὲν θέλῃ δυνηθῆ ποτε ν' ἀντιτάξῃ στόλου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, στρατοὺς εἰς τὴν Γαλλίαν, ἢ βιομηχανικῶς νὰ συναγωνισθῆ πρὸς σύμπασαν τὴν Εὐρώπην, ἤμπορεῖ ὅμως νὰ παράξῃ ἄνδρας μὴ εὐρίσκοντας εἰς τὴν φιλολογίαν ἀντιπάλους».

Ἄλλὰ, δυστυχῶς, καὶ ἡ ἔνθερμος αὕτη εὐχὴ τοῦ σοφοῦ διδασκάλου τοῦ ἔθνους δὲν ἐπετεύχθη ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ βαυαρικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, τοῦ κύριον προορισμὸν ἔχοντος τὴν δημιουργίαν φιλολόγων.

Ἄλλοτε ἡ Γερμανία ἠγάπα, κατὰ προτίμησιν, τὰ γράμματα, καὶ οἱ βαυαροὶ, ἀκολουθοῦντες ἀκόμη τὸν παλαιὸν συρμὸν, ἀπεφάσισαν νὰ μᾶς κάμωσιν ὅλους λογιωτάτους, ἤγουν ἀνθρώπους καταγινομένους περὶ τὰ γράμματα μόνον, καὶ οὐχὶ περὶ τὴν πράξιν τοῦ νεωτέρου βίου. Ἄλλ' ὅποια εἶναι ἡ Γερμανία, ἀπὸ τινῶν ἐτῶν! Ὅποίας σπουδαίας μεταβολῆς ἔλαβε τὸ διδακτικὸν αὐτῆς σύστημα! Ὅποσαι δὲ προσπάθειαι κατεβλήθησαν ὑπὸ σοφωτάτων ἀνδρῶν ὅπως φθάσῃ τὸ ἐκπαιδευτικὸν τῆς σύστημα εἰς τὴν τελειότητα εἰς ἣν σήμερον εὐρίσκεται, καὶ διὰ τοῦτο, ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, προήχθη ἰδίως εἰς τὴν πρα-

κτικὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε διόλου ἀπίθανον εἶναι ὡς ὑπερτερεῖ, κατὰ τὴν θεωρίαν, ὅλων τῶν λοιπῶν πολιτισμένων ἐθνῶν, νὰ ὑπερτερῆσῃ αὐτῶν ταχέως, καὶ κατὰ τὴν πράξιν, καὶ νὰ χορηγήσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην εὐημερίαν ὑπηρεσίας ἀνεκτιμήτους. Τίς ἠδύνατο, πρὸ ἐτῶν, νὰ πιστεύσῃ ὅτι, καὶ ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν, ἡ πρακτικωτέρα τῶν κυβερνήσεων ἠθελεν ἀναδειχθῆ ἢ κυβέρνησις τοῦ Βερολίνου, καὶ ὅτι ἐκεῖθεν θὰ ἤμεθα καὶ ἡμεῖς ἠναγκασμένοι νὰ λάβωμεν, κατὰ προτίμησιν, διδάγματα, ὡς πρὸς τὸν πρακτικὸν ἰδίως τρόπον τῆς διαδόσεως τῶν γεωργικῶν φώτων !

Ἀπέναντι ὅμως τῆς πρὸς τὴν ἐν γένει ἐκπαιδευσιν οἰκτρᾶς ἀποτυχίας μας, ἡμεῖς, ἐξακολουθοῦμεν ἔχοντες τὸν αὐτὸν ἐκπαιδευτικὸν ὄργανισμὸν καὶ τὸ αὐτὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνίκανον νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διάδοσιν τῶν πρακτικῶν γνώσεων, καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν ἀνδρῶν ἱκανῶν νὰ προαγάγῃ τὴν ἐθνικὴν ἐργασίαν εἰς βαθμὸν τινα πεφωτισμένης ἀναπτύξεως, δυναμένης νὰ ὑποσχεθῆ τὴν περαιτέρω πρόοδον. Πῶς, ἄρα γε, τυφλόττωμεν, καὶ δὲν θέλωμεν νὰ νοήσωμεν ὁποῖαι εἶναι αἱ ἀνάγκαι τοῦ σημερινοῦ βίου, καὶ ὁποῖαι αἱ ἀπαιτούμεναι πραγματικαὶ γνώσεις ὅπως δυνηθῶμεν νὰ ἐλθωμεν εἰς διαγωνισμὸν μετὰ τῶν συγχρόνων πολιτισμένων ἐθνῶν ! Με ἐκπαιδευσιν τοσοῦτο ἀτυχῆ, διατηροῦσαν εἰσέτι, ἀποκλειστικῶς, τὸν φιλολογικὸν αὐτῆς τύπον, καὶ ἐν τοῖς δημοδιδασκαλίαις, καὶ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις, καὶ ἐν τοῖς γυμνασίοις, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πανεπιστημίῳ, εἶναι ἀδύνατον νὰ προαχθῶσιν αἱ προκαταρκτικαὶ γνώσεις, ὅλαι δὲ αἱ ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς γεωργίας προσπάθειαι, διὰ τῆς θεωρητικῆς μάλιστα διδασκαλίας, μεγάλας καὶ δυσυπερβάτους δυσκολίας θ' ἀπαντήσωσι. Παρὰδεχθέντες τὸν βίον τῶν πολιτισμένων λαῶν, ὀφείλομεν νὰ μάθωμε, ὅπως ἐργαζώμεθα, καθὼς καὶ αὐτοὶ ἐργάζονται, ἄλλως, δαπανῶντες ὅπως αὐτοὶ δαπανῶσι, καὶ μὴ παράγοντες ὅπως αὐτοὶ παράγουσι, πράττομεν ἔργον

ἀφροσύνης μεγίστης. Ὁ σημερινὸς ἀγὼν τῆς παγκοσμίου βιομηχανίας, ὑπηρετούσης τὴν κοινὴν εὐημερίαν, εἶναι ἀγὼν γιγάντων, καὶ ἡ Ἑλλάς τοιοῦτοτρόπως παιδαγωγουμένη, δὲν θὰ εὐρεθῆ ποτὲ εἰς κατάστασιν ἢ ἀντιπααραταχθῆ κατ' αὐτῶν, καὶ θὰ μένῃ διὰ παντὸς δούλη τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς πενίας τῆς.

Διὰ τί ὅμως, ἐν μέσῳ τῆς παγκοσμίου βιομηχανικῆς κινήσεως, ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων βελτιώσεων καὶ τοσαύτης προόδου, ἡ Ἑλλάς ἔμεινε στάσιμος; Ἄς ἐξετάσωμεν καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο.

Τέσσαρες εἶναι αἱ μεταξὺ λαοῦ καὶ κυβερνήσεως σχέσεις.

α.) Μάθησις λαοῦ καὶ μάθησις κυβερνήσεως (χρυσοῦς αἰὼν).

β.) Μάθησις λαοῦ καὶ ἀμάθεια κυβερνήσεως (ἀργυροῦς αἰὼν).

γ.) Μάθησις κυβερνήσεως καὶ ἀμάθεια λαοῦ (χαλκοῦς αἰὼν).

δ.) Ἀμάθεια λαοῦ καὶ ἀμάθεια κυβερνήσεως (σιδηροῦς αἰὼν).

Περὶ τοῦ πρώτου ὅρου δὲν πρόκειται παρ' ἡμῖν. Ὁ δεῦτερος καὶ ὁ τρίτος εἶναι ὅροι προσωρινοί, διότι ἢ ὁ πεφωτισμένος λαὸς, βαρυθυμῶν κατὰ τῆς ἀμαθοῦς κυβερνήσεώς του, κηρύττει ἑαυτὸν ἀσυμβίβαστον πρὸς αὐτήν, ἢ ἡ πεφωτισμένη κυβερνήσις, μεταχειριζομένη τὰ κατάλληλα μέσα, φωτίζει τὸν ἀμαθῆ λαόν, καὶ καθιστᾷ αὐτὸν ἱκανὸν ἢ ἀναπτύξῃ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις. Ἀλλὰ, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι, φαίνεται ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων ὅτι εὐρισκόμεθα εἰσέτι ἐν τῷ τετάρτῳ ὄρῳ, καὶ διὰ τοῦτο, οὔτε ἡ κυβερνήσις ἠδυνήθη, ἕως τῶρα, νὰ φωτίσῃ τὸν λαόν, οὔτε ὁ λαὸς τὴν κυβερνήσιν.

Οὗτος εἶναι ὁ κύριος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐπικρατεῖ παρ' ἡμῖν ἀμάθεια καὶ στασιμότης, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ γεωργικὸς ἡμῶν πληθυσμὸς εὐρίσκεται εἰς τοσαύτην ἀπαιδευσίαν, καὶ ἡ γεωργία ἡμῶν διατελεῖ εἰς τὴν προπατορικὴν τῆς ἀμάθειαν. Ὅπου δὲ ἡ νοερά προόδος, ἄνευ τῆς ὁποίας ὕλικὴ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένη εἰς τὸν λαόν, ἐκεῖ ἡ κυβερνήσις ὀφείλει ἢ ἀναλάβῃ ὁλόκληρον τὸ βῆρος τῆς ἀναπτύξεως τῆς ὕλικῆς τοῦ λαοῦ εὐημερίας. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περι-

στάσει, ἡ κυβέρνησις πρέπει νὰ ᾔται μᾶλλον φωτισμένη ἀπὸ τὸν λαόν. Τὸ κυριώτερον δὲ καθήκον πάσης κυβερνήσεως δέον νὰ ᾔται ἡ πρὸς τὸν λαὸν διδασκαλία καὶ βοήθεια ὅπως μᾶθη νὰ ἐργάζεται τελειότερον, καὶ νὰ παράγη περισσότερον. Τοῦτο ἐστὶ σήμερον κυβερνάει.

Ἡ παρέκβασις ἐκτείνεται, καὶ πρέπει νὰ δώσω τέλος εἰς αὐτήν. Ὑποτίθεται δὲ ὅτι ὁ ἀναγνώστης διατριβῆς, τοιοῦτον ἐχούσης θέμα, γνωρίζει ὅσα ἀναγκάζομαι νὰ παραλείψω, περιοριζόμενος μόνον εἰς τὰ ἐφεξῆς, τὰ ὅποια ἐθεώρησα ἀπαραιτήτα.

Ἐπιλέγω λοιπὸν ὅτι, ὅπου ἡ γεωργικὴ μᾶθησις παραμελεῖται, ἡ κοινωνία στερεῖται ἀληθινοῦ πολιτισμοῦ, διὰ νὰ ὑπάρξῃ δὲ γεωργικὴ μᾶθησις, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ προκύψῃ ἡ βελτιώσις τῆς τε γεωργίας καὶ τῆς κοινωνίας συνάμα, δέον νὰ μεταρρυθμισθῇ ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἡμῶν πρόγραμμα, εἰς τρόπον τοιοῦτον ὡς, καθὼς τὰ τέκνα τῶν ρωμαίων ἐμάνθανον τοὺς νόμους τῆς πατρίδος των, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων (a ravis), οὕτω καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν νὰ μανθάνωσι τὰς πρακτικὰς ἐκείνας γνώσεις, ἄνευ τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ νοήσωσι τὸν σημερινὸν κόσμον καὶ τὸν σημερινὸν βίον τῶν μεγάλων καὶ βιομηχανικῶν ἐθνῶν, ὡς ἐπίσης εἶναι ἀδύνατον νὰ προκόψωσιν εἰς τὸ στάδιον ὁποιασδήποτε πεφωτισμένης ἐργασίας, ἐξ ἧς καὶ μόνης παράγονται ὠφέλιμα ἀποτελέσματα, καὶ πολλαπλασιάζεται καὶ διανέμεται εἰς ὅλας τὰς κοινωνικάς τάξεις ὁ πλοῦτος. Ὁ ἡμέτερος γεωργικὸς λαὸς ἀγνοεῖ εἰσέτι ὅτι ὑπάρχουσιν ἄλλοι λαοὶ, γνωρίζοντες νὰ ἐργάζονται καὶ νὰ βιώσῃ καλλίτερα ἀπὸ αὐτόν. Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθινὴ του κατάστασις!

Πόρισμα τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων εἶναι τοῦτο: Ἡ ἔθνικὴ διάνοια πρέπει νὰ στραφῇ πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον, ὡς ἐνοοῦσιν αὐτόν, σήμερον, οἱ πεφωτισμένοι λαοὶ, κανὼν δὲ τῆς ἡμετέρας ἐκπαιδεύσεως πρέπει νὰ ᾔται τὰ πρακτικὰ σχολεῖα,

καὶ ἐξαίρεσις τὰ θεωρητικά. Τὴ ἐννοῶ, λέγων πρακτικὰ σχολεῖα, τοῦτο εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσι σήμερον. Αἱ θεωρίαι πλεονάζουσι παρ' ἡμῖν, καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ σχολεῖα τὰ ἀποκλειστικῶς προωρισμένα ὅπως ὑπηρετήσωσι τὰς ἀνάγκας τοῦ πρακτικοῦ βίου. Τίς ὁ προορισμὸς τοῦ εὐεργετικωτάτου καθιδρύματος, τοῦ ἄλλοτε ὀνομαζομένου Ἀμαλιδίου, νῦν δὲ ὄρφανοτροφείου τῶν κορασίων; Τίς ὁ προορισμὸς τοῦ Ἀρσακείου, τοῦ ἀρίστου τούτου γυναικείου ἐκπαιδευτηρίου; Βεβαίως, καὶ εἰς τοὺς εὐαγεῖς τούτους οἴκους, παρέλκει ἡ θεωρητικὴ μάθησις, καὶ ὁ ἀβροδίαιτος βίος, οἱ δὲ καρποὶ αὐτῶν, ὅσον ἐξαίρετοι καὶ ἂν ἦναι, δὲν ἠμποροῦν νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς προέθεντο οἱ ἀείμνηστοὶ ἰδρυταί.

Αἱ θεωρητικαὶ γνώσεις εἶναι κλῆρος τῶν ὀλίγων, αἱ δὲ πρακτικαὶ εἶναι κλῆρος τῶν πολλῶν. Κατορθώσατε λοιπὸν καὶ οἱ ὀλίγοι νὰ γίνωνται σοφοὶ τέλειοι, καὶ οἱ πολλοὶ νὰ μανθάνωσιν ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὸ στάδιον τοῦ βίου των καὶ εἰς τὴν εὐημερίαν των, καὶ τότε εὐλογητὸν τὸ ὄνομά σας, διότι ἐδημιουργήσατε κοινωνίαν ἀληθῶς πολιτισμένην (α).

Διὰ τί αἱ ἐθνοσυνελεύσεις τοῦ 1853 καὶ 1862 νὰ κωφεύσωσιν εἰς διέπυρὸν τινα εὐχὴν κριθεῖσταν ἴσως ὡς παραδοξολογίαν! Πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Κυβερνήτης, συγκεντρώσας κατ' ἀρχάς, ὅλας τὰς ἀκαμάτους καὶ πεφωτισμένας; προσπα-

(α) Περί τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου πράγματος, πολλὰ καὶ σφᾶ ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν δευτέραν Ὀλυμπιακὴν ἐκθεσιν ἑλληνοδικῶν τῆς δεκάτης Συναγωγῆς, ἧτοι τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ κ. Φιλίππου Ἰωάννου, καὶ τοῦ λίαν εὐπαιδευτοῦ κ. Γ. Ζωχοῦ. Ἄλλὰ τίς ἀνέγνωσεν αὐτὰ! Οὐδόλωσ ἀμφιβάλλω ὅτι τὰ πρακτικὰ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἐκθέσεων σπάνιοι τῶν ἐλλήνων τὰ ἀνέγνωσαν. Πόσοι δὲ θὰ νομιζώσιν αὐτὰ ἀνάξια προσοχῆς, καὶ ἐπομένως περιττὰ καὶ μάταια! (ᾄρα σελ. 141 καὶ ἐπ. τῶν Ὀλυμπίων τοῦ 1870)

θείας του εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν (α). Ἄς εὐχηθῶ καὶ πάλιν, τῶρα, μετὰ παρέλευσιν τοσούτων ἐτῶν, ἀπὸ τῶν δύο ἐκείνων ἐθνοσυνελεύσεων, ὅπως, ὅσον τάχιστα, ἔλθῃ ἡ στιγμή

(α) Ἄσυγχώρητοι εἴμεθα διὰ τὰς περὶ προόδου τῆς ἐν γένει παιδείας ἐκουσίας πλάνας μας. Ὑπάρχει ἐκθεσις ὑπουργοῦ τίνος τῆς Ἐκπαίδευσως, ἀνδρὸς λογίου, ἐκθειάσαντος τὴν εἰς τὰ γράμματα προθυμίαν καὶ ἐπίδοσιν τοῦ λαοῦ, καὶ ὅμως ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκθέσεώς του συνάγονται τὰ ἐφεξῆς θλιβερὰ συμπεράσματα. Ἀπὸ τοῦ 1850—54, εἰσῆχθησαν εἰς τὰ γυμνάσια τοῦ κράτους μαθηταὶ 5,441 καὶ ἐξ αὐτῶν ἔλαβον ἀπολυτήρια 594 μόνον! Εἰσῆχθησαν δὲ καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ διαστήματος 21,834, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀπελύθησαν 1,870 μόνον! Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι ἐκ τῶν μαθητῶν 26,575, μόνον 2,464 ἠκολούθησαν μέχρι τέλους τὰ σπουδάζων, οἱ δὲ λοιποὶ 24,111, διέκοψαν ἐν τῷ μέσῳ αὐτὰς καὶ ἀπῆλθον! ... Τοῦτο συμβαίνει συνήθως παρ' ἡμῖν! Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκθεσιν τοῦ εἰρημένου ὑπουργοῦ, ἐδαπανήθησαν ἐντὸς τῆς ἀνωτέρω πενταετίας, διὰ μὲν τὰ γυμνάσια δρ. 766,109, διὰ δὲ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα 1,208,204, ὥστε ἕκαστος τῶν ἀπολυθέντων μαθητῶν, τῶν μὲν γυμνασίων ἐστοίχισε δρ. 1,290, τῶν δὲ σχολείων 642, διότι διὰ τοὺς μὴ ἐξακολούθησαντας τὰς σπουδὰς των, μέχρι τέλους, πᾶσα δαπάνη ἀπέβη ματαία, ἢ προκύψασα δὲ ὠφέλεια ἐκ τῆς ὅλης δαπάνης, εἶναι ἡ ὠφέλεια τῶν τελειοποιηθέντων καὶ λαβόντων ἀπολυτήρια. Κλήμης ὁ ΙΔ' ἔλεγε ὅτι ἡ στιγμή τῆς ἐκ τοῦ γυμνασίου ἀπολύσεως ἀποφαρίζει τὴν μέλλουσαν τύχην τοῦ νεανίου. Τὸ 1875, ἄλλος ὑπουργὸς ἐδημοσίευσεν ὅτι ἡ ἀνωτέρα, μέση καὶ κατωτάτη ἐκπαίδευσις, ἀρρένων τε καὶ θηλέων, εἶχεν 93,583 μαθητάς, καὶ ὅτι ἡ πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ βασιλείου ἀναλογία τῶν μαθητῶν, ἀνῆρχετο εἰς 6 1/2 τοῖς 400. Ὡς προείπον ὅμως, οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὰ σχολεῖα εἰσέρχομένων, ἀλλὰ τῶν δι' ἀπολυτηρίου ἐξερχομένων. Κατὰ τὸν ἴδιον ὑπουργόν, τὸ εἰρημένον ἔτος 1875, ἦτοι μόλις πρὸ 2 ἐτῶν, ἐφοίτων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα 63,156, ὁ ἀριθμὸς δὲ οὗτος ἀναλογεῖ πρὸς τὸν πληθυσμὸν τοῦ κράτους (1,600,000) 4 τοῖς 400, ἦτοι ὑπερβαίνομεν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν ταύτην, μόνον τὴν Πορτογαλίαν καὶ τὴν Ῥωσίαν! Χαρὰ εἰς ἡμᾶς! ... Ἄλλ' εἶναι ἀληθὴς ὁ ἀριθμὸς τῶν 63,156 μαθητῶν! Ἐγὼ ἠξίωρω ὅτι εἶναι πάμπολλα δη-

νά μεταρρυθμισθῆ τὸ 16 ἄρθρον τοῦ ἐν ἰσχύει πολιτεύματος. οὕτω πῶς: «Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις ἐνεργεῖται ἐπιμελείᾳ καὶ δαπίνῃ τοῦ κράτους, εἰς δὲ τὴν ἀνωτέραν συντρέχει τὸ κράτος». Ἐν ὅσῳ δὲν ἔχομεν δῆμους, δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, δὲν θ' ἀποκτήσωμεν, καὶ διὰ τὸ ἀποκτήσωμεν δῆμους, πρέπει προηγουμένως νὰ φωτίσωμεν τὸν λαόν. Ἐνόσῳ δὲ ἡ δημοτικὴ καὶ ἡ μεσαία ἐκπαίδευσις εἶναι καχεκτικαὶ, καὶ οἱ καρποὶ τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου θὰ ᾖναι ἐξαμβλωματικοὶ, καὶ ἐπομένως ἀνωφελεῖς, ἴσως δὲ καὶ ἐπιβλαβεῖς, καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ εἰς τὴν πολιτείαν.

Παρακαλῶ τοὺς κριτὰς, ὅταν φθάσωσιν εἰς τὸ εἰδικόν περὶ γεωργικῆς ἐκπαίδευσως κεφάλαιον, ν' ἀναμνησθῶσι τῶν ἐν τῷ παρόντι λεχθέντων.

μοτικὰ σχολεῖα κεκλεισμένα, ὅτι πολλοὶ δημοδιδάσκαλοι περιφέρονται ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, ὅτι πολλὰ τῶν τοιούτων σχολείων δὲν ἔχουσι οὔτε θρανεῖα, οὔτε πίνακας, οὔτε ἄλλο τι ἐκ τῶν ἀναγκαίων, καὶ εἶναι σχεδὸν διαλελυμένα! Καὶ ὅμως ἀποστέλλονται κατάλογοι μαθητῶν ἀνυπάρκτων, διὰ νὰ μισθοδοτῶνται οἱ διδάσκαλοι. Γνωρίζω πρόσετι καὶ πλαστὰ πρωτόκολλα πλιστῶν ἐξετάσεω. Ἡξεύρω περιπλέον ὅτι διὰ τὴν ἔλλειψιν δημοδιδασκάλων, τριτοβάθμιοι διευθύνουσι ἐπαρχιακὰ δημοδιδασκαλεῖα! Δοῦλάω τὸν θεόν ὅτι ἐλήφθη τελοσπάντων πρόνοια περὶ καθιδρύσεως διδασκαλείου, διότι ἐφθάσαμεν μέχρι τῆς ἀκμῆς νὰ μὴν ἔχωμεν μῆτε δημοδιδασκάλους! Ἀλλὰ τί νὰ εἴπω καὶ περὶ τῶν ἐφορευτικῶν ἐπιτροπῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων, συγκειμένων ἀπὸ ἀγγραμμάτους! Ἄν ἀληθῶς ὑπῆρχεν εἰς τὴν πατρίδα μας δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, θὰ ᾗσαν τοῦλάχιστον αὐτοὶ γραμματισμένοι.— Ὅποιο; μαγειρεύει ψεύματα σὺ πιάτο του τὰ εὐρίσκει!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ.

§ 1. Κατάστασις τῆς ἰδιοκτησίας.

Πραγματευθεὶς ἐν τοῖς δύο προηγουμένοις κεφαλαίοις περὶ τῆς πεφωτισμένης καὶ περὶ τῆς ἀμαθοῦς γεωργίας, καὶ ἀρκοῦντως ἐξηγήθησι περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως, ἐπιθυμῶ ἤδη νὰ εὐχαριστήσω τὴν φιλογέωργον περιέργειαν τῶν ἀξιολύμων μελῶν τοῦ Συλλόγου, καὶ νὰ ὀμιλήσω περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἀκινήτου ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας, καὶ περὶ τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἡμῶν, συμφώνως μὲ τὰς ἐν τῷ προγράμματι διαλαμβανομένας ἀναπτύξεις. Ἦνωσα δὲ τὰ δύο ταῦτα θέματα εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κεφάλαιον, ἅν καὶ περὶ ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν ἰδιαιτέρως θὰ λαλήσω, διότι ἀμφοτέρα, κυρίως, ἀνήκουσιν εἰς τὴν στατιστικὴν τῆς χώρας, παρὰ εἰς τὸ καθαρῶς ἀγροτικὸν καὶ οἰκονομικὸν ἀγωνοθέτημα, ὡς ὁ αἰόδιμος ἀγωνοθέτης ἔθετο αὐτὸ: «Περὶ βελτιώσεως καὶ ἐμφυχώσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι γεωργίας».

Κατάστασις τῆς ἀκινήτου ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας.

Ἡ ἔκφρασις αὕτη δύναται νὰ ἔχη πολλὰ τὰ σημαίνόμενα. Κυρίως ὅμως, οὕτω ἀπροσδιόριστος, ὑπεμφαίνει μᾶλλον στατιστικὴν τῆς ἰδιοκτησίας. Εἴθε νὰ μὴν ἔσφαλα εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ πράγματος. Ὡδηγήθην δὲ νὰ συμπεράνω οὕτω ἐκ τῶν ἀναπτύξεων τοῦ Συλλόγου, ἔνθα τὴν κατάστασιν τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας παρακκολουθεὶ ἀμέσως ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς, ἀνήκων καὶ οὗτος ὡς εἴρηται, εἰς τὴν στατιστικὴν τῆς χώρας, εἰς τὴν ἔθνογραφίαν κτλ. Ἐπειδὴ ὅμως ἀμφοτέρα τὰ θέματα ταῦτα δύναται νὰ ἐξετασθῶσιν ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις, θέλω

προσπαθήσει νὰ ἐξετάσω αὐτὰ, ὑπὸ τὰς πλησιεστέρας πρὸς τὴν γεωργίαν σχέσεις, ἂν καὶ ἡ ἔνδειξις τῶν πρὸς τοῦτο βοηθημάτων εἶναι λίαν ἀπελπιστικὴ.

Πόση εἶναι ἡ ἔκτασις τῆς ἐν Ἑλλάδι καθαρᾶς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας; Ποία ἡ σχέσηις αὐτῆς πρὸς τὴν ἐθνικὴν; Πόση ἡ ἔκτασις τῆς καλλιεργουμένης ἰδιοκτῆτου γῆς, καὶ πόση ἡ τῆς ἀκαλλιεργήτου; Ποῖος ὁ περιορισμὸς τῆς πρώτης, καὶ ποῖος ὁ τῆς δευτέρας; Ποία καὶ πόση ἡ παραγωγὴ τῆς καλλιεργουμένης; Πόσαι αἱ καλλιεργητικαὶ δαπάναι; Ποῖα καὶ πόσα τὰ ἰδιαίτερα βάρη τῆς ἰδιοκτησίας;

Τοιαῦτα καὶ ἄλλα πολλὰ ζητήματα δύνανται νὰ ἐγερωθῶσι, ἄξια ἐρεύνης καὶ συζητήσεως, τὰ πλεῖστα δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι στατιστικὰ, ἄνευ δὲ τῆς λύσεως τούτων, πᾶς ἀγροτικὸς καὶ οἰκονομικὸς συλλογισμὸς εἶναι ἀνέφικτος. Αὐστυχῶς, οὐδεμία, ὅπως οὖν βάσιμος, στατιστικὴ, οὔτε δημοσίος, οὔτε ἰδιωτικὴ, ὑπάρχει περὶ τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας. Ὅ,τι δὲ ἂν εἴπη τις περὶ στατιστικῶν ζητημάτων, θὰ ἦναι αὐθαίρετον, χρήσιμον δὲ μόνον εἰς κιβδηλεύειν τῶν ἀγνώστων ἀληθινῶν ἀριθμῶν. Ὁμολογῶ ὅτι μέγιστα κατεβλήθησαν προσπάθειαι ὅπως, τὸ 1872, συνταχθῆ στατιστικὴ τις τοῦ ἡμετέρου πληθυσμοῦ, ἀλλὰ, πανταχοῦ τοῦ ἔργου τούτου, ὁ λίαν φιλοπόνως ἐρασθεὶς ἄξιος τμηματάρχης τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν κ. Ἄλεξ. Μανσόλας ἐξηγεῖ τὴν δυσπιστίαν του ὡς πρὸς τὴν ἀκρίθειαν τῶν ἀριθμῶν. Δικαίως δὲ παραπονεῖται κατὰ τε τῆς ἀνικανότητος τῶν ἀπογραφικῶν ὀργάνων, καὶ τῆς ἀδιαφορίας τῶν ἀπογραφομένων, καὶ προσέτι κατὰ τῆς ἀμελοῦς διαθέσεως ὄλων τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν περὶ τὴν ἀκρίθειαν τῶν ἀριθμῶν, ἣν θεωροῦσι, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ματαίαν, καὶ ἐνίοτε γελοίαν!

Διὰ νὰ νοήσωμεν τί ἐστὶ στατιστικὴ, παρ' ἡμῖν καὶ πόσην ὀλίγην πίστιν πρέπει νὰ δίδωμεν εἰς αὐτὴν, ἀναφέρω δύο περιστατικά, δημοσιευθέντα ὑπὸ ἀνδρὸς λίαν ἀξιοπίστου, ὑπερηρέσαντος, μετὰ ἰδιαζούσης ἰκανότητος καὶ ἐξαιρέτου ζήλου,

ὡς προϊσταμένου ἐν τῷ παρὰ τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐσωτερικῶν τμήματι τῆς δημοσίας οἰκονομίας, τοῦ κ. Σπηλιωτάκη. Ὁ ἀξιότιμος οὗτος ἀνὴρ ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως διατριβὴν περὶ τῆς ἐπισήμου στατιστικῆς ἐν Ἑλλάδι, ἐν αὐτῇ, δὲ λέγει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὰ ἐφεξῆς: Ἄλλὰ, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπαρκέσῃ, δεῖται συνδρομῆς πολλῶν χειρῶν καὶ προσώπων τὸ στατιστικὸν γραφεῖον, καὶ ἐνταυτῷ δὲ νὰ διοργανωθῇ κατὰ τὸν τελειότερον τύπον τοῦ Βελγίου, περὶ οὗ κατετέθη ποτε σχέδιον ὑπ' ἐμοῦ, καὶ τοῦτο οὐχὶ δι' ἄλλον τινα λόγον, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴν ἐπηρεάζεται ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ προϊσταμένου τοῦ ὑπουργείου· διότι εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά μου ἔχω σημειώσει ὅτι ἐνὸς ἔτους ὁ πληθυσμὸς τοῦ κράτους δὲν ἐδημοσιεύθη. διότι ὁ δῆμος τῆς πατρίδος ἐνὸς τρανοῦ πολιτικοῦ δὲν ἠῤῥαξε τόσον ὥστε νὰ προβιβάσθῃ (ὑποθέτω νὰ γίνῃ ἀνωτέρας τάξεως), ἄλλων δὲ ἐτῶν, ἔνεκα βουλευτικῶν θίσεων, μὴ αὐξανομένων διὰ τοῦ πληθυσμοῦ. (δηλαδὴ διὰ νὰ δώσῃ ἡ ἐπαρχία πλείονας βουλευτάς, ὑπερ ὅμως ἔλαβε πρὸ ἐτῶν χώραν, εἰς τινὰς ἐπαρχίας, διὰ τῆς ψευδοῦς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ ὑπὸ τῶν ἐπαρχιακῶν ἀπογραφικῶν ὀργάνων).

Τὸ τμήμα τῆς δημοσίου οἰκονομίας, τὸ τόπον ἐπέχον ὑπουργείου γεωργίας καὶ βιομηχανίας, ἔλαβε προσέτι προϊστάμενον, ὡς διευθυντὴν αὐτοῦ, ἄνδρα ἐξοχον, διὰ τε τὴν εὐρεῖαν οἰκονομικὴν αὐτοῦ μάθησιν, καὶ διὰ τὰς παντοειδεῖς ἄλλας γνώσεις του, πρὸς δὲ καὶ διὰ τὰς μεγάλας αὐτοῦ προσωπικὰς ἀρετάς. Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶναι ὁ καθηγητὴς κ. I. A. Σουτζος ὅστις, ὑπερ τῆς ὑπηρεσίας ἐκείνης, ἔπραξεν ὅ,τι ἠδυνήθη, ἀλλ' ἀπελπισθεὶς, ἀπεσύρθη. Τί νὰ κάμῃ ἄνευ προϋπολογισμοῦ τινος παραγωγικῶν δαπανῶν, καὶ ἄνευ ἀνεξαρτησίας περὶ τὴν ὑπηρεσίαν! Δυστυχῶς, ἡ ἐπιστήμη οὐδεμίαν εἰσέτι ἔχει ἀξίαν, παρ' ἡμῖν, ἄλλως, ὁ σοφὸς καθηγητὴς ἠδύνατο μεγάλως νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν τῶν οἰκονομικῶν μας διαρ-

ρύθμισιν καὶ εἰς τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας.

Εἰς τὰ περὶ ἀγροτικῆς λοιπὸν ἰδιοκτησίας, προταχθέντα ἀπογραφικὰ ζητήματα, οὐδεμίαν, δυστυχῶς, δύναμαι νὰ δώσω λύσιν, δι' ἔλλειψιν στατιστικῶν δεδομένων, τώρα μάλιστα, ὅτε, μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν τελευταίων περὶ προικοκτησίας νόμων, διὰ τῶν δηλώσεων, μεγάλη ἐκτασις ἐθνικῆς γῆς περιήλθεν εἰς τὴν ἰδιωτικὴν κυριότητα, ἄγνωστος εἰσέτι οὕτα.

Ἡ τοῦ Στρόγκ στατιστικὴ τῆς Ἑλλάδος, συνταχθεῖσα τὸ 1836, καὶ δημοσιευθεῖσα τὸ 1842, ἐν Λονδίῳ, χρησιμεύει εἰσέτι ὡς βάσις τῶν γενικῶν στατιστικῶν δεδομένων, τῶν μὴ ὑποκειμένων εἰς ἀλλοιώσεις. Ἀλλὰ οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Στρόγκ, ὡς πρὸς τὴν τότε καλλιεργουμένην καὶ ἀκαλλιέργητον ἕκτασιν ἰδιοκτητῶν γαιῶν, μᾶς εἶναι σήμερον ἄχρηστοι καὶ ἀνωφελεῖς, ἕνεκα τῶν ἐπελθουσῶν σπουδαιωτάτων μεταβολῶν εἰς τὴν ἐν γένει κατάστασιν τῆς ἀκινήτου ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας. Καὶ αὐτοὶ ἐπίσης οἱ ἀριθμοὶ τῆς κατὰ τὸ 1864 δημοσιευθείσης ὑπὸ τοῦ Γραφείου τῆς δημοσίας οἰκονομίας γεωργικῆς στατιστικῆς, μᾶς εἶναι, διὰ τὸν ἴδιον λόγον, ἀνωφελεῖς σήμερον. Ἀμφότερα ὅμως τὰ εἰρημένα στατιστικὰ μνημεῖα, ἀποβαίνουνσι χρησιμώτατα εἰς τὴν συγκριτικὴν στατιστικὴν, περὶ ἧς ὅμως δὲν πρόκειται ἐνταῦθα, διότι ἡμεῖς ἔχομεν ἀνάγκην νὰ γνωρίσωμεν τὴν σημερινὴν στατιστικὴν τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας, ὅπως, εἰ δυνατόν, φέρωμεν συμπεράσματα ὠφέλιμα εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας. Ἀλλὰ τοῦτο μᾶς εἶναι ἀδύνατον, δι' ἔλλειψιν τῶν ἀναγκαίων βοηθημάτων, ἐγὼ δὲ ἰδίως ἀδυνατῶ νὰ μαντεύω ἀριθμοὺς, οἵτινες ἔπρεπε προηγουμένως νὰ φέρωσι τὸ κύρος τῆς ἐπισήμου ἀληθείας.

Ἀλλὰ, καὶ ὅταν ὑπάρχωσι, παρ' ἡμῖν, στατιστικαὶ πληροφορίες, φέρουσαι τὸ ἐπίτημον κύρος, πρέπει καὶ τότε μὲν ἄλλως νὰ δυσπιστῶμεν, διότι δὲν ἔχομεν ὄργανα ἀπογραφικὰ, ἀξία πίστεως, καὶ ἰκανὰ περὶ τὴν εἰδικὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀπογραφῆς, τὰ λάθη δὲ αὐτῶν εἶναι τόσον παχυλά, καὶ ἡ αὐθαίρε-

σία περι τὸ ὑπολογίζειν τόσον ἀχαλίνωτος, καὶ ἢ περι τὸ ψευδολογεῖν ἀσυνειδησία τόσον εὐχερῆς, ὥστε, ἐγὼ τοῦλάχιστον ἀναγκάζομαι νὰ προτιμῶ τὸ σκότος παρά τὸ ἀπατηλὸν φῶς. Νοῦς, συνειθισμένος νὰ συλλογίζεται ἐπιστημονικῶς, εἶναι ἀδύνατον νὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ μέτρων, ἀποβλεπόντων τὴν βελτίωσιν βιομηχανικοῦ τινος κλάδου, ἄνευ τοιούτων στατιστικῶν δεδομένων, ἅτινα νὰ ᾔναι ἀνώτερα πάσης ψευδολογίας καὶ νοθεύσεως, ἀποτελέσματα δὲ πραγματικὰ, καὶ οὐχὶ ἐξαγόμενα ψευδῶν, ἢ ἐσφαλμένων ὑπολογισμῶν.

Ἰδοῦ, διὰ τοῦτου τρόπου, εὐρίσκουσι τυνήθως τὴν γεωργημένην ἔκτασιν. Τάσσουσιν αὐθαιρέτως, κατὰ προσέγγισιν δῆθεν, γενικόν τινα μέσον ὅρον παραγωγῆς, κατὰ στρέμμα, τῶν σταφίδων, λόγου χάριν· διὰ τοῦ μέσου δὲ αὐτοῦ ὅρου διαιροῦσι τὴν γνωστὴν ὀλικὴν παραγωγὴν, καὶ ἐπομένως ἀποφαίνονται ὅτι ἡ σταφιδοκαλλιέργεια κατέχει ἔκτασιν τοσοῦτων χιλιάδων στρεμμάτων. Ἄλλ' ἐγὼ ὑπολογίζω τὸν μέσον ὅρον τῆς παραγωγῆς, κατὰ στρέμμα, εἰς λίτρας 350, ἄλλος εἰς 400, ἄλλος εἰς 450, καὶ ἄλλος εἰς 500, καὶ οὕτω καθεξῆς, ὥστε ὁ μέσος αὐτὸς ὅρος δὲν στηρίζεται εἰς καμμίαν ἀλήθειαν, ἐπομένως καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἀριθμητικῆς ἐργασίας, δὲν ἢμπορεῖ νὰ ᾔναι ἀληθές. Αὐτὴν τὴν ἰδίαν μέθοδον μεταχειρίζεται καὶ τὸ δημόσιον! Καὶ καλὰ, διὰ τὰ προϊόντα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν καταναλίσκονται ἐν τῷ τόπῳ, καὶ τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἐκ τοῦ τελωνιακοῦ ἐλέγχου, τὴν ὡς ἐγγιστα παραγωγὴν, ἀλλὰ διὰ τὰ προϊόντα, ὧν τὸ πλεῖστον, ἢ καὶ τὸ ὅλον, καταναλίσκεται ἐν τῷ τόπῳ ποῖαν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν βᾶσιν πρὸς εὔρεσιν τῆς ἐκτάσεως τῆς γῆς ἢν ἡ καλλιέργεια αὐτῶν ἐνασχολεῖ;

Ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν πληροφοριῶν τῶν διοικητικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀρχῶν, ἢ τοῦ 1875 παραγωγὴν δημοπρατικῶν καρπῶν, ἐν ταῖς παλαιαῖς τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαις, ἐκ γαιῶν ἰδιοκτητῶν καὶ ἐθνικῶν, ἀδιακρίτως, ἀνῆλθεν εἰς κοιλὰ 11,232,833

ἐν δὲ τῇ Ἑπτανήσῳ, εἰς 371, 246. Καὶ ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν τῶν παλαιῶν ἐπαρχιῶν, οἱ ὑπολογίζοντες αὐτὴν, ὡς ἀνωτέρω ἐσημείωσα, λαμβάνουσιν ὡς βάσιν τὴν φορολογίαν· ἀλλὰ, ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν τῆς Ἑπτανήσου, τὸ στοιχεῖον τῆς φορολογίας ἔλλειπει. Ἄγνοῶ λοιπὸν πῶς καὶ πόθεν ἐβεβαιώθη ἡ εἰρημένη παραγωγή. Καθόσον ὁμῶς ἀφορᾷ τὴν παραγωγὴν τῶν δημητριακῶν, ἐν ταῖς παλαιαῖς ἐπαρχίαις, ἐφαρμόζεται βεβαίως ὁ κανὼν, περὶ οὗ ἕκαστα λόγον ἀνωτέρω, προκειμένου περὶ τῶν σταφίδων, καὶ ἐπειδὴ, ἐπὶ δημητριακῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ᾔηται γνωστὸν ἄλλοθεν τὸ ὀλικὸν ποσὸν τῆς παραγωγῆς, εἰκάζουσιν αὐτὸ ἐκ τῆς φορολογίας, τάττουσιν ἔπειτα αὐθαίρετως γενικὸν τινα μέσον ὅρον παραγωγῆς, διαιροῦσι, καὶ εὐρίσκουσι τὴν εἰς σπορὰν δημητριακῶν ἐνασχολουμένην ἕκτασιν γῆς εἰς στρέμματα. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω χονδρικοῦ λογαριασμοῦ, τὸ στρέμμα, κατὰ τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, διαφέρει πολὺ τοῦ λεγομένου βασιλικοῦ στρέμματος, καὶ μάλιστα εἰς τὰς παλαιὰς ἰδιοκτησίας, προσέτι δὲ, καὶ μεταξὺ πολλῶν ἐπαρχιῶν, ὑπάρχει διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν ἕκτασιν τὴν ἀποτελοῦσαν ἐν στρέμμα. Κυρίως δὲ εἰπεῖν, οἱ χωρικοὶ μας ἐννοοῦν τὸ λεγόμενον βωϊδόστρεμμα, ἤτοι τὴν ἕκτασιν ἣν οἱ βόες ἐκάστου δύνανται ν' ἀρόσωσιν, ἐπὶ μίαν ἡμέραν, ἀλλὰ τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δυνάμεως τῶν βοῶν, ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους, ἐκ τῆς ἐπιμελείας τοῦ γεωργοῦ κλπ. κλπ. ὥστε ἡ τοῦ βωϊδοστρέμματος ἕκτασις εἶναι ἀόριστος.

Πλὴν, μὴ καὶ ἡ φορολογία, ᾗναι βάσις ὀρθή, ὅπως στηριχθῶσιν ἐπ' αὐτῆς ὑπολογισμοὶ καὶ ἀπογραφικὰ ἀποτελέσματα! Γνωσταὶ εἶναι αἱ ἀποκρύψεις, αἱ δολιότητες, αἱ πλαστογραφίαι, καὶ αἱ ἄλλαι πανουργίαι τῶν ἐνοικιαστῶν! Γνωσταὶ ἐπίσης καὶ αἱ κλοπαὶ τῶν γεωργῶν! Διὰ τὴν ἀδικίαν ἣν ὑποφέρει ὁ γεωργός, ἕνεκα τῆς φορολογίας τοῦ ἀκαθαρίστου προϊόντος του, καὶ διὰ τὰς καταπιέσεις τὰς ὁποίας δοκιμάζει ὑπὸ τῶν φορολόγων, ἀναγκάζεται νὰ κλέπτῃ τὸ δημόσιον.

Σχολεῖον φοβερᾶς διαφθορᾶς τοῦ λαοῦ εἶναι οἱ οἰκονομικοὶ μας νόμοι, καὶ μάλιστα οἱ φορολογικοὶ!

Ἄφ' ἐτέρου, ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς φορολογίας, ἀδύνατον εἶναι νὰ διακρίνωμεν τὴν ἔκτασιν τῶν ἰδιοκτητῶν καλλιεργουμένων γαιῶν, διότι ὁ ἔγγειος φόρος καὶ ὁ τῆς ἐπικαρπίας σημειοῦνται, ἔν τε τοῖς προϋπολογισμοῖς καὶ ἀπολογισμοῖς τοῦ κράτους, ὁμοῦ καὶ ἀδιακρίτως. Ἄγνωστος δὲ ὀλοτελῶς ὑπάρχει καὶ ἡ τῶν ἀκαλλιεργήτων ἰδιοκτητῶν γαιῶν ἔκτασις. Σκότους λοιπὸν ψηλαφητὸν περικαλύπτει τὴν κατάστασιν τῆς ἰδιωτικῆς ἀγροτικῆς ἀκινήτου περιουσίας, καὶ ὅσα, καὶ ἐγὼ ἔγραψα ἀνωτέρω περὶ αὐτῆς, δὲν χρησιμεύουσιν εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ προσδιορίσωσιν ἱστορικῶς τὴν κατὰ τὸ 1878 κατάστασιν τῆς ἀγροτικῆς ἡμῶν στατιστικῆς. Τὸ κυριώτερον διὰ τὸν σκοπὸν τῆς διατριβῆς ταύτης θὰ ἦτο τὸ νὰ προσδιορίσωμεν γεωργικῶς τὴν κατάστασιν τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας, ἢ γινὼν νὰ γνωρίσωμεν τὴν γεωργικὴν πρόδον ἢ τὴν στασιμότητα ἢ τὴν ὀπισθοδρομίαν αὐτῆς, ὅπως ἀνεύρωμεν λόγους σχετιζομένους πρὸς τὴν μελετωμένην βελτίωσιν τῆς ἡμετέρας γεωργίας, καὶ παραδείγματα, ἀξία μιμήσεως, ἢ ἀποστροφῆς, διότι ἡ καλὴ ἢ ἡ κακὴ γεωργικὴ κατάστασις τῶν ἰδιοκτησιῶν, καὶ μάλιστα τῶν μεγάλων ἰδιοκτησιῶν, ἐπιρρεάζει σπουδαίως τὴν ἐν γένει γεωργίαν, καὶ μάλιστα τὴν μικράν, ὡς πρὸς τὴν πρόδόν της, ἢ τὴν στασιμότητά της. Ἀλλὰ, διὰ νὰ προκύψωσι τοιαῦτα συμπεράσματα, ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν διδόμενα ἀπογραφικὰ ἀσφαλῆ, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς στεραιοῦμεθα, καὶ ἐπὶ μακρὸν, ἴσως, ἀκόμη χρόνον, θὰ αἰσθανώμεθα τὴν ἔλλειψίν των.

Τὸ ζήτημα τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς ἀγροτικῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας, οἰκονομικῶς ἐξεταζόμενον, ἠδύνατο νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς συμπεράσματα σπουδαιότατα, ἱκανὰ νὰ προκαλέσωσι μέτρα κυβερνητικὰ μεγάλης ἰξίας καὶ ὠφελιμότητος, ἀλλ' ἀπαιτεῖται προηγουμένως νὰ γνωσθῇ ἡ ἐν γένει οἰ-

κοινωνική κατάσταση τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ ἀγροτικὴ ἰδιοκτησία, παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἀστυκὴν, κατέχει θέσιν, καὶ κοινωνικῶς καὶ οἰκονομικῶς, λίαν εὐτελεῖ. Ἡ ἀγροτικὴ ἰδιοκτησία εἶναι πάντοτε ἀπελπισ, καὶ ἀπελπισ ἐργάζεται. Ἡ ἀπελπισία τῆς αὐτῆς τὴν ἀποθαρρύνει, καὶ δὲν δύναται νὰ προοδεύσῃ. Ποία ἡ αἰτία; Τὰ φοβερὰ καὶ δυσβάστακτα βάρη τῆς, ἄλλα παρὰ τὰ γενικὰ βάρη τῆς γεωργίας, περὶ ὧν ἀκολούθως θὰ ὁμιλήσω. Εἶναι κατάχρεως, καὶ δὲν βλέπει ἐμπρὸς τῆς σωτηρίας. Φοβερόν κοινωνικὸν σύμπτωμα! Ἐκ τοῦ μηδενοῦς, ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, διψῶσα ἰδιοκτησίας, ἐπεχείρησεν ἀνώτερα τῶν δυνάμεων τῆς, ἀγνοοῦσα δὲ τοὺς ὅρους τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, ἐρρίφθη τυφλῶς εἰς ἐπιχειρήσεις γεωργικὰς, ἐπὶ τῇ ἀμαθῇ φιλοπονίᾳ τῆς ἐλπίσασα μόνον, ἀλλ', ὡς ἦτον ἐπόμενον, ἔφθασε καὶ ἡ στιγμή τῆς ἀπελπισίας, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀληθὴς σημερινὴ κατάσταση τῆς ἀγροτικῆς ἡμῶν ἰδιοκτησίας, οἰκονομικῶς. Ὁ μικρὸς γεωργός, μ' ὅλα τὰ γενικὰ βάρη τῆς γεωργίας μας, μ' ὅλους τοὺς βαρεῖς τόκους, τοὺς ὁποίους πληρώνει, μ' ὅλην τὴν ἔνδειάν του, εἶναι ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ, εὐελπιστικώτερος καὶ εὐτυχέστερος τοῦ φημιζομένου μεγάλου ἰδιοκτῆτου, μαραινομένου ἐν ταῖς στερήσεσι καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι, καὶ μὴ δυναμένου νὰ ἀνακύψῃ ἐκ τῶν δυσβαστάκτων ὑποχρεώσεών του, οὐδὲ νὰ ἐπιμεληθῇ, ὡς πρέπει, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, διὰ νέων μεθόδων καὶ νέων ἐργαλείων.

Τὸ ζήτημα τῆς καταστάσεως τῆς ἰδιοκτησίας δύναται νὰ ἔχῃ σπουδαιότατην προσέτι σημασίαν, ἐξεταζόμενον καὶ ὑπὸ τὴν ἐφεξῆς συνεκδοχὴν. «Αἱ μικραὶ ἢ αἱ μεγάλαι ἰδιοκτησίαι συντελοῦσιν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας;» Τὸ ζήτημα τοῦτο ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ ἀγωνοθέτημα, καὶ διὰ τοῦτο θὰ τὸ ἐξετάσω, οὐχὶ ἀπολύτως, διότι ἀπολύτως εἶναι λελυμένον, ἀλλὰ σχετικῶς πρὸς τὰς ἐθνολογικὰς καὶ νομοθετικὰς ἡμῶν περιστάσεις.

Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἡμῶν κατάστασις ἀπέκλινε πάντοτε εἰς τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν. Ὅλοι ἔχομεν ἴσον δικαίωμα ἐπὶ τῆς ἀπελευθερωθείσης γῆς τῶν πατέρων ἡμῶν. Ὅλοι εἴμεθα θερμοὶ ζήλωται τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος, ὅλοι δὲ θέλομεν νὰ εἴμεθα ἰδιοκτῆται, διότι εἴμεθα φύσει φιλοκτῆμονες. Ἡ Ἑλλάς, ἡ Ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία καὶ ἡ Ἑλβετία, ἔχουσιν ἐκ φύσεως τοὺς μᾶλλον ἐλευθερόφρονας λαούς! Ἀλλὰ ἐκεῖ ὑπῆρξαν ἄλλαι περιστάσεις, εἰς ἃς ὀφείλεται ὁ συγκερασμὸς τῆς μεγάλης καὶ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, καὶ διὰ τοῦτο ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία ταχέως προώδυσαν. Εἰς τὴν Ἀμερικανικὴν Συμπολιτείαν, κατέφυγον μὲν πλείστοι πένητες, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ πλούσιοι, ἀπ' αἰῶνων ἤδη, ἐπὶ σκοπῷ ἀποκτήσεως μεγάλων ἀγροτικῶν ἐκτάσεων, καὶ πρὸς ἐπιχειρήσιν πολυδαπάνων ἀγροτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἀποικισμῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀκαλλιέργητος γῆ ἦτο καὶ εἶναι εἰσέτι, ἀπέραντος καὶ παρθένος, ἡ ἀπόκτησις τῆς ἦτο, καὶ εἶναι, εὐκολωτάτη καὶ ὀφελιμωτάτη. Εἰς τὴν Ἑλβετίαν ὑπῆρξαν ἀρχαῖόταται ἰδιοκτησίαι. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅμως, οὐδεὶς ἐκ τοῦ γεωργικοῦ μάλιστα πληθυσμοῦ, ἦτον ἰδιοκτῆτης. Μόνον ὀλίγοι, κατὰ καιρὸν, προὔχοντες, ἀπέκτησαν, κατὰ παραχώρησιν τουρκικὴν, κτήματά τινα, ἢ τζιφλίκια. Ὁ λαὸς ἦτο δουλοπάροικος. Ἡ γεωργία ἠκολούθησε τὰς πατροπαραδότους ἕξεις αὐτῆς. Ἐκ τοῦ καταστρεπτικοῦ καὶ μακροῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος ἐξῆλθομεν ὅλοι πένητες, ἐμείναμεν δὲ, ὕστερον ἀπὸ τσαύτας ὀλοκλήρων αἰῶνων δοκιμασίας, ὀλιγιστοὶ, μόνις 700 χιλιάδες, ἐν τῇ ἐλευθερωθείσῃ ἑλληνικῇ γῇ. Οἱ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀροτῆρές μας βίβες δὲν ἔφθανον τὰς 4 χιλιάδας, οὐδὲν δὲ κατοικίδιον ζῶον, ἐκ τῶν οἰκιακῶς μάλιστα χρησίμων, ἐσώζετο, ἐν τῷ τόπῳ, μετὰ τὸν πόλεμον. Τσαυτὴ ἡ καταστροφή! Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἡμετέρων πραγμάτων, ξένοι ἐπιχειρηματῆαι δὲν ἦλθον, ἴσως ἐνεκα τῆς παντελοῦς ἐρημώσεως, ἴσως ἐκ τῆς γλώσσης, ἴσως ἐξ ἄλλων λόγων, οὓς παραλείπω. Πλούσιοί τινες ὁμογενεῖς, βιώ-

σαντες ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἐμπορικῶς, ἤρχισαν νὰ ἔρχωνται περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης βασιλείας, καί, μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς δευτέρας, ἤλθον περισσότεροι. οὐδείς ὅμως ἐξ αὐτῶν ἤλθε διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ μεγάλα γεωργικὰ ἔργα, ἐκ τῶν ἔργων ἐκείνων τὰ ὁποῖα γίνονται συνήθως διδακτικὰ εἰς τοὺς λαοὺς. Ὅλοι ἤλθον διὰ νὰ κατοικήσωσιν ὑπὸ τὸν αἴθριον τῆς Ἀττικῆς οὐρανόν. Καλῶς ἤλθον· ἀλλ' ἐγὼ ἠύχόμην νὰ ἦσαν καὶ ἐρασταὶ τῆς μεγάλης γεωργίας. Αἱ ἐξεῖς τὰς ὁποίας ἀπέκτησαν. Μπορεούμενοι, εἶναι ἀσυμβίβαστοι μὲ τὸν ἀγροδίαιτον βίον, καὶ διὰ τοῦτο δὲν αἰσθάνονται κλίσιν πρὸς τὴν γεωργίαν. Ἐκ τῶν ἄλλοτε προκρίτων τῶν ἐπαργίων—σήμερον ἡ Ἑλλάς δὲν ἔχει προκρίτους· τοῦτο, διὰ τῶρα, δὲν εἶναι ὅμως μὲν αὐτοῦτο—τινές, ὡς προεῖπον, εἶχον, σχετικῶς, μεγάλας ἰδιοκτησίας, ἀλλ' ὅλοι οὗτοι κατήτησαν πένητες. Ἰπὸ τὸ κράτος τοιούτων περιστάσεων, ὑπερίσχυσε τὸ πνεῦμα τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, ὡς δὲ ἐμορφώθη ἤδη αὕτη, ἀποτελεῖται ἐξ ὅλου τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ, ἥτοι ἐκ μικρῶν κτηματιῶν, αὐτοκαλλιέργούντων, καὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐργαζομένων καὶ ἐπὶ ἡμερομισθίῳ, ἐν ἡμέραις εὐκαιρίας ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐργασιῶν. Τοὺς τοιούτους γεωργοὺς, καὶ κτηματίας συγχρόνως, ἡ πλαστικότης τῆς γλώσσης ἀποκαλεῖ γεωργοκτηματίας, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκφράζει τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ. Σπανιώτατον πρᾶγμα εἶναι ἕλλην γεωργὸς νὰ μὴν ἔχῃ μικράν τινα ἰδιοκτησίαν ἀγροτικὴν, μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ, ὅπου καὶ αὐτοὶ οἱ γύφοι οἵτινες, παντοῦ ἀλλοῦ, εἶναι φερέοικοι, ἐκεῖ εἶναι ἐπιμελέστατοι ἰδιοκτῆται.

Ἐπανέρχομαι εἰς τὸ ζήτημα. « Αἱ μικραὶ ἢ αἱ μεγάλαι ἰδιοκτησίαι συντελοῦσιν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας ; » Τὸ ζήτημα τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ καὶ ὑπὸ ἄλλον τύπον, ἀλλὰ πρὸς ἄλλα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἀποτελέσματα. Περὶ τούτου ὅμως δὲν πρόκειται ἐνταῦθα, ἂν καὶ ἡ εὐημερία τόπου

τινος; ἐξαρτάται ἐκ τῆς καταλλήλου καὶ ὀρθῆς λύσεως πλείστων ὄσων ζητημάτων, εἰς τὴν ἔρευραν τῶν ὁποίων δὲν ἠθελίσασμέν ποτε νὰ ἐγκύψωμεν.

Πολλὰ ὑπάρχουσι τὰ ὑπὲρ τῆς μικρᾶς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας, καὶ πολλὰ τὰ ὑπὲρ τῆς μεγάλης. Σήμερον πλειονοψοῦσιν οἱ ὑπὲρ τῆς μικρᾶς. Καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀριστοκρατικωτάτην Ἀγγλίαν, μεγάλοι καταβάλλονται ὑπὲρ αὐτῆς προσπάθειαι. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ παρόντες καιροὶ, καὶ μία τῶν ἐνθέρμων ἀπαιτήσεών των εἶναι καὶ αὕτη. Καὶ οἱ ἡμέτεροι νομοθέται, δι' οὓς ἀνωτέρω ἐξήγησα λόγους, ἠσπάσθησαν καὶ ὑπεστήριξαν τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν, περιφρονήσαντες μάλιστα τὴν μεγάλην. Διὰ τοῦτο, οἱ κατὰ πρῶτον νομοθετήσαντες τὴν προικοδότησιν ὥρισαν κλῆρον ἐκάστου οἰκογενειάρχου Ἕλληνος 120 μόνον στρέμματα, οἱ δὲ ἐσχάτως περιώρισαν τὰ 120 εἰς 80, καὶ δὲν ἄφησαν ἐλεύθερον κανένα ν' ἀγοράσῃ ὅσην γῆν ἠδύνατο νὰ καλλιέργησῃ. Διὰ τοῦτο προσέτι δὲν ἐψηφίσθη ποτὲ νόμος περὶ παραχωρήσεως μεγάλης ἐκτάσεως γαιῶν πρὸς πραγματοποίησιν μεγάλων γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων.

Βεβαίως, εἰς τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν, εἰς τὴν λεπτομερεῆ ἐφαρμογὴν τῆς γεωργικῆς τέχνης, καὶ εἰς τὴν ἀφθονωτέραν ἐπομένως παραγωγὴν, συντελοῦσι μᾶλλον αἱ μικραὶ ἰδιοκτησίαι, ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἡ γεωργικὴ τέχνη εὐρίσκεται εἰς πρόοδον αὐξοῦσαν. Ἀλλ' ὅπου ἡ γεωργικὴ τέχνη εἶναι ἀκόμη εἰς τὴν νηπιακὴν τῆς ἡλικίας, ὅπου αἱ τελειότεραι γεωργικαὶ μέθοδοι εἶναι ἀγνωστοί, καὶ τὰ ἐντελῆ γεωργικὰ ἐργαλεῖα λείπουσιν, ὅπου οἱ τεχνικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ ὄροι τῶν διαφόρων καλλιεργειῶν ἀγνοοῦνται, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων ἰδιοκτητῶν, ὅπου τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας ἡ φωνὴ δὲν ἐδίδαξεν εἰσέτι κανένα, ὅπου, τέλος πάντων, ἡ ἀμάθεια τῆς τάξεως τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν γεωργῶν εἶναι ζοφερὰ, καὶ μόνον διὰ τῆς πράξεως, καὶ μάλιστα διὰ τοῦ παραδείγματος, πρέπει ν' ἀρχίσῃ ὁ φωτισμὸς τῶν καλλιεργητῶν

καὶ τῶν ἐργατῶν τῆς γῆς, ἐκεῖ ἡ μεγάλη γεωργία, εἰς λαὸν μάλιστα μιμητικόν, ὡς εἶναι ὁ ἑλληνικὸς, εἶναι ὁ καταλληλότερος τῶν διδασκάλων.

Συμφωνῶ ὅτι τὰς μικρὰς ἰδιοκτησίας δύνανται νὰ τὰς ἔχωσιν οἱ πολλοὶ, τὰς δὲ μεγάλας οἱ ὀλίγοι, καὶ παρήγορον εἶναι τὸ θέαμα κοινωνίας ὀλοκλήρου, συγκειμένης ἐξ ἀγροτῶν ἰδιοκτημόνων! Ἀναγνωρίζω ὅτι, εἰς τὰς μικρὰς ἀγροτικὰς ἰδιοκτησίας, καταβάλλονται ὅλοι αἱ νοεραὶ καὶ πραγματικαὶ προσπάθειαι ἑνὸς ἐκείνου τῶν ἰδιοκτητῶν, διότι ὁ χῶρος εἶναι μικρὸς, ἐνῶ εἰς τὰς μεγάλας, ἕνεκα τῆς ἐκτάσεώς των, τοῦτο δὲν δύναται νὰ γίνη καὶ σπανίως κατορθοῦται. Θαυμάζω τὸ μικρὸν βασίλειον τῆς Βυρτεμβέργης, παρέχον παράδειγμα τῷ ὄντι ἀξιοθαύμαστον τῆς μεγάλης εὐδοκίμησεως καὶ τελειότητος τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, καὶ τὰς ἐκ ταύτης εὐημερίας τῶν κατοίκων του. Ἐκπλήσσομαι δὲ εἰς τὸν ἀκένωτον πλοῦτον τῆς Γαλλίης, ὀφειλόμενον, κατὰ μέγα μέρος, εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἄλλὰ ποῖα τὰ φῶτα τῶν εἰρημένων ἐπικρατειῶν, καὶ ποῖα τὰ τῆς Ἑλλάδος! Ἐν μέσῳ δὲ τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης, ποῖα διάδοσις ἰδεῶν καὶ γνώσεων, ποῖαι αἱ καθημεριναὶ ἐφευρέσεις, ποῖα ἀμιλλα, ποῖος διαγωνισμὸς, ποῖα ἀίνναος διδασκαλία, καὶ ποῖα ἀνεπτυγμένη διάνοια εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἐν γένει, καὶ ἰδίως εἰς τὰ διάφορα στάδια τῆς ποικίλης βιομηχανίας! Ὅλα αὐτὰ τὰ μέσα λείπουσι, δυστυχῶς, ἀπὸ ἡμᾶς, καὶ ὡς προεῖπον, τὸ παράδειγμα, εἰς λαοὺς ἀμαθεῖς, εἶναι ὁ καταλληλότερος τῶν διδασκάλων. Ἄλλὰ τὸ παράδειγμα δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὸ δώσῃ ὁ μικρὸς ἰδιοκτήτης, ὁ μέγας ὅμως ἔχει καὶ τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν δύναμιν νὰ εἰσαγάγῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ νέας καλλιεργητικὰς μεθόδους καὶ νέα γεωργικὰ ἐργαλεῖα, νὰ ἐπαναλαμβάνῃ δὲ πολλάκις τὰς δοκιμὰς του, μὲ θυσίαν καὶ χρόνον καὶ δαπάνης, καὶ νὰ δίδῃ εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν του ἔκτασιν ἰκανὴν πρὸς παραγωγὴν διαφόρων καὶ πολλῶν προϊόντων, γνωστῶν τε καὶ ἀγνωστῶν εἰς τὸν τόπον, καὶ οὕτω νὰ γίνεταί

ἀφορμὴ πρακτικῆς διδασκαλίας καὶ ἀπομιμήσεως, καθόσον αἱ δυνάμεις τοῦ μικροτέρου ἰδιοκτῆτου τὸ ἐπιτρέπουσι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐν Ἀγγλίᾳ, μετεδόθησαν ἀπὸ τῶν μεγάλων ἰδιοκτησιῶν εἰς τὰς μικροτέρας, καὶ ἐπομένως εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῆς γεωργικῆς τάξεως, αἱ τελειότεραι καλλιεργητικαὶ μέθοδοι, ὡς καὶ κτηνοτροφικαὶ, καὶ τὰ μᾶλλον τελειοποιημένα ἔργαλεῖα. Σήμερον δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι, ἐν Ἀγγλίᾳ, πολλὰ μικρὰ κτήματα εἶναι τὰ λαμπρότερα παραδείγματα τῆς τελειότερας καλλιεργείας καὶ κτηνοτροφίας.

Τολμῶ λοιπὸν νὰ κηρύξω, ὡς κανόνα ἀλάμβασον, ὅτι αἱ μεγάλαι ἰδιακτησίαι εἶναι ἀπαραίτητοι καὶ ἀναγκαιότατοι εἰς λαοὺς ἀμαθεῖς, ὅπως χρησιμεύουσιν ὡς παράδειγμα, ὅπερ, δι' ἐμὲ, ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἣν ἤμπορεῖ νὰ ἔχη, διὰ τὸν ὑπουργὸν τῆς ἐκπαιδεύσεως, τὸ σοφώτερον τῶν διδασκτικῶν συστημάτων.

Τὴν ἀλήθειαν ὅμως ταύτην παρεγνώρισαν οἱ νομοθέται ἡμῶν, ἐνῶ, τοσαύτης ἐθνικῆς γῆς ὑπαρχούσης, ἠδύνατο νὰ ληφθῆ ἐπίσης πρόνοια καὶ περὶ τῆς μικρᾶς, ὡς καὶ περὶ τῆς μεγάλης, ἰδιοκτησίας, καὶ οὕτω νὰ ἐφαρμοσθῆ τὸ μικτὸν σύστημα. Εὐχόμαι δὲ, ἂν γίνῃ ποτε νόμος περὶ μεγάλων γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων, ὁ νομοθέτης νὰ μὴν ὀδηγηθῆ ἀπὸ τὸ ταμειυτικὸν πνεῦμα ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὠδηγήθη ὁ δημιουργὸς τῆς προικοδοτήσεως, ὅστις, ἀντὶ νὰ ὑπολογίσῃ τὰς ἐκ τῆς τελειότερας καὶ μεγαλητέρας καλλιεργείας ὠφελείας, ὑπελόγισε θησαυροὺς ἐκ τῆς πωλήσεως τῆς γῆς, καὶ ἀπῆτησεν ἀδρότατον τίμημα ἀπὸ πενεστάτους ἀγοραστὰς, οἵτινες, τέλος πάντων, εἶχον δικαίωμα ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῆς διότι αὐτοὶ τὴν ἠλευθέρωσαν, καὶ ἦτον κοινὸν κτῆμα ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ἡ κακὴ δὲ αὕτη τοῦ νομοθέτου διάθεσις παρεμπόδισε, κατὰ πολὺ, τὴν γεωργικὴν ἀνάπτυξιν, ἐνῶ προκειμένου νὰ καλλιεργηθῆ τόπος χέρσος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκχέρσωσις καὶ καλλιέργεια ἀπῆται μεγάλας δαπάνας, ὁ νομοθέτης ὤφειλε νὰ παρέξῃ ὅλας τὰς εὐκολίας, ὅπως

τὸ ταχύτερον, αὐξήσῃ ἢ τοῦ τόπου παραγωγῆ. Ἐκτοτε ἡ κατάσχεσις τῆς ἰδιοκτησίας δὲν εἶναι διόλου εὐάρεστος, οἰκονομικῶς, ἢ κακῆ δὲ αὕτη κατάστασις χειροτερεῦει, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, καθόσον τὰ βάρη αὐτῆς ἐπιτείνονται καὶ πολλαπλασιάζονται. Περὶ τούτου ἀρκετὰ εἶπον προηγουμένως.

Ἄνεφερον ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι μεγάλαί τινες ἰδιοκτησίαι, καὶ, μεταξὺ αὐτῶν, τάσσονται βεβαίως, καὶ κατὰ πρῶτον μάλιστα λόγον, τὰ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ Φθιώτιδι μεγάλα ὀθωμανικὰ κτήματα, τὰ περιελθόντα εἰς τὴν κυριότητα ὁμοεθνῶν καὶ ἀλλοεθνῶν. Διὰ τί ἡ κατάστασις τῶν ἰδιοκτησιῶν αὐτῶν δὲν ἐβελτιώθη; Διὰ τί δὲν εἰσῆχθησαν εἰς αὐτὰ νέα καλλιεργητικαὶ μέθοδοι, καὶ νέα τελειότερα ἐργαλεῖα; Καὶ καθόσον ἀφορᾷ τοὺς ὁμοεθνεῖς νέους ἰδιοκτῆτας, αὐτοὶ βεβαίως δὲν ἐγνώριζον τὴν ἐν ταῖς πεφωτισμέναις χώραις γεωργικὴν πρόοδον, ἔμποροι δὲ οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ὄντες, ἐσκέπτοντο ἄλλως παρ' ὅπως πρέπει νὰ σκέπτεται ὁ ἰδιοκτῆτης, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ οἰκειωθῶσι μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ἔπρεπε νὰ θυσιάσῃσι μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ διὰ νὰ μεταβάλωσι τὴν κατάστασιν τῶν ἰδιοκτησιῶν των ἐπὶ τὸ βέλτιον, καὶ ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς. Ἐγνώρισα πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, καὶ ἤκουσα πῶς ἐσκέπτοντο. Ἐσκέπτοντο ἀκόμη ὡς ἔμποροι, καὶ ὄχι ὡς ἰδιοκτῆται. Καθόσον ἀφορᾷ τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ ἰδίως ξένους ἰδιοκτῆτας, οὗτοι ἔκαμον ἀποπειράς τινας ὅπως εἰσάξωσι νέα ἄρτρα, ἀλλ' ἀπέτυχον. εἴτε διότι μεταχειρίσθησαν ἐργαλεῖα ἀκατάλληλα, εἴτε διότι δὲν εἶχον κτήνη ἰσχυρά, εἴτε διότι οἱ γεωργοὶ ἦσαν ἀνίκανοι καὶ ἀσυνείθιστοι νὰ τὰ μεταχειρισθῶσι, εἴτε διότι ἀπῆδθησαν, ὡς ἐκ τῆς ἐλπίσεως τῶν βοθητικῶν εἰς τὴν γεωργίαν τεχνῶν, εἴτε διότι, τέλος πάντων, ἀγοράσαντες εὐθηνὰ τὰ κτήματα, εὐχαριστοῦνται, ἐλεύθεροι μάλιστα ὄντες νὰ ζῶσιν εἰς ἄλλα μέρη, ν' ἀπολαμβάνωσιν ὅ,τι καὶ οἱ πρῶτοι κύριοι, οἱ ὀθωμανοὶ, ἀπελάμβανον, ἢ νὰ ἔχωσιν ἀσφαλῆς ὠρισμένον τι μίσθωμα. Ἄπορον,

δὲ εἶναι πῶς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, εὐρωπαῖοι ὄντες, ἂν καὶ ἐπὶ ἔτη πολλὰ διεύθυναν αὐτοπροσώπως τὰ περιῶν ὁ λόγος κτήματά των, δὲν ἡσθάνθησαν τὴν ὄρεξιν νὰ εἰσάξωσιν εἰς τὸν τόπον νέαν τινα καλλιέργειαν, ἢ νέον τι προϊόν. Ἐκ τούτων ὅλων συμπεραίνω ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν ζηλωταὶ τῆς γεωργίας, καὶ ὅτι ἡγόρασαν διὰ νὰ ἐνασχολήσωσι τὰ χρήματά των, ἐπὶ ἀπολαύσει μετρίου τινος τόκου, τὸν ὀποῖον, ἕως, εἰς τὰς πατρίδας των δὲν εἶναι εὐκολον νὰ ἐπιτύχωσι.

Ἐξ ὧν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἀκινήτου ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας εἶπον συνάγεται ὅτι συμπεράσματα γεωργικὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξάξωμεν, δι' ἔλλειψιν στατιστικῶν πληροφοριῶν, ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα μικρὰ ἰδιοκτησία, μὴν ἔχουσα παράδειγμα καὶ ἀρωγὸν τὴν μεγάλην, στερεῖται τῆς ἀποτελεσματικωτέρας διδασκαλίας, καὶ ὅτι ἐν γένει ἡ κατάστασις τῆς ἰδιοκτησίας, γεωργικῶς τε καὶ οἰκονομικῶς, εἶναι κακίστη, δὲν θὰ μεταβληθῇ δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον, πρὶν ἢ μεταβληθῶσιν οἱ ὅροι τῆς σημερινῆς ὑπάρξεώς της, διὰ μέτρων νομοθετικῶν καταλλήλων, καὶ πρὶν ἢ λάβῃ ἡ ἐν γένει γεωργία ἡμῶν τὰ ἀπαραίτητα πρὸς τὴν πρόοδον αὐτῆς φῶτα καὶ βοηθήματα.

§ 2. Γεωργικὸς πληθυσμὸς.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὑπάρχει ἀμυδρὸν φῶς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ διαλεῖπον.

Ἡ ἐπίσημος στατιστικὴ τοῦ 1872 ἀναφέρει ὅτι ὁ ὀλικὸς πληθυσμὸς τοῦ κράτους ἀνῆρχετο, κατὰ τὸ 1870, ἦτοι πρὸ ὀκτώ ἐτῶν, εἰς 1,437,036. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἂν ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ᾖ ἀληθής, θὰ ἀνέρχεται τώρα εἰς 1,600,000 τοῦλάχιστον. Ἐν τοῖς πίναξι τῆς εἰρημένης στατιστικῆς, σημειοῦνται γεωργοὶ 218,027. Κατόπιν τούτων, ποιμένες 44,532, καὶ κατόπιν τούτων ἐργάται 22,665, καὶ κατόπιν τούτων ἐργάτριαι 5,735. Συγχωνεύοντες τοὺς ποι-

μένας εἰς τοὺς γεωργοὺς, ἔχομεν 262,559. Ἄγνοῶ ἂν οἱ ὡς ἐργάται σημειούμενοι, καὶ αἱ ὡς ἐργάτριαι, ἀνήκουσιν εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν. Ἄλλ' ἂν ἀνήκωσι, τότε ὁ γεωργικὸς ἡμῶν πληθυσμὸς, κατὰ τοὺς εἰρημένους πίνακας, ἀνέρχεται εἰς 292,957 μόνον. Ἄλλὰ τοῦτο, ἐκ πρώτης ὄψεως, φαίνεται ὅλως ἐσφαλμένον, εὐτυχῶς δὲ μᾶς ἀπαλλάττει πάσης περὶ τοῦτου σκέψεως ὁ τμηματάρχης κ. Μανσόλας, εἰδοποιῶν ἡμᾶς ὅτι τὰ ἐν τοῖς πίναξι σημειούμενα ἐπιτηδεύματα, εἶναι μόνον τὰ ἐξακριβωθέντα, δὲν ἐξακριβώθησαν δὲ τὰ ἐπιτηδεύματα 901,387 κατοίκων, ἤτοι 61,82 τοῖς 100 ἐπὶ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ. Καὶ ναὶ μὲν εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον συμπεριλαμβά-
νονται ἄρρενες καὶ θήλειαι, ἐνήλικοι καὶ ἀνήλικοι, οὐχ ἤττον ὅμως, ἂν εἰς 535,639 εὔρεθησαν γεωργοὶ 218,027, εἰς τὰς 901,387 πόσοι δὲν θὰ εὔρεθῶσι! Βλέπει λοιπὸν ὁ ἀναγνώ-
στης ὅτι εἶχα δίκαιον, εἰπὼν ὅτι ὑπάρχει, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν πληθυσμὸν, ἀμυδρὸν τι φῶς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ διαλείπον. Ὅθεν εὔρισκόμεθα καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν συνήθη, παρ' ἡμῖν, μέθοδον τῶν ὑποθέσεων, διὰ νὰ προσ-
εγγίσωμεν, εἰ δυνατόν, εἰς τὴν ἀλήθειαν. Οὕτω ἔπραττε καὶ ὁ στατιστικὸς τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἀνὴρ τῆς Ἀγ-
γλίας, ὁ μακαρίτης Gregory King, τὸν ὁποῖον μνημονεύει ὁ Μακώλεϋ, καὶ τὸν ὁποῖον, μετὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον, μακα-
ρίζομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον.

Ἐν Ἑλλάδι λοιπὸν, δὲν εἶναι μόνοι οἱ ἀρχηγέται τῶν ἀ-
γροτικῶν οἰκογενειῶν γεωργοὶ καὶ ποιμένες, ἀλλ' εἰς τὰ πλει-
στα μέρη, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ὄρεινά, καὶ αἱ γυναῖκες καὶ οἱ
παῖδες. Δέον, διὰ τοῦτο, νὰ συμπαραλάβωμεν εἰς τὸν ἐν γένει
γεωργικὸν πληθυσμὸν, ὅχι μόνον τοὺς δυναμένους ν' ἀροτριῶσι
καὶ νὰ σκάπτωσιν, ἀλλ' ἀπάσας τὰς τῶν γεωργῶν οἰκογενείας
αἵτινες, καὶ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας, συνεισφέρουσι τὴν βοήθειάν
των εἰς τὴν γεωργίαν. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ εὔρωμεν ἄλλως,
κατὰ προσέγγισιν πάντοτε, τὸν γεωργικὸν τῆς Ἑλλάδος πλη-

θυσμόν, εἰμὴ ἀφαιροῦντες ἐκ τοῦ ὄλου πληθυσμοῦ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων. Καὶ ναὶ μὲν εἰς τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία κατοικοῦσι καὶ τινες βιομήχανοι, καὶ τινες τεχνίται, ἀλλ' εἰς τὰς πόλεις κατοικοῦσι γεωργοί, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν λεγομένων γεωροκτηματιῶν. Γενομένης λοιπὸν τῆς ἀφαιρέσεως ταύτης, πληροφοροῦμεθα ὅτι ἐκ τῶν δύο τρίτων, ὡς ἔγγιστα, τοῦ ὄλου πληθυσμοῦ ἡμῶν, ἀποτελεῖται ὁ γεωργικὸς πληθυσμός. Ἡ μέθοδος αὕτη, εἶναι ἡ μέθοδος τοῦ μακαρίτου Gregory King, ἄλλη ὅμως, ἐπὶ τοῦ παρόντος, δὲν ὑπάρχει.

Ἄλλ' ὅσος δῆποτε καὶ ἂν ᾖναι ὁ γεωργικὸς ἡμῶν πληθυσμός, καὶ ἂν ὑποθεθῇ ὅτι προσεγγίζει τὸ ἑκατομμύριον, πάλιν εἶναι ἀραιότατος ὡς πρὸς τὴν κατοικουμένην ἔκτασιν, καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὴν ὀλικὴν ἐπιφάνειαν τῆς χώρας, ὑπολογιζομένην εἰς 50,211 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα(α), ἧτοι 47,516 τῶν παλαιῶν ἐπαρχιῶν, τοῦτο δὲ συμφωνεῖ ὡς ἔγγιστα, καὶ μὲ τὴν στατιστικὴν τοῦ Στρόγκ, καὶ 2695 τῆς Ἑπτανήσου. Ἄν καὶ μεγάλως ἀμφιδάλλω περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν εἰρημένων ἀριθμῶν, ἐπὶ τῇ βάσει ὅμως αὐτῶν, εὐρίσκομεν ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος ἐν Ἑλλάδι ἀναλογεῖ πρὸς 31 1/2 στρέμματα, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀναλογεῖ πρὸς 15, καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν πρὸς 12.

Ἄλλὰ μὴ πλανηθῶμεν ἐκ τῆς ιδέας τοῦ ἀραιοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ πύκνωσις, ἢ ἡ ἀραίωσις, αὐτοῦ δὲν ἔχει καμμίαν ἐπιρροὴν ἄμεσον εἰς τὴν πρόσodon ἢ τὴν στασιμότητα τῆς γεωργίας. Ἄν καὶ ἡ πύκνωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γαλλίας ᾖναι μεγαλύτερα ἐκείνης τῆς Ἀγγλίας, ἢ γαλλικὴ γεωργία ὅμως, καὶ μ' ὅλας τὰς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου καὶ τοῦ Ναπολέοντος τρίτου γενομένας γιγαντιαίας προόδους, διατελεῖ εἰσέτι πολὺ ὑποδεστέρα τῆς ἀγγλικῆς. Οὕτω αἱ ἡμέτεροι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἂν καὶ ἔχωσιν, ἀναλόγως τῆς καλλιερ-

γησίμου έκτάσεως, λαόν δεκαπλάσιον τῆς Πελοποννήσου, καὶ εἰκοσαπλάσιον τῆς Στερεᾶς, οὐδὲν ὑπερτεροῦσι κατὰ τὴν γεωργικὴν καὶ λοιπὴν βιομηχανικὴν πρόοδον. Ἡ γεωργικὴ λοιπὸν ἀνάπτυξις, καὶ ἡ στασιμότης, πρέπει ν' ἀναζητηθῶσιν εἰς ἄλλα αἴτια, καὶ ὄχι εἰς τὸν μέγαν, ἢ τὸν μικρὸν, πληθυσμόν.

Αἱ μεταξὺ Ἑλλάδος, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας συγκρίσεις, εἶναι ὅπως ἀκατάλληλοι. Ἡ κοινωνικὴ καὶ διοικητικὴ ἡμῶν κατάστασις δὲν ἐπιτρέπει παραλληλισμοὺς τοιούτους, οὐδὲ εἶναι δικαία ἡ ἀξίωσις ἐκείνων οἵτινες ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὴν πρόοδον τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων ἐπικρατειῶν τῆς οἰκουμένης. Χρησιμεύουσιν ὅμως οἱ τοιοῦτοι παραλληλισμοὶ εἰς καταμέτρησιν τῆς ἀποστάσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν χωρῶν ἐκείνων, ὧν τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν δίκαιαν ἐπιθυμίαν ν' ἀπομιμηθῇ. Οὕτως, ἐξετάζοντες καὶ τὴν σχέσιν τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῶν εἰρημένων ἐπικρατειῶν πρὸς τὴν καλλιεργουμένην ἔκτασιν, εὐρίσκομεν ὅτι, εἰς ἕκαστον ἄγγλον ἀναλογοῦσι δ' ὠδεκα, ὡς ἔγγιστα, στρέμματα εἰς ἕκαστον γάλλον ἔνδεκα, καὶ εἰς ἕκαστον ἑλληνα $6 \frac{1}{2}$, ἂν ᾖναι ἀληθὲς ὅτι ἡ καλλιεργουμένη ἔκτασις ὑπερβαίνει τὰ ἔνδεκα ἑκατομμύρια στρεμμάτων, ἢ προσεγγίζει εἰς αὐτά. Ἡ δυσπιστία μου αὕτη εἶναι λίαν δικαιολογημένη. Κατὰ τὰς διοικητικὰς πληροφορίας, ἢ κατὰ τὸ 1875 καλλιεργουμένη ἔκτασις ἐξηκριβώθη εἰς στρέμματα 7,253,171, ἐξ ὧν 1,513,925 ἐν Ἑπτανήσῳ, ἄγνωστον δὲ εἶναι ἂν συμπεριελήφθησαν, κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, καὶ αἱ εἰς ἀνάπαυσιν εὐρεθεῖσαι νεαταί. Γνωστὸν ὅμως εἶναι ὅτι εἰς τὰ ἔνδεκα ἑκατομμύρια, ἐφ' οἷς στηρίζεται ἡ ἀνωτέρω ἀναλογία, προστεθήσαν καὶ αἱ νεαταί, ὡς πληροφοροῦμαι τοῦτο ἐκ τοῦ ἀξιολόγου περιοδικοῦ τῆς ἐπὶ τῆς ἐμφυχώσεως τῆς ἔθνικῆς βιομηχανίας ἐπιτροπῆς. Ἀλλὰ μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ προστεθῶσι, διότι αἱ ἀναπαυόμεναι νεαταί δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καλλι-

εργούμεναι γαῖαι, ἀφοῦ, κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀναπαύσεώς των' χρησιμεύουσι μόνον ὡς φυσικαὶ νομαί. Ἐκπιπτομένων δὲ τῶν νεατῶν, τῶν εἰς ἀνάπαυσιν εὐρισκομένων, ἀπὸ τὰ ἑνδεκα ἑκατομμύρια, ἣ μὲν διὰ τοῦ ἀρότρου καλλιεργουμένη σήμερον ἑκτασίς δὲν ὑπερβαίνει τὴν κατὰ τὸ 1875, ἢ, ἂν ὑπερβαίη, ἣ διαφορὰ εἶναι μικρά, ἔστω καὶ 100 ἢ 200 χιλιάδες στρεμμάτων, οὐχὶ δὲ ποτε περισσότερα, ἣ δὲ καλυπτομένη ὑπὸ φυτειῶν ἠύξησε μὲν κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι καὶ ἣ αὐξήσις αὕτη νὰ μὴν ᾖναι ὑπερτέρα τῶν 60 χιλ. στρεμμάτων. Οὕτω δὲ θὰ ἔχωμεν σήμερον καλλιεργουμένην ἑκτασίαν, ὡς ἔγγιστα, 7,500,000 στρέμματα, οὐχὶ δὲ 11,000,000. Ἄν δὲ ὁ ἐμὸς ὑπολογισμὸς ᾖναι ὀρθότερος καὶ ἀκριβέστερος, τότε ἣ ἀναλογία τῆς ἐπιφανείας πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἐσφαλμένη, καὶ ἀντὶ νὰ ἀναλογῶσιν εἰς ἕκαστον Ἕλληνα, ἐκ τῆς καλλιεργουμένης σήμερον ἐκτάσεως, στρέμματα $6 \frac{1}{2}$, ἀναλογοῦσι μόνον $4 \frac{9}{10}$, ἔστω καὶ 5 τὸ πολὺ.

Ἄν δὲ λάθωμεν προσέτι ὑπ' ὄψιν τὴν σχέσιν ἐκάστου τῶν γεωργικῶν πληθυσμῶν τῶν εἰρημένων τριῶν ἐπικρατειῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν του, αἱ ἐκ τοῦ παραλληλισμοῦ τούτου ἀντιθέσεις θὰ ᾖναι καταπληκτικαί. Εἰς τὸν ἄγγλον γεωργὸν ἀναλογοῦσι 50 καλλιεργημένα στρέμματα, εἰς τὸν γάλλον 22, καὶ εἰς τὸν Ἕλληνα 5—6. Ἴδου ἣ ἀμάθεια τῆς γεωργικῆς τέχνης. Καὶ ἂν πάλιν ρίψωμεν βλέμμα εἰς τὴν παραγωγὴν, θέλωμεν ἰδεῖ, ὅτι ὁ γάλλος δὲν ἠμπόρεσεν ἀκόμη νὰ καλλιεργήσῃ τὴν μικρὰν ἑκτασίαν τῶν 22 στρεμμάτων καλῆτερα τοῦ ἄγγλου, ὁ δὲ Ἕλληνας δὲν ἠμπόρεσεν ἀκόμη νὰ καλλιεργήσῃ, οὔτε ὡς καλλιεργεῖ ὁ γάλλος, τὸ δεκατημόριον τῆς ὑπὸ τοῦ ἄγγλου καλλιεργουμένης ἐκτάσεως. Συμπεραίνω λοιπὸν ὅτι, ἂν ἣ ἑλληνικὴ γεωργία ᾖτο προωδευμένη ὡς ἣ τῆς Γαλλίας, ὁ γεωργικὸς ἡμῶν πληθυσμὸς, θὰ ᾖτον ἰκανὸς νὰ καλλιεργήσῃ τετραπλασίαν ἑκτασίαν τῆς σήμερον καλλιεργουμένης, καὶ ἂν ᾖτον ὡς ἣ τῆς Ἀγγλίας, θὰ ἐκαλλιεργεῖ ὑπὲρ τὰ 40 ἑκατομ-

μύρια στρεμμάτων, ἤγουν ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀρχικῆς ἐλληνικῆς ἐπικρατείας.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ ἣτις κάμνει τὰ θαύματα, ἀλλ' ἡ θετικὴ παιδεία καὶ ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία.

Στρέφομαι τώρα πρὸς ἄλλην τινα ἔρευναν, ἣτις ἴσως φανῆ παράδοξος, ἀλλὰ, κατ' ἐμὲ, εἶναι ἀναγκαιοτάτη. Θέλω νὰ ἐξετάσω τὸν βίον τοῦ Ἕλληνοσ γεωργοῦ. Ὅταν πρόκειται νὰ διδάξῃς λαόν τινα, ὀφείλεις, πρὸ πάντων, νὰ μάθῃς τὸν βίον αὐτοῦ, διὰ νὰ δυνηθῇς νὰ εὕρῃς τὸν κατάλληλον εἰς τὰς παραδόσεις, τὰς ἕξεις, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμά του τρόπον τῆς διδασκαλίας, ὅπως ἐπιτύχῃς, διότι, ἂν θελήσῃς νὰ διδάξῃς γεωργικῶς τὸν Ἕλληνα ὅπως διδάσκεται ὁ ἀγγλος ἢ ὁ γάλλος γεωργός, θὰ ἀποτύχῃς. Δυστυχῶς δὲ, περὶ τὴν τοιαύτην ἔρευναν, δὲν ἠθελήσαμεν ποτε νὰ ἐνασχοληθῶμεν, καὶ διὰ τοῦτο τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα ἔγιναν, ἕως τώρα, πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τοῦ λαοῦ, οἰκτρῶς ἀπέτυχον.

Ἡ ἐν γένει διαίτα τῶν ἐλλήνων γεωργῶν εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν, κατὰ τὸ πλεῖστον, χέρσον, πολλαχοῦ δὲ καὶ ἀγρίαν εἰσέτι, κατάστασιν τοῦ τόπου. Ὁ ἡμέτερος γεωργός παλαίει μὲ τὰ στοιχεῖα, μὲ τὴν ἀμάθειαν, καὶ μὲ τὴν πενίαν, μὴ δυνηθεὶς ποτε ν' ἀναδειχθῇ νικητής. Τῆς νηπιώδους ταύτης καταστάσεως τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ ἀπόδειξιν τρανωτάτην ἔχομεν τὸ ὁμοιόμορφον τῆς ἐνδυμασίας, τῆς τροφῆς, τῶν οἰκιακῶν ἕξεων, τῶν ἠθῶν, τῶν διασκεδάσεων, καὶ ὅλης ἐν γένει τῆς διαίτης τοῦ βίου. Ὁμοιάζει πείθαρχον στρατιωτικὸν σῶμα, εἰς ὃ αὐστηρῶς εἶναι νανομοθετημένον καὶ ἐπιβεβλημένον τὸ ὁμοιόμορφον περὶ ἅπασαν τὴν βιωτικὴν διαίταν. Τοῦτο δὲ πηγάζει ἐκ τῆς κοινωνικῆς στασιμότητος, ἔνεκα τῆς ὁποίας καμμία διαφορὰ βίου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, τὰ πάντα δὲ διέπει μία καὶ ἡ αὐτὴ αἰτία. Διὰ τοῦτο, μόνον εἰς τὰς ἡμετέρας πόλεις, γίνεται καταφανὴς ἡ διαφορὰ καὶ ἡ ποικιλία

τῆς διαίτης. Ἐκ τῶν ἐφεξῆς, εἰς ἃ καὶ ἄλλοτε ἐνησχολήθην, δηλοῦται ὅτι ὁ γεωργικὸς ἡμῶν πληθυσμὸς εὐρίσκεται εἰσέτι κοινωνικῶς εἰς χειρόστην κατάστασιν, ἂν καὶ ἡ μεγάλη του αὐτάρκεια καὶ λιτότης, εἶναι ἄξια παντὸς θαυμασμοῦ. Προλαμβάνω δὲ τὸν ἀναγνώστην νὰ μὴ μὲ κατακρίνη, διότι ἀπεφάσισα νὰ περιγράψω τὴν τροφήν, τὴν ἐνδυμασίαν, τὴν οἰκιακὴν διαίταν, τὴν καθαριότητα, τὴν υγιείαν, τὰς ἐξεις, καὶ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ. Εἶπον ἀνωτέρω τί μὲ παρεκίνησεν εἰς τοῦτο. Ἄλλως τε, ἡ τοιαύτη περιγραφή δὲν ἐλαττώνει ποσῶς τὴν ἄξιαν τοῦ περιβελτιώσεως τῆς γεωργίας θέματος. Διὰ τί δὲ οἱ μεταγενέστεροι νὰ μὴ μάθωσι τὴν τροφήν, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν λοιπὴν διαίταν τῶν προγόνων αὐτῶν, καὶ μάλιστα οἱ γεωργοί, τῶν ὁποίων τοὺς προπάτορας οὐδεὶς τῶν σημερινῶν ἱστορικῶν μας θὰ ἐνθυμηθῇ! Ὡφελον λοιπὸν νὰ τοὺς ἐνθυμηθῶ ἐγώ.

ἀ) Τροφή. Ἡ κυριώτερά τροφή τῶν χωρικῶν μας εἶναι ὁ ἄρτος, τοῦ ὁποίου κατὰ κόρον κάμνει χρῆσιν. Κατασκευάζεται δὲ ὁ ἄρτος ἐκ σίτου, ἢ κριθῆς, ἢ ἀραβοσίτου. Πότε τὰ τρία ταῦτα εἶδη ζυμοῦνται χωριστὰ τὸ ἐν τοῦ ἄλλου, καὶ πότε ἀναμειγμένα πρὸς ἄλληλα. Ὑπάρχουσιν ἐνιαχοῦ καὶ παραδείγματα, σπάνια ὅμως, ἄρτοποιίας ἐκ σικάλεος καὶ κέχρου, Ἐν γένει ἡ ἄρτοποιία, παρὰ τοῖς γεωργοῖς ἡμῶν, εἶναι ἀτελεστάτη, ἢ μᾶλλον βάρβαρος, τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει τὸν βαθμὸν τῶν γνώσεών καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των. Ὁ καλῶς ἐζυωμένος, καὶ ὁ καλῶς ἐψημένος ἄρτος, ἰδίως δὲ ὁ λευκός, ὡς καὶ ὁ πρόσφατος, εἶναι πράγματα δυσεύρετα. Ἐκαστος κάμνει χρῆσιν ἐκείνου τοῦ σιτηροῦ, τὸ ὁποῖον εὐδοκίμει εἰς τὸν ἀγρόν του. Ἐν γένει, ὁ σῖτος τρώγεται τὸ θέρος, ὁ δὲ ἀραβοσίτος τὸν χειμῶνα. Τὸ σύνηθες καὶ ἀναπόφευκτον προσφάγιον, εἶναι τὰ ξηρὰ κρόμμυα, τὰ σκόροδα, ὁ τυρός, σπανιώτερον δὲ ἡ ἐλαία καὶ τὰ ἄγρια χόρτα. Ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ κατὰ τὰς ἐργασίμους ἡμέρας λιτότης τοῦ ἑλληνος γεωργοῦ! Μὲ ἡμισυ κρόμμυον ἢ σκόροδον, μὲ δέκα, τὸ πολὺ, δράμια ἀθλίου τυροῦ, ἢ μὲ ὀκτώ,

ἢ δέκα ἐλαίας, γευματίζει, κάμνει τὸν σταυρόν του, καὶ δοξάζει τὸν Θεόν. Σπανίως γίνεται χρήσις τοῦ κρέατος ὑπὸ τῶν πτωχοτέρων. Χρήσις γενικὴ αὐτοῦ γίνεται τὰς ἀπόκρεω καὶ τὸ πάσχα, τὰ χριστούγεννα μετριωτέρα, καὶ ἐνίοτε τὰς Κυριακάς. Μετὰ θρησκευτικῆς τῶντι ἀκριβείας τηροῦσιν οἱ γεωργοὶ μας τὰς νηστείας. Αἱ νηστήσιμοι ἡμέραι ἀνέρχονται, κατ' ἔτος, εἰς 193, ὅτε, κατὰ τὰ εἰθισμένα, οὔτε αὐτοῦ τοῦ ἀθλίου τυροῦ ἢ χρήσις συγχωρεῖται, ἐνίοτε τοῦλάχιστον. Ἰδοὺ αἱ γενικῶς τηρούμεναι νηστεῖαι.

Μεγάλη τεσσαρακοστή	ἡμέρας	48
Νηστεία τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, τηρουμένη κατὰ μέσον ὄρον, ἀπὸ 15—38 ἡμέρας	»	26
Νηστεία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου	»	15
Σαραντὰ ἡμέρον	»	40
Τετράδες, καὶ παρασκευαὶ ὑπολ. ἔτους	»	<u>64</u>
	Νηστήσιμοι ἡμέραι	193
	Μὴ νηστήσιμοι	» <u>173</u>
		<u>366</u>

Παρατηρήθη ὅτι, κατὰ τὰς ἀπόκρεω, οἱ ἐργάται ἔχουσι πλείονας δυνάμεις, καὶ ἐργάζονται ζωηρότερον καὶ περισσότερο. Ἡ παρατήρησις αὕτη, φυσικωτάτη ἄλλως τε, παρέχει ἀφορμὴν σπουδαίας σκέψεως ὡς πρὸς τὰς πολλὰς νηστείας. Ἄς μὴ φανῆ δὲ περιττὴ ἡ παρατήρησις αὕτη, διότι, καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμῃ, ἐγκειται στοιχεῖόν τι γεωργικῆς βελτιώσεως, τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο δεόν νὰ ἐξετασθῇ ὑπὸ ὅλας τὰς ἐπόψεις.

Παρομοίαν παρατήρησιν ὀφείλω νὰ φέρω καὶ ὡς πρὸς τὰς πολλὰς ἑορτάς, τὰς ὑπὸ τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ τηρουμένας. Αἱ πολλαὶ ἑορταὶ τοῦ δίδουσι τὴν ἐξιν τῆς ὀκνηρίας, καὶ προσέτι, εἰς τινὰς τῶν ἐργασιῶν, ἐπαισθητῶς τὸν ζημιόνουσι. Ποσάκις ὁ γεωργὸς καὶ ὁ ἰδιοκτῆτης δὲν ἔχασαν, ἔνεκα

βροχῆς, εἰς τὰ ἀλώνια, τὰ γεννήματά των, ἢ τὰς σταφίδας των, διότι ἐτήρησαν μίαν ἢ δύο, συνεχόμενας, ἐορτάς, ἐντὸς τοῦ θέρους; ἢ τοῦ τρυγητοῦ! Ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ, κατὰ τὰς εἰρημένας δύο ἐποχάς, δὲν εἶναι τόσον αὐστηροὶ τηρηταὶ τῶν ἐορτῶν οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ἰδιοκτῆται, ὅσον εἶναι οἱ τοῦ λοιποῦ κράτους.

Ἄξια μνεῖα εἶναι καὶ ἄλλη τις πληροφορία, στατιστικὴ μὲν, δυναμένη ὅμως νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν μελέτην ταύτην. Πόσα εἶναι τὰ ἐνιαύσια ἔξοδα μιᾶς ἀγροτικῆς οἰκογενείας, μιστρίας καταστάσεως, συγκειμένης δὲ ἐκ πατρὸς, μητρὸς, καὶ πέντε τέκνων; Ἴδοῦ, κατὰ προσέγγισιν, ὁ ἐνιαύσιος προϋπολογισμὸς μιᾶς τοιαύτης οἰκογενείας :

1500	ὀκάδες ἀραβοσίτου	πρὸς λεπ.	22	Δρ.	330
20	» ἐλαίου	» »	1,50	»	30
60	» κρέατος	» »	1,20	»	72
60	» τυροῦ	» »	80	»	48
6	» νήματος	» »	4,00	»	15
20	» ἐρίου	» »	1,20	»	34
Ἄλλαι μικραὶ ἀνάγκαι, οἶον σάπων, κηρίον,					
λιθίνιον, τσαρούχια, κλωσταί, βαφαί κλπ. . .					» 35
Φάρμακα.					» 50
					<hr/>
					Δρ. 625

Τὸ δὲ καλλιεργητικὸν κεφάλαιον μιᾶς τοιαύτης οἰκογενείας, συνίσταται εἰς τὸ ἀκόλουθον εὐτελὲς ποσόν :

Εἷς βοῦς.	Δρ.	120
Εἷς ἵππος ἢ ὄνος (ἀπὸ 130 - 88).	»	110
Διάφοροι σπόροι.	»	50
		<hr/>
		Δρ. 280

Ὡστε, μὲ δραχμάς, ἐν συνόλῳ, 905, μία οἰκογένεια ἐπτάμελής, ὡς ἀνωτέρω ἐσημείωσα, ἀπαντᾷ τὰ ἔξοδα τῆς τροφῆς, τῆς ἐνδύμασις, καὶ τῆς καλλιεργείας τῆς, αὕτη δὲ εἶναι ὅλη ἡ

εὐτυχία τοῦ ἑλλήνος γεωργοῦ, λαμβανομένης ὡς βάσει· τῆς γεωργίας τῆς ἀροτραίας καλλιέργειας. Ὅποια εὐτυχία καὶ ὁποία γεωργία!

β.) Ἐνδυμασία. Τὸ ἔνδυμα τῶν ἡμετέρων γεωργῶν εἶναι σύμφωνον μὲ τὴν ὄχι ἡμερον κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Τὸ τσαρούχι εἶναι ἀνοικτὸν πρὸς τὴν πτέρναν, διὰ νὰ ἔχῃσι διέξοδον τὰ εἰσερχόμενα ὕδατα. Ἡ κνήμη προστατεύεται ἀπὸ τὰς περικνημίδας ἢ κάλτσας, ἢ, ὡς οἱ κάτοικοι τῶν ὄρεινῶν ἐπαρχιῶν τὰς ὀνομάζουσι, περὶ πόδια. Αἱ περικνημίδες αὗται δὲν σχίζονται εὐκόλως ἀπὸ τοὺς θύμους καὶ τοὺς λίθους, οὐδὲ διαπερῶνται ταχέως ὑπὸ τῆς βροχῆς. Ὅταν δὲ εἶναι μακρὰ, τοῦτέστιν ἀπὸ τοῦ σκέλους μέχρι τῶν σφυρῶν, προσδέονται διὰ σχοινίου, διερχομένου ὑπὸ τὸ πέλμα τοῦ ποδός. Αἱ μακρὰ αὗται περικνημίδες ὀμοιάζουσι τὰς ἀρχαίας ἰφικρατίδας, ἐφευρεθείσας ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἰφικράτους, χάριν προφυλάξεως τῶν στρατιωτῶν τοῦ ἀπὸ τὰς αὐτὰς αἰτίας. Καὶ αὐτοὶ οἱ εἰς ὁδοιπορίαν χωροφύλακες, πολ- λάκις δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ στρατιῶται, ἀναγκάζονται νὰ φορῶσι τοιαῦτα περικνημίδας, διότι ἄλλως θὰ ἐφθάναν μὲ βρακία ἐσχισμένα εἰς τὸ μέρος τῆς ἀποστολῆς των. Τὸ λεγόμενον μπενωβράκι (ἐπανωβράκιον), τοῦ ὁποίου κίμωνοι περισσοτέρην χρῆσιν οἱ πελοποννήσιοι γεωργοί, εἶναι βρακίον μάλλινον, ἀπολήγον περὶ τὴν κνήμην, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ κρύπτεται ἡ ἄπτυχος φουστανέλλα, ἢ μάλλον τὸ ὑποκάμισον ἢ δὲ κάπα σκεπάζει τὰ πάντα, καὶ προστατεύει τὸ σῶμα ἀπὸ τὴν βροχὴν καὶ τὸ ψῦχος. Μόνοι οἱ πόδες μένουσιν εἰς τὸ νερόν, ἀλλὰ τοῦτο εἰσερχόμενον εἰς τὸ τσαρούχι, ἐξέρχεται ἀμέσως, ὡς εἴρηται. Οἱ τῶν πεδινῶν μερῶν κάτοικοι εἶναι ἐλαφρότερα ἐνδεδυμένοι. Ἐν γένει ὁμως, ὁ ἔχων τὰ ἀναγκαῖα ταῦτα ἐνδύματα, θεωρεῖται ὡς δυνάμενος νὰ τὰ ἀποκτήσῃ, καὶ επομένως εὐπορος. Εἴτε δὲ μάλλινα, εἴτε βαμβακερὰ, εἶναι, ἐκτὸς τῆς κάπας, ἥτις πάντοτε πρέπει νὰ ᾖται

μάλλινο;, ὑφαίνονται ὑπὸ τῶν γυναικῶν, δι' ἀγοραστοῦ μάλλιου, ἂν ἡ οἰκογένεια δὲν ἔχη ὀλίγα πρόβατα, ἢ διὰ νήματος, ἀγοραστοῦ ἐπίσης. Καὶ αἱ γυναῖκες τῶν ὄρεινῶν μερῶν, αἵτινες ἐργάζονται πλειότερον τῶν γυναικῶν τῶν πεδινῶν, καὶ αἱ ὁποῖαι σκληραγωγοῦνται καὶ ἀντέχουσιν ἡρωϊκῶς εἰς τὴν ἐργασίαν, χάνουσιν ὅμως διὰ τοῦτο, τάχιστα, τὸ κάλλος τῶν, εἶναι ὡσαύτως ὠπλισμένοι μὲ κάλτσας καὶ τσαρούχια.

Μόνον τὸ θέρος ἀφίνουσιν οἱ γεωργοὶ μας τὸ μπενωβράκιον. Ἡ κάπα ὅμως παρακολουθεῖ αὐτοῦς, παντοῦ καὶ πάντοτε, χρησιμεύουσα καὶ ὡς στρῶμα, καὶ ὡς σκέπασμα, καὶ ὡς ἐπανωφόριον.

Ἄπαντες οἱ ἡμέτεροι γεωργοὶ κοιμῶνται ἐνδεδυμένοι, καὶ τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος, ἀπὸ τοῦ μαῦτου δὲ μέχρι τοῦ φθινοπώρου, ἢ μᾶλλον μέχρι τῶν φθινοπωρινῶν βροχῶν, κοιμῶνται εἰς τὸ ὑπαιθρον. Τὸ νὰ κοιμῶνται ἐνδεδυμένοι, εἶναι ἀναγκαῖον καὶ προφυλακτικὸν μέτρον κατὰ τῶν ἐπιρροῶν τοῦ κλίματος. Ἄπας λοιπὸν ὁ γεωργικὸς ἡμῶν πληθυσμὸς ὁμοιάζει στρατὸν ἐστρατοπεδευμένον καὶ ἔτοιμον εἰς πόλεμον. Ἐξερχόμενοι οἱ γεωργοὶ μας ἐκ τῆς καλύβης, ἢ τῆς οἰκίας, κατὰ τὸν χειμῶνα, ἀμέσως ἐκ τοῦ ὕπνου, οὐδόλως προσβάλλονται. Καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, ἅμα ἐξπνήτῳσιν, ἄλλην φροντίδα δὲν ἔχουσι παρὰ προχείρως νὰ νιφθῶσι καὶ δέσωσι καλύτερα τὸ μανδύλιον τῆς κεφαλῆς, νὰ σφίξῳσι τὴν ζώνην τῶν, καὶ πορευθῶσιν εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν.

γ'.) Κ α τ ὀ κ ι α. Οἱ γεωργοὶ μας κατοικοῦσι σταθερῶς ἐν τοῖς χωρίοις. Οὐδεὶς κατοικεῖ ἐν τοῖς ἀγροῖς. Ἐξαιρέσεις μόνον ὑπάρχει εἰς τινὰ μέρη τῆς Στερεᾶς — καλύβια —. Οἱ ποιμένες ὅμως μεταχειρίζονται σκηνας, ἢ καλύβας, τὰς ὁποίας στήνουν εἰς τὰ μέρη τῆς χειμερινῆς ἢ τῆς θερινῆς νομῆς. Οἱ κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκ τῶν ὄρεινῶν εἰς τὰ πεδινὰ μέρη μεταναστεύοντες, χάριν, ἰδίως, τῆς καλλιιεργείας τῶν σταφιδαμπέλων τῶν, ἢ χάριν ἐργασίας ἐπὶ ἡμερομισθίῳ, κατοικοῦσιν, ὡς

ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς καλύβας, κατεσκευασμένας ἐκ χόρτου ξηροῦ. Εἰς τὰς καλύβας ταύτας, τὰ ἀναγκαιότερα πράγματα, καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἀκίμη τὸν ἄρτον, εἶναι τὰ ξύλα καὶ οἱ θάμνοι, πρὸς θέρμανσιν, ἐν δὲ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας ἔχει τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ μεταχομίζειν τὰ ξύλα καὶ τοὺς θάμνους, καὶ διατηρεῖν τὸ πῦρ, ἐν τῇ ἐστία, ἄσβεστον.

Αἱ κτισταὶ οἰκίαι ἔχουσι, ὅλαι σχεδὸν ἀνεξαιρέτως, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ σχέδιον, ἐκτὸς ὀλιγίστων ἀνωγέων, ἀνηκουσῶν εἰς γεωργοκτηματίας, ὁποσοῦν εὐπόρους, κατοικοῦντας εἰς κωμοπώλεις, ἢ χωρὶς, καλῶς κατοικημένα, ἢ κείμενα εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τῆς παραλίας. Αἱ πολλαὶ λοιπὸν οἰκίαι, αἱ ἔχουσαι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ σχέδιον, διαιροῦνται εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν τὸ ἐν χρησιμεύει διὰ τὴν ἐστίαν καὶ τὸν κλίβανον, καὶ προσέτι πρὸς ἐναπόθεσιν πραγμάτων, τὸ δὲ ἕτερον, κυρίως ὡς τόπος τραπέζης καὶ ὕπνου. Πολλαὶ ἐξ αὐτῶν, εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ἔχουσι καὶ πάτωμα ἐκ σανίδων, ὑπερέχον ὀλίγον τοῦ ἐδάφους, ὃ δὲ ὑπὸ τὸ πάτωμα χῶρος χρησιμεύει ὡς ἀποθήκη οἴνου, σίτου, καὶ ἄλλων τροφίμων, προσδὲ καὶ τοῦ ἐργαλείου καὶ τῆς ἀνέμης, καὶ τῆς ἡλακότης καὶ τῶν ἀτράκτων, καὶ ἄλλων παρομοίας ἀνάγκης ἐργαλείων.

Αἱ πλεῖσται δὲ οἰκίαι, ἐκ τῶν ἄνευ πατώματος, ἔχουσι τὴν ἐστίαν εἰς τὸ ἴδιον τοῦτο μέρος τοῦ κλιβάνου, μεγίστη δὲ ὀπή ἐν τῇ κορυφῇ τῆς στέγης εὐκολύνει τὴν ἐξοδὸν τοῦ καπνοῦ. Εἰς τὸ μέρος τοῦ κλιβάνου σταυρίζονται καὶ τὰ κτήνη, ἐν ὑποζύγιον, ἢ μία ἀγελάς, ἢ δύο βόες, ὥστε ἄνθρωπος καὶ κτήνη εἶναι σύνοικοι. Ὁ χωρικός λατρεῖται τὰ κτήνη του, διότι ἄνευ αὐτῶν, καθίσταται πενέσιατος.

δ'.) Κ α θ α ρ ι ὀ τ η ς κ α ι ὕ γ ε ἰ α. Οἱ γεωργοὶ μας βιώσι κατὰ φύσιν. Εἶναι λοιπὸν ἀκάθαρτοι, καὶ διὰ τοῦτο ἐξοδεύουσιν ὀλιγώτερον σάπωνα παρά πάντα ἄλλον λαὸν, βασανίζονται δὲ ἀγογγύστως ὑπὸ τῶν φθειρῶν. Ἐκ τῶν βρεφῶν ζῶσι ὅσα ἔχουν τὴν τύχην νὰ ζήσωσι. Ἡ ἔλλειψις πάσης ἱατρικῆς

θεραπείας εἶναι τὸ κόσκινον, δι' οὗ τὰ ἀθῶα ἐκεῖνα πλάσματα διαπορθμεύονται εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν. Μένουσι δὲ εἰς τὴν παρούσαν ὅσα ἠμπόρευαν νὰ ὑπερνηκῆσσι τὰ νοσήματα τῶν παιδῶν, ἢ τὰς ἀτμοσφαιρικῆς προσβολῆς, ἢ τὰς δυσχερείας τῆς ἀναπτύξεως. Τὰ σωζόμενα λοιπὸν διέρχονται διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, ἀλλ' αἱ δοκιμασίαι τῶν εἶναι φοβεραὶ! Καὶ ὅμως, μετὰ τὸ δέκατον ἔτος, ἡ ἀνάπτυξις τῶν εἶναι ταχυτάτη. Ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας συνειθίζουσι εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὴν σκληραγωγίαν, καὶ τὰ σώματα αὐτῶν καθίστανται ῥωμαλεώτατα. Παῖς ὄρεινός, δεκατετραέτης, σκάπτει ὡς ἀνὴρ τέλειος. Οἱ ἀσθενέστεροι τῶν παιδῶν γίνονται τεχνῖται, ὑπηρέται, ἢ ποιμένες, οἱ δὲ ἰσχυρότεροι μένουσι εἰς τὴν οἰκίαν, προωρισμένοι ὄντες εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν εἰς τὴν οἰκογένειαν ἀναγκαίων. Ἡ ἰατρικὴ τέχνη δὲν ἠδυνήθη εἰσέτι νὰ ἐπιδαφιδεύσῃ τὰ σωτήρια εὐεργετήματά της εἰς τοὺς ἡμετέρους γεωργούς. Ἐκ τῶν ἐν ταῖς κωμοπόλεσι καὶ τοῖς χωρίοις τὴν ἰατρικὴν μετερχομένων, οἱ πλείστοι εἶναι ἐμπειρικοὶ καὶ ἀγύρται. Οἱ χωρικοὶ μας δὲν ἔχουσι ὑπόληψιν εἰς τοὺς λεγομένους ἐπιστήμονας ἰατροὺς, διότι πολλάκις εὗρον θεραπείαν ἀπὸ τοὺς ἐμπειρικοὺς, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὗρωιν ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονας. Δυστυχῶς, οἱ ἐκ τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου ἐξερχόμενοι ἰατροὶ ὀλίγον νῦδοκίμησαν, οὐδὲν δὲ εἶναι ἐξησκημένοι εἰς τὴν διάγνωσιν καὶ τὴν θεραπείαν τῶν ἐν τῷ τόπῳ ἰδίως ἐπιπολαζόντων νοσημάτων. Τὴν Ἑλλάδα μαστίζουσι παντοῦ οἱ ὑφέσιμοι καὶ οἱ μiasματικοὶ πυρετοί. Ἡ κακὴ διάγνωσις τῶν πυρετῶν τούτων ἄγει, κατ' ἔτος, εἰς τὸν ἄθην ἄπειρα θύματα. Οὐδεμίαν ἀνωτέρα ἰατρικὴν ἐπίβλεψιν, οὐδεμίαν διοικητικὴν ἔρευνα, οὐδεμίαν ἐπιστημονικὴν παρατήρησιν γίνεται εἰς τὰς ἐπαρχίας, καὶ μάλιστα εἰς τὰ νοσώδη μέρη. Νομίζω ὅτι τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ἐπιπολάζοντα νοσήματα ἔπρεπε νὰ διδάσκωνται εἰδικώτερον ἐν τῷ ἡμέτερῳ πανεπιστημίῳ. Πολλὰ ἄλλα νοσήματα τῶν χωρικῶν, εὐθερά-

πευτα κατ' ἀρχάς, καταντῶσι χρόνια, εἴτε ἔνεκα τῆς ἀμαθίας τῶν ἱατρῶν, εἴτε ἔνεκα τῆς μεγάλης σπουδῆς τῶν νοσοῦντων τοῦ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἐργασίαν των, προτοῦ θεραπευθῶσιν ἐντελῶς, εἴτε ἔνεκα τῶν ὑπερόγκων δαπανῶν, τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τε τὰς ἱατρικὰς ἐπισκέψεις, καὶ διὰ τὰ ἄπειρα φάρμακα, τὰ ὁποῖα κερδοσκοπικῶς μεταχειρίζονται οἱ ἀγύρται, συνενοημένοι ὄντες μετὰ τῶν φαρμακοπωλῶν, ἢ πωλοῦντες καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι φάρμακα. Δι' ἔλλειψιν πάσης κυβερνητικῆς ἐπιβλέψεως, ὡς προεῖπον, πολλοὶ τῶν ἱατρῶν καὶ τῶν φαρμακοπωλῶν κατήντησαν αἱ φοβερώτεραι μάλιστα τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ!

Τοιαύτη εἶναι ἡ ἠθικὴ καὶ ὕλική κατάστασις, καὶ ἡ περὶ τὸν βίον δίαιτα, τοῦ λαοῦ τὸν ὁποῖον πρόκειται νὰ φωτίσωμεν γεωργικῶς. Τοιαύτη, ὁποῖα ἀληθῶς περιεγράφη ἐν τε τῷ παρόντι καὶ τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ. Ἐθεώρησα δὲ ἀναγκαίαν τὴν λεπτομέρειαν, ὅπως μὴν πλανώμεθα ὅτι, τὸ ἔδαφος τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ καλλιεργήσωμεν, εἶναι ὀμαλὸν καὶ ἐλεύθερον παντὸς προσκόμματος. Ἡ ἀμαθία εἶναι μεγάλη, καὶ ἡ περὶ τὸν βίον δίαιτα ἀποδεικνύει καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ἀμαθίας καὶ τὸν βαθμὸν τῆς πείας. Πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τοῦ Ἄλφα, διὰ νὰ μὴν εὐρεθῶμεν εἰς τὴν ἀνάγκην, ὅταν θὰ νομίζωμεν ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ Ὠμέγα, νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ Ἄλφα, ὡς πολλάκις τὸ ἐπάθχμεν. Τὰ περὶ τούτου θέλει εὐρεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ γεωργικῆς βελτιώσεως καὶ γεωργικῆς ἐκπαιδεύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΕΝ ΓΕΝΕΙ, ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ
ΕΡΓΑΛΕΙΑ. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΕΩΡ-
ΓΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ.

Τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα δύνανται εὐλόγως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς εἰσαγωγή εἰς τὴν τοῦ ἀγωνοθετήματος ἀνάπτυξιν, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ παρόντος κεφαλαίου. Ἡ εἰσαγωγή ὅμως ἐκείνη εἶναι ἡ λυγία, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ὁποίας θὰ δυνηθῶμεν νὰ εὐρωμεν τὸν κατάλληλον τρόπον τῆς γεωργικῆς ἡμῶν βελτιώσεως.

Ὡς καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ παρατήρησα, κυρίως εἰπεῖν, ἐν Ἑλλάδι, δὲν ὑπάρχει, σήμερον, γεωργία, κατὰ τὴν ἀληθῆ τῆς λέξεως σημασίαν. Ὅπου ἢ διὰ τῶν ἀροτραίων ἐργαλείων ποικίλη καὶ μεθοδικὴ καλλιέργεια καὶ παραγωγή καθυστεροῦσιν, ἐπικρατεῖ δὲ μόνη ἡ πεφυτευμένη γεωργία, ἥτοι ἡ τῶν φυτῶν καὶ τῶν δένδρων καλλιέργεια, ἐκεῖ ἡ γεωργικὴ βιομηχανία εἶναι νάνη, εἶναι αὐτόχρημα νήπιον, καὶ νήπιον καχεκτικόν. Συγκεκριμένως δ' εἰπεῖν, κατὰ τὴν παραδεδεγμένην γεωργικὴν γλῶσσαν, ἡ μ ε γ ἄ λ η γ ε ω ρ γ ῖ α λείπει ὀλοτελῶς ἀπὸ τὸν τόπον μας.

Ἡ τέχνη τοῦ σπείρειν δημητριακοὺς καρποὺς εἶναι ἡ κυρία τοῦ γεωργοῦ τέχνη, ἡ δὲ τέχνη τοῦ φυτεύειν δένδρα καὶ φυτὰ ἀρμόζει μᾶλλον εἰς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, ἥτοι εἰς τοὺς ἰδιοκτίμονας, τοὺς κατοικοῦντας ἐν ταῖς πόλεσι.

Διὰ νὰ λάβῃ λοιπὸν ὑπαρξιν ἡ γεωργία, παρ' ἡμῖν, κατὰ τὴν ἔννοϊαν τὴν ὁποίαν δίδει εἰς αὐτὴν, σήμερον, ὁ πεφωτισμένος κόσμος, πρέπει ν' ἀναπτυχθῇ καὶ τελειοποιηθῇ ἡ τέχνη τοῦ σπείρειν. Ὅθεν ἡ ἀροτραία καλλιέργεια εἶναι ἡ κυρία βᾶσις τῆς γεωργίας.

Ἄλλ' ὅλα, δυστυχῶς, συνώμοσαν, ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν, ὅπως ἡ ἀροτραία καλλιέργεια ἐξακολουθήσῃ τὰς πατροπαρα-

δότες κακὰς αὐτῆς ἔξεις, ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ διὰ νέων ἐργαλειῶν. Μάλιστα δὲ καὶ αὐτὴ ἡ πατροπαράδοτος ἀροτραία καλλιέργεια ἐλαττοῦται, ἀντὶ ν' αὐξάνη, ὁ δὲ γεωργὸς μας ἐξακολουθεῖ νὰ σπεῖρη ἐξ ἀνάγκης, ὅπως πορίζεται ἐκ τῆς ἐργασίας του τὸν ἄρτον τῆς ἑαυτοῦ οἰκογενείας. Σπεῖρει λοιπὸν, ὄχι διὰ νὰ πωλήσῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ φάγῃ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι γεωργία, δὲν εἶναι βιομηχανία.

Ἄσῃμαντα εἶναι τὰ περισσεύματα τῶν δημοτριακῶν καρπῶν, τὰ ὅποια ὁ γεωργὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἀνάγκῃ, βιάζεται νὰ πωλήσῃ, εἰς τὰ ὄρεινὰ δὲ μέρη, ἢ καλλιέργεια τῶν καρπῶν τούτων ἐπικρατεῖ μᾶλλον, παρά εἰς τὰς πεδιάδας.

Τὰ πρὸς πώλησιν, διὰ τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον, καλλιεργούμενα προϊόντα εἶναι ἡ σταφίς, τὰ σῦκα, ὁ βάμβαξ, τὸ ἔλαιον, ἡ μέταξα, καὶ ἄλλα τινα μικροῦ λόγου ἄξια.

Ὁ Τιερ, ἀγορεύων, τὸ 1844, ἐν τῇ βουλῇ τῆς Γαλλίας. ἦρε πολλά τὰ ὅμοια μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰσπανίας. Αὐτοὶ οἱ δύο ὠραῖοι τόποι, εἶπεν ὁ μέγας ἱστορικὸς, θὰ ἔχωσι τὴν αὐτὴν τύχην, διότι μεγάλως ὁμοιάζουσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν, καὶ κατὰ τὸ κλίμα, καὶ κατὰ τὴν καλλιέργειαν, καὶ κατὰ τὰ προϊόντα, καὶ κατὰ τὴν κτηνοτροφίαν, καὶ κατὰ τὰς παρακεκινδυνευμένας πολιτικὰς διαθέσεις. Εἶπε δὲ ταῦτα, ὡς θελήσας νὰ γίνῃ μάντις κακῶν διὰ τὴν Ἑλλάδα! Ὁ ἔξοχος πολιτικὸς ἀνὴρ ἐπέτυχε βεβαίως εἰς τὴν γεωργικὴν ἐξομοίωσιν τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει, νομίζω, καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἔχει οὔτε τὰς ἰσπανικὰς ἀφορμὰς, οὔτε τὰ ἰσπανικὰ πάθη, διὰ νὰ φοβῆται μὴ αἰ ἰσπανικαὶ θύελλαι τὴν καταποντίσωσι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅτε ὁ Τιερ εἶπε τοὺς εἰρημένους λόγους, ἡ ἰσπανικὴ γεωργία δὲν εἶχε τι τὸ ἀξιοζήλον, ἀλλὰ σήμερον ἡ βελτίωσις αὐτῆς εἶναι ἐπαισθητὴ, καὶ μόνον, κατὰ τὰ ὁμοειδῆ προϊόντα, μένει ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰσπανίας ὁμοιότης. Καὶ εἰς

ποιον μέρος, σήμερα, δὲν ἀμιλλῶνται εἰς τὴν γεωργικὴν καὶ τὴν λοιπὴν βιομηχανίαν!

Διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν κατάστασιν τῆς ἡμετέρας ἀροτραίας καλλιέργειας, ἀρκεῖ νὰ μελετήσωμεν τὰ γεωργικὰ ἡμῶν ἐργαλεῖα, καὶ κυρίως τὸ ἡμέτερον ἄροτρον, τὸ μοναδικὸν τοῦτο ἀροτραῖον ἐργαλεῖον τὸ ὅποιον ἔχομεν, καὶ νὰ τὸ συγκρίνωμεν, ἐν τῇ ἐργασίᾳ, μὲ τὰ πολλὰ καὶ διάφορα ἐργαλεῖα τῶν πεφωτισμένων χωρῶν. Διὰ νὰ μετρήσωμεν δὲ τὴν μεγάλην τοῦ ἡμετέρου ἀρότρου ἡλικίαν, ἀρκεῖ ν' ἀναγνώσωμεν τὸν Ἡσίοδον, τὸν Οὐῖργίλιον, καὶ τοὺς γραμματικούς καὶ φιλοσόφους Πολυδεύκην, Ἀπολλώνιον καὶ Πρόκλον. Μὲ μικρὰς διαφορὰς, προερχομένης ἴσως ἐκ τῆς ἀτελείας τῆς περιγραφῆς, τὸ ἄροτρον μας πιστεύω νὰ ἦναι ἡ ἀρχαιοτέρα ὄλων τῶν ἀρχαιοτήτων, καὶ ἀπὸ ἐκείνας ἀκόμη τὰς ὁποίας ὁ κύριος Σλήμαν ἀνέσκαψεν εἰς τὴν Τρωάδα καὶ τὰς Μυκήνας, καὶ ἀπορῶ διὰ τί, ἕως τώρα, δὲν ἤξιώθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον.

Ἡ σύγκρισις μεταξὺ τῆς ἐργασίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐν γένει ἀρότρου καὶ τῆς ἐργασίας τοῦ ἡμετέρου εἶναι ἀναγκαιοτάτη, διὰ νὰ νοηθῇ οὕτω καλῶς ἡ ὑπάρχουσα μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ σύγκρισις αὕτη θὰ μᾶς κάμῃ νὰ νοήσωμεν προσέτι ὁποίας καὶ ὁπόσας δυσκολίας θ' ἀπαντήσωσιν ὄλαι αἱ πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐργαλείων προσπάθειαι, τὰς ὁποίας ὅμως, μετ' ἀκαμάτου ζήλου, καὶ μετ' ἰδιαζούσης ὑπομονῆς, ὀφείλομεν νὰ καταβάλωμεν, μεταχειριζόμενοι τὰ κατάλληλα μέσα, ὡς περὶ τούτου θὰ ὁμιλήσω ἐν τῷ περὶ γεωργικῆς βελτιώσεως κεφαλαίῳ.

Οἱ ἀγνοοῦντες τὴν Ἑλλάδα εἶναι, συνήθως, ἄδικοι εἰς τὰς περὶ αὐτῆς κρίσεις των. Τί πταίει ἡ Ἑλλάς, ἂν δὲν μετεβλήθῃ ἀπὸ ἀμαθοῦς εἰς σοφὴν, ἀπὸ πενήσσης εἰς πλουσίαν! Εἶχόν τινες τὴν ἀξίωσιν νὰ παραιτήσῃ ὁ γεωργός μας τὸ ἄροτρον του, καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτὸ διὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀροτραίων ἐργαλείων. Ὁ ἰδικός μας γεωργός δὲν γνωρίζει καὶ

τὰ ἀροτραῖα εὐρωπαϊκὰ ἐργαλεία, ἀλλὰ, καὶ ἂν τὰ ἐγνώριζεν, ἤρκει, ἄρα γε, μόνη ἡ γνῶσις αὐτῶν, διὰ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ τὰ μεταχειρισθῇ εἰς τὴν ἐργασίαν του; Οἱ ἀγνοοῦντες τί ἐστὶ ἑλληνικὸν ἀροτρον, καὶ τί ἐστὶ εὐρωπαϊκόν, καὶ πόσα ἄλλα πράγματα ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, ἐκείνοι καὶ μόνοι δύνανται νὰ μεμρθῶσι τὸν ἑλληνα γεωργόν καὶ ἰδιοκτίτην, διατί, μέχρι σήμερον, δὲν ἐπροτίμησαν τὸ εὐρωπαϊκόν· καὶ οἱ ἀγνοοῦντες προσέτι τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν πεινίαν τοῦ ἡμετέρου γεωργικοῦ πληθυσμοῦ, καὶ τὴν ἔλλειψιν παντὸς παραδείγματος βελτιώσεως, ἐκείνοι καὶ μόνοι ἠμποροῦν νὰ φρονῶσιν ὅ,τι ἂν θέλωσι περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ, καθήμενοι, ἐν μέσῳ τῶν ἀναπαύσεών των, εἰς τὰς πόλεις, νὰ τὸν κατακρίνωσιν ὡς ἀνάξιον νὰ μεταβάλῃ τύχην, καὶ ὡς ἀνίκανον ν' ἀκούσῃ τὰς σοφὰς συμβουλὰς των, ὅπως μεταβληθῶσιν οἱ ἀγροὶ εἰς μεταλλεῖα πλουσιώτερα τῶν σκωριῶν καὶ τῶν ἐκβολάδων τοῦ κ. Σερπιέρη!

Ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν σύγκρισιν μεταξύ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀρότρου καὶ τοῦ ἡμετέρου.

Τὸ εὐρωπαϊκόν ἀροτρον ἐμπήγεται εἰς τὴν γῆν, ὅσον βιθῆς θέλεις νὰ ρυθμίσης διὰ τοῦ κανόνος του. Κινουμένου τοῦ ἀρότρου τούτου, ἡ σπάθη σχίζει, κατὰ πρῶτον, τὴν γῆν καθέτως, καὶ κατόπιν ἡ ὕνις σχίζει αὐτὴν ὀριζοντεῖως, ἀπὸ τῆς καθέτου τομῆς τῆς σπάθης μέχρι τῆς ἀνοιγομένης αὐλακος. Τὸ πτερόν, εὐρισκόμενον χαμηλὰ, πλησίον τῆς ὕνεως, ἀρχίζει βαθμηδὸν νὰ ὑψόνῃ τὴν κοπεῖσαν ταινίαν τῆς γῆς, καὶ, καθόσον καὶ αὐτὸ ὑψοῦται, τὴν ἀνορθώνει, τὸ δὲ πρόεχον ὀπισθεν ἄκρον τοῦ πτεροῦ τὴν στρέφει καὶ τὴν τοποθετεῖ ἐπὶ τῆς προηγουμένης ταινίας. Ὁ δεξιὸς ἵππος πατεῖ ἐντὸς αὐλακος καθαρᾶς, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ ζευγίτης. Διὰ τῆς πρὸς τὸ ἐν μέρος ἀποθέσεως τοῦ χώματος, τὸ ἀροτρον μιμεῖται τὴν ἐργασίαν τῆς σκαπάνης, διὰ τῆς ἑποίας ὁ σκάπτων ἀφαιρεῖ γῆν ἀπὸ τὸ χέρσον μέρος, καὶ τὴν προσθέτει εἰς τὸ δουλευμένον.

Ἡ ὄλη ἢ ἀρετὴ τοῦ μηχανισμοῦ τούτου, συνίσταται κυρίως εἰς τὰ ἐφεξῆς μεγάλα πλεονεκτήματα : 1) ἡ αὐλαξ γίνεται παντοῦ καθαρὰ, καὶ ἡ ἀροθίσσα ἐπιφάνεια ἔχει παντοῦ τὸ αὐτὸ πάχος· 2) τὸ κάτω μέρος τῆς γῆς ἐκτίθεται εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀτμοσφαιρᾶς, στρεφόμενον κανονικῶς πρὸς τὰ ἄνω· 3) εἰς τὸ κάτω μέρος τῶν ταινιῶν, ὑπάρχουσιν, ὡς καὶ εἰς τὸ ἄνω, κενὰ, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἀήρ ἤμπορεῖ νὰ διέρχεται· 4) τὸ ἄροτρον ἔχει τρεῖς ὠθήσεις, διαδεχομένας ἢ μίαν τὴν ἄλλην, καὶ βοηθούσας τὴν ὀλκὴν αὐτοῦ, καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι τῆς σπάθης, ἣτις σχίζει καθέτως, ἡ δευτέρα τῆς ὕνεως, ἣτις κόπτει ὀριζοντεῖως, καὶ ἡ τρίτη τοῦ πτεροῦ, τὸ ὁποῖόν δὲν κάμνει ἄλλο παρὰ νὰ στρέφῃ. Ἡ σπάθη παρασκευάζει ἐργασίαν εἰς τὴν ὕνιν, καὶ ἡ ὕνις εἰς τὸ πτερόν.

Τοιοῦτον εἶναι κυρίως τὸ λεγόμενον ἄροτρον, παρὰ τοῖς πεφωτισμένοις λαοῖς, ἐργαλεῖον διανοίας σοφῆς, τοῦ ὁποίου αἱ διάφοροι λειτουργίαι συντελοῦσιν εἰς τὴν τελειοτέραν τῆς γῆς καλλιέργειαν.

Τὸ ἡμέτερον ἄροτρον δὲν ἔχει ἄλλο μέρος διὰ νὰ κόπτῃ τὴν γῆν, παρὰ μόνον τὴν ἄκραν τῆς ὕνεως. Τὸ ἀνοιγμα τῆς πρώτης αὐλακῆς δὲν εὐκολύνει ποτὲ τὸ ἀνοιγμα τῆς δευτέρας, ὡς γίνεται διὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀρότρου, ἀλλὰ πᾶσα αὐλαξ ἀπαιτεῖ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν καὶ τὸν αὐτὸν κόπον τῆς πρώτης. Ἡ ἄκρα τῆς ὕνεως δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἐμπηχθῇ βαθύτερα τῆς μιᾶς παλάμης, ἀλλὰ δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι, δι' ἐνὸς καὶ μόνου ὀργώματος, ἠρόθη εἰς μιᾶς παλάμης βάθος ὀλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγροῦ. Τὸ βάθος τοῦτο ἔγινεν ἐκεῖ μόνον, ἔνθα ἐπέρασεν ἡ ἄκρα τῆς ὕνεως, ἀλλὰ πέριξ αὐτῆς ἀφῆθησαν μέρη ἀγεώργητα, καὶ, ἂν μετὰ τὸ πρῶτον ὄργωμα, ἀφαιρεθῇ τὸ καλλιεργηθὲν χῶμα, τὸ ὑπαρῶσιμον ἔδαφος θὰ παρουσιάζῃ ἐπιφάνειαν ἀνώμαλον. Ποτὲ λοιπὸν, δι' ἐνὸς καὶ μόνου ὀργώματος, τὸ ἡμέτερον ἄροτρον δὲν ἤμπορεῖ νὰ καλλιεργήσῃ ἔντελῶς τὴν γῆν, εἰς βάθος τι δεδομένον, καὶ ἀπαραίτητος ἀπο-

βαίνει ἢ ἐπανάληψις σταυρειδῶν ἀρόσεων, διὰ νὰ κατορθωθῇ καλλιέργεια ὁποσοῦν τελεία. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀσθενοῦς κατασκευῆς του, καὶ ἔνεκα τοῦ σχήματος τῆς ὕννεως, ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐμπηχθῇ εἰς τὴν γῆν ἀκινδύνως, ὅσον ἐμπήγεται τὸ εὐρωπαϊκόν, διὰ τοῦ ὁποίου δύνασαι νὰ ὀργώσῃς εἰς βάθος μέγα, φθάνει μόνον νὰ ἔχῃς κτήνη δυνατὰ, καὶ νὰ μὴ φοβηθῆς ὅτι τὸ ἐργαλεῖον ἐνδέχεται νὰ θραυσθῇ. Ἐπειδὴ ἡ κόψις τῆς εὐρωπαϊκῆς ὕννεως εἶναι ὀριζόντιος, δύναται νὰ κόπῃ ὅλα τὰ εἰς τὸν ἀγρὸν εὐρισκόμενα στελέχη φυτῶν, ἐνῶ ἡ ἡμέτερα ὕννις δὲν δύναται νὰ κόψῃ παρ' ὅσα ἡ ἄκρα αὐτῆς ἐπιτύχῃ εἰς τὸν δρόμον τῆς.

Τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸ ἡμέτερον ἄροτρον, ἐργαλεῖον ἀπλοῦστατον, ἀτελεές, ἄνευ οὐδενὸς μηχανισμοῦ, ἀνίκανον ἐπομένως νὰ προετοιμάσῃ τὴν γῆν εἰς ζωηρὰν βλάστησιν καὶ εἰς εὐτυχῆ κερφόφορίαν.

Ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ περὶ βελτιώσεως τῆς ἡμέτερας γεωργίας εἰδικὸν κεφάλαιον, τότε θὰ γνωρίσωμεν τὰς ὑπαρχούσας δυσχερείας πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἡμετέρου ἀρότρου διὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, προ τοῦ προηγηθῶσιν ἄλλα τινα πράγματα, ἀπαράιτητα, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων εὐκόλως ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ συμπεράνῃ ἐκ μόνης τῆς ἀνωτέρω συγκρίσεως.

Σχετικῶς πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν κατάστασιν τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ, καὶ τῶν μεγάλων ἀνωμαλιῶν τοῦ ἡμετέρου ἐδάφους, τὸ τόσον περιφρονημένον ἄροτρον μας ἔχει καὶ αὐτὸ τὰ προτερήματά του, καὶ ὁ θέλων νὰ λάβῃ ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἡμέτερας γεωργίας πρέπει νὰ μάθῃ καὶ αὐτά.

Μὲ ὀλίγα ξύλα, κοπτόμενα ἐκ τοῦ δάσους, καὶ ἀξίζοντα ὅλα 6—8 δραχμάς, καὶ μὲ ἐν ζευγὸς ἀθλιῶν βοῶν, μικροτάτης ἀξίας, ὁ καθεὶς δύναται νὰ γίνῃ γεωργός, καὶ νὰ παράξῃ τὸν ἄροτρον τῆς οἰκογενείας του. Τοῦτο δὲ συμβιβάζεται μὲ τὴν ἄκραν πενίαν τοῦ ἡμετέρου γεωργοῦ, τόσῳ μᾶλλον ὅσον, ἂν θραυσθῇ μέρος ἢ τὸ ὅλον τοῦ ἀρότρου, ὁ ἴδιος γεωργός δύνα-

ται άμέσως νά τὸ ἐπισκευάσῃ, ἢ νά τὸ ἀντικαταστήσῃ. Διὰ τοῦ ἀρότρου αὐτοῦ ἤμπει νά ἀροθῇ καὶ χῶρος μικρότατος μέχρι τοῦ δεκατημορίου τοῦ στρέμματος, καὶ προσέτι δύναται τὸ ἄροτρον αὐτὸ ν' ἀναβιβασθῇ εἰς λόφους καὶ κρημνοὺς, καὶ ἐκεῖ ἐπίσης νά λειτουργήσῃ, ἐνῶ ἡ, κατὰ τὸν Εὐγένιον, εὐρωπαϊκὴ ἀροτραμαξία δὲν δύναται μήτε μικρὸν χῶρον νά καλλιεργήσῃ, μήτε ν' ἀναβῇ εἰς λίαν ἀνωφερῆ μέρη. Περιπλέον, τὸ ἄροτρον αὐτὸ δύναται νά περῆσῃ ἀπὸ μέρη μὴ ἐντελῶς ἐκχερωθέντα, καὶ νά ἀρόσῃ ἐδάφη ἔχοντα λίθους καὶ χάλυκας, ὡς τὸ μικρὸν ἀκάτιον, τὸ προσπελάζον μετὰ θίρρους καὶ ἀκινδύνως τὰς ἀκτάς. Διὰ μόνου δὲ τοῦ ἀρότρου αὐτοῦ, δι' ἐπαναληπτικῶν ὅμως ἀρόσεων, δύναται νά γίνῃ ἐντελὴ, ἡ θρύψις τοῦ χόματος τοῦ ἀγροῦ, τὴν ὁποίαν πεφωτισμένος εὐρωπαϊὸς διὰ νά κατορθώσῃ πρέπει νά μεταχειρισθῇ κτήνη ἰσχυρά, καὶ ἐπομένως ἀκριβὰ, καὶ δι' ἀδρα; δαπάνης τρεφόμενα, προσέτι δὲ καὶ βωλοκόπον, καὶ κύλινδρον, καὶ σκαριφιστήν, ἐργαλεῖα ἀπαιτοῦντα διὰ τὴν ἀγοράν των κεφάλαια, ὄχι εὐκαταφρόνητα. Τὸ ἡμέτερον λοιπὸν ἄροτρον εἶναι κατάλληλον εἰς τε τὴν πενίαν τοῦ γεωργοῦ μας, καὶ εἰς τὴν ἀνώμαλον καὶ ἀχωροστάθητον κατάστασιν τῶν πεδιάδων μας, προσδὲ καὶ εἰς τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας παρουσιάζουσιν αἱ πολλαὶ καὶ δύσβατοι ἀνωφέρειαι καὶ κατωφέρειαι τῶν πολλῶν ὄρέων μας. Βεβαίως ὅμως, στερεῖται τὸ ἄροτρόν μας τῶν δύο μεγίστων πλεονεκτημάτων τοῦ ἀροτραίου ἐργαλείου, ἤθουν, νά σχίζῃ βαθύτερον καὶ πλατύτερον τὴν γῆν, καὶ νά ἐκτελεῖ ταχέως τὴν ἐργασίαν. Ἄλλ' ὡς προεῖπον, ὁ προορισμὸς τοῦ ἡμετέρου γεωργοῦ εἶναι νά γεωργῇ διὰ νά κάμνῃ μόνον τὸ ψωμί του, ἐπομένως καὶ τὰ ἐργαλεῖά του εἶναι ἀνάλογα. Δυστυχῆς προορισμὸς, ἀρμόζων εἰς μόνους τοὺς ἀμαθεῖς καὶ πτωχοὺς λαοὺς, οἵτινες καλλιεργοῦσι τὴν γῆν ὄχι διὰ νά κάμωσι γεωργικὴν ἐπιχείρησιν, ἀσκοῦντες μίαν βιομηχανίαν, ἀλλὰ διὰ νά μὴν ἀποθάνωσιν ἐκ τῆς πείνης!

Ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω περιγραφέντος ἀρότρου, ἡ ἡμετέρα ἀροτραία καλλιέργεια δὲν ἔχει ἄλλο ἐργαλεῖον. Ἡ ἀξίνη καὶ ὁ λίσγος εἶναι ἐργαλεῖα τῆς πεφυτευμένης γεωργίας, συνήθως, ἐκτὸς σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων. Καὶ αὐτῆς τῆς ἀθλίας ἐγγωρίου σθάρνας, χρησιμεύουσιν εἰς τὴν ὅσον ἕνεσι τελειοτέραν τῆς γῆς θρύψιν, σπανίως γίνεται χρῆσις.

Ἡ μηχανικὴ τῆς γῆς ἐργασία ἔχει τέσσαρας κυρίως σκοποὺς νὰ ἐκπληρώσῃ 1) νὰ ἐκθέσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλητέραν ἐπιφάνειαν γῆς εἰς τὰς ἀτμοσφαιρικὰς ἐπιρροὰς (ἄροσις ἢ σκάψιμον, ἢ, ὡς γεωργικῶς λέγομεν, ἀέρισμα τῆς γῆς)· 2) νὰ θρύψῃ τὴν γῆν διὰ νὰ κατασταθῇ διαχωρητὴ εἰς τὰς ρίζας τῶν φυτῶν (σκαριφισμὸς, σθάρνισμα, κυλίνδρωμα)· 3) νὰ προετοιμάσῃ εἰς τὰ βρόχινα ὕδατα δεξαμενὴν εὐρύχωρον, ὡς εἰς αἱ ρίζαι τῶν φυτῶν ν' ἀπέχωσι τοῦ ὕδατος, διὰ νὰ μὴ μυσχεύωσιν ἐντὸς αὐτοῦ, ἢ δὲ ἐξάτμισις τοῦ ἐδάφους νὰ γίνεται βραδέως, καὶ οὕτω νὰ διατηρῆται πάντοτε ἐντὸς τῆς γῆς ὑγρασία, διὰ τῆς ὁποίας βοηθεῖται μεγάλως ἡ βλάστησις (στράγγισμα, κατὰ τὸν χειμῶνα, καὶ διατήρησις τῆς ἀναλόγου ὑγρασίας κατὰ τὸ θέρος)· 4) νὰ καταστρέψῃ τὰ ἐπιβλαβῆ χόρτα, τὰ βυζάνοντα τὸ ἔδαφος, καὶ δὲν ἀποτελοῦσι μέρος τῆς ἐπωφελοῦς τῶν ἀγρῶν καλλιέργειας (σκαλισματα). Ἄλλ' ὅλαι αὗται αἱ ἐργασίαι, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει σκοπὸν ἴδιον, δὲν ἐκτελοῦνται, οὔτε διὰ μιᾶς, οὔτε δι' ἐνὸς, καὶ μόνου ἐργαλείου, καὶ τούτου ἀτελοῦς, ὡς εἶναι τὸ ἡμέτερον ἀροτρον. Τὰ πολυπληθῆ, καὶ τελειότατα, καὶ καθεικάστην τελειοποιούμενα, ἀροτραία ἐργαλεῖα τῶν πεφωτισμένων χωρῶν εἶναι ἄγνωστα εἰς τοὺς Ἕλληνας γεωργούς. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ᾔνοι εἰς αὐτοὺς γνωστὰ, ἀφοῦ πῶποτε, οὔτε εἶδον αὐτὰ, οὔτε ἔγινε χρῆσις αὐτῶν, ἐν Ἑλλάδι, παρ' οὐδενός! Ἡ περιγραφή τῶν τοιούτων ἐργαλείων, ἐνταῦθα, εἰς οὐδὲν ἤθελε χρησιμεύσει ἄλλως τε, εἰς τοὺς ζηλωτὰς τῆς γεωργικῆς προόδου καὶ εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας. μετ' ἐνδιαφέροντος, τὰς νέας γεωργικὰς

ἀνακαλύψεις, εἶναι γνωστά ὅλα τὰ νεώτερα γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Ἡ διατριβὴ δὲ αὕτη κύριον προορισμὸν δὲν ἔχει τὴν πρακτικὴν διδασκαλίαν τῆς γεωργίας. Ἐφάπτομαι, ὅμως, πολλάκις, ζητημάτων καθαρῶς γεωργικῶν, χάριν ἐμπειδώσεως τῶν ἰδεῶν ἐκείνων, ἐφ' ὧν θέλει στηριχθῆ ἡ ἐμὴ γνώμη περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν δυνάμεθα νὰ ἐπιληφθῶμεν, ἐπιτυχῶς, τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς γεωργικῆς ἡμῶν βελτιώσεως.

Ἐδῶ τελειοῦνται αἱ περὶ τῆς ἑλληνικῆς γεωργίας, ἐν γένει, καὶ περὶ τῶν ἑλληνικῶν γεωργικῶν ἐργαλείων, παρατηρήσεις μου, καὶ μεταβαίνω εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἑλληνικῶν καλλιιεργειῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν γεωργικῶν προϊόντων. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης, θὰ μεταβληθῶ εἰς διδάσκαλον τῆς πρακτικῆς γεωργίας, καθόσον ὀφείλω νὰ καταδείξω τὰ ἐλαττώματα τῶν ἡμετέρων καλλιιεργειῶν καὶ τῶν ἡμετέρων γεωργικῶν προϊόντων, καὶ νὰ δώσω συμβουλὰς τινάς, ἐφ' ὅσον τὰ ὅρια τῆς διατριβῆς ταύτης τὸ ἐπιτρέπουσιν. Ὄφειλω νὰ πράξω τοῦτο καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι αἱ ἀναπτύξεις τοῦ συλλόγου τὸ ἀπαιτοῦσιν, ὀρίζουσαι ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ λόγος καὶ περὶ βελτιώσεως τῶν γεωργικῶν μᾶς προϊόντων. Ὁρθοτάτην δ' εὐρίσκω τὴν περὶ τούτου πρόνοιαν τοῦ Συλλόγου, ὡς περιεχομένης τῆς ἰδέας περὶ βελτιώσεως τῶν προϊόντων μᾶς εἰς τὴν γενικὴν ἰδέαν τοῦ ἀγωνοθετήματος περὶ βελτιώσεως τῆς γεωργίας. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ἡ διατριβὴ αὕτη δύναται νὰ γίνῃ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ὠφέλιμος, ἂν κριθῆ ἀξία ἀναγνώσεως, τόσῳ μᾶλλον ὅσον, παρ' ἡμῖν, περὶ πολλῶν ἄλλων πραγμάτων γράφονται βιβλία, πώποτε ὅμως βιβλία χρήσιμα εἰς τοὺς ἰδιοκτίτας καὶ τοὺς γεωργοὺς, βιβλία δυνάμενα νὰ διδάξωσι τὴν βελτίωσιν τῶν καλλιιεργειῶν καὶ τῶν προϊόντων μᾶς. Ἀλλὰ, κατ' ἀνάγκην, θὰ περιορισθῶ εἰς τὰ κυριώτερα, ἐνθυμούμενος ὅτι, ἂν ὀφείλω νὰ διδάξω τοὺς γεωργοῦντας, ὀφείλω συγχρόνως καὶ νὰ μὴ καταχρασθῶ τὴν ὑπομονὴν τῶν κριτῶν μου.

§ 4. Καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν καρπῶν.

Ὁ ἀναγνώστης δύναται τώρα νὰ συμπεράνη διατί ἐθεώρησα ἀναγκαίαν τὴν ὁποίαν προηγουμένως ἔκαμα σύγκρισιν μεταξὺ τοῦ ἀρότρου τῶν πεφωτισμένων λαῶν καὶ τοῦ ἰδικοῦ μας. Εἶπον δὲ ὅτι ἡ ἀροτραία καλλιέργεια, παρ' ἡμῖν, εἶναι ἕως κατὰστρον νηπιώδη, διὰ νὰ μὴν εἶπω ὅτι καλλιεργοῦμεν καὶ ἡμεῖς τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς, ὅπως τοὺς καλλιεργῶσιν οἱ κάτοικοι τῆς Συρίας! Ἄρκει τὸ ἀροτρίον μας, διὰ νὰ θεωρηθῇ πᾶσα ἄλλη ἀπόδειξις περιττή.

Εἶπον προσέτι ὅτι ἡ ἀροτραία καλλιέργεια εἶναι ἡ βάσις τῆς γεωργίας, καὶ ὅτι ὅπου αὕτη δὲν εἶναι εἰς τὴν πρόοδον ἐκείνην εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται παρὰ τοῖς πεφωτισμένοις ἔθνεσιν, ἐκεῖ, κυριολεκτικῶς, γεωργία, ἢ γεωργικὴ βιομηχανία, δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχουσι καλλιέργειαι διάφοροι, τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἐνασκοῦσιν εἰς διαφόρους τόπους, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει γεωργικὴ βιομηχανία ἐκεῖ ὅπου δὲν προπηρεύεται ἡ καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν καρπῶν, καὶ δὲν μεταχειρίζεται μεθόδους σοφὰς καὶ ἐργαλεῖα τελειοποιημένα. Ἴδου τὸ σταθερὸν σημεῖον ἀπὸ τὸ ὁποῖον πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἡ γεωργικὴ ἡμῶν βελτιώσις. Ἐνταῦθα, λοιπόν, δὲν ἔχω νὰ εἶπω πολλὰ πράγματα περὶ τῆς καλλιιεργείας τοῦ ἀρότρου, ἤτοι τῆς καλλιεργείας τῶν δημητριακῶν καρπῶν. Ἐν τῷ περὶ βελτιώσεως ὅμως τῆς ἡμετέρας γεωργίας εἰδικῷ κεφαλαίῳ, ἐκεῖ θὰ ἀναπτύξω, διὰ ποίων μεθόδων πεφωτισμένων, ἡ ἡμετέρα γεωργία δύναται νὰ προσλάβῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς γεωργικῆς βιομηχανίας. Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, εἶπον ὁποίας ὑπηρεσίας ἕκαστον τῶν ἀροτραίων ἐργαλείων τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης προσφέρει εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Ἐν τῷ περὶ βελτιώσεως τῆς ἡμετέρας γεωργίας, θέλω παραστήσει τοὺς καταλλήλους τρόπους, δι' ὧν δύναται αὕτη νὰ φωτισθῇ καὶ ἐμπλουτισθῇ μεταβάλλουσα τὰς καλλιεργητικὰς μεθόδους, καὶ ἐπαυξάνουσα

τὰ προϊόντα αὐτῆς, καὶ τὰς καλλιέργειάς τῆς. Ἀφίνων λοιπὸν τὰ περὶ καλλιέργειας τῶν δημητριακῶν καρπῶν διὰ τὸ κεφάλαιον ἐκεῖνο, θέλω περιορισθῆ ἔνταῦθα εἰς ἄλλας τινὰς παρατηρήσεις, ἀναγομένας ἰδίως εἰς τοὺς καρποὺς αὐτοὺς, καὶ ὄχι εἰς τὴν καλλιέργειάν των.

Οἱ δημητριακοὶ ἡμῶν καρποὶ δὲν εἶναι οὔτε πολλοί, οὔτε κηλοί. Εἶπον διατί δὲν εἶναι πολλοί, καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω. Ὁ ἡμέτερος γεωργὸς δὲν σπείρει διὰ νὰ πωλήσῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ φάγῃ. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀτελείας τῆς ἀροτραίας καλλιέργειας, εἶναι ἀδύνατον, καὶ ἂν ἤθελε, νὰ παράξῃ περισσοτέρους. Ἡ καλὴ καλλιέργεια συντελεῖ καὶ εἰς τὴν ποσότητα καὶ εἰς τὴν ποιότητα τῶν καρπῶν. Πρωτίστη λοιπὸν αἰτία τῆς κακῆς ποιότητος τῶν ἑλληνικῶν γεννημάτων εἶναι ἡ ἀτελής καλλιέργεια. Διὰ τοῦτο, ἡ τῶν δημητριακῶν καρπῶν παραγωγή ἀποβαίνει ἐπιζήμιος, ὡσεπιτοπλεῖστον, εἰς τὴν ἡμετέραν γεωργίαν, καὶ ὁ καλλιεργῶν αὐτοὺς γεωργός, ἐξακολουθεῖ νὰ τοὺς καλλιεργῇ, διότι δὲν πληρόνει ἡμερομίσθια, δὲν λογαγαριάζει ὅμως καὶ τὰ ἰδικά του, νομίζων περιττὸν τοῦτο, ἀφοῦ ἐργάζεται διὰ τὴν τροφήν του! Οὐδεὶς ὑπολογισμὸς διέπει τὴν καλλιέργειαν ταύτην, διότι οἱ γεωργοὶ μας δὲν ἐπισυνείθισαν νὰ σκέπτονται κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας. Ἰδοὺ, διατί, ἂν καὶ, εἰς τὴν Πελοπόννησον ἰδίως, ἦναι φιλοπονώταται, δὲν δύνανται ν' ἀνακύψωσιν ἐκ τῆς πενίας. Εἰς τὴν Στερεάν, οἱ γεωργοὶ εἶναι ὀκνηροὶ, μυρία δὲ ὅσα ἐλαττώματα κατατρύχουσιν αὐτοὺς, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Αἰτωλίαν, καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἂν καὶ πολλαχοῦ ἔχωσι γαῖας λιπαράς.

Οἱ σῖτοι μας ἰδίως εἶναι ἔλσεινοι, καὶ αὐτῶν μάλιστα ἡ παραγωγή ἀποβαίνει, συνεχῶς, ἐπιζημιωτάτη. Ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, οἱ πλεῖστοι αὐτῶν εἶναι ἰσχυροὶ καὶ λίαν ἀκάθαρτοι, τοῦτο δὲ προέρχεται ἐκ τῆς ἀτελοῦς ἀρίσεως, ἔνεκα τῆς ὁποίας φύονται, συγχρόνως μὲ τὸν σῖτον, καὶ λαμβάνουσι γῆ

γαντιαίαν ανάπτυξιν, ὅλα τὰ ἐν τῷ ἀγρῷ ὑπάρχοντα πολυειδῆ σπέρματα φυτῶν παρασίτων, τὰ ὅποια καλύπτουσι τοὺς στάχους τοῦ σίτου, καὶ ὁμοῦ μὲ τούτους, συνθερίζονται καὶ οἱ στάχους τῶν παρασίτων. Ἐκ τοιούτου δὲ σπόρου, ἀκαθαρίζου, ἐξακολουθοῦν οἱ γεωργοὶ μας νὰ σπείρωσι, σπανιώτατοι δὲ εἶναι οἱ καθαρίζοντες αὐτὸν ἀτελῶς. Θερίζουσι λοιπὸν ἀκάθους καὶ τριβόλους. Οὐδὲ κάμνουσι χρῆσιν τῶν σκαλισμάτων πρὸς καταστροφὴν τῶν παρασίτων φυτῶν. Βοτανίζουσι μόνον, ὄχι ὅμως ὅλοι, καὶ ὄχι πάντοτε. Ἐπειδὴ δὲ τὰ παράσιτα εἶναι ἀπειροπληθῆ, καὶ τὸ βοτάνισμα, ὅταν γίνεται, γίνεται ἀτελές. Ἐνεκα λοιπὸν τῆς κακῆς ποιότητος καὶ τῆς ἀκαθαρσίας, οἱ σίτοι μας δὲν εἶναι κατάλληλοι εἰς κατασκευὴν ἄρτου ἐκλεκτοῦ. Μόνον ὠρισμένοι τινες θέσεις, σπειρόμεναι διὰ τῶν καλητέρων σπόρων, ἐξ ὧν ἔχομεν, παράγουσι σίτους, καταλλήλους εἰς κατασκευὴν καλοῦ ἄρτου, ἀλλ' οἱ σίτοι οὗτοι εἶναι ὀλίγιστοι. Διακρίνονται δὲ, πρὸ πάντων, οἱ θηβαῖκοι, δοκιμασθέντες δι' ἀναλύσεως, ἐξ ὧν τινες ἔδωκαν 32 τοῖς 100 φυτοκόλλα καὶ λευκώματος, ὅπερ θαυμαστὸν, διότι ἡ ἕκτατος αὕτη πλουσιότης δεικνύει ὅτι οἱ τοιοῦτοι σίτοι περιέχουσι 4—5 τοῖς 100 ἄζώτου, ἧτοι οὐσίας θρεπτικῆς κατὰ τὸ ἥμισυ πλειοτέρας τῆς τοῦ κρέατος. Τοῦτο δὲ πρέπει ν' ἀποδοθῆ, ὄχι μόνον εἰς τὴν θερμότητα τοῦ κλίματος, ἀλλὰ, κυριώτερον, εἰς τὴν ὑπερβολικὴν γονιμότητα τῶν ἀγρῶν, εἰς οὓς οἱ σίτοι ἐκεῖνοι ἐσπάρησαν, ἢ δὲ γονιμότης αὕτη προῆλθε, βεβαίως, ἐκ τῆς ἐπὶ πολλὰς νύκτας κοιμήσεως προβάτων, ὡς εἴθισται, καὶ συσσωρεύσεως ἐπομένως μεγίστης, καὶ περιττῆς, ἴσως, λιπάνσεως. Περὶ τοῦ τρόπου τούτου τοῦ λιπαίνειν τοὺς ἀγρούς, θέλω κάμει λόγον ἐκεῖ ὅπου θὰ ὀμιλήσω περὶ λιπασμῶν.

Ἐπικρατεστέρα εἶναι, παρ' ἡμῖν, ἡ τῶν σκληρῶν σίτων καλλιέργεια, καὶ μάλιστα εἰς τὰς πεδιάδας. Εἰς τὰ ὄρεινά ὅμως μέρη, προτιμᾶται ἡ καλλιέργεια τῶν μαλακῶν. Καὶ

εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς τοὺς σκληροὺς σίτους πλεονάζουσι τὰ στοιχεῖα τῆς τροφῆς, ἀλλ' οὐχ ἥττον καὶ οἱ μαλακοὶ εἶναι ἀναγκαϊότατοι, ἢ ποικιλία δὲ τῶν εἰδῶν τῶν γεωργικῶν προϋπόντων σώζει πολλάκις τὸν γεωργόν. Διὰ τὴν ὅμως ἢ τῶν σκληρῶν σίτων καλλιέργεια εἶναι ἐπικρατεστέρα; Διότι ὑπάρχει πρόληψις ὅτι, εἰς τὰ θερμὰ κλίματα, ἢ καλλιέργεια τῶν σκληρῶν εὐδοκίμει περισσότερο. Ἀλλὰ, τήμερον, εἶναι πασίγνωστον ὅτι, εἰς τὰ θερμὰ κλίματα, δύνανται νὰ παραχθῶσι καὶ μαλακοὶ σῖτοι ἀξιόλογοι, καθὼς καὶ εἰς τὰ ψυχρὰ σκληροὶ ἐξαιρέτοι. Ὁ σῖτος εἶναι τὸ κοσμοπολιτικὸν φυτὸν τῆς γῆς, ἐπροίκισε δὲ αὐτὸν ἢ φύσις μὲ ἀπείρους ποικιλίας, δυναμένης νὰ συμβιβασθῶσι, διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ γεωργοῦ, μὲ ὅλα τὰ κλίματα καὶ μ' ὅλα τὰ εἴδη τῶν εὐκράτων ζωνῶν. Χειρότερον κλίμα διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ σίτου δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς Ἀγγλίας, καὶ ὅμως ἢ Ἀγγλία παράγει σίτους ἀξιολογωτάτους. Καὶ ἄλλη προσέτι πρόληψις παρ' ἡμῖν ἐπικρατεῖ, καὶ τὴν πρόληψιν ταύτην ἤκουσα καὶ παρ' ἀνδρῶν πεφωτισμένων. Τὰ μεσημβρινὰ κλίματα, λέγουσιν, δὲν εἶναι κατὰλληλα εἰς παραγωγὴν δημοτηριακῶν καρπῶν, ἐνῶ, ἀπ' ἐναντίας, οἱ σῖτοι καὶ οἱ ἀραβόσιτοι τῶν τοιούτων κλιμάτων εἶναι θρεπτικώτεροι τῶν εἰς τὰ βόρεια κλίματα παραγομένων. Δὲν πταίει λοιπὸν, οὔτε τὸ κλίμα, οὔτε τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος, ἂν οἱ σῖτοι μας εἶναι ἄθλιοι, ἀλλὰ πταίει ἢ καλλιέργεια αὐτῶν ἥτις εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν ἀμάθειάν μας καὶ μὲ τὰ ἄτεχνα ἐργαλεῖά μας. Δὲν μεμψιμοιρῶ, ἀλλὰ θρηνῶ ἐπὶ τῇ ἀβελτηρίᾳ μας!

Τὸ τριτημόριον, καὶ ἐπέκεινα ἕως, τῶν δημοτηριακῶν μας καρπῶν ἀποτελεῖ ὁ ἀραβόσιτος. Οἱ ἀραβόσιτοὶ μας ἀνίκουσιν εἰς τὸ εἶδος τῶν μαλακῶν. Ἴσως ἐπροτιμήθησαν οἱ μαλακοὶ τῶν σκληρῶν, διὰ τὴν εὐκολωτέραν ἄλεσίν των. Ὁ ἀραβόσιτος δὲν ἔχει φυτόκολλαν, ὡς ὁ σῖτος, ἔχει ὅμως λεύκωμα 11 τοῖς 100, εἶναι δὲ πλούσιος ἀζώτου, καὶ τοῦτο καθιστᾷ αὐτὸν

ΐσης θρεπτικῆς δυνάμεως μὲ τὸν μαλακὸν σίτον. Πολύτιμον προϊόν, καθὸ χρήσιμον πρὸς τροφήν ὄλου τοῦ πενομένου γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ, ὡς ἄλλοθι ἀναπληροῖ αὐτὸν ἢ πατάτα, ἣτις ὅμως δὲν ἔχει τὰς θρεπτικὰς οὐσίας αὐτοῦ. Δυστυχῶς, ὅμως, καὶ τὸ προϊόν τοῦτο καλλιεργεῖται ἀτέχνως καὶ ἀμελῶς, ὡς ὁ σίτος, καὶ χειρότερα ἀκόμη τοῦ σίτου. Μέγα ποσὸν αὐτοῦ παράγεται ἄνευ σκαλισμάτων, εἶπον δὲ, ἀνωτέρω, εἰς τί χρησιμεύουσι τὰ σκαλίσματα, ἅτινα εἶναι ἔτι μᾶλλον ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα εἰς τὰς παραποταμίους καὶ ἄλλας καθύγρους καὶ ποτιστικὰς γαῖας ἔνθα, ὡσεπιτοπλεῖστον, καλλιεργεῖται ὁ ἀραβόσιτος. Οἱ γεωργοὶ μας, ἀντὶ σκαλισμάτων, μεταχειρίζονται τὴν ἀραίωσιν τῶν φυτῶν, ὀρθῶς ποιοῦντες, ἀφοῦ δὲν θέλουσιν, ἢ δὲν δύνανται, νὰ σκαλίζωσιν· οὐδὲ εἶναι δυνατὴ, εἰς τοιαύτας γαῖας, ἡ ἐπισπορά, διότι τὸν χειμῶνα κατακλύζονται, ἢ δὲ τέχνη τῆς ἀποξηράνσεως εἶναι εἰσέτι ἄγνωστος εἰς τὸν τόπον. Ἀλλὰ πῶς δύνανται νὰ ἀναζωογονηθῶσιν αἱ σκαλιστικαὶ ἐργασίαι, αἱ τοσοῦτο χρήσιμοι εἰς τὰς ἐπισποράς, διὰ νὰ παύσῃ τὸ σύστημα τῶν ἀγραναπαύσεων; Πῶς δύνανται νὰ πληθυνθῶσιν οἱ δημητριακοὶ καρποὶ, ἡ βᾶσις αὕτη τῆς τροφῆς τῶν ἀνθρώπων; Περὶ τούτων, καὶ ἄλλων σχετικῶν, ἀποτελούντων τὸ ζήτημα τῆς ἡμετέρας γεωργικῆς βελτιώσεως, θὰ ὁμιλήσω ἐν τῷ περὶ αὐτῆς εἰδικῷ κεφαλαίῳ.

Ἐκτὸς τοῦ σίτου καὶ τοῦ ἀραβόσιτου, ἐκ τῶν λοιπῶν δημητριακῶν καρπῶν μας, ἡ κριθὴ καὶ ὁ βρώμος ὑπερτεροῦσι τὰ λοιπὰ, ἅτινα εἶναι μικροῦ λόγου ἀξία. Ἡ κριθὴ καὶ ὁ βρώμος εἶναι ἀναγκαιότατα προϊόντα διὰ τὴν τροφήν τῶν κτηνῶν, προσέτι δὲ ὁ βρώμος ζητεῖται ἤδη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὡς χρήσιμος εἰς τὴν ζυθοποιίαν· ἀλλὰ καὶ τῶν προϊόντων τούτων ἡ καλλιέργεια ὑπόκειται, διὰ τοῦ ἰδίου λόγου, εἰς τὰς αὐτὰς ἀτελείας εἰς ἃς καὶ ὁ σίτος καὶ ὁ ἀραβόσιτος.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅποση εἶναι ἡ σπουδαιότης τῶν δημητρια-

κῶν καρπῶν. Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι ἄξιον πολλῶν καὶ ποικίλων ἐξετάσεων, καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ νὰ συναπαρτισθῶσιν ὑπολογισμοὶ, ὅσον ἔνεστι, ἀκριβεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν νὰ προκύψωσι καλλιεργητικὰ συμπεράσματα, δυνάμενα νὰ τροπολογήσωσι τὰς καλλιεργητικὰς μεθόδους, συμφώνως μὲ τὰς περιστάσεις τοῦ τόπου. Οὕτω, ἔπρεπε νὰ γνωρίζωμεν, ἀκριβῶς, πόση εἶναι ἡ ὀλικὴ παραγωγή τῶν δημητριακῶν μας καρπῶν, πόση ἢ τῆς γῆς ἔκτασις, ἢ παράγουσα αὐτούς, ποία ἐπομένως ἢ κατὰ στρέμμα μέση παραγωγή, πόσαι αἱ δαπάναι αὐτῆς, ποῖαι αἱ ἀγοραῖαι τιμαὶ ἐπὶ δεκαετίαν κτλ. κτλ. Ἡξερῶν ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ζητήματα λύονται εὐχερῶς, παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ ψευδῶς, περὶ τοῦ τρόπου δὲ τῆς λύσεως παντὸς ζητήματος, ἐξαρτωμένου ἀπὸ διδόμενα ἀπογραφικὰ, εἶπον προημένως ἄρκετὰ, καὶ περιττὸν νὰ ἐνδιατρίψω περισσότερον ἐπὶ τοῦ πράγματος τούτου. Ἄν ἄλλοτε εἶπον ὅτι προτιμῶ τὸ σκότος ἀπὸ τὸ ἀπατηλὸν φῶς, τώρα λέγω ὅτι προτιμῶ τὴν ἄγνοιαν ἀπὸ τὴν γνῶσιν, διότι, τελospάντων, ἡ ἄγνοια εἶναι μία ἀλήθεια. Ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία δὲν εἶναι τυφλὴ τις ἔξις, ἀλλ' εἶναι ἐπιστήμη, n' est pas une routine, mais une science, ἡ ἐπιστήμη δὲ στηρίζεται εἰς ἀληθείας, καὶ ὄχι εἰς ψεύδη. Εὐτυχῶς, τὰ ζητήματα αὐτὰ δὲν εἶναι ἀπαραίτητα εἰς τὴν διατριβὴν ταύτην, καὶ ἡ λύσις των δὲν ἐπηρεάζει τὴν ἐπὶ τοῦ ἀγωνοθετήματος γνώμην, ἀναγκασία ὅμως ὁ ἀποβῆ εἰς τὴν γεωργικὴν διδασκαλίαν· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐρείδεται ἐπὶ δεδομένῳ, ἐπιστήμῳ καὶ ἀνυπόπτου ἀγροτικῆς ἀπογραφῆς, στηριζομένης εἰς λεπτομερεῖς καταμετρήσεις καὶ σταθμῆσεις, τὰς ὁποίας σήμερον δὲν ἔχομεν.

Ἡ Ἑλλὰς ἔπρεπε νὰ ᾔται ἐκ τῶν πρώτων σιτοβολῶν τῆς μεσογείου, καὶ ὅμως ἡ Ἑλλὰς πληρόνει, κατὰ μέσον ὄρον, ἐνιαυσίως, εἰς ξένα γεννήματα περὶ τὰ 20 ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἥτοι τὰ δύο τρίτα τοῦ εἰσοδήματος τῆς κορινθιακῆς σταφίδος, τοῦ πλουσιωτέρου τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων τῆς,

ἔνεκα, ἰδίως, τῆς ἐξωτερικῆς του καταναλώσεως. Ὑπὸ τοιοῦτον οὐρανόν, καὶ ἐπὶ τοιοῦτου ἐδάφους, νὰ ἔχωμεν ἀνάγκην ξένων γεννημάτων διὰ νὰ ζήσωμεν, εἶναι πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, παρὰ πᾶν ἄλλο, ἀποδεικνύει τὴν κακίστην κατάστασιν τῆς γεωργίας μας, καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς βελτιώσεώς της.

§ 2. Καλλιέργεια τῶν σταφιδαμπέλων καὶ ἀμπέλων.

Σ τ α φ ι δ ἄ μ π ε λ ο ι.—Εἶπον ὅτι, ὅπου ἡ ἀροτραία καλλιέργεια εἶναι ἀτελής καὶ καθιστερεῖ, ἐκεῖ ἡ πεφυτευμένη ἀναπτύσσεται καὶ πολλαπλασιάζεται. Ὁ Θεὸς δὲ μᾶς ἐδῶκεν ἐξαιρετικόν τι φυτὸν, τὴν σταφιδάμπελον, τῆς ὁποίας τὸν καρπὸν ἠγάπησεν ὁ μυριόστομος γίγας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ!

Κυρίως εἶπεῖν, ἡ πεφυτευμένη γεωργία περιορίζεται, παρ' ἡμῖν, εἰς τρία φυτὰ, ἡγουν εἰς τὴν σταφιδάμπελον, τὴν ἀμπελον καὶ τὴν ἐλαίαν. Ἡ τῶν λοιπῶν καρποφόρων δένδρων καὶ φυτῶν καλλιέργεια εἶναι λίαν περιορισμένη, ὡς εἰς ἄλλο μέρος θέλω ὁμιλήσει περὶ αὐτῆς.

Ἡ τῶν σταφιδαμπέλων καλλιέργεια προήχθη πρακτικῶς εἰς τινὰ ἀτέλειαν. Ἡ καλλιέργεια αὕτη ὑπῆρξε πατροπαράδοτος, ἀλλὰ, κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους, ἰδίως ἐν Πελοποννήσῳ, ἔλαβε τροποποιήσεις τινὰς αἵτινες ἐχρησίμευσαν μεγάλως εἰς τὴν ταχυτέραν καὶ εἰς τὴν πλουσιωτέραν παραγωγὴν. Ἡ καλλιεργητικὴ τῶν σταφιδαμπέλων μέθοδος εἶναι ὅλως ἰδιάζουσα, οὐδὲ ὑπάρχει ὁμοίον τι, ἢ παραπλήσιον αὐτῆς, εἰς κλίματα ἔνθα ἡ σταφυλὴ χρησιμεύει μόνον πρὸς οἴνοποιαν, καὶ οὐχὶ πρὸς ἀποξήρανσιν.

Ὀλίγιστοι πεφωτισμένοι ἰδιοκτῆται σταφιδαμπέλων ἐγένοντο τὸ παράδειγμα τῆς τελειοποιήσεως τῆς καλλιεργείας ταύτης. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἐστερέωσεν ἐν ἐμοὶ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἡμετέρα γεωργία ἠδύνατο νὰ εὑρίσκεται σήμερον εἰς

καλητέραν κατάστασιν, ἂν εἶχεν ὁμοια παραδείγματα καὶ εἰς ἄλλα εἶδη καλλιιεργείας, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀροτραίαν καλλιιεργείαν· προσέτι δὲ ὅτι τὰ μεγάλα κτήματα, ἐξ ὧν δύνανται νὰ πηγάσωσι τὰ καλὰ παραδείγματα, ὡς ἄλλοθι ἐξηγήθην, εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητα εἰς γεωργίαν, διατρέχουσαν τὴν νηπιακὴν αὐτῆς ἡλικίαν· καὶ τέλος ὅτι οἱ ἀμαθεῖς ἀγροτικοὶ πληθυσμοὶ διδάσκονται εὐκολώτερον, ταχύτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον, διὰ τοῦ παραδείγματος, παρά διὰ τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας, ἥτις δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ἐφαρμογὴ τῆς θεωρίας, χρησιμεύει δὲ εἰς αὐτοὺς τὸ παράδειγμα ὡς προγύμνασμα καὶ προετοιμασία πρὸς ἀκρόασιν διδασκαλίας, εἴτε θεωρητικῆς, εἴτε πρακτικῆς. Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ προσέξῃ πολὺ εἰς τὴν παρατήρησίν μου ταύτην, ὡς δικαιολογῶσαν καὶ σαφῶς ἐρμηνεύουσαν τὸν τρόπον καθ' ὃν νομίζω ὅτι πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἡ γεωργικὴ ἡμῶν βελτίωσις, ὡς, ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ, θέλω κατὰ πλάτος ἐξηγήθῃ. Προέταξα δὲ τὴν εἰρημένην παρατήρησιν ἐνταῦθα, ὡς ὑποστηριζομένην ἐκ τῆς βελτιώσεως τῆς καλλιιεργείας τῶν σταφιδαμπέλων, ὀφειλομένης εἰς τὸ παράδειγμα τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων ἰδιοκτητῶν, ὡς προανέφερα.

Ἡ ποικίλη ἐργασία τῆς καλλιιεργείας τῶν σταφιδαμπέλων ἐκτελεῖται διὰ τῶν χειρῶν, ἤγουν κανενὸς εἵδους ἀροτραίου ἐργαλείου δὲν λαμβάνει εἰς αὐτὴν μέρος. Ὅμιλῶ περὶ τῆς τακτικῆς καλλιιεργείας, μετὰ τὴν φύτευσιν. Πρὸ τῆς φυτεύσεως, ἡμπορεῖ νὰ προετοιμασθῇ ἡ γῆ διὰ τοῦ ἀρότρου, καὶ μάλιστα ἂν ἔχη ἀνάγκην ἐκχερσώσεως, ἀλλὰ πάντοτε πρέπει ν' ἀνασκαφῇ καὶ διὰ τῆς ἀξίνης, ὅπως ἐπιτύχῃ τὸ φύτευμα τελειότερον. Αἱ ἀποτυχίαι τῶν φυτευμάτων εἶναι δυσαναπλήρωτοι, καὶ, ἔνεκα τούτου, ἡ κερποφορία, πολλάκις, ἀναβάλλεται ἐπὶ τρία καὶ τέσσαρα ἔτη. Ἐκτιμῶ μεγάλως τὴν διὰ τοῦ λίσγου πρώτην καλλιιεργείαν τῆς γῆς, ἐν κοινῇ χρήσει οὔσαν εἰς πολλὰς τῶν νήσων τῆς Ἀνατολῆς, ἰδίως δὲ ἐν

Χίω, ἐν Σάμῳ, ἐν Μυτιλήνῃ, καὶ ἐν Ῥόδῳ, διὰ τὴν φύτευσιν φυτῶν καὶ δένδρων. Αἱ ἡμέτεραι σταφιδάμπελοι σκάπτονται καὶ σκαλίζονται διὰ τῆς ἀξίνης. Ὡσαύτως καὶ τὸ ξελάκωμα, ἐργασία ἀναγκαιοτάτη καὶ ὠφελιμοτάτη, ἐνεργουμένη, κατὰ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου, κατὰ διετίαν, ἢ τριετίαν, διὰ τῆς ἀξίνης γίνεται. Τὸ καθάρισμα καὶ τὸ κλάδευμα τῶν κλημάτων, δύο χωρισταὶ ἐργασίαι, ἐκτελούμεναι εἰς τὰς ἀμπέλους τῆς ἑσπερίας. Εὐρώπης. διὰ μιᾶς καὶ μόνης, τοὔτέστιν ὁμοῦ καθάρισμα καὶ κλάδευμα, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν συνειθίζεται εἰς τινὰ μέρη (καθαρόκλαδος), ἐκτελοῦνται διὰ τοῦ κλαδευτηρίου, ἔχοντος σχῆμα διάφορον, κατὰ τόπους, ἐνιαχοῦ δὲ ὁμοιάζοντος μικρὸν πρίονα, πρὸς εὐκολωτέραν ἀποκοπὴν τῶν κλάδων. Ὅλοι αἱ λοιπαὶ ἐργασίαι, ἦγουν τὸ στύλωμα, τὸ δέσιμον, τὸ ἀποστέρευμα, (ξεκουλούκισμα), τὸ ἀποφύλλισμα, τὸ βλαστοκόπημα, γίνονται διὰ τῆς χειρός. Τὸ χάραγμα, ἐργασία ἀπαραίτητος, ἐκτελεῖται διὰ μακρῶν κυρτῶν μαχαιριδίων, ἄλλοτε δὲ ἐξετελεῖτο διὰ ψαλλίδων, καὶ ἡ θείωσις διὰ φυσητήρων, ὡς ἐδιδάχθημεν αὐτὴν ἐκ τῆς Γαλλίας, ὅθεν ἐπίσης ἐδιδάχθημεν καὶ τὸ χάραγμα.

Ἀπὸ τοῦ ὀκτωβρίου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου, ἦτοι ἐπὶ ὄλους δώδεκα μῆνας, ἡ ἐργασία εἶναι ἀδιάλειπτος εἰς τὰς σταφιδάμπελους, καὶ μάλιστα εἰς τὰς ὀπωσοῦν μεγάλης ἐκτάσεως, καὶ ἐπιμελῶς καλλιεργουμένας. Καὶ ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ συγκομιδὴ ἀπαιτοῦσι μεγάλην ἐπιμέλειαν, καὶ δαπάνας ὄχι μικράς. Ἐκ τῆς καλῆς καλλιέργειας καὶ τῆς ἐπιμελοῦς συγκομιδῆς ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἀφθονος καρποφορία, καὶ ἡ καλὴ ποιότης ἣν ἐπιζητοῦσιν ἰδίως οἱ ἄγγλοι, καλοπληρόνοντες αὐτήν. Οἱ ἄγγλοι γνωρίζουσι τὰς καλὰς ποιότητας τῶν σταφίδων καλῆτερα καὶ ἀπὸ ἡμᾶς, τοὺς παραγωγοὺς αὐτῶν. Ἡ κορινθιακὴ σταφίς εἶναι μονοπώλιον τῆς Ἑλλάδος, διότι οὐδαμοῦ ἄλλοῦ παράγεται ὁ πολύτιμος αὐτὸς καρπός.

Ἡ λίπανσις τοῦ ἐδάφους, κατὰ διετίαν, ἢ τριετίαν, τὸ βαθῦ

σκάψιμον, καὶ ὁ λεπτὸς σκάλος, ὅπως τρίβωνται καλῶς τὰ χρώματα. πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγρασίας, κατὰ τὸ θέρος, εἶναι αἱ κυριώτεραι ἐργασίαι, ἐνεκα τῶν ὁποίων ὁ καρπὸς γίνεται σαρκώδης, ὠριμάζει καὶ ψήνεται ταχύτερον, ἀποκτᾷ δὲ τὸ ὑποκυάνεον ἐκεῖνο χρῶμα, τὸ τοσοῦτο ἀρεστόν εἰς τοὺς ἄγγλους καταναλωτάς. Ἀλλὰ τὸ καλὸν κλάδευμα εἶναι ἡ βάσις τῆς καλῆς ποιότητος. Ὁ σταφιδοκτῆμων πρέπει νὰ προτιμᾷ τὸν ὀλίγον καρπὸν, καὶ ὄχι τὸν πολὺν, ἂν θέλῃ νὰ κάμνῃ καλὴν ποιότητα, καὶ προσέτι νὰ διατηρῇ ἀκμαίας τὰς δυνάμεις τῶν φυτῶν. Τὸ κλάδευμα τοῦτον κυρίως τὸν σκοπὸν πρέπει νὰ ὑπηρετῇ, καὶ τότε εἶναι τὸ κατάλληλον καὶ τὸ ὠφέλιμον κλάδευμα.

Ἡ καλῆτέρα καλλιέργεια γίνεται εἰς τὸ Αἴγιον, καὶ εἰς τινὰς σταφιδαμπέλους τοῦ Πύργου. Ἀλλὰ, καὶ γενικῶς, ἡμεῖς καλλιεργοῦμεν τὰς σταφιδαμπέλους μας πολὺ καλῆτερα παρ' ὅσον τὰς καλλιεργοῦν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς τὰ σταφιδοφόρα μέρη τῆς Ἰταλίας (Καλαβρία καὶ Λίπαρι κυρίως, τῶν ὁποίων αἱ σταφίδες ἀποτελοῦσιν εἶδος ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου). Ὡσαύτως, καλῆτερα καλλιεργοῦμεν ἡμεῖς τὰς σταφιδαμπέλους μας, καὶ ἐπιμελέστερον συγκομίζομεν καὶ ἀποξηραίνομεν τὸν καρπὸν, παρὰ οἱ ἰσπανοὶ τὴν Βαλεντίαν των (Valencia), ἣτις συναγωνίζεται, ἐν Ἀγγλίᾳ, πρὸς τὰς ἀγιγάρτους σταφίδας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τὴν ὁποίαν οἱ ἄγγλοι ὑπεραγαπῶσι. Ἀλλὰ ἰδιαιτέρα εἶναι, καὶ ἀξία θαυμασμοῦ, ἡ ὑπὸ τῶν ἰσπανῶν, περὶ τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν συγκομιδὴν τῆς Μάλαγας, ἢ Μοσχατέλλης, καταβαλλομένη ἄκρα προσπάθεια καὶ προσοχή. Ἡ βασιλίσσα αὕτη τῶν ξηρῶν σταφίδων, καὶ ὄλων τῶν ξηρῶν ὀπωρῶν, εἶναι ἀξία πάσης θωπείας καὶ πάσης ἐξαιρετικῆς περιποιήσεως! Περιττὸν ν' ἀποδείξω ἐνταῦθα τὰς διαφορὰς, κατὰ τε τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν συγκομιδὴν, διότι τοιαύτη ἐξέτασις ἤθελε μὲ ἀποπλανῆσαι πολὺ μακρὰν τοῦ καθήκοντος τὸ ὁποῖον ὀφείλω νὰ ἐκπληρώσω διὰ τῆς διατριβῆς ταύτης.

Ὡς πρὸς τὴν καλλιέργειαν, εἶπον ὅποια εἶναι ἡ καλλιτέρα καλλιεργητικὴ μέθοδος, ἧς αἱ σπουδαιότεραι ἐργασίαι εἶναι τὸ ξελάκωμα, τὸ βαθὺ σκάψιμον, ὁ ἄφθονος λιπασμός, τὸ λεπτόν σκάλισμα, καὶ, πρὸ πάντων, ὁ περιορισμένος, καὶ ἀνάλογος τῶν δυνάμεων ἐκάστου κλήματος, κλάδος. Οἱ σταφιδοκτῆμονες καὶ σταφιδοκαλλιεργηταὶ πρέπει κυρίως νὰ ἔχωσι πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ συντεμώτατον τοῦτο καλλιεργητικὸν πρόγραμμα.

Ἡδῆ, φυσικῶς, ἐγείρεται τὸ ζήτημα ἐκεῖνο τὸ ὅποιον, ἐπὶ πάσης καλλιεργείας, πρέπει νὰ ἐρευνηται, καὶ μεθ' ὑπομονῆς νὰ βρασιάζεται. Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ζήτημα τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας (α).

Ἐδυνάμεθα νὰ ἐλαττώσωμεν τὰς δαπάνας τῆς τε καλλιεργείας καὶ τῆς συγκομιδῆς, ἀνευ βλάβης, καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

Ἀποφαίνομαι λοιπὸν ὅτι τὰ ἀροτραῖα καὶ σκαλιστικά ἐργαλεῖα τῶν πεφωτισμένων χωρῶν, τὰ κατάλληλα εἰς τὴν πεφυτευμένην γεωργίαν, ἠδύναντο νὰ ἐλαττώσωσι μεγάλως τὰς καλλιεργητικὰς δαπάνας, βοηθούμενα ὅμως καὶ ὑπὸ τῆς ἀξίνης, ὅπου τὸ ἀροτρον καὶ τὸ ἵπποσκαλιστήριον δὲν δύνανται ν' ἀνασκάψωσι, ἢ νὰ τρίψωσι τὴν γῆν, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀκατόρθωτον, ἐνόσω φυτεύομεν τοσοῦτο πλησίον τὰ φυτὰ, πρὸς ἀλληλα, ἥτοι 6—7 σπιθαμάς. Τὰ φυτὰ, ἐν Ἑλλάδι, εἶναι ὑλομανῆ καὶ πολὺκλαδα, ἔνεκα τοῦ θερμοῦ κλίματος, καὶ τὸ ἀροτρον καὶ τὸ ἵπποσκαλιστήριον δὲν δύνανται νὰ ἐργασθῶσι ἐν τὸς τῶν σειρῶν τῶν φυτῶν, ἐργαζόμενα δε, ἤθελον καταστρέφει, ὄχι μόνον τοὺς κλάδους καὶ τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πρέμνα. Ἄν ἐφυτεύαμεν τὰς σταφίδαμπέλους μας καὶ τὰς ἀμπέλους μας εἰς ἀπόστασιν μεγαλητέραν, κατὰ τὸ

(α) Ἀγροτικὴν οἰκονομίαν λέγομεν σειρὰν μαθημάτων τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ γεωργικοῦ συμφέροντος.

τῆς δυσκολίας τῆς μεταφυτεύσεως ἀγρίων ἐλαιῶν, καὶ τῆς πρὸς τὸν ἐγκεντρισμὸν αὐτῶν ἀτεχνίας, ἐπεκράτησεν, εἰς τὰς νέας ἐλαιοφυτείας, τὸ εἶδος τῆς Κορόνης, κατάλληλον εἰς παραγωγὴν ἐλαίου, καὶ οὐχὶ εἰς βρώτιν.

Αἱ εἰς βρώσιν χρήσιμοι ἐλληνικαὶ ἐλαίαι ὑπερέχουσι, κατὰ τὴν γεῦσιν, ὅλας τὰς ἐλαίας ὄλων τῶν ἐλαιοφόρων τόπων, καὶ, ἂν τὰ ἐλαιόδενδρα ἐκαλλιεργοῦντο ὡς εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ καρπὸς τῶν ἤθελεν ἔχει ἔτι καλητέραν γεῦσιν. Οἱ γάλλοι ἔχουσι τὰς καλητέρας φαγωσίμους ἐλαίας, καὶ ὅμως δὲν ἔχουσι τὴν ὠραιοτάτην, τὴν σαρκωδεστάτην καὶ εὐχυμοτάτην ἐλαίαν τῆς Ἀμφίσσης, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὴ ἡ ποιητικὴ φαντασία τοῦ Βύρως ἐθαύμασεν, οὐδὲ τὴν νοστιμωτάτην καὶ εὐωδιστάτην ἐλαίαν τῆς Ἄρτης. (α)

Καὶ ὅμως, τὸ θεῖον δένδρον τῆς ἐλαίας περιφρονεῖται, ὡς προεῖπον, ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι, ὅπου ἄλλοτε ἐλατρεύετο ! Πῶς ἀλλάζουσι οἱ καιροὶ καὶ δι' αὐτὰ ἀκόμη τὰ φυτὰ ! Ἀσπὸνδου εἰς χθρὸς ἔχει τὸ δένδρον αὐτὸ, παρ' ἡμῖν μὲν, τὴν σταφιδοφυτεῖαν, ἀλλαχοῦ δὲ τὰ ἐλαιοφόρα φυτὰ. Οἱ ἑπτανήσιοι ἐκρίζουσι πανάρχαια ἐλαιόδενδρα, διὰ νὰ φυτεύωσι σταφιδαμπέλους, καὶ οἱ συμπατριῶταί μου Πελοποννήσιοι καταστρέφουσιν ἐλαιόδενδρα τριακονταετῆ καὶ τεσσαρακονταετῆ,

(α) Πολλὰ καὶ ἐξάρετα εἶδη ἐξωτικῶν ἐλαιῶν εἰσήγαγεν ἡ βασίλισσα Ἀμαλία, διὰ τοῦ ἐγκεντρισμοῦ, εἰς τὸν Πύργον τῆς. Εἰς πάντας ἤτο συγχωρημένον νὰ λάβωσι κεντράδια, ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ οἱ περίε τοῦ Πύργου ἠεθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ τὰ πολλαπλασιάσωσι. Δὲν δύναμαι ν' ἀριθμήσω πλείονας τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων ἰδιοκτητῶν, Πελοποννησίων, οἵτινες ἐφιλοτιμήθησαν νὰ μεταφέρωσι τινα τῶν εἰδῶν τούτων εἰς τὰ κτήματά των. Ἐν τῷ Πύργῳ τῆς βασιλείσσης ποικιλία τῶν ἐλαιῶν ἦτον ἄλλοτε ἀξία θαυμασμοῦ. Ἄγνοῶ ἂν διατηρεῖται εἰσέτι ὁποῖαν ἐγὼ τὴν ἐγνώρισα, καὶ πολλάκις τὴν ἐπεσκέφθην, ἐν καιρῷ τῆς καρποφορίας. Πρὸ ἐτῶν δὲν εἶδον αὐτὴν πλέον, καὶ λυποῦμαι διὰ τὴν ἔλλειψιν ταύτην. Ἄλλὰ.... ἐγήρασα !

διὰ ν' αὐξήσῃσι τὴν σταφιδοπαραγωγὴν! Ἀλλὰ, καὶ οἱ μὲν, καὶ οἱ δὲ, ἄς μὴν ἀμφιβάλωσιν ὅτι θὰ ἔλθῃ καὶ πάλιν ἐποχὴ, ὡς καὶ ἄλλοτε ἦλθεν εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ὅτε κατεστράφησαν σταφιδῶνες, καὶ ἐφυτεύθησαν ἐλαιοστάσια!

Νέαι κυρίως ἐλαιοφυτεῖαι, σύνδενδροι καὶ συμπεφυκωμένοι, τοῦτέστι τακτικὰ ἐλαιοστάσια, ὡς ἦσαν ἄλλοτε, καὶ ὡς εἶναι τὰ παλαιότερα διασωζόμενα, δὲν ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ 1833 καὶ ἀκολούθως, ἐκτὸς ὀλιγίστων, εἰς ἐπαρχίας ἰδίως ὅπου δὲν ὑπερίσχυεν ἡ καλλιέργεια τῆς κορινθιακῆς σταφίδος. Ἀλλ' ὅπου ἡ καλλιέργεια αὕτη ὑπερίσχυεν, ἐκεῖ ἐφυτεύθησαν ἐλαιόδενδρα ἐντὸς τῶν σταφιδῶνων, ὅπερ ἐπιζυμιώτατον καὶ διὰ τὰς σταφιδαμπέλους καὶ διὰ τὰ ἐλαιόδενδρα, τώρα δὲ πολλοὶ τὰ ἐκρίζουσι. Ἡ Τριφυλία ὑπερέχει, ἀναλόγως, ὅλον τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν, κατὰ τὰς νέας ἐλαιοφυτείας, εἶναι δὲ καὶ ἡ γῆ τῆς Τριφυλίας, καὶ τὸ ἰδιάζον κλίμα τῆς, περιστάσεις προσφορώτατοι εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐλαιοφυτειῶν. Ὠραῖον μέρος τῆς πολυθελγήτου Ἑλλάδος ἡ Τριφυλία!

Ἡ πατρις ἡμῶν, ὡς προεῖπον, εἶναι κατάφυτος ἀπὸ ἀγριελαίας. Ἦλθεν ἐποχὴ, καθ' ἣν μία κυβερνήσις ἐκαυχήθη, ἀπέναντι τοῦ ἔξω κόσμου, ἐπὶ τῷ πλούτῳ τῶν ἀγριελαιῶν! Ἀληθὴς καύχσις, ἀλλὰ, ἂν ἤξευραν αἱ κυβερνήσεις νὰ ἐκμεταλλεῦθῃσι τὸν μέγαν πῶνόντι αὐτὸν πλοῦτον! Πῶς παρέρχεται ἀνωφελῶς διὰ ἡμᾶς ὁ χρόνος! Τὸ ζήτημα τῆς ἐγκεντρίσεως τῶν ἀγρίων ἐλαιῶν ἐλησμονήθη πλέον, ὕψτερον ἀπὸ τὰς ἀηδεῖς φάσεις τὰς ὁποίας ἔλαβε! Ὁ τολμητίας, ὅστις θ' ἀποφασίσῃ, σήμερον, ν' ἀνανεώσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο, δὲν θ' ἀκουσθῇ παρ' οὐδενός, τρέχει δὲ τὸν κίνδυνον νὰ κατασταθῇ γελοῖος. Ἐγράφησαν, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, πολλὰ περὶ τούτου, ἔγραψα δὲ καὶ ἐγὼ ὅσα ἠμπόρεσα, ἐνασχοληθεῖς, πρὸ πάντων, εἰς τὰ μέσα τῆς ἐμψυχώσεως πρὸς μετατροπὴν περιουσίας ἀγόνου καὶ ἀχρήστου εἰς περιουσίαν γονιμωτάτην καὶ πλουσιωτάτην. Ἀνόητος

ἐγώ! Καὶ τότε δὲν εἶχε, καὶ τώρα δὲν ἔχει, ὁ νοῦς ὧτα διὰ ν' ἀκούσῃ. Ἄς αὐξάνωσι λοιπὸν αἱ ἀγριελαῖαι ὅσαι δὲν ἔλαβον τὴν ἀτυχίαν νὰ καῶσιν, ἕως οὗ αὐξήσῃ καὶ ὁ νοῦς, καὶ ἀποκτήσῃ ὧτα!

Ὁ νόμος τοῦ 1856, περὶ ἐγκεντρίσεως τῶν ἀγριελαίων, ταμειυτικώτατος καὶ αὐτὸς, ὡς ὅλοι οἱ οἰκονομικοὶ μας νόμοι, ἀπῆρτισε τὴν διανομὴν μεταξὺ τοῦ κεντρωτοῦ καὶ τοῦ δημοσίου, καὶ τὴν διὰ δημοπρασίας ἐκποίησιν τοῦ μέρους τοῦ δημοσίου. Ἀπέναντι τοῦ νόμου αὐτοῦ, ἡ ἐγκέντρισις ἐσταμάτησε. Διὰ τοιούτων μίσων, συνειθεστάτων εἰς τὴν οἰκονομικὴν μας νομοθεσίαν, παρενεβλήθησαν τὰ φοβερώτερα προσκόμματα εἰς πᾶσαν γεωργικὴν πρόοδον, καὶ ἐδιδάχθησαν εἰς τὸν λαὸν ἡ δολιότης καὶ ἡ διαφθορά. Ὁ θέλων νὰ μάθῃ τὰς πηγὰς τῆς ἡμετέρας στασιμότητος πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ὑπομονὴν ν' ἀκούσῃ τὰς αἰτίας. Φωτεινὴ ἰδέα νὰ ἐγκεντριθῶσιν αἱ ἀπειράριθμοι ἄγριαι ἐλαῖαι, ἀλλὰ σκοτεινὴ, σκοτεινοτάτη, ἡ ἐπιπόνησις τῆς διανομῆς τῆς γῆς ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχουσιν αὗται. Ἡ ἐνετικὴ διοικήσις, εὐροῦσα καταφύτους ἀγριελαίων τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους, προσεκήρξεν ἰδιοκτητίαν τῶν δένδρων καὶ τοῦ ἐδάφους πάντα κεντρωτῆν, ἐπιτυχόντα εἰς τὴν ἐγκέντρισιν ἀριθμοῦ τινος ἐλαίων, λόφ. δὲ ἐμψυχώσεως, ἐχορήγει εἰς αὐτὸν ἰνὰ ἡμισυ χρυσοῦν φλωρίον διὰ πᾶσαν ἐγκεντριθεῖσαν ἐλαίαν. Ἐνεῦθεν οἱ μέγιστοι ἐλαιῶνες τῆς Κερκύρας, τῆς Ζακύνθου, τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς Λευκάδος! Ταῦτα ἱστοροῦνται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ῥεμονδίνη καὶ τοῦ σεισμολόγου Βαρβιάνη, ἐπιβεβαιοῦνται δὲ ὑπὸ τῆς ἐν τοῖς ἐπτανήσιακοῖς ἀρχαιοφυλακείοις ἐνετικῆς νομοθεσίας περὶ τῆς δικιήσεως τῶν ἐπτὰ νήσων. Ἡ κυρία αἰτία τῆς ἐσχάτης ἀναπτυχθείσης πρὸς τὴν ἐλαίαν ἀποστροφῆς προῆλθεν ἐκ τῆς γλισχρότητος τοῦ καθαρῶ ἐισοδήματός της, διατρέχοντος, ἐνιαυσίως, μεταξὺ τῶν λεπτῶν 75, καὶ τῆς δραχ. 1,50, τὸ πολὺ 2, κατὰ δένδρον, ἡλικίας ἄνω τῶν 40 ἐτῶν, ἐξαιρουμένων τῶν φαγωσά-

μων ἐλαιῶν, καὶ μάλιστα τῶν τῆς Ἀμφίσσης, ἐξαγομένων, ἀπὸ τινων ἤδη ἐτῶν, εἰς τὸ ἐξωτερικόν, πρὸς βρώσιν.

Εἰσόδημα, ὅποιον ἀνωτέρω ἐσημείωσα, βεβαίως εἶναι ἀπελπιστικόν. Ὑπάρχουσιν ἐλαῖαι παμπάλαιαι, εὐρωστόταται καὶ λίαν καρποφόροι, ἀλλὰ σπάνιαι, ἀποτελοῦσαι ἐξαίρεσιν. Ἄλλ' ἡ καρποφορία εἶναι διετῆς (διαλείπουσα), καὶ εἰς δένδρα μικρᾶς ἡλικίας, ἀπέναντι τῆς μακροβιότητος τοῦ δένδρου τούτου, ἡ καρποφορία ἀποβαίνει ἐλαχίστη. Αἱ πλείεσται δὲ τῶν ἐλαιοφυτειῶν μας εἶναι νεαραὶ, διότι δέκα καὶ δεκαπέντε ἐτῶν ἐλαία εἶναι νεόφυτον, ἤγουν βρέφος ἐν σπαργάνοις, καὶ μάλιστα καθὼς ἡμεῖς καλλιεργοῦμεν.

Ἄλλ' ἡ ἐλαία, παρ' ἡμῖν, φειδομένω; ἀνταμείβει, διότι δὲν καλλιεργεῖται. Διὰ τὸν ἴδιον τοῦτον λόγον, καὶ ἡ καρποφορία τῆς εἶναι τοσοῦτο διαλείπουσα, ὥστε τὸν ἕνα χρόνον καρποφορεῖ, καὶ τὸν ἄλλον δὲν δίδει τίποτε, πολλάκις δὲ μένει ἀκαρπος καὶ δύο καὶ τρία ἔτη, μάλιστα εἰς γαῖα; ἀδυνάτους καὶ ἀνύδρους.

Ἄν καὶ, ἕνεκα τοῦ ψύχους καὶ τῶν παγετῶν, τὰ ἐλαιόδενδρα, ἐν Γαλλίᾳ, ἔπαθον κατὰ καιροῦς, φρενᾶς καταστροφᾶς, τὸ δὲ εἰσόδημά των δὲν εἶναι τόσον, ὅσον δύναται νὰ ᾖναι εἰς τὰ θερμὰ κλίματα, ὅταν λιπαίνωνται καὶ καλλιεργῶνται καλῶς, μ' ὅλα ταῦτα, τοσοῦτο πολῦτιμα θεωροῦνται ἐκεῖ, ὥστε σήμερον, εἰς τινὰ μέρη, ἕνεκα τῆς φιλοξέρας, καταστρέφουσι τὰς ἀμπέλους, καὶ φυτεύουσιν ἐλαιόδενδρα, ἂν καὶ μέγιστα ἐκτάσεις εἰς τὴν μεσημβρινὴν Γαλλίαν καλύπτωνται ὑπὸ ἐλαιοστασίων.

Ὁφείλω ν' ἀποφύγω τὰ μὴ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα εἰς τὴν διατριβὴν ταύτην. Χρῆσω τῷ ὅμως νὰ καταδείξω τὰς ἐλλείψεις τῆς καλλιεργείας τῆς ἐλαίας, παρ' ἡμῖν. Τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ ὑπὲρ τοῦ δένδρου τούτου πεποιθήσις μου ὥστε, ἂν τὸ μῦθαμινόν μου τοῦτο ἔργον κριθῇ ἄξιον νὰ ἰδῇ τὸ φῶς, κατὰ τὴν συνήθη τῶν μεγάλων συγγραφέων ἔκφρασιν, τότε,

ἐν παραρτήματι, κατόπιν δημοσιευθησομένῳ, θέλω προσθέσει, ὅτι νῦν ἀναγκάζομαι νὰ παραλείψω, καὶ τοῦτο δὲν θέλω ὀκνηθεῖ νὰ πράξω, ἐμφορούμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ προσφέρω τελείαν πραγματείαν περὶ ἐλαίας εἰς τοὺς ἐραστὰς αὐτῆς.

Τρεῖς εἶναι αἱ κυριώτεραι ἑλλείψεις τῆς παρ' ἡμῖν καλλιεργείας τῆς ἐλαίας: 1) ἡ κακὴ τοῦ ἐδάφους; ἐκλογή· 2) ἡ κακὴ φύτευσις τῶν ἡμέρων ἐλαιῶν, καὶ ὁ κακὸς ἐγκεντρισμὸς τῶν ἀγρίων· 3) ἡ κακὴ γεώργησις τῆς γῆς καὶ ἡ ἀποστέρησις αὐτῆς τοῦ ἀναγκαίου λιπασμοῦ.

Εἰς τὴν φύτευσιν καὶ ἐπιτυχίαν παντὸς φυτοῦ ἢ δένδρου, μεγίστην ἔχει ἐπιρροὴν ἡ ποιότης τοῦ ἐδάφους, ὡς καὶ ἄλλοι ἔκαμα τὴν παρατήρησιν ταύτην. Ἀλλὰ τὴν ἐλαίαν, ἰδίως, ἡμεῖς τὴν θεωροῦμεν κατάδικον, καὶ διὰ νὰ τὴν τιμωρήσωμεν, τὴν ἐξορίζομεν, ἢ ἐντὸς τῶν σταφιδῶνων καὶ τῶν ἀμπελώνων, ἢ εἰς τὰ ἀγονώτερα ἐδάφη. Πλὴν, καὶ τούτου δοθέντος, πάλιν ἤθελεν εὐδοκιμεῖ, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀγονὰ ἐδάφη, ἂν ἐλάμβανε τὴν δέουσαν περιποίησιν. Εἰς τὰς σταφιδωπέλους ὅμως καὶ τὰς ἀμπελούς, εἶναι ἀδύνατον ἡ ἐλαία νὰ λάβῃ τὴν πρέπουσαν καλλιέργειαν, δυσχερεστάτη δὲ ἀποβαίνει καὶ ἡ τῶν καρπῶν συλλογὴ, καὶ μάλιστα ἂν γείνη βραδέως, ἥτοι ἀφοῦ ἀρχίσωσιν αἱ φθινοπωριναὶ βροχαί, ἢ ἐντὸς τοῦ χειμῶνος, ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν Ἑπτάνησον, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἀλλὰ εἰς τὴν Ἑπτάνησον ὑπάρχουσιν αὐτοτελεῖ ἑλαιοστάσια, καὶ σπανίως ἀπαντᾷ τις τὴν ἐλαίαν ἐντὸς σταφιδῶνος ἢ ἀμπελώνος. Τώρα δὲ μόλις ἤρχισαμεν καὶ ἡμεῖς νὰ αἰσθανώμεθα τὴν ἐκ τῶν ἐλαιῶν προξενουμένην βλάβην εἰς τὰς σταφιδωπέλους, καὶ ἐπαύσαμεν νὰ τὰς φυτεύωμεν ἐντὸς αὐτῶν, ἀλλὰ ἐπαύσαμεν νὰ πρῆττωμεν τοῦτο, ὅταν ἐπαύσαμεν, σχεδὸν γενικῶς, τὴν ἐλαιοφυτείαν, ἐκτὸς ὀλιγίστων μερῶν, ὅπου ἐξικολουθῶν αὐτὴν, σποραδικῶς, διότι τὸ ἔλαιον εἶναι τὸ μόνον προϊόν τὸ ὁποῖον ἔχουσιν, ἢ ἡ ἐλαία εἶναι ἐκ τῶν παραγωγῶν ἐκείνων ἐλαιῶν αἵτινες ἀποτελοῦσιν εἶδος ἐμπορίου.

Γῆ κατάλληλος εἰς τὴν ἐλαίαν εἶναι ἡ βαθεῖα καὶ πλουσία γῆ. Εἰς γῆν τοιαύτην, δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν μεγαλητέραν τῆς βλαστήσεώς της τελειότητα. Βεβαίως, βλέπομεν ἐνότιε ἐλαίας ἐμφυτευμένας εἰς κοιλώματα βράχων καὶ ὑπωρείας, καὶ δικαίως τὰς θαυμάζομεν, καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξίν των καὶ διὰ τὴν καρποφορίαν των. Τοῦτο ὅμως προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι, ἐπὶ μὲν τῶν βράχων, ἐξαπλόνει ἡ ἐλαία τὰς ρίζας της εἰς τὰ χάσματά των, καὶ εὐρίσκει δρόσον, κατὰ τὸ θέρος, τὸν δὲ χειμῶνα εἶναι ἀπηλλαγμένη τῆς πλησμονῆς τοῦ ὕδατος, ἥτις εἶναι ἀσύμφορος εἰς αὐτήν, ἐν ταῖς ὑπωρείαις δὲ λιπαίνεται κατερχομένων ξένων χωμάτων καὶ ἄλλων οὐσιῶν. Ἀποφασίζων νὰ φυτεύσῃς ἐλαίας εἰς ἀγόνους πεδινὰς γαῖας, πρέπει νὰ τὰς λιπαίνῃς, κατ' ἔτος, καὶ νὰ ἔχῃς νερὸν νὰ τὰς ποτίζῃς, καὶ μάλιστα κατὰ τὰ ὑπερβολικὰ θερινὰ καύματα. Ἡ ἐλαία εἶναι δένδρον μέγιστον, καὶ αἱ ρίζαι της εἶναι πολλαί, μακραι καὶ χονδραί. Ἐχει λοιπὸν ἀνάγκην πολλῆς τροφῆς, καὶ πρέπει, διὰ τοῦτο, καλῶς νὰ λιπαίνεται. Ἐλαία λιπαινομένη, καὶ καλῶς καλλιεργούμενη, δίδει τριπλοῦν εἰσόδημα τῆς μὴ λιπαινομένης καὶ κακῶς καλλιεργούμενης. Ὁ λιπασμὸς ἀναπληροῖ τὴν ἔλλειψιν τῆς φυσικῆς γονιμότητος τῆς γῆς, ἢ τὴν ἐξαντληθεῖσαν δυνάμιν της. Ἡ ἐλαία προσέτι ἀγαπᾷ διάθεσιν μεσημβρινήν.

Καὶ ταῦτα περὶ καταλλήλου εἰς τὴν ἐλαίαν γῆς καὶ θέσεως.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν φύτευσιν, ἰσχυρίζομαι ὅτι ῥιψοκίνδυνος εἶναι πάντοτε ἡ ἐπιτυχία της, ἄνευ ἐλαιοφυτωρίων, ἐξ ὧν νὰ προμηθευώμεθα, προχείρως, πρὸς μεταφύτευσιν, φυτὰ ὑγιῆ καὶ ἀβλαβῆ. Τὰ φυτευόμενα ξύλα ἐλαιῶν ἡμέρων, μὴ ἀναπτυχθεισῶν, καὶ προῶρως γηρασασῶν ἐκ τῶν πληγῶν τῶν αἰγῶν καὶ ἄλλων κτηνῶν, μετακομιζόμενα δὲ διὰ θαλάσσης, ὡσεπιτοπλεῖστον, ὡς καυσόξυλα, καὶ ἀφανιζόμενα ἐκ τῆς ἀπροσέκτου μεταχειρίσεως, εἶναι θαῦμα πῶς ἐπιτυγχάνουσι, ὅχι βεβαίως ὅλα, ἀλλὰ τινὰ ἐξ αὐτῶν. Ἡ διὰ μωσχευμάτων (γρο-

θαρίων) φύτευσις εἶναι ἢ καταλληλοτέρα, εἰς τὴν κατάστασιν τῆς γεωργίας μας, καὶ ταύτην μεταχειρίζονται οἱ ἰδιοκτῆται τῆς Τριφυλίας, καὶ μάλιστα οἱ Φιλιατρίνοι. Ἐκεῖ, ἀληθῶς, ἡ ἐλαιοφυτεία εἶναι ἀξία θαυμασμοῦ, ἀπέναντι τῆς ἐλαιοφυτείας ὄλων τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος! Καὶ ἐκεῖ ἡ καλλιέργεια τῆς ἐλαίας, καὶ ἡ συλλογὴ τοῦ καρποῦ, γίνονται ἀπαρλλάκτως, ὡς καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μέρη.

Ἡ ἐπιχειρήσις ἐλαιοφυτωρίων θὰ ἦτον ἐπικερδестаτή. Ἀλλὰ ἡμεῖς δὲν γνωρίζομεν διόλου τὸ ἔργον τοῦτο. Ἡ καλλιέργεια τῶν φυτωρίων ἐν γένει ἀπαιτεῖ γνώσεις εἰδικάς, καὶ πρέπει νὰ τὰς διδάχθῶμεν. Περί τούτου θέλω ὀμιλήσει ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Παρατηρητέον δὲ ἐνταῦθα, προκειμένου τοῦ λόγου εἰδικῶς περὶ ἐλαιοφυτωρίων, ὅτι δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὰ φυτώρια ταῦτα μετὰ τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα γροθαρομάνδρια. Ταῦτα γίνονται ὅπως τὰ φυτευόμενα μοσχεύματα μένωσιν ἐν τῷ τόπῳ ἐφυτεύθησαν. Τὰ φυτώρια δὲ χρησιμεύουσιν ὅπως προπαρασκευάζονται δένδρα πρὸς μεταφύτευσιν. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μεταφυτεύσεως εἶναι ἀγνωστον εἰς ἡμᾶς. Μεταφυτεύομεν μόνον ἡμέρους ἐλαίας, καὶ τοῦτο σπανίως, συνειθέστερον δὲ ἀγρίας, τὰς ὁποίας ἐγκεντρίζομεν. Ἀλλ' ὁ ἐγκεντρισμὸς ἡμῶν εἶναι ἄτεχνος, καὶ διὰ τοῦτο ὑπόκειται εἰς πολλὰς ἀποτυχίας. Μεταχειριζόμεθα τὸν ἐνοφθαλμισμὸν, ἀντὶ τοῦ στεφανηδὸν ἐγκεντρισμοῦ (au couronne), ὅστις σπανίως ἀποτυγχάνει, ἔχει δὲ τὴν ἰκανότητα νὰ συσσωματοῦται τάχιστα μετὰ τοῦ κορμοῦ τοῦ δένδρου, διὰ τῆς κύκλωθαι θρέψεως, καὶ καθίσταται ἰσχυρότατος. Μηδεμίαν δὲ προσοχὴν καταβάλλομεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ καλλιτέρου εἶδους τῆς ἐλαίας, ὅταν ἐγκεντρίζομεν, διότι ποτὲ δὲν ἔγιναν δοκιμαίαι, χάριν συγκριτικῆς ἐκτιμήσεως τοῦ παραγομένου ἐλαίου, διὰ νὰ γνωρίσωμεν ποῖον εἶναι τὸ ὠφελιμώτερον εἶδος, ὅπως πολλαπλασιάσωμεν αὐτό. Ἐγκεντρίζομεν δὲ ἐκ τῆς πλησιεστέρας ἐλαίας τὴν ὁποίαν ἔχομεν, ἔστω καὶ ἂν ᾖ αὕτη τοῦ χειροτέρου εἶδους,

καὶ οὕτω πολλαπλασιάζονται τὰ κακὰ εἶδη, παραμελεῖται δὲ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν καλῶν. Κατὰ τοῦτο, εἴμεθα πιστότατοι ὀπαδοὶ τοῦ Κάτωνος, ὅστις ἔλεγεν ὅτι ὁ γεωργὸς ὀφείλει νὰ προτιμᾷ τὸ εἶδος τὸ ὅποιον θεωρεῖται τὸ καλλίτερον εἰς τὸν τόπον του, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε τὴν περιέργειαν ἔχομεν νὰ μάθωμεν ποῖα ἄλλα εἶδη ἐλαίων εὐρίσκονται εἰς τὴν πλησιεστέραν τῆς κατοικίας μας ἐπαρχίαν. Οὕτως, ἀγνοοῦμεν ὅτι ἔχομεν, ἐν Σπάρτῃ — ὀλίγιστα ὅμως δένδρα σποράδιον τῆδε κακίῃσε —, τὴν ἐξαιρέτον τῆς Ταρκακόνης καὶ τῆς γῆς τοῦ Βῶ (α) ἐλαίαν, τὴν λευκὴν, la blanquette, ἥτις, καὶ ὠριμωτάτῃ, δὲν λαμβάνει τὸ μέλαν χροῶμα, ἀλλὰ τὸ ἐλαφρὸν κίτρινον. Τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι πολύτιμον, ὡς σαρκῶδες, καὶ ὠραῖον τὴν ὄψιν, καὶ πλούσιον εἰς τὴν ἐλαιοφορίαν του· καὶ ὅμως, οὐδεμίαν προσοχὴν ἐδόθη εἰς αὐτὸ, οὐδὲ, καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν τόπον, ἔνθα παλαιότερον φαίνεται νὰ ὑπάρχη, ἐγένετο φροντίς διὰ τὴν πολλαπλασίαν του, καὶ, τοῦ χρόνου παρερχομένου, πιθανὸν νὰ ἐξαλειφθῇ ὀλοτελῶς καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν Σπάρτην.

Μεταβαίνω τώρα εἰς τὴν ἐν γένει καλλιέργειαν τῆς ἐλαίας.

Ἡ μεσημβρινὴ Γαλλία, ὡς προεῖπον, καὶ μάλιστα ἡ περὶ τὸν Δούρνης Προβιγκία, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ Τυρρηνία, παρέχουσι τὰ καλλίτερα παραδείγματα καλῆς καλλιέργειας τῆς ἐλαίας· ἐὰν δὲ ἡμεῖς δὲν ἀποφασίσωμεν νὰ μιμηθῶμεν τὰ παραδείγματα τῶν μερῶν ἐκείνων, ἀδύνατον εἶναι νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν ὠφέλειαν τῆς ἐλαίας.

Τὰ δένδρα ὅλα, παρ' ἡμῖν, ἀμίνονται ἐλευθέρως νὰ λάβωσιν ὅποιον δὴποτε σχῆμα αὐτὰ ἀρέσκονται. Οὕτω καὶ ἡ ἐλαία ἀφίνεται νὰ ὑψωθῇ, ὅσον θέλῃ καὶ δύνχται, λαμβάνουσα, σχεδὸν πάντοτε, σχῆμα πυραμοειδές, σχῆμα πολέμιον εἰς τὴν καλὴν

(α) Πρὸς τὸ μεσημβρινὸν πλάγιον τῶν Ἀλπείων τῆς Προβιγκίας.

καρποφορίαν. Τὸ χαμηλὸν ἀνάστημα, καὶ τὸ σφαιροειδὲς σχῆμα, ἐν τῷ φυλλώματι, εἶναι ὄροι ἀπαραίτητοι εἰς τὴν καρποφορίαν καὶ εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ καρποῦ. Ἔνεκα τοῦ ὕψους, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ μεταχειριζώμεθα, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ καρποῦ, τὸ ἀποτρόπαιον καὶ βάρβαρον ῥάβδισμα, τὸ ὁποῖον κολοβώνει καὶ τυφλώνει τὰ νέα βλαστάρια, καὶ καταστρέφει τὴν ἐλπίδα τῆς μελλούσης καρποφορίας, βλάπτει δὲ ἐπαισθητῶς καὶ τὴν κανονικὴν τοῦ δένδρου ἀνάπτυξιν. Τὰ κεράσια τὰ συναζόμεν, ἀνὰ ἓν, ἐκ τοῦ δένδρου, διὰ τῆς χειρὸς, τὴν ἐλαίαν ὅμως τὴν ραβδίζομεν διὰ νὰ ρίψῃ τὸν καρπὸν αὐτῆς!

Τὰ κλωνάρια τῆς ἐλαίας εἶναι ἐτερόστοιχα ἐπὶ τῶν κλάδων, διατηρούμενα μέχρι τριῶν ἐτῶν. Ὡσαύτως καὶ τὰ φύλλα αὐτῆς εἶναι ἐτερόστοιχα. Ἐκ τῆς μασχάλης τῶν εἰρημένων κλωναρίων φύονται νέα κλωνάρια, τῶν ὁποίων αἱ μασχαλαῖαι βλάσται, τὸ ἐπόμενον ἔτος, παράγουν ἀνθοσταφυλὰς, αὗται δὲ γεννῶνται ἐπὶ ξύλου διετοῦς. Τὸ ῥάβδισμα, ἐν καιρῷ τῆς συλλογῆς, καταστρέφει ὅλην αὐτὴν τὴν σοφὴν οἰκονομίαν τοῦ δένδρου, καὶ ὅ,τι, κατὰ τύχην, σωθῆ ἐκ τῆς τιμωρίας τοῦ ξύλου, ἐκεῖνο μόνον δύναται νὰ ζήσῃ καὶ καρποφορήσῃ.

Σπουδαιοτάτη εἶναι ἡ τοῦ κλαδεύματος τῆς ἐλαίας ἐργασία. Ἡμεῖς λέγομεν ὅτι κλαδεύομεν αὐτὴν, ἂν καὶ οἱ πλείστοι οὔτε τοῦτο δὲν κάμνουσι, λέγομεν δὲ ὅτι τὴν κλαδεύομεν, διότι, κατὰ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα, ὅταν ἔχωμεν ἀνάγκην καυσοξύλων, ἀποκοπτομεν τοὺς πεπαλαιωμένους καὶ μεγάλους ὀριζοντίους κλώνους, τοὺς λαιμάργους ἢ γαστοριμάργους ἀποκαλουμένους. Ἀλλὰ, τὸ κλάδευμα τῆς ἐλαίας δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς μόνην τὴν πρόστυχον καὶ ἀτελεῖ ταύτην ἐργασίαν, τουτέστι νὰ κόπτονται ἐξ αὐτῆς καυσοξύλα, καὶ νὰ κόπτονται, ὅταν ὁ ἰδιοκτῆτης αἰσθανθῆ τὴν ἀνάγκην, εἴτε νὰ πωλήσῃ αὐτὰ, εἴτε νὰ τὰ καύσῃ.

Εἶπον ὅτι ἡ τοῦ κλαδεύματος ἐργασία εἶναι σπουδαιοτά-

τη, και επαναλαμβάνω ὅτι εἶναι τοσοῦτον σπουδαία, ὥστε, ἐξ αὐτῆς και μόνης, ὁ ἰδιοκτῆτης δύναται νὰ αἰσθανθῆ μεγάλην διαφορὰν εἰς τὴν καρποφορίαν. Χάριν λοιπὸν τῆς μεγίστης σπουδαιότητος τοῦ κλαδεύματος, και χάριν τοῦ περιλημένου μοι δένδρου τῆς Ἀθηνᾶς, θέλω κάμει μικρὰν παρέκβασιν, ὅπως περιγράψω τοὺς κυριωτέρους ὅρους τοῦ κλαδεύματος.

α.) Τὸ κλάδευμα πρέπει νὰ γίνεται κατ' ἔτος, και τότε δὲν καταντᾶ βαρὺ, οὔτε εἰς τὴν ἐργασίαν, διὰ ν' ἀπαιτῆται χρόνος πολὺς, εἰς τοὺς ἔχοντας μάλιστα πολλὰ ἐλαιόδενδρα, οὔτε εἰς τὴν δαπάνην, καθὼς συμβαίνει εἰς ἡμᾶς, ὅταν ἀποφασίζωμεν νὰ καθαρίζωμεν τὰς ἐλαίας μας, κατὰ μακρὰ διαστήματα, και κυρίως νὰ κόπτωμεν καυσόξυλα, ὡς προεῖρηται.

β.) Ἐπειδὴ ἡ ἐλαία ἀνθεῖ μόνον εἰς τοὺς δευτεροετείς κλώνους, δέον οἱ κλώνοι οὗτοι νὰ λαμβάνωνται, κατὰ πρῶτον λόγον, ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τοῦ κλαδοῦχου, ὡς οἱ ἀμέσως καρποφόροι. Ὡσαύτως, πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν και οἱ πρωτοετείς, ὡς οἱ μέλλοντες νὰ καρποφορήσωσι τὸ προσεχὲς ἔτος.

γ.) Ἐπειδὴ τὰ ἀνθη δὲν δένουν, και ἐπομένως δὲν παράγουν καρπὸν, εἰμὴ ὅταν ᾗναι ἐκτεθειμένα εἰς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας, ὁ κλαδοῦχος ὀφείλει ν' ἀπαλλάξῃ τοὺς δευτεροετείς κλώνους παντὸς ἐμποδίου, ὥστε ὁ ἥλιος νὰ βλέπῃ αὐτοὺς, ἐπὶ πολλὰς ὥρας τῆς ἡμέρας.

δ.) Ἐπειδὴ τὰ ὀριζόντια κλωνάρια εἶναι τὰ μᾶλλον καρποφόρα, ὀφείλει ὁ κλαδοῦχος νὰ προτιμᾷ αὐτὰ τῶν καθέτων, τόσῳ μᾶλλον, ὅσον οἱ κάθετοι κλώνοι δὲν εἶναι καρποφόροι, ἢ, ἂν παράξωσι καρπὸν, οὗτος θὰ ᾗναι ἐλάχιστος.

ε.) Ἀφινόμενων πολλῶν καρποφόρων κλώνων, ὁ καρπὸς γίνεται μικρὸς, και δίδει ὀλίγον ἔλαιον, ἢ δὲ συγκομιδὴ καταντᾶ διετής. Διὰ τοῦτο, ὁ κλαδοῦχος ὀφείλει, διακρίνων τοὺς ἰσχυροτέρους κλώνους, ν' ἀποβάλλῃ τοὺς ἀσθενεστέρους. Εἰς τὴν ἐκλογὴν ὅμως ταύτην, χρεωστεῖ νὰ προτιμᾷ τοὺς

μᾶλλον ἐξέχοντας πρὸς τὰ ἔξω ἀπὸ τοῦ εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ δένδρου ὑπάρχοντας, συγχρόνως δὲ ὀφείλει ν' ἀποβάλη καὶ τοὺς ὑπὲρ τὸ δέον ἐξέχοντας πρὸς τὰ ἔξω καὶ καλύπτοντας τοὺς λοιπούς. Εἰς τοὺς διατηρουμένους κλώνους πρέπει νὰ μένωσι μόναι αἱ ἀκριναὶ φούνται (bouquets), καὶ αἱ πλησιέσταται τούτων μικρότεροι, διὰ νὰ μὴ διανέμεται ὁ χυμὸς εἰς πολλὰς φούντας, καὶ ἐξαμβλοῦνται τὰ ἄνθη, ἐκ τῆς ἑλλείψεως τοῦ ἀναγκαίου χυμοῦ εἰς ὅλας τὰς φούντας τοῦ δένδρου.

Οὗτοι εἶναι οἱ κυριώτεροι κανόνες τοῦ κλαδεύματος τῆς ἐλαίας, τοὺς ὁποίους, βεβαίως, οἱ ἡμέτεροι γεωργοὶ ἀγνοοῦσι. Τὸ κλάδευμα τῶν φυτῶν καὶ τῶν δένδρων εἶναι ἀληθὴς φιλοσοφία, ἀλλ' ἡ πρακτικὴ διδασκαλία καὶ ἡ μακρὰ πείρα δύνανται ν' ἀναπληρώσωσι τὴν ἑλλειψιν τῆς θεωρίας.

Εἶπον προηγουμένως περὶ ριζῶν τῆς ἐλαίας. Προσθέτω ἐνταῦθα ὅτι πολλαὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι ὀριζόντιοι, καὶ πολλαὶ κάθετοι, καὶ πολλαὶ ἐπιπόλαιοι, τὸ φύλλωμα δὲ αὐτῆς εἶναι πλουσιώτατον. Τοιοῦτον σῶμα ἔχει ἀνάγκη καὶ τροφῆς ἀναλόγου, ταύτην δὲ περιμένει ἐκ τῶν ἀφθόνων λιπασμῶν, ἐκ τῆς καταλλήλου τοῦ ἐδάφους καλλιεργείας, καὶ ἐκ τοῦ ὕδατος, ὅπου ἡ ἄρδευσις εἶναι δυνατὴ. Ἄλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι, τὸ εὐεργετικόν, ἀλλ' ἀτυχές, τοῦτο δένδρον δὲν ἔχει καμμίαν βοήθειαν ἀπὸ τὴν πρόνοιαν τοῦ ἀνθρώπου ὅστις, ἀγνωμονῶν πρὸς αὐτὸ, τὸ διασαλπίζει ὡς ἀνίκανον νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς εὐημερίας του! Ὡ ἀνθρωπε, τὸ δένδρον σοῦ ἀνταπαδίδει πλουσιοπαρόχως ὅ,τι σὺ, μετὰ μεγίστης φειδωλίας, τοῦ δίδεις!

Μόναι αἱ ἐλαίαι τῆς Ἀμφίσσης καλλιεργοῦνται ἐπιμελέστερον, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀτέχνως!

Ἡ ἐλαία θέλει, εὐθύς μετὰ τὴν συλλογὴν τοῦ καρποῦ, ὅπου μάλιστα ἡ συλλογὴ γίνεται κατὰ τὸν ὀκτώβριον, ὡς παρ' ἡμῖν, εἰς τὰ πλεῖστα μέρη, ἄροσιν βάθους σμ., 27. Αἱ ἐπιπόλαιοι αὐτῆς ρίζαι ἐμποδίζουσι τὴν βαθεῖαν ἄροσιν, καὶ μάλιστα ἀ-

ποβαίνει ἐπιζήμιος. Ἄλλ' ὅταν θέλωμεν ν' ἀποκτήσωμεν δένδρα, βαθυτέρας ἔχοντα τὰς ρίζας, ὀφείλομεν, ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας, νὰ παρενθέτωμεν, μεταξύ τῶν ἐλαιοδένδρων, φυτὰ ἐπέτεια, καὶ οὕτω δύνανται ν' ἀνεχθῶσι τὴν βαθυτέραν ἄροσιν, καὶ νὰ συνειθίσωσιν εἰς αὐτήν. Μετὰ τὴν ἄροσιν, πρέπει τ ρ ι ς νὰ σκαλισθῆ ἡ γῆ, καὶ πρῶτον μὲν, ἀφοῦ παρέλθωσι τὰ ψύχη τοῦ χειμῶνος, δεύτερον δὲ, κατὰ τὸν μᾶϊον, ἀφοῦ τὰ ἐπέτεια χόρτα βλαστήσωσι καλῶς, καὶ προτοῦ παύσῃ ἡ ἀνθισίς των, καὶ τρίτον, κατὰ τὸν αὐγουστον, διὰ νὰ ἐκριζωθῶσι καὶ καταστραφῶσιν ἡ ἀγρωστis | καὶ τὰ ζώσιμα φυτὰ. Αἱ ἐργασίαι αὗται, ἦτοι τὰ τρία σκαλίσματα, δύνανται νὰ γίνωσι καὶ διὰ καταλλήλου ἀρότρου, ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀπαλλάσσεται ὁ γεωργὸς τῆς περὶ τὰ στελέχη σκαφῆς διὰ τῆς σκαπάνης. Κατὰ τὸ τελευταῖον σκάλισμα, ρίπτεται ἡ κόπρος, πλησίον τοῦ στελέχους, καὶ παραχώνεται τοῦτο, πρὸ τοῦ χειμῶνος, Κατὰ δὲ τὴν διὰ τῆς σκαπάνης περισκαφὴν τοῦ στελέχους, πρέπει ν' ἀφαιρῶνται καὶ ὅλαι αἱ νέαι παραφυάδες.

Παρ' ἡμῖν, ὅλαι αὗται αἱ καλλιέργειαι περιορίζονται, ἐν ταῖς συστάδην πεφυτευμέναις ἐλαίαις, εἰς μίαν καὶ μόνην ἀτελεστάτην ἄροσιν, παραλειπομένην ἐνίοτε καὶ αὐτήν. Σπανίως δὲ αἱ ἐλαῖαι λιπαίνονται, καὶ πάντοτε λιμοκτονοῦσι! Καὶ ποῦ νὰ εὐρεθῆ τοσοῦτος λιπασμὸς! Ἄν εἰς τὰς συστάδην ἐλαιοφυτείας ἐσπείροντο λούπινα ἢ κουκκιά, καὶ, μετὰ τὴν ἀνάπτυξίν των, παρεχόνοντο ταῦτα, ἤθελον ἀναπληροῖ τὴν ἔλλειψιν τῆς κόπρου. Τὰ λούπινα μάλιστα εἶναι λιπασμὸς ἀριστος, καὶ ἡ Μάνη ἔχει πολλὰ ἐξ αὐτῶν διὰ τὸν θέλοντα νὰ προμηθευθῆ. Σπάνιον ἐπίσης πρᾶγμα εἶναι καὶ ἡ ἄρδευσις τῶν ἐλαιῶν, διότι, καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς πεδιάδας μας, διὰ τὴν ἀγνοίαν τῆς ἀρδευτικῆς τέχνης, τὸ ὕδωρ καθυστερεῖ. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ἄρδευσις εἰς τὰς ἐλαίας πρέπει νὰ γίνεται μετὰ τινος φειδοῦς, ἐνδεδειγμένη δὲ εἶναι κατὰ τὴν ἀνθισιν καὶ κατὰ τὰς μεγάλας τοῦ θέρους ξηρασίας.

Ἡ ἐλαία πάσχει ἐκ πολλῶν νοσημάτων, ἰδίως δὲ ἐκ τῆς ἐρυθρᾶς κοχενίλης (kermes rouge), καὶ τοῦτο τὸ νόσημα κυρίως ταλαιπωρεῖ τὰ ἡμέτερα ἐλαιόδένδρα, προξενοῦν τὴν μετὰγγισιν τῶν χυμῶν (extravasation), ἔνεκα τῆς ὁποίας τὸ δένδρον μελανοῦται καὶ ξηραίνεται. Πολλὰ καὶ διάφορα εἶναι ἐπομένως καὶ αἱ θεραπευτικαὶ μέθοδοι τῶν νοσημάτων τῆς ἐλαίας, ἀλλ' ἅπαντα εἶναι ἄγνωστοι εἰς ἡμᾶς, καὶ διὰ τοῦτο ἀφινόμεν εἰς τὴν τύχην τῶν τὰ νοσήσαντα δένδρα καὶ καταστρέφονται.

Ἡ περιγραφή τῶν νοσημάτων καὶ τῆς θεραπείας τῶν φυτῶν ἀποτελεῖ ἰδίαν πραγματείαν, καὶ δὲν χωρεῖ ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ. Περὶ ἐνὸς καὶ μόνου νοσήματος εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ κάμω λόγον ἐνταῦθα, ἀφορῶντος ἰδίως τὴν ἐλαίαν, καὶ τοῦτο διότι πολὺς, κατ' ἔτος, καταστρέφεται ἐλαιόκαρπος, διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐγκαίρου προνοίας. Τὸ νόσημα αὐτὸ δὲν προσβάλλει τὸ δένδρον, ἀλλὰ τὸν καρπὸν, εἶναι δὲ τὸ ἐκ τῆς ἐπαράτου ἐκείνης μυίας, τῆς καλουμένης *da cus olcae*, προξενούμενον. Κατὰ τοῦ νοσήματος δὲ αὐτοῦ θεραπεία δὲν ὑπάρχει, καὶ ἡ μόνη σωτηρία εἶναι τὸ νὰ σπεύσῃ ὁ ἰδιοκτῆτης νὰ συλλέξῃ τὸν καρπὸν, ἔστω καὶ ἄωρον, ἅμα διακρίνη τὸ τρύπημα τῆς μυίας, διότι, ἄλλως, ἀφινόμενος, καταστρέφεται ἐξ ὀλοκλήρου. Καὶ ναὶ μὲν, ἐκ καρποῦ ἄωρου, ὀλιγώτερον ἔλαιον θὰ προκύψῃ, ἀλλὰ ἔλαιον ἐξαιρέτου ποιότητος, ἐνῶ, ἂν ἀφήσῃς αὐτὸν εἰς τὸ δένδρον νὰ ὠριμάσῃ, ἡ σὰρξ αὐτοῦ τοιαύτην λαμβάνει ἀλλοίωσιν, ὥστε φθείρεται, μικρὸν κατὰ μικρὸν, ἅπαντα, καὶ ὁ καρπὸς ὅλος καταπίπτει εἰς τὴν γῆν, ξηρὸς καὶ ἄνευ ἱκμάδος, καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ ξηρασίας* πλὴν, καὶ ἂν μέρος τοῦ καρποῦ, ὡς ἐκ τυχαίας ὑγρασίας, δυνηθῇ νὰ μείνῃ ἐπάνω εἰς τὸ δένδρον, τὸ ἔλαιον τοῦ τοιοῦτου καρποῦ εἶναι ἐφθαρμένον, καὶ σχεδὸν ἄχρηστον. Ἡ πρόωρος δὲ συλλογὴ ἔχει καὶ τοῦτο τὸ μέγα πλεονέκτημα ὅτι καταστρέφεται ἡ περαιτέρω τῶν μυιῶν πολλαπλασιασὶς, συντριβομένου τοῦ

σκόληκος αὐτῶν μετὰ τοῦ καρποῦ, κατὰ τὴν ἄλυσιν.

Εἶπον πόσον ἐπιβλαβὲς εἶναι τὸ ράβδισμα τῶν ἐλαιῶν. Ἄλλὰ, διὰ νὰ συναχθῇ ὁ καρπὸς διὰ τῆς χειρὸς, ἀπαιτεῖται νὰ ᾔηται ἡ ἐλαία χαμηλή. Γεγηρακυῖαι ὅμως ἐλαῖαι, ἀποκτήσασαι ἀνάστημα ὑψίστης πυραμίδος, πῶς εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ γίνωσι χαμηλαί! Μέγα καὶ δυσχερὲς τὸ ἔργον, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ πεισθῶσιν οἱ ἰδιοκτῆται νὰ βάλωσιν αὐτὸ εἰς πρᾶξιν. Ἄλλὰ, τοῦλάχιστον, διὰ τὰς ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ εἰσέτι εὐρισκομένας ἐλαίας — καὶ αὗται δὲν εἶναι ὀλίγαι —, καὶ διὰ τὰς ἤδη φυτευομένας, διατί νὰ μὴν ἐφαρμοσθῇ ὁ κανὼν τοῦ χαμηλοῦ ἀναστήματος καὶ τοῦ σφαιροειδοῦς σχήματος τοῦ φυλλώματος; Ἀμφοτέρων δὲ τούτων τῶν παραγγελμάτων τὰ ἐπωφελῆ ἀποκελεύσματα ἀνέφερον ἀνωτέρω.

Ἔστω μοι δὲ ἐπιτετραμμένον — ἀλλὰ συγχωρηθῆτω μοι προηγουμένης ἡ ὀλισθήσασα ἐκ τοῦ καλάμου ξενικῆ αὐτῆ φράσις —, ἔστω μοι λοιπὸν ἐπιτετραμμένον ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα ὅτι ἔχω καὶ ἐγὼ ἐλαίας, ἀρκετάς, κειμένας ἐντὸς σταφιδάμπέλων ἐπὶ γεωλόφων. Αἱ ἐλαῖαι αὗται ἐφυτεύθησαν πρὸς σχηματισμὸν ἐλαιοστασίου, ἡ δὲ σταφιδάμπελος ἐφυτεύθη, μετὰ ταῦτα, ὅπως μὴ μὲν τὸ ἔδαφος ἀργόν, ἐνόσω αἱ ἐλαῖαι ᾔηται μικραί. Καὶ τοῦτο σφάλμα, ἢ, μᾶλλον, μέθοδος ὑπαγορευθεῖσα ἐκ τῆς ἀνάγκης μέτρου οἰκονομικοῦ, παρεμποδίζοντος ὅμως τὴν καλὴν τῆς ἐλαίας καλλιέργειαν. Ὅθεν ἡ τύχη τῶν ἐλαιοδένδρων αὐτῶν εἶναι ὁμοία μὲ τὴν τύχην τῶν ἐν γένει εἰς σταφιδάμπελους καὶ ἀμπέλους φυτευθέντων, ἀλλὰ μὲ μικράν τινα διαφορὰν, προερχομένην ἐξ ἰδιαιτέρας τινος ἐπιμελείας περὶ τὸ κλάδευμα. Καὶ ὅμως, ἐφύτευσά ἐλαιόφυτα, ἐκ φυτωρίου, ὑγιέστατα καὶ ἀβλαβῆ, πέριξ περιβολίου, καὶ ἀνατρέφω αὐτὰ, κατὰ τὴν διαίταν τῆς Προβιγκίας, ἤγουν τὰ ἐκράτησα χαμηλά, τὰ κλαδεύω τακτικῶς, τὰ κοπρίζω κατ' ἔτος, καὶ τὰ ποτίζω, ἐν καιρῷ δέοντι, διότι ἔχω νερὸν τρεχούμενον. Ὅτε τὰ φυτὰ ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ φυτωρίου μου ἦσαν πενταετῆ,

καὶ ὅμως, εἰς ἡλικίαν ἐπτὰ ἐτῶν, μοῦ παρήγαγον ὄραϊον, ὑγιᾶ καὶ, ἀναλόγως τῆς ἡλικίας των, ἀφθονον καρπὸν, τόσον, ὅσον δὲν μοῦ παρήγαγον ἰσάριθμα δεκαεξαετῆ ἐλαιόδενδρα ἐκ τῶν ἐντὸς τῶν σταφιδῶνων πεφυτευμένων. Ἰὸ παρελθὸν δὲ ἔτος (1877), ὅτε αἱ ἐλαῖαι ἐν γένει ἦσαν ἄκαρποι, τὰ ἐλαιόφυτα ἐκεῖνα παρήγαγον καρπὸν ἀρκετόν.

Κατέδειξα, ἐν συντομίᾳ, τὰς γενικὰς ἐλλείψεις τῆς παρ' ἡμῖν καλλιιεργείας τῆς ἐλαίας, καὶ τὰ μέσα τῆς βελτιώσεως αὐτῆς. Ἄλλὰ, εἰς οὐδὲν χρησιμεύουσι τὰ γραφόμενα, ὅταν δὲν ἐκτελῶνται. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἔγραψα περὶ τοιούτων πραγμάτων, πιθανὸν ὅμως νὰ ᾖναι ἡ τελευταία, χάρις εἰς τὴν φιλογέωργον ἀρετὴν τοῦ ἀγνωσθέντου. Καὶ ἄλλοι ἔγραψαν, ἕως πλεῖονα καὶ διδακτικώτερα. Οἱ γεωργοὶ μας δὲν ἤξεύρουσι ν' ἀναγνώσωσιν, οὐδὲ ἠσθάνθησαν ἀκόμη αὐτὴν τὴν ὄρεξιν, ἡμεῖς δὲ φρονοῦμεν ὅτι τὰ γράμματα εἶναι περιττὰ εἰς τὸν γεωργόν, διότι, ἂν ἐφρονοῦμεν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα, θὰ τὸν ἐμανθάνωμεν ν' ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ γράφῃ καὶ νὰ ἀριθμῇ καὶ νὰ ἐννοῇ. Οἱ δὲ καλοὶ μας ἰδιοκτῆται προτιμῶσι τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Διαφόρων πολιτικῆς τινος ἐφημερίδος, διὰ νὰ μάθωσιν ἐξ αὐτῶν ἂν θὰ διατηρηθῇ ἢ θὰ πῆσῃ τὸ ὑπουργεῖον, τοῦτο δ' ἐστὶ συνώνυμον μὲ τὸ ἂν θὰ ὑπερισχύσῃ ἡ μία φατρία τῆς ἄλλης. Γεωργίαν του ἔχει ὁ τόπος τὴν πολιτικὴν, καὶ διὰ τοιαύτην γεωργίαν ὑπάρχουσι πρόχειρα τὰ τελειότερα ἐργαλεῖα. Εἰς τὴν ἀμαθεστάτην κατάστασιν, εἰς ἣν εὐρίσκεται σήμερον ὁ γεωργικὸς ἡμῶν πληθυσμὸς, ἡ ὠφελιμώτερα εἰς αὐτὸν γεωργικὴ διδασκαλία εἶναι τὸ παράδειγμα.

Ἄλλὰ τίς νὰ δώσῃ αὐτό; Οἱ λεγόμενοι πρόκριτοι τῶν ἐπαρχιῶν παθαίνονται, ὄχι διὰ τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ κόμμα των, καὶ διὰ τὸν διορισμὸν τῶν φίλων των καὶ τῶν ὀπαδῶν των εἰς δημοσίας θέσεις, ὅπως καρπωθῶσι τὰ δημόσια καὶ καταθλίψωσι τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν. Οἱ ἀμερικανοὶ, πρὸ ἐνὸς μόλις αἰῶνος, δὲν ἤθελον νὰ πεισθῶσιν ὅτι, διὰ τῆς κό-

πρου, λιπαίνεται ἡ γῆ, καὶ παράγει πλείονα, ἀλλὰ χρηστός τις ἀνὴρ, ὁ Φραγκλῆνος, τοὺς ἔπεισε διὰ τοῦ παραδείγματος, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ἐκείνης ἡ ἀμερικανικὴ γεωργία ἐθαυματούργησε. Ὁ Ἰάκωβος Βυζῶλ (Jacques Bujault) ἀφιέρωσεν ὁλόκληρον τὸν βίον του εἰς τὴν γεωργικὴν διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ τῆς Γαλλίας, συγγράψας πολλὰ, καὶ πολλὰ αὐτοπροσώπως ἐνεργήσας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἐμπορεῖ νὰ εἶπῃ τις ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τῆς δημόδου γεωργίας (agriculture populaire) ἐν Γαλλίᾳ· ὑπὸ τὸ σχῆμα παροιμιῶν διέδωκεν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἀγρῶν τὰς ἀληθεῖς γεωργικὰς γνώσεις. Ἀλλὰ πότε καὶ ἡ Ἑλλάς θὰ γεννήσῃ ἓνα Φραγκλῆνον ἢ ἓνα Βυζῶλ, ἓνα σωτῆρα, τελοσπάντων, τῆς γεωργίας! Μὴ νομίζωμεν δὲ ὅτι ἡ πρόοδος τῶν ἄλλων ἐθνῶν κατωρθώθη αὐτομάτως, καὶ ἄνευ μεγάλων προσπαθειῶν. Ἀλλὰ ἡμεῖς οὐδεμίαν κατεσάλαμεν πρὸς τὴν ἀληθῆ πρόοδον προσπάθειαν, ὅλην ἤδη πεντηκονταετίαν, ἀφότου αὐτοδιοικουόμεθα. Τοῦτο δὲ φανερόναι ὅτι ὁ τόπος δὲν ἐδιοικήθη, καθὼς ἔπρεπε νὰ διοικηθῆ, ἤτοι δὲν ἐδιοικήθη διὰ νὰ φωτισθῆ πρεπόντως, καὶ ἀναπτυχθῆ εἰς τὴν ἐργασίαν ἐκείνην, ἥτις φέρει τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐημερίαν εἰς τοὺς λαοὺς, καὶ σήμερον δεσποζόμεθα ἀκόμη ὑπὸ τῶν κακῶν ἐκείνων ἐξέων αἵτινες φθείρουσι τὰ χρηστά ἦθη καὶ ὑποστηρίζουσι τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀργίαν.

Τὸ 1828, ὅταν ὁ Κυβερνήτης, ὀλίγους μῆνας, μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφίξίν του, ἔθετεν αὐτοπροσώπως τὰ θεμέλια τῆς νέας τῶν Πατρῶν πόλεως, καὶ συγχρόνως τὰ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου της, οἱ ἔγκριτοι τοῦ τόπου συνεχάροντο αὐτόν, ἐπὶ τῇ ἀπολυτρώσει τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς δουλείας, λέγοντές του ὅτι πρέπει νὰ δοξάζωμεν τὸν Θεὸν διὰ τὸ μέγα τοῦτο θαῦμά του. Ἀλλ' ὁ Κυβερνήτης, ὅστις ἀπέβλεπε σταθερῶς εἰς τὸ μέλλον, ἀπήντησε πρὸς αὐτούς. Ἄς δοξάζωμεν τῶντι τὸν Θεόν, καὶ ἄς εὐλογῶμεν τὸ πανάγιον αὐτοῦ ὄνομα, διὰ τὴν ἐλευθερίαν μας ἀπὸ τοῦ ὀθωμανοῦ.

νικου ζυγού, ἀλλ' ἀκόμη δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι. » Οἱ πρόκριτοι ἐταράχθησαν ἐπὶ τῷ ἀκούσματι, καὶ ὁ Κυβερνήτης ἐπανέλαβε· « Ναι, ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τοὺς τούρκους, ἀλλὰ δὲν ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τὴν δουλείαν ἡμῶν αὐτῶν. Ἔχομεν τώρα ἄλλον ἀγῶνα, μέγαν καὶ πολύμοχθον, νὰ ἐπιτελέσωμεν, ὅπως ἀπαλλαγῶμεν καὶ τῆς δουλείας αὐτῆς. » Οἱ πρόκριτοι καὶ πάλιν ἐταράχθησαν, δεικνύοντες ἀπορίαν, καὶ ὁ Κυβερνήτης ἠκολούθησε. « Ναι, πρέπει τώρα νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ τὰς κακάς μας ἕξεις, ἀπὸ τὰς προλήψεις μας, ἀπὸ τὴν ἀμάθειάν μας καὶ ἀπὸ τὴν πενίαν μας, καὶ τότε καὶ μόνον θὰ ἔχωμεν δικαίωμα νὰ λέγωμεν ὅτι εἴμεθα ἐλεύθεροι. » Λόγοι χρυσοῖ, ἀποτελοῦντες τὸ ἀληθινὸν πρόγραμμα τῆς παλιγγενεσίας τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ λόγοι μείναντες ἀκαρποὶ μέχρι σήμερον! (α)

(α) Τὰ αὐτὰ ἐξέφρασεν ὁ κυβερνήτης καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν Ραϊκῶφ ἀποστολὴν του τῆς 15]27 Δεκεμβρίου 1829, ἔχουσαν οὕτω :

« Παραδέχομαι τὴν γνώμην σου ὡς πρὸς τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων πρέπει βαθμηδὸν νὰ παύσωσιν αἱ εἰσέτι ὑπάρχουσαι ὀθωμανικαὶ ἕξεις. Οἱ ἄνθρωποι οἵτινες, ὡς ἐκ τῆς καταστάσεώς των καὶ τῆς πρότερον κοινωνικῆς αὐτῶν θέσεως, ἀξιοῦσι πάντοτε ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰ πρωτεία, δὲν πείθονται εὐκόλως νὰ βιώσιν ὑπὸ μόνους ἐκείνους τοὺς ὄρους οἵτινες συμβιβάζονται μὲ πολιτικὴν ὑπαρξιν, κανονιζομένην ὑπὸ νόμων. Ἦθελον νὰ ἐνασκῶσι τὴν ἐπιρροὴν τῶν πατέρων των, ἐπιρροὴν καταθλιπτικὴν κατὰ τῶν πολιτῶν ἐκείνων οἵτινες δὲν εἶναι ὀπαδοὶ των ἤθελον νὰ πλουτήσωσι, δυνάμει αὐτῆς τῆς ἰδίας ἐπιρροῆς ἤθελον, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὅ,τι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς θὰ ἦναι ἀδύνατον, ἐκτός ἂν καὶ πάλιν ἕνας βεζύρης ἀποκατασταθῆ δεσπότης τῆς Πελοποννήσου. Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις δὲν δύναται νὰ τιμωρήσῃ τοὺς προὔχοντας τούτους, ἕνεκα τῶν τοιούτων ἕξεών των. Δὲν δύναται ἄλλο νὰ πράξῃ, παρὰ νὰ μεταχειρισθῇ τὰ μέσα ἐκείνα διὰ τῶν ὁποίων θ' ἀναγκασθῶσι νὰ παραιτηθῶσι τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν διὰ παντός, καὶ πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον σκοπὸν τείνουσιν ὅλαι μου αἱ προσπάθειαι, ἀφ' ὅτου κυβερνῶ τὸν τόπον τοῦτον. Πλὴν μεγάλας δυσκολίας ἀπήντησα καὶ θὰ ἀπαντήσω. Αἱ μεγαλύτεραι δὲ τῶν δυσκολιῶν τούτων εἶναι

§ 4.) Καλλιέργεια τοῦ βάμβακος

Ἡ καλλιέργεια αὕτη εἶναι ἀρχαία ἐν Ἑλλάδι, ἐνεργουμένη καὶ αὕτη, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ καλλιέργειαι ἡμῶν, λίαν ἀτέχνως, καὶ κατὰ παράδοσιν καὶ ἔξιν. Ἐκαλλιεργεῖτο, κυρίως, ὁ βάμβαξ, ἄλλοτε, πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν ἐνδυμασίαν ὑφασμάτων, καὶ οὐχὶ πρὸς ἐμπορίαν, δι' ἣ καὶ ἐλάχιστος ἐξήγετο. Ἀφότου ὅμως ἤρχισαν νὰ εἰσάγονται εἰς τὸν τόπον ξενικὰ νήματα καὶ ξενικὰ βαμβακερὰ ὑφάσματα, ἡ καλλιέργειά του εἶχε μεγάλως περιορισθῆ.

Κατὰ τὸν, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἐμφύλιον ἀμερικανικὸν πόλεμον, ἕνεκα τῆς μεγάλης τοῦ βάμβακος ζητήσεως, ἡ καλλιέργεια αὐτοῦ ἤρχισε, καὶ παρ' ἡμῖν, νὰ λαμβάνη διαστάσεις τινάς, ἀτελεῖς δὲ τινες δοκιμαὶ ἐγένοντο τῶν ἀμερικανικῶν σπόρων, ἀλλὰ μὲ ζημίαν μεγίστην τῶν ὀλίγων καλλιεργητῶν τῶν σπόρων αὐτῶν· σήμερον ὅμως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐγχωρίου βάμβακος περιορίσθη εἰς τέσσαρας ἢ πέντε ἐπαρχίας, κυρίως ὅμως εἰς τὴν Λεβαδίαν, συνειθισμένην οὖσαν ἀνέκαθεν εἰς τὰς βαμβακοσπορὰς καὶ εἰς τὴν ἐπιμελεστέραν αὐτῶν καλλιέργειαν, βοηθουμένην προσέτι καὶ ἐκ τῆς καταλληλότητος τῶν γαιῶν. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἡ Ἠλεία ἔθεωρεῖτο ὡς ὁ μᾶλλον πρόσφορος τόπος εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ βάμβακος, καὶ διὰ τοῦτο ἐμακαρίζετο ὡς ἔχουσα προῖον πλουσιώτατον.

Ὡς ἐν ταῖς σταφιδοφόροις ἐπαρχίαις, διὰ τῆς πείρας, ἡ σταφιδοπαραγωγὴ ἔλαβε τελειοποιήσεις τινάς, οὕτω καὶ ἡ βαμβακοπαραγωγὴ εἰς τὴν Λεβαδίαν· εἶναι ὅμως λίαν ἐπαισθηταὶ αἱ ἐλλείψεις, αἱ προσερχόμεναι ἐκ τῆς μὴ χρήσεως γεωργικῶν ἐργαλείων τελειοτέρων, δυναμένων καὶ τὴν ἀφθονωτέραν πα-

αἱ ἔξεις τοῦ λαοῦ, καὶ, τὸ χερίστον, ἡ ἀμάθειά του καὶ ἡ πενία του.»

ραγωγὴν νὰ βοηθήσωσι, καὶ τὴν εὐθηνότεραν συγχρόνως καλλιέργειαν νὰ ὑποστηρίξωσι. Ἄλλ' αἱ ἐλλείψεις αὗται εἶναι κοινὰ εἰς ὅλας τὰς ἡμετέρας καλλιέργειας, καὶ θὰ ἦναι, ἐνόσω δὲν εἰσάγονται τὰ ἐργαλεῖα ἐκείνα διὰ τῶν ὁποίων ὅλος ὁ πεφωτισμένος κόσμος σήμερον καλλιεργεῖ τὴν γῆν, καὶ προσέτι δὲν κατασταθῶσι κοινὰ εἰς τὸν τόπον αἱ νεώτεροι καλλιεργητικαὶ μέθοδοι. Ἡ καλλιέργεια δὲ τοῦ βάμβακος καὶ τοῦ καπνοῦ ἀπαιτοῦσι, παρὰ πᾶσαν ἄλλην, εἰδικότητα καὶ γνώσεις ποικίλας, ἰδίως δὲ γεωλογικὰς καὶ μετεωρολογικὰς, τὰς ὁποίας οἱ καλλιεργηταὶ δύνανται νὰ μάθωσι πρακτικῶς.

Ἡ παραγομένη ἐν Ἑλλάδι ποσότης βάμβακος εἶναι ἀσημαντος ἀπέναντι τῆς εἰς ἄλλα βαμβακοφόρα μέρη παραγομένης. Μόλις δύνανται νὰ χορηγήσῃ μετρίαν τροφὴν εἰς τὰ ὀλίγα ἐγχώρια κλωστήρια, καὶ δὲν ἐπαρκεῖ μάλιστα, ὅταν τὰ κλωστήρια ταῦτα εὐρίσκονται εἰς κατάστασιν ν' ἀναπτύξωσιν ἐργασίαν ζωηρότεραν. Κατὰ τοὺς ὑπ' ὄψει μου στατιστικούς Πίνακας, τὸ 1875, παρήχθησαν 5,452,051 ὀκάδες, ἀκαθάριστον. Σήμερον ὅμως πολὺ ἀμφιβάλλω ἂν παράγονται τὰ δύο τρίτα τοῦ εἰρημένου πησοῦ, διότι, μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ ἀμερικανικοῦ πολέμου, αἱ μεγάλαί τιμαὶ, βραθυρὸν, ἐξέκλιναν, καὶ ἡ παραγωγή, ὡς ἡμεῖς καλλιεργοῦμεν, καταντᾷ ἀκριβοτάτη, αἱ ἀποτυχίαι δὲ τῶν βαμβακοσπορῶν εἶναι καταστρεπτικώταται. Ἄφ' ἑτέρου, αἱ καλλιέργειαι τοῦ βάμβακος καὶ ἄλλων πολλῶν προϊόντων, ἕνεκα τῆς διαδόσεως τῶν τελευταίων καλλιεργητικῶν μεθόδων καὶ τῶν νεωτέρων καλλιεργητικῶν ἐργαλείων, καὶ τῆς εὐθηνίας τῶν κεφαλαίων, κατέστησαν κοινὰ εἰς μέρη ὅπου, ἄλλοτε, ἦσαν ὀλοτελῶς ἄγνωστοί. Σήμερον, ἐν μέσῳ τοιοῦτου γεωργικοῦ συναγωνισμοῦ, διὰ ν' ἀποβῇ ὠφέλιμος ἡ καλλιέργεια προϊόντος τινος, ὁ παραγωγὸς πρέπει νὰ παράγῃ ὅσον εἶναι δυνατόν περισσότερα προϊόντα, δι' ὅσον ἔνεστι ὀλιγωτέρων δαπανῶν. Τοῦτο διδάσκει ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία, καὶ τοῦτο χρεωστεῖται εἰς τὰς νεωτέρας

γεωργικὰς τελειοποιήσεις, τῶν ὁποίων ἡμεῖς οὐδεμίαν, ἀπολύτως, γνῶσιν ἔχομεν. Ἐν Ἑλλάδι πᾶν τὸ παραγόμενον εἶναι ἀκριβώτατον, διὰ πλείστους ὅσους λόγους, καταφαινομένους ἐκ τοῦ συνόλου τῆς διατριβῆς ταύτης.

Τὸ 1865, μόνη ἡ ἐπαρχία τῆς Λεβαδίας, μετὰ τοῦ Δαδίου, παρήγαγεν ὀκτῶ ἑκατομμύρια ὀκάδων βάμβακα, ἀκαθάριστον. Ἐφέτος ἡ παραγωγή ἀμφιβάλλεται ἂν θὰ φθάσῃ τὰ δύο ἑκατομμύρια. Ἐπομένως ἡ τοιαύτη ἐλάττωσις τῆς παραγωγῆς, ἄνευ ἐκτάκτου τινὸς φυσικοῦ γεγονότος, ἐξ ἐκείνων τῶν γεγονότων, ἅτινα συμβαίνει ἐνίοτε ἢ νὰ καταστρέφωσι τὴν παραγωγὴν προϊόντος τινός, ἢ ἐπαισθητῶς νὰ ἐλαττώσωσι αὐτὴν; Τὸ πρᾶγμα εἶναι φανερόν. Ἡ καλλιέργεια ἠλαττώθη σπουδαίως, ἠλαττώθη δὲ διότι, ἅμα τὰ βαμβάκια ἐπανῆλθον εἰς τὰς συνήθεις τιμὰς, ἡ καλλιέργεια αὐτῶν, ἐν Ἑλλάδι, ἀποβαίνει ἐπιζήμιος, ἐνῶ, εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ βαμβακοφόρα μέρη τοῦ κόσμου, ἐξακολουθεῖ προβαίνουσα. Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι, ὁ πὸ τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ τεχνικοὺς ὄρους, καθ' οὓς καλλιεργοῦμεν ἡμεῖς τὸν βάμβακα, ἡ παραγωγή του μᾶς εἶναι ἀσύμφορος, καὶ ἐπομένως ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ συναγωνισθῇ πρὸς οὐδὲν ἄλλο βαμβακοφόρον μέρος. Αἱ σκέψεις αὗται μᾶς ὀδηγοῦσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἂν δὲν μάθωμεν καὶ ἡμεῖς τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ τεχνικοὺς ὄρους, ὑπ' οὓς ἡ βαμβακοπαραγωγή διενεργεῖται εἰς τὰ μᾶλλον βαμβακοφόρα μέρη, θὰ φθάσωμεν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, εἰς τὸ σημεῖον νὰ παραιτησώμεν τὴν καλλιέργειαν τοῦ βάμβακος, ὡς ἀσύμφορον, καθὼς ἠναγκάσθημεν καὶ παρητήσαμεν ὀλοτελῶς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐρυθροδάνου.

Ὁ βάμβαξ καλλιεργεῖται καὶ εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ κόσμου- Ἡ Ἀμερικὴ, ἡ Ἀσία, ἡ Ἀφρική, καὶ ἡ Εὐρώπη παράγουσι βάμβακα, ἰδίως δὲ αἱ Ὀμόσπονδοι τῆς Ἀμερικῆς πολιτεῖαι, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Ἀλγερία, αἱ ἐν ταῖς

Ἰνδίας καὶ ἐν Αὐστραλίᾳ ἀγγλικαὶ κτήσεις, καὶ ἡ ἡμετέρα Μακεδονία κατέχουσι τὴν πρώτην θέσιν μεταξύ τῶν βαμβακοφόρων τόπων. Αἱ κυβερνήσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας μέγιστας ἔκαμον θυσίας πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς καλλιέργειας τοῦ βάμβακος ἐν ταῖς κτήσεσιν αὐτῶν. Ὅποσα δὲ μέσα μετεχειρίσθησαν, ἀμιλλώμεναι πρὸς ἀλλήλας, διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν σκοπὸν τῶν! Περιττὴ ἡ ἐπανάληψις πραγμάτων γνωστοτάτων. Ἡμεῖς, ἀπέναντι τῆς τοσαύτης ἐπιμελείας καὶ τῶν τοσοῦτων θυσιῶν τῶν ἄλλων κυβερνήσεων, ἠρκέσθημεν νὰ φέρωμεν καὶ νὰ διανείμωμεν, εἰς τινὰς τῶν ἰδιοκτητῶν, σπόρους τινὰς ἀμερικανικοὺς, ἄνευ οὐδεμιᾶς διδασκαλίας καλλιεργητικῆς, ἔστω καὶ εἰς μόνην τὴν πρᾶξιν περιοριζομένης. Τὴν ἐμπειρίαν ταύτην ἠδυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν, φέροντες ὀλίγους ἀμερικανικοὺς καλλιεργητὰς τοῦ βάμβακος. Ἴσως ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι φρονοῦντες ὅτι ὁ ἀμαθέστατος γεωργὸς μας, ἢ ὁ ἀβέλτερος ἰδιοκτήτης μας, εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ ἐφαρμόσωσιν ἐκ τῶν βιβλίων καλλιέργειάν τινα, ἔστω καὶ ἀτελῶς. Ἄλλως τε, ἠμπορεῖ νὰ νοηθῇ καλλιεργητικὴ τις μέθοδος καὶ ἐκ τῶν βιβλίων, ἀλλ' ὑπὸ διανοίας πεφωτισμένης· ὅπως δῆποτε ὅμως, ἡ ἐφαρμογὴ εἶναι ἐπιδεκτικὴ μεταβολῶν, ἐνδεικνυομένων ἐκ τῶν ἐνδεχομένων περιστάσεων.

Διότι δὲν ἐφέραμεν ἀμερικανικοὺς νὰ μᾶς διδάξωσι τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀμερικανικῶν σπόρων, σήμερον, ἔνεκα ἀλλεπαλλήλων ἀποτυχιῶν, οὐδεὶς τῶν σπόρων ἐκείνων καλλιεργείται ἐν Ἑλλάδι, πολλὰ δὲ θύματα ἔγιναν τῆς τῆς τῆς ἀπειρίας μας. Προσεχῶς θέλω ἐξήγησαι κατὰ τί ἀπέτυχεν ἡ καλλιέργεια αὕτη.

Ὁ σημερινὸς κόσμος εἶναι κόσμος βιομηχανικός. Τάσσει λοιπὸν τὸν βάμβακα εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν τοῦ σίτου. Ὁ ἄνθρωπος, καθὼς ἔχει ἀνάγκην νὰ φάγη, οὕτω καὶ νὰ ἐνδυθῇ. Καταπληκτικὸν εἶναι τὸ ποσὸν τοῦ παγκοσμίου βάμβακος, καὶ ὅμως ὁ οἰκονομικὸς κόσμος ἀναγνωρίζει ὅτι, ὅσον αὐξάνει ὁ

βάμβαξ, τοσοῦτο θὰ συναυξάνη καὶ ἡ βιομηχανία τῶν κλωστηρίων καὶ τῶν ὑφαντηρίων, ἡ δὲ κατανάλωσις τῶν ὑφασμάτων θὰ πολλαπλασιαῖται ἐπ' ἄπειρον. Ἡ μεγάλη παραγωγή αὐξάνει ἀναγκαιῶς καὶ τὴν κατανάλωσιν, ἀρκεῖ μόνον οἱ οικονομικοὶ ὄροι τῆς παραγωγῆς νὰ ἦναι τοιοῦτοι, ὥστε ν' ἀποβαίῃ αὕτη ὠφέλιμος. Ὁ βάμβαξ λοιπὸν θὰ ἦτο πολυτιμότερον προϊόν διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἂν ἐγνωρίζαμεν τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀμερικανικῶν, κυρίως, εἰδῶν, καὶ ἡ γεωργία ἦτο, καὶ παρ' ἡμῖν, ὅποια εἶναι εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Αὐτὸς ὁ χρυσὸς εἶναι προϊόν ἐπιζήμιον. ὅταν αἱ δαπάναι τῆς ἐκμεταλλεύσεώς του ὑπερβαίνουσι τὸ ἀπαιτούμενον μέτρον, καὶ ἡ καθαρὰ πρόσδοδος εἶναι ἐλαχίστη, ἢ ὑποδεστέρα τῶν δαπανῶν. Τοῦτ' αὐτὸ παθαίνομεν καὶ ἡμεῖς, μετερχόμενοι τὴν γεωργικὴν βιομηχανίαν. Ὅλοι οἱ θερμοὶ τόποι, ἔνθα εὐδοκιμεῖ ἡ τοῦ βάμβακος καλλιέργεια, ὑπερεπλούτησαν. Διὰ τί δὲν ἐπλούτησε καὶ ἡ Λεβαδία; Ἐπαναλαμβάνω τὴν στερεότυπον ἀπάντησίν μου: Διότι οἱ οἰκονομικοὶ καὶ τεχνικοὶ ὄροι τῆς καλλιέργειας εἶναι ἐπιζήμιοι. Εἰς τὴν μικρὰν ταύτην φράσιν συνίστανται ὅλοι οἱ νόμοι καὶ οἱ προφῆται. Μελετήσατε τὸ ζήτημα, καὶ θέλετε πεισθεῖ ὅτι, ὑπὸ τοιούτους ὄρους, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ γεωργία, καὶ διὰ τοῦτο γεωργοὶ καὶ ἰδιοκτῆται, ἐν Ἑλλάδι, εἶναι δουλοπάροικοι.

Ἀλλὰ, τίς θὰ μελετήσῃ τὸ μέγα τοῦτο ζήτημα; Μήπως ὑπάρχει σῶμά τι, περικλεῖον ἐν ἑαυτῷ ὅλα τὰ φῶτα καὶ ὅλην τὴν πείραν τοῦ τόπου, τὸ ὅποῖον καὶ ἐνασχολῆται εἰς τοιούτου εἶδους ζητήματα! Πρὸ εἰκοσαετίας, ἡ κυβέρνησις τῆς ἀμερικανικῆς ἡμοσπονδίας ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν ἡμετέραν λεπτομερεστάτας πληροφορίας περὶ τῆς παρ' ἡμῖν καλλιέργειας τοῦ βάμβακος, καὶ περὶ τῶν οικονομικῶν καὶ τεχνικῶν ὄρων αὐτῆς. Ἡ ἀίτησις αὕτη ἦτο γενικὴ πρὸς ἀπάσας τὰς κυβερνήσεις τῶν μεσημβρινῶν κλιμάτων, καὶ οὕτως ἐσώθημεν! Ἐσιώ-

πήσαμεν, διότι δὲν ἤξεύραμεν τί νὰ εἴπωμεν, ἀφήσαμεν δὲ τὰς ἄλλας κυβερνήσεις ν' ἀπαντήσωσι. Ἰδιώτης δὲ φιλογέωργος ἀπήντησε, διὰ τινος ξένης ἐφημερίδος, ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀπάντησίς του ἐμαρτύρησε τὴν περὶ τὰ γεωργικὰ ἀκηδίαν μας.

Ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν εἰσέτι τὰ διάφορα εἶδη τῶν βαμβακίων, τῶν καλλιεργηθέντων ἄλλοτε, καὶ καλλιεργουμένων ἤδη, εἰς τὰ διάφορα βαμβακοφόρα μέρη. Καὶ αὐτὰ τὰ εἶδη, τὰ καλλιεργούμενα εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐπίσης τὰ ἀγνοοῦμεν! Ἐν γένει τὰ βαμβάκια διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις, τὴν τῶν κοντομάλλων ἢ βραχυτενῶν, καὶ τὴν τῶν μακρομάλλων ἢ μακροτενῶν (*courte soie* καὶ *longue soie*). Ταύτην καὶ μόνην τὴν γενικὴν διαίρεσιν ἀναγνωρίζει τὸ ἐμπόριον, ἐκτὸς τῶν διαφόρων παραλλαγῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσιν ὑποδιαίρέσεις, πηγαζούσας ἐκ τῶν λοιπῶν πλεονεκτημάτων, ἢ μειονεκτημάτων, ἐκάστου εἶδους, καὶ τοῦ χρώματος αὐτοῦ.

Βεβαίως, ἐκ τῶν ἡμετέρων εἰδῶν, τὸ καλῆτερον εἶναι τὸ τῆς Λεβαθίας, παραγόμενον ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἐπιχωρίου ἐκεῖ σπόρου. Τὸ εἶδος τοῦτο κατέχει θέσιν μετὰ τῶν μακρομάλλων καὶ κοντομάλλων βαμβακίων. Ἡ Πελοπόννησος κάμνει, ὡς ἐπιτοπλεῖστον, χρῆσιν ἰδίου σπόρου. Ὁ βάμβαξ αὐτοῦ εἶναι κοντόμαλλος, ἢ δὲ καρποφορία του μετριωτάτη, μὴ ὑπερβαίνουσα τὰς 25—30 ὀκάδας, κατὰ στρέμμα, ἐνῶ ἡ καρποφορία τοῦ σπόρου τῆς Λεβαθίας ὑπερβαίνει τὰς 70—80, φθάνει δὲ ἐνίοτε καὶ μέχρι τῶν 100 ἀκαθάριστον.

Ἐν γένει τὰ πλεῖστα τῶν ἐν Ἑλλάδι καλλιεργουμένων εἰδῶν βάμβακος καλλιεργοῦνται ἐτησίως. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ εἶδη ζώσιμα, καλλιεργούμενα, κυρίως, εἰς τινὰς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, περὶ ὧν οὐδεμίαν ποτε μελέτην ἐγένετο, οὐδ' ὑπάρχει περὶ τῆς καλλιεργητικῆς αὐτῶν μεθόδου ἀκριβῆς περιγραφή. Γνωρίζω ὅμως ὅτι τὰ ζώσιμα ταῦτα βαμβακοφόρα σχηματίζονται εἰς δενδρούλια, καρποφοροῦν δὲ, ἄλλα ἐπὶ τρία

ἔτη, ἄλλα ἐπὶ τέσσαρα, ἄλλα ἐπὶ ἑπτὰ, καὶ ἄλλα ἐπὶ πλείονα. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ τὸ εἶδος τῆς Λεβαδίας ἠδύνατο νὰ κατασταθῇ ζώσιμον, διότι, ἂν ᾗναι ἀληθεῖς αἱ δοθεῖσαι μοι πληροφοριαί, ἡ ρίζα βλαστάνει καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον τῆς σπορᾶς του ἔτος. Ἄλλ' οὐδεμία ἀπόπειρα, κῦρος ἀληθείας ἔχουσα, ἔλαθέ ποτε χώραν, πρὸς βεβαίωσιν τῆς ιδιότητος ταύτης. Αἱ γεωργικαὶ δοκιμαί, ἐν Ἑλλάδι, εἶναι πράγματα ἄγνωστα, ἐνῶ αὐταὶ καὶ μόναι δύνανται νὰ ὀδηγήσωσιν εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ν' ἀποκαλύψωσι μυστήρια ὠφελιμώτατα. Εἰς μόνας τὰς νομοθετικὰς δοκιμὰς, καὶ μάλιστα τὰς ἀφορώσας τὴν ψῆφον τοῦ λαοῦ, εἴμεθα λίαν ἔκδοτοι.

Ἵπεσχέθην νὰ ὀμιλήσω περὶ τῆς ἀποτυχίας τῶν ἐξωτερικῶν σπόρων, καὶ τοῦτο ἐρχομαι νὰ ἐκπληρώσω τώρα.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν πρωτίστων, ἡ κυρίων, εἰδῶν βάμβακος, καλλιεργουμένων εἰς τὰς ὀμοσπόνδους πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, καὶ εἰς ἄλλα τινα μέρη αὐτῆς, καλλιεργοῦνται προσέτι καὶ ἄλλα εἶδη, ἀποκτηθέντα διὰ τῆς μίξεως τοῦ ἐνὸς μετὰ τοῦ ἄλλου εἶδους, καὶ ἀποτελοῦντα ποικιλίαν (*varieté*). Τὰ τρία πρωτότυπα, ἡ κύρια, εἶδη εἶναι 1) Τὸ μελανόσπορον ἢ νησιωτικὸν (*sea island cotton*), τὸ μᾶλλον μακρόμαλλον, καὶ τὸ ὠραιότερον καὶ πολυτιμότερον βαμβάκιον τοῦ κόσμου, τιμώμενον, ἐν ὀμαλαῖς περιστάσεσι, τέσσαρα καὶ ἐπέκεινα φράγκα τὸ χιλιόγραμμον (312 δράμια). Τὸ εἶδος τοῦτο ὀνομάζουσιν οἱ γάλλοι γεωργιανόν, ὡς ἐκ τοῦ τόπου, ἐνθα, κατ' ἐξαιρέσιν, καλλιεργεῖται. 2) Τὸ πρασινόσπορον, ἀνῆκον εἰς τὴν τάξιν τῶν κοντομάλλων βαμβακίων, καὶ γνωριζόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Upland cotton*, ἦτοι ὀρεινόν. 3) Τὸ ναγκίν, ἢ κοκκινόμαλλον, σχετικῶς κοντόμαλλον καὶ τοῦτο, διακρινόμενον ἰδίως εἰς δύο εἶδη, τὸ μακρόμαλλον καὶ κοντόμαλλον. Τὰ εἶδη ταῦτα τῶν ἐρυθροβαφῶν βαμβακίων καλλιεργοῦνται καὶ εἰς τὴν Βρασιλίαν, εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὸ Σιάμ, εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Ἀφρικῆς παράλια, εἰς τὰς Φιλιππείας

νήσους και εἰς τὴν Μελίτην. Καλλιιεργεῖται, προσέτι, τὸ κοντόμαλλον ναγκίν, ἀλλ' εἰς ἐλαχίστην ποσότητα, και εἰς τινὰς τῶν ἡμετέρων κυκλάδων, διὰ σπόρου ἐγχωρίου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων τριῶν πρωτοτύπων εἰδῶν ἐκαλλιιεργήθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς μικρὰς ἐκτάσεις, τὸ πρῶτον, ἦτοι τὸ πολύτιμον νησιωτικόν, και τὸ τρίτον, ἦτοι τὸ κοντόμαλλον ναγκίν. Προσέτι ἐκαλλιιεργήθη και ἐκ τῶν ποικιλιῶν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἔκαμα λόγον, τὸ τῆς Νέας Ὁρλεάνης, τὸ κυρίως καλλιιεργούμενον ἐν τῇ Λουϊσιάνῃ, κατορθώθη δὲ ἡ ποικιλία αὕτη διὰ τῆς χρήσεως τοῦ σπόρου τοῦ μακρομάλλου νησιωτικοῦ. Τὸ εἶδος τοῦτο, ἦτοι τὸ τῆς Νέας Ὁρλεάνης, εἶναι ὠραιότατον, και ἐφαίνεται ὡς τὸ μᾶλλον ἐπιτήδειον εἰς τὴν κατὰστασιν τῶν ἡμετέρων γαιῶν και τῶν ἡμετέρων γεωργικῶν ἐργασιῶν. Ἀλλὰ, και τούτου τὴν καλλιίεργειαν, ὡς και τοῦ νησιωτικοῦ, ἠγαγκάσθησαν οἱ ὀλίγοι καλλιιεργηταὶ αὐτῶν νὰ τὴν παραιτήσωσι, διότι ἀπέβαιναν ἐπιζημιωτάτη. Τὰ φυτὰ τοῦ τῆς Νέας Ὁρλεάνης ἐπέτυχον θαυμασίως, και τὰ καρύκιά των ἦσαν ἀφθονώτατα, ὠριμάζον ὅμως ὅλα διὰ μιᾶς, και δυσκόλως ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἡ συλλογή των τόσον ταχέως, ὥστε νὰ προληφθῇ ἡ εἰς τὴν γῆν κατὰπτωσις των, και μάλιστα ἐν καιρῷ βροχῆς. Τὰ φυτὰ ἐπίσης τοῦ νησιωτικοῦ ἀνεπτύσσοντο εὐδοκίμως, και τὰ καρύκιά των ἀφθονα, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ὀλίγιστα ὠριμάζον, και ταῦτα λίαν βραδέως, ὥστε, ἐρχομένων τῶν βροχῶν, κατεστρέφοντο. Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα πρέπει ν' ἀποδοθῶσιν εἰς ἐλλείψεις σπουδαίας τῆς καλλιίεργείας, διότι ἤ τε φύτευσις και ἡ καλλιίεργεια ἐγένοντο κατὰ τοὺς κανόνας τῆς φυτεύσεως και τῆς καλλιίεργείας τοῦ ἐγχωρίου βάμβακος. Αἱ ἀποτυχίαι λοιπὸν μεγαλοφάνως ἔλεγον ὅτι πρέπει νὰ μάθωμεν τὴν ἀμερικανικὴν καλλιίεργειαν, ἠξέυραμεν δὲ, ἡ ἔπρεπε νὰ τὸ ἠξέυραμεν, ὅτι τὸ νησιωτικὸν βαμβάκιον ἐπιτυχεῖ χάνει λαμπρῶς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀλγερίας, ἦτις παράγει σήμερον ἐξ αὐτοῦ ποσὰ μεγάλα, ἐξ ὧν τινὰ ὑπερτεροῦσι, κατὰ

τὴν ποιότητα, καὶ αὐτὸ τὸ ἀμερικανικόν. Δὲν ἠδυνάμεθα λοιπὸν ν' ἀμφιβάλωμεν ὅτι τὸ πολυτιμότερον αὐτὸ προϊόν ἠθελεν ἐπιτύχει καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια, ἂν ἐκαλλιεργεῖτο κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἀμερικανικῆς καλλιέργειας. Ἐγκαίρως δὲ ἐγένετο γνωστὴ ἡ αἰτία τῆς ἀποτυχίας μας, καὶ ὁ σοφὸς καὶ πολὺκλαυστος εἰσηγητὴς καὶ ἑλλανοδίκης τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ἐν τῇ πρώτῃ Ὀλυμπιακῇ ἐκθέσει, κατὰ τὸ 1859, ἔγραφε τὰ ἑφεξῆς.

«Ὅτι τὸ νησιωτικόν τῆς γεωργίας βαμβάκιον δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἀλγερίαν, δὲν ἐπιδέχεται καμμίαν ἀμφισβολίαν. Τοῦτο δύναται νὰ καλλιεργηθῇ εἰς κλίματα τῶν ὁποίων ἡ ἐνιαύσιος μέση θερμοκρασία δὲν εἶναι κατωτέρα τῶν 16 βαθμῶν, ἡ δὲ θερμοκρασία τῶν ἡμετέρων παραλίων εἶναι 17,50. Τί λείπεται λοιπὸν διὰ νὰ γίνῃ παραδεκτὸν τὸ βαμβάκιον τοῦτο, ὅπως ἐνασχοληθῇ ὁ γεωργός μας εἰς τὴν παραγωγὴν του; Οὐδὲν ἄλλο παρὰ νὰ διδαχθῇ τὴν καλλιέργειάν του, καὶ νὰ γίνωσι γνωστοὶ οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι τῆς προτιμήσεως τῆς καλλιέργειας αὐτοῦ, χορηγηθῶσι δὲ ὅλα τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἐξοδεύσεως. Πρέπει ν' ἀποδειχθῇ π. χ. ὅτι, ἐγκλιματιζόμενον τὸ δεῖνα βαμβάκιον, δὲν μεταβάλλεται, οὔτε κατὰ τὸ μῆκος, οὔτε κατὰ τὴν λεπτότητα, οὔτε κατὰ τὴν ἐλαστικότητα, οὔτε κατὰ τὸ χρῶμα, πρὸς τοῦτο δὲ νὰ γίνεται, ἐκάστοτε, σύγκρισις πρὸς τὸ γνήσιον προϊόν τῆς γενεθλοῦ αὐτοῦ χώρας. Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν τὰς τρεχούσας αὐτοῦ τιμὰς, ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῆς τε παραγωγῆς καὶ τῆς καταναλώσεως, διὰ νὰ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἂν μᾶς συμφέρῃ ἡ παραγωγὴ τοῦ. Πρέπει νὰ δοκιμάσωμεν πολλῶν εἰδῶν βαμβάκια, καλλιεργοῦντες αὐτὰ, κατὰ τὰς μεθόδους τῆς καλλιέργειας των, διὰ νὰ ὀδηγηθῶμεν πρὸς τὸν ἐκ τούτων ἀφίνει μεγαλύτερον καθαρὸν εἰσόδημα . . . Ἀλλ' ἡ τῶν ἀντικειμένων τούτων φροντίς δὲν εἶναι τῆς συνήθους ὑπαλληλίας, ἢ τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας ἔργον. Ἡ κ υ

βέρνησις ὀφείλει νὰ συσῆσῃ φυτοκομεῖα καὶ δενδροκομεῖα ἐγκλιματίσεως, τῶν ὀποίων τὴν διοίκησιν ν' ἀναθέσῃ εἰς χεῖρας ἐπιστήμονος ἀνδρὸς, ἐπισκεπτομένου, ἐκάστοτε, ὅμοια καταστήματα τῆς Εὐρώπης, ἰδίως δὲ ἐκεῖνα τῆς Ἀλγερίας, καὶ τηροῦντος σχέσεις μὲ αὐτὰ, ὀδηγουμένου δὲ ἐκ τῶν ἔργων ἐκείνων, καὶ δημοσιεύοντος τὰς εἰς τὸ κλίμα ἡμῶν ἰδικὰς του καλλιέργειας, πρὸς ὀδηγίαν τῶν γεωργῶν. Μόνον, διὰ μέσων τοιούτων, ἡδύνατο νὰ φωτισθῇ ὁ ἡμέτερος γεωργὸς ἢ κτηματίας, καὶ νὰ καταπεισθῇ ὅτι, ἡ μία καλλιέργεια εἶναι ἐπικερδέστερα καὶ προτιμοτέρα τῆς ἄλλης» (α).

Τρεῖς ἤδη ἐτελέσθησαν Ὀλυμπιακαὶ ἐκθέσεις, καὶ ὅμως τίς ἐπεμελήθη, ἕως τῶρα, νὰ γνωρίσῃ τὰ γενικὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν, ἐξ ὧν ἤθελον γίνεαι γνωσταὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς γεωργίας μας! Διατί λοιπὸν γίνονται αἱ ἐκθέσεις αὗται; Παιδιάς χάριν, ἢ διὰ νὰ εἰσέρχονται καὶ ἐξέρχονται τὰ πλήθη χάσκοντα, οἱ δὲ σοφοὶ μας χασμῶμενοι! Ποῖα εἶναι τὰ πορίσματα τὰ ὀποῖα ἡ ἀθηναϊκὴ σοφία ἡδυνήθη ν' ἀντλήσῃ ἐκ τῆς ἐργασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἥτις, τρεῖς ἤδη, καὶ ἐντὸς εἰκοσαετίας, παρετέθη εἰς τὴν κρίσιν καὶ τὴν δοκιμασίαν της; Ὁ λαὸς ἐργάζεται, ὅσον αἱ δυνάμεις του συγχωροῦσιν, ἢ ἐπιστήμη ὅμως τί κάμνει; ἢ δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη, καὶ οἱ νομιζόμενοι σοφοὶ εἰσέρχονται καὶ αὐτοὶ καὶ ἐξέρχονται, ὡς εἰσέρχεται καὶ ἐξέρχεται ὁ χυδῆν λαός; Οὐδένα λοιπὸν σκο-

(α) Ὁ εἰσηγητὴς οὗτος ἦτον ὁ γεωργικώτερος τῶν ἑλλήνων τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς, ὁ πολυπόθητος Νικόλαος Ἐμμανουήλ, ἐκ Κρήτης. Τὰ ἔργα αὐτοῦ μαρτυροῦσι τὴν γεωργικὴν του πολυμάθειαν καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς ἐγχωρίου γεωργίας προσπάθειάς του.

πὸν θὰ ὑπηρετήσῃ ἡ μεγαλοδωρία τοῦ Εὐαγγέλιου Ζάππα;

Περὶ τοῦ ἀμερικανικοῦ νησιωτικοῦ βαμβακίου, ἰδίως, τοῦ παραδόξως παρ' ἡμῖν ἀναβαπτισθέντος σισλανδικοῦ, ὀφείλομεν, πάσῃ δυνάμει, νὰ προσπαθήσωμεν, διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀξίαν, καὶ τὴν αὐξάνουσαν ζήτησίν του. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπανέρχομαι εἰδικώτερον εἰς αὐτό. Αἱ προηγούμεναι ἀποτυχῆαι δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀποθαρρύνωσι, διότι, ὡς εἴρηται, δὲν ἐκαλλιέργησαμεν αὐτὸ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς καλλιέργειας του. Ὅταν εἰς τὴν Ἀλγερίαν ἐπιτυχάνῃ, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν ἐπιτύχῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ τῶν ἑλληνικῶν παραλίων θερμότης εἶναι ἀνωτέρα τῆς θερμότητος τῶν παραλίων τῆς Ἀλγερίας, εἰς τὸ βαμβάκιον δὲ αὐτὸ οὐδεμία θερμότης εἶναι ὑπερβολικὴ, εὐδοκιμεῖ δὲ μεγάλως εἰς τὰς ἐκ προσχώσεων σχηματισθείσας γαῖας, παρὰ τὴν θάλασσαν ἰδίως, διότι ἀγαπᾷ τὴν ἀλατοῦχον ἀτμοσφαῖραν. Μετὰ μείζονος λοιπὸν θάρρους δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ δοκιμάσωμεν πρεπόντως τὴν καλλιέργειαν τοῦ βαμβακίου τούτου εἰς ἅλα τὰ μεσημβρινὰ παράλιά μας, καὶ εἰς ὅλους τοὺς πρὸς μεσημβρίαν κόλπους καὶ κολπίσκους μας, ὡς λ. χ. εἰς τὰς παραλίας τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Ἡλείας, τῆς Τριφυλίας, τῆς Μεσσηνίας, τῆς Λακωνίας, τοῦ Ἄργους, καὶ ὅλων τῶν ἐμμεσημβρινῶν νήσων μας. Τὰ μέρη ταῦτα δύνανται νὰ χορηγήσωσι πλεῖστα ἐδάφη, κατάλληλα, ἢ γειννίασις δὲ τῆς θαλάσσης, καὶ θαλασσιῶν ἰδίως λιμνῶν, εἰς πολλὰ ἐκ τῶν ἀνωτέρω μερῶν, θὰ προσπορίζωσι τὴν ἀπαιτουμένην ἀλμυρὰν ἀτμοσφαῖραν, καὶ προσέτι τὴν θαλασσίαν ἰλὺν, (τὸ βούλκον, vase salée), τοσοῦτο ἀναγκαίαν, ὡς λιπασμὸν, εἰς τὴν θρέψιν τοῦ φυτοῦ, καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἀφθόνου καὶ ὑγιοῦς καρποφορίας. Ἀλλὰ, τὸ ἐπαναλαμβάνω, ὀφείλομεν νὰ μάθωμεν τὴν καλλιέργειάν του.

Τὴν ἐν γένει παραγωγὴν τοῦ βάλβακος εὐρίσκω μίαν τῶν καλητέρων εἰς τὸ κλίμα μας παραγωγῶν, καὶ διὰ τοῦτο νο-

μίζω ὅτι πρέπει νὰ ἐμψυχωθῆ, διὰ πάσης θυσίας. Ἐχω λοιπὸν ἀκόμη λόγους νὰ προσθέσω, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι καὶ οἱ λόγοι οὗτοι δύνανται νὰ προκαλέσωσι συντονωτέραν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου.

Πῶποτε ὁ κόσμος δὲν θὰ παύσῃ νὰ ἔχῃ ἀνάγκην τοῦ βάλυβανος, διότι πῶποτε πλέον δὲν θὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνδύεται, ὡς δὲν θὰ παύσῃ καὶ ἀπὸ τοῦ νὰ τρώγῃ, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἐλλείψεις αὗται προξενοῦσι τὸν θάνατον. Καὶ καθ' ἃ εἶπον καὶ προηγουμένως, ὅσον θὰ αὐξάνῃ ἡ παραγωγὴ τοῦ βάλυβανος, τοσοῦτο θὰ ὠθεῖται πρὸς τὰ πρόσω ἡ βιομηχανία τῶν κλωστηρίων καὶ τῶν ὑφαντηρίων, ἥτις εἶναι ἡ μεγαλύτερα τοῦ κόσμου βιομηχανία, μετὰ τὴν γεωργίαν. Ἀλλὰ, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων προκύπτει, πρέπει νὰ ἐκλέξωμεν τὴν καλλιέργειαν τῶν καλητέρων καὶ ἐπικερδεστέρων εἰδῶν, καὶ διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν εἰς τὴν ἐκλογὴν ταύτην, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ εἶδη ἐκεῖνα, τὰ συνενοῦντα ὅλους τοὺς οἰκονομικοὺς ὅρους, ἀπέναντι τῶν ἐνδεχομένων πρόσκομμάτων, πρέπει νὰ καταρτίσωμεν εὐρύχωρα φυτώρια, εἰς τὰ ὅποια νὰ γίνωσιν ὄλαι αἱ ἀναγκαῖαι δοκιμαίαι, μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς ἀκριβείας, ν' ἀνατεθῆ δὲ ἡ διεύθυνσις καὶ ἐπιμέλεια τῶν φυτωρίων τούτων εἰς ἀμερικανὸν εἰδήμονα. Ἄν ἐπιτύχωμεν, ἰδίως, εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν δύο ἐξαιρέτων εἰδῶν, τοῦ νησιωτικοῦ καὶ τοῦ ὀρλεανικοῦ, ἢ, εἰδικώτερον, τοῦ λουϊσιανικοῦ, θ' ἀποκτήσωμεν παραγωγὴν πλουσιωτέραν πάσης ἄλλης, τόσον ἕνεκα τῶν προϊόντων αὐτῶν, ὡς προϊόντων τῆς γῆς, ἐκ τῶν μᾶλλον ζητουμένων, καθὼς προσέτι καὶ διὰ τὸν συνδυασμὸν τῆς ἐγγείου ταύτης βιομηχανίας μετὰ τῆς τεχνικῆς βιομηχανίας τῶν νημάτων καὶ τῶν ὑφασμάτων, ἥτις μόλις ἤρξατο παρ' ἡμῖν, καὶ ὑπόσχεται ἀνάπτυξιν προοδευτικὴν, ἡ ἀνάπτυξις δὲ αὕτη θὰ ἐξασφαλισθῆ, ἅμα ὁ τόπος δυνηθῆ νὰ χορηγῆ ἄφθονον τὴν πρώτην ὕλην. Πόσον εὐτυχεστέρα θὰ ἦτον ἡ ἀγγλικὴ τῶν νημάτων καὶ τῶν ὑφασμάτων βιομηχανία,

ἂν τὸ ἀγγλικὸν ἔδαφος παρήγαγε τὸν βάμβακα, τὸν ὁποῖον ἀναγκάζεται ν' ἀγοράζῃ ἐκ τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ κόσμου! Διὰ τὴν Ἑλλάδα, δυναμένην νὰ περᾶξῃ ἄφθονον καὶ καλὸν βάμβακα, ὁ συνδυασμὸς οὗτος ἡμπορεῖ νὰ ἀποβῆ πηγὴ πλούτου ἀφθονωτάτου, καὶ ὁ Πειραιεὺς νὰ μεταβληθῇ εἰς ἄλλην Μαγκεστρίαν τῆς Ἀνατολῆς ὅλης. Βεβαίως, ἢ Ἑλλάς, οὔτε ἐπρέσβευσεν, οὔτε θὰ πρεσβέυσῃ, ἐλπίζω, ποτὲ, ὅτι ἡ χειροτεχνικὴ βιομηχανία ἀντιστρατεύεται κατὰ τῆς γεωργίας, οὐδ' ὅτι τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον καταπολεμεῖ τὴν ἐγγύριον παραγωγὴν, οὐδὲ, περιπλέον, ὅτι ἡ γεωργία ἡμῶν πρέπει νὰ ζῆ διὰ προνομίων. Ἡ Ἑλλάς πρέπει ν' ἀφήσῃ τὰ πάντα ἐλεύθερα, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ προοδεύσῃ, καὶ ἐπειδὴ εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κοσμοπολιτοῦ αὐτῆς βίου, ὀφείλει νὰ περιποιηθῇ, ἐξίσου, σύμπασαν τὴν βιομηχανίαν, γεωργικὴν τε καὶ χειροτεχνικὴν, ὡς καὶ τὴν ἐμπορίαν, καὶ νὰ θεωρῇ αὐτὰς ὡς τρεῖς ἀδελφὰς, δυναμένας νὰ συζήσωσιν ἐν ἀρμονίᾳ, ἀλληλοβοηθούμεναι. Τὸ μέγιστον δὲ, καὶ σπουδαιότατον, οἰκονομικὸν ζήτημα εἶναι τὸ νὰ τηρηθῇ σταθερὰ ἰσορροπία μεταξὺ γεωργίας, βιομηχανίας καὶ ἐμπορίου, ἢ ἐπιτυχῆς δὲ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου, σχετικῶς πρὸς τὸν τόπον, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σοφίας τῶν κυβερνώντων, διότι ἡ τοιαύτη ἰσορροπία εἶναι ἡ ἐδραιωτέρα βάσις πάσης εὐημερούσης κοινωνίας. Γεωργία εὐτυχοῦσα, καὶ βιομηχανία ἀκμάζουσα, συναμιλλῶνται πρὸς ὑποστήριξιν ἐμπορίας ζωηροτάτης. Ἀλλ' ἡ γεωργία εἶναι ἡ βάσις, εἶναι τὸ θεμέλιον. Πᾶν ἔθνος ὀφείλει νὰ φωτίσῃ καὶ ἐμφυσώσῃ τὴν γεωργίαν του, ἀλλὰ συγχρόνως χρεωστεῖ νὰ προβαινῇ, ἀναλόγως, καὶ εἰς πᾶν ὅ,τι χρήσιμον πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ἐμφύχωσιν τῆς χειροτεχνικῆς του βιομηχανίας καὶ τῆς ναυτιλίας του. Ἄς δοθῇ λοιπὸν, κατ' ἐξαιρέσιν, χεῖρ βοηθητικὴ εἰς τὴν ἑγγεῖον ἐκείνην παραγωγὴν ἣτις δύναται νὰ διαθρέψῃ τὴν σπουδαιωτέραν τῶν χειροτεχνικῶν βιομηχανιῶν, παρέχουσαν πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας. Ἄς ἐξελθῶμεν, τελοσπάν-

των, τῆς πνιγηρᾶς στενωποῦ τῶν σταφίδων, καὶ πάλιν σταφίδων, διὰ τὴν εὐρεθῶμεν εἰς τὴν μεγάλην πλατείαν, ἔνθα τελεῖται ἡ μεγαλοπρεπὴς πανήγυρις τῶν κοσμοπολιτικῶν προϊόντων· ἃς ὠθήσωμεν τὸ ἔθνος εἰς τὴν παγκόσμιον παλαίστραν, ἔνθα παλαίει ὅλος ὁ πολιτισμένος κόσμος ὑπὲρ τῆς εὐημερίας ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Τὸ νησιωτικὸν ἀμερικανικὸν βαμβάκιον εἶναι πάντοτε περιζήτητον, εἰς τὴν Γαλλίαν ἰδίως, διότι, δι' αὐτοῦ, κατασκευάζονται αἱ ἐξαίσιαι μουσελῖναι καὶ ὅλα τὰ ἀξιόλογα καὶ πολυτιμα ὑφάσματα τῆς Ταράρας, τοῦ Σαιντ Κεντιέν, τῆς Ἀλσατίας κλ, ὅλαι αἱ λεπτόταται καὶ ἀραχνοειδεῖς δαντέλλαι, καὶ ὅλα τὰ λεπτότατα ἐκεῖνα νήματα, ὧν ὁ ἀριθμὸς φθάνει μέχρι τοῦ 600 ! Τὸ δὲ ὀρλεανικὸν εἶναι χρησιμώτατον εἰς ὅλα τὰ δευτερεύοντα ὑφάσματα. Διὰ τοῦτο, συνιστῶ θερμῶς τὴν κατόπιν δοκιμῶν καλλιέργειαν αὐτῶν κυρίως. Ἀλλὰ, καὶ πᾶν ἄλλο εἶδος, δοκιμαζόμενον καὶ ἀποδεικνυόμενον ὡφέλιμον, πρέπει νὰ τὸ ἐγκλιματίσωμεν, διότι ἡ ποικιλία σώζει τὴν γεωργίαν. Οὐδ' αὐτὸ τὸ βαμβάκιον τῆς Λεβαδίας εἶναι φρόνιμον νὰ παραμελήσωμεν, ὡς πολλοῦ λόγου ἄξιον· πρέπει ὅμως νὰ σπουδάσωμεν τοὺς οἰκονομικοὺς τοῦ ὄρου, διὰ νὰ εὐρωμεν τρόπον παραγωγῆς εὐθνητέρας, καὶ προλάβωμεν τὴν πλήρη ἐγκατάλειψιν τῆς καλλιέργειας του, ἀφοῦ βλέπομεν ὅτι, ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, ἐπαισθητῶς ἐλαττοῦται. Ὡσαύτως δὲ πρέπει, διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως φυτωρίων, νὰ δοκιμάσωμεν καὶ ὅλα τὰ κύρια εἶδη, καὶ ὅλας τὰς παραλλαγὰς, ἀπάντων τῶν βαμβακίων, ὅχι μόνον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀνατολῆς ὅλης. Ὁ πεφωτισμένος ἄνθρωπος, ἀνερευῶν καὶ ἐντὸς αὐτῆς ἀκόμη τῆς βαρβαρότητος, ἐνδέχεται νὰ ἀνεύρη, εἰς γωνίαν τινα, εἶδος τι βαμβακίου παραγωγικωτέρου, εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ὁποίου νὰ δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ὄροι οἰκονομικώτεροι.

Ἀλλὰ καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ βάλσαμου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς

τελειοποιήσεως τῆς ἀροτραίας καλλιεργείας. Διὰ τοῦτο, πολλὰκις ἐπανέλαβα ὅτι βάσις τῆς γεωργικῆς ἡμῶν βελτιώσεως πρέπει νὰ τεθῆ ἡ τελειοποίησις τῆς ἀροτραίας καλλιεργείας, ὡς εἰδικώτερον θέλω ὀμιλήσει εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον. Μὲ τὰ ἀνασκαπτικὰ τῆς γῆς ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα σήμερον ἔχομεν, εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἡ γεωργία μας νὰ βελτιωθῆ καὶ νὰ εὐημερήσῃ, καὶ οὐδεμία τῶν γνωστῶν ἐν τῷ τόπῳ καλλιεργειῶν, περὶ τῶν ἀτελειῶν τῶν ὁποίων γράφω ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, θὰ ἠμπορέσῃ νὰ διορθώσῃ τὰς ἐλλείψεις τῆς, καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον τῆς.

§ 5. Καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ.

Καθὼς τὸ βαμβάκιον, οὕτω καὶ ὁ καπνὸς καλλιεργεῖται παντοῦ. Ἀμφότερα τὰ προϊόντα ταῦτα εἶναι κοσμοπολιτικά, καὶ ἔχουσι τὴν γενικὴν πολιτογράφησιν ὅλων τῶν μερῶν τῆς γῆς, τόσον διὰ τὴν παραγωγὴν των, ὡς καὶ διὰ τὴν χρῆσιν των. Καὶ καλὰ τὸ βαμβάκιον· ἀλλὰ ν' ἀξιωθῆ τοιαύτης ἐξόχου τιμῆς ὁ καπνός, τὸ φοβερὸν αὐτὸ δηλητήριον! Πόσας ἀλλοκότους ἐπιθυμίας ἔχει ἡ ἀνθρωπίνη ὄρεξις, ἀλλὰ καὶ τί δὲν κάμνει, ἀφ' ἑτέρου, ἡ ἀνθρωπίνη δραστηριότης ὅπως τὴν εὐχαριστήσῃ, χάριν τοῦ κέρδους!

Ἐπιγίγνωσθαι γίνεται σήμερον χρῆσις, ἐν Ἑλλάδι, τοῦ ταμβάκου τῆς μύτης. Ὅλοι καπνίζουσιν, ἀπὸ τῶν νηπιῶν μέχρι τῶν ἐσχατογήρων. Καὶ κυρίαι ἀκόμη ὀρέγονται νὰ ὁμοιάσωσι τὰς ἰσπανίδας.

Ἡ Ἑλλὰς τάσσεται τρίτη, μεταξὺ ὅλων τῶν λοιπῶν τῆς Εὐρώπης ἐπικρατειῶν, εἰς τὴν κατανάλωσιν τοῦ καπνοῦ, τοῦτέστιν ἔρχεται ἀμέσως μετὰ τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὁλλανδίαν, ἐπικρατείας αἵτινες πρωτεύουσιν εἰς τὴν κατανάλωσιν τοῦ καπνοῦ.

Πάμπολλα εἶναι τὰ εἶδη τοῦ καπνοῦ, καὶ πολλαὶ αἱ ὑπο-

διαίρεσεις αὐτῶν εἰς ποιότητας, διακρινόμενας ὑπὸ τοῦ ἔμπορίου.

Τὸ προϊόν τοῦτο εἶναι πλούσιον, ὅταν ἐπιτύχη, ἀπαιτεῖ ὅμως καλλιέργειαν ἐπιμελημένην, κυρίως δὲ λιπασμούς ἀφθό-
νους καὶ ἰσχυρούς. Αἱ ἀνθρώπιναι ἐκκρίσεις εἶναι ὁ καταλλη-
λότερος λιπασμὸς πρὸς ἀφθονον παραγωγὴν καπνοῦ ποιότητος
ἀρίστης. Ἄν ἐγνώριζαν τοῦτο αἱ κυρίαί, βεβαίως δὲν θὰ ἐ-
κάπνιζαν!

Καλλιεργεῖται εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, καὶ τὸ
πλεῖστον τῆς παραγωγῆς καταναλίσκεται ἐντὸς τῆς ἐπικρα-
τείας. Οἱ τοῦ 1875 δημόσιοι πίνακες ἀναβιβάζουσι τὴν ὀλι-
κὴν παραγωγὴν εἰς ὀκάδας 1,856,375. Αἱ ἐπαρχίαι Ναυ-
πλίου, Ἄργους, Φθιώτιδος, Τριχωνίας καὶ Μεσολογγίου εἶναι
αἱ ἐπικρατέστεραι εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ καπνοῦ.

Οἱ ἑλληνικοὶ καπνοὶ εἶναι ἰδιόρρυθμοι, ὁ σπῆρος δὲ αὐτῶν
εἶναι ἐγχώριος. Αὐστηροὶ τὴν γεῦσιν, ἀβλαβεῖς τηρούμενοι,
ἀναπτύσσουσιν εὐωδίαν ἀρκετὴν, καὶ μάλιστα οἱ προερχόμε-
νοι ἐκ γῆς καταλλήλου. Καταστρέφονται ὅμως, ὡσεπιτοπλεῖ-
στον, εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀποξήρανσεως. Ἡ συλλογὴ γίνεται
ἀμελῶς καὶ ἀπροσέκτως, ἡ δὲ ἀποξήρανσις εἶναι βιναυσοτάτη.
Τὰ πλεῖστα τῶν φύλλων συλλέγονται ἄωρα, τοποθετοῦνται
δὲ, ἅμα συλλεγόμενα, εἰς ὑγρὰ καὶ ἀκάθαρτα καὶ δυσώδη καὶ
σκοτεινὰ μέρη, ἐνθα λαμβάνουσιν ὀσμὴν κακὴν, ἰδίως δὲ τὴν
ὀσμὴν τοῦ χώματος, ἐπισωρευόμενα δὲ ὁμοῦ, φύρδην μίγδην,
ὄριμα καὶ ἄωρα, ὑποβάλλονται εἰς πρόωρον καὶ ἄτακτον ζύ-
μωσιν, καὶ ἀποκτῶσιν ἰδιότητος ἀνωμάλου γεύσεως, ἀποβαι-
νούσης δυσαρέστου καὶ ἐνοχλητικῆς. Ἐκτιθέμενα δὲ εἰς ἀπο-
ξήρανσιν, πολλάκις μένουσιν ἀπλωμένα, ἢ ὀλιγώτερον, ἢ πε-
ρισσότερον, τοῦ δέοντος, εἰς τόπους ἐνθα ὀλίγος ἀήρ καὶ ὀλί-
γον φῶς εἰσέρχονται, τὰ στοιχεῖα δὲ ταῦτα εἶναι ἀναγκαϊό-
τατα εἰς ἀπόκτησιν χρώματος καλοῦ καὶ εἰς ἀποφυγὴν τῆς
σήμεως. Ἄλλ' ἢ ζύμωσις γίνεται λίαν ἀτέχνως καὶ λίαν ἀμε-

λῶς, μᾶλλον δ' εἶπειν, τυφλῶς, διότι δὲν εἶναι εἰς κατάστα-
σιν οἱ γεωργοὶ μας· νὰ διακρίνωσι τὸν βαθμὸν τῆς θερμότητος,
ἢ νὰ ἐνοήσωσιν ἐπὶ πόσον πρέπει νὰ μένωσιν ἐπισωρευμένα τὰ
φύλλα εἰς στιβάδας. Παρ' ἡμῖν, λοιπὸν, ἡ καλὴ ποιότητος τοῦ
καπνοῦ εἶναι ἔργον τύχης, καὶ οὐχὶ τέχνης, ὡς εἶναι εἰς τὰ
πλεῖστα καπνοφόρα μέρη. Διό, καὶ πολλοὶ καπνοὶ καταστρέ-
φονται εἰς τὸ στάδιον τῆς συλλογῆς καὶ τῆς ἀποξηράνσεως.

Οἱ ἑλληνικοὶ καπνοὶ, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀποστελλόμενοι,
χρησιμεύουσιν ἢ εἰς κατασκευὴν σιγάρων, φερόντων περικάλυμ-
μα ἐκ φύλλου ἀμερικανικοῦ, ἢ ἄλλου τινος ἐκλεκτοῦ καπνοῦ,
ὡς συμβαίνει εἰς τὰ σιγάρα τὰ κοινῶς πωλούμενα ὡς σιγάρα
τῆς Ἀθῆνας, καὶ εἰς σιγάρα πολλῶν ἄλλων εἰδῶν, ἢ ἀναμιγνύου-
νται μὲ ἄλλους καπνοὺς χειροτέρας ποιότητος, ὡσάκις μάλιστα
ἔχωσι χρῶμα, ὅπως οὖν καλὸν, καὶ εὐωδίαν τινα. Ἄν ὅμως,
οὔτε τὸ ἐν, οὔτε τὸ ἄλλο, τῶν προσόντων τούτων ἔχωσι, τότε
ἀναμιγνύονται πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ ποσοῦ μόνον.

Ἡ Ἀγγλία ἀγαπᾷ τὸ μέγα φύλλον καὶ τὸ ξανθὸν χρῶμα.
Οἱ ἄγγλοι, εἰς πλεῖστα ὅσα εἶδη, ἀδιαφοροῦσι διὰ τὴν γεῦ-
σιν, ἐνδιαφέρονται ὅμως, μεγάλως, εἰς τὴν μεγαλοπρεπεῖαν ἀνά-
πτυξιν τοῦ προϊόντος καὶ εἰς τὸ ὠραῖον τῆς θέας. Ἄν ἐγνωρί-
ζαμεν νὰ παράγωμεν καπνὸν μεγαλόφυλλον καὶ ξανθὸν, ἢ τοι-
αύτη ποιότητος ἠδύνατο νὰ κατασταθῇ περιζήτητος εἰς τὸ ἀγ-
γλικὸν ἐμπόριον. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται ἄλλως ν' ἀποκτη-
θῇ, εἰμὴ δι' ἄλλεπαλλήλων δοκιμῶν σπόρων καὶ καλλιέργειας,
καὶ διὰ καταλλήλου ἀποξηράνσεως εἰς τὰ διάφορα εἶδη τῶν
καπνῶν.

Ἡ Γαλλία ἠγόραζε, μέχρι τινός, τοὺς ἡμετέρους καπνοὺς.
Ἄλλ' ἔπειτα διέγραψεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ προγράμματος τοῦ μο-
νοπωλίου της, διότι ἡ διεύθυνσις αὐτοῦ εὔρε τὴν γεῦσιν των
κακίστην, τὴν δὲ ἀνάφλεξιν δύσκολον, προσέτι δὲ παρετήρη-
σεν ὅτι τὰ φύλλα ἦσαν λίαν εὐθραυστα, ἢ εὐτριπτα, ἀφίνοντα
διὰ τοῦτο, μεγάλην ποσότητα λειψάνων, σχεδὸν ἀχρήστων.

Ἐὰν τὰ ἐλαττώματα ταῦτα ᾖναι ἀληθῆ, βεβαίως προέρχονται ἐκ τῶν αἰτίων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἔκαμα λόγον, ἤγουν ἡ δυσάρεστος γεῦσις καὶ ἡ δυσκολία τῆς ἀναφλέξεως προέρχονται ἐκ τῆς ἀτελείας τῶν χυμῶν καὶ τοῦ ἀκατεργάστου αὐτῶν, ἔνεκα τῆς ἀνεπαρκoῦς καλλιεργείας καὶ τῶν ἀκαταλλήλων καὶ ἔλλειπῶν λιπασμῶν, τὸ δὲ εὐτριπτον τῶν φύλλων, ἐξ οὗ μένει μεγάλη ποσότης λειψάνων ἀχρήστων, πηγάζει ἐκ τῆς ἀτέχνου συλλογῆς, καὶ τῆς ἔτι ἀτεχνοτέρας ἀποξηράνσεως.

Οὐχ' ἤττον ὅμως, ἡμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν καὶ τὴν ἀκόλουθον ὑποψίαν. Ἐφοῦ ἡ Ἀλγερία ἀνέπτυξεν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὴν καπνοπαραγωγὴν, ἡ διεύθυνσις τοῦ μονοπωλείου ἠναγκάσθη, πρὸ ἐτῶν ἤδη, νὰ ὀρίσῃ τὸ ποσὸν τὸ ὅποιον θέλει, κατ' ἔτος, ἀγοράζει ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ἀποίκους καλλιεργητάς, καὶ διόλου ἀπίθανον δὲν εἶναι νὰ ἐγεννήθησαν ἐντεῦθεν παράπονα ὅτι προτιμῶνται οἱ ξένοι καπνοὶ, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ διεύθυνσις ἀπέκλεισε τινὰς ἐξ αὐτῶν, ἀγοράζουσα πλειοτέρους ἐκ τῆς Ἀλγερίας. Ἡ ὑποψία αὕτη στηρίζεται εἰς τὸ γεγονός τοῦτο. Ἀπὸ τοῦ 1850, ἡ διεύθυνσις τοῦ μονοπωλίου εἰδοποίησε τοὺς καπνοπαραγωγούς τῆς Ἀλγερίας ὅτι, εἰς τὸ ἐξῆς, δὲν θὰ δύναται νὰ ἀγοράζῃ ἀπὸ αὐτοὺς πλέον τῶν 4,500,000 χιλιογράμμων, τὸ δὲ 1852 ἀπεκλείσθησαν οἱ ἡμέτεροι καπνοὶ. Τὸ μέτρον ὅμως τοῦτο οὐδόλως ἠλάττωσε τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κατανάλωσιν τῶν καπνῶν τῆς Ἀλγερίας, ἔνεκα τῆς καλῆς αὐτῶν ποιότητος, ὀφειλομένης εἰς τὸ εἶδος τοῦ σπόρου, εἰς τὴν τελειοτάτην καλλιέργειαν καὶ εἰς τὴν ἔντεχνον συλλογὴν καὶ ἀποξηράνσιν.

Ἡ περὶ τὴν καπνοσπορὰν ἀνάπτυξις τῶν ἐν Ἀλγερίᾳ γάλλων ἀποίκων εἶναι ἀξία μεγάλου θαυμασμοῦ. Ἀλλὰ ταύτην, ὡς προεῖπον, πρέπει νὰ τὴν ἀποδώσωμεν εἰς τὴν μεγάλην καὶ εὐκόλον κατανάλωσιν, προερχομένην ἐκ τῆς ἀρίστης τῶν καπνῶν ποιότητος. Ἐφθάσαμεν εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ὅλα τὰ προϊόντα, καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς τέχνης, πλεονάζουσι καὶ

κατὰ ποσότητα καὶ κατὰ ποιότητα, καὶ ἐπομένως ἡ ἀρίστη τῶν ποιότητων ἐπιζητεῖται, σήμερον, πολὺ περισσότερον παρὰ ἄλλοτε. Οἱ παραγωγοὶ λοιπὸν, πρὸ πάντων, ὀφείλουσι νὰ περιποιῶνται τὴν ποιότητα τῶν προϊόντων αὐτῶν. Τὴν ἀγαθὴν δὲ ποιότητα τῶν καπνῶν των οἱ ἄποικοι τῆς Ἀλγερίας, κατὰ μέγα μέρος, χρεωστοῦσιν εἰς τὸν σπὸρον τὸν ὁποῖον μεταχειρίζονται. Παρήτησαν τὸ εἶδος τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργουν πρότερον, ἤτοι τὸ φιλιππινόν, καὶ, ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν, καλλιεργοῦσι τὸ ἐγγύριον τῆς Ἀλγερίας, τὸ ὁποῖον καλλιεργούμενον, ὡς τὸ καλλιεργοῦσιν αὐτοὶ, παράγει ἐξαιρετοὺς καπνοὺς. Αἱ καλῆτεροι αὐτῶν ποιότητες τιμῶνται, ἐπιτοπίως, πρὸς 2 καὶ ἐπέκεινα φράγκα τὸ χιλιόγραμμον. Τί δὲν κάμνει ἡ πεφωτισμένη καλλιέργεια ! Καὶ αὐτὸν τὸν σπὸρον ἐξευγενίζει, καὶ αὐτὴν τὴν παραγωγὴν πληθύνει καὶ ὠραίζει ! Τὸν αὐτὸν σπείρουσι σπὸρον καὶ οἱ ἰθαγενεῖς, ἀλλ' ὁποῖα διαφορὰ μεταξὺ τῶν καπνῶν τῶν ἀποίκων καὶ τῶν καπνῶν τῶν ἰθαγενῶν ! Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει ἀπαραιτήτους, καὶ εἰς τὸ κλίμα μας, τὰς διαφόρους δοκιμὰς, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς πεφωτισμένης γεωργίας, περὶ ὧν τοςάκις ἔκαμα λόγον. "Ἄν οἱ ἄποικοι τῆς Ἀλγερίας δὲν ἤθελον καλλιεργῆσαι πεφωτισμένως τὸν ἐγγύριον σπὸρον, ἤθελον ἀνακαλυφθῆ αἱ λαμπραὶ ἰδιότητες αὐτοῦ ; Βεβαίως, ὄχι.

Ἡ πεφωτισμένη καλλιέργεια τοῦ βάμβακος καὶ τοῦ καπνοῦ κατέστησε τὴν Ἀλγερίαν πλουσίαν καὶ εὐδαιμόνα, ὑπὸ πλείστας ὄσας ἐπόψεις. Συνετέλεσε δὲ μεγάλως εἰς τοῦτο ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως γενναία ἐμφύχωσις. "Ἄν δὲ, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν γίνῃ ὅ,τι ἐγένεν εἰς τὴν Ἀλγερίαν, ἡ γεωργία μας θὰ μείνῃ, διὰ παντὸς, βάρβαρος, καὶ ἐπομένως ἀνίκανος νὰ ἀνορθώσῃ λαὸν πένητα ὅστις, καὶ τοὶ καλλιεργῶν τὴν γῆν, ὑπὸ τοιοῦτον οὐρανόν, ἀδυνατεῖ ν' ἀνακύβῃ, διότι ὁ δυστυχῆς δὲν ἐδιδάχθη ἀκόμη πῶς ἐργάζονται οἱ πολιτισμένοι λαοί, ἢ ἐπιστήμη δὲ—ἂν ὑπάρχῃ ἐπι-

στήμη—δὲν ἔκαμεν εἰσέτι οὔτε ἐν κἄν βῆμα πέραν τῶν Ἰ-
θηνῶν, μολονότι, ἐγὼ, τοῦλάχιστον, δὲν ἔλαβά ποτε τὴν τι-
μὴν ν'ἀπαντήσω, εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης τοῦ ἑλληνι-
κοῦ βασιλείου, τὴν σοφὴν αὐτὴν δέσποιναν, τὴν καλουμένην
ἐ π ι σ τ ῆ μ η ν!

Ὅτι ἐσυμβούλευσα διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν βαμβακίων,
θὰ συμβουλεύσω καὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν καπνῶν, καὶ
μὲ τὴν αὐτὴν θερμότητα μὲ τὴν ὁποίαν ἐσύστησα τὴν βαμ-
βακοπαραγωγὴν, μὲ τὴν αὐτὴν συνιστῶ καὶ τὴν καπνοπαρα-
γωγὴν. Φυτώριον ἐσυμβούλευσα νὰ προηγηθῇ διὰ τὴν βαμβα-
κοσποράν, φυτώριον συμβουλεύω νὰ προηγηθῇ καὶ διὰ τὴν κα-
πνοσποράν, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ καλλιεργηθῶσι τὰ κυριώτερα
εἶδη τοῦ καπνοῦ, δοκιμασίας χάριν. Νὰ γίνῃ δὲ χρῆσις ὅλων
τῶν γνωστῶν καλλιεργητικῶν μεθόδων, ὅπως γνωσθῇ τὸ κα-
ταλληλότερον εἰς τὸ κλίμα μας, καὶ τὸ συμφερότερον εἰς τὴν
κατάστασιν τῆς γεωργίας μας. Καθὼς δὲ εἶπον ὅτι διευθυ-
ντὴν τοῦ φυτωρίου τοῦ βάμβακος πρέπει νὰ φέρωμεν ἐκ τῆς
Ἰαμερικῆς, οὔτω συμβουλεύω τὸν διευθυντὴν τοῦ φυτωρίου
τῶν καπνῶν νὰ τὸν φέρωμεν ἐκ τῆς ἐν Ἰαλγερία γαλλικῆς
ἀποικίας, ὅπου εὐκόλως δυνάμεθα νὰ εὔρωμεν τοιοῦτον, κα-
ταλληλότερον, φθάνει νὰ τὸν πληρώσωμεν καλῶς. Ἐννοεῖται
δὲ οἴκοθεν ὅτι, ἐνῶ διὰ τῶν φυτωρίων θὰ γίνωνται αἱ εἰρημέ-
ναι δοκιμαίαι, πρέπει συγχρόνως νὰ ἀρχίσῃ καὶ ἡ λοιπὴ δυνατὴ
ἐνέργεια πρὸς εἰσαγωγὴν τελειοποιημένων τινῶν ἐργαλείων,
ὡς κατόπιν, ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ, θὰ ἐξηγηθῶ καὶ περὶ τούτου,
διότι, ἄλλως, πᾶν ὅ,τι λέγω ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ περὶ εἰδι-
κῶν τινῶν καλλιεργειῶν, γνωστῶν ἤδη εἰς τὸν τόπον, ἔχου-
σῶν ὅμως ἀνάγκην βελτιώσεως, δὲν θὰ ᾔνοι δυνατὸν νὰ γίνῃ,
διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν μέσων τῆς ἐφαρμογῆς παρὰ τοῖς ἡμετέ-
ροις γεωργοῖς, ἰδίως μάλιστα, καθόσον ἀφορᾷ τὴν καλλιέργειαν
τοῦ βάμβακος καὶ τοῦ καπνοῦ, προϊόντων, τῶν ὁποίων ἡ
καλλιέργεια δύναται τάχιστα νὰ λάβῃ τὴν δέουσαν ἀνάπτυ-

ξιν και να γίνη πρόξενος μεγίστων ὠφελειῶν εἰς τὸν τόπον.

Περὶ τῆς καταλληλοτέρας καλλιεργητικῆς μεθόδου τοῦ καπνοῦ, εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποφανθῇ τις, προτοῦ γίνωσι γνωστά τ' ἀποτελέσματα τῶν δοκιμῶν τῶν φυτωρίων, ὡς τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει και διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν βαμβακίων. Πᾶσα πρόωρος περὶ τούτου γνώμη θὰ ᾔηται ἐσφαλισμένη. Ἄλλως τε, ἡ περιγραφή νέας τινος καλλιεργητικῆς μεθόδου δύναται ν' ἀποτελέσῃ ὀλόκληρον μονογραφίαν, διαφεύγουσαν τὰ ὅρια τῆς διατριβῆς ταύτης, ἐχούσης ἀντικείμενον γενικὸν, και οὐχὶ τὴν καλλιεργητικὴν διδασκαλίαν, ἀν και πολλάκις παρεξέκλινα τοῦ κανόνος τούτου, και θὰ παρεκκλίνω, ἐνίοτε, και ἀκολούθως, ὅταν τὰ καθαρῶς γεωργικὰ ζητήματα εἶναι λευμένα, σχετικῶς πρὸς τὸ κλίμα μας και τὰ μέσα μας, ἢ εἶναι τοιαῦτα ὥστε δὲν ἐπιδέχονται, κατ' ἀρχὴν, ριζικῶν τροπολογιῶν, δυναμένων νὰ μεταβάλωσι τοὺς οἰκονομικοὺς και τεχνικοὺς ὅρους τῆς καλλιεργείας, ὡς γίνεται αὕτη ἐν χώραις ὅπου ἡ γεωργία ἀκμάζει. Ὅταν λυθῶσι τὰ περὶ βάμβακος και καπνοῦ προκαταρκτικὰ ζητήματα, περὶ ὧν προηγουμένως ὠμίλησα, και γίνη παραδεκτὴ ὠρισμένη τις καλλιέργεια, τότε δύναται νὰ γραφῶσι περὶ αὐτῆς ἴδιαι διατριβαί, ὅπως χρησιμεύσωσι πρὸς ὀδηγίαν τῶν καλλιεργητῶν, ἀν και ἐγὼ οὐδεμίαν ἔχω, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐλπίδα εἰς τὰ βιβλία, ἀφοῦ οἱ γεωργοί μας, δὲν ἠξέουρον ν' ἀναγνώσωσι, οὐδὲ εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ νοήσωσι τὰ γραφόμενα, και μάλιστα καθὼς ἡμεῖς, οἱ λογιώτατοι, τὰ γράφομεν! Ὁ ἐλληνικὸς γεωργικὸς πληθυσμὸς πρέπει νὰ διδαχθῇ πρῶτον πρακτικῶς, και αὕτη εἶναι ἡ μόνη καρποφόρος διδασκαλία ἦν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, δυνάμεθα νὰ κάμωμεν πρὸς αὐτὸν, ὡς, ἐν δέοντι, θέλω σαφέστερον περὶ τούτου ἐξηγηθῇ.

§ 6. Καλλιέργεια τοῦ ἐρυθροδάνου.

Περὶ τῆς καλλιεργείας ταύτης δὲν ἔπρεπεν, ἴσως, νὰ κάμω διόλου λόγον, διότι αὕτη εὐρίσκεται εἰς παρακμὴν τοιαύτην, ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀνεπιστρεπτι ἐκλείψασα ἐκ τοῦ τόπου. Τὸ ἐρυθρόδανον, γνωστὸν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὡς χρησιμώτατον εἰς βαφάς, εἶχε λάβει ἀξίαν ἰκανὴν νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν παραγωγὸν εἰς τὴν καλλιέργειάν του· ἀλλ' ἡ μεγάλη πρόοδος τῆς χημείας δημιουργεῖ καὶ προμηθεύει, σήμερον, εἰς τὰς τέχνας βαφὰς μᾶλλον εὐθνητέρας, ὥστε τὸ ἐρυθρόδανον δὲν ζητεῖται σήμερον, ὅσον ἄλλοτε, καὶ ἡ παραγωγή του, παντοῦ ὅπου καλλιεργεῖται, μεγάλως περιορίσθη.

Ἡ τοῦ ἐρυθροδάνου λοιπὸν σπουδαία ζήτησις, τότε μόνον δύναται νὰ ἐπαναληφθῆ, ὅταν ἡ παραγωγή του κατασταθῆ εὐθνητέρα, ἢ, τοῦλάχιστον, ἴση τῶν τεχνητῶν βαφικῶν οὐσιῶν, δι' ὧν ἀντικαθίσταται σήμερον. Διὰ τοῦτο, ἡ τρέχουσα ἤδη τιμὴ του διατηρεῖται ὠφέλιμος μόνον εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους, ἐνθα ἡ δαπάνη τῆς καλλιεργείας δὲν ὑπερβαίνει, ἢ, κατὰ μικρὸν, ὑπερβαίνει τὴν ἀξίαν τῶν χημικῶν οὐσιῶν. Ἴδου διατὶ ἀπεφάσισα νὰ γράψω περὶ ἐρυθροδάνου. Ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου ἔλαστος πείθεται ὅτι ἡ ἡμετέρα γεωργία δὲν δύναται, διὰ τὰς μεγάλας ἀτελείας της, νὰ συναγωνισθῆ πρὸς τὴν πεφωτισμένην γεωργίαν. Ἄλλοῦ ἐξακολουθεῖ ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐρυθροδάνου, διότι ἡ παραγωγή εἶναι εὐθνητέρα, παρ' ἡμῖν ὅμως, καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, ὅπου ἡ γεωργία νηπιάζει εἰσέτι, ἔπαυσεν, ἅμα αἱ τιμαὶ ἐξέκλιναν.

Ἐλπὶς τις ὑπάρχει ὅτι, ἐπειδὴ αἱ βαφικαὶ οὐσίαι τοῦ ἐρυθροδάνου εἶναι προτιμότεραι τῶν χημικῶν, ἐνδέχεται ἡ βαφικὴ τέχνη νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὰς παλαιὰς της ἑξεις, καὶ πάλιν τὸ ἐρυθρόδανον θὰ τιμηθῆ, ὡς πρότερον.

Ἐκ τοῦ προϊόντος τούτου, ἐπαρχίαι τινες τῆς Γαλλίας ἐπλούτησαν ἄλλοτε, ἡ δὲ γαλλικὴ κυβέρνησις μεγάλας κατέ-

θαλε προσπαθείας ὅπως ἡ καλλιέργεια αὐτοῦ ἐξαπλωθῆ εἰς τὴν Ἀλγερίαν. Γελοῖον ὅμως εἶναι νὰ κάμω μνεῖαν ἐνταῦθα τῆς ὠφελείας τὴν ὁποῖαν ἡ Ἑλλάς ἀπελάμβανε, κατ' ἔτος, ἐκ τοῦ προϊόντος αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ 1871, ἡ κατὰ μέσον ὄρον ἀξία τοῦ ἐξαγομένου ἐρυθροδάνου ἀνῆρχετο εἰς διακοσίας χιλιάδας δραχμῶν! Ἀπὸ δὲ τοῦ 1871, καὶ μετὰ ταῦτα, ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, κατῆντησεν ἡ ἐξαγωγή τοσοῦτον μικρὰ ὥστε, τὸ 1874, μόνις ἐξήχθησαν, διὰ τελευταίαν φορὰν, ὀκ. 5,235, ἀξίας δραχμῶν 5,567.

Παντοῦ ὅμως ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς ἡ καλλιέργεια τοῦ προϊόντος τούτου, διὰ τοὺς ὁποίους ἀνωτέρω ἀνέφερα λόγους.

Τὸ ἐρυθρόδανον τῆς Ἀνατολῆς, καὶ μάλιστα τὸ τῆς Κύπρου, θεωρεῖται ὡς τὸ καλῆτερον, διότι ἡ βαφικὴ αὐτοῦ οὐσία εἶναι ἀφθονωτέρα καὶ ἰσχυροτέρα, ἔχει δὲ καὶ ἐξαιρέτους χρωματιστικὰς ιδιότητας. Αἱ ἀρεταὶ αὗται προέρχονται ἐκ τῆς βραδυτέρας ἀπὸ τῆς γῆς ἐξορυξέως του, διότι, ἐν ὅλῃ τῇ Ἀνατολῇ, ἀφίνουσι τὰς ρίζας τοῦ ἐρυθροδάνου, ἐντὸς τῆς γῆς, ἐπὶ τέσσαρα καὶ πέντε ἔτη, ἢ, τὸ ὀλιγώτερον, ἐπὶ τρία, ἐνῶ, εἰς τὰ λοιπὰ μέρη, μόνις ἐπὶ δύο, σπανίως ἐπὶ τρία, σπανιώτατα δὲ ἐπὶ τέσσαρα.

Τὸ προϊόν τοῦτο ἐπιτυγχάνει ἰδίως εἰς γαῖας ἐλαφρὰς, ὅταν αὗται ᾗναι δροσεραὶ. Ἐξαιρέτου δὲ ποιότητος γίνεται εἰς γῆν, ἔχουσαν ἀφθονον ἀνθρακικὴν τίτανον. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἡ γῆ στερεῖται τῆς τιτάνου ταύτης, μεταχειρίζονται αὐτὴν ἀργότερα εἰς τὴν βαφὴν, καὶ οὕτω τὰ χρώματα γίνονται ζωηρότερα.

Τὸ ἐρυθρόδανον θέλει λιπασμοὺς ἀφθόνους καὶ ἰσχυροὺς, σκαλισμάτα δὲ καὶ βοτανίσματα συνεχῆ, καὶ τότε κάμνει λαμπροτάτην ἐπιτυχίαν.

Ἀλλὰ, καὶ ἀκαλλιέργητον, δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ, ἀνὶ κατ' ἔτος, ἐπαναλαμβάνωνται οἱ λιπασμοὶ καὶ αἱ ἀρδεύσεις, εἰς τοὺς ξηροὺς μάλιστα τόπους.

Λέγομεν, και ὀρθῶς τὸ λέγομεν, ὅτι ἡ γῆ διαφέρει κατὰ σπιθαμίν. Εἰς οὐδὲν ἄλλο προῖον γίνεται καταφανεστέρα ἢ ἀλήθεια αὕτη, ὅσον εἰς τὸ ἐρυθρόδανον. Ἐκ τούτου δὲ δυνάμεθα νὰ βεβαιωθῶμεν πόσον ἀναγκαία εἶναι, εἰς τὸν γεωργὸν και εἰς τὸν ἰδιοκτήτην, ἡ γεωλογία, ἢ, μᾶλλον, ἡ πρακτικὴ γεωγνώσια. Εἰς τὸν νομὸν τοῦ Βουκλώζ τῆς Γαλλίας, ὅπου καλλιεργεῖται, μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας, τὸ ἐρυθρόδανον, ἐπὶ γαιῶν, γειτνιαζουσῶν πρὸς ἀλλήλας, και, κατὰ τὰς γενομένας δοκιμὰς, τῆς αὐτῆς ὀρυκτολογικῆς συνθέσεως, συλλέγουσιν, εἰς τὰς μὲν ἐρυθρὸν ἐρυθρόδανον, και εἰς τὰς δὲ κίτρινον, και εἰς ἄλλας πάλιν ροδόχρουν. Καὶ γνωρίζουσι μὲν ὅτι ὁ χυμὸς τοῦ ἐρυθροδάου, φυσικῶς κίτρινος ὢν, μεταβάλλεται εἰς ἐρυθρὸν διὰ τῆς ὀξειδιώσεως, ἀλλὰ ποία εἶναι ἡ ἐνεργὸς αἰτία ἥτις, εἰς τὴν μίαν περίστασιν, βοηθεῖ, εἰς δὲ τὴν ἄλλην, ἐμποδίζει, τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ὀξυγόνου; Τοῦτο εἶναι ἀγνωστον. Ἐρωτῶσι, προσέτι, διὰ τί τὸ ἐρυθρόδανον τὸ ἐκ τῆς γῆς, κατὰ τὸ δεῦτερον ἔτος, ἐξαγόμενον εἶναι πάντοτε κίτρινον, τὸ δὲ μένον 4 και 5 ἔτη εἰς τὴν γῆν εἶναι συνήθως βαθυτέρου χρώματος και ἀποκλίνει εἰς τὸ ἐρυθρὸν; Ἀλλὰ και τοῦτο ἀδῆλον.

Εἶπον ἀνωτέρω ἰσχυρόν τινα λόγον διὰ τί ἀπεφάσιμα νὰ γράψω περὶ τῆς καλλιεργείας τοῦ ἐρυθροδάου, ἐνῶ ἡ καλλιέργεια αὕτη παρ' ἡμῖν ἐξέλιπε. Προσθέτω δὲ τώρα ὅτι τὰ φαινόμενα τῆς καλλιεργείας τοῦ προῖοντος τούτου εἶναι διδακτικώτατα. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων βεβαιούμεθα ὅτι πλεῖστα ὅσαι ἐπιστημονικαὶ γνώσεις ἀπαιτοῦνται ὅπως ἐξηγηθῶσιν, ἐν τῇ γεωργίᾳ, πολλὰ φαινόμενα, διερχόμενα τὴν ὄρασίν μας ἀπαρατήρητα, και ὅμως, ὀρθῶς ἐξηγούμενα, δύνανται νὰ ἐξασκήσωσι μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὴν γεωργικὴν πρᾶξιν.

Και ταῦτα, ἀρκετώτατα περὶ ἐρυθροδάου.

§ 7. Περὶ μετάξεης.

Ἄλλοτε ἡ μετάξα ἐτάσσετο, παρ' ἡμῖν, μεταξύ τῶν πρωτίστων γεωργικῶν προϊόντων, ἀλλὰ, τώρα, καὶ τοῦ προϊόντος τούτου ἡ παραγωγή ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς.

Κατὰ τοὺς ἐμπορικοὺς ἡμῶν πίνακας, τὸ 1875, ἐξήχθησαν κουκούλια 65,246 ὀκάδες, καὶ μετάξα 13,828, ἀμφότερα ἀξίας 1,030,159 δραχμῶν.

Ἡ νόσος τοῦ μεταξοσκώληκος ἤτις ἐπέφερεν εἰς πολλὰ μέρη καταστροφὰς, ἀπῆλπισε τοὺς σκωληκοτρόφους, ἡ δὲ σταφιδοφυτεία, εἰς ἣν τὰ πάντα ὑποχωροῦσι, καὶ ἀπέναντι τῆς ὁποίας πᾶσα ἄλλη καλλιέργεια ὠχρᾶ, ἔγινε παραίτιος ἀποστροφῆς πρὸς πᾶσαν ἄλλην παραγωγὴν. Περὶ μωροφυτειῶν καὶ καλλιέργειας αὐτῶν, οὐδεὶς σκέπτεται πλέον, ἀπεναντίας, αἱ ὑπάρχουσαι ἐν τῷ τόπῳ μωρέαι, ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, καταστρέφονται.

Ἄλλοτε, ἡ σκωληκοτροφία ἦτο πράγματι βιομηχανία οἰκογενειακὴ, παρ' ἡμῖν, διότι, ὄχι μόνον αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα τῶν χωρικῶν ἔτρεφον μεταξοσκώληκας, ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα τῶν κατοίκων τῶν πόλεων, καὶ, μεταξύ τῶν πτωχῶν οἰκογενειῶν, πλεῖσται ὅσαι εὐποροῦσαι. Τώρα, αἱ οἰκογένειαι, ὄχι μόνον τῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ πολλῶν χωρίων, ἔχουσιν ἄλλας φροντίδας.

Μεγίστην ἐξασκεῖ ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κουκούλιου ἡ καλὴ τροφή τοῦ σκώληκος, ἤτοι τὸ νέον καὶ τρυφερὸν φύλλον. Ἡ καλλιέργεια τῆς μωρέας ἀνήκει εἰς τὴν δενδροκομίαν, ἡ παρ' ἡμῖν δὲ κατάστασις τοῦ δένδρου τούτου ἀπεικονίζει τὴν κατάστασιν τῆς δενδροκομίας μας. Ἡ μωρέα θέλει κλάδευμα. Ἄλλοτε, ἔστω καὶ τυφλῶς, ἐκόπταμεν τινὰ τῶν ξύλων τῆς, τώρα ὅμως, εἰς πλεῖστα μέρη, τὴν ἀφίρουν εἰς τὴν τύχην τῆς καὶ ἀγριεῦει, ὑψουμένη δὲ ἀνωφελῶς, ἐξαντλεῖται εἰς ξύλα, καὶ τὸ φύλλον τῆς γίνεται ἀτροφικὸν καὶ ἀνούσιον.

Καθώς ἀφίνομεν καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ δένδρα εἰς τὴν διάθεσιν τῶν νὰ ὑψωθῶσι καὶ ἐξαπλωθῶσιν, ὅπως θέλωσιν, οὕτω ἀφίνομεν καὶ τὴν μωρέαν, ὡς ἂν ἦτον ἀγρίοδενδρον, ἐνῶ μάθημα διδασκτικώτατον ἠδυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀπὸ τοὺς γείτονάς μας Θεσσαλοῦ; οἵτινες, κατ' ἔτος, κόπτουσι τοὺς κλώνους ὅλους τῆς μωρέας εἰς τὸν σταυρὸν, καὶ τὰ νέα βλαστάρια παράγουσι φύλλον τρυφερώτατον. Τοιοῦτοτρόπως, διατηρεῖται τὸ δένδρον πάντοτε χαμηλὸν, καὶ ἐπομένως ἰσχυρὸν, τὸ δὲ φύλλωμά του σφαιροειδές, καὶ τὰ φύλλα συλλέγονται εὐκόλως, χωρὶς νὰ γίνεταί ἡ ἐκκοπή τῶν κλώνων, προώρως, ὡς συνειθίζεται παρ' ἡμῖν, χάριν τῆς εὐκολωτέρας τῶν φύλλων συλλογῆς, ὅπερ βλέπτει τὴν ζωικὴν οἰκονομίαν τοῦ φυτοῦ, καὶ ἐξασθενίζει αὐτό, εἰς τρόπον ὅστε ἡ παραγωγή τοῦ φύλλου δὲν ἔμπορεῖ νὰ ᾔναι ἄφθονος εἰς τὸ μέλλον. Ὡραιότατον θέαμα παρουσιάζουσι αἱ μωροφυτεῖαι τῆς Θεσσαλίας, διατηρούμεναι χαμηλαὶ καὶ στολιζόμεναι, κατ' ἔτος, ἀπὸ πυκνὸν καὶ σφαιροειδές φύλλωμα. Καλλιεργοῦνται δὲ, καλῶς, διὰ τοῦ ἀρότρου, ἐνῶ ἡμεῖς τὰς πλείστας ἀφίνομεν ἀκαλλιεργήτους, δισπαρμένας οὔσας, ὡσεπιτοπολὺ, τῆδε ἀκείσε. Ἐν τῷ μέτῳ δὲ τῶν σειρῶν τῶν μωρέων, παρεντίθενται, ἐν ταῖς ταινίαις, λανθάνουσαι τινες καλλιέργειαι σκαλιστικῶν προϊόντων, αἵτινες λιπαίνονται, χάριν τῶν προϊόντων τούτων, καὶ ἐπομένως λιπαίνονται συγχρόνως καὶ αἱ μωρέαι, καθόσον εἶναι τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ εἰς αὐτάς. Ἐντεῦθεν δὲ προσγίνεται διπλῆ ἡ ὠφέλεια εἰς τὸν καλλιεργητὴν, τῆς μωρέας καὶ τοῦ σκαλιστικοῦ προϊόντος.

Ἄλλ' ὅ,τι κυρίως ἔφερε τὴν λίαν ἐπάισθητὴν ἐλάττωσιν τῆς γεωργικῆς ταύτης βιομηχανίας εἶναι οἱ ἔξωθεν φερόμενοι σπόροι, διότι καὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι ὑγιεῖς, καὶ αἱ ἀποτυχίαι ἀπῆλπισαν, ὡς προεῖπον, πολλοὺς τῶν παραγωγῶν. Ἐν ἑλλείψει δοκιμῶν — πολλάκις δὲ τὸ ἐπανέλαβον ὅτι ἐν Ἑλλάδι δοκιμαὶ δὲν γίνονται — δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσωμεν ποῖος ἐκ τῶν ξενικῶν σπόρων εἶναι ὁ καταλληλότερος εἰς τὸ

κλίμα μας, και τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον ζήτημα. Κατόπι δὲ ἔρ-
 χεται τὸ δεύτερον, ἤγουν τίς ὁ ὑγιὴς σπόρος. Καὶ ὡς πρὸς τὸ
 πρῶτον μὲν ζήτημα, ἡ πείρα μᾶς ἐδίδαξεν ὅτι, ἀναμφισβη-
 τήτως, ὁ ἰαπωνικὸς σπόρος εἶναι ὁ καταλληλότερος εἰς τὸ κλί-
 μα μας. Μακροχρόνιος χρῆσις μᾶς παρέχει τὴν τοιαύτην βε-
 βαιότητα, ἀλλὰ, δυστυχῶς, μένει ἄλυτον τὸ δεύτερον ζήτημα,
 διότι και αὐτὸς ὁ ἰαπωνικὸς σπόρος φέρει πολλάκις τὴν νό-
 σον. Πῶς θὰ δυνηθῶμεν νὰ διακρίνωμεν τὸν ὑγιᾶ ἀπὸ τὸν νο-
 σηρόν; Ἡ μέθοδος τοῦ Παστέρ μᾶς εἶναι γνωστὴ μόνον ἐκ
 τῶν ἐφημερίδων και τῶν περιοδικῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμ-
 μάτων τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης. Δὲν πρέπει, ἄρα γε, νὰ κάμω-
 μεν και ἡμεῖς δοκιμὰς τῆς μεθόδου ταύτης; Ἄλλεπάλληλοι
 δοκιμαὶ και ἄλλεπάλληλα ἀποτελέσματα εἶναι τὰ μόνα μέσα,
 δι' ὧν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην.
 Ἀπελπιστικὸν τὸ στάδιον τῶν δοκιμῶν, ἀλλὰ τοιαύτη εἶναι
 ἡ γεωργία, και ὁ στερούμενος ἄκρας ἐπιμονῆς και μεγαλοψυ-
 χίας ἐκτάκτου, ἄς ζητήσῃ ἄλλο ἔργον, και ὄχι τὴν ἀγροτι-
 κὴν βιομηχανίαν, διότι ταχέως δύναται νὰ ἀπελπισθῇ. Αἱ
 τοιαῦται δὲ δοκιμαὶ ἀπαιτοῦν ἐμπειρίαν, και ἡμεῖς στερούμεθα
 αὐτῆς, ἡ ἐμπειρία δὲ αὕτη εἶναι εἰδική. Νοσοῦσιν αἱ σταφιδάμ-
 πελοι και αἱ ἄμπελοι, νοσοῦσιν αἱ ἑλαῖαι, νοσοῦσιν αἱ λεμο-
 νέαι και αἱ πορτοκαλλέαι, νοσεῖ ὁ κουκουλόσπορος, και ἡμεῖς
 οὐδένα ἄλλον πρόχειρον ἱατρὸν ἔχομεν πρὸς διάγνωσιν και θε-
 ραπείαν ὄλων αὐτῶν τῶν νοσημάτων, παρὰ τὸν καθηγητὴν τῆς
 βοτανικῆς. Δόξα σοι ὁ Θεὸς ὅτι ἔχομεν και αὐτόν! Διὰ τί
 ὅμως νὰ μὴν ἔχομεν δύο και τρεῖς ἐπιθεωρητὰς τῆς ἡμετέρας
 γεωργίας ἐκ τῶν ἐμπειροτέρων γεωπόνων γάλλων! Διατί ἡ
 Ἀλγερία νὰ ἔχῃ τόσους και τόσους σοφοὺς ἐπιθεωρητὰς τῆς
 γεωργίας τῆς, και ἡ ἰδική μας γεωργία νὰ ᾔναι ὀρφανὴ πάσης
 ἐπιμελείας και πάσης ἐπιβλέψεως ἐπιστημονικῆς! Τί ἄρα γε,
 μὴ ἡ Ἑλλάς, ἡ Ἑλλάς! ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ διαζύγιον ἀπὸ τῆς
 ἐπιστήμης!

Ἄλλ' ἄλλο τι ζήτημα, κατέχον τὴν σπουδαιότεραν θέσιν μεταξύ ὄλων τῶν περὶ μετὰξῃς ζητημάτων, πρέπει νὰ λιυθῆ, καὶ ἡ λύσις καὶ τούτου ἐκ δοκιμῶν ἐξαρτᾶται. Γνωσθέντος ὅτι ὁ ἰαπωνικὸς σπóρος εἶναι ὁ καταλληλότερος εἰς τὸ κλίμα μας, δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν σπóρον τοιοῦτον, ὑγιῆ, ἐκ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀνανεώσεως αὐτοῦ, ἢ πρέπει νὰ φέρωμεν, κατ' ἔτος, νέον ἰαπωνικὸν σπóρον. Πολλὰ, βásiμα καὶ ὀρθὰ, ἔγραψαν περὶ τούτου οἱ ἑλλανοδίκαι τῆς δευτέρας Ὀλυμπιακῆς ἐκθέσεως, ἀλλὰ δὲν ἤκουσα ἕκτοτε νὰ ἐγένετό τι ἐξ ὅσων ἐλεῖνοι ἔγραψαν! Συμφωνῶ μετ' αὐτῶν, ἀναμένω δὲ καὶ ἐγὼ τὴν δέουσαν ἐνέργειαν. Τίνες ὅμως θὰ λύσωσι τὸ εἰρημένον ζήτημα; Δὲν εἶχα λοιπὸν δίκαιον, εἰπὼν προηγουμένως ὅτι, ἐγὼ τοῦλάχιστον, δὲν ἔτυχε ποτε ν' ἀπαντήσω εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτεύουσῃς τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου τὴν πολυθέλητηρον αὐτὴν κυρίαν, τὴν καλουμένην ὑπὸ τοῦ πεφωτισμένου κόσμου ἐπιστήμην! Τὰ δυσυχοῦντα σήμερον ἔθνη δυσυχοῦσιν ἐκ τῆς ἀπρονοησίας των (α)!

§ 8. Καλλιέργεια τῶν σύκων.

Ἡ καλλιέργεια τῆς συκῆς ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἡμετέρας ἐν ἐνεργείᾳ γεωργίας. Ὡς τοιαύτην λοιπὸν δὲν ἠδυνάμην νὰ τὴν

(α) Βεβαιοῦται παρὰ τῶν σκωληκοτρόφων ὅτι ὁ σπóρος τῶν Κραββάρων διατηρεῖται πάντοτε ὑγιῆς, καὶ διὰ τοῦτο ὅλα τὰ κουκούλια των τὰ μεταβάλλουσιν εἰς σπóρον, ἀγοραζόμενον ὑπὸ τῶν σκωληκοτρόφων τῆς Πελοποννήσου. Ἄλλὰ παρετηρήθη ὅτι, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος, ἡ νόσος προσβάλλει τὸν σπóρον, ἐκτὸς τῶν Κραββάρων, ἐπηρεαζόμενον, φαίνεται, ἀπὸ ἐπιτοπίους νοσηρὰς αἰτίας τῶν τόπων ἔνθα μεταφέρεται. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον, καὶ χρήζει ἐπιβειβάσεως, διότι, ἂν ᾖναι ἀληθῆς, τότε ἰδοὺ ὅτι τὰ Κραββάρα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς παραγωγὴν κατ' ἔτος, ἀφθόνου ποσότητος ὑγιῶς σπóρου, καὶ οὕτω δυνάμεθα ν' ἀποφύγωμεν τὸν ἰαπωνικόν. Ὅλα ὅμως ταῦτα τὰ πράγματα ἔχουν ἀνάγκην βεβαιώσεως.

παραλείψω, ἀφοῦ ὄφειλον νὰ κάμω λόγον περὶ πάσης ἑλληνικῆς σπουδαίας καλλιεργείας. Καὶ πράγματι, ἡ καλλιέργεια τῆς συκῆς, ἂν καὶ περιορίζεται εἰς δύο τρεῖς ἐπαρχίας ἐνὸς καὶ μόνου νομοῦ τοῦ κράτους, εἶναι μία ἐκ τῶν καλλιεργείων, τῶν μᾶλλον ὠφελίμων, ἕνεκα τῆς ἐξωτερικῆς καταναλώσεως τῶν ξηρῶν σύκων. Οἱ ἐμπορικοὶ πίνακες φανερόνουςιν ὅτι, τὸ 1875, ἐξήχθησαν 250,808 στατῆρες σύκων, ἀξίας 4,099,001 δραχμῶν. Πρόσοδος τοιαύτη δὲν εἶναι βεβαίως ἀξία περιφρονήσεως, διὰ τοὺς τόπους μάλιστα τῆς παραγωγῆς τοῦ προϊόντος τούτου.

Τὸ σύκον τῆς Μεσσηνίας γίνεται εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ, ἐκτὸς τῆς Μεσσηνίας, δὲν ἐσυνείθισαν ἄλλοῦ νὰ καλλιεργῶσιν αὐτὸ, ὡς προτὸν ἐμπορίου, εἴτε ἐσωτερικοῦ, εἴτε ἐξωτερικοῦ. Ἡ Αὐστρία, καὶ ἄλλαι τινες γερμανικαὶ χῶραι, ἐκτὸς ὅτι τρώγουσι τὸ σύκον αὐτὸ, περιπλέον τὸ ψήνουσι καὶ τὸ ἀλέθουσι, μεταχειρίζονται δὲ τὴν κόνιν ἀντὶ καφφέ. Ἐνεκα τῆς νέας ταύτης χρήσεως, ἡ κατανάλωσις ἠῦξησεν, ἐπομένως καὶ ἡ παραγωγή, καὶ εἰς αὔξησιν ἀμφότεραι προβαίνουσι. Καταναλίσκει δὲ καὶ ἡ Ῥωσσία μικρὸν ποσὸν ἐκ τῶν σύκων αὐτῶν, ἀλλὰ, καὶ διὰ τὰ σύκα, ὡς διὰ τὰς σταφίδας, πρέπει νὰ καταβληθῶσι προσπάθειαι πρὸς κατάργησιν, ἢ ἐλάττωσιν, τῶν εἰσαγωγικῶν, ἐν Γερμανίᾳ ἰδίως, τελῶν, τόσῳ μᾶλλον, ὅσον καὶ ἡ παραγωγή τῶν σύκων προβαίνει εἰς αὔξησιν.

Ἡ καλλιέργεια τῆς συκῆς ἀνήκει εἰς τὴν δενδροκομίαν. Εἶναι δὲ ἀπλουστάτη, καὶ καλῶς ἐνεργεῖται ἐν Μεσσηνίᾳ. Περὶ τῆς καλλιεργείας τῆς λοιπὸν οὐδὲν ἔχω νὰ προσθέσω. Τὸ ζήτημα τῆς ἀπὸ τῆς βροχῆς προφυλάξεως, κατὰ τὴν ἀποξήρανσιν, περὶ οὗ ὠμίλησα διὰ τὰς σταφίδας, εἶναι κοινὸν καὶ διὰ τὰ σύκα. Ὅτι γίνῃ διὰ τὰς σταφίδας, πρέπει νὰ γίνῃ καὶ διὰ τὰ σύκα, διότι ἀμφότερα τὰ προϊόντα ταῦτα κατατρέχονται ὑπὸ τῆς βροχῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ καταστρέφονται, ὡς συνέβη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος.

Ἡ τῶν σύκων ἀποξήρασις εἶναι συνήθης καὶ εἰς ὅλας ἐν

γένει τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Ὀλίγα ὅμως ἐξ αὐτῶν ἐξάγονται διὰ τὴν Ἀνατολήν.

Πολλὰ εἶναι τὰ εἶδη τῶν σύκων ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἡ Ἑλλάς εἶναι καταλληλότατος τόπος εἰς τὴν καλὴν τῆς συκῆς καρποφορίαν. Εἰς τὸ περὶ ἐγκλιματισμοῦ φυτῶν καὶ δένδρων μέρος τῆς διατριβῆς ταύτης θέλω κάμει λόγον καὶ περὶ τῆς συκῆς πολλῶν ξένων μερῶν, ἔνθα ἀποξηραίνονται τὰ σύκα ἐμπορίας χάριν, ἀποτελοῦντα οὕτω παραγωγὴν λίαν ἐπιπερδῆ. Ταῦτα δὲ σχετίζονται μὲ τὰ περὶ φυτωρίων, ἐν γένει, περὶ ὧν ἀκολουθῶς.

ΣΗΜΠΕΡΑΣΜΑ. Μακρὸν βεβαίως ὑπῆρξε τὸ ἤδη περαιωθὲν τέταρτον κεφάλαιον τῆς διατριβῆς ταύτης, ἐν ᾧ ὠμίλησα περὶ τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς γεωργίας ἐν γένει, περὶ τῶν γεωργικῶν ἡμῶν ἐργασιῶν, περὶ τῶν ἡμετέρων καλλιεργειῶν καὶ τῶν ἡμετέρων ἀγροτικῶν προϊόντων. Ἄλλ' ἴσως ἡ διεξοδικότης αὐτοῦ γενῆ χρήσιμος, ὅχι μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διατριβῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ πρὸς διόρθωσιν πολλῶν καλλιεργητικῶν σφαλμάτων, καὶ πρὸς ἀνασκευὴν ἀβασίμων τινῶν κρίσεων περὶ τῆς ἡμετέρας γεωργίας, πηγαζουσῶν ἐκ τῆς ἀγνοίας τῶν γεωργικῶν ἡμῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἐν γένει γεωργικῆς ἡμῶν καταστάσεως. Ἄλλ' ὅπωςδ' ἦποτε, τὸ εἰρημένον κεφάλαιον εἶναι τὸ διαυγέστερον κάτοπτρον τῆς τυφλῆς γεωργικῆς ἡμῶν διανοίας, καὶ τὸ ἀκριβέστερον μέτρον τοῦ βαθμοῦ τῆς γεωργικῆς ἡμῶν στασιμότητος, διότι ἐν αὐτῷ περιγράφονται ἀκριβῶς αἱ κυριώτεραι τῆ γῆς καλλιεργεῖαι, καὶ ἐξ αὐτῶν συνάγεται ἀμέσως, διακεκριμένον, τὸ συμπέρασμα, ὅποια εἶναι ἡ σημερινὴ τῆς γεωργίας μας κατάστασις. Ἄν παρέλειψα τὴν περιγραφὴν ἀσημάντων τινῶν καλλιεργειῶν, καὶ ἀσημάντων ἐπίσης προϊόντων, μὴ δυναμένων μάλιστα νὰ ἔχωσιν ἀνάπτυξιν καὶ πρόδον, τοῦτο δὲν δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὸ γενικὸν συμπέρασμα. Προκειμένου νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἐλ-

λείψει τῆς ἡμετέρας γεωργίας, διὰ νὰ ἔλθωμεν ἀμέσως εἰς τὸ ζήτημα τῆς βελτιώσεως αὐτῆς, ἀρκεῖ ἡ ἐξέτασις τῶν κυριωτέρων καὶ τῶν σπουδαιότερων καλλιιεργειῶν, καὶ τοῦτο ἐγένετο, μεθ' ὅσης ἦτο δυνατὸν λεπτομερείας, ἐν διατριβῇ ἐχούσῃ στενώτατα ὅρια. Δικαίως δὲ ἐνδέχεται νὰ ἐπιτιμηθῶ, ὡς ὑπερβὰς τὰ ὅρια ταῦτα.

Ἡ παραγωγὴ τῆς γεωργικῆς ἡμῶν βιομηχανίας εἶναι βεβαίως μικροσκοπικὴ, συγκρινομένη καὶ πρὸς μόνην τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν τμημάτων τινῶν τῶν μᾶλλον γεωργικῶν ἐπικρατειῶν. Ἀπὸ τοῦ 1828 μέχρι σήμερον, ἡ ἐν γένει παραγωγὴ ἠῤῥησε, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ μὴν αὐξήσῃ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο εἶναι λίαν φυσικόν, ὅχι μόνον δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλον τὸν κόσμον. Ἐμετρήσαμεν ποτε ὅμως ὀπόση καὶ ὀποῖα ἠδύνατο νὰ ἦναι ἡ γεωργικὴ ἡμῶν παραγωγὴ, ἂν, ἐν διαστήματι ἡμίσεως αἰῶνος—καὶ ποίου αἰῶνος! —, ἐφωτίζετο ὁ λαὸς καταλλήλως, καὶ ἡ φιλοπονία του ἐνεψυχούτο καὶ ἐβοηθεῖτο διὰ τῶν μέσων ἐκείνων, δι' ὧν ἐμψυχούται καὶ βοηθεῖται ἡ φιλοπονία παντοῦ ὅπου ἡ ἐπιστήμη λατρεύεται, καὶ ἡ κυβερνητικὴ ἐπιμέλεια καὶ ἰκανότης ἐκτιμῶνται, κατὰ λόγον τῆς αὐξήσεως τῆς ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς τῶν κατοίκων εὐημερίας!

Ἐξέθεσα ἀνωτέρω τὰ ἐλαττώματα τῶν κυριωτέρων καλλιιεργειῶν τῆς ἡμετέρας χώρας, καὶ κατέδειξα τὰς βελτιώσεις τῶν ὀποίων ἔχουσιν ἀνάγκην. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ εἰδικαὶ βελτιώσεις ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς γενικῆς βελτιώσεως τῆς γεωργίας ἡμῶν, περὶ ἧς ἀκολούθω. Σήμερον, ἡ μεγάλῃ τῶν βελτιώσεων βίβλος εἶναι ἀνοικτὴ εἰς τὰ ὄμματα ὅλων τῶν ἐθνῶν. Ἡ βίβλος αὕτη εἶναι ἡ καλὴ διοίκησις καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ βιομηχανία τῶν πεφωτισμένων λαῶν. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν φώτων τοῦ πολιτισμένου κόσμου, ἐπιβαρύνει, δυστυχῶς, ἡμᾶς ἀκόμη τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας, καὶ, εἰς τὴν εἰσαγωγὴν πάσης βελτιώσεως, τὰ προσκόμματα θὰ ἦναι μέγιστα. Ἐνόσω αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι, ἦτοι αἱ φυσικο-

μαθηματικά και τεχνολογικά, δὲν προάγονται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ, ἢ γεωργικὴ βελτίωσις καὶ ἡ γεωργικὴ πρόοδος εἶναι ὄνειροπολήματα, τὴν προκοπὴν δὲ ἡμῶν εἰς τὰς τοιαύτας μαθήσεις συνιστᾷ ὁ ἀοίδιμος ἀγωνοθέτης διὰ τοῦ ἀγωνοθετήματος αὐτοῦ. Ἡ ἔκφρασις αὕτη «γεωργικὴ βελτίωσις» εἶναι τὸ προῖον ἀπείρων γνώσεων καὶ ἀπείρων πραγμάτων, περὶ τῶν ὁποίων πεφωτισμένη καὶ συνετὴ διοίκησις ὀφείλει νὰ προνοήσῃ. Ἡ γεωργία μας ἔχει ἀνάγκην νέων γνώσεων, νέων μεθόδων, νέων ἐργαλείων, νέων κτηνῶν, νέων φυτῶν, νέων σπόρων ἔχει προσέτι ἀνάγκην λιπασμῶν καὶ ὑδάτων, κεφαλαίων ἐσθηνῶν, φορολογίας φιλανθρώπου, καὶ ἐμψυχώσεως γενναίας καὶ διηνεκοῦς. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, ἔχει ἀνάγκην ὁδῶν καὶ γεφυρῶν. Σήμερον ὁ πολιτισμὸς τῶν ἐθνῶν μετρεῖται διὰ τῶν χιλιομέτρων τῶν σιδηροδρόμων, καὶ ἡμεῖς πνιγόμεθα εἰς τοὺς ποταμοὺς, εἰς τοὺς ῥύακας, εἰς τὰ τέλματα καὶ εἰς τὴν λάσπην! Ἄς δοξάζωμεν τὸν πανάγαθον Θεὸν ὅτι περικυκλούμεθα πανταχόθεν ἀπὸ θάλασσαν, τῆς ὁποίας αἱ ὁδοὶ εἶναι ἔτοιμοι, καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκην κατασκευῆς, ἄλλως . . .!! Περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν πραγμάτων τούτων θὰ πραγματευθῶ ἰδιαιτέρως, διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν πρέπει νὰ νοηθῶσιν ἀκριβέστερον καὶ σπουδαιότερον.

Ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ τέλος τῆς διατριβῆς ταύτης, τότε θὰ καταλάβωμεν πόσα καὶ ποῖα προαπαιτοῦνται διὰ νὰ βελτιωθῇ ἡ γεωργία τόπου τινος, ἂν καὶ ὁ γράφων πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχῃ μόνον τὰ δυνάμενα γενέσθαι, διότι περιττὸν θεωρεῖ νὰ συμβουλευσῇ τὰ ἀδύνατα, καὶ ὄχι μόνον τὰ ἀδύνατα γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀδύνατα ὠφελῆσαι, ἐν τῇ ἀμαθεστάτῃ ἡμῶν καταστάσει, καὶ ἐν τῇ ἐλλείψει τῶν ἀπαιτουμένων μεγάλων ὑλικῶν μέσων εἰς ταχυτέραν προπαρασκευὴν τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ πρὸς τὴν γεωργικὴν παιδαγωγίαν του. Ἄν ἡ γεωργία ἡμῶν εἶχε φίλους καὶ ζηλωτὰς, δυνατὸν θὰ ἦτο ν' ἀλλάξῃ τάχιστα τύχην, καὶ νὰ κατασταθῇ ἱκανὴ, ἐντὸς

βραχυτάτου χρόνου, νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πρόοδον τῶν πολιτισμένων ἔθνων· ἀλλ' οὔτε φίλους ἔχει, ἐνθέρμους καὶ εἰλικρινεῖς, οὔτε ἐνοήθη ἀκόμη ἢ ἐπίδρασις τῆς γεωργικῆς ἀναπτύξεως ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος. Καὶ τῶν τριῶν Ὀλυμπιακῶν ἐκθέσεων οἱ ἑλλανοδῖκαι πικρὰ ἐξέφρασαν περὶ τοῦτου παράπονα. Ὁ μέλλον νὰ ἐπιληφθῆ τοῦ ἔργου τῆς γεωργικῆς βελτιώσεως τῆς Ἑλλάδος πρέπει νὰ λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι γεωργικὴ βελτίωσις θὰ εἶπῃ μεταρρύθμισις κοινωνικὴ καὶ διοικητικὴ, καὶ ὅτι, πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργου τοιοῦτου, ἀπαιτοῦνται ἔρως πρὸς τὴν πρόοδον, καὶ ἐνδελεχῆς μελέτη τῶν ἀναγκῶν τοῦ τόπου. Μέγα καὶ ἐνδοξον στάδιον, καὶ ἀληθῶς ἡγεμονικόν! Ἀδιαφορῶ τί πονηρὸν ἐποιήσατο ἡ Ἐλισάβετ, καὶ τί ἀνόσιον διεπράξατο ὁ Κρόμβελ. Ἐγὼ σταματῶ ἀπέναντι τῶν ἔργων των ἐκείνων ἀτινα ἔφεραν τὴν εὐρωστίαν εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, καὶ θαυμάζω τὴν ἔξοχον ἐκείνην γυναῖκα, καὶ τὸν ἀνδρεῖον ἐκείνον στρατιώτην, ὅταν βλέπω ὅτι ἡ Ἀγγλία, ἡ κυρίαρχος αὐτῆ ἡγεμονίς τῶν θαλασσῶν, τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ πάσης γεωργικῆς καὶ τεχνουργικῆς βιομηχανίας, εἶναι ἡ Ἀγγλία τῆς Ἐλισάβετ καὶ τοῦ Κρόμβελ! Οὐδὲ μὲ μέλει, ἂν ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος διελύθει τὴν τύχην τῆς οἰκογενείας του, χάριν τῶν ἰσπανικῶν γύμων, ἢ ἂν ὁ Ναπολέων Γ' ἀπώλεσε τὸν θρόνον του, θελήσας νὰ πολεμήσῃ τοὺς Γερμανούς. Ἡξεύρω μόνον ὅτι ἡ Γαλλία, ἡ δυνηθεῖσα νὰ πληρώσῃ, ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν, πέντε δισεκατομμύρια πολεμικὰς ἀποζημιώσεις, καὶ ἡ ὁποία, καὶ μετὰ τὴν φοβερὰν ταύτην ἀφαιμάξιν, ἀκμάζει ἐπὶ γεωργία καὶ βιομηχανία, εἶναι ἡ Γαλλία τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου καὶ τοῦ Ναπολέοντος τρίτου. Εἰς οὐδὲν δὲ μὲ ὠφελεῖ νὰ πλανῶμαι, δίκην μαινομένου, εἰς πολιτικὰς παραδοξολογίας, ἐνῶ πένομαι, καὶ, κακοδιοικούμενος, ταλαιπωροῦμαι, καὶ δὲν δύναμαι νὰ ζήσω καθὼς ζῆ σήμερον ὁ πολιτισμένος ἄνθρωπος,

και δια τουτο οφειλω να φερω την εντροπην επι του μετωπου οτι ειμαι αναξιος να μετασχω του μεγαιστου των εθνων αγωνος, του αποβλεποντος εις την αυξησιν της ανθρωπινης ευμεριας, της αποτελουσης σημερον την δυναμιν των εθνων, και εξασφαλιζουσης το μελλον και το μεγαλειον αυτων. Εις τον γιγαντειον τουτου του νεωτερου κοσμου αγωνα, τους απολειπομενους ου στεφανουσι, τουτεςτιν οι απολιπομενοι μενουσι πενητες, ασθενεις και περιφρονημενοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΒΑΡΗ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ.

Τα βαρη της ημετερας γεωργιας ειναι πολλα και ποικιλα, βαρη φυσικα, βαρη προσωπικα, βαρη οικονομικα, βαρη κοινωνικα κτλ.

Η αμαθεια ειναι το μεγαλητερον βαρος, ενεκα δε αυτου, κυριως, μενει στασιμος η γεωργια μας. Μετα την αμαθειαν, δευτερον βαρος ερχεται η φορολογια, απαιτουσα φρον επι του ακαθαριστου προιοντος. Τριτον βαρος ειναι η εκτελεσις των φορολογικων νομων, ενεκα της οποιας ο καλλιεργητης ληστευεται υπο των ενοικιαστων, και εν γενει υπο των φορολογων, η δε νομιμος φορολογια διπλασιάζεται δια των καταχρησεων. Περιπλεον, ενεκα της κακης των φορολογικων νομων εκτελεσεως, ο γεωργος επιβαρυνεται και με πολλας ημεραργιας. Ο πληρονων οποιονδηποτε αλλο επιτηδευμα, δεν εχει αλλην υποχρεωσιν παρα να πληρωση αυτο, και να λαβη την αδειαν του μετερχεσθαι αυτο. Αλλ' ο γεωργος οφειλει να εχη τσας σχεσεις με τους πολυπληθεις φορολογους, οσα ειναι τα εις φορολογιαν υποκειμενα προιοντα του. Πρεπει να δηλωσ η τας

ἀμπέλους, τοὺς χοίρους, τὰ πρόβατα, τὰ ὑποζύγια, τὰ μελίσι-
σια, καὶ τὰ κατὰ στρέμμα φορολογούμενα ἄλλα προϊόντα.
Πρέπει νὰ κάμῃ ἐνστάσεις, καὶ νὰ ὑποστῇ τὴν τῶν ἐκτιμητῶν
διαδικασίαν, καὶ τὰς ἐρεῦνας τῶν ἐπιθεωρητῶν. Πρέπει, ἐν ἐνί
λόγῳ, νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐπίμονον κρισολόγον, καὶ ὅμως, καὶ
τότε ἀκόμη, νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ εὔρῃ τὸ δίκαιόν του. Θὰ ἀναγ-
κασθῶ νὰ γράψω εἰδικώτερον περὶ φορολογίας, κατόπιν, καὶ
διὰ τοῦτο περιορίζομαι ἐνταῦθα εἰς τὸ νὰ συμπεριλάβω μετα-
ξὺ τῶν βαρῶν τῆς γεωργίας μας καὶ τὴν κακὴν φορολογίαν,
τὰ δὲ περαιτέρω θέλω ἀναπτύξει ἐκεῖ. Τέταρτον βῆμα εἶναι
τὰ πολλὰ καὶ ἀκριβὰ ἡμερομίσθια, καὶ μάλιστα εἰς τὰ κέν-
τρα τῆς μεγάλης γεωργικῆς ἐργασίας. Παρ' ἡμῖν, ἀκόμη δὲν
ἐπαρουσιάσθη ἀνάγκη νόμων, κανονιζόντων τὴν ἐργασίαν.
Τὴν κανονίζει ὅμως ὁ κανὼν τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως,
ὅστις διέπει, συνήθως, τὴν τῶν ἡμερομισθίων αὐξομοίωσιν, καὶ
μάλιστα ὅταν ἡ καρποφορία τῶν σταφίδων εἶναι μεγάλη, καὶ
ἐπομένως ἀπαιτοῦνται περισσότεραι χεῖρες. Γεωργικὰ ἐργα-
λεῖα, ἢ μηχανήματα, ἱκανὰ νὰ συντομεύωσι τὴν ἐργασίαν, ἢ
ν' ἀντικαθιστῶσι τὰς ἀπαιτούμενας πολλὰς χεῖρας, δὲν ἐμά-
θαμεν ἀκόμη νὰ μεταχειριζώμεθα, ἢ διὰ χειρῶν ἐπομένως ἐρ-
γασία δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ ᾔναι ἀκριβὴ, καὶ νὰ προβαίη
μάλιστα εἰς αὐξήσιν, καθόσον αἱ σταφιδοδοφεῖται αὐξάνουσι.
Διαθέσιμοι πληθυσμοὶ ἐργατῶν, εἰς τὰς πεδινὰς ἐπαρχίας, δὲν
ὑπάρχουσι, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν πεδινῶν γεωργῶν ἔχουν ἴδια
κτῆματα. Οἱ τοιοῦτοι πληθυσμοὶ εἶναι πυκνότεροι εἰς τὰ ὀ-
ρεῖνα μέρη, καὶ ἐκεῖθεν, ἐν καιρῷ τῆς ἐργασίας, καταβαίνου-
σι. Ὅθεν ἡ ὑψοσις ἢ ὁ καταβίβασμός τῶν ἡμερομισθίων ἐξαρ-
τᾶται ἐκ τῆς μικρᾶς, ἢ μεγάλης, καὶ συγχρόνου, συρροῆς ἐρ-
γατῶν εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην τῶν ἐπαρχιῶν. Ὅπου καὶ
ὅταν ὑπάρχῃ πολλὴ ἐργασία, τὸ ἡμερομίσθιον τῶν 3 ἢ καὶ 4
δραχμῶν κατήντησε σύνθητες, διὰ τοὺς ἀνδρας, διαφέρει δὲ τὸ
τῶν γυναικῶν κατὰ 50—80 λεπτὰ ἐπὶ ἕλαπτον. Ἄν ὅμως

ὁ γεωργὸς ἔχη ἀνάγκην ἀπόλυτον, ὡς, λόγου χάριν, νὰ σκαλίση τὸν ἀραβοσίτον του, ἀλλὰ δὲν ἔχει χρήματα, τότε ἀναγκάζεται νὰ ὑποσχεθῆ 15 δακάδας ἀραβοσίτου, δι' ἕκαστον ἡμερομίσθιον, μετὰ τὴν συγκομιδὴν, ἂν καὶ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἠδύνατο νὰ ἔχη τοῖς μετρητοῖς τὸν ἐργάτην πολὺ εὐθηνότερον. Ὁ δὲ θερισμὸς τοῦ σίτου γίνεται συνήθως ἐπὶ τῇ χορηγίᾳ τοῦ δεκάτου τοῦ εἰσοδήματος, ἂν ἡ σπορὰ ᾖναι ἐπιτυχὴς, καὶ ὁ ἀγρὸς ἀπηλλαγμένος παρασίτων φυτῶν, ἄλλως, ὁ ἐργάτης δὲν εὐχαριστεῖται οὔτε μὲ 15 τοῖς 100! Τοιαύτη εἶναι ἡ γεωργία τῶν δημητριακῶν καρπῶν παρ' ἡμῖν! Παρατηρήσεως ἀξίον εἶναι τὸ ἐξῆς φαινόμενον. Γνωρίζομεν ὅτι, εἰς ὅλους τοὺς πολιτισμένους τόπους, ἡ τιμὴ τοῦ ἄρτου κανονίζει τὸ ἡμερομίσθιον, καὶ ὅταν ὁ ἄρτος εἶναι ἀκριβὸς, καὶ τὸ ἡμερομίσθιον εἶναι ἀκριβόν. Παρ' ἡμῖν ὅμως συμβαίνει τὸ ἐναντίον. Ὅταν ὁ ἄρτος ᾖναι εὐθηνός, τὸ ἡμερομίσθιον ᾖναι ἀκριβόν, καὶ ὅταν ὁ ἄρτος ᾖναι ἀκριβός, τὸ ἡμερομίσθιον εἶναι εὐθηνόν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐρμηνεύεται οὕτω πῶς: ὅταν ὁ ἄρτος ᾖναι εὐθηνός, ὁ γεωργὸς δὲν ἀναγκάζεται νὰ ἐργασθῆ, διότι ἔχει γέννημα νὰ φάγη, ὅταν ὅμως ὁ ἄρτος ᾖναι ἀκριβός, καὶ δὲν ἔχη γέννημα νὰ φάγη, τότε ἀναγκάζεται νὰ ἐργασθῆ, καὶ ἐπομένως συρρέουσιν εἰς τὰ κέντρα τῆς ἐργασίας περισσότεροι ἐργάται, καὶ ἡ ἀξία τοῦ ἡμερομισθίου ἐκπίπτει. Τὸ φαινόμενον ὅμως αὐτὸ, οὕτω ἐρμηνεύομενον, δὲν εἶναι διόλου παρήγορον. Δὲν εἶναι δὲ τοῦ παρόντος καιροῦ νὰ προβῶ εἰς περαιτέρω ἀναπτύξεις. Πέμπτον βάρος, ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας. Ἐκτον, ἡ τοκογλυφία. Περὶ τῶν δύο τούτων βαρῶν, θὰ κάμω λόγον εἰδικώτερον. Ἐβδομον, ἡ στρατιωτικὴ νεοσυλλεξία, διότι ἀφαιρεῖ χεῖρας ἀπὸ τὴν γεωργίαν, καὶ ἐλαττώνει τὴν γεωργικὴν οἰκογένειαν. Εἰς τόπον, ἔχοντα μικρὸν πληθυσμὸν, ἀποζῶντα δὲ ἐκ τῆς γεωργίας του, εἰς τόπον ἔνθα αἱ μηχαναὶ δὲν ἀντικατέστησαν τὰς χεῖρας, καὶ αἱ χεῖρες, διὰ τοῦτο, εἶναι πολυτιμώταται, τὸ

νά λαμβάνονται οἱ στρατιῶται ἐκ τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ, δὲν μοῦ φαίνεται πρᾶγμα συνετόν. Λέγω δὲ ὅτι οἱ στρατιῶται λαμβάνονται ἐκ τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ, διότι, πράγματι, τὸ βῆρος τοῦτο ἐπιπίπτει ὁλόκληρον ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν ἀθλίων χωρικῶν. Οἱ δήμαρχοι γνωρίζουσι τὴν τέχνην ταύτην. Προτιμότερον θὰ ἦτο ἀν' ἐπεβάλλετο φόρος χρηματικὸς διὰ τοὺς στρατιώτας, καὶ ἐσχηματίζετο οὕτω στρατὸς ἐθελοντῶν. Ὅσοον βῆρος εἶναι τὸ τρέφειν τοὺς στρατιώτας, οἵτινες συνεχῶς ἐπισκέπτονται τοὺς γεωργούς, καὶ τοὺς ἀφαιροῦσι τὴν τροφήν ἀπὸ τὸ στόμα, ὡς ὁ ἡμέτερος στρατὸς νὰ εὐρίσκετο εἰς διηνεκῆ προνομίην.

Καὶ ἀπέναντι τῶν τοιούτων καὶ τῶν τοσούτων βαρῶν τῆς ἡμετέρας γεωργίας, ἐξ ὧν ἄλλα μὲν εἶναι προσωπικὰ, ἄλλα οἰκονομικὰ, καὶ ἄλλα κοινωνικὰ, ἦτοι ὅλα προερχόμενα ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ἐλλείψεων, ἡ φύσις ἐφάνη εὐνοϊκωτάτη εἰς τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἤμπορεῖ τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ γεωργία μας φυσικὰ βῆρη δὲν ἔχει. Τὸ κλίμα εἶναι γλυκὺ, ἡ γῆ γόνιμος, πᾶσα δὲ καλλιέργεια δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐν Ἑλλάδι, ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἐναντιότητος. Καὶ ἐνῶ ἡ φύσις ἡμῶν εἶναι τοιαύτη, φαίνεται ὅμως ἀγρία καὶ ἀδάμαστος, διότι λείπει ἡ τέχνη, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος νομίζεται, ἐνίοτε, ἀνεπιτηθεϊότερον, εἰς τινὰς καλλιεργείας, τοῦ ἐδάφους ἄλλων τινῶν τῆς Εὐρώπης μερῶν, ἐνθα ἡ θερμοκρασία καταβαίνει συνήθως πολλοὺς βαθμοὺς κάτω τοῦ μηδενικοῦ, καὶ πολλὰ τῶν φυτῶν δὲν δύναται νὰ ὀρμάσῃ τοὺς καρποὺς αὐτῶν. Ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς τέχνης, ὑποκείμεθα μόνον εἰς δύο κυρίως φυσικὰ βῆρη, ἅτινα μᾶς εἶναι λίαν ἐπαισθητὰ, καὶ περὶ ὧν θὰ ὀμιλήσω ἐν τῷ περὶ βελτιώσεως τῆς γεωργίας κεφαλαίῳ. Τὰ φυσικὰ ταῦτα βῆρη εἶναι ἡ ξηρασία καὶ ἡ ὑγρασία. Ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς τέχνης, προσέτι, τὰ φυτὰ μας μαστίζονται ὑπὸ νοσημάτων, τῶν ὁποίων τὴν θεραπείαν ἀγνοοῦμεν, καὶ ταῦτα βεβαίως πρέπει νὰ ταχθῶσι μετὰ τῶν

φυσικῶν βαρῶν τῆς γεωργίας μας. Ὑπεράνω δὲ ὄλων αὐτῶν τῶν βαρῶν, πρέπει νὰ τεθῶσι τὰ ἀνθρώπινα νοσήματα, περιῶν ἕκαστα λόγον, ὅταν περιέγραψα τὸν βίον τοῦ Ἑλληνοσ γεωργοῦ. Προσθέτω ὅμως καὶ ἐνταῦθα τὰ ἐφεξῆς, ὅπως ἐκπληρώσω τὸ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ὑγείαν καθήκόν μου πλήρες. καθόσον ἀπὸ ἐμὲ τοῦτο ἐξαρτᾶται.

Οἱ βάλτοι καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἡμετέρων ἰχθυοτροφείων εἶναι τὰ ἐργαστήρια τῶν φοβερωτέρων ἀσθενειῶν τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ δημόσιον, διὰ λίαν εὐκαταφρόνητον κέρδος (300—350 χιλ. δραχμῶν), ἐμπορεύεται τὴν ὑγείαν κοινωνίας ὁλοκλήρου, μαστιζομένης ὑπὸ κακοηθεστάτων πυρετῶν. Οἱ τῶν πεδινῶν μερῶν κάτοικοι δὲν ἔχουσιν εὐρωστίαν, πολλὰς δὲ ἡμέρας τοῦ ἔτους χάνουσι, πυρέσσοντες. Οἱ ὄρειοι δὲ, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸν γεωργικώτερον τῆς Ἑλλάδος λαόν εἶναι περρωτοὶ, καὶ ἡ δραστηριότης των εἶναι ἀπερίγραπτος, ὅταν πλησιάσῃ μάλιστα ἡ ἐποχὴ τῆς κατ' ἔτος ἐπαναλαμβανομένης μεταναστεύσεώς των ἀπὸ τῶν ὀρέων εἰς τὰς πεδιάδας, καὶ ἀπὸ τὰς πεδιάδας εἰς τὰ ὄρη. Ἄλλ' ἕνεκα τῶν τοιούτων μεταναστεύσεων, ἐκάστη οἰκογένεια δαπανᾷ ὄχι ὀλιγώτερον τοῦ μῆνός, κατὰ πᾶν ἔτος, εἰς τὰς προπαρασκευὰς αὐτῶν καὶ εἰς τὰς ὁδοιπορίας, ὅλαι δὲ αὗται αἱ ἡμεραργίαι βρύνουσι τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν. Στατιστικῶς εἶναι ἄγνωστος τοῦ τοιουτοτρόπως κινουμένου τούτου γεωργικοῦ πληθυσμοῦ ὅστις, ὡς ὁ λαὸς τῆς Ἰουδαίας, εὐρίσκεται εἰς ἀδιάκοπον ἕξι ο δ ο ν, φεύγων, ἐν καιρῷ θέρους, τὰς πληγὰς τοῦ Φαραὼ τῶν ἡμετέρων πεδιάδων, καὶ, ἐν καιρῷ χειμῶνος, ἐπανερχόμενον. Τοῦτο δὲ βεβαίως συμβαίνει πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων, καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ, ἕως ὅτου ἐμφανισθῇ, ἐν μέσῳ ἡμῶν, ἄλλος Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ.

Πότε ὅμως ὁ τόπος οὗτος, πρὸς σωτηρίαν τῆς ὑγείας τῶν κατοίκων του, θὰ ἐπιμεληθῇ τὴν ἀποξήρανσιν τῶν τελμάτων, τῶν βάλτων καὶ βαλτωδῶν τόπων, καὶ τῶν λιμνῶν ἐκεῖνων

καὶ τῶν ἰχθυοτροφείων ἐκείνων, ὅθεν μεταδίδονται τὰ θανατηφόρα μιάσματα, ὧν τοσαῦτα εἶναι τὰ θύματα, κατ' ἔτος, εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν! Ἄν ἔλλειπαν αἱ τοιαῦται ἀφορμαί, αἱ νόσοι τῆς Ἑλλάδος θὰ ἦσαν ὀλίγισται, καὶ ἡ δημοσία ὑγεία θὰ ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἡ φυσικὴ τοῦ πληθυσμοῦ αὔξησις θὰ ἦτο ταχύτερα παρὰ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Τὰ ἔργα τῆς ἀποξηράνσεως τοιούτων μiasμογόνων τόπων, εἰς ὅλην τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, πλησιάζουσι νὰ τελειώσωσιν, ἡμεῖς δὲ ἀκόμη οὔτε τὰ ἤρξισαμεν!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΜΨΥΧΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΗΜΕΤΕΡΑΣ
ΓΕΩΡΓΙΑΣ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ βελτιώσεως ἐν γένει.

Πῶς καὶ πόθεν πρέπει ν' ἀρχίσῃ αὕτη! Ἴδου τὸ μέγα ζήτημα!

Μετὰ τὴν γενικὴν τῆς ἡμετέρας γεωργίας ἐξιστόρησιν, καὶ μετὰ τὴν εἰδικὴν τῶν ἡμετέρων καλλιεργειῶν περιγραφὴν, καὶ μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν γεωργικῶν ἡμῶν βαρῶν, ἀρμόζει ἤδη νὰ ἐγκύψω εἰς τὸ κύριον τοῦ ἀοιδίμου ἀγνωσθέντος πρόβλημα, ἥτοι τὸ περὶ βελτιώσεως καὶ ἐμψυχώσεως τῆς ἡμετέρας γεωργίας, διὰ νὰ ἐπιλύσω αὐτὸ, καθ' ὃν τρόπον νομίζω δυνατὴν τὴν λύσιν του, ἀπέναντι μεγάλων δυσχερειῶν, περὶ ὧν καὶ

πρόηγουμένως πολὺν ἕκαμα λόγον, καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ εἰδικώτερον θέλω ἐξηγηθῆ.

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο, τὸ μακρότερον πάντων, διαιρεῖται εἰς μέρη ὀκτώ.

Ἐν τῷ πρώτῳ, θέλω θέσει τὰς πρώτας βάσεις τῆς γεωργικῆς ἡμῶν βελτιώσεως.

Ἐν τῷ δευτέρῳ, θέλω πραγματευθῆ περὶ φυτωρίων καὶ δενδροκομείων.

Ἐν τῷ τρίτῳ, περὶ τῶν στοιχείων πάσης γεωργικῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ περὶ γεωργικῶν τραπεζῶν.

Ἐν τῷ τετάρτῳ, περὶ φορολογίας καὶ μέσων συγκοινωνίας.

Ἐν τῷ πέμπτῳ, περὶ γεωργικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἐν τῷ ἕκτῳ, περὶ γεωργικῶν φώτων καὶ γεωργικῶν ὑποτρόφων.

Ἐν τῷ ἑβδόμῳ, περὶ ἐμψυχώσεως τῆς γεωργίας.

Ἐν τῷ ὀγδόῳ, περὶ ἀντιπροσωπεύσεως τῆς γεωργίας ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Γνωστὸν ἕκαμα, ἐν τοῖς πρόσθεν, τὸν πρακτικὸν νοῦν τοῦ ἀγωνοθετήματος. Τὸ κύριον λοιπὸν ζήτημα εἶναι τοῦτο. Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς ἡμετέρας γεωργίας καὶ τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ, καὶ προσέτι τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀναγκαίων φώτων καὶ τῶν ἀπαιτουμένων ἀφθόνων μέσων, π ὧ ς κ α ι π ὅ θ ε ν πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἡ γεωργικὴ βελτιώσις; Εἰς τοῦτο τ ὀ π ὧ ς κ α ι π ὅ θ ε ν συνίσταται, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἅπανα ἡ τοῦ ἔργου ἐπιτυχία. Πρόκειται νὰ παιδαγωγίσωμεν γεωργικῶς τὴν Ἑλλάδα, ἀμοιροῦσαν καὶ ἐπιστήμης καὶ ἐφαρμογῆς, καὶ στερουμένην παντὸς παραδείγματος πεφωτισμένης ἐργασίας, πτωχὴν δὲ ἀφ' ἐτέρου, καὶ μὴ ἔχουσαν τὰ μέσα ὅπως ριφθῆ ἐκθύμως εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου, χωρὶς ποσῶς νὰ συλλογισθῆ ἐνδεχομένης ἀποτυχίας καὶ ζημίας. Ἀνάγκην βεβαίως δὲν ἔχομεν νὰ χαράξωμεν τὴν ὁδὸν τῆς γεωργικῆς προόδου, διότι αὐτὴ εἶναι ἤδη

κεχαραγμένη παρ' άλλων, και λιθοστρωμένη μάλιστα. Ἀνάγκην ἔχομεν νὰ μάθωμεν πῶς θὰ εἰσέλθωμεν εἰς αὐτήν, και πῶς θὰ δυνηθῶμεν νὰ κάμωμεν τὰ πρῶτα βήματα ἐν αὐτῇ, ἕως οὗ συνειθίσωμεν νὰ περιπατῶμεν προσεκτικῶς, κατὰ πρῶτον, ἐπ' αὐτῆς, και γυμνασθῶμεν νὰ βαδίζωμεν, μετὰ ταῦτα, ἀπροσκόπτως και τροχάδην, ὡς οἱ ἄλλοι.

Ἄλλ' ἡ ἄνευ ἐπιστήμης και ἐφαρμογῆς και πλοῦτου Ἑλλάς εἶναι, εὐτυχῶς, ἀπηλλαγμένη προλήψεων και δεισιδαιμονιῶν αἵτινες, εἰς ἄλλα μέρη, ἐγένοντο, και εἰσέτι, ἐνιαχοῦ, γίνονται προσκόμματα δυσυπέβλητα εἰς τὴν γεωργικὴν βελτίωσιν.

Περιγράφων, ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ, τὴν γενικὴν και εἰδικὴν τῆς ἡμετέρας γεωργίας κατάστασιν, παρετήρησα ὅτι, ὅπου ἡ ἀροτραία καλλιέργεια καθυστερεῖ, και ὅπου δὲν ἐνεργεῖται, ὡς ἐνεργεῖται σήμερον παρὰ τοῖς μᾶλλον πεφωτισμένοις λαοῖς, ἐκεῖ ἡ γεωργία δὲν ἔχει τὴν φυσικὴν αὐτῆς βίαν, καταχρηστικῶς δὲ λέγομεν ὅτι γεωργοῦσι τόποι εἰς τοὺς ὁποίους ἐπικρατεῖ ἡ πεφυτευμένη γεωργία, ὡς παρ' ἡμῖν, και ὄχι ἡ ἀροτραία.

Ἴδου λοιπὸν π ὅ θ εν πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἡ γεωργικὴ ἡμῶν βελτίωσις. Πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν ἀροτραίαν καλλιέργειαν, διότι, ἄνευ αὐτῆς, γεωργία δὲν ὑπάρχει, ἢ ὑπάρχει γεωργία φθισισῶσα. Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ συνεχίσῃ τὰ ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ, περὶ ἀροτραίας καλλιεργείας, λεχθέντα μετὰ τῶν ἐν τῷ παρόντι ἤδη ἀναπτυσσομένων.

Ἔρχεται τώρα τὸ δεῦτερον ζήτημα, π ὡς θὰ εἰσαχθῇ εἰς τὸν τόπον ἡ πεφωτισμένη ἀροτραία καλλιέργεια. Βεβαίως, διὰ τινος διδασκαλίας. Ἄλλ' ἡ διδασκαλία αὕτη θὰ ᾔναι πρακτικὴ ἢ θεωρητικὴ, κατὰ πρῶτον, ἢ θεωρητικὴ και πρακτικὴ συγχρόνως; Μεταξὺ δὲ τῶν διδακτικῶν μεθόδων ὑπάρχει και ἡ παραδειγματικὴ μέθοδος.

Εὐτυχῶς, ἀπαλλάσσομαι τῶν συνήθων συζητήσεων, βοηθοῦ-

μενος ἐκ τῆς γνώμης σοφωτάτων ἀνδρῶν, ἰσχυριζομένων λογικῶς ὅτι, προκειμένου περὶ γεωργικῆς μαθήσεως, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ προηγήται ἡ πρᾶξις, ὡς πρόδρομος τῆς θεωρίας, ἥτις ἔρχεται ἔπειτα μὲ τὸν λύχνον τῆς ἐπιστήμης καὶ διαφωτίζει αὐτήν.

Σωτήριον τοῦτο διὰ τὰ υπερήφανα τέκνα τῶν φιλοτίμων γεωργῶν μας τὰ ὁποῖα, πατίσαντα ἅπαξ τὸ κατώφλιον σχολείου τινος ἐπαρχιακοῦ, ἐπιλανθάνονται πλέον καὶ τοῦ χωρίου καὶ τῆς πατρικῆς εἰκίας καὶ τοῦ ἀγροδιαίτου βίου, καὶ ἀρχίζουσι νὰ προετοιμάζονται διὰ τὸν βίον τοῦ μεγάλου κόσμου τῶν Ἀθηνῶν. Πρακτικῶς ὅμως μανθάνοντα, κατὰ πρῶτον, τὰ κυριώτερα γεωργικὰ πράγματα, θ' ἀποφύγωσιν ἴσως τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ σκανδαλισθῶσιν, ἔπειτα, ἐκ τῆς θεωρητικῆς γεωργικῆς σοφίας των, καὶ οὕτως ὑπάρχει ἐλπίς νὰ μείνωσιν εἰς τὸ πατρικὸν αὐτῶν στάδιον.

Διὰ νὰ εἰσαχθῇ, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ἡ τελειοποιημένη ἀροτραία καλλιέργεια, εἰς τὸν τόπον, πρέπει νὰ εἰσαχθῶσι, κατ' ἀρχάς, τὰ κυριώτερα, τοῦλάχιστον, ἀροτραῖα ἐργαλεῖα, καὶ προσέτι αἱ εὐκολώτεραι καλλιεργητικαὶ μέθοδοι. Διὰ νὰ ἐργασθῶσιν ὅμως τὰ ἀροτραῖα ἐργαλεῖα ὠφελίμως, καὶ διὰ νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐπιτυχῶς αἱ νέαι καλλιεργητικαὶ μέθοδοι, χρειάζονται καὶ ἄλλα τινὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων θὰ κάμω λόγον ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ.

Εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβω ἐνταῦθα ὅτι, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, εἶπον εἰς ἐν τῶν προηγουμένων κεφαλαίων. Ἡ μηχανικὴ τῆς γῆς ἐργασία ἀπαιτεῖ κυρίως 1) ἄροσιν, διὰ τὴν ὁποίαν χρειάζεται ἀροτρον· 2) θρύψιν τῆς γῆς, διὰ τὴν ὁποίαν χρειάζεται σκαριφιστῆς ἢ βωλοκόπος, ἢ σβάρνα, ἢ κύλινδρος· 3) καταστροφὴν τῶν παρασίτων φυτῶν, διὰ τὴν ὁποίαν χρειάζεται σκαλιστήριον. Ταῦτα εἶναι τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἀναπόφευκτα ἀροτραῖα ἐργαλεῖα. Δὲν κάμνω λόγον, ἐνταῦθα, περὶ ἄλλων πολυπλόκων καὶ βαρυτίμων ἐρ-

γαλείων, θαυμασία τελούντων εἰς τὴν μεγάλην γεωργίαν, ὡς περὶ σπορέως, θεριστικῆς καὶ ἄλωνιστικῆς μηχανῆς, χοροτογυριστῶν, καὶ τόσων ἄλλων βοηθητικῶν ὀργάνων, οὐδὲ περὶ τοῦ ἀτμοῦ, ἐφηρμοσμένου εἰς τὴν γεωργίαν, διότι οὔτε τὸ ἐδάφος ἡμῶν εἶναι προητοιμασμένον διὰ τὴν χρῆσιν τινῶν ἐκ τῶν τοιούτων ἐργαλείων, οὔτε ἡ μικρὰ ἡμῶν γεωργία δύναται νὰ τὰ μεταχειρισθῆ, ἐντὸς τοῦ στενωτάτου χώρου τῶν μικροσκοπικῶν κτημάτων μας, ἀλλ' οὔτε ἡ πενία τῆς γεωργικῆς ἡμῶν τάξεως ἐπιτρέπει τὴν προμήθειαν αὐτῶν. Ἐὰν ἐνασχοληθῶμεν λοιπὸν, κατ' ἀρχάς, εἰς ὅ,τι δυνάμεθα νὰ κάμωμεν, καὶ εἰς ὅ,τι εἶναι τῆς πρωτίστης ἀνάγκης, ὅπως κατορθωθῆ τὸ πρῶτον πρὸς τὴν βελτίωσιν βῆμα, προετοιμαζόμενοι, ἐντοσοῦτω, βαθμηδὸν, καὶ διὰ τὰ περαιτέρω βήματα. Ἡ κατάστασις τῆς ἡμετέρας γεωργίας, ὡς καὶ τῆς ἡμετέρας ἰδιοκτησίας, διαφέρει πολὺ τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας καὶ ἰδιοκτησίας ἄλλων μερῶν. Καὶ ὅχι μόνον ἐργαλεῖά τινα εὐρωπαϊκὰ δὲν ἔμπορουν νὰ μᾶς ᾖναι χρήσιμα σήμερον, ἀλλ' οὔτε μέθοδοι τινες καλλιεργητικαὶ ἔμπορουν νὰ ἐφαρμοσθῶσι. Ἐκ τῶν ἀπλουστέρων λοιπὸν πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἡ γεωργικὴ ἡμῶν βελτίωσις.

Τὰ ἀροτραῖα ἐργαλεῖα εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα, καὶ οἱ μὲν προτιμῶσι ταῦτα, οἱ δὲ ἐκεῖνα, ὡς σχετικῶς ὠφελιμώτερα, ἢ εὐχρηστότερα, ἢ συμφωνότερα πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ ἐδάφους καὶ ἄλλων τοπικῶν περιστάσεων.

Πρόκειται λοιπὸν νὰ μεταβάλωμεν τὴν ἀροτραίαν ἡμῶν καλλιέργειαν, δι' ἄλλων ἐργαλείων καὶ δι' ἄλλων μεθόδων. Ἦθουν, πρόκειται νὰ εἴπωμεν πρὸς τὸν ἡμέτερον γεωργόν, καὶ νὰ τοῦ δεῖξωμεν τοῦτο ἐμπράκτως, ὅτι τοῦ συμφέρει νὰ παραιτήσῃ τὸ ἀροτρον, εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ὁποίου εἶναι συνειθισμένος, καὶ νὰ παραδεχθῆ νέον, εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ γυμνασθῆ καὶ προσέτι, πρόκειται νὰ τὸν πείσωμεν ὅτι, διὰ νὰ γίνεται ἡ ἐργασία τελειότερα, πρέπει, ἐκτὸς τοῦ κυρίως ἀρότρου, νὰ μεταχειρίζεται καὶ ἄλλα ἀροτραῖα βοηθη-

θητικά εργαλεία, περί ὧν ἀνωτέρω ἔκαμα λόγον. Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι μέγα, κατ' ἐμὲ, καὶ ἡ λύσις αὐτοῦ θ' ἀποφασίση τὴν τύχην τῆς ἡμετέρας γεωργίας.

Τὰ ἀροτραῖα εὐρωπαϊκὰ εργαλεία εἶναι πολλὰ, ὡς εἶπον, καὶ διαφέρουσι, κατὰ τε τὸν μηχανισμόν, τὴν ὄλκην, τὴν ἐργασίαν, τὴν ἐφαρμογὴν κλ.κλ. Ποῖα λοιπὸν ἐκ τῶν πολλῶν τούτων καὶ διαφόρων εργαλείων θὰ συστήσωμεν, ἐν γνώσει, εἰς τοὺς γεωργούς μας, ὡς τὰ καταλληλότερα εἰς τὰς περιστάσεις των ἰδίως, καὶ ὡς ἀρμόζοντα εἰς τὰ διάφορα ἐδάφη τῆς ἑλληνικῆς χώρας; Ἀγροτικόν τι γαλλικὸν λόγιον ἔχει οὕτω: «Δὲν γίνεται καλὴ ἐργασία, ἄνευ καταλλήλου ἀρότρου.» Διὰ τοῦτο, καὶ ὁ ἔνδοξος Τάερ, τότε μόνον ἐσυμβούλευσεν εἰς τοὺς συμπατριώτας του γερμανοὺς ποῖα ἀροτραῖα εργαλεία, ἐκ τῶν γνωστῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν του, ἔπρεπε νὰ προτιμήσωσιν, ὅταν, συναΐξας, δι' ἀδρῶν δαπανῶν, τὰ πλεῖστα τῶν τοιούτων εργαλείων, ἐδοκίμασεν αὐτὰ, ἐν πρὸς ἑν, εἰς διάφορα ἐδάφη, καὶ, γνωρίσας τὴν ἀρετὴν ἐκάστου, εὔρε τὰ καταλληλότερα. Τινὰ δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ τὰ ἐπεδιώρθωσε, καὶ ἄλλα τὰ μετερρύθμισεν, ὅπως ἢ μὲν χρῆσις των κατασταθῆ εὐχερεστέρα, ἐν τῇ πατρίδι του, ἢ δὲ ἐργασία των ἐπωφελεστέρα. Ὁ Τάερ ἐπραξεν ἐν τῇ γεωργίᾳ τῆς πατρίδος του, ὅτι ὁ Δίστ ἐν τῇ δημοσίᾳ αὐτῆς οἰκονομία.

Ἡμεῖς Τάερ, δυστυχῶς, δὲν ἔχομεν, ἢ δοκιμὴ ὅμως τῶν κυριωτέρων ἀροτραίων εργαλείων τῆς Εὐρώπης, δι' οὓς ἀνωτέρω ἀνέφερα λόγους, εἶναι ἀπαραίτητος. Τίς λοιπὸν θὰ ἐνεργήσῃ τὴν δοκιμὴν, καὶ τίς θὰ μᾶς συμβουλεύσῃ ποῖα ἐκ τῶν τοσούτων ἀρότρων πρέπει νὰ προτιμήσωμεν, ὡς συμβιβαζόμενα μᾶλλον μὲ τὴν γεωργικὴν ἡμῶν κατάστασιν, καὶ ὡς καταλληλότερα εἰς τὰς διαφορὰς ποιότητος τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους!

Γνωμοδοτῶ, ἢ δοκιμὴ ν' ἀνατεθῆ εἰς γεωπόνους ἐμπείρους ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, ἐξ ὧν ἀναγκαιῶς πρέπει νὰ φέρωμεν τοῦλάχιστον τρεῖς, καὶ διὰ τὴν εἰρημένην δοκιμὴν, καὶ

διὰ τὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἐπιθεωρηταὶ τῆς ἡμετέρας γεωργίας, ὡς περὶ τούτου καὶ ἀκολούθως θὰ εὐρεθῶ εἰς τὴν ἀνάγκην τὰ κάμω λόγον. Συνιστῶ δὲ τὰ δοκιμασθῶσι καὶ τινὰ τῶν ἐν τῇ λοιπῇ Ἀνατολῇ ἀρότρων, πρὸ πάντων δὲ ὁ θεσσαλικὸς μ. π. λ. ο. υ. χ. ο. ς, γνωστὸς ἐν Λαμῖα, τὸ ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἄνω Μακεδονίαν ἀρότρον, τὸ τῆς Ρόδου καὶ τὸ τῆς ἄνω Αἰγύπτου.

Μεγίστη χρειάζεταιται προσοχὴ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀροτραίων ἐργαλείων, δι' ὧν θ' ἀντικατασταθῆ τὸ ἐν χρήσει ἡμέτερον ἀρότρον, διότι, ἂν εἰς τὴν ἐκλογὴν ταύτην ἀποτύχωμεν, οἱ γεωργοὶ μας, ἐξ ἀνάγκης, θὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ εὐμεταχειρίστον καὶ ἀνέξοδον ἰδικόν των ἀρότρον, καὶ θ' ἀποστραφῶσι τὸ εὐρωπαϊκόν, οὕτω δὲ θὰ διαιωισθῆ ἡ γεωργικὴ κακοδαιμονία τοῦ τόπου, ἣτις εἶναι ἀφορμὴ τῆς καχεκτικῆς καταστάσεως ὅλων τῶν κοινωνικῶν μας τάξεων, διότι ἡ ἑλληνικὴ ἀσθένεια εἶναι ἀσθένεια πενίας, προερχομένη ἐκ τῆς ἀμαθείας μας καὶ τῆς συντρόφου αὐτῆς ἀβελτηρίας.

Εἶπον ὅσα ἐνόμισα ἀναγκαῖα περὶ ἀροτραίων ἐργαλείων. Περὶ καλλιεργητικῶν ὅμως μεθόδων δὲν ἀρμόζει τὰ ὁμιλῆσω ἐνταῦθα. Θὰ κάμω λοιπὸν λόγον περὶ αὐτῶν ἐκεῖ ὅπου θὰ πραγματευθῶ τὰ περὶ γεωργικῆς ἐκπαιδεύσεως, διότι αἱ καλλιεργητικαὶ μέθοδοι ἀνίχουσι κυριώτερον εἰς τὴν πρακτικὴν διδασκαλίαν. Τώρα, θέλω ὁμιλῆσαι περὶ ἄλλων τινῶν ἀναγκῶν τῆς ἡμετέρας γεωργίας, ἄνευ τῆς θεραπείας τῶν ὁποίων, τὰ μὲν ἐργαλεῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐργασθῶσιν, ὡς πρέπει, αἱ δὲ καλλιεργητικαὶ μέθοδοι δὲν ἔμποροῦν νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐπιτυχῶς.

Κ τ ἦ ν η π ρ ὸ ς ἄ ρ ο σ ι ν. Τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀροτραῖα ἐργαλεῖα, καὶ αὐτὰ τὰ τῆς μετρίας ὀλκῆς, θέλουσι κτήνη ἰσχυρὰ, καὶ ἡ Ἑλλάς κτήνη τοιαῦτα δὲν ἔχει. Τὰ κτήνη, διὰ τὰ σύρωσι τὸ εὐρωπαϊκόν ἀρότρον, ἔχουσιν ἀνάγκην γυμνάσεως, καὶ προσέτι ἔχουσιν ἀνάγκην ζευγηλατῶν γεγυμνασμένων. Ἡ ἡμετέρα γεωργία κάμνει χρήσιν τῶν βοῶν, λίαν δὲ σπανίως τῶν ἵππων, καὶ τούτων ἐλεεινοτάτων, καὶ καταδεδικασμένων τὰ

σύρωσι τὸ ἄροτρον, οὐχὶ διὰ τοῦ στήθους, ἀλλὰ διὰ τοῦ αὐχένος, ὡς οἱ βόες. Ζεύγνυνται δὲ, ἐνίοτε, ὁμοῦ, εἰς βοῦς καὶ εἰς ἵππος, ἢ εἰς βοῦς καὶ εἰς ὄνος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι σπάνιον. Ζεῦγος βοῶν, καὶ μάλιστα βοῶν, ὅπως οὖν δυνατῶν, εἶναι πρᾶγμα δυσἀπόκτητον, ἕνεκα τῆς δαπάνης 400—500 δραχμῶν, τὴν ὁποίαν δὲν δύνανται νὰ καταβάλωσιν οἱ πλείστοι τῶν γεωργῶν μας, καὶ διὰ τοῦτο ἔχουσιν ἕνα καὶ μόνον βόα, συνδανεῖζονται δὲ μεταξύ των, ἢ λαμβάνουσι τὸν δεύτερον βόα, ἐπὶ μισθώματι ἀδρῶ, καλουμένῳ κ α μ μ α τ ἰ κ ι, ὅπερ, εἰς εἶδος διδόμενον, καταντᾷ λίαν ὑπέρογκον. Ὅσοπιτοπλεῖστον, οἱ ἀροτῆρες ἡμῶν βόες πωλοῦνται πρὸς 100—120 δραχμὰς ἕκαστος, καὶ ἐκ τῆς τιμῆς ταύτης δύναται πᾶς τις νὰ συμπεράνη τὴν δύναμιν αὐτῶν. Πλείστοι δὲ ἀροτῆρες ἀγοράζονται καὶ εἰς τιμὴν εὐτελεστέραν τῶν 100 δραχμῶν!

Ὅπου ἡ γεωργία ἀκμᾶζει, ἐκεῖ ἀροτριῶσι διὰ τῶν ἵππων. Ἄλλ' εἰσέτι ἡ γεωργία δὲν ἤκμασε παντοῦ, καὶ διὰ τοῦτο, εἰς πολλὰ μέρη, ἡ ἄροσις γίνεται ἀκόμη καὶ διὰ βοῶν καὶ δι' ἵππων. Ὀλίγον, ὅμως, κατ' ὀλίγον, θὰ λείψωσιν οἱ βόες.

Τῶν βοῶν ἡ δύναμις εἶναι ὅλη ἐπὶ τοῦ μετώπου, ὃ δὲ αὐχλὴν θεωρεῖται ὡς τὸ ἀσθενέστερον τοῦ σώματος μέρος. Ὁ τρόπος λοιπὸν τοῦ ζευγνύειν τοὺς βόας, ἀπὸ τοῦ αὐχένος, καταστρέφει τὴν δύναμιν αὐτῶν, καὶ τοὺς καθιστᾷ ἀσθενεῖς καὶ κυχεκτικούς. Διὰ τοῦτο, εἰς τὴν Γερμανίαν, ἐφαρμόζουσι τὸν ζυγὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου, προσδένοντες αὐτὸν ἀπὸ τῶν κεράτων, καὶ μεταχειριζόμενοι δύο ζυγούς, ἀντὶ ἑνὸς, ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων, οὕτω δὲ οἱ βόες ἔχουσι τὰς κινήσεις των ἐλευθέρως. Ἐκαστος τῶν ζυγῶν ὁμοιάζει ἡμισέληνον, τὸ μέσον δὲ αὐτοῦ ἐφαρμόζεται ἐπὶ τοῦ μετώπου, διὰ μικροῦ προσκεφαλαίου, καὶ προσδένεται εἰς τὰ κέρατα, ἀπὸ δὲ τῶν δύο ἄκρων αὐτοῦ ἐξαρτῶνται τὰ ζυγόλουρα διὰ τῶν ὁποίων ὁ βοῦς σύρει τὸ ἄροτρον. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ζεύξεως εἶναι ἄξιον μιμήσεως, καὶ ἐπιδεικτικὸν τελειοποιήσεως. Λόγου χάριν, ἰδὲν

ἡδύνατο ὁ βοῦς νὰ σύρῃ τὸ ἄροτρον, ἂν, ἀντὶ ζυγοῦ καὶ προσκεφαλαίου, περιεκαλύπτετο ὅλη ἡ κεφαλὴ ὑπὸ ἰσχυροῦ μαλλίνου, ἢ δερματίνου, πλέγματος, δικτυοειδοῦς, ἐν εἴδει προσωπίδος, προσδεδεμένου περὶ τὰ κέρατα, ἐξ οὗ νὰ ἐξαρθῶνται τὰ ζυγόλουρα, τὰ σύροντα τὸ ἄροτρον; Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ζεύξεως, ἂν ἐπετύγχανεν, θὰ ἦτο μᾶλλον εὐσπλαγχνος, καὶ μᾶλλον ἀποτελεσματικὸς, καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν γερμανικόν. Περιστάσεως δοθείσης, ὅτε θὰ ἦναι δυνατὸν νὰ ἀκουσθῇ, ἴσως, ἡ ἀνθρωπίνη φωνὴ περὶ τοιούτων πραγμάτων, ἡμποροῦν νὰ γίνωσι δοκιμαίαι καὶ περὶ τοῦ τρόπου τούτου τῆς ζεύξεως, τὸσῶ μᾶλλον, ὅσον ὀφείλομεν νὰ προσπαθήσωμεν, ὅλαις δυνάμεσι, ὅπως τελειοποιηθῇ ἡ ζεύξις τῶν βοῶν, ἀφοῦ, δι' ἡμᾶς, τὸ ζήτημα εἶναι λελυμένον ὅτι, ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον, θὰ ἀροτριῶμεν, κατὰ τὸ πλεῖστον, διὰ τῶν βοῶν (α).

Καὶ ὅμως, εἰσάγοντες τὰ ἀροτραῖα τῆς πεφωτισμένης γεωργίας ἐργαλεῖα, δεόν νὰ ἐπιμεληθῶμεν ν' ἀποκτήσωμεν, ἐξάπαντος, ἰσχυρὰς γενεὰς ἀροτήρων βοῶν, συγχρόνως δὲ καὶ καλὰς, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, γενεὰς ἵππων, ὥστε ἡ γεωργία νὰ εὐρίσκη εὐκόλως τὰ εἰς αὐτὴν ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα κτήνη, διότι τὸ καὶ μετριωτάτης ὀλκῆς εὐρωπαϊκὸν ἄροτρον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐργασθῇ, ἐπιτυχῶς, μὲ τοὺς βόας, διὰ τῶν ὁποίων ἀροτριῶμεν σήμερον. Οἱ βόες ἡμῶν εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὴν ὀλκὴν τοῦ ἀβαροῦς ἡμετέρου ἀρότρου, ἂν καὶ ἡ ἀδυναμία των, ἀπέναντι καὶ αὐτοῦ ἀκόμη, εἶναι τόσον μεγάλη ὥστε, πολλάκις, ἔνεκα τοῦ ἐλαχίστου προσκόμματος, ἀναγκάζονται νὰ σταθῶσιν, ἐν μέσῳ τῆς ἐργασίας, καὶ ὁ ζευγηλάτης ὑποχρεῖται νὰ ἀνασηκώσῃ τὸ ἄροτρον ἐκ τῆς ἠρωτριωμένης αὐλακος, διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ προχωρήσωσι.

(α) Ὁ ἀνωτέρω περιγραφεὶς νέος τρόπος ζεύξεως ἐπροτάθη ἄλλοτε παρὰ τοῦ μακαρίτου Νικολάου Ἐμμανουήλ, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐδόθη προσοχὴν εἰς αὐτὸν, ὁ δὲ πρόωρος αὐτοῦ θάνατος κατέστρεψε πᾶσαν ἐλπίδα δοκιμῆς.

Οἱ βαυαροὶ εἰσήγαγον ἄροτρά τινα γερμανικά, ἐξ ὧν ἄλλα εἰργάζοντο δι' ἵππων, καὶ ἄλλα διὰ βοῶν· τῶν ἀρότρων τούτων ἐλάχιστα ἔχνη ἔμειναν εἰς τὴν καταστραφείσαν ἀποικίαν τοῦ Ἡρακλείου. Εἰσήχθη καὶ τὸ γαλλικὸν ἄροτρον τῆς ἀμπέλου, προωρισμένον ὄχι βεβαίως διὰ τὴν μεγάλην καλλιέργειαν τῶν δημητριακῶν. Εἰσήχθη καὶ τὸ ἄροτρον τοῦ Γκρινιόν, ἢ τοῦ Βέλλα. Καὶ ὅμως, ἐξ αὐτῶν ὅλων τῶν ξένων ἀρότρων, ἀμφιβάλλω ἂν, καθ' ὅλον τὸ κράτος, ὑπάρχουσι 200 εἰς ἐνεργειαν, ἂν καὶ, τόσον αὐτά, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ δευτερεύοντα ἐργαλεῖα, κατασκευάζονται τώρα εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ ὑπάρχει ἡ εὐκολία τῶν χυτηρίων, ἥτις εἶναι πολύτιμος διὰ τὴν γεωργίαν, καὶ εἴθε νὰ ἦσαν τοιαῦτα χυτήρια καὶ εἰς τὰ κέντρα τῆς γεωργικῆς ἐργασίας!

Εἰς τὴν σχολὴν τῆς Τίρυνθος ἐγένετο χρῆσις, δι' ἵππων, ἀρότρων τινῶν τῆς Σχολῆς τοῦ Γκρινιόν, διαφόρου μεγέθους, προσέτι δὲ τοῦ ἀρθρώδους βωλοκόπου τοῦ Ὁθαρ καὶ τοῦ σπορέως τοῦ Γκάρετ. Ὡσαύτως, καὶ εἰς τὸν Πύργον τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας, ἐγένετο χρῆσις ἄλλου τινος ἀγγλικοῦ σπορέως, οὗ τὸ ὄνομα ἦτον ἀγνωστον εἰς τοὺς διευθύνοντας τὸν Πύργον τῆς βασιλίσσης! Προσέτι ἐγένετο χρῆσις καὶ τῆς θεριστικῆς μηχανῆς τοῦ Μάκ-Κόρμικ καὶ τῆς ἀλωνιστικῆς τοῦ Λώτς.

Καὶ εἰς ὀλίγα ἰδιωτικὰ κτήματα, ἰδίως ἐν Ἡλείᾳ, ἐγένετο ἄλλοτε χρῆσις ἀρότρων ἀγγλικῶν, ὀκτῆς μεγάλης, πρὸς ἐκχέρσωσιν καὶ ἀποξήρανσιν, ἀλλ' εἰς ἐκτάσεις περιορισμένας. Οἱ μεταχειρισθέντες τοιαῦτα ἄροτρα ἠναγκάσθησαν νὰ φέρωσιν ἵππους ἰσχυροὺς ἐξωθεν.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα παραδείγματα δὲν ἐπολλαπλασιάσθησαν, καὶ διὰ τί;

Διότι, διὰ νὰ εἰσαχθῶσι πολυπλοκώτατα καὶ μεγάλης ὀκτικῆς γεωργικὰ ἐργαλεῖα, πρέπει κατὰ πρῶτον νὰ εἰσαχθῶσι τὰ ἀπλούστατα, καὶ μάλιστα τὸ κυρίως λεγόμενον ἄροτρον, καὶ τὰ λοιπὰ βοηθητικὰ αὐτοῦ. Τὸ ἄροτρον ὅμως, τὸ εὐρωπαϊκόν,

δὲν εἶναι εἰς χρῆσιν παρὰ τοῖς γεωργοῖς ἡμῶν 1) διότι δὲν ἐγένετό ποτε σπουδαία φροντίς περὶ τῆς εἰσαγωγῆς του· 2) διότι, καὶ ἂν εἰσῆχθησαν τινὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀρότρων, ἐκ τύχης, δὲν εἰσῆχθησαν τὰ κατὰλληλα εἰς τὴν γεωργικὴν μας κατάστασιν καὶ εἰς τὰς γαῖάς μας, οὐδὲ, καὶ ἂν εἰσῆγοντο, ἢ προμηθεῖά των θὰ ἦτον εὐκόλος· 3) διότι ἢ ἐπιδιόρθωσις τῶν φθειρομένων μερῶν τῶν γεωργικῶν, ἐν γένει, ἐργαλείων εἶναι, παρ' ἡμῖν, λίαν δαπανηρὰ, καὶ διὰ τὸ νὰ λείψῃ ὁ φόβος τῶν ἀναπληρώσεων, τιμωμένων, ἐνίοτε, ὅσον καὶ ὀλόκληρον τὸ ἐργαλεῖον, πρέπει νὰ γίνεται προμηθεῖα ἀρκοῦσα ὅλων τῶν δυναμένων ν' ἀντικατασταθῶσι μερῶν διὰ τὸ εὐρίσκη αὐτὰ ὁ γεωργὸς προχείρως καὶ ὀλιγοδαπάνως· 4) διότι δὲν ὑπάρχουσι κτήνη ἰσχυρὰ καὶ γεγυμνασμένα διὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν ἄροτρον, οὐδ' ἀντέχουσι τὰ εἰς τὸν τόπον εἰς συνεχῆ καὶ ὁμοιόδύναμον ἐργασίαν· 5) διότι δὲν ὑπάρχουσι ζευγῖται γεγυμνασμένοι διὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν ἄροτρον· 6) διότι τὸ εὐρωπαϊκὸν ἄροτρον δὲν συμπληροῖ μόνον τοῦ ὅλην τὴν ἐργασίαν, καὶ ἔχει ἀνάγκη τῆς βοηθείας βωλοκόπου, κυλίνδρου καὶ σκαριφιστοῦ, ὡς προερέθη, τοιαῦτα δὲ ἐργαλεῖα πώποτε δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τὸν τόπον, καὶ ἐπομένως καὶ αὐτὰ εἶναι ἄγνωστα, ὡς καὶ ἡ ἐργασία των, καὶ ἡ ὠφελιμότης αὐτῶν· 7) διότι καὶ ἐργαλεῖα τελειοποιημένα, καὶ κτήνη ἰσχυρὰ, καὶ ζευγῖται γεγυμνασμένοι, καὶ σπόροι ἐκλεκτοὶ, καὶ λιπασμοὶ ἀφθονοὶ, καὶ ἐργασία ἐπιμελημένη, ἀπαιτοῦσι κεφάλαια πολλὰ καὶ εὐθηνά.

Συμπεραίνων λοιπὸν λέγω ὅτι, ὅπου ἡ γεωργία εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὴν τελειότητά της, ἐκεῖ ὁ γεωργὸς καὶ σπείρει, καὶ σκαλίζει, καὶ θερίζει, καὶ ἀλωνίζει, καὶ συγκομίζει, καὶ τὸ χόρτον κόπτει, καὶ τὰ πάντα πράττει, διὰ μηχανῶν. Ἐκεῖ ὅμως ὅπου δὲν ἔφθασεν ἀκόμη εἰς τὴν τελειότητά της, προχωρεῖ δὲ βαθμηδὸν πρὸς αὐτήν, ἐργάζονται μὲν ο πολλοὶ καὶ ἄνευ μηχανῶν, κάμνουσιν ὅμως χρῆσιν ἄλλων ἐργαλείων τελειοποιημένων, καὶ μάλιστα ἀροτραίων ἐργαλείων,

οἱ δυνάμενοι δὲ μεταχειρίζονται συγχρόνως καὶ μηχανάς. Παρ' ἡμῖν ὅμως, ὅπου ἀκόμη δὲν εἰσῆχθη καμμία τελειοποίησις, εἴμεθα ἠναγκασμένοι ν' ἀρχίσωμεν ἐκ τῶν ἀπλουστέρων, καὶ τῶν δυναμένων νὰ εἰσαχθῶσιν, ἤγουν, πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς γεωργούς μας, μετὰ τὰς ὁποίας ἐσύστησα προηγουμένως δοκιμὰς, ἄροτρον κατάλληλον, σκαριφιστὴν, βωλοκόπον, ἢ κύλινδρον. Καὶ διὰ νὰ ἡμπορῇ νὰ ἐργασθῇ μετὰ αὐτὰ τὰ ἐργαλεῖα, πρέπει νὰ τοῦ προμηθεύσωμεν καὶ κτήνη ἰσχυρὰ καὶ γεγυμνασμένα, καὶ νὰ τὸν διδάξωμεν πῶς νὰ ἐργάζεται μετὰ τὰ ἐργαλεῖα αὐτὰ, καὶ μετὰ τὰ κτήνη αὐτὰ, τοῦτέστι πῶς νὰ κάμνη τὸν ζευγηλάτην, διότι καὶ τοῦτο ἀκόμη τὸ ἀγνοεῖ, προκειμένου νὰ καλλιεργήσῃ μετὰ ἐργαλεῖα τὰ ὁποῖα πρώτων φοράν θὰ μεταχειρισθῇ. Εὐτυχῶς, ὁ Ἕλλην μανθάνει ταχέως, φθάνει μόνον νὰ γίνῃ παραδεκτὴ ἢ κατάλληλος διδασκαλικὴ μέθοδος, καὶ περὶ ταύτης ἀκολουθῶς.

Ἔστωσαν λοιπὸν τὰ ἄροτραῖα ἡμῶν κτήνη καὶ βόες, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ νὰ ᾔναι βόες. Οἱ ἡμέτεροι εἶναι ἀσθενέστατοι. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ πρόοδος τῆς γεωργίας, ἡμέρα τῆ ἡμέρα, ἀντικαθιστᾷ τοὺς βόας διὰ τῶν ἵππων, καὶ, λίαν ταχέως, οἱ βόες, παντοῦ, θ' ἀπαλλαχθῶσι τοῦ ἐπιπόνου τούτου ἔργου, δεόν νὰ προνοήσωμεν καὶ ἡμεῖς περὶ ἵππων. Ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν πρέπει νὰ δημιουργηθῶσι δημόσια βουκολεῖα καὶ ἵπποφορβεῖα, διότι οἱ ἰδιῶται ἀδυνατοῦσιν εἰς τοιαῦτα ἔργα. Διὰ τὴν τροφήν τῶν κτηνῶν τούτων πρέπει νὰ καλλιεργῶνται ἀνάλογοι ἐκτάσεις, πρὸς παραγωγὴν χόρτου, καὶ οὕτω, διὰ τῆς καλλιεργείας ταύτης νὰ γυμνάζωνται καὶ τὰ κτήνη καὶ οἱ ζευγηλάται. Τὰ κτήνη δὲ πρέπει νὰ πωλῶνται εἰς τοὺς γεωργούς, ἐπὶ τριετῇ τοῦλάχιστον πιστώσει, καὶ εἰς τιμὰς μετρίαις, ἕως οὗ πολλαπλασιασθῶσι, καὶ τότε δύναται νὰ παύσῃ ἡ πρόνοια αὕτη. Ἡ τῶν βουκολείων καὶ τῶν ἵπποφορβείων ἀποκατάστασις καὶ διοικήσις πρέπει ν' ἀνατεθῇ εἰς εἰδήμο-

νας εὐρωπαίους. Ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι πρέπει νὰ ἔχῃσι καὶ κτηνίατρον καὶ βοηθούς αὐτοῦ.

Δέον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ πεφωτισμένη γεωργία δύναται νὰ εἰσαχθῇ ἀφ' ἑαυτῆς εἰς τόπον τινά, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουσι φῶτα κατάλληλα, κεφάλαια εὐθηνά, φίλοι καὶ ἐρασταὶ τῆς γεωργίας, κτήματα μεγάλα, ἀνήκοντα εἰς πλουσίους, καὶ χρησιμεύοντα ὡς παραδειγματικά διδασκλήρια, μέσα συγκοινωνίας, εὐκόλα καὶ πολλαπλᾶ, φορολογία, ἀπηλλαγμένη πάσης καταθλίψεως, καὶ, τὸ κυριώτερον καὶ σπουδαιότερον, κατὰ τὴν γνώμην μου, γειτνίαςις ἄλλων ἐθνῶν, μᾶλλον προηγμένων εἰς τὴν σοφίαν, εἰς τὴν ἐν γένει βιομηχανίαν, καὶ εἰς τὰς τέχνας. Ἀλλὰ, παρ' ἡμῖν, δυστυχῶς, οὐδὲν τούτων ὑπάρχει, καὶ ἐπομένως τὸ δημόσιον ὀφείλει νὰ εἰσαγάγῃ τὴν πεφωτισμένην γεωργίαν εἰς τὸν τόπον, καὶ, διὰ τῆς ἐμπράκτου διδασκαλίας, νὰ τὴν ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς γεωργικοὺς ἡμῶν πληθυσμούς. Διὰ νὰ κατορθωθῇ δὲ τοῦτο, πρέπει νὰ γίνῃσι θυσίαι ἐκ τοῦ κοινοῦ βαλαντίου. Ὀφελιμώτερον προορισμὸν τὰ κοινὰ χρήματα δὲν δύνανται νὰ λάβωσι, παρά νὰ δαπανηθῶσι χάριν τῆς παραγωγῆς τοῦ τόπου, ὅπερ ἐστὶ ταυτόσημον τῆς εὐημερίας τῶν κατοίκων του. Ἀλλὰ δὲν ἔχει τὸ δημόσιον χρήματα. Περὶ τούτου, οὔτε νὰ φροντίσω, οὔτε νὰ γνωμοδοτήσω, καλοῦμαι. Λέγω ὁμως ὅτι τὸ δημόσιον, διὰ τῆς αὐτῆς ἀνάγκης, ὀφείλει νὰ ἔχῃ χρήματα, καὶ ἂν δὲν ἔχῃ, ὀφείλει νὰ δανεισθῇ, διότι οὐδὲν ἄλλο δάνειον θὰ ἦναι τόσον δικαιολογημένον, ὅσον αὐτό. Ἐπειτα, δημόσιον θὰ εἴπῃ φορολόγος, ἥτοι ὁ συνάζων τοὺς φόρους τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ. Ἦμπορεῖ λοιπὸν ὁ φορολόγος νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν φορολογούμενον ὅτι ἔχει μὲν νὰ δαπανᾷ διὰ πᾶσαν ἄλλην ἀνάγκην, δὲν ἔχει ὁμως διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς εὐημερίας αὐτοῦ τοῦ ἰδίου φορολογούμενου; Δὲν τὸ πιστεύω. Τελοσπάντων, ἐν μέρος τῶν φόρων του πρέπει νὰ ἐξοδεύεται καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ. Αὐτὸς εἶναι ὁ παραγωγὸς, καὶ τάχιστα πλουσιοπαρόχως ἀποδίδει ὅ,τι δαπανηθῇ ὑπὲρ τῆς

βιομηχανίας του, ὅλοι δὲ οἱ λοιποὶ εἶναι καταναλωταί. Ἀλλὰ καὶ ὅ,τι ἐξοδευθῆ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐξοδεύεται ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ὀλομελείας, διότι ἡ βελτιώσις τῆς γεωργίας εἶναι κοινὸν εὐεργέτημα, καὶ ὄχι μόνων τῶν γεωργικῶς ἐργαζομένων ἀντίληψις. Πόσων ἄλλων δαπανῶν, θεωρουμένων ἀπαραιτήτων, μᾶλλον ἀπαραίτητος εἶναι ἢ ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς γεωργίας! Εὐχόμεαι νὰ μὴν ἀποβῆ σφαλερὰ ἡ ἐλπίς ἣν ἔχω ὅτι ἐνδέχεται νὰ ὠφεληθῆ τὸ ἔθνος ἐκ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ αἰοιδίμου ἀγωνοθέτου, τοῦ ὁποίου ὁ θερμὸς ὑπὲρ τῆς γεωργίας ζήλος ἀνεζωπύρησε καὶ εἰς ἐμὲ τὸ ἀποσβεσθὲν θάρρος, ὅπως ἐπᾶνέλθω εἰς μελέτας ἀκάρπους μέχρι τοῦδε! Ἄς ἐξακολουθήσω λοιπὸν τὸ ἐμὸν καθῆκον, καὶ ἄς πράξωσιν ἔπειτα ἄλλοι τὸ ἰδικόν των.

Πρόκειται, διὰ τῶν βουκολείων καὶ τῶν ἵπποφορβείων νὰ πολλαπλασιασώμεν τὰ πρὸς ἄροσιν ἀναγκαῖα καὶ κατάλληλα κτήνη. Ἐνοεῖται ὅμως οἴκοθεν ὅτι ἅπαντα τὰ ὑποζύγια δύνανται νὰ ἐργασθῶσιν εἰς τὴν ἄροσιν τῆς γῆς, ἀρκεῖ ἡ ὄγκη τοῦ ἀρότρου νὰ ἦναι ἀνάλογος πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ κτήνους. Διὰ τοῦτο, βλέπομεν τὸ ἄροτρον συρόμενον καὶ ἀπὸ βόας, καὶ ἀπὸ ἵππους, καὶ ἀπὸ ἡμίονους, καὶ ἀπὸ ὄνους, ἐνίοτε. Ὁ ἡμίονος εἶναι κτήνος εὐοικονόμητον, διότι τρέφεται λιτότερον, καὶ ἐπομένως ἡ συντήρησις του εἶναι πολὺ εὐθνητέρα τῆς τοῦ ἵππου, ἀντέχει δὲ εἰς τὴν κακοπάθειαν καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν, καὶ προσέτι εἶναι μακροβιώτερος τοῦ ἵππου. Ἀλλὰ, διὰ τί προτιμᾶται ὁ ἵππος εἰς τὴν ἄροσιν; Διότι ὁ ἵππος δὲν δυσκολεύεται καὶ εἰς τὰς ὑγρὰς καὶ τὰς τεлмаτώδεις γαῖας νὰ ἐργάζεται διὰ τοῦ ἀρότρου, καὶ, βυθιζόμενος εἰς τὴν λάσπην, ἐξέρχεται, ἐνῶ ὁ ἡμίονος, ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν ὀπλῶν καὶ τοῦ πελματος τῶν ποδῶν, δυσκολεύεται μεγάλως εἰς τὰ κίθυγα ἐδάφη καὶ τὰ ἀποφεύγει, προωρισμένος καὶ ἐπιτήδειος ὢν νὰ βαδίζῃ ἀσφαλῶς ἐπὶ πετρῶν καὶ ἀποκρίμων μερῶν οὐχ ἥττον ὅμως, ὁ ἡμίονος ἐργάζεται λαμπρὰ, διὰ τοῦ

ἀρότρου, εἰς μὴ τεлмаτώδεις καὶ λίαν ὑγρὰς γαῖας, καὶ δυνάμεθα νὰ τὸν προτιμήσωμεν εἰς τὰ ἐδάφη ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα δύναται νὰ ἐργασθῆ. Διὰ τοῦτο, καὶ ἡμιόνων καλὴν γενεὰν πρέπει νὰ ἀποκτήσωμεν, καὶ πολλαπλασιάσωμεν, διότι οἱ ἡμέτεροι ἡμίονοι εἶναι πολὺ ὑποδεέστεροι τῶν ἡμιόνων ἄλλων μερῶν. Ἡ Γαλλία ἔχει βεβαίως ἐξαιρετοὺς γενεὰς ἡμιόνων, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀνατολή δὲν καθυστερεῖ, μάλιστα δὲ οἱ ἡμίονοι τῆς Ῥόδου εἶναι κτήνη ἐξαιρετικὰ, ἰδίως διὰ τὴν ἄροσιν καὶ τὴν ἵππασίαν, διότι καὶ ὑψηλοὶ εἶναι, καὶ ἰσχυροὶ, προσομοιάζουσι δὲ μεγάλως τὸν ἵππον. Τὴν ὠραίαν ταύτην γενεὰν τῶν ἡμιόνων ὀφείλει ἡ Ῥόδος εἰς τὴν ἔτι ὠραιότεραν γενεὰν τῶν ὄνων της, κτηνῶν ἀπαραμύλλων, καὶ διὰ τὴν δύναμίν των, καὶ διὰ τὸ ἀνάστημά των, καὶ διὰ τὴν εὐσαρκίαν των, καὶ διὰ τὴν συμμετρίαν τοῦ σώματος, καὶ διὰ τὴν γοργότητα καὶ ὁμαλότητα τοῦ βαδίσματος. Πρέπει λοιπὸν νὰ φέρωμεν ἐκ Ῥόδου ἀριθμὸν τινα τῶν τοιούτων ὄνων, ἀρρένων τε καὶ θηλείων, ὅπως ἐν τοῖς δημοσίοις ὑπποφορβείοις πολλαπλασιασθῶσιν ἡμίονοι καὶ ὄνοι, καὶ τοιουτοτρόπως ἀποκτήσῃ ἡ ἡμετέρα γεωργία κτήνη κατάλληλα εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας της, καὶ, ὡς προεῖπον, εὐοικονόμητα, διότι ἡ συντήρησις των δὲν εἶναι πολυδάπανος.

Σ π ὀ ρ ο ι. Εἰς ἔν των προηγουμένων κεφαλαίων εἶπον τὰ δέοντα περὶ τῆς ἀθλίας ποιότητος τῶν ἡμετέρων σίτων ἐν γένει, καὶ ἤδη παρατηρῶ ὅτι, ἐκτὸς τῆς κακῆς των καλλιέργειας, συντελοῦσιν εἰς τὴν κακὴν αὐτῶν ποιότητα καὶ οἱ διεφθαρμένοι σπόροι. Καὶ ὅμως, ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ παραγάγῃ σίτους, ὁμοίους ἐκείνων τοὺς ὁποίους προμηθεύεται ἔξωθεν, δαπανῶσα μεγάλα κεφάλαια, κατ' ἔτος, ἅτινα ἡ δύνατο νὰ μεταχειρισθῆ πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας. Μήπως εἰς τὰς ἐν Λονδίῳ καὶ Παρισίοις παγκοσμίους ἐκθέσεις, σῖτοι ἑλληνικοὶ δὲν ἐβραβεύθησαν ἐξαιρετικῶς! Εἰς τὴν πρώτην μάλιστα ἐν Λονδίῳ ἐκθεσιν, ἐβραβεύθη, διὰ βραβείου πρώτης τάξεως, σῖτος ἑλληνικὸς,

σπαρεις, ἢ μᾶλλον φυτευθεῖς, διὰ τοῦ παλουκίου, εἰς κτήμα ἰδικόν μου, ἦτο δὲ τόσον ὠραῖος, ὥστε οἱ ἄγγλοι ἐδυσκολεύθησαν νὰ πιστεύωσιν ὅτι ἦτο σίτος ἑλληνικὸς, ἐχρειάσθη δὲ ἡ βεβαίωσις τοῦ τότε πρέσβειος Οὐάνης ὅπως πείσῃ αὐτούς. Ἄλλ' οἱ ἡμέτεροι σπόροι, ὡς προεῖπον, καταστρέφουσι τὴν ποιότητα, διότι, ἀπ' αἰῶνων ἤδη, ῥίπτονται, ἐπὶ τοῦ ἔδαφους, καὶ συνάζονται, ἀκαθάριστοι, μεθ' ὄλων τῶν σπόρων τῆς βοτανικῆς, ἐν ἐκάστη δὲ σπορᾷ πολλαπλασιάζονται.

Ἄλλὰ, διατί ἡ Ἑλλάς νὰ μὴ παραδεχθῆ εἰς τὰς σποράς της σίτους ὁποίους ἡ τελειότερα ἄρτοποιία προτιμᾷ! Διατί, ἀφοῦ ἡ πείρα ἀπέδειξεν ὅτι εἰς καὶ ὁ κύτος σπόρος σίτου, σπειρόμενος εἰς ἄλλα ἐδάφη, τρις καὶ τετράκις, χάνει τὰ πλεονεκτήματά του, καὶ πρέπει ν' ἀνανεόνεται, ἡμεῖς ἐπιμένομεν, ἐπὶ αἰῶνας, εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ σπόρου! Διατί νὰ μὴ δοκιμάσωμεν εἰς τὸ ἔδαφός μας τοὺς μᾶλλον φημιζομένους σπόρους τῆς Ἀνατολῆς! Οἱ θηβαῖκοι σπόροι εἶναι καλοὶ, ἀλλὰ πόσον ὠραιότεροι καὶ πολυτιμότεροι, πρὸς κατασκευὴν ἐξαιρέτου ἄρτου, εἶναι οἱ σῖτοι τῆς ἄνω Μακεδονίας, ὡς ἡ χρυσίτσα καὶ ἡ ζουλίτσα, πρὸ πάντων. Τῶν σίτων τούτων οἱ σπόροι, μετὰ τὴν τρίτην σπορὰν, ἀλλοιοῦνται καὶ νοθεύονται, καὶ ἐξ ἀνάγκης πρέπει ν' ἀνανεώνονται ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος.

Ξηρασία καὶ ὑγρασία. Σπουδαιότατον εἶναι τὸ θέμα τοῦτο. Γράφων περὶ τῶν βαρῶν τῆς ἑλληνικῆς γεωργίας, παρετήρησα ὅτι ἡ ξηρασία καὶ ἡ ὑγρασία εἶναι δύο φυσικὰ βάρη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὅχι ὀλίγον ζημιούται ὁ γεωργός, χωρὶς νὰ δύναται, δι' ἑλλειψιν τέχνης, νὰ ματαιώσῃ τοὺς ἐξ αὐτῶν προερχομένους κινδύνους.

Εἰς τὰς πεφωτισμένας χώρας, ὅπου τὰ ὕδατα τρέχουν εἰς καθαρὰς κοίτας ποταμῶν καὶ ὀχετῶν, ὅπου καὶ ἡ θερμότης καὶ ἡ ὑγρασία καὶ τὸ ψῦχος μετροῦνται ὑπὸ τῶν σοφῶν, καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὅπου αἱ ἐκχερσώσεις καὶ αἱ ἀποξηράνσεις τῶν

ἐλῶν εἶναι ἔργα τὰ ὁποῖα, ἴσως, πρὸ πολλοῦ, ἔτελείωσαν, ἐκεῖ βεβαίως τὰ φυσικὰ βάρη δὲν εἶναι τόσον ἐπαισθητὰ, ὅσον εἶναι παρ' ἡμῖν, ἂν καὶ τὰ ἰδικὰ μας εἶναι ἐλάχιστα, ὡς παρετήρησα ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ. Ἡμεῖς, ὡς ἐκ τῆς ἀμαθείας μας, νομίζομεν ὅτι τὰ διάφορα φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ἐπιρρεάζοντα τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν συγκομιδὴν, δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἐπομένως ὅτι εἶναι ἀνεπίδεκτα ἀποτροπῆς. Ξηραίνονται οἱ ἄγροί μας, ἢ πλημμυροῦσι τὰ ὕδατα εἰς αὐτοὺς, ἐμποδιζονται ἢ καταστρέφονται μεγάλαι σποραὶ, ἢ φυτεῖται, ματαιοῦνται συγκομιδαὶ ὀλόκληροι, ἕνεκα τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου τῶν εἰρημένων δύο φυσικῶν φαινομένων, καὶ ὅμως, ἡμεῖς σταυρόνομεν τὰς χεῖρας, καὶ οὐδὲν ἔξευρομεν πῶς νὰ προφυλαχθῶμεν ἐκ τῶν τοιούτων κινδύνων.

Αἱ ἡμέτεραι λοιπὸν σποραὶ καταπολεμοῦνται ὑπὸ δύο ἀντιθέτων αἰτιῶν, τὴν ξηρασίαν καὶ τὴν ὑγρασίαν, ἕνεκα δὲ αὐτῶν τῶν ἰδίων αἰτιῶν, ὅλη ἡ γεωργία μας, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ὑποφέρει ζημίας ἐπαισθητάς. Διὰ τοῦτο, θέλω ὀμιλήσει, ἐνταῦθα, ἰδιαιτέρως, περὶ μιᾶς ἐκάστης αὐτῶν. ὡς ἔχουσῶν ἀμφοτέρων μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν δυστυχίαν ἢ τὴν εὐημερίαν τῆς ἡμετέρας γεωργίας, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, εἰς τὴν γεωργικὴν ἡμῶν βελτίωσιν.

Ξηρασία. Ἡ ἄμεσος ξηρασία τοῦ ἔαρος, καταλαμβάνουσα τοὺς ἄγρους πρὸ τῆς ἐντελοῦς ὀργώσεως καὶ σπορᾶς τῶν ὀψίμων προϊόντων, καὶ παρατεινομένη πολλάκις μέχρι τοῦ φθινοπώρου, ἐμποδίζει τὴν σποράν, καὶ πολλοὶ ἄγροὶ μένουσιν ἡμιγεωργημένοι, ὁ δὲ γεωργὸς στερεῖται τῆς τροφῆς του. Ἡ ξηρασία καταλαμβάνει καὶ αὐτὰ τὰ φυτὰ, καὶ αὐτὰ τὰ δένδρα, ἐν καιρῷ τῆς βλαστήσεώς των, καὶ ἐλαττώνει μεγάλως τὴν παραγωγὴν. Βίς τόπους ποτιστικούς, καὶ ὅπου ἡ καλλιέργεια ἐνεργεῖται διὰ τελειότερων μεθόδων καὶ ἐργαλείων, τὰ δυστυχήματα ταῦτα δὲν συμβαίνουσιν. Ἀλλὰ, διὰ τὴν νὰ συμβαίνουσιν ἐκεῖ ὅπου καὶ οἱ ξηρικοὶ ἄγροὶ δύνανται νὰ μεταβλη-

θῶσιν εἰς ποτιστικούς, καὶ ἡ διὰ καταλλήλων ἐργαλείων καλλιέργεια ἡμπορεῖ νὰ ἐλαττώσῃ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς ἐλλείψεως τῶν ὑδάτων.

Τὸ ἄροτρόν μας εἶναι ἀνεπιτήδειον ν' ἀρόσῃ γῆν ὀπωσοῦν ξηρὰν, ὡς ἐπίσης εἶναι ἀνίκανον καὶ ν' ἀποξηράνῃ, διὰ βαθέος ὀργώματος, γῆν ὑγρὰν. Ἡμεῖς εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ σπείρωμεν ἢ εἰς λίαν ξηρὸν, ἢ εἰς λίαν ὑγρὸν ἐδάφος. Οὐδὲ τὸ εἰς ὀλίγα τινα μέρη, σποραδικῶς, εἰσαχθὲν μικρὸν ἄροτρον τοῦ Γρινιὸν εἶναι κατάλληλον πρὸς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην τῶν εἰρημένων ἐργασιῶν. Τὸ ἄροτρόν μας λοιπὸν δὲν δύναται νὰ ἐργασθῇ καθ' ὅλας τὰς ὥρας τοῦ ἔτους. Μόνον τὸ δυνάμενον νὰ ὀργώσῃ βαθέως εὐρωπαϊκὸν ἄροτρον, καὶ προσέτι ὁ κύλινδρος καὶ ὁ σκαριφιστής, ἐν τῇ ἀλληλοβοηθείᾳ των, δύναται νὰ μεταβάλωσιν εἰς κόνιν τοὺς ξηροὺς βώλους τοῦ ἐδάφους. Τὰ διὰ ρεόντων ὑδάτων, ἢ διὰ σιφῶνων, ποτίσματα τῆς σπορᾶς διατηροῦσιν εἰς τὴν βλάστησιν τὴν ἀναγκαίαν ὑγρασίαν. Ὑπάρχουσι δὲ τόποι ἔνθα ποτίζουσι καὶ τὸν σίτον, κατὰ τοὺς ξηροὺς καιροὺς, καὶ οὕτω ἐξασφαλίζεται ἡ ἐπιτυχία του. Καθ' ὅλην τὴν πεφωτισμένην Εὐρώπην, ὅχι μόνον δὲν τρέχει τὸν ἐλάχιστον κίνδυνον ἡ σπορὰ ἐκ τῆς ξηρασίας, ἀλλὰ, μάλιστα, μετὰ τῶν κατὰ διαδοχὴν σπειρομένων προϊόντων, μετὰ τὸν θερισμὸν τοῦ σίτου, ποτίζεται ὁ ξηρὸς ἀγρὸς, καὶ σπείρεται ἀμέσως παρένθετόν τι προϊόν, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἔκαμα λόγον περὶ τούτου. Ἄλλ' εἰς τόπους ἀμαθεῖς καὶ πενομένους, ὅχι μόνον ἡ παρένθετος καλλιέργεια εἶναι ἀγνωστος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τακτικὴ καταντᾶ ἀμφίβολος καὶ προβληματικὴ.

Ἴδου, τί, πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἔγραφον, ἀνωνύμως, περὶ τοῦ πράγματος τούτου. » . . . « Ἐν ἔτος ἀτυχῆς καταστρέφει ἐξ ὀλοκλήρου τὴν μονότονον γεωργίαν μας. Ἡ τῶν λιπασμῶν θεωρία καὶ πράξις εἶναι ἀγνωστος. Πούποτε τεχνητὸν λιβάδιον, πούποτε κτῆμα περίφρακτον, πούποτε δημοσία ἐδὸς, ἢ ἀτραπὸς ἀγροτικὴ, πούποτε κτῆνος γενεᾶς εὐγενοῦς, ἢ γεγυμνα-

σμένον, ἢ εὐτραφές. Παντελής ἀγνοία τῶν γεωργικῶν τεχνῶν. Οἱ ποταμοὶ μας μένουσιν ἀχρηστοὶ εἰς τὴν γεωργίαν, καὶ ἂν ποτε πλημμυρῆσιν τὰ ὕδατά των, φυσικῶς, ἐνθυμίζουσιν εἰς τὸν γεωργὸν ὅτι δύναται καὶ αὐτὰ νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς του. Ἄχρηστοὶ ἐπίσης μένουσι καὶ ἄλλοι ἀφθονοὶ πηγαὶ ὑδάτων. Ἡ διὰ τῆς τέχνης, ἐκ τῶν ποταμίων ὑδάτων, ἀρδευσις, ἢ εὐκολωτάτη αὕτη ἐργασία, ὑπὲρ τῆς ὁποίας τοσαῦτα ἐφευρέθησαν μέσα, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, εἶναι, παρ' ἡμῖν, ἐν τῶν ἑπτὰ τοῦ κόσμου θαυμάτων, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν θέαν θὰ μείνωμεν ἐκπληκτοὶ, ὅταν ἀξιωθῶμεν νὰ τὸ ἴδωμεν. Καὶ ἐντοσοῦτω τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος διασταυροῦται, σχεδὸν παντοῦ, ὑπὸ ποταμῶν. Ὁ Κηφισὸς περιβρέχει τὰς πεδιάδας τῆς Φωκίδος, καὶ ἐκδίδει εἰς τὴν Κωπαίδα. Ὁ Ἄσωπὸς διασχίζει τὴν Βοιωτίαν, καὶ ἐκδίδει πλησίον τοῦ Ὠρωποῦ, ἀπέναντι τῆς Ἐρετρίας. Ὁ Ἰναχὸς διέρχεται τὴν Ἀργολικὴν πεδιάδα. Ὁ Εὐρώτας τὰς Λακωνικὰς κοιλάδας. Ὁ Πάμισσος τὰς πεδιάδας τῆς Μεσσηνίας. Ὁ Ἀλφειὸς ποτίζει τὰς μακρὰς κοιλάδας τῆς Ἀρκαδίας, τῆς Γόρτυνος, τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῆς Ἡλείας. Ὁ Πηνειὸς περιβρέχει τὰς πεδιάδας τῆς κάτω Ἡλείας. Ὁ Πείρος τὰς πεδιάδας τῆς Ἀχαΐας. Καὶ ὁ μέγιστος πάντων, ὁ Ἀχελῷος, εἶναι τὸ ὄριον τῶν ἐκτεταμένων τῆς Ἀκαρνανίας πεδιάδων.»

»Καὶ ὅμως, πολλοστημόριον τῆς ἑλληνικῆς γῆς ποτίζεται, καὶ πῶς ποτίζεται!»

»Ἰδοὺ διατὶ ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδυνήθη εἰσέτι νὰ παραγάγῃ οὔτε τὰ χρειαζόμενα εἰς αὐτὴν σιτηρὰ, οὔτε τὰ ἀναγκαῖα εἰς τροφὴν καὶ τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ ἀραιοτάτου αὐτῆς πληθυσμοῦ κτήνη.»

»Ἐν τῶν δραστηριωτέρων μέσων, πρὸς αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς τῶν δημητριακῶν καρπῶν, καὶ τῆς ποικιλίας τῶν προϊόντων μας, εἶναι τὸ νὰ καταστήσωμεν ὅσας πλειοτέρας γαίαις

δυνηθῶμεν ποτιστικὰς, τὸ ταχύτερον. Εἰς τοὺς μεσημβρινοὺς τόπους, ἰδίως, αἱ ἀρδεύσεις διανέμουν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐτυχίαν, πολλαπλασιάζουσαι τὰ προϊόντα, ἐξασφαλίζουσαι τὴν κτηνοτροφίαν, καὶ ἐπενεργοῦσαι, οὕτω, λίαν δραστηρίως, εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ. Καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις Πέρσαις, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὑπῆρχε τελειότατος ὀργανισμὸς ἀρδεύσεων. Τὰ ὕδατά μας, τὰ ὁποῖα ρέουν ἀδιακόπως καὶ ἀνεμποδίστως, εἶναι προϊόντα πλουσιώτατα, ἐκ ραθυμίας καὶ ἀμαθείας ἀφινόμενα νὰ χύνωνται εἰς τὴν θάλασσαν.»

»Ἡ κυβέρνησις ὀφείλει νὰ διατάξῃ ἀμέσως τὴν καταμέτρησιν τοῦ ποσοῦ τοῦ ὕδατος τῶν διαφόρων ποταμῶν καὶ ρυάκων, καὶ τὰ διάφορα αὐτῶν ὕψη, καθ' ὅλον αὐτῶν τὸ μῆκος, προσέτι δὲ τὸ ποσὸν τῶν στρεμμάτων ὅσα δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν ἀπὸ ξερικὰ εἰς ποτιστικὰ, νὰ προσδιορισθῶσι δὲ αἱ διάφοροι θέσεις τῶν φραγμῶν οἵτινες πρέπει νὰ ἀναγερθῶσι, χάριν τῆς τροπῆς τῶν ὑδάτων. Τὰ ἔργα ταῦτα, ἢ νὰ ἐκτελεσθῶσιν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἢ νὰ παραχωρηθῶσιν εἰς ἐταιρίας ὑδραυλικὰς, ἐπὶ τῇ ἀπολήψει δικαιοῦματος, πληρωμένου ὑπὸ τῶν λαμβανόντων τὸ ὕδωρ. Οὐδὲν ἄλλο πρᾶγμα πληρόνει προθυμότερον ὁ Ἕλληνας, ὅσον τὴν χρῆσιν τοῦ ποτιστικοῦ ὕδατος, ἐκ πείρας γνωρίζων τὴν ἐξ αὐτῆς μεγάλην ὠφέλειαν. Ἡ μεταβολὴ τῶν ξηρῶν γαιῶν εἰς ποτιστικὰς, ἐκτὸς τῆς ἀμέσου αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς, καὶ ὑπὸ τὸ κράτος ἀκόμη τῆς ἐν χρήσει εἰς τὸν τόπον καλλιεργείας, θέλει ἔχει προσέτι, καὶ τὸ πολυτίμον τοῦτο ἀποτέλεσμα τοῦ νὰ καταθέλξῃ καὶ προσελκύσῃ ξένους καὶ Ἕλληνας εἰς τὴν ἐγχώριον γεωργίαν.»

Καὶ μετὰ δεκαπενταετίαν καὶ εἰκοσαετίαν, ἀφρότου, κατ' ἐπανάληψιν, ἐδημοσιεύθησαν τὰ ἀνωτέρω, καὶ ἄλλα πολλὰ, παραπλήσια τούτων, ἔχουσι, καὶ τώρα ἀκόμη τὴν χρησιμότητά των, διότι οὐδὲν, δυνάμενον νὰ βελτιώσῃ τὴν γεωργικὴν κατάστασιν, ἐγένετο πώποτε, ἀμφιβάλλω δὲ καὶ ἂν ἀνεγνώσθησαν τὰ κατὰ

καιρούς δημοσιευθέντα, και τὴν βελτίωσιν τῆς ἡμετέρας γεωργίας ἀποβλέποντα.

Τὸ πότισμα ἰδίως τοῦ σίτου εἶναι πρᾶγμα ἀξίας μεγίστης εἰς τὰ μεσημβρινὰ κλίματα, διότι σπουδαίως συντελεῖ εἰς τὴν αὐξῆσιν τῆς ποσότητος τοῦ προϊόντος, και εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ποιότητος αὐτοῦ, ὡς παρετήρησαν τοῦτο και οἱ ἑλλανοδῖ- και τῆς πρώτης Ὀλυμπιακῆς ἐλθέσεως.

Ὅσον λοιπὸν περισσοτέρας γαῖας κατορθώσωμεν νὰ κάμω- μεν ποτιστικὰς, τόσον περισσοτέρας σπορὰς θὰ σώζωμεν ἀπὸ τὴν ξηρασίαν, και προσέτι θὰ προκαλέσωμεν, τοιουτοτρόπως, τὴν ταχίστην τῆς παραγωγῆς αὐξῆσιν, και ἂν βραδύνωμεν, ἐξ ἀνάγκης, ἐπὶ τινα ἀκόμη χρόνον, τὴν εἰσαγωγὴν νεωτέρων καλλιεργητικῶν μεθόδων και νεωτέρων καλλιεργητικῶν ἐργαλείων.

Ἑ γ ρ α σ ί α. Εἶδομεν πόσον εὐκόλως δυνάμεθα ξηροὺς ἀ- γροὺς νὰ τοὺς καταστήσωμεν ποτιστικούς. Ἄρα γε, εἶναι ἐπί- σης εὐκόλον και νὰ ἀπαλλάξωμεν τοὺς ὑγροὺς τῆς πλεο- ναζούσης και ἐπιβλαβοῦς ὑγρασίας!

Ἡ πεφωτισμένη γεωργία, διὰ καταλλήλων και ἰσχυρῶν ἐρ- γαλείων, προετοιμάζει τὴν γῆν, ὅταν δὲν βρέχη, και οὕτω τὰ παράσιτα χόρτα καταστρέφονται. Ἄμα δὲ ἀρχίσωσιν αἱ βρο- χαί, ἀρχίζει και ἡ σπορά. Ἡμεῖς ὅμως, ἔνεκα τῆς ἀτελείας τοῦ ἄροτρου μας, και τῆς ἐλλείψεως παντὸς ἄλλου ἐργαλείου, περιμένομεν νὰ ὑγρανθῇ πρῶτον ἡ γῆ, διὰ νὰ μαλακώσῃ ἡ ἐ- πιφάνεια, και ἔπειτα ἀροτριῶμεν. Ἄλλὰ τί συμβαίνει! Ἐπέρ- χονται συνεχεῖς και ραγδαῖαι βροχαί, κατὰ τὴν ἄρσιν, αἴτι- νες μεταβάλλουσιν ἀμέσως τὸν ἀγρὸν εἰς λάσπην, και ἡ περαι- τέρω καλλιέργεια, ὡς και ἡ σπορά, ἐμποδίζονται, και ὁ ἀγρὸς, πολλάκις, μένει ἄσπαρτος. Εἰς τὰ ἐδάφη, τὰ ἔχοντα ὑπαρώ- σιμον ἔδαφος διαχωρητὸν, δύναται τις νὰ σπεῖρῃ και μέχρι τοῦ ἰανουαρίου, ἀλλ' εἰς ἐδάφη ἀδιαχώρητα, τὰ ὅποια λιμνάζου- ζουσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἢ ὁ σπόρος σήπεται, προτοῦ φυ- τρώσῃ, ἢ τὰ φυτάδια, σπαρέντα πρὸ τῶν πολλῶν βροχῶν, και

ἔχοντα διαρκῶς τὰς ρίζας των εἰς τὸ ὕδωρ, νοσοῦσι καὶ κιτρι-
νίζουσι, τὰ δὲ αὐτόματα βλαστήματα τοῦ ἀγροῦ πολλαπλα-
σιάζονται τάχιστα, καὶ οἱ στάχυς τοῦ σίτου δὲν καρποφο-
ροῦσιν. *Ἐδαφος, ἔχον πλεονάζοντα ὕδατα, νοσεῖ, καὶ δὲν
εἶναι διόλου κατάλληλον εἰς τὴν βλάστησιν καὶ τὴν καρποφο-
ρίαν. Καὶ ἄλλοθι ἐσημείωσα, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ὁ χεί-
ριστος, πρὸς παραγωγὴν σίτου, τόπος εἶναι ἡ Ἀγγλία, καὶ ἔ-
νεκα τοῦ κλίματος, καὶ ἔνεκα τοῦ ἐδάφους αὐτῆς. *Ἐξηγοῦμαι
τώρα μερικώτερον. Ἀπὸ τῆς σπορᾶς μέχρι τοῦ θερισμοῦ, ὄχι
μόνον βρέχει ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἡ ὀμίχλη εἶναι διηνεκῆς.
Καὶ ὅμως, ἡ Ἀγγλία ἐγένεν ὁ ἐξαιρετώτερος τόπος τῆς οἰ-
κουμένης πρὸς παραγωγὴν σίτου. Ποία ἡ αἰτία; Τὰ ἀδιαχώ-
ρητα αὐτῆς ἐδάφη μετεβλήθησαν εἰς διαχωρητὰ, χάρις εἰς
τὴν διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων — drainage —, τὰ δὲ γεωργικὰ
ἐργαλεῖά της εἶναι τοιαῦτα, ὥστε ἡ γῆ ἀνασκάπτεται εἰς βά-
θος ἡμίσεως καὶ ἐπέκεινα μέτρου (καταλαμβάνομεν τί βάθος
εἶναι αὐτό!), διὰ τῆς ἐντελοῦς δὲ ἐργασίας καὶ τῶν ἀφθόνων
λιπασμῶν, κατήντησαν οἱ ἀγροὶ της τοσοῦτον πορώδεις, ὥστε
ἡ γῆ ἀπορροφᾷ ἐν ἀκαρεῖ, καὶ διαμιᾶς ἀποπέμπει, ὅλα τὰ ἐκ
τῆς ἀτμοσφαιράς χορηγούμενα ἀφθονα ὑγρά.

*Ἐνταῦθα ἀρμόζει νὰ ὀμιλήσω περὶ τῆς διοχετεύσεως —
drainage —, οὐχὶ χάριν πρακτικῆς τινος ὠφελείας, διότι δὲν ἔ-
φθασεν ἀκόμη, εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ εὐτυχῆς ἐκεῖνη ἐποχὴ,
καθ' ἣν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ θαυμαστοτέρα
τῶν τελειοποιήσεων τῆς νεωτέρας γεωργίας, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ
παραλειφθῇ ἐκ τῆς διατριβῆς ταύτης, συμφώνως καὶ μὲ τὴν
ἐπιθυμίαν τοῦ Συλλόγου, ὅ,τι εἶναι χρειαζόμενον ν' ἀποδείξῃ
πῶς ὁ εὐρωπαῖος ὑγιάζει τὴν ἐκ περιττῶν ὑδάτων νοσοῦσαν
γῆν, ἀφοῦ μάλιστα περὶ ἐπιβλαβοῦς ὑγρασίας εἶναι ἐνταῦθα ὁ
λόγος.

*Ὅ,τι ὁ εὐρωπαῖος λέγει drainage, κατ' ἔννοιαν, τοῦτ' αὐτὸ
οἱ χωρικοὶ μας ἀποκαλοῦσι σ τ έ γ ν ω μ α, ἡμεῖς δὲ οἱ σοφο-

λογιώτατοι μετεγλωττίσαμεν τὸ drainage, καὶ τὸ ἀπεκαλέσαμεν ἑλληνιστὶ διοχέτευσιν, διότι, πράγματι, ἡ ξενικὴ ἐκείνη λέξις τοῦτο κυρίως φανερόνει, ἢ δὲ ἡμετέρα λέξις στέγνωμα, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα πάσης ἐργασίας σκοπούσης τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἐδάφους ἀπὸ τῆς πλεοναζούσης ὑγρασίας. Τὸ ἔργον λοιπὸν αὐτὸ δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ μέθοδος ἀποξηράνσεως, δι' ἧς καταρρέουσιν, ἐκτὸς τοῦ ἀγροῦ, εἰς ὄγκον μικρότερον, ὕδατα πλεονάζοντα, ἐπιβλαβῆ δὲ ἀποβαίνοντα εἰς τὴν ζωὴν τῶν φυτῶν. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο εἶναι γνωστὸν, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὑπὸ τὸ κράτος διαφορῶν, κατὰ καιροὺς, μεθόδων.

Διὰ ν' ἀπαλλάξωμεν τοὺς ἡμετέρους ἀγροὺς τῶν περιττῶν ὑδάτων, καὶ ἐπομένως τῆς πλεοναζούσης καὶ ἐπιβλαβοῦς ὑγρασίας, ἀνοίγομεν, κατὰ διαστήματα, στενοὺς καὶ ἀβαθεῖς χάνδακας, ἐν εἴδει αὐλακίων, καλουμένους σαῖτάρια. Τὰ σαῖτάρια ταῦτα χρησιμεύουσι, δυνάμει τῆς τριχοειδοῦς καταστάσεως τοῦ ἐδάφους, ὡς συλλογεῖς τῶν ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ καὶ τῷ ἀροσίμῳ ἐδάφει περιττευόντων ὑδάτων. Διὰ τῶν σαϊταρίων λοιπὸν αὐτῶν συνάζονται καὶ ἐξέρχονται, ἀτελῶς ὅμως, τὰ ὕδατα τοῦ ἀγροῦ. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, πᾶν κτήμα πρέπει νὰ ἔχη, περίξ αὐτοῦ, χάνδακα πλατὺν, δεχόμενον τὰ νερὰ ὄλου τοῦ κτήματος, ὅπως, δι' αὐτοῦ, καὶ τῶν κατὰ διαδοχὴν ἄλλων χανδάκων, κατέρχονται μακρὰν τοῦ κτήματος. Ὁ τοιοῦτος χάνδαξ, καθὸ μεγαλύτερος παντὸς ἄλλου χάνδακος τοῦ κτήματος, ὀνομάζεται παρὰ τῶν χωρικῶν μας μάνα. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα παρ' αὐτοῖς ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος τούτου. Ἄλλὰ, οὐδὲν ὅμως ἀπίθανον ἢ καταγωγὴ τῆς λέξεως νὰ ᾖναι λατινικὴ, ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν ρωμαίων. ἢ τῶν βυζαντινῶν (manare=ρέειν, στάζειν, διαχεῖσθαι, ὅθεν καὶ manamen καὶ manatio=ροή, ρεῦμα κλ.). Ἄς συγχωρηθῇ καὶ ὀλίγη φιλολογία, τῇ ἀδείᾳ τοῦ φίλου κ. Κόντου, χάριν ἀναψυχῆς ἀπὸ τὰς γεωργικὰς βαναυσολογίας!

Αὐτὴν ταύτην τὴν μέθοδον τῶν ἀνοικτῶν σαΐταριῶν, ἐν εἶδει αὐλάκων, ὡς εἴρηται, εἶχον, ἄλλοτε, μέ τινας ὅμως διαφορὰς, ἔθνη τὰ ὁποῖα, σήμερον, ἔχουσι τὴν διοχετεύσειν. Ἀλλὰ ἡ μέθοδος τοῦ διατέμνειν, δι' αὐλάκων ἀνοικτῶν, τὸν ἀγρὸν εἰς τεμάχια, καὶ διαιρεῖν αὐτὸν εἰς τόσους μικροὺς ἀγρούς, ἔχει τὰ ἐφεξῆς κακὰ ἀποτελέσματα: 1) Ἐλαττοῦται ἡ ἀρόσιμος καὶ παραγωγικὴ ἐπιφάνεια· 2) στεγνώνει τὸ ἔδαφος ἀτελῶς, διότι τὸ κέντρον παντὸς τεμαχίου μένει ὑγρὸν, ἐνῶ τὰ χεῖλη, ἢ οἱ ὄχθοι, τῶν χανθάκων, ξηραίνονται ὑπὲρ τὸ δέον· 3) οἱ ἀνοικτοὶ χανθάκες ἀπαιτοῦσι πολλὰ ἐξοδα καθαρισμοῦ, διότι παραχώνονται, καὶ ἐκ τῆς ἰλύος τῶν ὑδάτων, καὶ ἐκ τῶν διαβαινόντων ἀνθρώπων τε καὶ κτηνῶν. 4) ὁ ἀγρὸς κόπτεται εἰς τεμάχια, μὴ δυνάμενα νὰ καλλιεργηθῶσι καλῶς, διότι, διὰ νὰ κατορθωθῇ τοῦτο, ἢ πρέπει ὁ ἀγρὸς νὰ καλλιεργηθῇ διὰ τῆς ἀξίνης, ἢ πρέπει νὰ διασχισθῇ εἰς μεγάλα τεμάχια, ὅπως ἀποβαίνει εὐκόλος ἢ διὰ τοῦ ἀρότρου καλλιέργειά του, ἀλλὰ, καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν περίστασιν, ὅσον μεγαλύτερον θὰ ᾖναι τὸ τεμάχιον, τοσοῦτο περισσοτέρα ὑγρασία θὰ διατηρῆται, ἐν τῷ μέσῳ, καὶ ἐπομένως τὸ στέγνωμα τοῦ ἀγροῦ θὰ ᾖναι ἀτελέστατον.

Περιττὸν νὰ διηγηθῶ, ἐνταῦθα, τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἱστορίαν τῆς διοχετεύσεως. Ὡσαύτως περιττὸν θεωρῶ καὶ τὴν περιγραφὴν τῶν διαφορῶν μεθόδων, καὶ τῶν διαφορῶν προκαταρκτικῶν τεχνικῶν ἔργων, πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς γεωργικῆς ταύτης μεταρρυθμίσεως. Πρὸ παντὸς ὅμως ἄλλου, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ποῖα εἶναι αἱ γαῖαι, αἱ ἔχουσαι ἀνάγκην ἀποστεγνώσεως, διὰ νὰ μὴν δαπανῶμεν τυφλῶς χρήματα ἐκεῖ ὅπου ἀνάγκη τοιαύτη δὲν ὑπάρχει. Περί ὅλων τούτων ἐγράφησαν ἄπειρα συγγράμματα.

Εἴθε νὰ ἔλθῃ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μεγάλης ταύτης γεωργικῆς τελειοποιήσεως, καὶ παρ' ἡμῖν, καὶ τότε, ἐξ ἀνάγκης, θὰ φέρωμεν διδασκάλους καὶ τεχνίτας ξένους, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ

γάλλοι ὑπὸ ἀγγλων ἐδιδάχθησαν, τότε δὲ εὐκολώτατα θὰ μεταφρασθῶσι καὶ συγγράμματα. Κύριος δὲ οἶδε μέχρι ποίας τελειοποιήσεως θὰ φθάσῃ ἡ διοχέτευσις εἰς τὸν καιρὸν ἐκείνον, ὅτε θὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ παρ' ἡμῖν. Καὶ φοβοῦμαι, δυστυχῶς, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐποχὴ θὰ βραδύνη ἐπὶ πολὺ, καθὼς ἐβράδυνε καὶ εἰς τὴν πεφωτισμένην νῦν Εὐρώπην, διότι πάμπολλα ὑπάρχουσι τὰ ἐμπόδια. Μόλα ταῦτα, τὸ πρᾶγμα εἶναι ἔτοιμον, καὶ δὲν χρειάζεται ἄλλο παρὰ ἀπομίμησις. Φῶτα ὅμως καὶ χρήματα δὲν ἔχομεν. Ἴδου αἱ δύο φόβεραὶ πληγαὶ τῆς Ἑλλάδος! Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἰδίως τῆς διοχετεύσεως, χρειάζονται καὶ τινὰ νομοθετικὰ ἔργα· ἀλλ' ὅσον διὰ νόμους, κανεὶς βεβαίως δὲν μᾶς βάνει χέρι! Πῶς διαρκεῖ ἡ ἰσχὺς τῶν ἀπὸ τὰ σὺ κ α ἔ ω ς τὰ σ τ α φύ λ ι α! Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μᾶς ἐνοχλεῖ! Καὶ οἱ νόμοι τῆς φλωρεντινῆς δημοκρατίας τοσοῦτο διήρκουν, κατὰ τὴν ἀντίστοιχον φράσιν τοῦ λαοῦ τῆς Τυρρηνίας, τῆς ὁποίας κάμνει χρῆσιν ὁ Δάντης (α). Καὶ προβλέπουσι μὲν οἱ ἀστυκοὶ ἡμῶν νόμοι τὰ τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων ἐν γένει, ἀλλὰ, προκειμένου περὶ διοχετεύσεως, θὰ χρειασθῶσι καὶ εἰδικαί τινες διατάξεις. Πλὴν, παρ' ἡμῖν, ὑπάρχει ἄλλη τις μεγάλη δυσκολία, προερχομένη ἐκ τῶν ἐθνικῶν γαιῶν, κειμένων ἐν μέσῳ τῶν ἰδιοκτητῶν, ἢ, μᾶλλον τῶν ἰδιοκτητῶν

(α) Atene e Lacedemona, che fenno
 L' antiche leggi, e furon si civili,
 Fecero al viver bene un picciol cenno
 Verso di tè, che fai tanto sottili
 Provedimenti, ch' a mezzo Novembre
 non giunge quel che tu d' ottobre fili.
 Quante volte dal tempo che rimembre
 Leggi, monete, officii, e costume
 Hai tu mutato, e rinnovato membre.

(Purgatorio, canto VI, vo 139—147).

περιστοιχιζομένων ὑπὸ ἐθνικῶν. Ἡ αἰτία αὐτή, καὶ σήμερον, παρακωλύει, εἰς πολλὰ μέρη, τὴν ἐλευθέραν ροὴν τῶν ὑδάτων, μὲ ζημίαν ἐπαισθητὴν τῶν κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ἰδιοκτησιῶν. Ἐν περιπτώσει λοιπὸν διοχτεύσεως, ἡ δαπάνη τῶν πρὸς ροὴν τῶν ὑδάτων ἀναγκαίων χανδάκων, εἰς τὰς ἐθνικὰς γαῖας, πρέπει ἐξ ἀνάγκης, νὰ ἐπιβαρύνῃ τὸ δημόσιον, διότι ἄλλως ἡ διοχτεύσις ἀποβαίνει ἀκατόρθωτος, καὶ τὸ ἐναντίον μάλιστα ἀποτέλεσμα δύναται νὰ προκύψῃ. Ἄλλ' εἶναι τοῦτο δυνατόν; Μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν μάλιστα τῶν διαφόρων περὶ παραχωρήσεως ἐθνικῶν γαιῶν νόμων, ἡ δυσκολία αὕτη καταντᾷ ἀνυπερβλήτος, διότι δὲν ἐδόθη καμμία προσοχὴ εἰς παρατηρήσεις ὀρθοτάτας περὶ τοῦ πῶς ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἡ διανομὴ τῶν ἐθνικῶν γαιῶν, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη τοιαύτη παραχώρησις, ὅπως προληφθῆ ἢ προειρημένη δυσκολία, καὶ πολλὰ ἄλλα, οἰκοδομητικὰ τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς γεωργίας, προβλεφθῶσι. Δυστυχῶς, τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν, τὴν τοσοῦτο σπουδαίαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ πλούτου, ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦδε, τὴν ἐθεώρησαν ἄσχετον πρὸς πᾶν ἄλλο ζήτημα, ἀποβλέπον τὴν πεφωτισμένην ἀποκατάστασιν τῆς γεωργίας μας, καὶ πρὸς πᾶσαν σκέψιν, σχετιζομένην μὲ τὴν ταχύτεραν ἀνάπτυξιν τῆς εὐημερίας τῶν κατοίκων τοῦ τόπου, καὶ μὲ τὴν κανονικότεραν διοργάνωσιν τῆς ἀγροτικῆς ἐργασίας. Καὶ οὕτω ἐγένοντο σφάλματα ἀθεράπευτα, περὶ τῶν ὁποίων οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ πλέον!

Εἶδομεν ἀνωτέρω πῶς ἡμεῖς ἀποστεγνόνομεν τοὺς ἀγροὺς διὰ τῶν σαῖταριων. Καὶ οἱ πολιτισμένοι λαοὶ χανδάκας ἀνοίγουν, ἀλλὰ μεταχειρίζονται ἄλλας μεθόδους πρὸς συλλογὴν καὶ ἐξοδὸν τῶν ὑδάτων. Μετὰ τῆς δυνατῆς συντομίας, θέλω περιγράψῃ τὸν τελειότερον τρόπον τῆς διοχτεύσεως, προτιμώμενον σήμερον παρὰ τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων ἰδιοκτημόνων τῆς Εὐρώπης, ὡς στερεώτερον, τεχνικώτερον καὶ οἰκονομικώτερον, καὶ μάλιστα εἰς γαῖας προωρισμένας εἰς τὴν ἀροτραίαν καλ-

λιέργειαν. Ὁ τρόπος οὗτος εἶναι ὁ διὰ πηλίγων σωλη-
νων, ἢ ὀχετῶν, ἐκτελούμενος. 1) Χωροσταθμίζεται ὁ ἀ-
γρὸς καὶ προσδιορίζεται ἡ κλίσις τῶν ὑδάτων, καὶ τὸ σημεῖον
τῆς ἐκροῆς. 2) ἀνοίγονται παράλληλοι χάνδακες, εἰς ἀπόστα-
σιν ἀπ' ἀλλήλων δέκα βημάτων, ἢ καὶ περισσοτέρων, καὶ προ-
σέτι ἀνοίγονται καὶ ἄλλοι πλάγιοι χάνδακες, συλλογεῖς κα-
λούμενοι, διότι οἱ ὀχετοὶ τῶν χανδάκων τούτων συλλέγουν
καὶ καταβάζουσιν τὰ ὑδάτα εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐκροῆς. 3) Εἰς
τὸ βάθος ὅλων αὐτῶν τῶν χανδάκων τίθενται, κατὰ σειρὰν,
πήλινοι ὀχετοὶ, συνεχόμενοι διὰ χειρίδων, ἢ περιλαιμίων, ἢ
ζωστήρων, πηλίνων καὶ τούτων, ἢ καὶ ἀνευ αὐτῶν, καὶ χωρὶς
προσέτι νὰ κτισθῶσι, διότι δὲν πρόκειται νὰ μεταφερθῶσιν
ὑδάτα, χωρὶς νὰ δαπανηθῇ μέρος αὐτῶν, εἰς τὸν δρόμον των,
ἀλλὰ νὰ συλλεχθῶσι τὰ πλεονάζοντα ὑγρά τοῦ ἐδάφους, καθ'
ὅλας αὐτοῦ τὰς διευθύνσεις, ὅπου δήποτε ἂν ὑπάρχωσι τοιαῦ-
τα, ἀναβρύνοντα ἢ λιμνάζοντα, καὶ οὕτω δυνηθῶσι νὰ εἰσρεύ-
σωσιν εἰς τὴν σωληνωτὴν αὐλακα, τὴν ἀποτελουμένην διὰ τῆς
συναρμογῆς τῶν σωλήνων. Οἱ εἰρημένοι ὀχετοὶ, εἰς μὲν τοὺς
παράλληλους χάνδακας, τίθενται εἰς ἀπόστασιν μικροτέραν,
καὶ εἶναι μικρότεροι, εἰς δὲ τοὺς πλάγιους, ἤτοι τοὺς συλ-
λογεῖς, ὡς προσῆπον, εἰς μεγαλητέραν, καὶ εἶναι μεγαλήτε-
ροι, συγκοινωνοῦσι δὲ πρὸς ἀλλήλους δι' ὀπῆς κυκλοτεροῦς,
ὑπαρχούσης ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεγάλων, ἐντὸς δὲ τῆς ὀπῆς αὐ-
τῆς ἐμβαίνουσι τὰ χεῖλη τῶν μικρῶν. 4) Οἱ χάνδακες ὅλοι,
μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ὀχετῶν, παραχῶνονται διὰ τοῦ
ἐξ αὐτῶν ἐξαχθέντος χώματος, ἀφοῦ, προηγουμένως, ἀπὸ
διαστήματος εἰς διάστημα, ἀφεθῶσιν ὅπου ἐκτισμένοι, ὡς εἰς
τὰ ὑδραγωγεῖα, διὰ νὰ ἐπιτηρῆται, δι' αὐτῶν, ἡ λειτουργία ἐ-
κάστης γραμμῆς ὀχετῶν, καὶ, ἐν ἀνάγκῃ, ἐπιδιορθοῦνται αἰ-
βλάβαι.

Τοιοῦτος ὁ σκελετὸς, οὕτως εἰπεῖν, τῆς διοχετεύσεως, ὅς
τις, κατὰ τόπους, ἢ, κατὰ τὰς δέας ἐκάστου, λαμβάνει μετα-

τροπὰς διαφόρους, ἐμφαινούσας πάντοτε τὴν πρὸς τὴν τελειοποίησιν μέριμναν καὶ πρόοδον. Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα συστήματα διοχετεύσεως, ἀλλὰ τὸ ἐπικρατέστερον σήμερον εἶναι τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω περιέγραψα, διὰ τὸ νὰ λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἰδέαν τινα συγκεκριμένην τοῦ πράγματος. Νομίζω ἀνωφελῆ πᾶσαν ἄλλην περὶ τούτου πληροφορίαν, ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην λεπτομέρειαν. Προσθέτω μόνον ὅτι ὑπάρχουσι ἐργοστάσια, ὅπου κατασκευάζονται οἱ ὄχετοὶ, δύνανται ὅμως νὰ κατασκευασθῶσι καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ, τοῦ μέλλοντος νὰ διοχετευθῇ, ἐν αὐτῷ δὲ νὰ γίνωσι καὶ πρόχειροι κλίβανοι, εἰς τοὺς ὁποίους νὰ ψηθῶσι. Διὰ τὴν οἰκονομικωτέραν δὲ καὶ ταχυτέραν αὐτῶν κατασκευὴν, μεταχειρίζονται μηχανὰς, εἰς τὰς ὁποίας ῥίπτεται ὁ πηλὸς, καὶ ἐξέρχεται μεταπεποιημένος εἰς ὄχετοὺς, ὡς τὰ μακαρόνια εἰς τὰ ἐργοστάσια τῶν ζυμαρικῶν.

Εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἔργου τούτου εἰργάσθησαν μεγάλοι ἐπιστήμονες, καὶ ἔτι μεγαλήτεροι πολιτικοὶ καὶ οἰκονομολόγοι.

Ἄν καὶ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν ἐμπλέκεται ποτε εἰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ μάλιστα γεωργικὰς, τὸ ζήτημα ὅμως τῆς διοχετεύσεως τοσοῦτο σπουδαῖον καὶ ὠφέλιμον ἐθεωρήθη παρ' αὐτῆς, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ χορηγήσῃ γενναίαν ἐμψύχωσιν εἰς ἔργον, ἐξ οὗ ἡ ἔγγειος ἐθνικὴ παραγωγὴ ἤθελε λάβει λίαν ἐπαισθητὴν αὐξήσιν, ὡς καὶ ἔλαβε. Ὅθεν ἐψηφίσθη καὶ ἐχορηγήθησαν, ἕως τῶρα, εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας πλέον τῶν 500 ἑκατομμυρίων φράγκων, ἐπὶ τόκῳ καὶ χρεωλύτρῳ 6 τοῖς 100, καὶ ἐπὶ προθεσμίᾳ 22 ἐτῶν. Οὕτω, ὅλη σχεδὸν ἡ νοσηρὰ ἐπιφάνεια τῆς ἀγγλικῆς γῆς, ὑγιαίνει ἤδη, πολλῶν δὲ κτημάτων ἡ παραγωγὴ ἐδιπλασιάσθη. Μεγάλως δὲ διευκόλυναν τὴν γενίκευσιν τῆς τοιαύτης γεωργικῆς βελτιώσεως καὶ τὰ ἰδιωτικὰ καὶ ἐταιρικὰ κεφάλαια, ἅτινα προθυμότερα, πάντοτε, εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἔρχονται εἰς βοήθειαν τῆς γεωργίας.

Ἐσαύτως καὶ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, καὶ ὑπὸ τοὺς ἰδίους, ὡς ἔγγιστα, ὄρους, ἐδάνεισε ὑπὲρ τὰ 400 ἑκατομμύρια φράγκων, ἕως τώρα, ἐκτὸς τῶν μεγάλων ἰδιωτικῶν δανείων, ὧν τὸ ποσὸν καταντᾷ μυθῶδες.

Ἴδου διὰ τί, εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἡ γεωργία ἀκμάζει. Οἱ πάντες καὶ τὰ πάντα τὴν συντρέχουσι. Καὶ ἡ σοφία, καὶ ὁ πλοῦτος, καὶ οἱ ἰδιῶται καὶ αἱ κυβερνήσεις. Τί νὰ σοῦ κάμῃ ἡ ταλαίπωρος γεωργία τῆς δυστήνου ταύτης πατρίδος μου!

Ἡ διὰ πηλίνων ὀχετῶν διοχέτευσις, ὑπολογιζομένων ἁπολύτως καὶ ἐργασίας, καταντᾷ νὰ στοιχίζῃ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ Βελγίῳ, κατὰ τὰς ἀποστάσεις καὶ τὸ βάθος τῶν χανδάκων, ὡς ἔγγιστα, ἀπὸ 18 ἕως 30 φράγκα, κατὰ στρέμμα. Ἄλλ' εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου τὰ πάντα εἶναι ἀκριβὰ, καὶ μάλιστα ἡ τέχνη, καὶ οἱ ξένοι ἐργάται, ἀναγκαιότατοι καὶ ἀπαραίτητοι, κατ' ἀρχάς, ἴσως ἡ δαπάνη ἤθελε καταντήσῃ διπλασία. Πλὴν, ἂν καὶ τοῦτο δὲν συνέβαινεν, ἡ μικρὰ ἡμῶν γεωργία εἶναι ἀνίκανος νὰ ὑποστῇ δαπάνας τοιαύτας, ἔστω καὶ ἂν ἡ διοχέτευσις ἤθελε στοιχίσει παρ' ἡμῖν, ὅσον στοιχίζει εἰς τὸ Βέλγιον, ἐκτὸς τῶν λοιπῶν ἀπεριγράπτων δυσκολιῶν ὅσας παρουσιάζει τὸ ἀπροπαράσκευον τοῦ τόπου εἰς ἐφαρμογὴν τῶν μεγάλων γεωργικῶν βελτιώσεων, καὶ ἐκτὸς προσέτι τῆς ἐλλείψεως πάσης προθυμίας, ἰδιωτικῆς τε καὶ δημοσίας, πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἐμψύχωσιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γεωργίας.

Λιπασμοί.—Γεωργία εὐημεροῦσα, ἄνευ λιπασμῶν, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Τὰ γεωργικὰ ἔργα εἶα ἡμποροῦν ν' ἀνασκάψωσι καὶ νὰ θρύψωσι τὴν γῆν, καὶ νὰ καθαρίσωσιν αὐτὴν ἀπὸ τὰ ἐπιζήμια φυτὰ, ἡ καλὴ δὲ ἐργασία βεβαίως βοηθεῖ τὴν καλὴν παραγωγὴν, μόνον ὅμως οἱ λιπασμοὶ δύναται ν' ἀποδώσωσι, τάχιστα, εἰς τὴν γῆν τὰς δυνάμεις ἐκεῖνας, τὰς ὁποίας ἐξοδεύει αὕτη εἰς τὴν παραγωγὴν, καὶ μόνον, τοιοῦτοτρόπως, δύναται νὰ ἐξακολουθῇ νὰ παράγῃ ὠφελίμως, καὶ ὄχι ἐπιζημίως. Γαλλικὴ ἀγροτικὴ παροιμία λέγει. »Μὴ σπεῖρης

ἀναλόγως τῆς γῆς τὴν ὁποῖαν ἔχεις, ἀλλ' ἀναλόγως τῆς κόπρου τὴν ὁποῖαν συνάξεις.» Καὶ ἄλλη. »Ὁ σπείρων, ἄνευ κόπρου, κοπιᾷ εἰς μάτην.» Διὰ τοῦτο, οἱ ἄγγλοι γεωργοί, πρῶτοι, ἔστρεψαν ὅλην αὐτῶν τὴν προσοχὴν εἰς τὰ κτήνη, τὰ ὁποῖα εἶναι οἱ δραστηριώτεροι κατασκευαῖται τῶν ἀκαθάρτων ὑλῶν, τῶν ὁποῖων ἔχομεν ἀπόλυτον ἀνάγκην εἰς τὴν γεωργίαν. Τρέφουν λοιπὸν καὶ παχύνουν καλῶς τὰ ζῶα τῶν, ὅχι μόνον διὰ ν' ἀποκτῶσι βάρος, καὶ ἐπομένως ἰξίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ παράγωσι πολλὴν κόπρον. Καὶ ὅμως, οἱ ἄγγλοι γεωργοὶ δὲν εὐχαριστοῦνται εἰς μόνην τὴν κόπρον τῶν ζώων, ἀλλὰ μεταχειρίζονται καὶ πᾶν ὅ,τι δύναται ν' αὐξήσῃ τὴν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους, οἶνον, τὰ ὀστά, τὸ αἷμα, τὴν στήκην, τὰ περιττώματα ὄλων τῶν ἐργοστασίων, πάντα τὰ λείψανα τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, διαφόρου; μεταλλικὰς ὑλας, λογιζομένης ὡς περιεχοῦσας θρεπτικὰς τῆς γῆς οὐσίας. Ὅλα ταῦτα ὁ ἄγγλος γεωργὸς τὰ συνάξει, μετὰ ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας, καὶ τὰ θάπτει εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ μεταβληθοῦν εἰς κόπρον. Καὶ ἐνῶ ταῦτα πράττει ὁ γεωργὸς, τὰ ἀγγλικὰ πλοῖα θαλασσοποροῦσι εἰς τὰ ἀπώτερα τῆς γῆς μέρη πρὸς εὔρεσιν σηπενωδῶν οὐσιῶν, καταλλήλων εἰς κόπρισιν. Φορτία γουάνου, τῆς πλουσιωτάτης ταύτης κόπρου, φέρονται ἐκ τοῦ ἄλλου ἡμισφαιρίου, ἡ ἀγροτικὴ δὲ χημεία μεγάλας καταβάλλει, ἀδιακόπως, προσπαθείας, ὅχι μόνον πρὸς εὔρεσιν νέων λιπασμάτων, ἀλλὰ προσέτι καὶ πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ βεβαίωσιν τοῦ εἰς ἐκάστην καλλιέργειαν καταλλήλου εἶδους τοῦ κόπρου.

Παρ' ἡμῖν, δυστυχῶς, ἡ μὲν κτηνοτροφία εἶναι κεχωρισμένη ἀπὸ τὴν γεωργίαν, ἡ δὲ ἀγροτικὴ χημεία, καὶ ἐν γένει πᾶσα ἐφαρμογὴ τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὰς βιομηχανίας καὶ εἰς τὰς τέχνας, εἶναι πρᾶγμα ἄγνωστον εἰς τὸν τόπον, καὶ τοῦτο εἶναι ἀποχρῶσα ἀπόδειξις ὅτι ἡ ἐπιστήμη εὐρίσκεται ἀκόμη μακρὰν ἡμῶν.

Λιπασμοὺς, προχείρους εἰς τὴν γεωργίαν, ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔχει

ἀπὸ τὰ κτήνη της, διότι ταῦτα εἶναι νομαδικά, καὶ ἡ κόπρος αὐτῶν διασκορπίζεται, καθ' ἑκάστην, εἰς τὴν ἀκαλλιέργητον, διατρεχομένην παρ' αὐτῶν, ἔκτασιν. Αἱ ραγδαῖαι βροχαὶ παρὰ σούρουσιν ἐκ τῶν ὄρεινῶν ἐπιφανειῶν πᾶσαν τοιαύτην ὕλην πρὸς τὰ ἔλλα, τὰς λίμνας καὶ τοὺς ποταμούς. Τοιοῦτοτρόπως ἡ μεγάλη αὕτη περιουσία, ἐκτιμωμένη ὅσον ἐκτιμᾶται σύμπασα ἡ κατὰ νάλωσις κτηνῶν καὶ ἀνθρώπων, παρασύρεται καὶ ρίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν.

Μόνον δ' αὐλισμός, ἦτοι τὸ λεγόμενον κοιμισμα, τῶν προβάτων, εἶναι ἐν χρήσει, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σπανίως, καὶ ὄχι κατὰ κανόνας. Οἱ εὐρωπαϊοὶ κοιμίζουν τὰ πρόβατά των, πάντοτε, εἰς τοὺς ἀγρούς των, ἀλλὰ τηροῦσι τάξιν, ἀξίαν μιμήσεως. Ἐχουσι κινητὰ περιφράγματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων περικλείουσι τὰ πρόβατα, ὥστε ὁ λιπασμός νὰ γίνεταί παντοῦ τοῦ ἀγροῦ ὅμοιος, κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ γεωργοῦ, καὶ ὄχι κατὰ τὴν ὄρεξιν τῶν προβάτων, μετατιθεμένης τῆς κινητῆς αὐτῆς μάνδρας ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο μέρος, κατὰ τὴν ἀνάγκην. Τὰ πρόβατα, βόσκοντα τὸ μέρος ἔνθα εἶναι πεφραγμένα, κοπρίζουσι συγχρόνως αὐτό. Τοιοῦτοτρόπως γίνεταί γνωστὸν τὸ ποσὸν τῆς κόπρου, τὸ λιπάναν ὠρισμένην τινα ἔκτασιν. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ὁ ἀγρὸς ἀμέσως γυρίζεται διὰ τοῦ ἀρότρου, καὶ παραχώνεται ἡ κόπρος, καὶ δὲν ἐξατμίζεται, ἢ ποτίζεται, ἀν ἦναι λιβάδιον, διὰ νὰ δώσῃ νέον χόρτον. Παρ' ἡμῖν, οὐδὲν τούτων γίνεταί. Τὰ κοιμιζόμενα πρόβατα εἶναι ἐλεύθερα νὰ περιφέρωνται, καθ' ὅλην τὴν νύκτα, εἰς ὅποιονδήποτε μέρος τοῦ ἀγροῦ αὐτὰ θέλουσι, ὁ δὲ οὕτω κοπριζόμενος ἀγρὸς ἀροτριάται πολλοὺς, μετὰ τὸ κόπρισμα, μῆνας. Ἡ μέθοδος αὕτη τοῦ κοπρίζειν τὴν γῆν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ἐντὸς ἐλαιῶνων, ἀμπέλων, σταφιδαμπέλων, καὶ πάσης ἄλλης φυτείας· ἀλλὰ πρέπει, ἀμέσως μετὰ τὸ κόπρισμα, νὰ καλλιεργῆται ἡ γῆ.

Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν, καὶ ἀν ἔχῃ μέγιστον ἀριθμὸν προβάτων,

ἐλάχιστον ὠφελεῖται ἐκ τῆς κόπρου αὐτῶν, διότι μόλις εἰς τὰ στανοτόπια εὐρίσκονται σωροὶ κόπρου, ἐξηντλημένης ἀπὸ τὰς βροχὰς καὶ τὸν ἥλιον, καὶ ὅμως. λίαν ἀκριβῶς πωλουμένης. Ἀλλὰ τὸ ποσὸν αὐτῆς εἶναι ἀσήμαντον, καὶ γίνεται χρῆσις αὐτῆς, ἀφοῦ στερηθῆ ὅλον τὸ ἀμμωνιακόν της. Ὁ αὐλισμὸς δὲ τῶν προβάτων σπανίως γίνεται, ὡς προεῖπον, καὶ μόνον εἰς ἀγροὺς, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς καμμίαν σταφιδάμπελον.

Οὐδὲ εἰς τὰς πόλεις, ἔνθα ὑπάρχουσι σταῦλοι, γίνεται καλῆτέρα χρῆσις τῆς κόπρου τῶν σταυλιζομένων ζώων. Αἱ κόπροι τῶν ξενῶνων (χανίων), ὡς καὶ τῶν ἰδιωτικῶν σταύλων, ριπτονται, ὡς ὕλη ἄχρηστος, ἐπὶ ἀστρώτου αὐλῆς, καὶ πολὺν χρόνον, πρὸ τῆς χρήσεως, ἐκτίθενται εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς βροχῆς.

Οὐδεμία τεχνικὴ μέθοδος πρὸς διατήρησιν, προπαρασκευῆν καὶ χρῆσιν τῆς κόπρου εἶναι γνωστὴ εἰς ἡμᾶς. Οὐδὲ ἐν, τοῦλάχιστον, παράδειγμα ὑπάρχει, ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς ἀπομίμησιν. Τίς θὰ τὸ πιστεύσῃ! Καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἄλλοτε λεγόμενον Πύργον τῆς βασιλίσσης, τὸ μόνον ἐν Ἑλλάδι κτῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον εἶδον ἄροτρα εὐρωπαϊκὰ, καὶ καλὰς ἀγελάδας, οἱ κοπροσωροὶ ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὸν ἥλιον καὶ τὰς βροχὰς, καὶ τοὺς ἐσκάλιζαν αἱ ὄρνιθες.

Ἡ αὐτὴ ἐξηντλησις γίνεται καὶ εἰς τοὺς ἀνοικτοὺς λάκκους τῶν ἀνθρωπίνων περιττωμάτων, ἀν καὶ οὐδεμία γίνεται χρῆσις αὐτῶν. Μόνον οἱ κηπουροὶ τῆς Ἐπτανήσου μεταχειρίζονται αὐτά.

Καὶ ὅμως, εἰς τὴν Σινικὴν, ἡ ἀνθρωπίνη κόπρος ἐκτιμᾶται περισσότερον παρὰ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου. Οἱ Σῖναι παραφυλάττουσι μακρόθεν τὸν ἀποπατοῦντα, καὶ τρέχουσιν ἀμέσως, ἀμιλλώμενοι πρὸς ἀλλήλους, τίς νὰ προλάβῃ καὶ ἀρπάσῃ τὴν λείαν. Πρῶλλάκις δὲ συμβαίνουσι διαπληκτισμοί, ἔχοντες ὀδυνηρὰ ἀποτελέσματα. Ὁ Λεῖβιχ γράφει ὅτι, χάρις εἰς τὴν ἀφθονωτάτην χρῆσιν τῆς ἀνθρωπίνης κόπρου, ὑπάρχου-

σιν ἐκεῖ ἀγροὶ παράγοντες 400 εἰς τὸ 1 !! Μυθώδης ἀληθῶς γονιμότης !

Ἡ νομαδικὴ κατάστασις τῆς ἡμετέρας κτηνοτροφίας δὲν εἶναι πρᾶγμα εὐκόλον νὰ μεταβληθῇ. Τοπικαὶ περιστάσεις καὶ ἡ κατάστασις τῆς γεωργίας μας ὑποστηρίζουσιν αὐτὴν, ὡς ἐπιτήδευμα ἴδιον καὶ ἐπικερδές, εἰς τὸ ὁποῖον ἀσχολοῦνται φερέοικοι πληθυσμοί, ἀνήκοντες εἰς τὴν ἐλευθέραν καὶ δούλην Ἑλλάδα. Οἱ μετερχόμενοι τὴν γεωργίαν εἶναι ἄλλοι παρά τοὺς μετερχομένους τὴν κτηνοτροφίαν. Ἀδιάφορον ἂν τὸ μέγα μέρος τῆς κτηνοτροφίας μας μείνῃ, ἐξ ἀνάγκης, εἰς νομαδικὴν κατάστασιν, ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον, τὸ συμφέρον τῆς γεωργίας ἀπαιτεῖ νὰ συνειθίσωμεν καὶ τὸν γεωργὸν ἀκόμη νὰ τρέφῃ κτήνη, ἀναλόγως τῆς γεωργομένης παρ' αὐτοῦ ἐκτάσεως, διὰ νὰ πορίζεται ἐξ αὐτῶν τὴν ἀπαιτουμένην εἰς τὴν καλλιέργειάν του κόπρον, διότι, ἄνευ τούτου, ὅλαι του αἰ λοιπαὶ προσπάθειαι θὰ παραλύσωσιν ἀπέναντι τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀναγκαίων λιπασμῶν, ἂν ἀποφασίσῃ νὰ βάλῃ εἰς ἐνέργειαν τὰς νεωτέρας μεθόδους. Ὡς δὲ εἶπον ἄλλοι, καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν, καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ εἰς τὴν Ἀλγερίαν, ἡ ἐν γένει κτηνοτροφία εἶναι νομαδική, ἀλλ' ὅμως πρὸ πολλοῦ ἤρχισαν καὶ ἐκεῖ οἱ γεωργοῦντες νὰ κτηνοτροφῶσι συγχρόνως, χάριν τῆς εἰς τὰς καλλιεργείας των ἀναγκαίας κόπρου. Διὰ νὰ ἐξασφαλίσωσι δὲ οἱ γεωργοὶ μας τοὺς λιπασμοὺς, ὧν ἔχουσιν ἀνάγκην, πρέπει νὰ μάθωσι νὰ τρέφωσι καλῶς τὰ κτήνη των, ἐντὸς σταύλων, διότι, κακῶς τρεφόμενα, ἀσθενῆ δίδουσι κόπρον, τουτέστι κόπρον στερουμένην τῶν ἀπαιτουμένων γονιμοποιῶν οὐσιῶν. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα ὑποθέτουσι τὸν γεωργὸν κατοικοῦντα ἐντὸς τοῦ κτήματός του, δυστυχῶς ὅμως ἅπαντες οἱ γεωργοὶ μας κατοικοῦσιν ἐν τοῖς χωρίοις, καὶ ἐξ αὐτῶν μεταβαίνουσιν εἰς τὰ κτήματά των, μακρὰν, τὰ πλεῖστα, κείμενα, ὅπως καλλιερῶσιν αὐτά. Πόσαι ἄλλαι μεταβολαὶ χρειάζονται διὰ νὰ μεταβληθῇ καὶ ἡ γενικὴ τῆς γεωργίας ἡμῶν κατάστασις ! Διὰ

τοῦτο, ἀναγκάζομαι νὰ ἐπαναλάβω καὶ ἐνταῦθα ὅτι ἡ γεωργική μας μεταρρύθμισις πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων καὶ τῶν δυναμένων γενέσθαι, ἐπὶ τοῦ παρόντος, βαθμηδὸν δὲ ἡ μία βελτίωσις θὰ φέρῃ τὴν ἄλλην, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ὡς ἔχει, σήμερον, ἡ κτηνοτροφία μας, ἀδύνατον ἀποβαίνει εἰς τὴν γεωργίαν ἡμῶν τὸ προμηθεύεσθαι ἐξ αὐτῆς λιπασμούς. Προσπάθειαι βεβαίως θὰ καταβληθῶσι, διὰ τοῦ παραδείγματός, ὅπως οἱ γεωργοῦντες ἀρχίσωσι νὰ τρέφωσι τὰ κτήνη, χάριν τῆς κόπρου. Ἀλλ' ἐντοσοῦτώ, φρονῶ ὅτι ὁ ἐλεύθερος προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν γεωργός μας δύναται εὐκόλως νὰ συνειθίσῃ νὰ κάμνῃ χρῆσιν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κόπρου, τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς τὴν ἐξουσίαν του, ἀρκεῖ μόνον νὰ διδαχθῇ τὴν ἀποταμίευσίν της. Διὰ νὰ ἐννοηθῇ δὲ ποῖον μέγαν πλοῦτον περιφρονούμεν, μὴ δίδοντες καμμίαν προσοχὴν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κόπρον, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσω ὅτι αἱ ἐκκρίσεις (dejections) ὄλων τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, κατὰ συγκριτικὸν τινα ὑπολογισμόν, περιέχουσι περὶ τὰ ἑπτὰ ἑκατομμύρια χιλιογράμμων ἄζωτου, ἄξιας, ὡς ἔγγιστα, 14—16 ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Πόσος θησαυρὸς διὰ τὴν ἐθνικὴν παραγωγὴν! Ἄν ἦτο δυνατόν, τὸ ἥμισυ μόνον τῆς εἰρημένης ποσότητος νὰ ἐρρίπτετο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς! Περιττὸν νὰ σημειώσω ποία πρόνοια ὑπάρχει, εἰς ἄλλας χώρας, ὥστε πᾶσα ἀνθρωπίνῃ ἐκκρίσις καὶ ἀκαθάρσια νὰ γίνεται χρήσιμος. Αἱ ἐκκρίσεις μιᾶς οἰκογενείας, ἐκ δέκα προσώπων συγκειμένης, δύνανται νὰ λιπᾶνωσι καλῶς δέκα στρέμματα γῆς, καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

Ἐνταῦθα θὰ κάμω λόγον περὶ ὑγρῶν λιπασμῶν, μνεῖαν δὲ λίαν ἐπαινετικὴν ὀφείλω, καὶ διὰ τοῦτο ἀκόμη, ὡς καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα, εἰς τὴν νῆσον Χίον, ὅπου, πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων, ἡ μέθοδος τῶν ὑγρῶν λιπασμῶν εἶναι ἐν χρήσει, ἂν καὶ θεωρῆται ὡς προῖόν τῆς νεωτέρας γεωργικῆς σοφίας. Οἱ ὑγροὶ λιπασμοὶ εἶναι τὸ δραστηριώτερον τῶν μέσων πρὸς ταχεῖαν ἀνάπτυξιν τῶν καρποφόρων ἰδίως δένδρων καὶ φυτῶν. Ἡ

κόπρος αναλύεται εἰς τὸ ὕδωρ, ἐντὸς δεξαμενῆς, καὶ διὰ τοῦ κοπρισμένου αὐτοῦ ὕδατος ποτίζεται τὸ ἔδαφος; εἰς δὲ ὑπάρχουσι φυτευμένα δένδρα ἢ φυτὰ, ὀδηγεῖται δὲ καταλλήλως τὸ ὕδωρ, εἴτε διὰ σωλήνων, εἴτε δι' αὐλάκιων λιθοτρωμένων, εἰς τὰς ρίζας τοῦ φυτοῦ, ἢ τοῦ δένδρου, ὡς ὁ μαστὸς τῆς μητρὸς φέρεται εἰς τὸ στόμα τοῦ νηπίου. Τὸ πότισμα δὲ τοῦτο γίνεται κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅτε ἐπικρατοῦσιν οἱ μεγαλύτεροι καύσωνες, καὶ ὅτε τὰ φυτὰ καὶ τὰ δένδρα αἰσθάνονται τὴν μεγαλύτεραν ἀνάγκην νὰ εὐρωσιν εἰς τὸ ἔδαφος ὑγρασίαν ἀφθονον, διατηροῦσαν, εἰς διαλελυμένην κατάστασιν, τὰ θρεπτικὰ στοιχεῖα. Περιττὰς θεωρῶ, ἐνταῦθα, πλείστας ὅσας ἄλλας παρατηρήσεις, ἀποδεικνυούσας τὴν ἐνεργητικότητα τῶν ὑγρῶν λιπασμῶν, καὶ τὴν ἀσύγκριτον αὐτῶν ὠφέλειαν. Εἶναι, ἄρα γε, τὸ πρᾶγμα τοῦτο τόσῳ δύσκολον ὥστε ἀποβαίνει, ἐν Ἑλλάδι, ἀδύνατος ἡ ἐφαρμογὴ του! Ὅπου ὑπάρχουσι ὕδατα καὶ λιπασμοί, ὅσον ὀλίγοι καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν, ἀρκεῖ νὰ κτισθῇ δεξαμανὴ τις, ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης, καὶ ἰδοῦ ἐτοιμὸς ὁ ὑγρὸς λιπασμὸς. Ὅλοι οἱ ὠραῖοι πορτοκαλλεῶνες καὶ λεμονῶνες τῆς Χίου ποτίζονται καὶ κοπρίζονται, συγχρόνως, διὰ τῶν ὑγρῶν λιπασμῶν, ἂν καὶ ὅλον τὸ ἄπειρον πρὸς ἄρδουσιν ὕδωρ τὸ πορίζονται ἐκεῖ οἱ γεωργοῦντες ἀπὸ μαγκανοπήγαδα, καλῶς κατεσκευασμένα, καὶ χορηγοῦντα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους, ὀλοκλήρους ποταμοὺς ὕδατος. Τὴν κόπρον δὲ τὴν προμηθεύονται ἐκ τῶν φορτηγῶν καὶ ἀγροτικῶν μεγάλων κτηνῶν, καλῶς τρεφομένων. Καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ὄνους διατρέφουσι μὲ κριθὴν καὶ βραστὰ πίτυρα, περιποιοῦνται δὲ αὐτοὺς, ὅπως ἡμεῖς περιποιούμεθα τοὺς ἵππους τῆς πολυτελείας. Ἄν τις τῶν εὐφυστάτων συμπολιτῶν μου πελοποννησίων ἔβλεπεν ὄνον τῆς Ρόδου, πρὸ πάντων, ἢ καὶ ὄνον τῆς Χίου, καλῶς θρεμμένον, ἤθελεν ἐκθαμβὸς ἀποκαλέσει αὐτόν, κατὰ τὴν παραδεδεγμένην, ἐν Πελοποννήσῳ, φράσιν, ἐπίσημον γὰρ ἰδάρων.

Ἄξιο παρατήρητος, προσέτι, εἶναι ἐν Χίῳ καὶ ἡ τεχνικωτά-

τη διανομή τοῦ κοπρισμένου ὕδατος, διὰ κρουνῶν, διαμοιραζόντων συγχρόνως αὐτὸ εἰς ὄλα, ἀνεξαιρέτως, τὰ μέρη τοῦ κτήματος, ὅπως μὴ καθυστερήσῃ ἡ ἀρδευσίς οὐδὲ εἰς ἓν ἐκ τῶν ἀπειρῶν δένδρων, τῶν συστάδην πεφυτευμένων, καὶ ἀποτελούντων δάση πορτοκαλλεῶν καὶ λεμονεῶν πυκνότατα. Ἐνεκα δὲ τῶν ὑγρῶν λιπασμῶν, ἡ τῶν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν τῆς νήσου ἐκείνης βλάστησις εἶναι ζωηροτέρα παρὰ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τῆς Ἀνατολῆς, οἱ δὲ καρποὶ ἐξαιρέτοι, κατὰ τε τὴν ὄψιν καὶ τὴν γεῦσιν. Ἡ φυτοκομία καὶ ἡ δενδροκομία τῶν ὀπωροφόρων δένδρων τῆς Χίου εἶναι ἀξία μελέτης, μάλιστα δὲ ἡ πρὸς τὸ ἐγκεντρίζειν ἄκρα ἐπιτηδειότης τῶν κηπουρῶν τῆς εἶναι ἀληθῶς ἀξία παντὸς θαυμασμοῦ καὶ μιμήσεως τυφλῆς, διότι οὐδὲν τελειότερον τοῦ χιακοῦ ἐγκεντρισμοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ ἔχνη, μετὰ τὸ τρίτον καὶ τέταρτον ἔτος, γίνονται τοσοῦτο ἀφανῆ, ὥστε καὶ ὁ ἐμπειρότερος τῶν κηπουρῶν δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ τὴν θέσιν τοῦ κεντρώματος. Πρὸ ἐτῶν ἡδῆ, ἡ Χίος προμηθεύει, ἐκ τῶν μεγάλων φυτωρίων τῆς, δένδρα καρποφόρα εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν, καὶ μάλιστα ἀειθαλῆ. Ταῦτα, μεταφυτευόμενα, κάμνουσι θαυμασίαν ἐπιτυχίαν, τὰ δὲ εἶδη τῶν πορτοκαλλεῶν καὶ λεμονεῶν αὐτῆς εἶναι σπάνια. Ἡ Χίος, ἐκ τῆς βιομηχανίας τῶν φυτωρίων τῆς, ἔχει μέγα εἰσόδημα, ὃ δὲ ἀπὸ τοῦ μεταξὺ Χίου καὶ Μικρᾶς Ἀσίας στενοῦ εἶναι ἀνοσομίας, κατὰ τοὺς μῆνας ἀπρίλιον καὶ μάϊον. Τοσαύτη ἡ πληθὺς τῶν ἀνθέων τῶν ἐσπεροειδῶν! Εἰς αὐτὴν ἤρμοζε νὰ ὀνομάζεται Ἄνθος τῆς Ἀνατολῆς (*Fior di Levante*)!

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ἐγκλιματισμὸς φυτῶν καὶ δένδρων.

Φυτώρια.—Δενδροκομεῖα.

Εἶπον ὅτι ἐκ τῆς ἀροτραίας καλλιέργειας πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἡ γεωργικὴ ἡμῶν βελτίωσις, διότι, ἄνευ αὐτῆς, γεωργία δὲν ὑπάρχει. Τοῦτο λοιπὸν θ' ἀποτελέσῃ τὸ πρῶτον στάδιον τῶν ἡμετέρων προσπαθειῶν, καὶ τοῦτο θὰ ᾖ τὸ πρῶτον καὶ κύριον βῆμα πρὸς τὴν γεωργικὴν ἡμῶν ἀναμόρφωσιν.

Εἶδομεν πόσον ὀλίγα, κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ πόσον ἰσχνά, κατὰ τὸ ποσὸν, εἶναι τὰ ἡμέτερα γεωργικὰ προϊόντα.

Εἶδομεν, προσέτι, ὅτι ἡ κτηνοτροφία μας εἶναι κεχωρισμένη τῆς γεωργίας, καὶ ὅτι, εἰς τὴν ἑνωσίαν των, ὑπάρχουσιν ἐμπόδια μέγιστα, μακρὸς δὲ χρόνος, περιστάσεις ἄλλαι κοινωνικαί, καὶ ἕξεις νέαι, ἡμποροῦν νὰ φέρωσι τὴν παῦσιν τῆς νομαδικῆς ποιμενικῆς ἡμῶν καταστάσεως, καὶ τὴν ἄμεσον ἀλληλοβοήθειαν τῶν δύο τούτων βιομηχανικῶν κλάδων, πρὸς ἀμοιβαίαν καὶ κοινὴν αὐτῶν εὐημερίαν. Τοῦ ὠφελιμωτάτου τούτου συνδυασμοῦ μὴ ὑπάρχοντος, ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ ἀκατορθώτου ὄντος, ἐντὸς συντόμου χρονικοῦ διαστήματος, δεόν νὰ σκεφθῶμεν καὶ ἡμεῖς ὅπως σκέπτονται παντοῦ ὅπου ἡ γεωργία εἶναι βιομηχανία ἀνεξάρτητος τῆς κτηνοτροφίας, καὶ διὰ τοῦτο στεροῦνται, ὡς καὶ ἡμεῖς στερούμεθα, τῶν ἀναγκαίων λιπασμῶν. Ὅπου οἱ λιπασμοὶ εἶναι ἄφθονοι, ἡγοῦν ὅπου ἡ κτηνοτροφία εἶναι στενωῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς γεωργίας, καὶ προσέτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἀκμάζουσι, παρέχουσαι, ἐπικουρικῶς, λιπασματα τεχνικά, ἐκεῖ ἐπικρατεῖ, εἰς τὴν ἀροτραίαν καλλιέργειαν, ἡ ἐπισπορά, καὶ προάγονται ὅλαι αἱ νεώτεραι καλλιεργητικαὶ μέθοδοι, ὧν κύριον σκοπούμενον εἶναι τὸ παράγειν πλείονα προϊόντα, δι' ὅσον ἔνεστι ὀλιγωτέρων δαπανῶν. Αἱ

μέθοδοι δὲ αὐταί, διὰ τὰ λάβωσι πλήρη τὴν ἐφαρμογὴν τῶν, ἔχουσιν ἀνάγκην τῶν τελειοποιημένων ἐργαλείων, τῶν δ-
ποιῶν, ὡς καὶ ἄλλοι παρητήρησα τοῦτο, ἀναγκάζομαι δὲ τὰ
τὸ ἐπαναλάβω, ἢ μὲν χρήσις, ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἶναι σχεδὸν
ἀδύνατος, ἕνεκα τῆς σμικρότητος τῶν ἡμετέρων κτημάτων, ἢ
δὲ ἀπόκτησις δυσχερῆς, ἕνεκα τῆς πενίας τῶν γεωργῶν μας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἔπεται ὅτι, ὅπου ἡ κτηνοτροφία εἶναι
κεχωρισμένη τῆς γεωργίας, καὶ οἱ φυσικοὶ λιπασμοὶ εἶναι σπά-
νιοι, αἱ φυσικαὶ δὲ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ἄγνω-
στοί, ἐκεῖ, ἐξ ἀνάγκης, ἐπικρατεῖ ἡ ἀγρανάπαυσις, οὐδ' ὅλως δὲ
εἶναι ἀξιοκατάκριτοι οἱ ἡμέτεροι γεωργοί, διότι δὲν ἀφίνουσι
τὰς παλαιὰς μεθόδους διὰ τὴν ἀσπασθῶσι νέας, ἀγνώστους εἰς
αὐτοὺς, καὶ δυσεπιτεύκτους.

Τοιαύτης οὐσῆς τῆς καταστάσεως τῶν γεωργικῶν ἡμῶν
πραγμάτων, ὀφείλομεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ εἰσαγάγωμεν εἰς τὸν
τόπον ὅτι νέον δύναται τὰ εἰσαχθῆ, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀφ'
ἑτέρου δὲ τὰ σπεύσωμεν τὰ ποικίλωμεν τὴν ἡμετέραν παραγω-
γὴν, διὰ καλλιεργειῶν νέων καὶ νέων προϊόντων, δυναμένων τὰ
εὐδοκιμήσωσι, καὶ τοῦτο πρὸς ταχύτεραν αὐξήσιν τῆς ἐγγείου
ἡμῶν παραγωγῆς, καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τύχης τοῦ γεωρ-
γοῦ μας, διὰ τῆς ποικιλίας τῶν προϊόντων, δυναμένης τὰ
ὑποβοηθῆσθαι τὴν εὐημερίαν του, ὅπως ἀνακύψῃ, καὶ αἰσθανθῆ
δυνάμεις τὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῶν μεγάλων βελτιώσεων
καὶ τῆς ἀληθινῆς προόδου.

Διὰ τὰ πλουτίσωμεν λοιπὸν, ὅσον ἔνεστι ταχύτερον, τὴν
γεωργικὴν ἡμῶν παραγωγὴν, ἐνῶ θὰ προσπαθῶμεν καὶ ὑπὲρ
τῆς μεγάλης γεωργικῆς ἡμῶν ἀναμορφώσεως, δέον τὰ ἐγκλι-
ματίσωμεν νέα φυτὰ. Εἰς τὴν πεφυτευμένην γεωργίαν, πρὸς
τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἐξείς πεπαλαιωμένας, καὶ διὰ τοῦτο εἴ-
μεθα ἐξησκημένοι εἰς αὐτὴν, δὲν ἀπαιτοῦνται οἱ τόσοι λιπα-
σμοί, ὅσοι ἀπαιτοῦνται εἰς τὴν ἀροτραίαν, ἢ τὴν μεγάλην λε-
γομένην γεωργίαν, δύναται δὲ τὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ μὲ ὀλιγω-

τέρους λιπασμούς και με τὰ συνίθη εἰς τὸν τόπον γεωργικά ἐργαλεῖα, ἂν και, κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν, ἤμποροῦν, και εἰς τὴν πεφυτευμένην, και αἱ καλλιεργητικαὶ μέθοδοι νὰ λάβωσι βελτιώσεις τινας, και ἐργαλεῖά τινα, εὐαπόκτητα και εὐχρηστα, νὰ εἰσαχθῶσι.

Ἡ φυτοκομία και δενδροκομία, ἤτοι ἡ δενδροκομία ἐν γένει, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς τῶν μεσημβρινῶν κλιμάτων, παντοῦ δὲ τοῦ κόσμου, σήμερον, και εἰς αὐτὰ τὰ βορειότερα κλίματα, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πυρός, φιλοτιμοῦνται νὰ ἐγκλιματίζωσι φυτὰ και δένδρα ἀπωτάτων μεσημβρινῶν χωρῶν, και ὁ γεωργικός οὗτος κλάδος εἶναι τοσοῦτο καλῶς διωργανωμένος, ὥστε ἔχει σχολὰς ἰδιαιτέρας, συγγράμματα εἰδικὰ, δενδροκομεία δὲ και φυτοκομεία πλουσιώτατα, ἰδιωτικά τε και δημόσια, περιέχοντα γένη και εἶδη φυτῶν ὅσα οὐδ' αὐτὴ ἡ Ἐδὲμ. δὲν θὰ εἶχεν, ἴσως, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς κοσμογονίας. Τὴν αὐτὴν ἔχουσι σήμερον φιλοτιμίαν, παντοῦ τοῦ πολιτισμένου κόσμου, και διὰ πάντα τὰ κατοικίδια ζῶα. Ὅποια εὐτυχία εἰς τοὺς δυναμένους νὰ ἔχωσι τὴν εὐφρόσυνον και μαγευτικὴν ἀπόλαυσιν ὄλων τῶν φυτῶν και ὄλων τῶν ζώων, ὅσα ὁ Θεὸς ἐχάρισεν εἰς τόπους ἄλλους, και τὰ ὅποια δὲν εἶναι ἀνάγκη, τώρα πλεόν, νὰ ταξειδεύσῃ τις διὰ νὰ τὰ ἴδῃ, διότι, και αὐτὰ, σήμερον, ταξειδεύουσιν, ὡς οἱ ἄνθρωποι, ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο ἡμισφαίριον! Νὰ ἐλπίσω ὅτι θὰ ἔλθῃ στιγμή, ἐν τῷ ἐμῷ βίῳ, ὅτε θὰ ἴδω τὰ παντοῦ τοῦ κόσμου περιπλανώμενα ποικίλα φυτὰ και ζῶα ἀποβιβαζόμενα εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἀκτὰς, ἡ πρέπει ν'ἀπελπισθῶ, και πάλιν, διὰ δευτέραν φοράν, ὡς ἀπηλπίσθην και ἄλλοτε, ἐκφωνήσας τὸ τοῦ Φοσκόλου:

» Λοιπὸν ὁ ἥλιος, κί' αὐτὴ ἡ γῆ μας ἡ καλὴ,
δὲν θὰ παράξωσιν, ἐν ὄσῳ κ' ἐγὼ ζῶ,
φυτῶν και ζώων γενεάν περικαλλῆ! »

Ἄλλὰ τί θέλουσιν οἱ στίχοι εἰς τὴν γεωργίαν; Πόσον κακὴ

σύστασις διὰ τὸν περὶ καλλιεργείας καὶ προτόντων γράφοντα νὰ φαίνεται ἀρεσκόμενος εἰς τὴν ποίησιν! Καὶ ὅμως, ἡ γεωργία, ἥτοι ἡ γῶσις τῆς φύσεως τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων καὶ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν, εἶναι αὐτόχρημα ποίησις· καὶ ἂν ὁ μέγιστος τῆς Ρώμης ποιητῆς εἶναι ἄξιος τῆς δάφνης τοῦ Ἑλικῶνος, δὲν εἶναι βεβαίως διὰ τὴν Αἰνείαδα του, ἀλλὰ διὰ τὰ Γεωργικά του.

Καὶ κατὰ πρῶτον, πρέπει νὰ ἐγκλιματίσωμεν τὰ φυτὰ ἐκεῖνα, ἅτινα ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ ἡμέτερα, καὶ εἶναι δεκτὰ, ἄνευ δυσκολίας τινος, εἰς τὸ κλίμα μας· ὡς ἔχει δὲ ἡ γεωργία ἡμῶν σήμερον, ἀπροσκόπτως θὰ δυνηθῶμεν νὰ τὰ καλλιεργήσωμεν, καὶ ταχύτερον οὕτω θὰ πλουτίσωμεν τὴν ἔγχειον παραγωγὴν μας. Ἐχομεν τὴν ἔξιν τοῦ καλλιεργεῖν καὶ ἀποξηραίνειν τοὺς καρπούς, καὶ ἰδίως σταφίδας. Νὰ ἐγκλιματίσωμεν λοιπὸν ὅλας τὰς ἀποξηρανομένας σταφυλάς, καὶ ὅλα τὰ δένδρα καὶ φυτὰ διαφόρων κλιμάτων, τῶν ὁποίων οἱ ξηροὶ καρποὶ ἀποτελοῦσιν ἄρθρον ἐμπορίου. Ὡσαύτως δὲ νὰ ἐγκλιματίσωμεν καὶ τὰς διαφόρους σταφυλάς, τὰς καταλλήλους πρὸς οἰνοποιίαν, συμφωνοῦσαν μὲ τὸ κλίμα μας. Περιττὸν νὰ ὑποδείξω ἐνταῦθα ὅλα τὰ εἶδη τῶν σταφυλῶν καὶ δένδρων, τῶν δυναμένων νὰ ἐγκλιματισθῶσιν εἰς τὸν τόπον μας, διότι πάντα ἀνεξαιρέτως δύνανται· προσέτι δὲ ὁ θέλων νὰ μάθῃ τὰ περὶ αὐτῶν, ἡμπορεῖ νὰ τὰ μάθῃ ἐκ τῶν καθ' ἑκάστην ἐκδιδομένων βιβλίων περὶ φυτοκομίας καὶ δενδροκομίας. Διὰ τοῦτο, μόνον θὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τινὰ ἰδιαίτερα εἶδη, τὰ ὑποῖα θεωρῶ πολύτιμα.

Ἐκ τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀποξηρανομένων σταφυλῶν, ἡ ἀγίγαρτος, ἥτοι ἡ σουλτάνα, εἶναι βεβαίως ἡ πολυτιμότερα, εὐτυχῶς δὲ αὕτη εἰσῆχθη, πρὸ ἐτῶν, καὶ ἡ καλλιέργειά της πληθύνεται εἰς τὴν Ἀργολίδα, ἤρχισε δὲ ν' αὐξάνῃ καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν. Μετ' αὐτὴν, ἔρχεται ἡ ρόζακιά, ἡ καλλιέργεια ὅμως αὐτῆς δὲν ἐξηπλώθη, παρ' ἡμῖν, προτιμωμένης τῆς σουλ-

τάνας, ἔνεκα τῆς ὑψηλοτέρας αὐτῆς τιμῆς. Ἀλλὰ, καλῶς, καὶ δι' ἀφθόνων λιπατμῶν, καλλιεργούμενης τῆς ροζακιάς, ἐπιτυγχάνεται, ἐν Ἑλλάδι, σταφίς τοῦ εἶδους τούτου, ὑπερτεροῦσα, κατὰ πολὺ, τὴν ροζακιὰν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ εἶναι μὲν ἡ ροζακιὰ εὐθηνότερα τῆς σουλτάνας, ἀλλ' ἡ παραγωγή της εἶναι ἀφθονωτέρα. Ἐφαγα, πρὸ ἐτῶν, ροζακιάς τῆς Εὐβοίας, ἐξαισίας ὄψεως καὶ γεύσεως, ξανθοτάτας, σαρκώδεστάτας καὶ γλυκυτάτας, καὶ εἶναι ἄπορον πῶς οἱ ἐκεῖσε με μεγάλοι ἰδιοκτῆται, ἔχοντες γαῖας ἰδιαζούσας εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς παραγωγῆς, δὲν ἐπεχείρησαν μεγάλας ἐμφυτεύσεις. Ἡ ροζακιὰ ἔχει χρῆσιν γενικωτέραν τῆς σουλτάνας, καὶ καταναλίσκεται, ὅχι μόνον εἰς τὴν Μεγάλῃν Βρεττανίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς βορείους εὐρωπαϊκὰς ἐπικρατείας, καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν Ἀμερικὴν. Δὲν ἀναφέρω πλέον τὴν Ῥωσίαν, διότι αὐτὴ ἔκλεισε τοὺς λιμένας της εἰς τὰ ἑλληνικὰ προϊόντα, ἀδιάφορον διὰ ποῖον λόγον. Ἡμεῖς αἰσθανόμεθα τὸ προσγινόμενον ἡμῖν κακὸν, καὶ ὡς ἔθνος, ζημιούμενον, ἔχομεν ἀφορμὴν δικαιοτάτου παραπόνου. Αἱ σταφίδες μας καὶ οἱ οἴνοί μας δὲν ἔχουσι πλέον ἐξόδους εἰς τὴν Ῥωσίαν, ἔνεκα τῶν ὑπερόγκων δασμῶν. Καὶ τοῦτο ἀρκεῖ.

Νομίζω ὅτι τὸ προϊόν τῆς ροζακιάς, καλλιεργούμενον ἐπιμελέστερον, παρ' ὅσον καλλιεργεῖται εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἤθελεν ἀποβῆ ὠφελιμώτερον ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀκόμη τὴν κορινθιακὴν σταφίδα. Πλούσιον ἐπίσης προϊόν ἤθελεν εἶσθαι, ἀν' ἐκ τῶν σταφυλῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐνεκλιματίζετο καὶ ἡ μαύρη σταφυλὴ τῶν Φωκῶν, ἀποξηραίνουμένη καὶ αὐτὴ, καὶ καταναλισκομένη εἰς βόρεια κλίματα, ἔνθα ἐξοδεύονται οἱ εὐθηνοὶ ξηροὶ καρποὶ, ὡς ἐν Αὐστρίᾳ, ἐν τῇ ἄνω Γερμανίᾳ, Σουηδίᾳ, Δανίᾳ, Ρουμανίᾳ κ.λ. Συνιστῶ τὸν ἐγκλιματισμὸν τοῦ φυτοῦ τούτου, διότι ἡ καλλιέργειά του, ἡ συγκομιδὴ του, καὶ ἡ ἀποξήρανσίς του εἶναι λίαν οἰκονομικαί, ἡ δὲ παραγωγή του ἀφθονωτάτη, καὶ ἡ ἀποξήρανσίς του ταχί-

στη, τριήμερος ἢ τετραήμερος. Ἀντέχει δὲ μεγάλως, ἐν καιρῷ βροχῆς, ἐπὶ τοῖς ἄλωνοις.

Ἐκτὸς τῶν εἰρημένων τριῶν εἰδῶν, ὄλαι αἰ λοιπαὶ σταφίδες τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἔχουσι κατανάλωσιν μεγάλην πρὸς βρωσιν, ἀλλ' εἰς ἐξαγωγὴν οἴνοπνευμάτων, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμία προσοχὴ καταβάλλεται εἰς τὴν ἀποξήρανσίν των, καὶ ἡ ποιότης αὐτῶν εἶναι ἀθλία. Πιστεύω ὅμως ὅτι, ἡ σταφὶς τῆς Σάμου, καλλιεργούμενη καλῶς, καὶ ἐπιμελῶς ἀποξηραίνουμένη, δύναται νὰ παρέξῃ καρπὸν ὠραῖον, ἱκανὸν νὰ ἐλκύσῃ τὴν γεῦσιν τοῦ ἐξευγενισμένου κόσμου, διὰ τὸ λεπτὸν καὶ τὸ ἰδιάζον ἄρωμα, τὸ ὁποῖον ἔχει, ἐνῶ σήμερον, ἕνεκα τῆς κακῆς του ποιότητος, ὀλίγη ἐξοδεύεται εἰς τὰς λοιπὰς ἐπικρατείας, ἐκτὸς τῆς Αὐστρίας, τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Γερμανίας, καὶ ἡ μεγάλητέρα ἐξόδευσις γίνεται εἰς τὴν κατωτάτην τοῦ λαοῦ τάξιν. Ἡ σταφὶς αὕτη, καλῶς καλλιεργούμενη καὶ ἐπιμελῶς ἀποξηραίνουμένη, καὶ εἰς κιβώτια ἰσχυρῶς στροβιζομένη, ἠδύνατο νὰ καταπολεμήσῃ ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν ἰσπανικὴν βαλένσειν, τὴν διαγωνιζομένην σήμερον κατὰ τῆς σουλτάνας, ἀλλὰ μὴ δυναμένην νὰ τὴν καταβάλῃ.

Πολυτιμώτατον προϊόν εἶναι ἡ σουλτάνα τῆς Περσίας. Ἡ ὁμοιότης αὐτῆς πρὸς τὴν σουλτάναν τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶναι μεγάλη, ἀλλ' ὁ ὄγκος αὐτῆς εἶναι μικρότερος, τὸ χρῶμα στιλπνότατον, καὶ ἡ γεῦσις εὐφρόσυνος. Καταναλίσκεται εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἰδίως. Τὸ ποσὸν τῆς παραγωγῆς δὲν εἶναι μέγα, ἡ δὲ καλλιέργεια τοῦ εἶδους τούτου δὲν ἐξῆλθε πέραν τῶν περσικῶν ὀρίων. Διὰ τοῦτο, ὁ ἐγκλιματισμὸς τῆς σταφίδος αὐτῆς θὰ ἦτον ἐκ τῶν μᾶλλον ἐνδεδειγμένων ἐγκλιματισμῶν. Ἀλλὰ δεόν νὰ μάθωμεν καὶ τὴν καλλιέργειάν της καὶ τὴν ἀποξήρανσίν της.

Ἡ Ἰταλία γέμει παντοειδῶν ξηρῶν σταφίδων, ἀποστελλομένων εἰς διάφορα μέρη. Οὐδὲν ὅμως ἐξ αὐτῶν τῶν εἰδῶν εἶναι λόγου ἄξιον. Ἡ σταφὶς τῆς Καλαβρίας καὶ ἡ σταφὶς τοῦ

Λίπαρι εἶναι ἴσως τὰ καλῆτερα, ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν ἔχουσι γενικὴν κατανάλωπιν, καὶ μάλιστα εἰς τόπους μεγάλης ἐμπορικῆς κινήσεως. Διὰ τοῦτο, δὲν συμβουλεύω τὸν ἐγκλιματισμὸν οὐδενὸς τῶν ἰταλικῶν εἰδῶν. Διὰ τοὺς ἰδίους λόγους, δὲν συνιστῶ καὶ τὸν ἐγκλιματισμὸν τῆς γαλλικῆς σταφίδος roquevaire, ἂν καὶ ἡ σταφὶς αὕτη ἔχει χαριτωμένην γεῦσιν.

Θερμῶς ὅμως συνιστῶ τὸν ἐγκλιματισμὸν τῶν δύο ἰσπανικῶν εἰδῶν, τῆς μουσχατέλλας τῆς Μάλαγας, καὶ τῆς δενίας (Denia) τῆς Βαλεντίας, τῆς κοινῶς ἀναγνωριζομένης ὑπὸ τὸ ὄνομα Valenzia. Ἡ μουσχατέλλα εἶναι ἡ πολυτιμότερα σταφὶς τοῦ κόσμου, ἢ μᾶλλον, ἡ πολυτιμότερα ξηρὰ ὄπωρα τοῦ κόσμου. Καταναλίσκεται δὲ εἰς ὅλας τὰς πολιτισμένας καὶ πλουσίας χώρας, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Μεγάλην Βρετανίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν. Τιμᾶται συνήθως, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, πρὸς 70—90 σελίνια τὸν στατῆρα, ἔχοντα βάρους 112 λιτρῶν ἀγγλικῶν. Ὅταν δὲ ἡ καρποφορία ᾔηται λίαν μικρά, ἡ τιμὴ αὐτῆς ἀνέρχεται εἰς 150—180 σελίνια. Ἡγοῦν, ἡ τιμὴ τῆς σταφίδος αὐτῆς διατρέχει ἀπὸ τοῦ κατωτάτου ὅρου τῶν δραχμῶν 1000 μέχρι τοῦ ἀνωτάτου 2000 καὶ ἐπέκεινα, κατὰ πᾶσαν χιλιάδα λιτρῶν ἐνετικῶν, καὶ καταντᾷ πρὸς 3, ὡς ἔγγιστα, δραχμὰς τὴν ὀκτὸν ἕως 6! Καὶ αἱ τιμαὶ αὗται εἶναι αἱ πρῶται τιμαί. Ἄς φαντασθῆ ἕκαστος πόσον αὐξάνει ἡ ἀξία τοῦ προϊόντος τούτου, πωλουμένου λιανικῶς ὑπὸ μεταπρατῶν, καὶ μεταπρατῶν μάλιστα, ἐχόντων τὰ ἐργαστήριά των εἰς ἀριστοκρατικὰς συνοικίας! Μυθῶδεις τιμαὶ, αἵτινες, ὅσον καὶ ἂν ἐλαττωθῶσιν, ἐν περιπτώσει αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς, πάλιν ἀφίνουσι κέρδος σπουδαῖον. Ὡς δὲ γνωρίζω, ἡ μὲν καλλιέργεια καὶ ἀποξήρανσις δὲν εἶναι δαπανηραὶ, ἀπαιτοῦσιν ὅμως μεγάλην ἐπιμέλειαν, ἀνταμειβομένην, ὡς εἶδομεν, πλουσιοπαρόχως. Ἡ δὲ Βαλεντία, ἡ Δένια, εἶναι σταφὶς προσφιλεστάτη τοῖς πολλοῖς τῶν ἀγγλων, καὶ ἡ τιμὴ αὐτῆς πλησιάζει εἰς τὰς τιμὰς τῶν παρακατεινῶν σουλτανίνων τῆς Σμύρνης. Διὰ τοῦτο, ὅταν αἱ σουλτανίνοι αὐ-

ται ἦναι ἄφθονοι, αἱ τῆς Βαλεντίας ἐπηρραζόουσι μεγάλως τὴν τύχην αὐτῶν, καὶ ἡ κατανάλωσις των ἐπαισθητῶς περιορίζεται, ὡς συνέβη κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη (1876 καὶ 1877). Ἐντεῦθεν δὲ αἱ φοβεραὶ ζημίαι τῶν ἀσιατικῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν σουλτανίνων, κατὰ τὰ εἰρημένα ἔτη.

Οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι ἀμφότερα τὰ προσημειωθέντα εἶδη τῶν ἰπανικῶν σταφίδων δύνανται νὰ εὐδοκιμήσωσιν εἰς τὸ κλίμα μας, καὶ μάλιστα πρὸς τὰ μεσημβρινοδυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου· ἀλλὰ πρέπει νὰ γνωρίσωμεν τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν ἀποξήρανσιν, νὰ φέρωμεν δὲ ἐκεῖθεν φυτόν. Πρὸς τοῦτο δὲ γνωμοδοτῶ νὰ σταλῆ, ἐπίτηδες, εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἔμπειρος ἀνὴρ νὰ μάθῃ τὴν καλλιέργειαν, ἢ νὰ φέρωμεν ἐκεῖθεν καλλιεργητὰς νὰ μᾶς διδάξωσιν. Ἀνὴρ ἔμπειρος, ὡς προεῖπον, ἐντὸς ἐνὸς καὶ μόνου ἔτους, εἶναι ἱκανὸς νὰ λάβῃ ἐπιτοπιῶς πᾶσαν ἀναγκαίαν γνῶσιν, καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ διδάκτωρ τῆς καλλιεργητικῆς μεθόδου καὶ τῆς ἀποξηράνσεως. Εἴτε τοῦτο τὸ μέτρον θεωρηθῆ κατάλληλον, εἴτε τὸ ἄλλο, τοῦ νὰ φέρωμεν δηλαδὴ ἐξ Ἰσπανίας δύο καλλιεργητὰς, ἡ δαπάνη θὰ ἦναι μετριωτάτη, καὶ ἐπομένως ἀναξία λόγου (α).

(α) Ἄς μὴ θεωρῶ ὡς ὑποπεσῶν εἰς ἀντίφασιν, ἔνεκα τῆς συμβουλῆς μου τοῦ νὰ ἐγκλιματίσωμεν καὶ τινὰ εἶδη ἐκ τῶν ἐξωτικῶν σταφίδων, ἀφοῦ προηγουμένως εἶπον ὅτι ὅλη μας ἡ ἔγγειος παραγωγὴ συνίσταται εἰς τὸν καρπὸν τῆς σταφίδος, τοῦ μεγαλυτέρου καὶ πολυτιμοτέρου γεωργικοῦ προϊόντος, ἔχοντος ἐξωτερικὴν κατανάλωσιν. Ἐκεῖ ὁ λόγος περὶ κορινθιακῆς σταφίδος, ἧς ἡ παραγωγὴ ὑπερεπλήθυνασεν. Ὅσα δὲ εἶπον περὶ τῆς σταφίδος ταύτης, τὰ εἶπον διὰ ν' ἀποδείξω πόσον παρημελήσαμεν τὴν ἀροτραίαν καλλιέργειαν, καὶ ὅτι ὅλοι ἐκρεμάσθημεν ἀπὸ τὴν κορινθιακὴν σταφίδα. Τώρα δὲ λέγω ὅτι, ἀφοῦ ἔχομεν τὴν ἔξιν τῆς πεφυτευμένης γεωργίας, διατί, ἀντὶ ἐνὸς εἶδους σταφίδος, νὰ μὴν ἔχωμεν πολλὰ, ἀφοῦ μάλιστα εἰς τὸ κλίμα μας ὅλα ἡμποροῦν νὰ ἐπιτύχωσιν, ἡ δὲ ποικιλία τῶν προϊόντων σώζει τὸν καλλιεργητὴν. Ἦρκεσε πέρυσι νὰ καταστραφῆ ἡ συγκομιδὴ

Ἐκ τῶν ἀποξηραينوμένων καρπῶν, καὶ τὰ σῦκα ἀποτελοῦσιν ἄρθρον ἐμπορίου ἀξιόλογον. Διὰ τοῦτο, γνωμοδοτῶ νὰ ἐγκλιματίσωμεν τὰ κάλλιστα τῶν εἰδῶν, καὶ κατὰ πρῶτον, βεβαίως, τὸ εἶδος τῆς Σμύρνης, περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ὁποίου οὐδεὶς ὑπάρχει δισταγμὸς, διότι ἄπειροι δοκιμαὶ ἀπέδειξαν τὴν ἐπιτυχίαν του. Ἡ Ἑλλὰς ἐν καὶ μόνον εἶδος σῦκων ξηραίνει, τὸ τῶν Καλαμῶν, καὶ ἡ πολλαπλασίασις αὐτοῦ ἔκαμε θαύματα, καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Μεσσηνίαν. Ἀλλὰ, τὸ εἶδος τῆς Σμύρνης ἔχει ἄλλην ζήτησιν καὶ ἄλλην ἀξίαν. Μείζονος δὲ ζητήσεως καὶ ἀξίας εἶναι τὰ σῦκα τῆς Κύπρου, θεωρούμενα ὡς ὅμοια ἐκείνων τῆς Συρίας, καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλέπου (Βεροίας).

Καὶ ἡ Γαλλία δὲν εἶναι ὑποδεστέρα τῆς Ἀνατολῆς ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν τῶν σῦκων, καὶ σῦκων ἐξαιρέτων, καταναλίσκει δὲ πολλὰ ξηρὰ, ἐγχώρια καὶ ξένα. Τὰ σῦκα τῆς Ἰσπανίας εἶναι γλυκύτατα, ἀλλὰ τὸ δέρμα τῶν εἶναι τραχύ. Ἡ Πορτουγαλλία ἔχει δύο εἶδη σῦκων ἐξαισιῶν, τὰ ὁποῖα μεγάλην εὐρίσκουσι κατανάλωσιν, πάντοτε, εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, εἰς τὸ Βέλγιον καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης. Οἱ περὶ ὀπωροφόρων δένδρων γράφοντες ἐκθειάζουσι καὶ τὰ σῦκα τῶν Καναρίων νήσων. Ὅλα ταῦτα τὰ ἄπειρα σῦκα, καὶ ἄλλα πάμπολλα, δευτερεύουσιν ἀξίας, ἀποξηραίνόμενα, ἀποτελοῦσι μέγα καὶ ἐπικερδὲς ἐμπόριον, ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ Ἀμερικῇ. Περιγραφαὶ αὐτῶν καὶ ἐμπορικοὶ τιμοκατάλογοι ὀδηγοῦσιν ἀσφαλῶς τὸν θέλοντα νὰ εὕρῃ τὰ ἀρίστα τῶν εἰδῶν ὅπως φροντίσῃ περὶ τοῦ ἐγκλιματισμοῦ αὐτῶν.

Ἀναρίθμητα εἶναι τὰ ὠφέλιμα ξενικὰ δένδρα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ φέρωμεν εἰς τὸν τόπον μας, τόσον καρποφόρα,

τῆς κορινθιακῆς σταφίδος, διὰ νὰ ἐπέλθῃ φοβερὰ γεωργικὴ καὶ ἐμπορικὴ κρίσις! Ὅταν ἡ τύχη τῆς γεωργίας τόπου τινος ἐξαρτᾶται ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου προϊόντος, δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ ὑπόκειται εἰς συνεχεῖς κρίσεις, ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν.

ὡς καὶ μὴ καρποφόρα. Ὡσαύτως, ἄπειρα εἶναι τὰ ἐξευγενισθέντα κηπουρικά προϊόντα, τῶν ὁποίων τοσαύτην ὑποφέρομεν στέρῃσιν. Περὶ τούτων ὅλων, ἂν θέλῃ τις νὰ γράψῃ, πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι δύναται νὰ πληρώσῃ τόμους ὀλοκλήρους. Ἀλλὰ περιττὸν, ἀπέναντι τῶν ὅσα ἐγράφησαν, καὶ καθεκάστην γράφονται, ὑπὸ δοκίμων δενδροκόμων καὶ κηπουρῶν τῆς Εὐρώπης. Ἀφίνω κατὰ μέρος τὰ ἐξαίσια δένδρα τῶν δασῶν, τῶν πολυτελῶν παραδείσων, τῶν κήπων, τῶν ἐπαύλεων, κλ. Καὶ ὅμως, ἐνῶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ παραμαρτοῦσιν εἰς τὸν πολιτισμὸν, ἢ σοφὴ καὶ πολιτισμένη πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ὑπὸ οὐρανὸν τοιοῦτον, δὲν ἔχει ὀπώρας εὐγενεῖς, καὶ θαυμάζει τὰ νερόβραστα φηρίκια τῆς Σκοπέλου, καὶ τὰ ἄγρια ἀχλάδια τῆς Κυνουρίας, ἐνῶ αἱ σημεριναὶ ὀπῶραι τῆς Εὐρώπης εἶναι νέκταρ καὶ ἀμβροσία!

Μεταξὺ τῶν παραγωγικῶν δένδρων, τῶν ὁποίων ἡ καλλιέργεια ἤμπορεῖ, ἄνευ οὐδεμιᾶς δυσκολίας, καὶ μὲ ἐλαχίστας δαπάνας, νὰ λάβῃ σπουδαιοτάτην ἀνάπτυξιν εἶναι ἡ ἀμυγδαλέα. Τὸ δένδρον τοῦτο ζῆ εἰς ὅλα τὰ ἐδάφη τοῦ ἡμετέρου κλίματος, καὶ ἡ μὲν φύτευσις καὶ καλλιέργειά του εἶναι ὀλιγοδάπανοι, ὁ δὲ καρπὸς του εὐρίσκει, παντοῦ καὶ πάντοτε, ὠφέλιμον κατανάλωσιν. Ἀλλὰ ἡ ἀμυγδαλέα εἶναι τόσον περιφρονημένη παρ' ἡμῖν, ὥστε, μετὰ τιος δισταγμοῦ, γράφω περὶ αὐτῆς, εἰ καὶ προσφιλοῦς μου, φοβούμενος μὴ ὀ ἀναγνώστης, μεγαλήτερα φρονῶν, μὲ καταδικάσῃ ὡς μικρολόγον. Καὶ ἡ δυστυχὴς ἀμυγδαλέα, χειρότερα ἀπὸ τὴν ἐλαίαν, ἐξορίζεται εἰς τὰ ἀγωνώτερα ἐδάφη καὶ εἰς τὰς ἄμμους, ὑπάρχει δὲ πρόληψις, ἢ, μᾶλλον, κουτὴ δικαιολόγησις, ὅτι εἰς τοιαύτην γῆν ἀρέσκειται! Τὰ εἶδη δὲ τῶν ἀμυγδαλέων μας εἶναι τὰ χειρίστα, ἐνῶ ἡ δούλη Ἑλλάς ἔχει εἶδη πολὺ καλῆτερα, καὶ εἰς τὴν δούλην Ἑλλάδα εὐρίσκειται τὸ δεύτερον ἐκλεκτὸν εἶδος ὅλων τῶν εἰδῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἄλλ' ἐν χώραις ἄλλαις, ὅπου ἡ γεωργία τῶν φυτῶν καὶ τῶν δένδρων ἐξευγενίσθη, καὶ μάλιστα ἐν Γαλλίᾳ, ἡ καλλιέργεια τῆς ἀμυγδαλέας κατέχει θέσιν ἐξαιρετικὴν, ἡ δὲ ποικιλία τῶν διαφόρων ἀμυγδάλων εἶναι ἀξιοθαύμαστος. Τὸ ἐμπόριον τοῦ καρποῦ τούτου εἶναι εὐρύτατον, διότι καὶ ἡ χρῆσις αὐτοῦ εἶναι ποικίλη. Δάση ἀπέραντα ἀμυγδαλεῶν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν οἱ ἰδιοκτῆται μεγάλων κτημάτων τῆς Πελοποννήσου, τῆς Φθιώτιδος καὶ τῆς Εὐβοίας, καὶ ὅμως δὲν ἔχουσι! Τί εὐκολώτερον παρὰ τὸ νὰ φυτεύσῃ τις ἀμύγδαλα! Μυρίας ὅσας προφάσεις ἀκούσι τις, καὶ πλείστας ὅσας μωρίας ἀνακαλύπτει! Περιττὸν ν' ἀνασκευάσω αὐτάς, οὐδ' εἶναι τοῦτο τὸ ἐμὸν καθῆκον ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ.

Ὅταν πρόκειται νὰ φυτεύσῃς δένδρον ἢ φυτὸν, πρέπει νὰ προτιμήσῃς τὸ καλλίτερον εἶδος. Τὰ πολυτιμότερα λοιπὸν εἶδη τῶν ἀμυγδάλων, κατὰ τὴν κρίσιν μου, εἶναι δύο, τὸ ἰσπανικὸν Jourdan ἢ jordan, καὶ τὸ ἐν Χίῳ καλλιεργούμενον ροδακινάτον. Ἀμφότερα τὰ εἶδη ταῦτα κατάγονται ἐκ τῆς Συρίας. Ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρώτου, φαίνεται ὅτι ἡ πατρὶς αὐτοῦ θὰ ᾔῃαι τὰ παραποτάμια τοῦ Ἰορδάνου. Τὸ δεύτερον εἶναι ὄνομα δοθὲν ὑπὸ τῶν Χίων, διότι τὸ ἀμύγδαλον ἐν τῷ δένδρῳ φαίνεται, πράγματι, ὡς ροδάκινον ἄωρον, καὶ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ κατὰ τὸ χρῶμα.

Τὸ ἰσπανικὸν jordan εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ τῶν ἀμυγδάλων· τοσοῦτο δὲ ἀρεστὸν εἶναι εἰς τοὺς ἄγγλους, ὥστε, ὡσεπιτοπλεῖστον, τιμᾶται, ἄνευ κελύφους, ἄνω τῶν 100 σελινίων, κατὰ στατῆρα. Ὁραιότατος καρπὸς, καὶ εἰς τὴν ὄψιν, διὰ τε τὸ πλακωτὸν σχῆμά του καὶ τὸ μέγεθός του, καὶ εἰς τὴν γεῦσιν, διὰ τὴν λεπτὴν γλυκύτητά του καὶ τὸ ἐλαφρὸν ἄρωμα, ἀναπτυσσόμενον ἐκ τοῦ ἐλαίου του. Ὅταν τὸ ἔφαγα, εἶπα ὅτι ἀδίκως οἱ γάλλοι κατηγοροῦν τοὺς ἄγγλους ὅτι δὲν ἔχουσι γεῦσιν. Ἄλλὰ, καὶ τὸ ροδοκινάτον τῆς Χίου, τὸ ὁποῖον μόλις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐνεκλιματίσθη εἰς τὴν φιλογέωργον ἐκείνην νῆσον,

ἔχει ἀρετὰς ἐξόχους, τὰς ὁποίας αἱ ἀβροδίαιτοι καλλοῦσι τῶν τουρκικῶν χαρμεῖων ἤρμοζε ν' ἀνακαλύψωσιν, ὡς καὶ συνέβη. Τὸ κέλυφος τοῦ ἀμυγδαλοῦ τούτου εἶναι λεπτόν, καὶ ὡσεὶ διάτρητον, συνάμα δὲ καὶ εὐθραυστον, ὄχι ὅμως τόσον εὐθραυστον, ὅσον εἶναι τὸ κέλυφος τοῦ γνωστοῦ ἐκείνου μικροῦ ἀμυγδαλοῦ τῆς Χίου, τοῦ ὁποίου κάμνομεν χρῆσιν εἰς τὰ ἐπιδόρπια. Τὸ μέγεθός του μέτριον, ἀλλὰ καὶ πλήρες εὐτραφοῦς καρποῦ, τὸ πλεῖστον δὲ διδύμου, πλούσιος δὲ ἐλαίου ὁ καρπός, διατηρεῖται, ἐπὶ μακρὸν, εἰς ὑγιᾶ κατάστασιν, ἐνῶ συνήθως τὰ πλούσια ἐλαίου ἀμύγδαλα ταχέως ταγκόουσι. Τὸ γαλάκτωμά του εἶναι ἐπιτηδειότατον πρὸς περιποίησιν τοῦ δέρματος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο μεγίστη γίνεται χρῆσις αὐτοῦ, ἐν τοῖς ὀθωμανικοῖς χαρμεῖοις — λέγω δὲ ἐν τοῖς ὀθωμανικοῖς, διότι ὑπάρχουσιν ἐνιαχοῦ καὶ χριστιανικὰ χαρμεῖα —, εἰς γυναικεία λουτρά, καὶ πρὸς βρῶσιν. Ἄν σου ἔτυχε ποτε, ἀναγνώστα, κάμνῃς Γκιουλμπεγιάζ (α), θὰ ἐκατάλαβες τί ἐστὶ βίος τῶν ὀθωμανικῶν χαρμεῖων, καὶ θὰ μῶ πιστεύσης! Καὶ ἂν δὲν μῶ πιστεύσης, τὸ ἐμπόριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ἕτοιμον νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς ἀληθείας.

Ἄν τὸ ἰσπανικὸν *jourdan* εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ τῶν ἀμυγδαλῶν, τὸ ροδοκινάτον τῆς Χίου εἶναι, βεβαίως, ὁ βασιλεὺς τῶν ἀμυγδαλῶν τῆς Ἀνατολῆς. Διὰ τοῦτο, ἡ ἀξία του καταντᾷ μυθώδης. Εἰς τὴν Χίον, τὸ ἀμύγδαλον τοῦτο πωλεῖται, διὰ τὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Ρωσσίαν, πρὸς 8—10 γερὰ γρόσια τὴν ὀκάν, ἄσπαστον, ἤτοι μετὰ τοῦ κελύφους, ἐδῶ δὲ πωλεῖται πρὸς δραχ. 2,40—3. Ὁ ἀγαπῶν νὰ δοιμάσῃ τὸ ἀμύγδαλον αὐτό, ἄς πορευθῇ εἰς τὸ κατὰ τὴν ἑδὸν Ἐρμού ἐμπορικὸν πρατήριον τῶν χιακῶν προϊόντων. Εἰς δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν, δι' οὗς ἀνωτέρω ἀνέφερα λόγους, συμβαίνει, ἐνίοτε,

(α) Byron, Don Juan.

ἐν μεγάλῃ ζητήσει τοιούτου ἀμυγδάλου, νὰ πωληθῇ τὸ ὀλίγον εὐρεθὲν καὶ πρὸς ἓν μεζίδιον ἢ ὀκά. Ἰδοῦ, διατὶ τὸ εὐρωπαϊκὸν ἐμπόριον θεωρεῖ εἰσέτι ἀναγκαίαν τὴν ἐν τῇ Εὐρώπῃ ὑπαρξίν καὶ σουλτάνου, καὶ χαρμεῖων, καὶ πασάδων καὶ βασιβουζούκιδων!

Τοῦ πολυτίμου τούτου ἀμυγδάλου τὴν καλλιέργειαν ἐπεχείρησα, πρὸ τριῶν ἐτῶν, καταρτίσας φυτώριον, ἐξ οὗ ἤρχισα νὰ μεταφυτεύω τὰ ἀναπτυσσόμενα φυτά. Ἄλλ' εἰς τὴν Χίον προετοιμάζουσι πρῶτον φυτῶρια ἐκ πικρῶν ἀμυγδάλων, ἔπειτα δὲ ἐγκεντρίζουσι τὰ φυτὰ διὰ τοῦ ἡμέρου, καὶ τὸ τέταρτον ἔτος τὰ μεταφυτεύουσι. Τοῦτο δὲ πράττουσιν ὅπως ἀποκτώσι δένδρα ἰσχυρά, καὶ ἐπομένως μακροβιώτερα, διότι ἡ ἀμυγδαλέα γηράσκει ταχέως, καὶ εἰς νοσήματα θανατηφόρα ὑπόκειται. Εὐτυχῶς ὅμως καὶ ἡ ἀντικατάστασις τῆς εἶναι εὐκολωτάτη εἰς τὸν προνοητικὸν γεωργὸν ἢ ἰδιοκτήτην. Ἄλλὰ, καὶ ἡ πρόνοια τῶν Χίων εἶναι ἀξιεπαινος, καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι, ἂν ὅλη ἡ Ἑλλάς ἐκατοικεῖτο ὑπὸ Χίων, ἡ γεωργικὴ αὐτῆς βελτίωσις θὰ ἐπετυγχάνετο τάχιστα.

Συνιστῶ ἐπίσης καὶ τὸ ἀμύγδαλον τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης, προσομοιάζον τὸ χιακὸν ροδοκινάτον.

Ἐκ τῶν πολλῶν γαλλικῶν εἰδῶν, ἤθελα προτιμῆσαι, πρὸς ἐγκλιματισμὸν, δύο, τὸ amandes princesse καὶ τὸ amandes Molières.

Καὶ ἄλλου δένδρου, τοῦ ὁποίου ὁ καρπὸς ἀποξηραίνεται, δυνάμεθα νὰ περιποιηθῶμεν τὴν καλλιέργειαν, εὐκολωτάτην οὖσαν, ἥτοι τῆς γαλλικῆς δαμασκηνέας, τῆς παραγούσης τὸ ἐξάισιον καὶ σαρκωδέστατον δαμάσκηνον, τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀποκαλούμενον, τοῦ ὁποίου ἡ τιμὴ ἀνταμειβεῖ γενναίως τὸν δενδροκόμον του, καθόσον λίαν περιζήτητον εἶναι πάντοτε, διὰ τε τῆς ὀραίαν θεωρίαν του, διὰ τὴν ἐξαιρετον γεῦσίν του, καὶ διὰ τὰ ὑγιεινὰ ἀποτελέματά του. Εὐρίσκει δὲ εὐκόλον κατανάλωσιν, περιποιημένον, ὡς τὸ περιποιῶνται οἱ γάλλοι, καὶ ἐν

μικροῖς κομποῖς κιβωτίοις τοποθετημένον, εἰς πάσας τὰς πλου-
σίας καὶ πολιτισμένας χώρας τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμε-
ρικῆς.

Ὁ ἐγκλιματισμὸς τῶν φυτῶν καὶ τῶν δένδρων, ὅσα ἀνω-
τέρω ἀνέφερα, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου φυτοῦ ἢ δένδρου, τοῦ ὁ-
ποίου ὁ καρπὸς δύναται ν' ἀποξηρανθῆ εἰς τὸν ἥλιον, εἶναι
ἔργον εὐκολώτατον. Πρέπει ὅμως καὶ ἄλλης ἀνάγκης φυτὰ,
συγχρόνως, νὰ ἐγκλιματίσωμεν, ἤγουν τὰ καλλίτερα κτηνο-
τροφικὰ φυτὰ, διὰ νὰ διδαχθῶσιν οἱ γεωργοὶ μας πῶς νὰ τρέ-
φωσι τὰ κτήνη των, καὶ ἀποκτήσωσιν οὕτω κτήνη ἰσχυρὰ
διὰ τὴν γεωργίαν, καὶ κτήνη πολύσαρκα, καὶ κτήνη γαλα-
κτοῦχα, καὶ κτήνη ἀποδίδοντα κόπρον πολλὴν καὶ ἰσχυράν.
Κατόπιν δὲ θέλω ὁμιλήσει περὶ λειμώνων, καὶ ἐκεῖ θέλω πα-
ρατηρήσει πῶς τρέφονται παρὰ τοῖς πεφωτισμένοις εὐρωπαϊοῖς
τὰ κτήνη, καὶ πῶς τρέφονται παρ' ἡμῖν.

Ἄλλὰ, πῶς θὰ ἐγκλιματιθῶσι, καὶ πῶς θὰ μεταδοθῶσιν
εἰς τὸν τόπον, τὰ νέα φυτὰ καὶ τὰ νέα δένδρα; Ἄπαντα τὰ
φυτὰ καὶ δένδρα, καὶ μάλιστα τὰ ξυλῶδη, ἔχουσιν ἀνάγκη
μεγάλης ἐπιμελείας, κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἡλικίας των ἔτη,
καὶ ὁ γεωργός, ἢ ὁ ἰδιοκτῆτης, δὲν δύναται νὰ κάμῃ τὸ ἔρ-
γον τοῦ φυτοκόμου. Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι ἀπαραί-
τητος διὰ νὰ ὑπάρξῃ πρόοδος. Μία δὲ τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν,
δι' ἃς ὁ τόπος στερεῖται ποικίλων φυτῶν καὶ δένδρων, εἶναι
ὅτι δὲν εὐρίσκονται πρόχειρα πρὸς ἀγορὰν καὶ μεταφύτευσιν.
Ἄν οἱ πολιτισμένοι τόποι ἦναι παντοῦ δενδροφυτευμένοι,
τοῦτο χρεωστεῖται εἰς τὰ ἄπειρα φυτοκομεῖα καὶ δενδροκο-
μεῖα, τὰ ὁποῖα ἔχουσι, χάριν ἐμπορίας, καὶ εἰς τὰ πλουσιώ-
τατα σπερματοπωλεῖα, ἐξ ὧν ἀγοράζονται ὅλα τὰ κηπαῖα καὶ
ἀνθοφόρα σπέρματα. Ἡμεῖς ὅμως λέγομεν ὅτι ἔχομεν δενδρο-
κομεῖον, καὶ τοῦτο δημόσιον, πράγματι ὅμως δὲν ἔχομεν παρὰ
μόνον τὸ ὄνομα, διότι μὲ δαπάνην ἐννέα χιλιάδων δραχμῶν,
κατ' ἔτος, δενδροκομεῖον δὲν γίνεται, καὶ περιπλέον, δενδρο-

κομείον ἐν Ἀθήναις μόνον, οὐδεμίαν δύναται νὰ φέρῃ ὠφέλεια, εἰς τὸ λοιπὸν κράτος, διὰ τὸν λόγον ὅτι, ὅπως προμηθευθῆ τις ἐξ αὐτοῦ δένδρα, πρέπει νὰ δαπανήσῃ πλείοτερα τῆς ἀξίας αὐτῶν εἰς ναύλους καὶ εἰς ἀγώγια, ἐνῶ, σήμερον, πολὺ εὐθηνότερα φέρομεν δένδρα καὶ φυτὰ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Εὐρώπης· καὶ τί δένδρα καὶ τί φυτὰ!

Πρέπει λοιπὸν ν' ἀποκτήσῃ ὁ τόπος φυτώρια, καὶ φυτώρια τέλεια, τὰ ὅποια νὰ καταρτισθῶσιν εἰς τὰ κυριώτερα κέντρα τῆς ἀγροτικῆς ἐργασίας. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν εἰδήμονας τῆς φυτοκομίας, καὶ ἐπειδὴ ἰδιωτικαὶ τοιαῦται ἐπιχειρήσεις εἶναι ἀδύνατον, κατ' ἀρχάς, νὰ γίνωσι, παρ' ἡμῖν, ὁ εὐθηνότερος, ὁ ἐπιτυχέστερος καὶ ὁ ταχύτερος τρόπος τοῦ ν' ἀποκτήσωμεν φυτώρια εἶναι νὰ συμφωνήσῃ τὸ δημόσιον μετὰ διευθυντῶν ξένων φυτωρίων ὅπως συστήσωσι τοιαῦτα, εἰς ὀρισμένα τοῦ κράτους μέρη, διὰ νὰ χορηγῶσι τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν τόπον φυτὰ καὶ δένδρα, ἐπὶ τιμαῖς ἴσαις τῶν τιμῶν τῆς Εὐρώπης, καταβαλλομέναις ὑπὸ τῶν ἀγοραστῶν, καὶ συγχρόνως διδάξωσι πρακτικῶς τὴν φυτοκομίαν εἰς ὑποτρόφους ἐργαζομένους παρ' αὐτοῖς. Τοιοῦτοτρόπως, ἐντὸς ὀλιγίστων ἐτῶν, καὶ φυτῶν θὰ πλουτισθῇ ὁ τόπος, καὶ φυτοκόμους ἐγγχωρίου θ' ἀποκτήσῃ. Ἐν τοῖς φυτωρίοις δὲ πρέπει νὰ ὑπάρχωσι καὶ σπερματοπωλεῖα, κηπαίων μάλιστα σπερμάτων, διὰ νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ὅλαι αἱ πλουσιώταται καὶ ὠραιόταται ποικιλιατῶν χορταρικῶν, τοσοῦτο ἀναγκαίων εἰς τὴν κατάλληλον καὶ ὑγιεινὴν τροφήν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπέραντοι εἶναι οἱ κατάλογοι τῶν καλλιεργουμένων χορταρικῶν τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης, καὶ μόνον τὰ εἶδη τῶν κινάρων ἀν' ἠρίθμουν ἐνταῦθα, ἤθελα βεβαίως ἐξαντλήσει τὴν ὑπομονὴν τοῦ ἀναγνώστου. Τοσαύτη δὲ εἶναι ἡ ἀγνοία ἡμῶν περὶ τὰ κοινότατα ταῦτα πράγματα, ὥστε, ὅταν, ἄλλοτε, εἶχα τὴν ὄρεξιν ν' ἀποκτήσω ὅλας τὰς ποικιλίας τῶν κινάρων, καὶ πρὸς τοῦτο ἠτοίμαζα σποράς, ὅχι μόνον χωρικοὶ, ἀλλὰ καὶ πρόκριτοι καὶ λόγιοι, κάτοικοι τῶν

πόλεων, δὲν ἤθελον νὰ πιστεύσωσιν ὅτι, μὲ 25 φράγκων σπέρματα, κατώρθωσα, ἐντὸς τριῶν ἐτῶν, ν' ἀποκτήσω ἐκτεταμένον ἀγκυρῶνα, ἀριθμοῦντα 20 εἶδη κινάρων. Καὶ ὅμως, δὲν εἶχα τὴν εὐτυχίαν νὰ ἦμαι κύριος ὅλων τῶν εἰδῶν, καὶ μάλιστα τῶν νάνων καὶ τῶν κιναρφόρων δενδρυλίων, παραγόντων μικρότατα ἀγκιναρίδια, ποικίλα τὸ χρῶμα, καὶ γλυκύτατα τὴν γεῦσιν, χρησιμώτατα δὲ εἰς τὴν λεπτὴν μαγειρικὴν τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου!

Γράφω ταῦτα τὴν ἡμέραν τῆς μεγάλης πέμπτης, καὶ ἡ ἀνάμνησις τῶν κινάρων μου μὲ ἀπεπλάνησεν ἐκτὸς τοῦ προκειμένου.

Προσθέτω, λοιπὸν, τώρα, ὅτι ἡ κυβέρνησις ὀφείλει νὰ χρηρηγήσῃ, εἰς τοὺς, ὡς εἴρηται, ξένους ἐπιχειρηματίας τῶν φυτωρίων, χρηματικὸν, ἢ ἄλλο βοήθημα, γενναῖον, καὶ ἱκανὸν νὰ ἐλκύσῃ αὐτοὺς, ὁμοῦ μὲ τὰ φυτὰ των, εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ σφάλμα ἡμῶν, ἕνεκα τοῦ ὁποίου οἱ ἐπιχειρηματῆαι εὐρωπαϊοὶ δὲν μᾶς πλησιάζουσι, εἶναι μέγα. Φερόμεθα πρὸς αὐτοὺς λίαν φειδωλοὶ, καὶ ἀπαιτοῦμεν νὰ μᾶς κάμωσι τὰ ἔργα, ὧν ἔχομεν ἀνάγκην, δωρεάν, ἢ μὲ ζημίαν των. Ἄφου δὲ ὁ τόπος ἡμῶν δὲν ἔχει, οὔτε εἰδήμονας τῶν τοιούτων ἔργων, οὔτε ἐπιχειρηματίας, οὔτε κεφάλαια ἔτοιμα, καὶ ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ καταφύγωμεν εἰς τοὺς γνωρίζοντας νὰ ἐπιτελέσωσι τὰ ἔργα αὐτὰ, ὀφείλομεν νὰ ἐλκύσωμεν αὐτοὺς διὰ τοῦ κέρδους, τὸ κέρδος δὲ εἶναι ἱκανὸν δέλεαρ, ὅπως τὰ πάντα, δι' αὐτοῦ, κατορθωθῶσι, καὶ εἰς πᾶσαν ριψοκίνδυνον ἐπιχειρήσιν, χάριν αὐτοῦ, τρέπεται ἡ τοῦ ἀνθρώπου δραστηριότης. Ἡ φειδωλία μας γίνεται παραίτιος μεζονος ζημίας παρὰ τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ὑποστῶμεν, ὡς ἐκ τῆς γενναιοτέρας καὶ δικαιοτέρας διαθέσεως, ἣν ὀφείλομεν νὰ δεῖξωμεν πρὸς ξένους ἐργολάβους, ὅλη δὲ ἡ αὐστηρότης ἡμῶν πρέπει νὰ στραφῇ πρὸς τὴν ἀκριβῆ τῶν ἔργων ἐκτέλεσιν. Ἄν, εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, ἡ ἐργολαβία δημοσίων ἔργων ἡμπορῇ ν' ἀνταμείψῃ τὸν ἐργολάβον μὲ κέρδος 5

ἢ 6 τοῖς 100, ἡμεῖς πρέπει νὰ εἴμεθα εὐχαριστημένοι, καὶ ἂν ὠφελθῆ ὁ ἐργολάβος 10 καὶ 12. Τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν πρέπει νὰ νοήσωμεν καλῶς, χωρὶς νὰ θελήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λόγων τῆς τοιαύτης διαφορᾶς, ἣτις εἶναι βεβαίως σπουδαία, ἀλλ' εἶναι φυσικωτάτη συνέπεια τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας ζῶμεν. Εἰς τόπον ὅπου ὁ νόμιμος τόκος εἶναι 10 καὶ 12 τοῖς 0/0, εἰς τόπον ὅπου ὑπάρχει συνθήως, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ὁ τόκος 20 καὶ 30 τοῖς 0/0, καὶ ὅπου προσέτι αὐτὸ τὸ δημίσιον λαμβάνει ἀπὸ τοὺς φορολογουμένους του 12 τοῖς 0/0, πῶς δύνασθε ν' ἀπαιτήσητε ἀπὸ τὸν εὐρωπαῖον ἐργολάβον νὰ εὐχαριστηθῆ, πρὸς χάριν σας, εἰς κέρδος 5 ἢ 6 τοῖς 0/0! Τί μᾶς ἐχρησίμευσαν, ἕως τώρα, τὰ 7 ἢ 8 ἢ 9 ἑκατομμύρια, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται, σήμερον, τὸ ταμεῖον τῆς ὁδοποιίας, ἄφοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ εὐρώμεν ἐργολάβους ν' ἀναδεχθῶσι τὴν ἐργολαβίαν τῶν ὁδῶν! Καὶ δὲν δυνάμεθα, διότι οἱ τεθέντες ὅροι δὲν ἱκανοποιοῦσι κανένα ἐργολάβον. Πρὸ πενταετίας, ἐπρακτῆρῆ ἡ κατασκευὴ μεγάλου τινος συμπλέγματος ὁδῶν, καὶ παντοῦ τοῦ πολιτισμένου κόσμου ἐγένετο δημοσίως τοῦτο γνωστὸν, καὶ ὅμως οὐδεὶς ἐργολάβος ἐπαρουσιάσθη. Ἐκτοτε ἐλησμονήθη τὸ πρᾶγμα τοῦτο. Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ βελτιωθῆ ἡ γεωργία, ἄνευ ὁδῶν!

Εὐχαριστοῦμαι, διότι μ' ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ γράψω τὰ ἀνωτέρω. Ἐπανέρχομαι εἰς τὰ παμφίλτατα φυτώριά μου.

Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, μόλις κατέκτησε τὴν Ἀλγερίαν, καὶ μεταξὺ τῶν πολλῶν ἄλλων μέτρων ὑπὲρ τῆς γεωργίας, ἐσύστησε καὶ φυτώρια, καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων θαυμάζεται, διὰ τὴν πλουσιότητά του, τὸ ἐν τῷ χωρίῳ Ἀμμᾶ συσταθὲν, ἐκτάσεως 400 στρεμμάτων· εἶχε δὲ τοῦτο, πρὸ τριῶν ἐτῶν, ὑπὲρ τὰς 600 χιλιάδας δένδρων, καρποφόρων καὶ μὴ, εἰς τὸ ὑπαιθρον, καὶ ὑπὲρ τὰς 25 χιλιάδας εἰς γλάστρας, ἐκτὸς τῶν ποικιδῶν φυτῶν, καὶ τῶν σπερματικῶν καὶ ζωοτεχνικῶν ἐμβρύων. Εἰς τὸ δενδροκομεῖον τοῦτο, ὡς

καὶ εἰς τὸ ἐν Βεσκαρᾶ, γίνονται ἀδιακίπως δοκιμαί, λίαν βοηθητικαὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φυτοκομίας, καὶ ἡ Ἀλγερία κατήντησε, σήμερον, κέντρον σπουδαιότατον τῆς πεφυτευμένης γεωργίας, ἕνεκα τῆς ἐπιστημονικῆς διευθύνσεως τῶν φυτωρίων τῆς, καὶ τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας ταῦτα προσέφερον, καὶ προσφέρουσιν, εἰς τε τὴν γαλλικὴν ἀποικίαν, καὶ εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς ἰδιοκτῆτας.

Προκειμένου τοῦ λόγου περὶ φυτωρίων, θερμῶς, καὶ πάλιν, συνιστῶ καὶ τὰ φυτώρια τῆς ἐλαίας, ἐξ ἡμεδαπῶν καὶ ξένων εἰδῶν. Ἐκεῖ ὅπου ὠμίλησα, διεξοδικῶς, περὶ τῆς καλλιέργειας τῆς ἐλαίας, παρέστησα ὅτι οἱ πολλοὶ φυτεύουμεν καυσόξυλα, καὶ ὄχι ἐλαιόφυτα, καὶ ὅτι, ἕνεκα τούτου, μέγιστα καὶ ἀπελπιστικά, πολλάκις, εἶναι αἱ ἀποτυχίαι. "Ἄν ὑπῆρχοι φυτώρια ἐλαιῶν, διὰ τὰ προμηθεύωνται, εὐκόλως καὶ εὐθηνῶς, οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ἰδιοκτῆται ἐλαιόφυτα πρὸς μεταφύτευσιν, ἕως δὲν θὰ παρημελεῖτο ἐπὶ τοσοῦτο ἡ ἐλαιοφυτεία. Μανθάνοντες τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐλαίας, ὡς ἔγραψα ἐν τοῖς πρόσθεν, θὰ ἐννοήσωμεν πόσον ὠφέλιμον εἶναι τὸ δένδρον τοῦτο, καὶ θὰ ἐπιθυμήσωμεν τότε τὸν πολλαπλασιασμὸν του. Τελοσπάντων, συμφέρον μέγιστον ἔχομεν τὰ ὑποθάψωμεν εἰς τοὺς ἀγρότας μας τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ πολυτιμότερον ἑλληνικὸν φυτόν, τοῦ ὁποίου τὸ προϊόν ἔχει παγκόσμιον κατανάλωσιν. Καὶ τόσῳ μᾶλλον ὀφείλομεν τὴν τοιαύτην προσπάθειαν, ὅσον ἀνεπτύχθη, καὶ καθ' ἡμέραν ἀναπτύσσεται, ἐκ προκαταλήψεως, ἀπέχθεια τοσαύτη πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐλαίας, ὥστε τὸ δένδρον τοῦτο λογίζεται σήμερον ἀνάξιον προσοχῆς, διὰ τὴν σμικρότητα τῆς ὠφελείας του, προερχομένης, ὡς πολλάκις τὸ εἶπον, ἐκ τῆς μὴ ἐπιστημονικῆς περιποιήσεώς του.

Ἡ Ἑλλάς εἶναι βουνώδης καὶ λορώδης. Τί τερπνότερον, τί μεγαλοπρεπέστερον, καὶ τί ὠφελιμώτερον, παρὰ τὰ εὑρεθῆ τρόπος ὅπως γίνωσι κατάφυτοι καὶ βουνοὶ καὶ λόφοι ἀπὸ ἐλαίας, ἀμυγδαλέας, καὶ ἄλλα παντοῖα δένδρα! "Ἄς ἀποκατασταθῶσι

φυτώρια, ἄξια καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ πράγματος αὐτῶν, εἰς τὰ κυριώτερα γεωργικὰ κέντρα, καὶ ἅς ἐκδοθῆ νόμος, κηρύσσων ἰδιόκτητον πᾶσαν λοφώδη καὶ βουνώδη γῆν, ἐκχερωθεῖσαν καὶ φυτευθεῖσαν ἀπὸ τοιαῦτα καρποφόρα δένδρα, ἢ καὶ μὴ καρποφόρα, ἀλλὰ πολύτιμα δι' ἄλλα τῶν πλεονεκτήματα, καὶ τότε θὰ φανῆ πρόοδος τεραστία εἰς τὴν σήμερον σπανίζουσαν προσοδοφόρον δενδροκομίαν, καὶ τότε θὰ παύσωμεν ἀπὸ τοῦ νὰ σκεπτόμεθα περὶ δασῶν ἀχρήστων καὶ ἀκάρπων, ὅποια εἶναι τὰ πλεῖστα τῶν ἡμετέρων δασῶν, καὶ μάλιστα τῶν μὴ δυναμένων οὐδὲως νὰ προφυλαχθῶσιν ὄρειων δασῶν, τῶν καθ' ἐκάστην κατακαιομένων καὶ καταστρεφόμενων ἀπὸ τὰ νεμόμενα ποίμνια. Εἶδ' αὐτὸ ποτε τὸν μέγαν Ταύγετον ἀπὸ τὰ κατὰ φύτα μέρη του; Πορεύθητε πρὸς αὐτὸν ἐκ τοῦ χωρίου Βουρλιᾶ, ἂν ἐπιθυμῆτε νὰ λάβετε τὰς μεγαλοπρεπεῖς ἐντυπώσεις τῆς ἐλληνικῆς φύσεως! Θαυμάσατε αὐτὴν, καὶ προσκυνήσατέ την! Ὅποια Ἐδὲμ θὰ ἦτον ἢ Ἑλλάς, ἂν αἱ μαγευτικαὶ θέσεις αὐτῆς ἐστολίζοντο ἀπὸ διαφόρους δενδροφυτείας, καὶ ἰδίως ἀπὸ τὸ ἀεῖζων καὶ μεγαλοπρεπὲς καὶ καλλιστέφανον δένδρον τῆς Ἀθηνᾶς! Μόνος ὁ πολλάκις τὴν Ἑλλάδα περιηγηθεὶς, καὶ εἰς τὰ βᾶθη τῆς καρδίας του τὰ ἄπειρα κάλλη τῆς ἐλληνικῆς φύσεως αἰσθανθεὶς, δύναται νὰ νοήσῃ πῶς, ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐδημιουργήθησαν καλλιτέχναι, οἷοι ἦσαν ὁ Φειδίας καὶ ὁ Ἰκτῖνο; Ὑπὸ τοὺς εὐφροσύνας καὶ ἡμερωτάτους, ἐν σχήματι δὲ φυσικοῦ ἀμφιθεάτρου περιζωννύοντας τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλφειοῦ περιβρεχομένην ὀλυμπιακὴν πεδιάδα, γεωλόφους, ἐφιλοτεχνήθησαν τὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἀλτεως καὶ τοῦ μεγίστου ναοῦ τοῦ Διὸς, καὶ ὑπὸ τὴν γοητευτικὴν καὶ ἁρμονικὴν ἔμπνευσιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐδάφους συνελήφθη ἡ ὑψίστη καλλιτεχνικὴ ἰδέα τοῦ ναοῦ τῆς Παλλάδος!

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ.

Περὶ τῶν στοιχείων πάσης γεωργικῆς
ἐπιχειρήσεως.

Ἡ γεωργία εἶναι ἡ πρώτη βιομηχανία τοῦ κόσμου. Ὁ γεωργὸς ἐπομένως εἶναι βιομήχανος, εἶναι ἐπιχειρηματίας, ἐξασκῶν τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν γενικῶν κανόνων τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης.

Πρέπει νὰ διακρίνωμεν ἐνταῦθα τὸν μετερχόμενον τὴν γεωργίαν, ὡς ἐπιτήδευμα, ἀπὸ τὸν ἀπλοῦν ἐργάτην, τὸν ἐκμισθόνοντα τὴν ἐργασίαν του.

Πᾶσα βιομηχανία, ἢ, γενικωτερον, πᾶσα ἐπιχειρήσις, προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν κεφαλαίων τινων, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἀναπτυχθῇ.

Ἡ γεωργικὴ λοιπὸν βιομηχανία ἀπαιτεῖ τὰ ἐφεξῆς κεφάλαια: α'.) τὸ ἠθικὸν κεφάλαιον, β'.) τὸ σταθερὸν κεφάλαιον, καὶ γ'.) τὸ κινήτὸν κεφάλαιον.

Τὸ ἠθικὸν κεφάλαιον εἶναι ἡ γεωργικὴ μάθησις. Ἡ γεωργία εἶναι τέχνη, ἐνεργουμένη ὑπὸ κανόνας ἐπιστημονικούς, καὶ ὄχι τυφλὴ ἐξίς. Δύναται τις νὰ καλλιεργήσῃ καλῶς, καὶ δύναται προσέτι νὰ καλλιεργήσῃ κακῶς. Ὄταν ὅμως καλλιεργήσῃ καλῶς, δύναται νὰ καλλιεργήσῃ καὶ καλῆτερα. Καὶ εἰς τὴν γεωργίαν λοιπὸν, ὡς καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην βιομηχανίαν χειροτεχνικήν, τὸ στάδιον τῆς προόδου εἶναι ἀπεριόριστον, καὶ ἡ τελειοποίησις αὐτῆς, διὰ τῆς μεθόδου τοῦ ἐφαρμόζειν εἰς τὴν καλλιέργειαν πλείονα κεφάλαια καὶ ἐργασίαν περισσοτέραν, καὶ μᾶλλον πεφωτισμένην, δὲν ἔχει γνωστὰ ὅρια. Καὶ ἢμπορεῖ τις νὰ ἔχῃ ἱκανὰ καλλιεργητικὰ κεφάλαια, καὶ ἀρκετὰς γαῖας, ὅταν ὅμως δὲν ἔχῃ τὰς ἀναγκαῖας γνώσεις, θέλει, βεβαίως, ἀποτύχει, ἢ θέλει ὠφελῆθῃ ὀλιγώτερον ἐκείνου ὅστις ἀπέκτησε μεγαλητέραν ἱκανότητα. Τὸ κεφάλαιον λοι-

πόν, περί τοῦ ὁποίου λαλῶ, εἶναι ἡ γεωργικὴ ἐκπαίδευσις, καὶ περί αὐτῆς, ἕνεκα τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τοῦ πράγματος, θὰ ὁμιλήσω εἰδικῶς.

Τὸ δεύτερον κεφάλαιον τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι τὸ σταθερὸν κεφάλαιον, ἥτοι τὸ ἀκίνητον κτῆμα, ὡς ἡ πρὸς σποράν γῆ, αἱ ἀμπελοι, ἀμυγδαλῶνες, εἰλαιῶνες, νομαί, δάση, καὶ παντὸς εἶδους ἀγροτικαὶ ἰδιοκτησίαι, οἰκοδομαί, καὶ ἄλλα παρόμοια, ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Τὸ ἀκίνητον κτῆμα εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς γεωργικῆς βιομηχανίας, διότι, ἄνευ γῆς, γεωργία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ἄλλ' ὁ γεωργὸς δύναται μὲν νὰ ἔχῃ τὸ ἠθικὸν κεφάλαιον, ἥτοι τὴν γεωργικὴν μάθησιν, ἢμπορεῖ ὅμως νὰ στερηθῆται τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου, ἥτοι τῆς γῆς, τοῦ κτήματος, καὶ νὰ ἀνήκῃ τοῦτο εἰς ἄλλον, αὐτὸς δὲ ν' ἀναδεχθῇ τὴν καλλιέργειάν του.

Περὶ τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου, δὲν εὐρίσκομαι σήμερον εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπαναλάβω ὅσα ἄλλοτε περὶ αὐτοῦ ἔγραψα, διότι, δυνάμει νόμων νεωτέρων, ἅπαντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες ἐγένοντο μικροὶ ἰδιοκτῆται· ἄλλ' οὔτε οἱ παλαιότεροι, οὔτε οἱ νεώτεροι τῶν νόμων, ἐπρονόησαν περὶ τῆς μεγάλης γεωργίας καὶ τῶν μεγάλων γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων, ὡς ἐξηγήθην περὶ τούτου ἔν τινι τῶν προηγουμένων κεφαλαίων. Ὁ γεωργικὸς ὅμως λαὸς ἔχει εἰς τὴν προσωρινὴν κατοχὴν του, διὰ τὰς ἐπετείου· καλλιέργειας, ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν γῆν, τῆς ὁποίας ἰδιοκτῆτης εἶναι τὸ δημόσιον, καὶ θὰ τὴν ἔχῃ, ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον, τοῦτο δὲ θὰ ὑποστηρίξῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον τὸ καλλιεργητικὸν σύστημα τῆς ἀγραναπαύσεως. Καὶ ὅμως, τὸ ἀληθινὸν συμφέρον τῆς γεωργίας ἀπαιτεῖ νὰ καταβληθῶσι προσπάθειαι μεγάλαι, καὶ παραδείγματα πρακτικῆς διδασκαλίας νὰ δοθῶσι, ὥστε, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, οἱ ἀγρόται νὰ κατανήσωσι τὴν ὠφελιμότητα τῆς ἐπισποράς, καὶ τὴν ἀναποφεύκτως ἀναγκαίαν εἰς τὸ καλλιεργητικὸν τοῦτο σύστημα ἔνωσιν τῆς γεωργίας μετὰ τῆς κτηνοτροφίας, διότι, ἄνευ τούτου, ἡ ἐπισπορά

ἀποβαίνει ἀπραγματοποίητος, διὰ τὴν ἔλλειψιν ἰδίως τῶν ἀναγκαιῶν λιπασμῶν.

Τὸ τρίτον κεφάλαιον τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι, ὡς εἶπον, τὸ κινητὸν κεφάλαιον (*capital de roulement*). Περὶ αὐτοῦ ἰδίως πρέπει νὰ λαλήσω διεξοδικώτερον. διότι, ἅς ἔχη ὁ γεωργός, ἢ ὁ ἰδιοκτήτης, ὅσην καὶ ἂν θέλῃ γεωργικὴν μάθησιν, καὶ ἅς ἀποκτήσῃ ὅσην καὶ ἂν δυνηθῇ γῆν, ὅταν στερηθῆται τοῦ ἀρκούντος καλλιεργητικοῦ κεφαλαίου, τίποτε δὲν θὰ δυνηθῆ νὰ πράξῃ. Καλλιεργητής, ἀπορῶν τοῦ κεφαλαίου τούτου, ἢ δανειζόμενος μὲ τόκους ὑπερόγκους, ἢ μᾶλλον μὲ τόκους δυσαναλόγους πρὸς τὰ πιθανὰ γεωργικὰ κέρδη, οὔτε νὰ καλλιεργήσῃ καλῶς δύναται, οὔτε νὰ δώσῃ ἔντασιν εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του ἴμπορεῖ, οὐδὲν δὲ ἄλλο κατορθώνει εἰμὴ νὰ γίνῃ θῦμα, καὶ ἀντικείμενον φαρμακερᾶς εἰρωνείας καὶ ἀπανθρώπου ἐπιπλήξεως ἐκ μέρους ἀνθρώπων οἵτινες πώποτε δὲν ἠσθάνθησαν εἰς τὸ πρόσωπον τὸν ἔντιμον ἰδρώτα τῆς ἀγροτικῆς ἐργασίας, καὶ οἱ ὅποιοι εἶναι ἔτοιμοι, μὲ στόμα ἀνοικτὸν, νὰ τοῦ εἴπωσι. »Κ α λ ἄ ν ἄ π ἄ θ η ς, ἀφοῦ δὲν ἤξευρες νὰ κάμῃς καλοὺς ὑπολογισμοὺς, καὶ ἐπεδόθης ἀνοήτως εἰς ἐπιχείρησιν ἐπιζήμιον! »

Μέγας ἀγροτικὸς οἰκονομολόγος ἀποφαίνεται. »Ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ κινητοῦ κεφαλαίου εἶναι μάλιστα, προσβάλλουσα τὴν γῆν μὲ σ τ ε ἴ ρ ω σ ι ν σ χ ε τ ι κ ῆ ν, διότι ἐμποδίζει αὐτὴν νὰ παράξῃ πᾶν ὅ,τι δύναται». Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐφαρμόζεται εἰς ὅλας τὰς βιομηχανίας, κυριώτερον ὅμως αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην του ἡ γεωργία, διὰ πλείστους ὅσους λίγους, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαρίθμησις καὶ ἀνάπτυξις ἤθελον ἀπαιτήσῃ διεξοδικότητά τινα, ἄνευ ἀνάγκης ἀπολύτου εἰς τὸν σκοπὸν τῆς διατριβῆς ταύτης.

Ἐν Ἑλλάδι, ἀγροτικὰ χρηματικὰ κεφάλαια δὲν ὑπάρχουσι, καὶ σφάλλουσιν οἱ νομίζοντες ὅτι ἡ γεωργία μαζι, φυλάξῃς χάριν, παραχώνει τὰ περισεύματά της εἰς τὰς ρίζας τῶν δέν-

δρων. Παντοῦ, οἱ γεωργοὶ μας στεροῦνται χρημάτων, καὶ διὰ τοῦτο γίνονται θύματα τῶν ἐν ταῖς πόλεσι τοκογλύφων, ὅλοι ἀνεξαίρετος. Ἀφοῦ οἱ ἐν ταῖς πόλεσι κατοικοῦντες κτηματῖαι εἶναι κατάχρεοι, πῶς θέλετε νὰ ἔχωσι χρήματα οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων, ὅν ὁ βίος, καὶ ὅλη ἡ δίαιτα, φανερόνουσι τὴν πενίαν των! Καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς σταφιδοφόρους ἐπαρχίας, μικροὶ καὶ μεγάλοι, κατασπαράσσονται ἀπὸ τοὺς γαμψοὺς ὄνυχας τῶν τοκογλύφων. Φοβεροὶ καὶ κοπτερώτατοι ὄνυχες! Ὁ Δάντης βεβαίως δὲν εἶδεν, εἰς τὰς ἡμέρας του, τοκογλύφους τοιούτους, ἀλλέως ἤθελε τάξει ἄλλην κατ' αὐτῶν τιμωρίαν, ἐν τῇ Κολάσει του, τρομερωτέραν καὶ διαρκεστέραν. Καὶ δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ κτηματῖαι τῆς Ἑλλάδος εἶναι πολυδάπανοι ἢ σπάταλοι. Οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου ἢ τῶν κτηματιῶν τάξις ζῆ οἰκονομικώτερα, ὅσον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι. Ἀλλὰ ἡ δημιουργικὴ αὐτὴ τάξις τῆς κοινωνίας μας ἐφύτευεν ἀπεράντους ἐκτάσεις καὶ ὠκοδόμησε πόλεις, ἐκ τοῦ μηδενός, βασταίνει δὲ ἐπάνω της τόσα βάρη ὥστε εἶναι δύσκολον τῶρα ν' ἀνακύψη, ἀφοῦ οὐδεμία ἀνακούφισις τῆς γίνεται. Καὶ εἶπον προηγουμένως ὁποῖα καὶ ὁπόσα εἶναι τὰ βάρη τῆς γεωργίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας παρ' ἡμῖν. Ἐπρεπε νὰ ᾔηαι ὁ καρτερικὸς καὶ φιλότιμος λαὸς τῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ ἀντέχη. Δείξατέ μου ἓνα λαόν, εἰς τὴν Εὐρώπῃν, λησμονημένον ἀπὸ πάσης κυβερνητικῆς προνοίας, ὡς εἶναι λησμονημένος ὁ ἑλληνικὸς λαός, καὶ τότε παύω τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀπὸ πολλοτάτων ἡδὴ ἐτῶν, ἀρξαμένην συνηγορίαν μου. Αὐτὸς ἐργάζεται γεωργικῶς ὅπως ἔμαθεν ἀπὸ τοὺς προγόνους του, ἀλλὰ τὸ πᾶν συνώμοσε διὰ νὰ μὴ τὸν ἀφήσῃ ν' ἀνακύψη ἐκ τῆς πενίας. Ὅ,τι ἀλλοῦ δύναται τις νὰ κάμῃ μὲ 5 δραχμὰς, ἐδῶ δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ εἴπῃ τις ὅτι χρειάζονται 100. Ὅ,τι καὶ ἂν δώσῃ ἡ γεωργία ἀπορροφᾶται ἀπὸ τὰς δαπάνας, καὶ οὕτω ὁ γεωργὸς καὶ ὁ ἰδιοκτῆτης εἶναι πάντοτε πενέστατοι. Φοβεράς δὲ στερήσεις δοκιμάζουσιν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐγκαταλείπει αὐτοὺς τὸ εὐ-

γενές αἶσθημα τῆς φιλοκτημοσύνης, ἕως οὗ ὁ τοκογλύφος τοὺς πάρη καὶ αὐτὴν τὴν τελευταίαν πνοήν! Ἐντὸς τριῶν, τεσσάρων, ἢ πέντε τὸ πολὺ, ἐτῶν, οἱ τόκοι ἀπορροφῶσιν ὅλην τὴν ἀξίαν τοῦ κτήματος. Ὑπερέται ἐργαστηρίων, ἀρχίσαντες τὸ ἀπάνθρωπον ἔργον των μὲ χιλίας δραχμὰς, λογίζονται, σήμερον, μετὰ τριακονταετίαν, τὸ πολὺ, ἑκατομμυριοῦχοι. Ὅταν ὁ χωρικός εὐτυχῆσῃ νὰ εὔρῃ δάνειον πρὸς 25 τοῖς 100, δοξάζει τὸν Θεὸν, καὶ ὑμνολογεῖ τὸν δανειστὴν, ὡς μέγαν εὐγέτην του. Ἄλλ' ὁ κοινὸς τόκος τὸν ὁποῖον, ἐν γενεῖ, πληρόνει ἢ γεωργικὴ μας τάξις εἶναι 40 τοῖς 100. Περὶ τούτου ἀρκετὰ εἶπον καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τρίτῳ. Προσθέτω δὲ καὶ ἐνταῦθα ἄλλα τινα σύμφωνα τοκογλυφικά, τὰ ὁποῖα ἴσως φανῶσι μυθώδη, καὶ ὅμως εἶναι ἀληθέστατα.

Δανείζεται ὁ γεωργὸς ἐν κοιλὸν ἀραβοσίτου, κατὰ ἀπρίλιον, ἢ μίϊον, καὶ ὑποχρεοῦται ν' ἀποδώσῃ τὸν προσεχῆ Σεπτέμβριον δύο. Δανείζεται ἐν κοιλὸν σίτου, κατὰ ὀκτώβριον, διὰ σποράν, καὶ ὑποχρεοῦται ν' ἀποδώσῃ δύο τὸν προσεχῆ ἰούλιον. Δανείζεται ἐν τάλληρον, ἐπὶ τόκῳ μιᾶς δραχμῆς κατὰ μῆνα, οἱ δὲ μᾶλλον εὐσπλαγχνοὶ, διὰ πᾶν τάλληρον, λαμβάνουσι τόκον ἀνὰ δύο λεπτά τὴν ἡμέραν. Δανείζεται βόα, ἀξίας δραχμῶν 100—120, διὰ νὰ ἐργασθῇ ἀπὸ τοῦ ἰανουαρίου μέχρι τοῦ μαΐου, καὶ δίδει 15 κοιλὰ ἀραβοσίτου, ἀξίας δραχ. 60—75· θέλων δὲ νὰ ἐργασθῇ, μὲ τὸν δανεικὸν αὐτὸν βοῦν, καὶ εἰς τὴν σποράν τῶν πρώϊμων, ὀφείλει νὰ πληρώσῃ τὴν μηνιαίαν αὐτοῦ ἐργασίαν μὲ ἑπτὰ κοιλὰ σίτου, ἀξίας 50 δραχμῶν! Τοσαύτη ἢ πενίχ τῶν γεωργῶν μας, καὶ τοιαῦτα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς ἐλλείψεως τοῦ ἀναγκαίου καλλιερρητικοῦ κεφαλαίου!

Ἄλλ' ἡ γεωργία προσδεύει καὶ ἀκμάζει μόνον ἐκεῖ ὅπου τὰ χρήματα εἶναι ἀφθονώτερα, καὶ κατὰ συνέπειαν εὐθηνότερα. Ἡ εὐκολία αὕτη εἶναι ἡ κυριωτέρα τῆς παραγωγικότητος τῆς γῆς, καὶ τῆς εὐτυχίας ἐπομένως τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ ἰδιοκτή-

του. Ἄν καὶ ἡ σχέσηις ἦτι; πρέπει νὰ ὑπάρχη μεταξὺ σταθεροῦ κεφαλαίου καὶ κινητοῦ κεφαλαίου δύναται νὰ ᾖναι ποικίλη, κατὰ γενικὸν ὅμως κανόνα—ἀναγκάζομαι νὰ τὸ ἐπαναλάβω διὰ νὰ προξενήσῃ τὴν δέουσαν ἐντύπωσιν—, ἡ γεωργία προάγεται μόνον εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους ὅπου τὸ κινητὸν κεφάλαιον εἶναι ἄφθονον, καὶ ἐπομένως εὐαπόκτητον.

Ἄλλ' εἴτε ὑπάρχουσιν ἐν τῷ τόπῳ χρήματα, καὶ δυσπιστοῦσι νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀρωγὴν τῆς γεωργίας, εἴτε δὲν ὑπάρχουσι, καὶ πρέπει νὰ προκαλεσθῶσιν ἕξωθεν, τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν εἶναι καθαρῶς γεωργικόν· εἶναι ζήτημα μᾶλλον οἰκονομικόν, μᾶλλον διοικητικόν. Δὲν εἶμαι λοιπὸν ἐγὼ ὁ ἀρμόδιος νὰ τὸ λύσω. Ἄν ὅμως τὸ ἴδιον τοῦτο ζήτημα παρασταθῇ ὑπὸ τὴν ἀληθῆ γεωργικὴν αὐτοῦ ἔποψιν, τότε πρέπει νὰ λάβῃ ἄλλην τινα μορφήν, νὰ ἐκφρασθῇ δὲ ὑπὸ ἄλλον τινα τύπον, ἡγουν : Ἐ δύναται ἡ ἠλληνικὴ γεωργία νὰ παράξῃ προϊόντα εὐθηνά—ὅπερ εἶναι τὸ κύριον σκοπούμενον τῆς πεφωτισμένης γεωργίας—, ἀφοῦ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων βαρῶν, ἄτινα τὴν πιέζουσι, καὶ περὶ τῶν ὁποίων πολὺς λόγος γίνεται ἐν ὅλῃ τῇ διατριβῇ ταύτῃ, καὶ προσέτι, ἐκτὸς τῶν λοιπῶν ἐλλείψεων, ἕνεκα τῶν ὁποίων τοσοῦτω δεινοπαθεῖ, καὶ περὶ τῶν ὁποίων ἱκανὰ ἐπίσης ἐλέχθησαν, δύναται, ἐπαναλαμβάνω νὰ εἶπω, νὰ παράξῃ προϊόντα εὐθηνά, στερουμένη καὶ τοῦ καλλιεργητικοῦ κεφαλαίου, καὶ δύναται νὰ βελτιωθῇ καὶ προοδεύσῃ ὑπὸ τὴν τοκογλυφικὴν ἐξάντλησιν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν σήμερον διατελεῖ; Βεβαίως, ὄχι.

Ἄν δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον τοῦ νὰ ἐρωτηθῶ, τίς ἡ αἰτία ἕνεκα τῆς ὁποίας φυγαδεύονται τὰ ἐν τῷ τόπῳ τυχόν ἀποκτώμενα κεφάλαια, ἢ δισταζέουσι νὰ τοποθετηθῶσιν εἰς τὴν γεωργικὴν βιομηχανίαν, ἢ νὰ εὕρωσιν εἰς αὐτὴν ἐνασχόλησιν, καὶ προσέτι ἐρωτηθῶ, διὰ τί δὲν ἐρχονται ἕξωθεν κεφάλαια, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, πλεονάζοντα εἰς ἄλλα μέρη, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Ἑλλάς πᾶ-

σχει ἐκ χρηματοδείας, ἀποφαίνομαι, ἐν γένει, ὅτι αἰτία τῶν φαινομένων τούτων εἶναι ἡ ἔλλειψις πάσης δημοσίας πίστεως. Τοιαύτη πίστις ὑπάρχει μόνον ἐν ταῖς πολιτισμέναις χώραις, πολιτισμένοι δὲ χῶροι εἶναι αἰκῶλως διοικούμεναι· τί δ' ἐστὶ, σήμερον, καλὴ διοίκησις, τοῦτο εἶναι πασίγνωστον. Σοφὸς τις εἶπεν ὅτι μέτρον τοῦ πολιτισμοῦ ἐκάστης χώρας εἶναι ὁ ἄρτος καὶ ὁ φωτισμὸς τῶν κατοίκων της. Ἄλλος, σοφὸς ἐπίσης, ἰσχυρίσθη ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχει περισσύτερος πολιτισμὸς, ὅπου καταναλίσκεται περισσύτερος σάπων. Τρίτος εἶπεν ὅτι ὁ τόπος ὅστις κάμνει χρῆτιν περισσοτέρων λιπασμῶν εἰς τὴν γεωργίαν, εἶναι ὁ μᾶλλον πολιτισμένος τόπος τοῦ κόσμου. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι σοφοὶ ἔχουσι δίκαιον, ἀλλ' ὁ τελευταῖος ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ψῆφόν μου. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχει περισσύτερος πολιτισμὸς, ὅπου ὁ τόκος εἶναι ἐλαφρότερος, διότι, τί ἄλλο σημαίνει τοῦτο, εἰμὴ ὅτι εἰς τὸν τόπον αὐτὸν συνέρρουσαν περισσότερα κεφάλαια· συνέρρουσαν δὲ, διότι ὑπάρχει μεγάλη πίστις, πίστις δὲ τσαύτη ὑπάρχει, διότι διοικεῖται καλῆτερα παντὸς ἄλλου. Ἴδου διὰ τί εἶπον ὅτι τὸ ζήτημα τοῦ ν' ἀποκτήσῃ ἡ γεωργία μας ἀφθονα τὰ ἀναγκαίουντα εἰς αὐτὴν κεφάλαια εἶναι ζήτημα διοικησεως.

Ὅφείλω ἐνταῦθα μίαν ἐξήγησιν. Ἴσως παρέλκει ἡ φράσις μου ὅτι, παρ' ἡμῖν, ὑπάρχει ἔλλειψις πάσης πίστεως. Ἀποφαινόμενος οὕτω, ἔχω τοὺς λόγους μου. Ἄλλ' ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ δὲν χωροῦσι ζητήματα καθαρῶς οικονομικά, μᾶλλον ἢ ἦττον ἀπομακρυνόμενα τοῦ γεωργικοῦ θέματος. Λέγω δὲ μόνον, ἂν ὑπῆρχεν, ἐν γένει, πίστις εἰς τὸν τόπον, θὰ ὑπῆρχεν, ἀναγκαίως, καὶ γεωργικὴ πίστις. Ἄλλ' ἡ διόρθωσις τοῦ ἐμοῦ σφάλματος — ἂν τῶντι ᾔνοι σφάλμα —, εἶναι εὐχερестаτή. Ὁ δυσανασχετῶν κατὰ τῆς ἀνωτέρω φράσεώς μου, ἄς ἀντικαταστήσῃ εἰς αὐτὴν μίαν

καὶ μόνην λέξιν. Ἐς εἰπῆ λοιπὸν ὅτι, εἰς τὴν πατρίδα μας, ὑπάρχει ἔλλειψις πάσης γεωργικῆς πίστεως, ὅπερ ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως.

Νομίζω ὅτι τὸ ζήτημα διατὶ ἡ ἡμετέρα γεωργία στερεῖται τοῦ κινητοῦ κεφαλαίου, ἀνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ προαχθῆ, εἶναι, κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον, λελυμένον, καὶ ὅτι εὐκόλως δυνάμεθα, τώρα, νὰ νοήσωμεν τί πρέπει νὰ γίνῃ διὰ νὰ παύσῃ ἡ δυσπιστία, ἣτις φυγαδεύει τὰ κεφάλαια ἀπὸ τὴν γεωργίαν.

Ἐθέλετε νὰ γνωρίσετε πόσον μεγάλην ἐπιρροὴν ἔξασκει, εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς γεωργίας, ἡ εὐκολία τοῦ εὐρίσκειν πρόχειρον καὶ εὐθηνὸν τὸ κινητὸν κεφάλαιον; Ἄναγνώσατε τὰ ἐφεξῆς, γραφέντα ὑπὸ ἐξόχου ἀνδρός, ἐπισκεφθέντος, πρό τινων ἐτῶν, τὴν Σκωτίαν.

» Ἡ κυρία αἰτία τῆς γεωργικῆς εὐημερίας τῆς Σκωτίας εἶναι ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ὁ ἰδιοκτήτης, ἢ ὁ ἀγρομισθωτῆς, εὐρίσκει τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὰς γεωργικὰς του ἐπιχειρήσεις χρήματα. Αἱ ὑπάρχουσαι ἐκεῖ ἀπειράριθμοι τράπεζαι, ἡ μεγίστη καλὴ πίστις, ἣτις διέπει τὰς μετ' αὐτῶν συναλλαγὰς, αἱ παντοίων εἰδῶν μεγάλαι εὐκολίαι μὲ τὰς ὁποίας αὐταὶ δανείζουσι, καὶ ὁ μικρὸς προσέτι τόκος, τὸν ὁποῖον λαμβάνουσι, βοηθοῦσαι οὕτω, πράγματι, τὴν γεωργίαν, ὅλα ταῦτα, ἠνωμένα μὲ τὸν ἀγροδίαιτον βίον τῶν βρεττανικῶν λαῶν, μὲ τὰς ἀληθῶς ἐλευθέρως νομοθεσίας των, καὶ μὲ τὰς ἀπείρους διεξόδους πρὸς κατανάλωσιν, προήγαγον τὴν γεωργίαν τῆς Σκωτίας εἰς τὸν θαυμάσιον ἐκεῖνον τῆς τελειότητος βαθμὸν, τὸν ὁποῖον ἀδυνατεῖ νὰ πιστεύσῃ τις, ἂν, ἰδίως ὀφθαλμοῖς, δὲν ἰδῆ αὐτόν. »

Εὐχαριστοῦνται τινες, χωρὶς προηγουμένως νὰ εὕρωσι τοὺς ἀναγκαίους χρηματικὸς πόρους, νὰ συζητῶσι περὶ τοῦ εἴδους, τῆς μορφῆς καὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ πιστωτικοῦ καταστήματος, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο, λυσιτελέστερον, νὰ ἔλθῃ εἰς

βοήθειαν τῆς ἡμετέρας γεωργίας. "Αλλοι δὲ ἐφαντάσθησαν κατορθωτὴν καὶ αὐτὴν τὴν σύστασιν τῶν μικρῶν τραπεζῶν τῶν ἐργατῶν τῆς γῆς, κατὰ τὰ γερμανικὰ παραδείγματα, καὶ ἄλλοι ἄλλα. Ὁ μὴ γνωρίσας τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ, ὁ μὴ μελετήσας τὸν βίον καὶ τὸν δίαίταν αὐτοῦ, ὁ μὴ ἐμβαθύνας εἰς τὸν ἔθνικὸν χαρακτήρα, καὶ ὁ μὴ σπουδάσας τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα, τὰς κλίσεις, τὰς διαθέσεις, τὰς φυσικὰς ἀρετὰς καὶ τὰ φυσικὰ ἐλαττώματα τοῦ ἑλληνοσ, καὶ μάλιστα τοῦ ἑλληνοσ γεωργοῦ, ἐκεῖνος καὶ μόνος δύναται νὰ ἔχη τὴν παράβολον τόλμην νὰ προτείνῃ, τυφλῶς, ξένουσ ἀκατορθώτουσ ἀπομιμήσεισ. Εἶναι συρμὸσ τὸ πηθικίζειν! Καὶ δὲν ἀρνούμαι ὅτι, εἰς τὰς ἀναμορφωτικὰς προσπαθείασ μας, πρέπει νὰ ἔχωμεν, πάντοτε, πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἐν ταῖσ πεφωτισμέναισ χώραισ γινόμενα, ἀλλὰ πρέπει, πρὸ πάντων, νὰ γνωρίζωμεν τὴν πατρίδα μας καὶ τοὺσ συμπατριώτουσ μας, καὶ νὰ διακρίνωμεν τί δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ, καὶ τί δὲν δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ, καὶ τί εἶναι βέβαιουσ κίνδυνουσ ν' ἀποτύχη. "Ω! πόσα ἔχομεν νὰ κλαύσωμεν ναυάγια ξένων τυφλῶν ἀπομιμήσεων! Τὸ μέγα προτέρημα τοῦ νομοθετεῖν διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τοὺσ ἑλληνοσ, τοῦ ὀργανίζεῖν καὶ διαπλάττειν τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν, ὅπου προετιμασθῇ, βαθμηδόν, αὐτὴ εἰς τὸ μέγα στάδιον τῆσ πεφωτισμένησ ἐργασίας τῶν πολιτισμένων λαῶν, τὸ εἶχεν εἰσ καὶ μόνουσ ἀνὴρ, μεταξὺ ἡμῶν, καὶ ὁ ἀνὴρ-οὗτοσ ἦτον ὁ Κυβερνήτουσ τῆσ Ἑλλάδοσ. Ἀλλὰ ποῦ καιροσ καὶ τόπουσ διὰ νὰ γίνῃ λόγουσ διεξοδικώτεροσ καὶ περὶ τούτου ἐνταῦθα (α).

(α) Ὅτι ὁ Κυβερνήτουσ πρῶτιστον αὐτοῦ καθῆκον ἐθεώρει τὴν ἐν τῷ τόπῳ διοργάνωσιν τῆσ πεφωτισμένησ ἐργασίας, ὅπου ἀπαλλάξῃ τοιουτοτρόπουσ τὸν λαὸν ἀπὸ τῆσ ἀργίας καὶ τῆσ πενίας, ἐκτὸσ πολλῶν ἔργων καὶ πολλῶν λόγων αὐτοῦ, μαρτυροῦντων τὴν ἀλήθειαν ταυτην, προσμαρτυρεῖ μεγαλοφῶνωσ καὶ ἡ πρὸσ τὸν ἐν Γενεῦῃ Κροῦδ ὦ-

Ἡ περὶ τοῦ κινητοῦ κεφαλαίου τῶν γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων ἔρευνα μᾶς φέρει ἀναγκαιῶς εἰς τὸ περὶ γεωργικῆς τραπέζης ζήτημα, τὸ ὁποῖον πολλάκις ἔλαβε διαφόρους ἀναπτύξεις παρὰ εἰδημόνων ἀνδρῶν. Ἰδοῦ δὲ τι, πρὸ τινων ἐτῶν, ἔγραφον καὶ ἐγὼ, ἀνωνόμως, περὶ τοῦ πράγματος τούτου, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἀφορώντων τὰ ὑλικά τοῦ τόπου συμφέροντα.

ραιοτάτη ἐπιστολή του τῆς 6]18 ὁκτωβρίου 1830, ἐκ τῆς ὁποίας παρὰθέτω ἐνταῦθα τὰ ἐφεξῆς :

• Ἡ θεία πρόνοια δὲν ἐθαυματούργησεν ἐπὶ ματαίῳ, σώσασα τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τοῖς ἀμεταβλήτοις αὐτῆς βουλαῖς ὑπάρχει ἡ ἀπόφασις τῆς ἐκ τοῦ τάφου ἐγέρσεως τοῦ ἔθνους διὰ νὰ λάβῃ τὴν πρέπουσαν θέσιν του μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων καὶ ἀνεξαρτητῶν ἐθνῶν. Ἡ ἀπόφασις λοιπὸν αὕτη πρέπει νὰ συντελεσθῇ, καὶ θὰ συντελεσθῇ διὰ τῆς συρροῆς περιστάσεων φαινομένων ὅλως ἐναντίον εἰς αὐτήν. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐμὴ πεποιθήσις ἀπὸ τοῦ 1821. Ἡ πεποιθήσις αὕτη δὲν μετεβλήθη ποσῶς, τὸ δὲ κύρος τῶν πραγμάτων καθημέραν καθιστᾷ αὐτὴν ἐδραιωτέραν ἐν τῇ συνειδήσει μου. Δυνατὸς τῇ πεποιθήσει ταύτῃ, δὲν ἀποθαρρύνομαι ἐκ τῶν προσκομμάτων τὰ ὁποῖα κατὰ πᾶν βῆμα ἀπαντῶ, εἴς τε τὰς ἐσωτερικὰς καὶ τὰς ἐξωτερικὰς, μικρὰς τε καὶ μεγάλας, ὑποθέσεις. Ἀπεναντίας, τὰ προσκόμματα ταῦτα ἀναζωπυροῦσ τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς προσπαθείας μου.

• Αἱ ὀλίγα αὐταὶ λέξεις δηλοῦσι τὴν ὁδὸν τὴν ὁποίαν βαδίζω, ἐξ αὐτῆς δὲ, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον, θὰ παρεκτραπῶ. Ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι εὐθεία, καὶ διὰ τοῦτο θὰ φέρῃ ἡμᾶς εἰς λιμένα σωτηρίας».

• Ἀλλὰ, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ, τί ἔπραξεν ἡ Ἑλλάς, καὶ τί δύναται νὰ πράξῃ; Μέχρι τοῦδε δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ ἄλλο παρὰ νὰ δείξῃ τὰς πληγὰς τὰς ὁποίας ἐπροξένησαν εἰς αὐτὴν τεσσάρων αἰῶνων δουλεία καὶ ἑπτὰ ἐτῶν ἀναρχία. Ἄν θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν αὐτὰς διὰ τῆς σμίλης, θὰ φθάσωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι ἀθεράπευτοι. Ἄλλ' ἡ Ἑλλάς ἐπιθυμεῖ εἰλικρινῶς καὶ ἐνθέρμως νὰ διοργανωθῇ οὕτω πως, ὥστε ἐκ τῆς διοργανώσεώς της νὰ προέλθῃ ἡ διαρκὴς ὑγεία της.

• Ἡ διοργάνωσις δὲ αὕτη εἶναι ἡ διοργάνωσις τῆς ἐργασίας.»

» Εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν οὔτε αἱ τοῦ Βάδεν ἀγροτικαὶ τράπεζαι αἵτινες, ἀποτυχοῦσαι δι' ἔλλειψιν ἐγγυήσεων, μετεποιήθησαν εἰς δημοτικάς, ἢ κοινοτικάς, οὔτε αἱ τῆς Βυρτεμβέργης δημοτικαὶ, αἵτινες δανεῖζουσι τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν, οὔτε αἱ τοὺς ἀπόρους καὶ τιμίους γεωργοὺς δανεῖζουσαι βουαρικαὶ, οὔτε αἱ εἰς Ἔσσην Δαρμστάδην καὶ κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ῥήνου ὑπάρχουσαι, πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐνδεῶν γεωργῶν, οὔτε ἡ ἐν τῇ νήσῳ Οἰζέλ τῆς Λιβονίας τράπεζα τῶν χωρικῶν, οὔτε αἱ τῆς Ἀγγλίας καὶ Σκωτίας, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὠμίλησα, οὔτε αἱ δανειστικαὶ τῆς Ἰρλανδίας, αἱ χορηγοῦσαι κεφάλαια, ἐπὶ μετριωτάτῳ τόκῳ καὶ μικραῖς προθεσμίαις, πρὸς τοὺς μικροὺς γεωργοὺς καὶ ἐμπόρους, πρὸς τοὺς μισθωτὰς καὶ καλλιεργητὰς καὶ ἐργάτας, οὔτε αἱ τῶν ἐργατῶν, ἐν εἴδει ταμιευτηρίων, ἐν Γερμανίᾳ συνεισθιζόμεναι, καὶ εἰς τὴν ἀλληλοβοήθειαν, ἢ τὴν αὐτοβοήθειαν, στηριζόμεναι. Ὅλαι αἱ εἰρημέναι χῶραι διαφέρουσι πολὺ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔνεκα τῶν εἰς αὐτὰς ὑπαρχουσῶν ἐγγυήσεων, καὶ ἔνεκα τῆς ἀναπτύξεως τῆς γεωργίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, καὶ ἔνεκα τῆς ἀφθονίας τῶν κεφαλαίων, καὶ ἔνεκα πολλῶν ἄλλων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συνάμα λόγων. Μακροῦ πολιτισμοῦ μεγάλαι καὶ σοφαὶ προσπάθειαι προηθημάσαν τοὺς πλείστους τῶν τόπων ἐκείνων εἰς ἐπίγνωσιν τῶν ἰδίων συμφερόντων, καὶ κατέστησαν, πρὸ πάντων, τὸν συνεταιρισμὸν κύριον μοχλὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος. Καὶ ὅμως, εἰς πόσας ἀποτυχίας δὲν περιέπεσαν, καὶ εἰς πόσας ζημίας δὲν ὑπεβλήθησαν, ἕως οὗ φθάσωσιν εἰς εὐάρεστον πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, καὶ μάλιστα ὁ γεωργικὸς, δὲν εἶναι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ σκεφθῇ οἰκοθεν περὶ τῶν οὐσιωδестέρων αὐτοῦ συμφερόντων, οὐδὲ νὰ ἐννοήσῃ ὅ,τι ἄλλοι λαοὶ ἐπινόησαν, αἰσθανθέντες τὰς ἀνάγκας τῶν. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, καὶ μάλιστα ὁ γεωργικὸς, εἶναι εἰσέτι νήπιον, πειναλέον καὶ ρακένδυτον, καὶ ἔχει ἀνάγκην παιδαγωγήσεως καὶ πατρικῆς κη-

δεμονίας, ἔχει ἀνάγκην ἀγωγῆς, διὰ νὰ φθάσῃ προηγουμένως εἰς βαθμὸν τινα ἀναπτύξεως, καὶ δυνηθῆ νὰ λάβῃ τὴν ἕξιν τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐργάζεσθαι, ὅπως σκέπτονται καὶ ἐργάζονται, ὑπὲρ τῶν συμφερόντων αὐτῶν, οἱ λαοὶ τῶν πεφωτισμένων χωρῶν. Εἰς λαοὺς καὶ τόπους, εὐρισκομένους ἐν ἡ καταστάσει εὐρίσκονται σήμερον ὁ λαὸς ἡμῶν καὶ ἡ χώρα ἡμῶν, ἡ κυβέρνησις ὀφείλει νὰ προπορευθῆ εἰς τὸ στάδιον τῆς προόδου, καὶ ἡ κυβέρνησις καὶ οἱ ἐγκριτότεροι καὶ πλουσιώτεροι τοῦ τόπου ν' ἀναλάβωσι τὸ μέγα καὶ ἐνδοξὸν ἔργον τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς καὶ ἀναμορφώσεως.»

»Οἱ τὰς εἰρημένας ἀληθείας μὴ παραγνωρίζοντες, καὶ ἐπισταμένως μελετήσαντες τοὺς ὀργανισμοὺς τῶν διαφόρων πιστωτικῶν ἰδρυμάτων τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης, καὶ μάλιστα τῶν ἐχόντων προορισμὸν τὴν γεωργικὴν πίστιν, θὰ συμφωνήσωσιν, ἐλπίζω, μετ' ἐμοῦ. Ἡ κυρία ἀνάγκη ἡμῶν εἶναι νὰ εὐρίσκῃ ἡ γεωργία μας εὐκόλως, καὶ ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ, τὰ ἀναγκαῖα εἰς αὐτὴν χρήματα, καὶ εἰς τοῦτο οὐδὲν ἄλλο μέσον ὑπάρχει συντελεστικώτερον ἢ ἡ ἀνόρθωσις τῆς δημοσίας ἡμῶν πίστεως. Ἡ δημοσία πίστις δὲν εὐχαριστεῖται νὰ ἐνδιαιτᾶται εἰς τόπους κακοδιοικουμένους, καὶ στερουμένους τῶν εὐκολιῶν καὶ τῶν ἐγγυήσεων ἐκείνων, δι' ὧν δύναται καὶ ν' ἀναπτυχθῆ καὶ νὰ ᾔναι ἀσφαλῆς. Βελτιώσατε λοιπὸν τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ τόπου κατάστασιν, καὶ μὴ ἀμφιβάλετε ὅτι τὰ χρήματα θὰ πλεονάσωσι καὶ ἐδῶ, καὶ ὁ γεωργὸς θὰ εὐρίσκῃ νὰ δανείζεται ὠφελίμως, καὶ ἀδιάφορον θὰ τοῦ εἶναι, ἂν τὸ πιστωτικὸν κατᾶστημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ δανείζεται, θὰ ὀνομάζεται τράπεζα γεωργικῆ, ἢ τράπεζα τοῦ λαοῦ, ἢ καὶ ἀπλῶς τράπεζα, ἢ ὅπως ἄλλως οἱ δημιουργοὶ αὐτῆς θὰ θελήσωσι νὰ τὴν ὀνομάσωσι καὶ τὴν διοργανώσωσι.»

Ταῦτα ἔγραφον τότε· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν κατάδηλον γίνεται ὅτι, ὅπως ἐσκεπτόμην, πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν, εἶμαι, δυστυχῶς, ἠναγκασμένος νὰ σκέπτομαι καὶ σήμερον, διότι οὐδεμίαν εὐ-

ρίσκω βελτίωσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν μας κατάστασιν, σχετιζομένην πρὸς τὸ περὶ ἀγροτικῆς πίστεως ζήτημα.

Ἄλλ' ἄρα γε, ἐκ τῶν ἐνόητων, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀρχή τις, τοῦλάχιστον, ὅπως τεθῆ θεμέλιός τις λίθος τῆς γεωργικῆς ἡμῶν πίστεως; Μία τοιαύτη ἀρχὴ ἤθελε φέρεи ἀμέσως μέγαν περιορισμὸν εἰς τὴν τοκογλυφικὴν ληστείαν, τὴν διωργανωμένην, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, κατὰ τῶν ἀπόρων γεωργῶν, τῶν ὁποίων αἱ ἀνάγκαι περιορίζονται εἰς τὴν ἀγορὰν ἐργαλείων καὶ κτηνῶν, σπόρων, φυτῶν καὶ δένδρων, καὶ ἄλλων τοιούτων, καὶ εἰς πληρωμὴν καλλιεργητικῶν ἡμερομισθίων, ἐπὶ τῇ ἐγγυήσει τῆς ἑαυτῶν παραγωγῆς, ὡς οἱ ἐπὶ τῇ ἐγγυήσει ταύτῃ τοκογλύφοι δανεῖζουσι σήμερον. Ἡ ἐγγύησις αὕτη, ἐξασφαλίζουσα τοὺς τοκογλύφους, δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐν πιστωτικὸν κατάστημα, φρονίμως διοικούμενον;

Κεφάλαιον δέκα ἑκατομμυρίων ἡδύνατο, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ν' ἀπαλλάξῃ τὴν γεωργίαν μας ἀπὸ τὴν κυριωτέραν ἀφορμὴν τῆς καχεξίας καὶ τῆς στασιμότητος αὐτῆς.

Περὶ τσοῦτου, ὡς ἐγγιστα, κεφαλαίου ἐγένοντο ἄλλοτε αἱ δέουσαι σκέψεις, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀπὸ 16 δεκεμβρίου 1861 νόμου, ὁ σοφὸς καθηγητὴς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας κ. Σοῦτσος, ἄσμενος, ἐθεώρησε τότε ὡς εὐρεθέντα, τελοσπάντων, τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς συστάσεως γεωργικῆς τραπέζης, εἰς τὰ δύο ἑκατομμύρια, τὰ συμφωνηθέντα ὅπως καταβληθῶσιν ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης. Ἄλλ' ἔκτοτε τὰ πράγματα ταῦτα μετεβλήθησαν ὡς ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων κυβερνητικῶν ἀναγκῶν. Ἀγνοῶ ἴδν σήμερον δυνάμεθα νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς σκέψεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Νομίζω ὅτι ὀφείλω, ἐν τοιαύτῃ ἀμφιβολίᾳ, νὰ σκεφθῶ καὶ κατ' ἄλλον τινα τρόπον.

Αἱ κυβερνήσεις χρεωστοῦσι ν' ἀντεπιστρέψωσι πρὸς τὴν γεωργίαν, χάριν τῆς ἀναπτύξεώς της, μέρος τῶν ἐξ αὐτῆς εἰσπραττομένων. Τοιαύτη πρόνοια ὑπάρχει παρ' ὅλαις ταῖς πεφωτισμέναις κυβερνήσεσι. Ὅσον κυβέρνησις τις προνοεῖ ὑπὲρ

τῆς γεωργικῆς καὶ τῆς λοιπῆς βιομηχανίας, τοσοῦτο περισσό-
τερον αὐξάνει ἢ κοινὴ εὐημερία, ἐπομένως δὲ καὶ οἱ δημόσιοι
πόροι. Πῶποτε δ' ἄλλοτε, ὅσον τώρα, μᾶς ἐπεβάλλετο τὸ κα-
θῆκον τοῦτο, διότι, τῇ ἀληθείᾳ, δὲν ἤξεύρω ἐκ ποίων ἄλλων
πόρων θὰ δυνηθῶμεν νὰ πληρώσωμεν τὰ τοσαῦτα χρέη, τὰ
ὁποῖα ἀνεδέχθημεν, ἕνεκα περιστάσεων ἐθνικῶν, καὶ τῶν ὁ-
ποίων αἱ συνέπειαι εἶναι βαρύτεραι καὶ λίαν ἐνοχλητικαί, πα-
ρατεινόμεναι δὲ, ἔξαντλοῦσι καὶ αὐτὰς τὰς τελευταίας δυνά-
μεις τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος.

Ἄν ἡ ἐθνικὴ γῆ δὲν ἐπληρόνετο, ἀλλὰ ἐδίδετο δωρεάν, ὡς
ἦτο καὶ δίκαιον καὶ συνετὸν, ἡ γεωργία μας σήμερον θὰ ἦτον
εἰς κατάστασιν νὰ ὑποφέρῃ καὶ ἄλλα βάρη, ἀλλὰ τώρα πλέον,
ὡς κατήντησε, δὲν ἀντέχει εἰς ἄλλας ἀφαιμάξεις.

Τελοσπεντων, ὀλίγα ἐκ τῶν ἀπὸ τὴν πώλησιν τῆς ἐθνικῆς
γῆς εἰσπραττομένων δὲν εἶναι δίκαιον νὰ διατεθῶσιν ὑπὲρ τῆς
γεωργίας; Ἀπὸ χρεωλύσια καὶ τόκους προικοκτησιῶν, ἀπὸ
χρέη παρομοίας φύσεως, ἀνανεωθέντα, ἀπὸ δεκαετεῖς πιστώ-
σεις, προικοκτησιῶν ἐπίσης, καὶ ἀπὸ τιμήματα φθαρτῶν κτη-
μάτων, εἰσπράττονται, κατ' ἔτος, κατὰ τοὺς ἡμετέρους προῦ-
πολογισμοὺς, περίπου, 850 χιλιάδες δραχμῶν, κατὰ μέσον
ἔρον, ὑπῆρξαν δὲ καὶ ἔτη, καθ' ἃ εἰσπράχθησαν καὶ πλεονα.
Ἄν λοιπὸν αἱ εἰσπράξεις αὗται διατεθῶσιν ἀποκλειστικῶς
εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐνὸς δανείου δέκα ἑκατομμυρίων πρὸς 8 τοῖς
100, ἰδοὺ τὸ ἀπαιτούμενον κεφάλαιον διὰ τὴν σύστασιν γε-
ωργικῆς τραπέζης, ἱκανῆς, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ν' ἀνακουφίσῃ
τὴν γεωργίαν μας, διὰ τὰς μᾶλλον καταπειγούσας αὐτῆς ἀνάγκας,
καὶ ἀπολυτρωθῶσιν οὕτω οἱ δυστυχεῖς γεωργοὶ μας τῆς
δουλείας τῶν τοκογλόφων. Αὐτὴ εἶναι ἡ μᾶλλον κατεπείγουσα
ἀνάγκη τῆς γεωργίας μας. Εὐσπλαγχνία δὲ μεγαλητέρα δὲν
δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὑπὲρ τῶν γεωργῶν μας, εὐρισκομένων ἐν
μέσφ λύκων, παρὰ νὰ εὐρεθῇ τρόπος σωτηρίας τῶν ἀπὸ
τὸ στόμα αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἐκ τῶν προικοκτησιῶν καὶ

τῶν φθαρτῶν κταμάτων καὶ τῶν δεκαετῶν πιστώσεων δημόσιον εἰσόδημα εἶναι πρόσκαιρον, καὶ μίαν ἡμέραν θὰ παύσῃ, ἔπεται ὅτι, ἂν ἄλλαι περιστάσεις εὐνοϊκώτεραι δὲν μεταβάλλωσιν, ἕως τότε, τοὺς ὄρους τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀγροτικοῦ πιστωτικοῦ καταστήματος, τὸ εἰσόδημα ἐκεῖνο θ' ἀντικατασταθῇ δι' ἄλλου εἰσοδήματος, ὡς, λόγου χάριν, τοῦ τῶν ἀλικῶν, ἀνερχομένου καὶ τούτου εἰς 800 χιλιάδας δραχμῶν καὶ ἐπέκεινα.

Ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι τὰ πρὸς τοὺς γεωργοὺς δάνεια πρέπει νὰ δίδωνται μὲ τὸν ἴδιον τόκον 8 τοῖς 100.

Δὲν ἐννοῶ βεβαίως ἡ κυβέρνησις νὰ μετέλθῃ τὸ ἔργον τοῦ τραπεζίτου, οὐδὲ τὸ θέλω, διότι, εἰς τὰς χεῖρας τῆς κυβερνήσεως, προβλέπω πῶς θὰ καταντήσῃ αὐτὴ ἡ τράπεζα, μολοντί, ἂν ἄλλως εἶχον τὰ ἡμέτερα πράγματα, καὶ τοῦτο ἔπρεπε νὰ πράξῃ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ὡς ἡ γαλλικὴ μετέρχεται τὴν ἐμπορίαν εἰς τὰ εἰσοδήματα τῆς γαλλικῆς ἐν Ἀλγερίᾳ ἀποικίας, ἀγοράζουσα, πρὸς εὐκολίαν καὶ ἐμφύχωσιν τῶν ἀποίκων, πολλὰ τῶν προϊόντων αὐτῶν, καὶ ἡ ρωσικὴ ἐπίσης, λαμβάνουσα τὰ εἰσοδήματα τῶν γεωργῶν τῆς Λουθιανίας, ἀπέναντι τῶν πρὸς αὐτοὺς χορηγουμένων δανείων της. Ἐννοῶ ἄλλοτι, δυνάμενον νὰ ἐξασφαλίσῃ πληρέστατα τὴν διαχείρισιν καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀγροτικοῦ κεφαλαίου, τουτέστιν ἐννοῶ ν' ἀνατεθῇ, διὰ συμβάσεως ἡ ὑπηρεσία αὕτη εἰς τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν, παρέχουσαν πρὸς τὸ κοινὸν ὅλα τὰ πιστὰ, καὶ ἐξησκημένῃ οὖσαν εἰς τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν εὐταξίαν τῆς ἐν γένει τραπεζικῆς ὑπηρεσίας. Δι' ἐξοδα δὲ τῆς διαχείρισεως, ἡ κυβέρνησις νὰ συμφωνήσῃ ποσοστὸν τι ἀνάλογον, τὸ ὁποῖον ν' ἀναδεχθῇ εἰς βίρος της. Τοιοιουτρόπως, ἡ ὑπηρεσία αὕτη θὰ ἐνεργεῖται διὰ τῶν ὑποκαταστημάτων τῆς Τραπεζῆς, καὶ αἱ δαπάναι αὐτῆς θὰ ᾔναι μετριώταται, θὰ καλύπτονται δὲ ἐκ τοῦ συμφωνηθησομένου ποσοστοῦ. Τοιοιουτρόπως, ἐπίσης, καὶ αὐτὸ τὸ δάνειον, πρὸς πραγματοποιήσιν τοῦ κεφαλαίου,

δύναται νὰ διαπραγματευθῆ διὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς· νομίζω δὲ τὸ πρᾶγμα εὐκατόρθωτον, ἅμα, δυνάμει νόμου, ἐξασφαλισθῆ τὸ ποσὸν τῶν τόκων τοῦ δανείου, διὰ εἰσόδηματος ἀσφαλοῦς καὶ βεβαίου, ὡς εἶναι τὸ εἰσόδημα τῶν προικοκτησιῶν, τῶν φθαρτῶν κτημάτων, ἢ τῶν ἀλικῶν, κτλ.

Ὅταν θέλωμεν νὰ πείσωμεν τὸν γεωργὸν ν' ἀλλάξῃ ἐργαλεῖα καὶ κτήνη, καὶ νὰ παραδεχθῆ νέας καλλιεργητικὰς μεθόδους, πρέπει νὰ τοῦ εὐκολώσωμεν καὶ τὴν εὔρεσιν τῶν χρηματικῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ δύναται νὰ ἀγοράζῃ καὶ τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ κτήνη καὶ τοὺς σπόρους καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο θὰ τοῦ χρεισθῆ εἰς τὸ νέον στάδιόν του. Ἄλλως τε, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ θέλωμεν νὰ τὸν πείσωμεν νὰ παραδεχθῆ καλλιέργειαν πολυτελεστέραν, ἀφ' ἑτέρου ὅμως νὰ τὸν ἀφίνωμεν εἰς τοῦ τοκογλύφου τὴν φοβερὰν θηριωδίαν, εἶναι δύο πράγματα ἀσυμβίβαστα, καὶ ὅλαι αἱ λοιπαὶ προσπάθειαι θὰ ναυαγήσωσιν ἀπέναντι τῆς ἀνεχρείας του.

Κατορθωθέντος, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, τοῦ πυρῆνος τῆς ἀγροτικῆς πίστεως, ἡ αὐξήσις τοῦ κεφαλαίου δὲν θὰ ᾔηται, μετὰ ταῦτα, δύσκολος, ἅμα μάλιστα ἐκ τῆς πράξεως ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ τοιαύτη τοποθέτησις κεφαλαίων ἀποβαίνει ὠφέλιμος, νέοι δὲ οἰκονομικοὶ συνδυασμοὶ δύνανται νὰ δώσωσι μορφὴν καταλληλοτέραν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν.

Τὸ δημόσιον διαθέτον, λόγῳ ἐγγυήσεως, τὸ ἀνωτέρω εἰσόδημά του, πρὸς εὔρεσιν τοῦ κεφαλαίου τῶν δέκα ἑκατομμυρίων δραχμῶν, δὲν θὰ τρέξῃ οὐδένα κίνδυνον ζημίας ἐπαισθητῆς. Ἄν, κατ' ἔτος, ἐνασχολῆται εἰς δάνεια ὀλόκληρον τὸ κεφάλαιον, θὰ ἀπολαμβάνῃ ἐκ τῶν τόκων ὅ,τι θὰ δίδῃ καὶ θὰ ζημιουῖται μόνον τὸ διὰ τὴν διαχείρησιν ποσοστὸν. Ἦμπορεῖ δὲ νὰ ζημιωθῆ καὶ μέρος τι ἐκ τῶν τόκων, δι' ὅσα τυχὸν χρήματα θὰ μένωσιν ἀργά· ἀλλ' εἰς τοιαύτην χρηματικὴν δίψαν ὀλοκλήρου τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ, ἀδύνατον, ὑποθέτω, νὰ μένωσιν ἀργὰ χρήματα ἐκ τοσοῦτο μικροῦ κεφα-

λαίου. Ἄλλ' ἔστω ὅτι δύναται νὰ προκύψῃ ζημία τις 100, ἢ 200, ἢ καὶ 300 χιλιάδων δραχμῶν —πρᾶγμα ἀδύνατον—, ποίαν σημασίαν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ζημία τοσοῦτο μηδαμινὴ ἀπέναντι κοινῆς ὠφελείας τοσοῦτο μεγάλης!

Εἰς ἄλλας χώρας, ἔχομεν παραδείγματα τὰ ὅποια εἶναι ἄξια μιμήσεως. Προκειμένου πορὶ συστάσεως γεωργικῶν πιστωτικῶν καταστημάτων, καὶ περὶ ἐνισχύσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως, πρῶτοι καταβαλόντες τὰ θεμέλια τῶν κοινωφελῶν αὐτῶν ἔργων ὑπῆρξαν οἱ εὐποροὶ καὶ οἱ πλούσιοι. Εἷς τινὰς δὲ τῶν χωρῶν, αἵτινος ἔλαβον τὴν εὐτυχίαν νὰ ἔχῃσι πολίτας τοιοῦτους, ὑπῆρξάν τινες, οἱ ὅποιοι, διὰ νὰ δοθῇ ὄθησις εἰς τὴν γεωργικὴν ἀνάπτυξιν, προσέφεραν ἀτόκως, ἢ ἐπὶ ἐλαχίστῳ τόκῳ, μέρος τῆς χρηματικῆς των καταστάσεως, οὐδεὶς δὲ ποτε ἠρνήθη τὴν ἑαυτοῦ κατάθεσιν, ὅταν ἀπελάμβανε τόκον τινα, ἔστω καὶ μετριώτατον. Τῆς γενναιοδωροῦ καὶ φιλοκοινωνικῆς ταύτης διαθέσεως ἔργα εἶναι πλεῖστα ὅσαι μεγάλαι γεωργικαὶ καὶ ἄλλαι ἐπιχειρήσεις ἐν Ἀμερικῇ, ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἐν Ἰταλίᾳ. Ἄλλὰ, κακῇ μοίρᾳ, οἱ εὐκκτάστατοι τῶν ἡμετέρων συμπολιτῶν δὲν εἶναι φίλοι τῆς γεωργίας, καὶ αὐτοὶ οἱ τοσοῦτο γενναιοδωροὶ ὁμογενεῖς, ὑπὲρ παντὸς ἄλλου ἐπρονόησαν, οὐχὶ δὲ ποτε ὑπὲρ τῆς γεωργίας. Μόνος ὁ αἰοίδιμος Στουρνάρης κάμνει ἐξαιρέσιν, διότι ἤξευρε καὶ ἠσθάνετο, ὡς ὁ ἴδιος ἐκφράζεται διὰ τῆς διαθήκης του, ὅτι ἡ γεωργία εἶναι ἡ πρώτη βᾶσις τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας τοῦ ἔθνους.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Περὶ φορολογίας φιλανθρώπου καὶ περὶ μέσων
συγκοινωνίας.

Φορολογία. — Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἕκαστος νοεῖ ὅτι, τὴν ἔγγειον ἡμῶν φορολογίαν τὴν θεωρῶ καὶ τώρα, λείψανον βαρβαρότητας, κληρονομίαν μωαμεθανικὴν, ἢ ἰουδαϊκὴν, ἢ βυβυζαντινὴν — τὴν περὶ τούτου ἔρευναν ἀφίνω εἰς τοὺς ἱστοριογράφους —, τέλοςπάντων τυραννίαν νομιμοποιημένην ὑπὸ νόμων χριστιανικῶν, ἐμπόριον αἰσχρὸν μεταξὺ κυβερνήσεως καὶ ληστῶν, ἀρπαγὴν, ἐν ἐνὶ λόγῳ, καὶ ὄχι φορολογίαν, καὶ ἀρπαγὴν συγοδευομένην μετὰ βασάνων καὶ δουλικῆς διαφθορᾶς.

Ἵπὸ τοιαύτην τυραννικὴν καὶ κακοήθη φορολογίαν, οὐδεμία βιομηχανία δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἢ ἐλευθεριωτέρα ὄλων τῶν τεχνῶν καὶ ὄλων τῶν ἐπιστημῶν, ἢ γεωργία.

Πολιτεία, λεγομένη ἐλευθέρα καὶ κοινοβουλευτικὴ, καὶ φορολογία ὀθωμανικὴ, εἶναι δύο πράγματα τὰ ὁποῖα, παραδόξως πως, μόνοι ἡμεῖς κατωρθώσαμεν νὰ τὰ συμβιβάσωμεν, ὡς ἂν ἦναι ποτε δυνατόν νὰ συμβιβασθῇ ἢ ἐλευθερία μετὰ τῆς τυραννίας, ἐκτὸς ἂν ὑπολάβωμεν καὶ τὴν τουρκικὴν πολιτείαν ἐλευθέραν, διότι ἐνομοθέτησε ψευδὲς κοινοβούλιον, καὶ, μ' ὄλους τοὺς κερκασίους, τοὺς βασιβουζούκους καὶ τοὺς ζεϊβέκους αὐτῆς, καυχᾶται ὅτι ἔχει δημόσιον δίκαιον, ἢ δὲ φιλάνθρωπος Εὐρώπῃ κάμνει ὅτι τὸ πιστεύει !

Βάσις συντηρήσεως τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν εἶναι ἡ ψῆφος τοῦ πολίτου, ἀλλὰ τὸ σύστημα τῆς ἐγγείου ἡμῶν φορολογίας δημιουργεῖ δούλους, καὶ ὄχι πολίτας ἐλευθέρους. Καὶ ὅμως οἱ διὰ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ ἐκλεγόμενοι ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ ἀνέχονται ἀκόμη τὴν βάρβαρον φορολογίαν !

Καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος τις λόγος, μόνον, διὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον λόγον, ἔπρεπε, πρὸ πολλοῦ, νὰ λείψῃ τὸ ἐπάρατον αὐτὸ φορολογικὸν σύστημα.

Καὶ δὲν εἶναι τὸ ποσὸν τοῦ φόρου τὸ ὁποῖον καθιστᾷ τὴν φορολογίαν αὐτὴν τυραννικὴν, διότι τὸ ποσὸν δύναται ν' αὐξομοιωθῆ, κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πολιτείας, ἢ τῆς γεωργίας. Τὸ δέκατον δύναται νὰ γίνῃ ὄγδοον ἢ καὶ ἕβδομον, ὡς ἐγένετο ἄλλοτε, καὶ ὅμως ἡ φορολογία, καὶ τότε, καὶ πάντοτε, ἐξήκολούθησε νὰ ᾔναι τυραννικὴ καὶ ἀπάνθρωπος. Ἡ φύσις αὐτῆς εἶναι τοιαύτη ὥστε δὲν δύναται ἄλλως νὰ ἐφαρμοσθῆ, παρ' ὅπως ἐφαρμόζεται, καὶ ἡ τυραννία της ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἐφαρμογὴν της, διότι, ὅσοιδήποτε καὶ ἂν ᾔναι ὁ φόρος, πρέπει νὰ ληφθῆ ἐκ τῆς ἀκαθάριστου προσόδου. Ἐν τῷ κόσμῳ, ἀπάνθρωπία μεγαλητέρα παρὰ νὰ φορολογῆται ἡ ἐργασία καὶ τὸ καλλιεργητικὸν κεφάλαιον, καὶ νὰ ἐκδιώκωνται οὕτω ἐκ τοῦ τόπου, καὶ νὰ προγράφωνται, ἀμφοτέρω τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδεμίαν βιομηχανίαν δύναται νὰ εὐημερήσῃ! Ἐπὶ τὸ κράτος φορολογίας τοιαύτης, οὔτε ἔχνοσ ἀναλογικῆς ἰσότητος δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἀφοῦ ἀδιακρίτως καὶ ἐξίσου φορολογοῦνται αἱ ἐνιαύσιοι πρόσοδοι, ὑποκείμενοι εἰς ἀπείρους μεταβολὰς, εἴτε ὡς ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐδάφους, εἴτε ὡς ἐκ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἀνωμαλιῶν, εἴτε ὡς ἐκ τῆς μεγαλητέρας ἢ μικροτέρας φιλοπονίας τοῦ καλλιεργητοῦ, εἴτε ὡς ἐκ τῆς μεζζονος ἢ ἐλάσσονος καλλιεργητικῆς δαπάνης, ὥστε οἱ φορολογούμενοι, ὀφείλοντες νὰ συνεισφέρουσιν εἰς τὰ δημόσια βάρη, ἀναλόγως τῆς περιουσίας των, δὲν ἀπολαμβάνουσι τῆς ἀναλογικῆς ταύτης δικαιοσύνης, καθιερωμένης οὕτης ὑπὸ τοῦ θεμελιώδους νόμου. Ἡ βεβαίωσις λοιπὸν τῶν φόρων, συμπεριλαμβάνουσα ἅπασαν τὴν ἀκαθάριστον πρόσοδον, καὶ ἡ εἴσπραξις, δίδουσα χώραν εἰς μυρίας καταθλίψεις, ἐνεργούμεναι ἀμφοτέρω αἱ πράξεις αὐταὶ ὑπὸ τῶν ἀσυνειδήτων ἐνοικιαστῶν, ἀποτελοῦσιν ἱστορίαν

ὄδυνηράν πανουργιῶν, καταδιωγμῶν, πιέσεων, ἀρπαγῶν, πλαστογραφιῶν, ἡμεραργιῶν, καὶ ἄλλων πολλῶν τεχνασμάτων καὶ δεινοπαθημάτων, ἀναρμόστων σήμερον εἰς κράτη χριστιανικά, ὅπου ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ βασιλεύωσι. Καὶ ἀρκεῖ νὰ εἶπω ὅτι ἡ βεβαίωσις καὶ ἡ εἰσπραξις τῶν ἐγγείων φόρων, ἀποτελέσματα τῆς ἰδιοτελείας τῶν φορολόγων, προσαυξάνουσιν ὑπὲρ αὐτῶν τὴν φορολογίαν κατὰ 20 καὶ 25 τοῖς 100, πρὸς ζημίαν τῶν φορολογουμένων ὥστε ὁ φόρος δὲν εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ νόμου ὀριζόμενος, ἀλλ' ὁ κατόπιν ὄλων τῶν εἰρημένων ἐγκλημάτων καὶ φαυλοτήτων βεβαιούμενος καὶ εἰσπραττόμενος.

Τοιουτοτρόπως, εἰς τὰ κέντρα τῆς ἀγροτικῆς ἐργασίας, ἐγκαθιδρύνονται, κατ' ἔτος, κακοηθέστατα πανδιδακτήρια πάσης πανουργίας, καὶ πάσης ἀδικίας, καὶ πάσης ἐξαχρειώσεως. Ἐκ τῆς δημοσίας δὲ ἐξασκήσεως τῶν μεγάλων τούτων ἀρετῶν, ἡ δημοσία ἠθικὴ κατενοθεύθη, καὶ ὁ λαὸς, μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὰς ἀδικίας, μεταχειρίζεται καὶ αὐτὸς τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπάτην, τὰ μόνα μέσα ὑπερασπίσεως, τὰ ὅποια μένουσιν εἰς τὸν δοῦλον ἀπέναντι τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ δεσπότη τοῦ αὐτοῦ. Μνησικακῶν δὲ καὶ ἀγανακτῶν κατὰ τῆς τοιαύτης καταστάσεως, καθιερωμένης ἐν ὀνόματι τῆς ψευδοῦς κυριαρχίας του, δὲν νομίζει τὸν φόρον ὡς ὀφειλὴν ἱερὰν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀνάγκης τῆς τάξεως, ἀλλ' ὡς βίαιον ἔρανον, ὡς ἀρπαγὴν τοῦ ἄρτου ἀπὸ τοῦ στόματος ἑαυτοῦ καὶ τῶν τέκνων του. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λαὸς ἀποδίδει τὰ πάντα εἰς τὴν κυβέρνησίν του, οἱ φορολογούμενοι γενικῶς δὲν αἰσθάνονται ἀγάπην πρὸς αὐτήν, καὶ ἀγὼν διηνεκῆς ὑφίσταται μεταξὺ λαοῦ καὶ κυβερνήσεως τίς ἐξ αὐτῶν νὰ προλάβῃ νὰ κάμῃ τὸν ἄλλον νὰ ἀποκαρτερήσῃ. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀπανθρώπων νόμων, καὶ μόνος ὁ μὴ μελετήσας τὰς διαθέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἢ ὁ προαιρού-

μενος, κατὰ τὴν κακὴν μας συνήθειαν, νὰ τὰς κρύπτῃ, ἡμπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῇ τὰ ἐναντία τῶν ὅσα ἀνωτέρω ἐξέθεσα.

Ἄλλὰ, μὴ ἐπανειλημμένως δὲν ὠμολογήθησαν αὐτὰ τὰ φοβερὰ ἀπετελέσματα τῆς ἐγγείου ἡμῶν φορολογίας ὑπὸ ὑπουργῶν, καὶ προφορικῶς καὶ ἐγγράφως, ἐνώπιον τοῦ κοινοβουλίου! Μὴ δὲν εὐρέθησαν καὶ βουλευταὶ, καὶ γερουσιασταὶ ἄλλοτε, νὰ ἐκτραγωδήσωσι τὴν ὀδυνηρὰν κατάστασιν τῶν φορολογουμένων! Ὑπουργικαὶ τινες ἐκθέσεις, μάλιστα, εἶναι ἀληθῆ μαρτυρολόγια τῶν ἡμετέρων γεωργῶν, αὐτόχρημα συναξάρια, εἰς οἶκτον κινουῦντα τὸν ἀναγνώστη ὑπὲρ αὐτῶν. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀναγκάζεται, κατ' ἔτος, νὰ προσθέτῃ νέας ἀπειλητικὰς διατάξεις καὶ νέας αὐστηροτέρας ποινάς, ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ ὅτι τοιοῦτοτρόπως θὰ μετριασθῶσι τὰ κακὰ, ἀλλ' αἱ κακαὶ ἐξεις δὲν θὰ παύσωσι, οὔτε θὰ μετριασθῶσιν, ἂν δὲν σταλῇ εἰς κόρακας ἡ φορολογία, ἣτις περισσότερον ὑπηρετεῖ τὴν φαυλότητα τοῦ φορολόγου καὶ τοῦ φορολογουμένου παρὰ τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους.

Δὲν θὰ παύσω, ἐνόσω ζῶ, νὰ καταφέρωμαι κατὰ τοῦ ὑπάρχοντος ἐγγείου φορολογικοῦ συστήματος, ἔχων, μάλιστα, πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι, ὅπου τὸ σύστημα τῆς ἀποδεκατώσεως ἐπεκράτησεν, ἐκεῖ ἡ γεωργία ἀπεμαράνθη. Τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι ἀνεπίδεκτον βελτιώσεως, διότι ἡ βᾶσις του εἶναι βάρβαρος, εἶναι ἀδικιωτάτη.

Μεγίστην ὅμως ὀφείλουσιν εὐγνωμοσύνην οἱ φορολογούμενοι πρὸς τὸν ὑπουργὸν τοῦ ἐφετεινοῦ φορολογικοῦ νόμου ὅστις ἐγνώρισεν ὅτι τὰ μεγάλα ἐλαττώματα τῆς ἐγγείου ἡμῶν φορολογίας ἔγκεινται, οὐχὶ εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς, ἀλλ' εἰς τὴν βεβαίωσιν καὶ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων, διεσκεύασε δὲ οὕτως τὸν νόμον, ὥστε ἐνθαρρύνωμαι νὰ ἐλπίσω ὅτι τινὲς τῶν γνωστῶν καταθλίψεων θὰ περισταλῶσιν, ἂν δοθῇ μάλιστα ἡ δέουσα κυβερνητικὴ προστασία πρὸς τοὺς φορολογουμένους, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου. Παρήγοροι βεβαίως θὰ ᾖναι αἱ

ἐπενεχθεῖσαι μεταβολαί, ἐνόσω δὲν ἀποφασίζομεν νὰ μεταβάλωμεν φορολογικὸν σύστημα, διότι, ὅπως δῆποτε, δι' αὐτῶν δίδεται ἀνακούφισις τις εἰς τὸν γεωργόν, καὶ θάρρος τὸ ὁποῖον, πρὸ πολλοῦ, ἀπώλεσε. Τὰ ἀποτελέσματα θὰ μᾶς βεβαιώσωσι περὶ τούτου, ὡς ἤδη μᾶς ἐβεβαίωσαν τὰ εὐάρεστα ἀποτελέσματα τοῦ περὶ ποιμνιακοῦ φόρου νόμου τοῦ αὐτοῦ ὑπουργοῦ, ὅτι καλῶς καὶ περὶ τούτου ἐσκέφθη. Ἄλλ' ἡ πεποιθήσις μου μένει πάντοτε ἀκράδαντος ὅτι ἡ γεωργία, ὑπὸ τοιοῦτον φορολογικὸν σύστημα, δὲν δύναται νὰ εὐημερήσῃ. Καὶ δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι εἰς οὐδὲν τῶν νεωτέρων φορολογικῶν συστημάτων τῆς Εὐρώπης ὑπάρχει ἡ ἀναλογικὴ ἰσότης, τὴν ὁποίαν τὸ δημοσίον δίκαιον πάσης ἐλευθέρως πολιτείας ἀπαιτεῖ καὶ ὑπόσχεται, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον εἰς τὸ τοσοῦτον θαυμασθὲν, ἄλλοτε, διανεμητικὸν σύστημα τῆς Γαλλίας, καὶ μάλιστα, ἂν παρ' ἡμῖν ἐφηρμοζέτο, ὑφ' οἷασδῆποτε αὐθαδῶς ἐπινοηθείσης τροπολογίας, ὡς περὶ τούτου ἐξηγήθην, πρὸ τινων ἐτῶν, ἀνωνύμως καὶ πάλιν, πολλὰ γράψας καὶ πολλὰ δημοσιεύσας. Ἀποφεύγω δὲ νὰ τὰ ἐπαναλάβω καὶ ἐνταῦθα, ὡς δυνάμενα νὰ ἐξογκώσωσιν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν διατριβὴν ταύτην. Θέλω ὅμως φέροι, προσεχῶς, τὸ συμπέρασμα ὅλων τῶν τότε καὶ μετὰ ταῦτα σκέψεών μου, καὶ θέλω προτείνειν τὸ κατάλληλον, κατὰ τὴν γνώμην μου, σύστημα ἐγγείου φορολογίας διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ἐνῶ ἀναγνωρίζω τὴν ἀλήθειαν ὅτι εἶναι δυσεπίτευκτος ἡ ἀναλογικὴ ἰσότης, καὶ ὅτι αὕτη, ἄχρι τοῦδε, δὲν κατρωθῶθη εἰς οὐδὲν τῶν μᾶλλον εὐνομιουμένων ἔθνων, ἀφ' ἐτέρου ὅμως δὲν δύναμαι νὰ μὴν ἐπιμεινῶ ὅτι οὐδὲν τῶν εὐρωπαϊκῶν φορολογικῶν συστημάτων ἔχει τὴν κακοήθειαν νὰ διαφθείρῃ τὸν λαόν, ὡς τὸ ἰδικόν μας, οὐδὲν φορολογεῖ τὸ καλλιεργητικὸν κεφάλαιον καὶ τὴν ἐργασίαν, δὲν ἀναγκάζει τοὺς φορολογουμένους νὰ γίνωνται δόλιοι καὶ ἀπατεῶνες, οὐδὲ καθιστᾷ πένητας τοὺς ἐργάτας τῆς γῆς, οὐδὲ, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἐγκαθιστᾷ μυριάδας τυράννων κατὰ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ, οὐδὲ,

τελοςπάντων, φέρει τοὺς χαρακτῆρας τῆς τουρκικῆς φορολογίας. Ὡς ἂν ἡ κατάρα τοῦ Θεοῦ, οὕτω ἐπικρέμαται ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος τὸ ἀδικώτατον καὶ αἰσχρότατον φορολογικὸν σύστημα Μωάμεθ τοῦ δευτέρου, ἔστω καὶ ἂν ἦτο σύστημα βυζαντινὸν, καὶ δὲν ἀφίνει τὸν δυστυχῆ τοῦτον τόπον ν' ἀναπνεύσῃ ἐκ τῆς ἀσφυξίας. Εἶναι ἀγχόνη, ἐντὸς τοῦ βρόχου τῆς ὁποίας ἀποπνίγεται ὅλη ἡ γεωργικὴ ζωὴ καὶ ὅλη ἡ φιλοπονία λαοῦ, ἀξίου καλητέρας τύχης!

Ὡ! καταργήσατε, διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ, φορολογικὸν σύστημα, ἀνακαλοῦν εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ἑλληνος γεωργοῦ τὰς δουλικὰς ἡμέρας, καὶ ἀπαλλάξατέ τον τῆς ταπεινώσεως τοῦ νὰ βλέπῃ εἰσέτι ἐπάνω του τὸν σπαχὴν τῆς Τουρκίας!

Ὅταν οἱ ἄγγλοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἐπτάνησον, εὔρον τὸ σύστημα τῆς ἀποδεκατώσεως εἰς ἐνέργειαν, ἀλλ' ἀμέσως τὸ κατήργησαν.

Ὅταν οἱ γάλλοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀλγερίαν, εὔρον ἐπίσης τὸ ἴδιον σύστημα εἰς πλήρη ἐνέργειαν, ἀλλ' ἀμέσως καὶ αὐτοὶ τὸ κατήργησαν, καὶ ἀντικατέστησαν αὐτὸ διὰ τῶν τετιμημένων φόρων, ἤγουν διὰ τῆς φορολογίας κατὰ ἑκατόαρον τῆς καλλιεργουμένης ἐκτάσεως.

Καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς ἀποδεκατώσεως ἐν Ὀλλανδία, ἕνεκα διαφορῶν λόγων, τινὰ τῶν κτημάτων ἔμειναν ὑποτεταγμένα εἰς τὴν αὐτὴν φορολογίαν. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν κτημάτων τούτων καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀποδεκατώσεως ἀπαλλαγέντων εἶναι φοβερά. Τὰ πρῶτα καλλιεργοῦνται κατὰ τὸν πανάρχαιον τρόπον, καὶ φαίνονται οἶονεὶ ἀκαλλιέργητα, ἀπέναντι τῆς ἐξαιρέτου καλλιεργείας τῶν δευτέρων. Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι οἱ καλλιεργηταὶ τῶν πρώτων δυστυχοῦσιν, οἱ δὲ τῶν δευτέρων εὐημεροῦσι, καὶ δύνανται νὰ ἐφαρμόζωσι τρόπους καὶ μεθόδους καλλιεργείας, δι' ὧν βελτιοῦται τὸ ἔδαφος καὶ ἡ παραγωγὴ ἀποβαίνει πλουσιωτάτη.

Ἄλλὰ ποῖον θὰ ἦτο διὰ τὴν Ἑλλάδα τὸ καταλληλότερον

φορολογικὸν σύστημα ; Εἰς λαοὺς ἀμαθεῖς, εἰς λαοὺς νηπιάζον-
τας, εἰς λαοὺς πτωχοὺς, οἱ νόμοι πρέπει νὰ ᾔναι ἀπλούστα-
τοι, καὶ μάλιστα οἱ φορολογικοὶ, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν δὲ αὐτῶν,
ἰδίως, ἤτοι εἰς τὴν βεβαίωσιν καὶ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων, νὰ
μὴν ἐξαρτᾶται τίποτε ἐκ τῶν ἀνυπάρκτων γνώσεων, ἢ τῆς
στρεβλῆς πείρας, ἢ τῆς κακῆς θελήσεως, μεσολαβούντων προ-
σώπων μεταξὺ νόμου καὶ φορολογουμένου. Ἡ ἔγγειος λοιπὸν
φορολογία πρέπει νὰ ᾔναι τοιαύτη ὥστε ὁ γεωργὸς νὰ τὴν ἐν-
νοῇ ἀμέσως, καὶ ὠρισμένως νὰ ἤξεύρῃ τί πρέπει νὰ δώσῃ εἰς
τὸ κράτος, χωρὶς νὰ ὑπόκειται εἰς διαδικασίας πολυπλόκους,
εἰς καταμετρήσεις καὶ ἀριθμήσεις, εἰς ὑπολογισμοὺς καὶ δια-
τιμήσεις, εἰς βεβαιώσεις διπλοτύπων καὶ εἰς ἄλλας διατυπώ-
σεις, ὑποθαλπούσας τὴν πονηρίαν καὶ τὸν δόλον, καὶ ἀπασχο-
λοῦσας τὸν φορολογούμενον ἀπὸ τὰ κύρια ἔργα του, ἕνεκα τῶν
ἀδιαλείπτως ἀναφυσόμενων διενέξεων καὶ ἐρίδων, μεταξὺ αὐ-
τοῦ καὶ τοῦ φορολόγου. Τὰ αἴτια ταῦτα ἤθελον, κατὰ μεί-
ζονα λόγον, καταστήσει ἀνεφάρμοστον, παρ' ἡμῖν, τὸ λεγόμε-
νον διανεμητικὸν σύστημα, ἡ ἐφαρμογὴ του δὲ, ἂν ἦτο κατορ-
θωτῆ, ἤθελε διεγείρει τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν, διὰ τὰς ἀπεί-
ρους καὶ φοβερὰς ἀδικίας αἰτινες θὰ ἐλάβανον χώραν. Ἡ
διανομὴ τῶν φόρων ἀπαιτεῖ βᾶσιν ἀκριβοῦσιν καὶ στα-
θεράν, ἀλλὰ τὴν βᾶσιν ταύτην οὐδ' αὐτοὶ οἱ πεφωτισμένοι
τῶν εὐρωπαϊῶν ἠδυνήθησαν ἕως τῶρα νὰ τὴν εὐρωσι. Ἀφίνω
κατὰ μέρος πλείστας ὄσας ἄλλας δυσκολίας, προερχομένας ἐκ
τῆς ἄκρας μας ἀμαθείας, καὶ σταματῶ ἀπέναντι τῆς ἐλλεί-
ψεως πάσης προσωπικῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ ἀπέναντι τῆς δε-
σποζούσης ἡμᾶς φατριαστικῆς ἀσυνειδησίας, αἰτίων δυναμένων
νὰ νοθεύσωσιν, εἰς αὐτὴν τὴν γένεσίν των, ἅπαντα τὰ στοι-
χεῖα τῆς ἴσης διανομῆς τῶν φόρων, ὡς λόγου χάριν, τὴν κα-
τάταξιν τῶν καλλιεργειῶν, τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ὅρου τῆς
καθαρᾶς προσόδου καὶ τὴν ἀναγωγὴν τῶν διαφόρων κτημάτων
εἰς τάξεις, ἐργασίας ἀπαραιτήτους εἰς τὸ διανεμητικὸν σύστη-

μα. Ἀφ' ἑτέρου δὲ, τίς, παρ' ἡμῖν, δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν παραγωγικὴν δύναμιν τῆς γῆς, ἢ τὴν παραγωγικὴν δύναμιν τῶν διαφόρων τάξεων ἐκάστου εἴδους καλλιιεργείας, ἢ τοι τὴν πραγματικὴν παραγωγὴν, ἀφοῦ ἡ λύσις τῶν ζητημάτων τούτων ἀπαντεῖ γεωλογικὰς καὶ ἄλλας, διαφορῶς γνώσεις, τὰς ὁποίας καὶ οἱ σοφώτεροι, μεταξύ ἡμῶν δὲν ἔχουσι! Ἄς παραιτηθῶμεν λοιπὸν τῆς χιμαίρας αὐτῆς, καὶ ἄς συλλογισθῶμεν ποῖον δύναται ν' ἀποβῆ, εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ἡμῶν κατάστασιν, δικαιοτέρον φορολογικὸν σύστημα, διότι τὸ τοιοῦτον σύστημα, διὰ τὸν ἑλληνικὸν λαόν, θὰ ἦναι τὸ σοφώτερον πάντων τῶν φορολογικῶν συστημάτων.

Προτιμῶ λοιπὸν, διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους, τὸ σύστημα τῶν διατετιμημένων, ἢ πεποσωμένων, φόρων, ὡς τὸ καταλληλότερον εἰς τὴν κατάστασίν μας, ὡς τὸ δυνάμενον νὰ ἐφαρμοσθῆ καὶ νὰ ἐκλείψῃ, ἄνευ οἰκονομικῶν κλονισμῶν, ὅταν εὑρεθῆ καταλληλότερον. Ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἤμπορεῖ ν' ἀνακουφισθῆ, ἐπὶ τινα ἔτη, καὶ ν' ἀνακύψῃ, ἀπελευθερούμενος τῆς δουλείας τῆς τυρανικῆς φορολογίας. Ὑπειδὴ δὲ ἡ καλητέρα φορολογία εἶναι ἐκεῖνη ἣτις εὐχαριστεῖ καὶ καθιστᾷ φιλοπονώτερον τὸν φορολογούμενον, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ τοιαύτη μεταβολὴ θὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν γεωργικὸν πληθυσμὸν, καὶ θὰ τὸν ὑποδοθῆσῃ εἰς τὸ στάδιον τῶν γεωργικῶν βελτιώσεων, διότι θὰ παύσῃ τὸ πένθος τὸ ὁποῖον ἐνσκήπτει εἰς τὴν καλύβην τοῦ γεωργοῦ, ὅταν ἀκούῃ ὅτι πλησιάζει εἰς αὐτὴν ὁ ἄγριος καὶ ἀδηφάγος ἐνοικιαστής!

Ὅθεν, ὡς ἀρχὴν καὶ βᾶσιν τῆς νέας ταύτης φορολογίας, συνιστῶ τὸν προσδιορισμὸν ποσοῦ τινος χρηματικοῦ, κατὰ στρέμμα, ὡς ἐν Ἀλγερία ὑπάρχει, κατὰ ἑκατόβαρον, οὐχὶ ὅμως κατόπιν δηλώσεως, ἀλλὰ καταμετρήσεως. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος τούτου, δὲν ἔχει ἀνάγκην ἄλλων ὀργάνων παρὰ πρακτικῶν καταμετρητῶν, καὶ ὄχι δι' ὅλην τὴν φορολογουμένην ἔκτασιν, διότι αἱ προικοκτησίαι, παλαιαὶ καὶ νέαι, αἱ ἐπὶ

δεκαετεί πιστώσει, ἢ φαλαγγιτικοῖς ἢ κριτικοῖς γραμματίοις παραχωρηθεῖσαι γαῖαι δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην νέας καταμετρήσεως, τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν οὔσης γνωστῆς ἐκ τῶν παραχωρητηρίων. Πρακτικούς δὲ γεωμέτρας δυνάμεθα εὐκολώτατα νὰ δημιουργήσωμεν, καθ' ὃν τρόπον, ἄλλοτε, ἡ Γαλλία, ἐντὸς ἑξαμηνίας, ἐδημιούργησε χιλιάδας τοιούτων. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀπλούστατον.

Ἐπειδὴ ἔχομεν εἰσέτι γαῖας ἐθνικὰς, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν καλλιεργοῦνται ἐπὶ ἀποδώσει ἐπικαρπίας, καὶ ὁ φόρος τῆς ἐπικαρπίας δέον νὰ ὀρισθῇ εἰς χρήματα. Τοῦτ' αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς τὴν Ἀλγερίαν, ὅπου ἡ ἐπικαρπία, ἐπὶ ὠρισμένῳ τινι χρόνῳ πληρόνεται, ἀντὶ τοῦ τιμήματος τῆς παραχωρουμένης εἰς τοὺς ἀποίκους γῆς. Τὸ δικαίωμα δὲ τῆς ἐπικαρπίας δὲν ὑπερβαίνει τὰ τρία φράγκα κατὰ ἑκατόαρον (δέκα στρέμματα), ἧτοι τριάκοντα ἑκατοστὰ τοῦ φράγκου κατὰ στρέμμα. Ὁ ἔγγειος δὲ φόρος ὑπόκειται εἰς αὐξομοιώσεις, ἀλλ' εἶναι πάντοτε κατώτερος τοῦ τῆς ἐπικαρπίας δικαιώματος (Νόμος τῆς 1 ὀκτωβρίου 1854). Οὕτω συνοικίζονται οἱ τόποι, οἱ ἔρημοι κατοίκων, καὶ οὕτω εὐημέρησεν οἱ λαοὶ οἵτινες σήμερον μᾶς κινοῦν συνάμα τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν φθόνον.

Τὸ παράδειγμα τῆς Ἀλγερίας εἶναι μέγα καὶ διδακτικώτατον. Ὑπὸ τοιοῦτον σύστημα φορολογίας διατελοῦσα ἡ γεωργία τῆς, παντοιοτρόπως δὲ ἐμψυχουμένη ὑπὸ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἡμέρα τῆ ἡμέρα προάγεται εἰς τὴν τελειοποίησίν τῆς, καὶ, σήμερον, ἴμπορεῖ τις νὰ εἴπῃ ἀδιστάκτως ὅτι αἱ καλλιεργητικαὶ μέθοδοι τῆς Ἀλγερίας, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑπογραμμὸς καὶ παράδειγμα τῆς καλλιεργείας ὅλων τῶν μεσημβρινῶν τόπων.

Δὲν εἶναι ἔργον ἰδικόν μου νὰ συντάξω ἐνταῦθα νομοσχέδιον περὶ τοῦ προτεινομένου φορολογικοῦ συστήματος, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἄλλοι ἄλλοτε ἔκαμαν λόγον. Προσθέτω μάλιστα ὅτι, ἀν καὶ ἡ διατετιμημένη φορολογία ἦναι ἡ ἀπλου-

στέρα τῶν φορολογιῶν, τὸ περὶ αὐτῆς νομοθέτημα, εἰς τὰ καθέκαστα αὐτοῦ, χρήζει πλείστων γνώσεων, καὶ διὰ τοῦτο, ἀναγκάζομαι νὰ ἐπαναλάβω, καὶ ἐνταῦθα, παλαιὰν τινα εὐχὴν μου. Ἡ σύνταξις τῶν νόμων πρέπει, τελospάντων, ν' ἀνατεθῆ εἰς πολυμελές τι σῶμα, περιέχον ἐν ἑαυτῷ ὅλα τὰ φῶτα καὶ ὅλην τὴν πείραν τοῦ τόπου.

Μέσα συγκοινωνίας.—Ἐπάρχουσιν ἀλήθειαι αἵτινες δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην καμμιάς ἀποδείξεως. Οὐδεὶς βεβαίως ἀμφισβητεῖ ὅτι, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, οἱ κοινοτικοὶ ἄνθρωποι ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ συγκοινωνῶσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ νὰ μεταφέρωσι τὰ προϊόντα των ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἢ εἰς λιμένα, διὰ νὰ τὰ ἀνταλλάσωσιν, ἢ νὰ τὰ πωλῶσιν, ἢ νὰ τὰ ἀποστέλωσι διὰ θαλάσσης, εἰς ἄλλα μέρη, καὶ λαμβάνωσι χρήματα, διὰ τῶν ὁποίων νὰ προμηθεύωνται ἄλλα προϊόντα, τὰ ὅποια δὲν παράγει ὁ τόπος των, καὶ τὰ ὁποῖα τοὺς εἶναι ἀναγκαῖα. Ἀλλ' ἡ συγκοινωνία καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν προϊόντων ἀποβαίνουσι παρ' ἡμῖν ἀδύνατοι, διὰ τὴν ἔλλειψιν ὁδῶν καὶ γεφυρῶν.

Ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνώσται πῶς ὁ στρατὸς τοῦ Ξενοφῶντος ὠδοιπόρει; Μὴν ἔχων τὰ μέσα νὰ περάσῃ τοὺς μεγάλους ποταμοὺς τῆς Ἀσίας, ἀνέβη εἰς τὰ ὑψηλότερα ὄρη, καὶ ἐπέρασεν αὐτοὺς πλησιέστατα εἰς τὰς πηγὰς τῶν, ὅπου ἦσαν ἀβαθέστεροι, ἕνεκα δὲ τούτου, ἠναγκάσθη νὰ διατρέξῃ παράλληλον μὲ τὴν δυτικὴν ἀσιατικὴν παραλίαν, ἀπὸ τῆς Συρίας μέχρι Τραπεζοῦντος. Εἰς παρομοίας περιστροφὰς καὶ λοξοδρομίας καὶ οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ὑποβαλλόμεθα, θέλοντες νὰ συγκοινωνήσωμεν πρὸς ἀλλήλους. Ἀλλὰ τοιοῦτος βίος δὲν εἶναι βεβαίως βίος πολιτισμένου ἀνθρώπου· εἶναι βίος πλάσματος δυστυχοῦς, ζῶντος εἰς βάρβαρον κατὰστασιν, καὶ εἰς αἰωνίαν πάλιν εὐρισκομένου μὲ τὰ στοιχεῖα, μὲ τὰ θηρία καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους.

Ὅλοι οἱ οἰκονομολόγοι παραδέχονται ὅτι τὸ μέγα καὶ κύριον ἐμπόριον πάσης πολιτισμένης χώρας εἶναι τὸ ἐσωτερικόν

ἐμπόριον, ἦτοι τὸ μεταξὺ πόλεων καὶ χωρίων διενεργούμενον. Ἄλλὰ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ τὸ τοιοῦτον ἐμπόριον, ἄνευ ὁδῶν; Πολλαχοῦ τῆς διατριβῆς ταύτης ἕκαμα λόγον περὶ τῆς φοβεραῆς ἐλλείψεως τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, διότι, ὅπου-δήποτε καὶ ἂν στραφῇ τις, ἔχει ἐνώπιόν του τὰ ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ταύτης παρουσιαζόμενα ἐμπόδια. Ἐνόσω δὲν ἔχομεν ὁδοὺς, μὴ περιμένωμεν αὐξήσιν σπουδαίαν τῆς παραγωγῆς, καὶ ἂν σοφωτάτους καταστήσωμεν τοὺς ἡμετέρους γεωργούς. Πρὸς τί νὰ παράγῃ ὁ γεωργὸς περισσότερα προϊόντα, ἀφ' ὅσα τοῦ χρειάζονται διὰ τὴν τροφήν του, ὅταν δὲν δύναται νὰ τὰ μεταφέρῃ, διότι τὸ ἀγώγιον τοσοῦτον ἐπιβαρύνει τὴν ἀξίαν τοῦ πράγματος, ὥστε δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐλπίζῃ τιμὰς ὠφελίμους! Περισεύουσι τὰ γεννήματα εἰς τὰς πεδιάδας, ἔχουσι ὁμως ἐλλεῖψιν αὐτῶν εἰς τὰ ὄρεινά μέρη, ἢ τ' ἀνάπαλιν, πῶς νὰ μεταφερθῶσι ταῦτα, ἀφοῦ, ὡς καὶ ἄλλοθι παρετήρησα, τὸ ἀγώγιον ἀπὸ Καλαβρύτων εἰς Πάτρας εἶναι ἀνώτερον τοῦ ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν παραλίον μέχρις Ἀγγλίας ναύλου! Συμβαίνει δ' ἐνίοτε, ὁ ναῦλος οὗτος νὰ ᾔναι κατώτερος τοῦ δι' ἀμάξης (κάρρου) ἀγωγίου δύο μόλις ὥρων, ὅταν μάλιστα γίνονται φορτώσεις διὰ τὸ ἐξωτερικόν. Εἰς συνήθεις περιστάσεις, κατὰ μέσον ὄρον, τὸ ἀγώγιον τιμᾶται, κατ' ἡμῖν, ἀπὸ $\frac{3}{4}$ τοῦ λεπτοῦ μέχρις $1 \frac{1}{4}$, καθ' ὥραν καὶ κατ' ὄκιν! Καὶ πολλὰ καὶ δυσβάστακτα εἶναι τὰ βάρη τῆς ἡμετέρας γεωργίας, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐξηγήθην, καὶ διὰ τοῦτο τὸ μέγιστον μέρος τοῦ εἰσοδήματος ἀπορροφᾶται ἀπὸ αὐτὰ, καὶ ὁ γεωργὸς καὶ ὁ ἰδιοκτῆτης εἶναι καταδικασμένοι ἀδιακόπως νὰ ἐργάζωνται, καὶ ἀδιακόπως νὰ πένωνται!

Ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους εἶναι ἀκαλλιέργητον, αἱ ὁδοὶ καὶ ἀτραποὶ, εἰς τὰς διαχωρητὰς ἐπιπέδους γαίας, εἶναι χαραγμένοι ὑπὸ τῶν νεμομένων καὶ ὁδοιπορούντων ζώων, καὶ σχηματίζουσιν ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας, δίκτυον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου, ὁ μὴ ἀγωγιμάτης, ἢ ὁ ὁδοι-

πορῶν, άνευ ὁδηγοῦ, εὐκολώτατα ἤμπορεῖ ν' ἀποπλανηθῆ· ἐκεῖ δὲ, ὅπου αἱ γαῖαι εἶναι ἀδιαχώρητοι καὶ κοίλαι, σχηματίζονται τέλματα. Αἱ τῶν ὄρειων μερῶν ὁδοὶ ὁμοιάζουσι κλίμακας, ἀποκρήμους, ὡσεπιτοπλεῖστον, μονοπάτια δὲ στενώτατα, καὶ ταῦτα ἀπόκρημα, περιγράφουσι ταινίας περὶ τὰς ἀκρωρείας ὅλας, καὶ τὰ κτήνη, συνειθισμένα ὄντα, καὶ μάλιστα οἱ ἀξιώτατοι ἡμίονοι, ἀναβαίνουσι καὶ καταβαίνουσιν αὐτὰ ἐπιπόνως μὲν καὶ βραδέως, ἀσφαλῶς δὲ, σχεδὸν πάντοτε. Ἄλλ' ὅπου τὸ ἔδαφος εἶναι ἀργιλλῶδες, ἢ ἐν καιρῷ χειμῶνος πορεία ἀποβαίνει δυσχερεστάτη. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐλάχιστοι ὄχετοὶ καὶ ρύακες εἶναι ἀγεφύρωτοι, καὶ πρέπει τις νὰ διέλθῃ αὐτοὺς, οἷονεὶ κολυμβῶν, ἐντὸς ὕδατος καὶ πηλοῦ, μὲ κίνδυνον οὐχὶ μικρὸν. Εἰς πλεῖστα δὲ μέρη, οἱ πόδες τῶν ἵππων προσκολλῶνται εἰς τὸν πηλόν, ἢ παρασύρονται ἐκ τῶν ὀρμητικῶν ρευμάτων. Τοὺς μεγάλους ποταμοὺς διέρχονται οἱ ὁδοιπόροι εἰς τοὺς πόρους αὐτῶν, σπανιώτατα δὲ ὑπάρχουσι περάματα— μεγάλαι ὀλκάδες—, ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες, συνήθως, ἀναγκάζονται νὰ ἐμβαίνωσιν εἰς τὸ ὕδωρ μέχρι μαστοῦ, καὶ, ἂν τὸ ρεῦμα ᾖ βαθὺ καὶ ὀρμητικόν, ὑποχρεοῦνται νὰ περιμένωσιν ἡμέρας ὀλοκλήρους, ἐνόστε δὲ καὶ ἐβδομάδας, μέχρις οὗ ἐλαττωθῆ ἢ τοῦ ρεύματος ὀρμή. Πολλὰ δὲ, κατ' ἔτος, εἶναι τὰ θύματα τῆς τόλμης των, στατιστικῆ ὅμως περὶ τῶν θυμάτων τούτων δὲν ὑπῆρξε πώποτε. Κατὰ τὰ τελευταῖα μόνον ἔτη, ἐγένοντο, τῆδε κακείσε, ὀλίγισται, ἐτοιμόρροποι ὅμως πάντοτε, γέφυραι, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν ποταμῶν μας μένουσιν ἀγεφύρωτοι, ὡς καὶ ὅλοι οἱ ὀρμητικώτεροι χεῖμαρροι καὶ ρύακες. Οἱ ὀθωμανοὶ ἐλιθόστροναν — καλῶς ἢ κακῶς — τὰ ἄβατα μέρη (καλδερῖμια), καὶ ἐγεφύροναν ρύακας καὶ μικροὺς ποταμοὺς, καὶ ἄλλας ἐπικινδύνους διαβάσεις, καὶ πολλοὶ τῶν χριστιανῶν εἶχον τότε τὴν θεοφελῆ ἐπιμέλειαν τοῦ διορθῶναι ὁδοὺς καὶ γεφυρόναι ρύακας, ἰδίαις δαπάναις, καὶ προσέτι οἰκοδομεῖν ναοὺς καὶ σχολεῖα. Καὶ οἱ τοιοῦτοι ἀξιομνημόνευτοι χριστιαν-

νοὶ ἦσαν, ὡσεπιτοπλεῖστον, γεωργοί! Τελευταῖος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εὐεργέτης περὶ τὰ τοιαῦτα, ὃν καὶ ἐγὼ ἐγνώρισα, ἐν Πελοποννήσῳ, ὑπῆρξεν ὁ γέρον Μπαμπαδῆμος τῆς Ἀνδριτσαίνης, γεωργοκτηματίας, ὅστις καὶ περιουσίαν πολλὴν ἐδᾶπάνησεν εἰς ἔργα τοιαῦτα, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰργάζετο εἰς ἐπισκευὴν γεφυρῶν καὶ ὁδῶν, δαπάνη δὲ αὐτοῦ ἀνηγέρθησαν καὶ τὸ εὐρύχωρον σχολεῖον καὶ ὁ ναὸς αὐτοῦ, ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς εὐρίσκονται, κατερειπωμένα, φιλανθρωπίας τοιαύτης παρόμοια ἔργα ἰδιωτῶν πολλῶν, δαπανησάντων τὰς περιουσίας των εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς συγκοινωνίας. Τὰ παραδείγματα ταῦτα ἅς γίνωσι χρήσιμα εἰς τὴν μεγαλοδωρίαν τῶν πλουσιῶν ὁμογενοῶν, ὅπως κάμνωσι κατάλληλον αὐτῆς χρῆσιν εἰς τὰς κυριωτέρας τοῦ τόπου ἀνάγκας. Ἄλλὰ, καὶ τὰ ἔργα τῶν χριστιανῶν, καὶ τὰ ἔργα τῶν ὀθωμανῶν, τὰ χάριν τῆς γεωργίας τότε γενόμενα, παραμεληθέντα, κατεστράφησαν, φαίνονται δὲ εἰσέτι τὰ ἐρείπιά των, ὡς διαμαρτύρησις τοῦ παρελθόντος κατὰ τοῦ παρόντος.

Τοιαύτη ἡ κατάστασις τῆς συγκοινωνίας ἡμῶν! Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ Ἑλλάς σύγκειται ἀπὸ ὄρη δύσβατα καὶ ἀπόκρημνα, καὶ ἀπὸ λεκανοπέδια, τελματώδη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὁ τοιοῦτος δὲ σχηματισμὸς τῆς χώρας παρέχει πλείστας ὅσας δυσκολίας εἰς τὴν ὁδοποιίαν· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, πολιτισμένος τόπος δὲν λογίζεται, οὔτε λέγεται, ὁ τόπος ἐκεῖνος ὅστις δὲν ἔχει μέσα συγκοινωνίας, διότι, ἐνεκα τῆς τοιαύτης ἐλλείψεως, δὲν δύναται νὰ εὐημερήσῃ. Τὸ 1855, οἱ ὑπουργοὶ τῆς Πορτουγαλίας παρετήρησαν εἰς τὸν βασιλέα των ὅτι τὸ κράτος δαπανᾷ μεγάλα ποσὰ εἰς κατασκευὴν σιδηροδρόμων, καὶ ὅτι ἡ δαπάνη αὕτη πρέπει νὰ ἐλαττωθῇ, ὁ δὲ νεαρὸς βασιλεὺς ἀπήντησεν.—» Ἄν δὲν ἐξακολουθήσῃ ἡ ἐργασία τῶν σιδηροδρόμων, ὡς ἤρχισεν, ἡ Πορτουγαλία πρέπει νὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τὸν χάρτην τῆς Εὐρώπης.»

Περιττοί οί ὑπὲρ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας πανηγυρικοί. Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχη ἄνθρωπος ὅστις νὰ μὴν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην των. Πρὸς ἄλλα δὲ σημεῖα πρέπει νὰ στρέψω τῶρα τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου.

Ἡ ἡμετέρα περὶ ὁδοποιίας νομοθεσία ἔλαβε, κατὰ καιροῦς, διαφοροὺς μεταβολάς. Ἐν τῶν μεγάλων ζητημάτων ἐθεωρήθη τὸ «ποία ὁδοποιία ἐκ τῶν τριῶν, τῆς δημοτικῆς, τῆς ἐπαρχιακῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς, πρέπει, κατὰ προτίμησιν, ν' ἀναπτυχθῆ ταχύτερον, καὶ ἐπομένως ποία νὰ θυσιασθῆ, προσκαιρῶς, χάριν τῆς ἄλλης.» Ἐπροτιμήθη, ὡς μὴ ὄφειλεν, ἡ ἐθνικὴ, καὶ ἀμέσως μέγα σύμπλεγμα ἐθνικῶν ὁδῶν ἐσχεδιάσθη. Ἡ προτίμησις αὕτη—καὶ ἐπομένως καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐπιβαλλομένη θυσία—οὔτε ὀρθὴ εἶναι, οὔτε δικαία, διότι δὲν ἱκανοποιεῖ τὰς πρώτας τῆς γεωργίας ἀνάγκας, κυρίως δὲ, καὶ καθ' ὑπέρτατον λόγον, τὴν γεωργίαν μας ὀφείλομεν νὰ βοηθήσωμεν διὰ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ βελτιωθῆ. Τί θὰ χρησιμεύσωσιν αἱ ἐθνικαὶ ὁδοί, ὅταν οἱ κάτοικοι τῶν κωμοπόλεων καὶ τῶν χωριῶν δὲν δύνανται νὰ συγκοινωνήσωσιν, οὔτε μὲ τὰς ὁδοὺς αὐτὰς, οὔτε μεταξὺ των!

Διὰ μιᾶς, εἶναι ἀδύνατον νὰ κατασκευασθῶσι τόσαι ἐθνικαὶ ὁδοί, οὐδὲ θὰ ἦναι εὐκόλον, κατασκευασθεῖσαι, νὰ συντηρηθῶσι. Μελετήσατε τὸν τόπον μετὰ προσοχῆς, καὶ ἀνακαλύψατε ποῦ εἶναι περισσότερον ἀνεπτυγμένη ἡ ἐργασία, ποῦ ἡμποροῦν, τὸ ταχύτερον, ν' ἀναπτυχθῶσι μεγάλα συμφέροντα, ἡγοῦν ποῦ ὑπάρχουσι στοιχεῖα προόδου, ἔτοιμα πρὸς γονιμοποίησιν καὶ ἀνάπτυξιν, καὶ ἐκεῖ, κατὰ πρῶτον λόγον, τείνατε χεῖρα ἀρωγόν, διὰ νὰ βοηθήσετε τὴν ἀρξασμένην ἤδη πρόοδον· ἐκεῖ κατασκευάσατε τὰς καταλλήλους εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου ὁδοὺς, εἴτε ἐθνικὰς, εἴτε ἐπαρχιακὰς, αἵτινες δύνανται, πρὸ πάντων, ν' ἀνοίξωσι διεξόδους εἰς τὰ γεωργικὰ προϊόντα, καὶ ἀναπτύξωσι τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον. Τὸ ζήτημα ἂν πρέπη πρῶτον νὰ κατασκευασθῶσιν αἱ ἐθνικαὶ ὁδοί, καὶ ἔπειτα αἱ

ἐπαρχιακαὶ καὶ αἱ δημοτικαί, δὲν πρέπει νὰ λυθῆ κατ' ἀρχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀνάγκας, τὰς ἰδιαιτέρας ἀνάγκας, ἐκάστου τόπου. Μιᾶς ἐπαρχίας, ἢ μιᾶς πόλεως, αἱ ἀνάγκαι ἤμποροῦν νὰ ἰκανοποιηθῶσι διὰ τῆς κατασκευῆς μιᾶς ἐθνικῆς ὁδοῦ καὶ τινων δημοτικῶν, καὶ μιᾶς ἄλλης αἱ ἀνάγκαι ἤμποροῦν νὰ ἀπαιτῶσι μόνον μίαν ἐπαρχιακὴν, καὶ ἄλλης πάλιν τινὰς δημοτικάς. Τὰ ἐπὶ τοῦ χάρτου σχεδιαζόμενα συμπλέγματα ἐθνικῶν, ἢ ἐπαρχιακῶν, ὁδῶν ὅλης τῆς Πελοποννήσου, ἢ ὅλης τῆς Στερεᾶς, εἶναι χίμαιραι, οὐδ' ἤμποροῦν νὰ ἔχωσι τὴν χρησιμότητα ἣν ἀνωτέρω ἀνέφερον. Ἐπειτα, ὡς προεῖπον, πῶς θὰ συντηρηθῶσι τοσαῦται ἐθνικαὶ ὁδοί! Πέντε ἢ ἕξ, ἢ ὀκτώ, ἐθνικὰς ὁδοὺς ἔχομεν ἕως τῶρα, καὶ ἡ κατάστασις των δὲν εἶναι πολὺ ἐνθαρρυντικὴ. Ὑποθέσατε τὸ μέγα σύμπλεγμα τῶν ἐθνικῶν ὁδῶν τῆς Πελοποννήσου κατασκευασθὲν, καὶ θὰ εἰδῆτε ἀμέσως τὸ ναυάγιον ἄφρευκτον. Αὐτὰ ταῦτα ὑπεστήριξα καὶ ἄλλοτε, ἐν καταλλήλῳ τινι περιστάσει, περὶ ἧς περιττὸν νὰ κάμω λόγον ἐνταῦθα.

Ἐννοῶ τὴν νομοθετικὴν οἰκονομίαν τῆς ἀξιολόγου προνοίας τοῦ νὰ χρησιμεύσῃ ὑπὲρ τῆς ὁδοποιίας ἀπασῶν τῶν ἐπαρχιῶν ποσοστὸν τι ἐκ τῶν ἐγγείων φόρων, ἀναλογικῶς διανεμόμενον, ἀλλὰ οὐδόλως ἡ οἰκονομία αὕτη παραβλάπτεται, ἂν ἐπιλαμβανόμενοι τῆς ὁδοποιίας, συμβουλευώμεθα τὰς ἰδιαιτέρας ἀνάγκας, τὰς ἰδιαιτέρας περιστάσεις καὶ τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντα ἐκάστης ἐπαρχίας, ἢ ἐκάστου τμήματος, ἢ καὶ ἐκάστης πόλεως, καὶ, συμφώνως μὲ τὰς ἀνάγκας, τὰς περιστάσεις καὶ τὰ συμφέροντα, προβαίνωμεν εἰς τὴν κατασκευὴν τοιοῦτου ἢ τοιοῦτου εἴδους ὁδῶν, δυναμένων νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἐργασίας. Τὸ ὁμοίωμα, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν ἔχει χῶραν, εἶναι δὲ ἀδύνατον, δι' αὐτοῦ, νὰ ἰκανοποιηθῶσιν ἐξίσου αἱ διάφοροι καὶ ποικίλαι ἀνάγκαι τῶν διαφόρων τόπων.

Ἄλλὰ, διὰ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τοῦ ἡμετέρου

γεωργικοῦ πληθυσμοῦ, ἢ τῶν δημοτικῶν ὁδῶν κατασκευὴ πρέπει, διὰ πάσης προσπάθειας, καὶ πάσης θυσίας, νὰ ἐπιδιωχθῇ. Καταστήσατε, διὰ τῆς αὐστηρότητος καὶ τοῦ ἐλέγχου, τὰς δημοτικὰς ἀρχὰς ἐπιμελεῖς εἰς τὸ ἀναγκαιότατον τοῦτο ἔργον, ἐπαναφέρατε εἰς ἐνέργειαν, ἀλλ' ἐν δικαιοσύνη καὶ ἀμεροληψία, τὴν προσωπικὴν ἐργασίαν, καὶ ἰδοὺ τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἀγρόται δύνανται ν' ἀποκτήσωσι τὰς ὁδοὺς ἐκεῖνας, τῶν ὁποίων ἔχουσι πρωτίστην ἀνάγκην, καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν των καὶ διὰ τὴν συγκοινωνίαν πρὸς ἀλλήλους· συγχρόνως δὲ ἐπιμηλήθητε τὴν συνένωσιν ὅλων τῶν δημοτικῶν ὁδῶν ἐκάστης ἐπαρχίας ἢ τμήματος, εἴτε εἰς μίαν ἐθνικὴν ὁδὸν, εἴτε εἰς μίαν ἐπαρχιακὴν, κατὰ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς περιστάσεις ἐκάστου τόπου, καὶ τότε θὰ πράξετε ὅ,τι εἶναι ἰδίως ἀναγκαῖον εἰς τὴν γεωργίαν, καὶ τὸ συμφέρον τοῦτο ὀφείλετε νὰ ἰκανοποιήσετε πρὸ παντὸς ἄλλου συμφέροντος.

Ἄλλ' ἄλλο ζήτημα πρέπει νὰ μᾶς ἐνασχολήσῃ ἤδη, ἡγουν τὸ ζήτημα ὅτι, καὶ κεφάλαια ὁδοποιίας ἔχοντες, δὲν δυνάμεθα νὰ κατασκευάσωμεν οὔτε μίαν ἀμαξιτὴν ὁδὸν, διότι περὶ ἀμαξιτῶν πρόκειται, ἀφοῦ περὶ σιδηροδρόμων δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται εἰσέτι νὰ σκεφθῶμεν, τοῦτο δὲ μᾶς τὸ ἐδίδαξαν ἄλλεπάλληλοι ἀποτυχίαι.

Κεφάλαιον ὠρισμένον, κατ' ἔτος, ἔχομεν διὰ τὴν ὁδοποιίαν, καὶ τοῦτο εἶναι *intaminatum*, ὡς ἔλεγον οἱ ῥωμαῖοι. Τὰ μέχρι τοῦδε ἀποταμιευθέντα χρήματα, πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν, εἶναι ἱκανά. Πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, προεκηρύχθη, καὶ ἐσωτερικῶς, καὶ ἐξωτερικῶς, ἡ κατασκευὴ διαφόρων ὁδῶν, καὶ ὅμως, ἐξ οὐδενὸς μέρους, ἐπαρουσιάσθησαν ἐργολάβοι, καὶ ἔκτοτε πλέον ἐλησμονήθη ἡ ὁδοποιία.

Διατί δὲν ἐπαρουσιάσθησαν ἐργολάβοι ; Διατί ἐλησμονήθη ἡ ὁδοποιία ;

Ἄπ' ἀρχῆς παρετηρήθη ὅτι οἱ ἀνώτατοι ὄροι τῆς ἐργολα-

βίας, οἱ τεθέντες ὑπὸ τοῦ δημοσίου, ἦσαν τόσον μικροὶ, ὥστε ἔκτοτε ὑπῆρξαν οἱ ἀμφιβάλλοντες ἂν θὰ παρουσιασθῶσιν ἐργολάβοι. Ἄν αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία, καὶ πιστεύω νὰ μὴν ἦναι ἄλλη, ἡ διόρθωσις εἶναι εὐκολος, καὶ, ὡς παρετήρησα καὶ προηγουμένως, τὸ ν' ἀπαιτῶμεν δημόσια ἔργα μὲ τὴν θυσίαν τοῦ ἐργολάβου, τοῦτο δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ μέσον τοῦ ν' ἀπομακρύνεται πᾶς τίμιος ἐργολάβος ἀπὸ ἡμᾶς. Ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν τὴν συμβουλήν μου ὅτι, ἂν θέλωμεν ν' ἀποκτήσωμεν ὁδοὺς, ὀφείλομεν νὰ μὴν εἴμεθα ὑπὲρ τὸ δέον φειδωλοὶ, διότι κανεὶς βεβαίως δὲν ἔρχεται νὰ μᾶς κατασκευάσῃ ἔργα τοιαῦτα, διὰ τὰ μακροῦρά μας τὰ ἔργα, χωρὶς νὰ ὠφελῆθῃ. Αἱ δυσκολίαι δὲ καὶ αἱ δαπάναι τῶν ἐργολάβων εἶναι πολὺ μεγαλῆτεραι ἐνταῦθα, παρὰ εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς πολιτισμένης Εὐρώπης, ὅπου καὶ πρόχειρα καὶ εὐαπόκτητα τὰ πάντα εἶναι.

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν δευτέραν τῶν ἀνωτέρω δύο ἐρωτήσεων, ἤγουν διατί, ἀπὸ τεσσάρων ἤδη ἐτῶν, ἐλησμονήθη ἡ ὁδοποιία, δὲν ἔχω, οὔτε δύναμαι, νὰ πράξω ἄλλο, παρὰ, συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς γεωργίας καὶ ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, νὰ ἱκετεύσω τοὺς ἀρμοδίους ὅπως ἐπιταχύνωσι τὴν κατασκευὴν τῶν μᾶλλον χρησίμων εἰς τὴν συγκοινωνίαν ὁδῶν, διότι, ἄνευ αὐτῶν, πᾶσα ἄλλη προσπάθεια πρὸς βελτίωσιν τῆς γεωργίας ἀποβήσεται ματαία. Ἄν, ἄνευ τῶν τριῶν κεφαλαίων, περὶ ὧν προηγουμένως ὠμίλησα, ἦτοι τοῦ κεφαλαίου τῆς μαθήσεως, τοῦ κεφαλαίου τῆς γῆς, καὶ τοῦ κεφαλαίου τῆς καλλιέργειας, δὲν δύναται ἡ γεωργία ν' ἀταπτυχθῇ, οὕτω, καὶ ἄνευ ὁδῶν, δὲν δύναται οὔτε νὰ ζήσῃ οὔτε νὰ εὐημερήσῃ. Ὅταν δὲ οἱ ἄνθρωποι δὲν συγκοινωνῶσι πρὸς ἀλλήλους, ὁ νοῦς αὐτῶν μένει στάσιμος, ὡς μένουσι καὶ τὰ σώματα αὐτῶν, καὶ ἡ κοινωνία καταντᾷ κτηνώδης. Πᾶσα ἀναβολὴ τῆς ὁδοποιίας δολοφονεῖ τὴν Ἑλλάδα, διότι, ἄνευ μέσων συγκοινωνίας, οὐδεὶς θὰ ἀγαπήσῃ ποτὲ τὴν γεωργίαν, ἡ ἀγροτικὴ

δὲ ἰδιοκτησία δὲν θὰ ἔχη κάμμιαν ἀξίαν, καὶ ἡ ἔξωθεν αὐξή-
σις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ πλοῦτου θὰ ἦναι ὄνειροπόλημα.
Οἱ ἀμερικανοὶ, συνοικιζόμενοι καθ' ἐκάστην εἰς νέας πόλεις,
δὲν ἀνεγείρουσι ναὸν, δὲν οἰκοδομοῦσι σχολεῖον, ἀν πρῶτον
δὲν κατασκευάσωσιν ὁδοὺς, διότι σκέπτονται ὀρθῶς ὅτι αἱ
ὁδοὶ καὶ τὸν ναὸν θὰ ἀνεγείρωσι καὶ τὸ σχολεῖον θὰ οἰκοδο-
μήσωσι. Καὶ ὅμως, ἡμεῖς οἰκοδομοῦμεν μεγαλοπρεπῆ μέγαρα,
καὶ τὸ Πεντελικὸν ὀλόκληρον πλησιάζομεν νὰ μεταβάλωμεν
εἰς οἰκοδομὰς, καὶ μία ὁδὸν, ἀξίαν λόγου, δὲν κατωρθώσα-
μεν! Πῶς θέλετε ν' ἀναπτύξῃ συμφέροντα εἰς τὰς ἐπαρχίας
τῆς Ἑλλάδος ὁ πλούσιος ὁμογενῆς, ἢ ξένος, πῶς ν' ἀγαπήσῃ
τὴν γεωργίαν τῆς, ἢ τὴν ἰδιοκτησίαν τῆς, ἀφοῦ θὰ τὸ καλο-
συλλογισθῇ ἀν πρέπη νὰ ὁδοιπορήσῃ! Μὴ, καὶ ἡμεῖς αὐ-
τοὶ, σήμερον, σπανιώτατα, καὶ ἐν ἀπολύτῳ μόνον ἀνάγκη,
τολμῶμεν νὰ ὁδοιπορήσωμεν! Ἀφοῦ ἡμεῖς ἀπεμάθα-
μεν πλέον νὰ διερχόμεθα ποταμοὺς καὶ ῥύακας, ἀγεφυ-
ρώτους, καὶ τέλματα, καὶ ὄρη, καὶ δάση, καὶ πεδιάδας ἀ-
ρυμοτομήτους, πῶς θέλετε νὰ συνειθίσωσιν εἰς τοιαύτας κα-
κοπαθείας ἄνθρωποι γευθέντες τῶν μέσων τῆς συγκοινωνί-
ας τῆς πολιτισμένης Εὐρώπης! ὦ! ποία θὰ ἦτον ἡ
φύσει καλὴ καὶ ἡμερος αὕτη χώρα, ἀν εἶχεν ὅ,τι ἔχει καὶ
αὐτὸς ὁ ἀχθοφόρος τῶν τόπων ἐκείνων ὅπου ἡ συγκοινωνία
θεωρεῖται ὡς τὸ πρῶτιστον γνώρισμα τοῦ πολιτισμοῦ! Πόσοι
θὰ τὴν ἐπεσκέπτοντο, καὶ πόσοι θὰ ἔμενον ἐν αὐτῇ, ἐξ ὅλων
τῶν μερῶν τοῦ κόσμου, ἐνῶ σήμερον καταντᾷ ἀπροσπέλαστος
εἰς τὰ περισσότερα αὐτῆς μέρη! Μόνον αἱ Ἀθῆναι ἔχουσι τὴν
τύχην νὰ βλέπωσι, κατὰ τὸ ἔαρ καὶ τὸ φθινόπωρον, εὐαρίθ-
μους τινὰς ἀλλοεθνεῖς, ἐρχομένους νὰ θαυμάσωσι τὸν ναὸν τῆς
παγκοσμίου καλλιτεχνικῆς λατρείας!

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Γεωργικὴ ἐκπαίδευσις.

Ἐφθάσαμεν ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε νὰ φθάσωμεν. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ πῶς ὁ γεωργὸς δύναται ν' ἀποκτήσῃ τὸ ἠθικὸν κεφάλαιον τῆς βιομηχανίας του, ἥτοι τὴν γεωργικὴν μάθησιν, ὡς ἀποχρώντως περὶ αὐτοῦ ἐξηγήθη ἐν τοῖς πρόσθεν.

Περὶ τοιοῦτου πράγματος πόσα δύναται τις νὰ εἴπῃ! Καὶ ὅμως, ἀναλογιζόμενος τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ κατάστασιν καὶ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν μέσων μας, ὀφείλω νὰ περιορισθῶ εἰς τὰ δυνάμενα, ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ ὠφελήσωσι, καὶ εἰς τὰ δυνάμενα νὰ γίνωσιν. Ὁ ἀναγνώστης εἶναι καλῶς προητοιμασμένος ἐκ τῶν προηγουμένων ὅπως μ' ἐννοήσῃ ἀκριβῶς.

Ἡ ἀμάθεια εἶναι ἡ μεγαλητέρα πληγὴ τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν βίου, ὑπὸ ὅλας τὰς κοινωνικὰς καὶ τὰς δημοσίας σχέσεις καὶ ἀνάγκας(α). Ἡ ἀμάθεια τῶν ἔθνῶν, σήμερον, εἶναι οὐχὶ μό-

(α) Θέλετε νὰ καταλάβετε τὸν βαθμὸν τῆς ἔθνικῆς ἀμαθείας; Περιέλθετε τὰς πλείστας τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Στερεᾶς, καὶ πολλὰς τῆς Πελοποννήσου, καὶ εἰσδύσατε εἰς τὰς οἰκίας. Οὐδὲ ἐν βιβλίῳ θὰ εὑρετε, οὐδ' αὐτὸ ἀκόμη τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ φωτίσαν τὸν κόσμον ὅλον, οὐδ' αὐτὴν τὴν δικτῶχον, οὐδ' αὐτὸ τὸ ψαλτήριον, οὐδ' αὐτὸ τὸ εὐχολόγιον, βιβλία ἀναπόλειπτα εἰς τὰς οἰκίας τῶν πατέρων ἡμῶν. Περιέλθετε ἔπειτα τὰς τοπικὰς ἀρχάς, ὅλον, τὸν δήμαρχον, τὸν νομάρχην, τὸν ἐπαρχον, τὸν ἔφορον, τὸν ταμίαν, καὶ δὲν θὰ εὑρετε καὶ εἰς αὐτοὺς οὔτε ἐν βιβλίῳ βοθητικὸν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἑαυτῶν καθηκόντων! Ἴσως εὑρεθῇ παρ' αὐτοῖς κανὲν μυθιστόρημα! Δὲ! πῶς νὰ διοικηθῇ ὁ τρισάθλιος οὗτος τόπος! Τινὲς τῶν διοικητικῶν ἡμῶν ὑπαλλήλων τοσαύτην ἕξιν ἔλαβον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μυθιστορημάτων, ὥστε ἐνθυμοῦνται ὅλας τὰς λεπτομερείας των, τοσοῦτο δὲ ἐγυμνάσθησαν εἰς τὴν μυθιστοριογραφικὴν φρασεολογίαν, ὥστε νομί-

νον ἀμάρτημα ἀσυγχώρητον, ἀλλὰ καὶ αἴσχος ταπεινωτικὸν καὶ λίαν ὀνειδιστικόν.

Ἐν κεφαλαίῳ δευτέρῳ, περιέγραψα τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῶν δημοτικῶν ἡμῶν σχολείων.

Ἴσως ὑπάρχουσιν, ἐν Ἀθήναις—εἰς οὐδὲν ὅμως ἄλλο μέρος τοῦ κράτους—, πολλαὶ γνώσεις, ἀλλ' ἐντοσοῦτω, ὡς πολλάκις τὸ εἶπον—διότι ἦτο παντοῦ ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβω τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν—, ἀγνοοῦμεν ὅτι ἀποτελεῖ τὸν εὐδαίμονα βίον τῶν σημερινῶν πολιτισμένων ἐθνῶν.

Τὰ τέκνα ἡμῶν ἠμποροῦν νὰ ἔμαθαι καὶ αὐτὸν τὸν Ὀππιανόν, ὡς τὸν ἔμαθε καὶ ὁ ἀτυχὴς Πτωχοπρόδρομος, ἀλλὰ δὲν ἔμαθαι πῶς νὰ παράγωσι τὸν σῖτον, ἐξ οὗ τρεφόμεθα, καὶ τὸ βαμβάκιον, ἐξ οὗ ἐνδύομεθα, καὶ ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τὴν πεῖναν τοῦ βυζαντινοῦ ποιητοῦ.

Ἡ γερωγικὴ μάθησις εἶναι μέρος ἀναγκαιότατον τῆς ὅλης

ζετε ὅτι ἀναγινώσκουσι μυθιστόρημα, ὅταν ὀμιλῶσι. Μόνον εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν νομῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν θὰ εὔρετε, ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς οἰκίαις, εὐάριθμά τινα βιβλία διδακτικὰ τῶν παιδῶν, τὰ ὅποια ἢ βιβλιοκαπηλεία τῶν διδασκάλων ἀναγκαστικῶς τοὺς ἐπιβάλλει. Ἀλλὰ, καὶ μεταξύ αὐτῶν τῶν βιβλίων, θὰ εὐρεθῇ βεβαίως καὶ κανὲν μυθιστόρημα, ἀναγκαιότατον καὶ διασκεδαστικώτατον ψυχαγώγημα τῶν γονέων, κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεώς των, καὶ μάλιστα ἂν οὔτοι ἀνήκωσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων προκρίτων! Διατί δὲν θέλομεν νὰ πεισθῶμεν ὅτι ἡ κυρία αἰτία ὄλων τῶν δεινῶν μας εἶναι, ἢ παχυλὴ τοῦ λαοῦ ἀμάθεια; Ἐνεκα αὐτῆς, ἢ πένια καὶ ἢ ἀργία του, αἱ φοβεραὶ αὐταὶ ἀφορμαὶ τῆς πολιτικῆς ἡμῶν καχεξίας καὶ τῶν ἀπίρων πολιτικῶν ἐλαττωμάτων μας. Ἐνεκα αὐτῆς, ἢ ἐφαρμογῇ τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐδοκιμήσῃ! Οἱ ἀμελοῦντες τὴν ἀγωγὴν τοῦ λαοῦ εἶναι οἱ μεγαλῆτεροι ἐχθροὶ τῆς πολιτείας καὶ τῶν θεσμῶν καὶ τῶν νόμων αὐτῆς! Τί λέγω τῆς πολιτείας! Εἶναι οἱ ἀγριώτεροι ἐχθροὶ αὐτῆς τῆς πατρίδος! Ὁ λαὸς αὐτὸς, τυφλὸς, καθὼς εἶναι, δὲν ἠξέυρει ποῖον θεὸν λατρεύει, καὶ θέλετε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἐδραΐωσιν θεσμῶν ἐλευθέρων, καὶ πολιτείας ἐλευθέρας!

ἀνθρωπίνης σοφίας, καὶ ὅμως οὐδὲ ἔχνος αὐτῆς ὑπάρχει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι βᾶσις πάσης σοφίας καὶ μαθήσεως, ἐπομένως καὶ τῆς γεωργικῆς. Ὅπου λοιπὸν στοιχειώδης ἐκπαίδευσις δὲν ὑπάρχει, ἡ γεωργικὴ μάθησις, καθὼς καὶ πᾶσα ἄλλη μάθησις, ἀποβαίνει ἀδύνατος. Ὅτι δὲ στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν δὲν ἔχομεν, μαρτυρεῖ ἡ τελεσιδικίως πλέον ἀναγνωρισθεῖσα ἀλήθεια ὅτι δὲν ἔχομεν δημοδιδασκάλους, καὶ διὰ τοῦτο, ἐσχάτως, ἐγένετο φροντὶς περὶ συστάσεως διδασκαλείου, καὶ συγχρόνως περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς προκαταρκτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Εὐρισκόμεθα λοιπὸν πάλιν εἰς τὸ ἄλφα!

Ὁ περὶ τούτου νόμος εἶναι ἔργον ἀξιόλογον. Ἀλλὰ θὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπωφελῶς; Ὑπάρχουσι διδάσκαλοι κατάλληλοι διὰ τὸ διδασκαλεῖον, ἤτοι διδάσκαλοι διὰ νὰ δημιουργήσωσι διδασκάλους; Ἀμφιβάλλω. Κατὰ τὴν κρίσιν μου, εἰσέτι δὲν ἐπατήσαμεν οὔτε τὴν πρώτην βαθμίδα τῆς ὑψίστης κλίμακος τῆς σημερινῆς ἀνθρωπίνης σοφίας!

Ἀπελπιστικὸς δισταγμὸς, ἀλλὰ δισταγμὸς πηγάζων ἐκ φόβου δικαιολογημένου!

Μέγα καὶ δυσχερὲς ἔργον εἶναι ἡ διὰ τῆς παιδείας διοργανώσεις ἔθνους τινος, καὶ ἡ δι' αὐτῆς ἀνάπτυξις τῶν παραγωγικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Εἶναι αὐτόχρημα ἀναγεννησις. Τοῦτο δ' ἐστὶ πολιτισμὸς, ὅστις δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἂν, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀμαθεστάτου, τύχῳσι μόνον ὀλίγιστοι ἀληθεῖς ἐπιστήμονες, πολλοὶ δὲ ψευδπιστήμονες. Ἐνόσω ὁ λαὸς δὲν ἀποκτᾷ βαθμὸν τινα μαθήσεως, ἐνόσω ὁ λαὸς, ὁ μόνος παραγωγὸς, ὁ μόνος ἔχων ἀποκλειστικὴν ἐνασχόλησιν τὴν βιομηχανίαν, διατηρεῖται ἐν τῷ σκότει τῆς ἀπαιδευσίας, τὰ ἐργαστήρια τῆς μέσης καὶ τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως δὲν δύνανται νὰ λειτουργήσωσιν ὠφελίμως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ εἰς μάτην, καὶ ἐπιβλαβῶς μάλιστα, ἐγένετο φροντὶς περὶ ὑπάρξεως γυμνασίων καὶ πανεπιστημίου, ἀμεληθείσης τῆς

δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐδημιουργήσατε πολυαριθμοτέρους τῶν διαδίκων δικηγόρους, πλείονας ἰατροὺς τῶν νοσούντων, περισσοτέρους θεολόγους τῶν ἀμαρτωλῶν, ἀλλὰ τίποτε δὲν ἐκάματε, καὶ τὸ βλέπετε, τώρα, ὀφθαλμοφανῶς. Τὸ ἔθνος μένει στάσιμον καὶ πτωχόν, οὐδὲ θὰ ἠμπορέσετε ποτε νὰ ἐλπίζετε ἀπὸ τοὺς δικηγόρους, τοὺς ἰατροὺς καὶ τοὺς θεολόγους, ἢ καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς φιλόλογους, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ζωτικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἤτοι τὴν ἐν τῇ πεφωτισμένῃ παραγωγικῇ ἐργασίᾳ παλιγγενεσίαν του. Ἐδημιουργήσατε καταναλωτὰς, ἀλλὰ δὲν ἐφροντίσατε νὰ δημιουργήσητε συγχρόνως καὶ παραγωγούς.

Ἄλλ' ἡ παλιγγενεσία αὕτη δὲν εἶναι ἔργον οὔτε μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας, οὔτε ἐνὸς ἢ δύο νομοθετημάτων, οὔτε τῆς ἀξιόθρηνήτου ἐκείνης φειδυλίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κυριευόμεθα, προκειμένου λόγου περὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς ἐθνικῆς διανοίας εἰς πᾶν ὅ,τι δύναται ν' ἀναπτύξη τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις τῆς ἡμετέρας κοινωνίας. Εἰς τί χρησιμεύουσιν ὅλαι αἱ λοιπαὶ δαπάναι τῆς πολιτείας, ὅταν ὁ λαὸς, ὡς ἐκ τῆς ἄκρας αὐτοῦ ἀμαθείας, διατελῇ ἐν τῇ τυφλώσει καὶ τῇ πενίᾳ, ὅταν, ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, δὲν ἀποκτᾷ ἰδανικόν τι περὶ τοῦ, ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, προορισμοῦ του, ἰδανικὸν ἱκανὸν νὰ θωπεύῃ καὶ παροτρύνῃ αὐτὸν πρὸς τὴν τελειοποίησίν του, διὰ τῆς πεφωτισμένης ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐντελεστερας ἐξελίξεως τῆς ἐργασίας του, δυναμένης οὔτω ν' ἀνταμείψῃ πλουσιοπαρόχως τοὺς κόπους καὶ τὰς φροντίδας του, καὶ προσδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ὑψίστην τιμὴν τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς προκοπῆς εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ! Τιμᾶτε τὸν ἀγρότην μὲ τὸ ὄνομα τοῦ γεωργοῦ, ἢ τοῦ γεωπόνου, καὶ ὅμως, αὐτὸς πιστεύει ὅτι τὸν χλευάζετε, διότι δὲν αἰσθάνεται ἔρωτα ὑπὲρ τῆς γεωργίας, δὲν ἠδύναται παντάπασιν ἐκ τοῦ ἔργου τούτου, δὲν ὑψηλοφρονεῖ ἐπὶ τῇ νομιζομένῃ ἀνεξαρτησίᾳ του, δὲν χαίρει, ἀπολαμβάνων τὰ ἀγαθὰ τῆς φύσεως, δὲν ἐλπίζει βελτίωσιν τῆς καταστάσεώς του,

βλέπει δὲ τὸ μέλλον του ζοφερόν, ὡς εἶναι καὶ τὸ παρόν του, τούτέστι καταλαμβάνει ὅτι εἶναι προωρισμένος νὰ παλαίῃ ἀενάως μὲ τὰ στοιχεῖα καὶ μὲ τὴν πενίαν, ἐνῶ ἔχει ἐνώπιόν του ἄλλους ἀνθρώπους εὐζωοῦντας, ὡς μετεροχομένους ἄλλα παρὰ τὴν γεωργίαν ἔργα, αὐτὸς δὲ, γεωργῶν, ἀναγκάζεται, καθ' ὅλον τὸ ἔτος, νὰ νηστεύῃ καὶ νὰ μαραίνεται, ἐν τῇ ἀπελπιστικῇ καταστάσει του, χωρὶς νὰ δύναται νὰ προσδοκᾷ καλύτερας ἡμέρας, ἱκανὰς ν' ἀνορθώσωσιν αὐτὸν οἰκονομικῶς, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἀπολαύσῃ βιωτικὴν τινα ἄνεσιν, ἀφ' ὅσας ἀπολαμβάνουσι πλουσιοπαρόχως οἱ ἄνθρωποι τῶν πόλεων! Φιλοσοφήσατε ὀλίγον, ἀλλὰ φιλοσοφήσατε, ἀφοῦ πλησιάζετε τὸν ἑλληνα ἀγρότην, καὶ εὐκόλως θ' ἀνακαλύψετε ὅτι τὸ γόητρον τοῦ βίου τοῦ δυστυχοῦς τούτου πλάσματος εἶναι ἡ ἀπελπισία, θὰ πεισθῆτε δὲ συγχρόνως ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ ἀναλόγως τῆς ἡμετέρας κοινωνίας μέγας πληθυσμὸς, ὁ παρ' ἡμῶν καλούμενος γεωργικὸς—καὶ ὁ Θεὸς μόνος γινώσκει ποίαν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ ἔχουмен—, δὲν ἠδυνήθη ἀκόμη ν' ἀποβάλλῃ ἀπὸ τὰς φρένας του τὴν κατὰθλιψιν τῆς δουλείας, εἰς δὲ τὰ χεῖλη του ὑπάρχει ἐγκεχαραγμένη ἡ βαθεῖα λύπη ὅτι ἡ ἀποκτηθεῖσα ἐλευθερία δὲν ἤμπόρεσε, καὶ μετὰ πεντηκονταετίαν, ν' ἀνακουρίσῃ τὰς φοβεράς ἀλγηδόνας τῆς πενίας του! Πολιτεία ἐλευθέρᾳ μετὰ δούλων πολιτῶν! Ὅποια χλεύη, ὅποια ἀπανθρωπία!

Ἐψώσατέ του λοιπὸν τὴν διάνοιαν διὰ τῆς μαθήσεως, τῆς ἀναγκαίας εἰς αὐτὸν μαθήσεως, ὅπως, τῇ ἀρωγῇ τῆς πεφωτισμένης ἐργασίας, αἰσθανθῇ καὶ αὐτὸς λατρείαν πρὸς τὴν πρόοδον. Ἰδοὺ τὸ ἰδανικὸν τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τοῦ ἀναπτύξετε, διὰ νὰ νοήσῃ ὅτι εἶναι ἄνθρωπος, προωρισμένος νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς προοδευτικῆς εὐημερίας του, ἤγουν ὅτι εἶναι ἄνθρωπος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, καὶ ὅτι δύναται καὶ αὐτὸς νὰ ζήσῃ, ὡς ζῶσι σήμερον οἱ ἄνθρωποι τῶν πολιτισμένων τόπων. Φιλοσοφήσατε, φιλοσοφήσατε, ἐπὶ τῆς καταστάσεως τοῦ τόπου, καὶ θ' ἀναγνωρίσετε τὴν ἀνάγκην ὅτι ὀφείλετε νὰ πεί-

σετε, διὰ τῶν πραγμάτων, τοὺς ἔλληνας γεωργοὺς, ὅτι ὑπάρχουσι ἐν τῷ κόσμῳ ἄνθρωποι, γνωρίζοντες νὰ ἐργάζωνται καλῆτερον, τελειότερον καὶ ὠφελιμώτερον ἀπὸ αὐτοῦς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, εὐημεροῦντες, συντελοῦσι συγχρόνως καὶ εἰς τὴν εὐημερίαν τῶν συμπατριωτῶν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν δόξαν τῆς πατρίδος των! Πείσατε αὐτοὺς, περὶ τούτου, διὰ τῆς μαθήσεως, διότι τὸ ἀγνοοῦσιν, οὐδ' ἔχουσι, δυστυχῶς, γείτονας καλητέρους των διὰ νὰ τὸ μάθωσι παρ' αὐτῶν. Κατὰ κακὴν μοῖραν, περιστοιχιζόμεθα, πανταχόθεν, ἀπὸ λαοὺς μᾶλλον ἀπαιθεύτους ἡμῶν βιομηχανικῶς, καὶ μᾶλλον στασίμους, καὶ ἐν γένει ἀμαθεστέρους. Εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, ἢ γειτνιάσις, μεταξὺ πολλῶν λαῶν πεφωτισμένων, ἀναπτύσσει τὴν ἄμιλλαν, ἐνθαρρύνει τὴν φιλοπονίαν, διαφωτίζει τὴν διάνοιαν, καὶ ἢ πρόοδος βαίνει, κατὰ πᾶσαν ὥραν καὶ στιγμήν, πρὸς τὰ πρόσω, ὥστε, τοιουτοτρόπως, οἱ λαοὶ οὗτοι ἀντιφιλοτιμοῦνται πρὸς ἀλλήλους τίς νὰ ὑπερτερῆσῃ τὸν ἄλλον εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς ἐργασίας, τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀπὸ τοῦς διέποντας τὰς τύχας τῶν λαῶν ἐξαρτᾶται ὅπως τραπῶσιν οὗτοι τὴν καλλίστην τῶν ὁδῶν, τὴν ὁδὸν τῆς πεφωτισμένης ἐργασίας. Εἰς τὴν σοφίαν δὲ, καὶ εἰς τὰς ἀκαμάτους αὐτῶν προσπαθείας ἔγκειται προσέτι ὅπως ἡ ἐθνικὴ διάνοια στραφῆ πρὸς τὴν ἐργασίαν ἐκείνην ἣτις, συμφωνότερα οὔσα εἰς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν, εἰς τὸ κλίμα, εἰς τὸ ἔδαφος, εἰς τὰς διαθέσεις, εἰς τὰς ὀρέξεις, εἰς τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου, δύναται νὰ κατασταθῇ ὠφελιμωτέρα πάσης ἄλλης. Τελοσπάντων, ἀπὸ αὐτοῦς ἐξαρτᾶται, συμβουλευομένους τὰς περιστάσεις ταύτας, νὰ διαμορφωθῇ τὸ ἔθνος, εἴτε γεωργικόν, εἴτε βιομηχανικόν, εἴτε στρατιωτικόν, εἴτε ναυτικόν κλ. κλ. Ἀλλὰ τότε ὀφείλουσι νὰ προσηλώσωσιν ὅλην των τὴν προσοχὴν εἰδικῶς εἰς τὸ ἔργον πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισαν νὰ στρέψωσι τὴν ἐθνικὴν διάνοιαν, καὶ, ὡς ὁ θεῖος Πλάτων λέγει, νὰ ἀτενίσωσι πρὸς τὸν σκοπὸν των, δ ἰ κ η ν τ ο ξ ὀ τ ο υ, ὡς ἂν ἐλέγαμεν σή-

μερον, δίκην σκοπευτοῦ, μέχρις ὅτου φθάσωσι νὰ κατορθώσωσιν αὐτόν.

Ἐπικαλοῦμαι τὴν ἐπιείκειαν τῶν κριτῶν καὶ παντὸς ἄλλου ἀναγνώστου—ἀν ὑπάρξωσιν ἀναγνώσται τῆς διατριβῆς ταύτης—, διὰ τὰς μακρὰς παρεκβάσεις μου. Ἄν κουρασθῶσιν, ἅς πιστεύσωσιν εἰς τὴν εἰλικρίνειάν μου ὅτι τὰς παρεκβάσεις αὐτὰς δὲν τὰς ἔκαμα ἐπίτηδες ὅπως τοὺς κουράσω, καὶ ἅς ἀποδώσωσι, τοὺς παρακαλῶ, αὐτὰς εἰς τὴν προκεχωρημένην ἡλικίαν μου ἦτις, παρὰ τὴν συνήθειάν της, προκειμένου λόγου περὶ γεωργίας, ἦν ἐκ νεότητός μου ἠγάπησα, ἀρέσκειται νὰ λέγῃ πολλά. Μέγα τοῦτο σφάλμα τῶν γερόντων!

Ἐπανέρχομαι εἰς τὸ προκειμένον.

Ἐξ ὧσιν εἶπα προηγουμένως, προκύπτει ὅτι ἡ γεωργικὴ μάθησις εἶναι βασιμωτέρα, ὅταν ἀρχίζῃ ἀπὸ τὴν πράξιν. Περὶ τούτου καὶ αὐτοὶ οἱ λάτραι τῆς ἀπολύτου θεωρίας συμφωνοῦσι, ὡς καὶ ἄλλοθί που ἔκαμα λόγον. Ἄλλ' ἡ διδασκαλία τῆς πράξεως πρέπει νὰ ᾔναι κεχωρισμένη τῆς διδασκαλίας τῆς θεωρίας, ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ, καὶ μάλιστα ἐν πάσῃ τεχνολογικῇ ἐπιστήμῃ. Ἡ πρωτίστη λοιπὸν τῶν γεωργικῶν γνώσεων πρέπει νὰ ᾔναι ἡ πράξις, καὶ μάλιστα εἰς λαοὺς ἀμαθεῖς.

Ἐχομεν, ὡς εἶπον καὶ ἐν κεφαλαίῳ δευτέρῳ, γεωργικὸν πληθυσμὸν ὀλοτελῶς ἀγράμματον. Τί θὰ κάμωμεν; Εἶναι φρόνιμον, ἢμπορεῖ νὰ ᾔναι καρποφόρον, τὸ ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὴν θεωρίαν! Ἄν τοῦτο πράξωμεν, τὸ ναυάγιον εἶναι ἄφευκτον.

Καὶ ποῦ θὰ εὔρωμεν τὴν θεωρίαν τὴν ἀπαιτουμένην διὰ νὰ διδαχθῇ θεωρητικῶς ἡ ἡμετέρα γεωργία; Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, ἢ ἐν τοῖς γυμνασίοις; Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν, σήμερον, ἀνεδείχθη ἰδίᾳ ἐπιστήμη, αὐτὴ δὲ ἀποτελεῖ τὴν βιομηχανικὴν ἐκπαίδευσιν, ἧς μέρος εἶναι καὶ ἡ γεωργικὴ. Εἶναι, ἄρα γε, ἀνάγκη ν' ἀποδείξω ὅτι ἡ μάθησις τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν χωλαίνει φοβερὰ ἐν τοῖς ἡμετέροις διδασκῆτορις, ἐνῶ ἔπρεπεν ἡ διδασκαλία τῶν στοι-

χείων τῶν ἐπιστημῶν τούτων ν' ἀποτελῆ τὴν βᾶσιν τοῦ ἐκ-
 παιδευτικοῦ ἡμῶν συστήματος, καθ' ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῆς
 ἐκπαιδευτικῆς κλίμακος, νὰ ὑπάρχη, δὲ, ἰδίως, ἐν τῷ ἡμετέρῳ
 πανεπιστημίῳ, σχολὴ εἰδικὴ καὶ πλουσία τῶν εἰρημένων ἐπι-
 στημῶν διὰ νὰ διδάσκονται ἐπιμελέστερον καὶ τελειότερον,
 παρ' ὅσον διδάσκονται τὸ ἐτυμολογικὸν καὶ τὸ συντακτικόν,
 καὶ τὸ ἀτελεύτητον ρωμαϊκὸν δίκαιον, καὶ ἡ μηδέποτε μαν-
 θανομένη καὶ ἄχρηστος ἐβραϊκὴ γλῶσσα!

Δὲν εἶμαι φίλος τῶν εἰδικῶν θεωρητικῶν γεωργικῶν σχο-
 λῶν, ἀλλ' οὔτε τῶν εἰδικῶν σχολῶν εἰς ἃς ὑπάρχουσιν ἠνω-
 μέναι ἡ διδασκαλία τῆς θεωρίας καὶ ἡ διδασκαλία τῆς πρά-
 ξεως. Φρονῶ δὲ ὅτι καὶ ἡ διδασκαλία τῆς γεωργίας, ὡς καὶ
 πάσης ἄλλης τεχνολογικῆς ἐπιστήμης, πρέπει νὰ εὔρη τὴν
 ἔδραν τῆς ἐν αὐτῷ τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ· ἀλλ' ἡ βιομη-
 χανικὴ διδασκαλία δὲν ἔμπορεῖ νὰ δώσῃ καρπούς, ἐνόσω αἱ
 φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι εἶναι παρημελημέναι καὶ δὲν
 διδάσκονται ὅπως πρέπει νὰ διδάσκονται. Βιομηχανία, μὴ
 βοηθουμένη σήμερον ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας αὐτάς, εἶναι βιομη-
 χανία βάνουρος, ἢτοι βιομηχανία τυφλὴ καὶ ἄτεχνος, ἐπομέ-
 νως ἀσύμφορος.

Αἰσθάνομαι, ἴσως, περισσότερον πολλῶν ἄλλων, τὴν ἀνάγκη-
 κην τῆς μορφώσεως βιομηχανῶν ἐπιστημόνων, ὅπως ἀποκτή-
 σωμεν ἐξ αὐτῶν καὶ διδασκάλους τῆς ἐν γένει βιομηχανίας,
 διότι ἄλλως ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ παρ' ἡμῖν βιομηχανικὴ δι-
 δασκαλία. Ἀλλὰ πλανᾶται ὅστις πιστεύει ὅτι δύνανται νὰ
 μορφοθῶσιν ἄνδρες τοιοῦτοι,* προτοῦ ἀναπτυχθῶσιν ἐν τῷ τό-
 πῳ αἱ φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι. Διὰ ν' ἀναπτυχθῶσι δὲ,
 καὶ δυνηθῶσι νὰ ὑπηρετήσωσι τελεσφόρως τὴν βιομηχανίαν,
 πρέπει νὰ λάβωσι θέσιν ἐξαιρετοῦ ἐν τῷ ἐκπαιδευτικῷ ἡμῶν
 προγράμματι. Εἰς οὐδένα ἄλλον τρόπον ἐπεριφρονήθησαν αἱ
 φυσικαὶ καὶ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι περισσότερον, ὅσον ἐν τῇ
 ἡμετέρᾳ πατρίδι. Διὰ τοῦτο, καὶ ἡ νεολαία ἡμῶν ἀποστρέφε-

ται τὴν μάθησιν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο, καὶ ὁ πρὸς τὴν βιομηχανίαν ἔρος δὲν ἔλαβεν εἰσέτι οὐδεμίαν ἀνάπτυξιν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἐν τε τῇ ἡμεδαπῇ καὶ τῇ ἀλλοδαπῇ ἐκπαιδευομένων νέων ἑλλήνων.

Τὸ γενικὸν λοιπὸν πόρισμα ὅλων τῶν ἐνταῦθα, καὶ ἀλλαχοῦ τῆς διατριβῆς ταύτης, λεχθέντων, περὶ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἡμῶν συστήματος καὶ περὶ τῆς ἐν γένει ἀπαιδευσίας τοῦ λαοῦ, καὶ μάλιστα τῶν ἀγροτῶν μας, εἶναι τοῦτο, ὅτι ὁ καιρὸς τῆς θεωρητικῆς γεωργικῆς μαθήσεως δὲν ἔφθασεν ἀκόμη, καὶ ὅτι ὀφείλομεν νὰ προετοιμάσωμεν τὴν ὁδὸν πρὸς αὐτὴν, διὰ μεθόδου καταλλήλου εἰς τὴν ἐν γένει κατάστασιν μας, δυναμένης νὰ διαδώσῃ, κατὰ πρῶτον, τελεσφόρως τῆς ἀναγκαίας πρακτικῆς γεωργικῆς γνώσεως εἰς τὸν γεωργικὸν ἡμῶν πληθυσμὸν, καὶ νὰ παρέξῃ εἰς αὐτὸν τὰ μέσα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν γνώσεων αὐτῶν ταῦτα δὲ δυνάμεθα νὰ ἀποκτήσωμεν, διὰ δύο τρόπων, περὶ ὧν ἐξηγοῦμαι.

Διὰ νὰ μὴν εὐρεθῶμεν, καὶ μετὰ δεκαετίαν, ἢ εἰκοσαετίαν, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, εἰς ἣν εὕρισκόμεθα σήμερον, ὀφείλομεν νὰ προνοήσωμεν, πρὸ πάντων, ὅπως ἡ ἀγροτικὴ νεολαία οἰκειωθῇ πρακτικῶς μὲ τὰ νέα ἐργαλεῖα καὶ μὲ τὰς νέας μεθόδους, μὲ τὰ ἐργαλεῖα ἐκεῖνα, ἐννοῶ, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις εἶναι δυνατὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ μὲ τὰς μεθόδους ἐκεῖνας ὅσαι δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐν σμικρῷ. Συγχρόνως δὲ, διὰ ὅλον τὸν γεωργικὸν πληθυσμὸν, ὅστις δὲν δύναται νὰ μαθητεύσῃ, νὰ τεθῇ εἰς ἐνέργειαν ἡ παραδειγματικὴ διδασκαλία, ἢ μᾶλλον καρποφόρος εἰς λαοὺς ἀμαθεῖς, οἵτινες δὲν εἶναι προητοιμασμένοι, διὰ τῆς λοιπῆς ἀναγκαίης μαθήσεως, ὅπως ἐννοῶσι τὸν λόγον παντὸς φαινομένου καὶ πάσης πρωτοφανοῦς ἐργασίας. Ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς καὶ αὐτὴ ἡ ἀγωγή τῶν ἐθνῶν πρέπει νὰ διευθύνεται κατὰ τοὺς κανόνας κατὰ τοὺς ὁποίους ἐκπαιδεύονται οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ κωφάλα.

λοι. Τὰ παραδείγματα εἶναι εἰς τοὺς ἀμαθεῖς λαοὺς ὅ,τι εἶναι τὰ ψηλαφητὰ ἐκεῖνα σημεῖα. τῶν ὁποίων, ἀπτόμενος ὁ τυφλὸς καὶ ὁ κωφίλαλος, μανθίνῃ ν' ἀναγινώσκῃ, νὰ γράφῃ καὶ ν' ἀριθμῇ. Καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς πεφωτισμένους λαοὺς, τὰ παραδείγματα ἐξήσκησαν πάντοτε μεγάλην ἐπιρροήν, καὶ ἡ τῶν παραδειγμάτων διδασκαλία παρήγαγεν ἀξιολογωτέρους καρποὺς παρά τὴν σοφωτέραν θεωρητικὴν διδασκαλίαν, διότι, ὅσον δυσχερὴς εἶναι ἡ διὰ τῶν διδαγμάτων ὁδὸς, τοσοῦτο ὀμάλῃ εἶναι ἡ διὰ τῶν παραδειγμάτων. Ἄν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, δὲν ὑπῆρχον τὰ μεγάλα ἐκεῖνα κτήματα, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουσιν ὡς σχολεῖα πρότυπα τελειοποιημένης καλλιέργειας, ἡ ἀγγλικὴ γεωργία βεβαίως δὲν θὰ ἐθαυμάζετο, ὅσον θαυμάζεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Ὁ ἡμέτερος νόμος τῆς 11 Ἰανουαρίου 1878, ὁ κανονίζων τὴν διδασκαλίαν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἐπαρκὴς, διότι περιέχει καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν γεωργικὴν μάθησιν προκαταρκτικῶν φυσικομαθηματικῶν καὶ γεωργικῶν γνώσεων. Οἱ δημοδιδάσκαλοι ἐπομένως πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ πρακτικὰς τινὰς γνώσεις γεωργίας καὶ δενδροκομίας. Ὅλον τὸ πᾶν λοιπὸν εἶναι τὸ νὰ μορφωθῶσι τοιοῦτοι δημοδιδάσκαλοι. Ἄν κατορθωθῇ τοῦτο, κατορθώθῃ τὸ ἡμῖς τοῦ παντός. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει, ἡ γεωργικὴ πράξις πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἐκ τῶν δημοτικῶν σχολείων, καὶ, ἂν τοῦτο δὲν ἦναι κατορθωτὸν γενικῶς, τοῦλάχιστον δύναται, κατ' ἀρχάς, νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῶν πρωτευουσῶν τῶν δήμων. Ὁ νόμος θεωρεῖ ἀπαραίτητον τὴν διδασκαλίαν πρακτικῶν γνώσεων γεωργίας καὶ δενδροκομίας. Πῶς λοιπὸν θὰ λάβῃ ἐφαρμογὴν ἡ διάταξις αὕτη; Πῶς καὶ ποῦ θὰ γίνεταί ἡ πράξις; Ἄλλως πως, βεβαίως, δὲν δύναται τοῦτο νὰ κατορθωθῇ, εἰμὴ ἂν τὸ δημόσιον προικοδοτήσῃ ἕκαστον τῶν τοιούτων δημοτικῶν σχολείων μετ' ἕκτασιν τινὰ γῆς, 50, λόγου χάριν, στρεμμάτων, κειμένων πλησιέστερα,

ὅσον ἔνεστι, εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ προσέτι μὲ τὰ κυριώτερα γεωργικὰ ἔργαλεῖα· ἡ γῆ δὲ αὕτη νὰ καλλιερῆται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, διὰ λογαριασμόν του, καὶ ἰδίαις αὐτοῦ δαπάναις, συνεργαζομένων, ἀμισθί, καθ' ὠρισμένας ἡμέρας καὶ ὥρας, καὶ τῶν μαθητῶν, ὑπὸ τὴν ἐδηγίαν αὐτοῦ. Οὕτω θέλει ἐνωθῆ ἡ ἐν γένει προκαταρκτικὴ ἐκπαίδευσις μὲ τὴν ἐνάσκησιν τῶν νέων ἀγροτῶν εἰς τὴν προκαταρκτικὴν γεωργικὴν μάθησιν.

Εἶπον ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς εἰρημένης γῆς πρέπει νὰ γίνε-ται, δαπάναις καὶ διὰ λογαριασμόν τοῦ διδασκάλου, καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἐπιμελῆται τὴν καλλιέργειαν, χρήσιμον οὖσαν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν διαφόρων ἐργασιῶν. Τὸ συμφέρον θὰ παρακινῆ εἰς τοῦτο τὴν φιλοπονίαν τοῦ διδασκάλου, ἀφ' οὗ αἱ ὠφέλειαὶ καὶ αἱ ζημίαι αὐτὸν θ' ἀποβλέπωσι· διδάσκαλος, μὴ ἐπιμελούμενος τὴν καλλιέργειαν, πρέπει ἀμέσως ν' ἀποβάλλε-ται. Ἡ καλλιέργεια δὲ πρέπει νὰ ᾖ ὠρισμένη, διότι δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ὁ διδάσκαλος νὰ φυτεύσῃ σταφίδας, ἀλλὰ νὰ καλλιερῆ τὰ εἶδη ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς γεωργίας. Μέρος τοῦ ἀγροῦ πρέπει νὰ τὸ σπεῖρῃ δημη-τριακὰ, μέρος νὰ φυτεύσῃ δένδρα καρποφόρα, μέρος νὰ σπεῖρῃ κτηνοτροφικὰ φυτὰ, καὶ μέρος κηπουρικὰ προϊόντα. Καθῆκον δὲ προσέτι πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ νὰ ἐπιμελῆται τὴν σύναξιν τῶν λιπασμῶν καὶ τὴν τακτοποίησιν τοῦ κοπροσωροῦ, ὅπως λιπαίνῃ τὴν γῆν, διὰ νὰ βλέπωσιν ἐμπράκτως οἱ μαθηταὶ τὴν ἐκ τῆς χρήσεως τῶν λιπασμῶν μεγάλην ὠφέλειαν. Ὡς ἀρχὴν δὲ μεγάλης γεωργικῆς ἀναμορφώσεως, ἤθελα ἐπιβάλει τὴν ὑποχρέωσιν εἰς τὸν δημοδιδάσκαλον νὰ ἐπιμελῆται καὶ τὴν σύ-ναξιν τῶν ἀνθρωπίνων περιττωμάτων καὶ ἐκκρίσεων, ὅπως χρησιμεύσῃ τοῦτο ὡς παράδειγμα εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς γονεῖς αὐτῶν, διὰ ν' ἀρχίσωσι καὶ αὐτοὶ νὰ κάμνωσι τὸ ἴδιον.

Εἰς οὐδὲν ἄλλο βᾶρος πρέπει νὰ ὑπόκειται ὁ δημοδιδάσκα-λος, εἰμὴ μόνον εἰς τοὺς νενομισμένους φόρους, διὰ νὰ παρα-δειγματίζωνται καὶ περὶ τούτου οἱ μαθηταί.

Τὸ προτεινόμενον μέτρον δύναται νὰ συντελέσῃ καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν, διότι αἱ διδασκαλικαὶ μισθοδοσίαι ἤμποροῦν νὰ ἐλαττωθῶσιν ἀναλόγως, ἀφοῦ ὁ διδάσκαλος θ' ἀπολαμβάνῃ τὴν κάρπωσιν τῆς γῆς.

Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦσι τὸν σκελετὸν, οὕτως εἶπειν, τοῦ πράγματος. Ἐν τῇ νομοθετήσῃ ὁμοίως αὐτοῦ, δύναται νὰ ληφθῇ πᾶσα ἄλλη πρόνοια ἣτις ἤθελε κριθῆ ἀναγκαία.

Γενομένου δεκτοῦ τοῦ προτεινομένου μέτρου, ἄνδρες ἀρμόδιοι πρέπει νὰ συντάξωσι πρόγραμμα καλλιέργειας τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὅπως ἀπαρεγκλίτως ἐφαρμόζεται, διὰ νὰ προκύψῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Πρέπει δὲ νὰ κρατῶσιν οἱ δημοδιδάσκαλοι βιβλίον καλλιέργειας καὶ εἰσοδημάτων, εἰς ὃ νὰ σημειῶσιν ἀκριβῶς τὰ ἔξοδα καὶ τὰ ἔσοδα, ὅπως δεικνύωσι πρὸς τοὺς μαθητὰς τὸν τρόπον καθ' ὃν πρέπει καὶ αὐτοὶ νὰ κρατῶσιν ὅμοιον, διὰ νὰ γνωρίζωσιν ἐξ αὐτοῦ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν ἑαυτῶν κτημάτων.

Δις τοῦ ἔτους, τακτικοὶ ἐπιθεωρηταί, εἰδήμονες τῆς πεφωτισμένης γεωργίας, πρέπει νὰ ἐπισκέπτωνται τὰ κτήματα τῶν δημοτικῶν σχολείων, νὰ βεβαιῶσιν δὲ τὴν κατάστασιν των νὰ ὀδηγῶσι τοὺς δημοδιδασκάλους εἰς τὰς καλλιέργειας, καὶ νὰ προτείνωσιν ἐνδεδειγμένας βελτιώσεις, τὰς ὁποίας ἤθελε τυχὸν ὑπαγορεύσει ἡ κατάστασις τῶν κτημάτων καὶ τῆς καλλιέργειας αὐτῶν, προσέτι δὲ νὰ πληροφορῶνται, ἐμπράκτως, ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν μαθητῶν, περὶ τῆς γεωργικῆς αὐτῶν προόδου, καὶ νὰ προτείνωσι βραβεῖα ὑπὲρ τῶν εὐδοκιμούντων, τοὺς δὲ ἐξαιρέτους αὐτῶν νὰ συνιστῶσιν εἰς τὴν πρόνοιαν τῆς κυβερνήσεως, ὅπως τυγχάνωσιν ὑποτροφίας, ἢ ἄλλων βοηθημάτων.

Ἐκ τοῦ εἰρημένου μικτοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας, τῶν γραμμάτων ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς γεωργικῆς ἐργασίας ἀφ' ἑτέρου, προκύπτουσιν ἀποτελέσματα κοινωνικὰ λίαν εὐάρεστα. Ὁ παῖς τοῦ γεωργοῦ ἐννοεῖ, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, ὅτι τὰ γράμματα δὲν

ἔχουσι τὴν μαγικὴν ιδιότητα νὰ τρέφωσι τοὺς μὴ ἐργαζομένους, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἀπλᾶ ὄργανα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐργαζομένου βιομηχάνου, ὁ θέλων δὲ νὰ ἀποκατασταθῇ ἐν τῇ κοινω-
νίᾳ, καὶ νὰ προοδεύσῃ, ὀφείλει νὰ ἐκλέξῃ βιομηχανίαν τινα, ὡς κύριον ἔργον του. Ἐκ τῆς τριβῆς δὲ περὶ τὰς μᾶλλον κα-
νονικὰς, καὶ ὀπωσοῦν πεφωτισμένας, καλλιεργείας, δύναται νὰ πεισθῇ ὅτι ἡ κατ' ἐξαιρέσειν ἔθνικὴ βιομηχανία εἶναι ἡ γε-
ωργία, καὶ ὅτι αὕτη δύναται νὰ τὸν διαθρέψῃ καὶ τὸν τιμῆσῃ, ὅταν καὶ αὐτὸς μάθῃ τὰς τελειοτέρας μεθόδους αὐτῆς, περὶ τῶν ὁποίων, διὰ τῆς κηθημερινῆς πράξεως, καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ διδασκάλου, ἤμπορεῖ νὰ λάβῃ ἰδέαν τινα, τὴν ὁποίαν πρό-
τερον δὲν εἶχε, νομίζων, βεβαίως, ὅτι καλητέρα γεωργία τῆς γεωργίας τοῦ πατρός του δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον. Περι-
πλέον, παρευρισκόμενος ὁ ἀγρότης παῖς εἰς ὅλα τὰ γεωργικὰ ἔργα τοῦ διδασκάλου, καὶ συνεργαζόμενος μετ' αὐτοῦ, διδά-
σκειται νὰ ἐκτιμᾷ αὐτὰ· γνωρίζων δὲ νὰ μετρή καὶ νὰ λογα-
ριάξῃ, καὶ ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, μαθάνει νὰ συγ-
κρίνῃ τὰ εἰσοδήματα τοῦ πατρός του πρὸς τὰ τοῦ διδασκάλου, καὶ οὕτω κατορθώνει νὰ διακρίνῃ ποία καλλιέργεια ἀπέβη ὠφε-
λιμωτέρα, καὶ ἐκ ποίων λόγων προέκυψεν ἡ ὠφέλιμος δια-
φορά. Ὅλα δὲ ταῦτα χρησιμεύουσι νὰ διατηρῶσιν αὐτὸν προσ-
κεκολλημένον εἰς τὸ πατριον ἐπιτήδευμα, καὶ δὲν τὸν ἀφίνουσι νὰ περιπλανηθῇ εἰς νέα στάδια, ὡς καθεκάστην βλέπομεν τὰ τέκνα τῶν γεωργῶν μας ἐγκαταλείποντα τὴν πατριον ἐστίαν καὶ τὸ πατρικὸν ἔργον, καὶ προτιμῶντα τὴν τοῦ διδάκτορος ὀνομασίαν, ἔστω καὶ διδάκτορος πενομένου! Ἡ νεαρὰ ἡλικία, ἐκτὸς σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων, δὲν ἀγαπᾷ τὰ πολλὰ γράμματα, καὶ διὰ τοῦτο ἐπάναγκες εἶναι ἡ μαθητεία τῶν γραμμάτων νὰ ποικίλεται διὰ τινος ἐργασίας, διδακτικῆς καὶ αὐτῆς, ὡς καὶ διὰ ἐκδρομῶν, τὰς ὁποίας οἱ δημοδιδάσκαλοι πρέπει συνεχῶς νὰ κάμνωσιν, ὀδηγοῦντες τοὺς παιδας εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ τό-
που καὶ τῆς φύσεως.

Ἐνταῦθα τελειόουσιν ὅσα ἔκρινα ἀναγκαῖα νὰ εἶπω περὶ τοῦ πρώτου τρόπου τῆς διαδόσεως τῶν πρακτικῶν γεωργικῶν γνώσεων. Μεταβαίνω τώρα εἰς τὸν δεύτερον τρόπον, τὸν ἀποτελοῦντα τὴν παραδειγματικὴν διδασκαλίαν, ἢ τὴν διὰ τοῦ παραδείγματος διδασκαλίαν.

Γεωργικοὶ σταθμοὶ, ἢ ἐπαύλεις.—Ἰδοὺ τὸ ἰσχυρότερον, κατὰ τὴν γνώμην μου, μέσον, καὶ τὸ καταλλήλοτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον εἰς τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ ἀγρόται μας δύνανται νὰ γνωρίσωσι τὰ ὠφέλιμα ἀποτελέσματα τῆς πεφωτισμένης γεωργίας, καὶ νὰ μιμηθῶσι, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, τὰς μεθόδους αὐτῆς, ἄνευ οὐδενὸς εἰδους σχολικῆς διδασκαλίας, εἰς ἣν δὲν εἶναι προητοιμασμένοι.

Τὸ ὄνομα τῶν γεωργικῶν σταθμῶν, οὓς ἀπεκάλεσα ἐπαύλεις, ὡς καὶ τὸν ἀρχικὸν τύπον αὐτῶν, ἔλαβον ἐκ τῆς ἐν Προυσίᾳ καὶ Γαλλίᾳ πρακτικῆς γεωργικῆς διδασκαλίας. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα διαφέρει, διότι ἐκεῖ οἱ γεωργοὶ σταθμοὶ εἶναι πρακτικαὶ γεωργικαὶ σχολαί, ἢ ἐμὴ δὲ ἰδέα εἶναι οἱ ἡμέτεροὶ σταθμοὶ, ἢ ἐπαύλεις, νὰ μὴ ὀργανωθῶσιν ὡς σχολαί, ἀλλ' ὡς πρότυπα κτήματα, πρὸς παραδειγματισμόν. Αἱ ἐφεξῆς ἐξηγήσεις θέλουσι καταστήσει καταληπτὴν εἰς πάντας τὴν ἰδέαν μου.

Ὅ,τι γίνεται, ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ, διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν μεγάλων ἰδιωτικῶν κτημάτων, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουσιν ὡς σχολεῖα τῆς τελειότερας γεωργικῆς ἐργασίας, καθὼς ἐξηγήθην περὶ τούτου ἄλλοθί που τῆς διατριβῆς ταύτης, τοῦτ' αὐτὸ θέλω νὰ προκύψῃ ἐκ δημοσίων προτύπων κτημάτων, καλλιεργουμένων διὰ τελειοποιημένων ἐργαλείων καὶ ἐντελεστέρων μεθόδων, ἀφοῦ ὁ τόπος στερεῖται τοιούτων κτημάτων καὶ πλουσιῶν ἰδιοκτητῶν, ὅπως ἐξ αὐτῶν πηγᾶσιν τὸ παράδειγμα.

Οἰαδήποτε σχολικὴ διδασκαλία, σήμερον, εἴτε θεωρητικὴ,

εἴτε πρακτικὴ, εἴτε καὶ μικτὴ, πρὸς τοὺς γεωργοὺς ἡμῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παράξῃ καρπούς. Καὶ ὁ κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς πράξεως ἀρχίζων νὰ μάθῃ τὴν γεωργίαν, ἐν σχολῇ γεωργικῇ, πρέπει νὰ γνωρίζῃ καὶ γράμματα, καὶ πράγματα προσέτι ὄχι ὀλίγα, διὰ νὰ ἔχῃ τὴν διάνοιαν ἡσκημένην ὅπως ἐννοῇ τὸν λόγον πάσης εἰδικῆς ἐργασίας καὶ παντὸς ἀποτελέσματος, διότι τοῦτο ἐστὶ κυρίως πρακτικὴ διδασκαλία διὰ τοὺς ἀρχίζοντας τὴν γεωργικὴν μάθησιν ἐκ τῆς πράξεως. Οἱ ἀρχίζοντες αὐτὴν ἐκ τῆς θεωρίας βλέπουσιν ἐν τῇ πράξει βεβαιούμενον τὸν λόγον ὃν θεωρητικῶς ἐδιδάχθησαν.

Οἱ εἰρημένοι δύο τρόποι τῆς διαδόσεως μιᾶς ἰδέας γεωργικῆς, ἄλλης παρὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ ὑπάρχουσαν, θὰ φέρωσι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ νὰ οἰκειωθῶσιν οἱ γεωργοὶ μας μὲ τὴν ἰδέαν αὐτὴν, ἢ δὲ βελτίωσις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἡμῶν συστήματος καὶ ἡ αὐξήσις τῶν φυσικομαθηματικῶν ἡμῶν γνώσεων, κατὰ τὰ π ρ ο ε ι ρ η μ έ ν α, θὰ προετοιμάσωσι διανοίας ἱκανὰς νὰ νοήσωσι τὴν ἐπιστημονικὴν γεωργίαν. Τότε λοιπὸν πρέπει νὰ φροντίσωμεν, ἐγκαίρως, ὅπως, ἀφ' ἐνὸς μὲν διοργανωθῇ ἡ θεωρητικὴ διδασκαλία τῆς γεωργίας ἐν τῷ ἡμετέρῳ πανεπιστημίῳ, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ πρακτικὴ, ἀλλὰ χωριστὰ ἢ μία ἀπὸ τῆς ἄλλης. Τὸ ἔργον τοῦτο θὰ ᾖναι πολὺ εὐκολώτερον παρὰ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ἐπιτελέσωμεν σήμερον, διότι δὲν ἔχομεν τότε νὰ πράξωμεν ἄλλο παρὰ νὰ συμβουλευθῶμεν τοὺς ὀργανισμοὺς τῶν καθαρῶς θεωρητικῶν γεωργικῶν σχολῶν τῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ τῶν καθαρῶς πρακτικῶν, καὶ νὰ τοὺς ἀπομιμηθῶμεν, ἀναλόγως μὲ τὸ κλίμα μας καὶ μὲ τὰς λοιπὰς φυσικὰς καὶ κοινωνικὰς περιστάσεις μας.

Ὁ ρ γ α ν ι σ μ ο ς τ ῶ ν γ ε ω ρ γ ι κ ῶ ν σ τ α θ μ ῶ ν ἢ ἐ π α ὕ λ ε ω ν. Ἡ κυβέρνησις νὰ προσδιορίσῃ, κατὰ νομὸν, κατ' ἀρχάς, ἢ, τοῦλάχιστον, εἰς τρεῖς νομοὺς τῆς Πελοποννήσου, εἰς δύο τῆς Στερεᾶς, καὶ εἰς ἓνα τῆς Ἐπτανήσου, ἰδίως δὲ εἰς Κέρκυραν, ὅπου ὑπάρχουσι γαῖαι κοινωτικαί, ἐν θέσει

καταλλήλω, κυρίως δὲ εἰς τὰ σπουδαιότερα κέντρα τῆς γεωργικῆς ἐργασίας, ἔκτασιν γῆς 600, τοῦλάχιστον, στρεμμάτων, συνεχομένων, νὰ κατορθώσῃ ὅμως, εἰ δυνατὸν, νὰ εὑρῇ γῆν περιέχουσαν διάφορα ἐδάφη, ἥτοι λιπαρά, καὶ μὴ τοιαῦτα, ὡς ἐπίσης καὶ διαφόρου γεωλογικῆς συστάσεως, ὅπου δὲ ὁ συμβιβασμὸς οὗτος εἶναι ἀκατόρθωτος, νὰ προτιμήσῃ τὴν μετρίαν γῆν, ἔστω καὶ τὴν ἀδύνατον, διότι τὰ ἀποτελέσματα τῆς γεωργικῆς τέχνης γίνονται καταφανέστερα εἰς τὴν μετρίαν γῆν, καταφανέστατα δὲ εἰς τὴν ἀδύνατον, ἐνῶ, εἰς τὴν φυσικῶς γόνιμον γῆν, μέγα μέρος τῆς ἐπιτυχίας συνήθως ἀποδίδεται, ὑπὸ τῶν πρωτοπειρῶν, εἰς τὴν φυσικὴν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους. καὶ δὲν ἐκτιμᾶται παρ' αὐτῶν διόλου ἡ τέχνη. Εὐκταῖον προσέτι εἶναι ἡ γῆ αὐτὴ νὰ ᾔναι ἐν μέρει μὲν ποτιστικῆ, ἐν μέρει δὲ ξηρική, ἂν δὲ τοῦτο ᾔναι ἀδύνατον, νὰ προτιμηθῇ ἡ ξηρική τῆς ποτιστικῆς, διὰ νὰ φαίνωνται ἐπίσης τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιμελημένης καλλιέργειας.

Ἐντὸς τῆς προσδιορισθείσης ταύτης γῆς, ἐν εὐθέτῳ θέσει, ν' ἀνεγερθῶσι κατάλληλα, ἀλλ' ἀπλούστατα, διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπαύλεως, ἢ τῆς ἀγροικίας, οἰκοδομήματα, οἶον, οἰκία, χρήσιμος πρὸς κατοικίαν τοῦ διευθυντοῦ, σταῦλος διὰ τὰ κτήνη, ἀποθήκη διὰ τὸ χόρτον καὶ τὰ ἄλλα κτηνοτροφικὰ φυτὰ, ἑτέρα ἀποθήκη διὰ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα, ἢ ἀποθήκη δὲ αὐτὴ πρέπει νὰ ᾔναι εὐρύχωρος, διότι εἰς αὐτὴν θὰ ἐναποτίθενται καὶ τὰ πρὸς πώλησιν γεωργικὰ ἐργαλεῖα, ὡς ἀκολούθως θέλω περὶ τούτου ἐξηγηθῆ, ἐν, ἢ καὶ δύο, μακροσκελῆ ὑπόστεγα, χρήσιμα εἰς πολλὰς ἐργασίας τῆς ἐπαύλεως, μικροί τινες οἰκίσκοι διὰ τοὺς ὑποτρόφους, περὶ ὧν ἐπίσης θὰ ἐξηγηθῶ ἀκολούθως, ἀποθήκη διὰ τὰ προϊόντα, ἀπόπατοι, καταλλήλως ἐκτισμένοι, ὅπως αἱ ἀνθρώπινοι ἐκκρίσεις κατέρχονται ἐν τῷ κοπροσωρῷ, περίβολος περιτοιχισμένος, μετὰ λάκκων, διὰ τὸν κοπροσωρὸν καὶ τὴν κατεργασίαν τῆς κόπρου, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο ἀναγκαῖον οἰκοδόμημα. Ἄν δὲ ἡ ἔπαυλις περιέχῃ

και γαιας ποτιστικας, πρεπει να κτισθη και δεξαμενη καταλληλος, δια την αρδευσιν ιδιως των φυτωριων και των δενδροκομειων, και την χρησιν υγραν λιπασμων.

Η επαυλις πρεπει να προικοδοτηθη με τα αναγκαια αροτραια εργαλεια, και ιδιως με εκεινα τα οποια ωρισα, εν τοις προσθεν, ως απαραίτητα, και προσετι με τα αναγκαια εργαλεια δια την πεφυτευμενην γεωργιαν, με τα αναγκαια δενδρα και φυτα, και μαλιστα κτηνοτροφικα φυτα, και με τα αναγκαια κηπαια σπερματα. Περιπλεον, πρεπει να προικοδοτηθη με 100 προβατα, εκ των καλητερων γενεων του τουπου, και με 6—10 αγελαδας, μετα ταυρου, καλης ευρωπαικης γενεας. Τα κτηνη ταυτα θα χρησιμευσωσι προς αποκτησιν κοπρου, και προς παραδειγματισμον του τουπου, καθ' ον πρεπει να τρεφονται τα ζωα, και των ωφελειων των προκυπτουσων εκ της ενωσεως της κτηνοτροφιας μετα της γεωργιας. "Ετι δε, πρεπει να προικοδοτηθη και με τα αναγκαια δια την αροτραιαν καλλιεργειαν κτηνη, οιον, βοας, ιππους και ημιονους. Βαρομετρα, θερμομετρα, βροχομετρα, μικροσκοπια, και αλλα παρομοια εργαλεια ειναι απαραίτητα. Η εφαρμογη δε θα δειξη και ποιων αλλων χρησιμων πραγματος θα εχη αναγκην η επαυλις.

Εκαστη των επαυλεων πρεπει πρωτον να σχεδιογραφηθη υπο εμπειρου μηχανικου, τη συμπραξει εμπειρου γεωπνονου. Αμφότεροι πρεπει να ηναι ευρωπαιοι, και να συμβουλευθωσιν, ως ειναι τουτο επομενον, σχεδια τοιουτων επαυλεων ευρωπαικων. Επαναλαμβάνω να το ειπω οτι αι οικοδομαι πρεπει να ηναι απλουσταται, ανευ της ελαχιστης πολυτελειας, κατ' ετος δε να λαμβανεται προνοια οπως επισκευαζωνται και επιδιορθουνται. Η εν χρηση εις τας ημετερας δημοσιας και ιδιωτικας οικοδομας πολυτελεια με τρομαζει. Ημεις δεν κτιζομεν οικιας, αλλα φρουρια, θησαυρους δε εξαντλουμεν εις τας οικοδομας, και υπο ακρας φειδωλιας κυριευομεθα, οταν προκειται να καλλιεργησωμεν τον αγρον μας.

Πᾶσα μία τῶν ἐπαύλεων πρέπει νὰ ἔχη διευθυντὴν, γεωπόνον, θεωρητικόν καὶ πρακτικόν. Καὶ ἂν οὗτος ἀναδεχθῆ τὴν καλλιέργειαν, διὰ λογαριασμόν του, ἢ κυβέρνησις νὰ τοῦ παραχωρήσῃ, λόγῳ ἀμοιβῆς, καὶ διὰ τὰς δαπάνας του, εἴτε μέρος, εἴτε καὶ τὸ ὅλον τῶν εἰσοδημάτων τῆς ἐπαύλεως, ἐπὶ ὀρισμένῳ χρόνῳ, καὶ ἐνόσῳ ἐκπληροῖ τὰς ὑποχρεώσεις του, κατὰ τοὺς ὅρους τῆς γενησομένης συμφωνίας. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον, διότι ὁ διευθυντὴς, ἐργαζόμενος πρὸς ἀποκλειστικὸν αὐτοῦ ὄφελος, καὶ πρὸς ἀποκλειστικὴν αὐτοῦ ζημίαν, θὰ ἐπιμελῆται τὴν καλλιέργειαν, καὶ ἐπομένως ἢ χρησιμότης τῆς ἐπαύλεως, πρὸς τὸ σκοπὴν δι' ἣν ἰδρύθη, θὰ ᾔηται βεβαιωτάτη. Ἄλλ' ἂν δὲν εὐρεθῶσι γεωπόνοι ἐργολάβοι, οὕτως εἰπεῖν, οἵτινες ἀμίσθως ν' ἀναλάβωσι τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαύλεων, διὰ λογαριασμόν των, ὡς εἴρηται, τότε, ἐξ ἀνάγκης, οἱ διευθύνται πρέπει νὰ μισθοδοτῶνται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, τὰ δὲ ἐξόδα τῆς καλλιεργείας νὰ καταβάλλωνται παρ' αὐτῆς, καὶ τὰ εἰσοδήματα νὰ λαμβάῃ ἢ ἰδίᾳ. Καὶ εἰς τὴν πρώτην καὶ εἰς τὴν δευτέραν περίστασιν, ἢ καλλιέργεια πρέπει νὰ γίνεταί ἐπὶ τῇ βάσει κυβερνητικοῦ προγράμματος, καὶ κυβερνητικοῦ προϋπολογισμοῦ, διὰ τὰς δαπάνας, ἢ δὲ ἐπίβλεψις τῶν ἐπαύλεων ν' ἀνατεθῆ εἰς ἐπιθεωρητὰς, ὡς περὶ τούτου εἶπον καὶ διὰ τὰ κτήματα τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Εἰς ἑκάστην τῶν ἐπαύλεων πρέπει νὰ γίνωνται αἱ ἐφεξῆς, τοῦλάχιστον, καλλιέργειαι, ἀπαραιτήτως·

Α'.) Ἡ τῶν δημητριακῶν.

Β'.) Ἡ τῶν κτηνοτροφικῶν φυτῶν.

Γ'.) Ἡ τῶν φυσικῶν καὶ τεχνητῶν λειμώνων.

Δ'.) Ἡ τῶν φυτωρίων καὶ δενδροκομιείων.

Εἰς τὴν τῶν δημητριακῶν καρπῶν, πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῆ τὸ σύστημα τῆς ἐπισποράς (assolement), διὰ νὰ γνωρίσωσιν οἱ γεωργοὶ μας τί ἐστὶν ἐπισπορά, καὶ νὰ ἐννοήσωσι τὰς με-

γάλας αὐτῆς ὠφελείας. Τὸ σύστημα τοῦτο θὰ διδάξῃ τοὺς γεωργοὺς μας ὅτι, μεταχειριζόμενοι λιπασμοὺς καὶ σκαλί-
 σματα, δύνανται νὰ καλλιεργῶσι μικροτέραν ἕκτασιν γῆς,
 ν' ἀπολαμβάνωσι δὲ ἐξ αὐτῆς ὅ,τι ἀπολαμβάνουσιν ἐκ τῆς με-
 γαλητέρας, καὶ τότε θὰ καταλάβωσιν ὅτι θὰ δαπανῶσιν ὀλι-
 γώτερα εἰς τὴν καλλιέργειαν των, καὶ δὲν θὰ ἔχωσιν ἀνάγκην νὰ
 καλλιεργῶσιν ἐθνικὰς γαῖας, ὑποχρεούμενοι εἰς φόρον ἐπικαρ-
 πίας. Τὸ σύστημα τοῦτο, περιπλέον, θὰ τοὺς διδάξῃ ὅτι,
 καλλιεργοῦντες μικροτέραν ἕκτασιν, καὶ ἀπολαμβάνοντες ὅσα
 ἀπελάμβανον ἐκ τῆς μεγαλητέρας, θὰ ἔχωσι τὴν ὠφέλειαν
 τοῦ νὰ τοὺς περισσεύῃ γῆ διὰ νὰ κάμνωσιν ἄλλην χρῆσιν αὐ-
 τῆς, καὶ μάλιστα πρὸς παραγωγὴν χόρτου διὰ τὰ κτήνη,
 τοῦτο δὲ θέλει ἔτι μᾶλλον τοὺς ὀδηγήσει εἰς τὴν ἀναπόφευ-
 κτον ἀνάγκην τῆς ἐνώσεως τῆς γεωργίας μετὰ τῆς κτηνο-
 τροφίας. Ἡ ἐπιμελημένη ἐπισπορὰ διπλασιάζει τὸ ἔδαφος,
 θέλοντες δὲ νὰ ἀπολαμβάνωσιν ἄφθονα προϊόντα, ὀφείλουσι
 νὰ καταβάλωσι περισσοτέραν ἐργασίαν, παρὰ νὰ ἔχωσι περισ-
 σοτέραν γῆν, νὰ προμηθεύωνται δὲ περισσότερα κεφάλαια,
 παρὰ τὴν ἐργασίαν τὴν ὁποίαν θὰ καταβάλωσι, καὶ ν' ἀπο-
 κτώσι περισσοτέραν ἰκανότητα παρ' ὅσα κεφάλαια θὰ δύνανται
 νὰ διαθέσωσι. Τὸ σύστημα, τελospάντων, τῆς ἐπισπορᾶς θὰ
 τοὺς ὑπαγορεύσῃ τὴν ὠφέλιμον ἀνάγκην τοῦ νὰ προσηλωθῶ-
 σιν εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἰδίου αὐτῶν κτήματος, ὅπερ
 σπουδαιότατον, διότι οὕτω θὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ κατοικήσωσιν
 ἐντὸς αὐτοῦ. Σήμερον ὅλοι οἱ γεωργοί μας, κατοικοῦντες ἐν τοῖς
 χωρίοις, ἀναγκάζονται, διὰ νὰ καλλιεργῶσι, νὰ ἦναι πλάνη-
 τες, οὕτως εἶπεν, καὶ νὰ μεταβαίνωσιν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἐθνικοῦ
 ἀγροῦ εἰς τὸν ἕτερον, ὡσεπιτοπολὺ δὲ οἱ ἀγροὶ οὗτοι ἀπέχουσι
 τοῦ χωρίου ἡμίσειαν καὶ μίαν ὥραν, καὶ ἐπέκεινα. Ὁ γεωργός,
 διὰ νὰ καταβάλλῃ ἰδιάζουσιν ἐπιμέλειαν εἰς τὴν καλλιέργειαν,
 διὰ νὰ συνειθίσῃ συγχρόνῳ νὰ τρέφῃ καὶ κτήνη, ὅπως πορίζε-
 ται ἐξ αὐτῶν τὴν ἀναγκαίαν κόπρον, πρέπει νὰ ἦναι σταθερὸς

εἰς ὄρισμένον μέρος, ἤτοι νὰ κατοικῆ ἔντος τοῦ κτήματός του, ὥστε, τοιοῦτοτρόπως ν' ἀναγκάζεται, κατὰ πᾶσαν ὥραν καὶ στιγμήν, νὰ σκέπτεται περὶ αὐτοῦ, καὶ νὰ φροντίζῃ περὶ τῶν δεόντων, τόσον διὰ τὴν καλλιέργειαν, ὡς καὶ διὰ τὰ κτήνη· ἄλλως, θὰ ᾔηται ἀδύνατον νὰ νοήσῃ τὴν ἀναπόφευκτον, διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς γεωργίας, ἀνάγκην τῆς συμμαχίας αὐτῆς μετὰ τῆς κτηνοτροφίας.

Εἶπον ὅτι οἱ γεωργοί μας πρέπει νὰ γνωρίσωσι τί ἐστὶ ἐπισπορά, καὶ ποῖαι αἱ ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαι. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο τὸ θεωρῶ σπουδαιότατον, διότι ἡ ἐπισπορά εἶναι τὸ ὄριον ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ γεωργικὴ βελτίωσις. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη ἀπαιτεῖ γνώσεις φυτολογικὰς καὶ ἀγρολογικὰς, ἀλλ' ἀφοῦ ὁ γεωργός μας συνειθίσῃ, τὸ πρῶτον, κατὰ πρᾶξιν, εἰς τὴν ἐπισποράν, καὶ αἰσθανθῆ τὰς ὠφελείας αὐτῆς, θὰ δυναθῆ εὐκολώτερον ν' ἀποκτήσῃ καὶ τὰς γνώσεις αὐτάς, κατόπιν, ὅταν ἡ ἡμετέρα γεωργία ἀναπτυχθῆ, καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις κατασταθῶσι κοινότεραι.

Προκειμένου λόγου περὶ ἐπισπορᾶς, ἴσως δὲν ἦτον ἀναγκαῖον νὰ εἶπω πλείοτερα. Διατριβή, σκοπὸν ἔχουσα τὸν τρόπον καὶ τὰ μέσα τῆς βελτιώσεως τῆς ἐγχωρίου γεωργίας, προϋποτίθεισι γνωστὰς τὰς κοινοτέρας γεωργικὰς γνώσεις εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν ἀναγνωστῶν, ἂν, ὡς ἐκ θαύματος, ὑπάρξωσι πολλοί! Ἄλλ' ἐπειδὴ, παρ' ἡμῖν, συμβαίνει τὸ ἐναντίον, καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθην, πολλαχοῦ, νὰ ἐνασχοληθῶ εἰς εἶδός τι γεωργικῆς διδασκαλίας, θεωρῶ ἐπάναγκες, καὶ ἐνταῦθα, νὰ πράξω τὸ αὐτὸ, παρακινούμενος ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ γίνω, ὅσον εἶναι δυνατόν, ὠφελιμώτερος. Τοῦτο δὲ θὰ χρησιμεύσῃ καὶ εἰς τὰς διευθύνσεις τῶν ἐπαύλεων.

Περὶ ἀγροναπαύσεως καὶ ἐπισπορᾶς εἶπον, ἐν τοῖς πρόσθεν, γενικὰ τινα, καὶ παρετήρησα ὅτι κυρίως, παρ' ἡμῖν, ἐπικρατεῖ τὸ ἀγροναπαυτικὸν σύστημα, ἡ δὲ μέθοδος τῆς ἐπισπορᾶς, εἰς τὴν κυρίαν τῆς λέξεως σημασίαν, ὡς ἡ νεωτέρα γεωργία

έννοει αὐτήν, εἶναι ὀλοτελῶς ἀγνωστος εἰς τὴν πατρίδα μας.

Ὅπου οἱ ἄγροι, ὡς πρὸς τὸν πληθυσμὸν, εἶναι ἀφθονώτεροι εἰς τὰ πεδινὰ μέρη, καὶ, ὡς ἐκ τούτου, ἡ γονιμότης ὅλης τῆς καλλιεργησίμου ἐκτάσεως δὲν ἐξαντλεῖται εὐκόλως, ἐκεῖ συνειθίζεται νὰ καλλιεργῆται καὶ νὰ σπείρεται ὁ ἄγρος ἐπὶ τινα κατὰ συνέχειαν ἔτη, κατὰ τὴν δυνάμιν του, ἀφοῦ δὲ ἐξαντληθῇ ὀλοτελῶς ἡ γονιμότης του, καὶ παύσῃ νὰ παράγῃ, ἀφίνεται χέρσος καὶ ἄσπαρτος, ἐπὶ τινα πάλιν ἔτη, μεταβαλλόμενος εἰς νομὴν φυσικὴν, ἢ εἰς ἔλος, μένει δὲ εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην, ἕως οὔ ἐξαντληθῇ καὶ ὁ ἄλλος ἄγρος, τοῦ ὁποίου τὴν καλλιέργειαν ἤρχισεν ἡδὴ ὁ γεωργός, μὲ τὸ ἴδιον σύστημα, καὶ μέχρις οὔ ὁ χερσωθεὶς ἀνακτήσῃ τὰς δυνάμεις του ἐκ τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τῶν ὑδάτων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐφαρμόζεται, παρ' ἡμῖν, εἰς τὰς ἐθνικὰς γαῖας, ἀφθόνους καὶ ἀδεδεσπότες οὔσας, εὐρισκομένας δὲ εἰς τὴν διάθεσιν ὅλου τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ, ἐπὶ τῇ σιωπηρᾷ συγκαταθέσει τοῦ δημοσίου ὅπως ἀπολαμβάνῃ φόρον ἐπικαρπίας. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ τῶν γεωργῶν μας δὲν εὐκολύνονται νὰ μεταβάνωσι μακρὰν, πρὸς ἀνεύρεσιν γῆς ἄλλης, διατηρούσης τὰς παραγωγικὰς αὐτῆς δυνάμεις, προτιμῶσι νὰ μένωσιν εἰς τὸν πρὸ ἑτῶν καλλιεργούμενον παρ' αὐτῶν ἄγρον, μεταχειρίζονται δὲ, διὰρκούσης τῆς συνεχοῦς καλλιεργείας, ἐπισποράν τινα, πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ ἄγρου, ἡγουν, τὸν ἕνα χρόνον σπείρουσι, τῇ βοηθείᾳ μικροῦ λιπασμοῦ, σκαλιστικόν τι προτὸν τῆς ἀνοίξεως, ὡς βαμβάκιον, ἀραβόσιτον, σπασάμιον, γλυκάνισσον, κέχρον, καπνὸν κτλ, τὸν δὲ ἄλλον σῖτον, κριθήν, βρώμην, λίνον ἢ κάρναβιν. Ἡ ἐναλλαγὴ αὕτη ἐξακολουθεῖ μέχρις οὔ ὁ ἄγρος ἐξαντληθῇ ὀλοτελῶς, καὶ ἡ παραγωγὴ δὲν καλύπτει πλέον τὰ ἐξοδα, διότι ἡ ῥιπτομένη κόπρος εἶναι ὀλιγίστη, ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης τοῦ ἄγρου. Οἱ δυνάμενοι ὅμως νὰ κοπρίσωσι καλῶς αὐτὸν, διὰ τοῦ κοιμίσματος τῶν προβάτων, καὶ οὕτω νὰ διατηρήσωσι τὴν γονι-

μότητα τοῦ ἐδάφους, κατορθόνουσιν ὥστε τὸ εἰρημένον εἶδος τῆς ἐπισποράς, διετοῦς ἀποβαινούσης, νὰ λαμβάνη μακροχρόνιον διάρκειαν, ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ, μὲ ὠφέλειαν τοῦ γεωργοῦ. Εἰς τὴν πατρίδα μας δὲ, ὅπου οἱ λιπασμοὶ, οὔτε ἄφθονοι, οὔτε πρόχειροί εἶναι, καὶ ὅπου φυτολογικαὶ καὶ ἀγρολογικαὶ γνώσεις, πρὸς ἐφαρμογὴν πολυπλοκωτέρου καὶ τελειότερου συστήματος ἐπισποράς, δὲν ὑπάρχουσι, τὸ ἀνωτέρω περιγραφὲν διετὲς σύστημα, ὡς ἁπλούστερον, εἶναι τὸ καταλληλότερον, ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ αἱ διευθύνσεις τῶν ἐπαύλεων ἡμποροῦν νὰ ἐπιμεληθῶσι τὴν βελτίωσίν του, διὰ νὰ παύσῃ τὸ ἐπιζημιώτατον σύστημα τῆς ἀγροναπαύσεως, καὶ μάλιστα εἰς τόπους λεπτογείους, ὅπου, μὴ γινομένης χρήσεως κόπρου, εὐρίσκονται οἱ γεωργοὶ εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀφίνωσι τοὺς ἀγροὺς εἰς ἀνάπαυσιν ἐπὶ τρία, τοῦλάχιστον, ἔτη.

Ἐκτὸς ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπισπορά, βελτιουμένη, δύναται νὰ ἀποβῆ ἔτι ὠφελιμωτέρα, περιπλέον, θὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς εἰσαγωγή εἰς τὸ τέλειον καὶ πεφωτισμένον σύστημα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἔχῃ τριετῆ, ἢ τετραετῆ, διάρκειαν. Ἄν ὁ γεωργὸς ἦναι πεπεισμένος ὅτι ὁ ἀγρὸς αὐτοῦ, ὅπως τὸν παρεσκεύασε, δύναται νὰ παράγῃ, κατὰ πᾶσαν τετραετῆ περίοδον, τὸ μὲν πρῶτον ἔτος σκαλιστικόν τι προϊόν, γεώμηλα, λόγου χάριν, τὸ δεύτερον βρώμην, τὸ τρίτον τριφύλιον, καὶ τὸ τέταρτον σῖτον, ὑπάρχουσι δύο μέθοδοι πρὸς τοῦτο. Ἡ πρώτη, ἢ καὶ ἀρχαιοτέρα, συνίσταται εἰς τὸ σπείρειν ἐναλλάξ ὀλόκληρον τὸν ἀγρὸν ἐξ ἑνὸς τῶν εἰρημένων προϊόντων, καὶ συγκομίζειν, κατὰ τετραετίαν, μόνον αὐτό. Ἡ δευτέρα, ἢ καὶ νεωτέρα, συνίσταται εἰς τὸ καταμερίζειν τὸν ἀγρὸν εἰς τέσσαρας μερίδας, εἰς ἐκάστην δὲ αὐτῶν σπείρεται ἀνὰ ἓν τῶν εἰρημένων τεσσάρων προϊόντων, κατ' ἐναλλαγὴν ὅμως, ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, καὶ οὕτω, συγκομίζονται, ἐντὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, τέσσαρα προϊόντα. Τὸν καταμερισμὸν τοῦτον τοῦ ἀγροῦ ὀνομάζουσι κυρίως οἱ γάλλοι *assolement de la terre*, ἐκ τῆς λέξεως

sole (μερίς), ἢ δὲ λέξις assolement περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἐπισποράς.

Πολλὰ εἶναι, ἐν τῇ πεφωτισμένῃ Εὐρώπῃ, τὰ εἶδη, ἢ, μᾶλλον, αἱ μέθοδοι τῶν ἐπισπορῶν. Περιέγραψα ἀνωτέρω τὴν τετραετῆ, καταγωγῆς ἀγγλικῆς, διότι ἐν αὐτῇ περιέχονται καὶ ὅλαι αἱ λοιπαί. Ἐννοεῖται οἰκοθεν ὅτι, ὅταν ᾖναι τριετής, τὰ καλλιεργούμενα εἶδη θὰ ᾖναι τρία, καὶ ὅταν εἶναι διετής, δύο.

Ἡ θεωρία τῆς ἐπισποράς εἶναι ἀπόρροια γεωλογικῶν καὶ φυτολογικῶν γνώσεων, στηρίζεται δὲ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας. Ὡραιοτάτη θεωρία, ἥς αἱ ἀλήθειαι κατίσχυσαν, καὶ κατισχύουσι σήμερον, ἐπιβεβαιωθεῖσαι ὑπὸ τῆς πράξεως, παντοῦ ὅπου ἡ γεωργία τιμᾶται καὶ ἐξασκεῖται ὡς ἐπιστήμη. Ἄλλ' ἐντὸς τῆς διατριβῆς ταύτης, θεωρίαι δὲν χωροῦσι.

Ἡ Ἀγγλία, τὸ Βέλγιον καὶ τινες ἐπαρχαίαι τῆς Γαλλίας μᾶς παρέχουσι τὰ καλῆτερα παραδείγματα τῆς ἐπισποράς. Αἱ διευθύνσεις τῶν ἐπαύλεων πρέπει νὰ ἔχωσιν ὅλα αὐτὰ τὰ παραδείγματα πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ νὰ κάμωσι δοκιμὰς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἐδάφους, αἱ δοκιμαὶ δὲ αὐταὶ θέλουσιν ἀποδείξει ποία τῶν πολλῶν εὐρωπαϊκῶν μεθόδων ἐπισποράς εἶναι ἡ καταλλοτέρα εἰς τὰς ἀγροτικὰς περιστάσεις μας, καὶ ἡ ὠφελιμωτέρα, ἀναλόγως τῶν μέσων μας. Ἄλλ' ὅ,τι ἰδίως συνιστῶ εἰς τὰς διευθύνσεις τῶν ἐπαύλεων εἶναι ἡ προσπάθεια τὴν ὁποῖαν ὀφείλουσι νὰ καταβάλωσιν ὅπως, διὰ τοῦ παραδείγματος, πείσωσι τοὺς ἡμετέρους γεωργοὺς ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν σκαλιστικῶν προϊόντων ἐπέκτασις τῆς καλλιεργείας εἶναι ἀπόδειξις τρανωτάτη τελειότερας γεωργικῆς καταστάσεως, καὶ ἐπομένως μᾶλλον ὠφελίμου, σημεῖον δὲ ἀναμφίβολον ἀσφαλοῦς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς νομαδικῆς εἰς βιομηχανικωτέραν γεωργικὴν ἐποχὴν. Εἰς τὰ σκαλιστικὰ προϊόντα ὀφείλεται ἡ ἐπιτυχία τῶν πολυετῶν ἐπισπορῶν, καὶ εἰς τοῦτο κυριώτερον στηρίζεται ἡ θεωρία αὐτῶν, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω ἔκαμα μνεῖαν, ἀποφυ-

γών τὴν ἐκτύλιξιν τῆς θεωρίας αὐτῆς, ὡς ξένης τοῦ πρακτικοῦ σκοποῦ τῆς διατριβῆς ταύτης.

Εἶπον ὅτι ἐκάστη τῶν ἐπαύλεων πρέπει νὰ προικοδοτηθῇ μὲ πρόβατα καὶ μὲ ἀγελάδας, καὶ προσέτι μὲ τὰ ἀναγκαῖα ἀροτραῖα κτῆνη. Εἶπον ἀκόμη ὅτι πρέπει νὰ καλλιεργῶνται, ἐν ταῖς ἐπαύλεσι, καὶ κτηνοτροφικὰ φυτὰ, καὶ φυσικὰ καὶ τεχνητὰ λιβάδια. Ἐκτὸς τῆς ἐργασίας τῶν ἀροτραίων κτηνῶν, ἅπαντα τὰ εἰρημένα ζῶα καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν κτηνοτροφικῶν φυτῶν καὶ τῶν τεχνητῶν λιβαδίων, θὰ διδάξωσι, διὰ τοῦ παραδείγματος, τοὺς γεωργούς μας ὅτι πρέπει νὰ τρέφωσι καλῶς τὰ κτήνη των, καὶ ὅτι, διὰ τῆς καλῆς τροφῆς, τὰ κτήνη ἀποκτῶσι καὶ σάρκα καὶ πάχος, καὶ παράγουσι κόπρον ἄφθονον καὶ ἰσχυρὰν. Περιπλέον δὲ, ὅτι ἡ γεωργικὴ τέχνη ἔχει φυτὰ ἐπίτηδες διὰ τὴν τροφήν τῶν κτηνῶν, καὶ ὅτι αὕτη δημιουργεῖ χόρτον δι' αὐτὰ, καὶ δὲν περιμένει νὰ κάμη, ἢ νὰ μὴ κάμη, αὐτομάτως ἢ φύσις. Ὅλα ταῦτα τὰ θαύματα, ὅταν θεῶσιν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἡμετέρων γεωργῶν, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ κινήσωσι τὴν περιέργειάν των, καὶ νὰ μὴ θελήσωσιν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, νὰ τὰ ἀπομιμηθῶσι, καὶ νὰ κάμωσιν ἐν βῆμα πρὸς τὴν γεωργικὴν βελτίωσιν. Καὶ ὅποιον βῆμα ! Βῆμα ἴσον ἄλματος !

Πλησίον τῶν ἐπαύλεων πρέπει νὰ σχηματισθῶσι τὰ φυτώρια καὶ τὰ δειροκομεῖα, περὶ ὧν διεξοδικῶς ὠμίλησα εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ κεφαλαίου τούτου, ὅπως οἱ ἰδιοκτῆται καὶ οἱ γεωργοὶ εὐρίσκωσι πρόχειρα φυτὰ καὶ δένδρα πρὸς ἀγορὰν καὶ μεταφύτευσιν. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαύλεις πρέπει νὰ ἔχωσι τὰ ἀναγκαῖα φυτώρια καὶ δειροκομεῖα, διὰ τὰς ἀνάγκας αὐτῶν, κατὰ τὰ προηγουμένως λεχθέντα.

Ἡ κυρία αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν θεωρῶ ἀπαραίτητον τὴν σύστασιν τῶν ἐπαύλεων, εἶναι τὴ νὰ ὑπάρξῃ, ἐν μέσῳ τῶν ἀγρῶν, παράδειγμα μεθόδων πεφωτισμένων τῆς καλλιέργειας τῶν δημητριακῶν κυρίως καρπῶν. Εἶπον ὅτι πρέπει νὰ γίνω-

σι δοκιμαί ὄλων τῶν γνωστῶν μεθόδων τῆς ἐπισποράς, προσθέτω δὲ ἐνταῦθα ὅτι πρέπει νὰ γίνωσι δοκιμαί καὶ ὄλων τῶν τρόπων τῆς σποράς, καὶ ὄλων τῶν ἐκλεκτοτέρων εἰδῶν τῶν σπόρων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν δυνάμεθα, ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ κάμωμεν χρῆσιν γεωργικῶν ἐργαλείων μεγάλων, πολυπλόκων καὶ πολυδαπάνων, τόσον διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ὡς καὶ διὰ τὴν σποράν, τὸν θερισμὸν, τὸ ἀλώνισμα κτλ. κτλ, πρέπει, διὰ τῆς πείρας, νὰ ὀδηγηθῶμεν ὅπως ἐφαρμόσωμεν δευτερευούσας μεθόδους, ἱκανὰς νὰ φέρωσιν ἐπαισθητὴν βελτίωσιν. Καὶ καθόσον ἀφορᾷ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, εἶπον ποῦα ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐργαλείων δυνάμεθα, ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ μεταχειρισθῶμεν, θεωρῶσας αὐτὰ ἀπαραίτητα. Μετὰ τὴν καλλιέργειαν δὲ τῆς γῆς, ἡ σπορὰ εἶναι μία τῶν σπουδαιότερων ἐργασιῶν. Ἄλλ' ὁ σπορεὺς, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ σπορὰ γίνεται κανονικωτάτη καὶ οἰκονομικωτάτη, εἶναι ἐργαλεῖον μέγα καὶ πολυδάπανον, δυσμεταχειρίστον δὲ εἰς ἐκτάσεις περιωρισμένας. Δέον λοιπὸν νὰ κάμωμεν χρῆσιν ἄλλων τρόπων σποράς, παραπλήσιον τοῦ τρόπου τοῦ σπορέως, ὅπως λείψῃ ὁ ἐν χρήσει τρόπος ὅστις καὶ σπόρον πολὺν καταναλίσκει καὶ ὁ περισσότερος χίνεται ἀδίκως καὶ παραλόγως, ἀπαιτεῖ δὲ ὁ τρόπος οὗτος ἐπιδεξιότητα σπικνωτάτην, διότι, ὅπου ὁ σπόρος ρίπτεται πεπυκνωμένος, ἐκεῖ οἱ στάχυς δὲν ἀναπτύσσονται, καὶ ἡ βλάστησις εἶναι ἀσθενής. Ὅφειλομεν λοιπὸν νὰ δοκιμάσωμεν ὅλας τὰς μεθόδους τῆς σποράς, τὰς κατεχούσας τὸ μεσαῖον σημεῖον μεταξύ τῆς διὰ τῆς χειρὸς σκορπιστικῆς σποράς καὶ τῆς διὰ τοῦ ἐργαλείου τοῦ σπορέως, ἰδίως δὲ τὰς ἐφεξῆς, αἵτινες εἶναι αἱ κυριώτεραι καὶ αἱ ἐπιτυχέστεραι. Καὶ πρῶτον, τὴν σποράν, ἐν σειραῖς κανονικαῖς καὶ ἐν ὁμοίαις ἀποστάσεσι, τὴν ἐνεργουμένην διὰ τοῦ φ υ τ ε υ τ η ρ ῖ ο υ, ἐργαλείου καταλλήλου πρὸς ἐνχπόθεσιν τοῦ σπόρου, ἤτοι τοῦ κίχκου, ἐν τῇ γῆ. Δεύτερον, τὴν διὰ τοῦ πα σ σ ἄ λ ο υ (μὲ τὸ παλοῦκι) ἐνεργουμένην, καὶ ταύτην ἐν σειραῖς κανονικαῖς καὶ

ἴσαις ἀποστάσεσι. Τρίτον, τὴν σποράν, τὴν κατὰ ὁμάδας ἤ λακκίδια (roquets), εἰς τὰ ὁποῖα φυτεύεται, τρόπον τινα, ὁ σῖτος, ὡς φυτεύονται τὰ φυτά. Τέταρτον, τὴν σποράν ἐναύλακιαῖς, ριπτομένου τοῦ σίτου ἐν αὐταῖς, διὰ τῆς χειρὸς, ἀνὰ ἓνα ἓνα κόκκον. Αἱ τέσσαρες αὗται μέθοδοι ἔδωκαν ἀποτελέσματα λίαν εὐάρεστα καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Ὅλη ἡ ἱκανότης τῶν μελλόντων νὰ διευθύνωσι τὰς ἐπαύλεις συνίσταται εἰς τὴν χρῆσιν νεωτέρων μεθόδων, δυναμένων ὁμῶς νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐπὶ τόπῳ, ὡς ἔχει σήμερον ἡ γεωργία μας, διότι ὁ ἀμαθὴς γεωργὸς ὅ,τι δὲν δύναται νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ἀποστρέφεται δεισιδαιμόνως, καὶ τὸ ἀποφεύγει, ὡς ὁ διάβολος τὸ θυμίαμα.

Ἐν ταῖς ἐπαύλεσι πρέπει νὰ ὑπάρχωσι σπόροι σιτηρῶν, καὶ ἄλλων προϊόντων, ὡς καὶ γεωργικὰ ἐργαλεῖα (τὰ κυριώτερα μάλιστα ἀροτραῖα ἐργαλεῖα), διὰ νὰ χορηγῶνται εἰς τοὺς γεωργοὺς, ἐπὶ τῇ αἰτήσει αὐτῶν, καὶ ἐπὶ πληρωμῇ, ἴση τῆς ἀξίας των. Ἡδὴ, ὅτε ἔχομεν, δὲξ· τῷ Θεῷ, χυτήρια, ἐν Πειραιεῖ, δύναται νὰ γίνωσι συμφωνίαι ὅπως ἐκάστη τῶν ἐπαύλεων εὐρίσκειται πάντοτε ἐφωδιασμένη ἐκ τῶν ἀναγκαίων πρὸς πώλητιν ἐργαλείων, δέον δὲ νὰ συμφωνηθῇ ἡ κατασκευὴ των ἐπὶ τιμαῖς συγκαταβητικαῖς. Τὴν εἰς τὰς ἐπαύλεις ἐναπόθεσιν ἐργαλείων καὶ σπόρων, πρὸς πώλησιν, θεωρῶ ἀναγκαιοτάτην, διότι ἴδιον τοῦ γεωργοῦ μας εἶναι τὸ νὰ θέλῃ τὰ πάντα εἰς τοὺς πόδας του, καὶ νὰ μὴ τρέχῃ ἀπὸ τὸν ἀγρὸν εἰς τὰς πόλεις, καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρωτεύουσαν, πρὸς ζήτησιν αὐτῶν.

Ἀπαραίτητον θεωρῶ τὸν καταρτισμὸν, ἐν ταῖς ἐπαύλεσι, καὶ μικροῦ σιδηρουργεῖου καὶ ξυλουργεῖου, τόσον διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κτήματος, ὡς καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν γεωργῶν, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ πληρῶνωσι τὴν ἐργασίαν. Διὰ τὴν διόρθωσιν ἐνὸς ἐργαλείου, πολλάκις, χάνουσιν οἱ γεωργοὶ μας ὀλοκλήρους ἡμέρας, ἀναγκάζονται δὲ νὰ πληρῶνωσιν ἀδρότατα τοὺς ἐν ταῖς

πόλεσι τεχνίτας διὰ παραμικρὰς ἐργασίας. Τοιουτοτρόπως, θὰ εὕρωσι στάδιον καὶ οἱ ἐκ τοῦ σχολείου τῶν τεχνῶν ἀποφοιτῶντες σιδηρουργοὶ καὶ ξυλουργοί.

Αἱ διευθύνσεις τῶν ἐπαύλεων πρέπει νὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ ἔχωσι, διαρκῶς, ἐντὸς αὐτῶν, ὠρισμένον τινα ἀριθμὸν ὑποτρόφων, ἤτοι, νεανίας χωρικούς, ἱκανοὺς πρὸς ἐργασίαν, τοὺς ὁποίους νὰ διατρέφωσι καὶ νὰ ἐνδύωσιν, ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει αὐτῶν νὰ ἐργάζωνται εἰς τὰς ἐργασίας τῆς ἐπαύλεως, ὅπως, τοιουτοτρόπως, μαθητεύωσιν. Ἐν ἀνάγκῃ, δύναται νὰ χορηγῆται εἰς αὐτοὺς καὶ μικρά τις μηνιαία χρηματικὴ ἀμοιβή, διὰ τὰς λοιπὰς αὐτῶν ἀνάγκας. Ἰδιαίτεροι συμφωνίαι τῶν διευθύνσεων τῶν ἐπαύλεων θέλουσι κανονίζει, κατὰ τὰς τοπικὰς περιστάσεις, τὰ περὶ τῆς τοιαύτης ὑποτροφίας, ἧς ἡ διάρκεια πρέπει νὰ ᾔῃαι τοῦλάχιστον τριετής.

Τοιοῦτον εἶναι τὸ σύστημα τῶν ἰδεῶν μου περὶ τῆς, κατ' ἀρχάς, διαδόσεως τῶν γεωργικῶν πρακτικῶν γνώσεων. Εἶναι εἰδός τι προκαταρκτικῆς γεωργικῆς ἀσκίσεως, διδασκομένης διὰ τοῦ παραδείγματος. Πισεύω ὅτι ἡ ἐν τοῖς δημοτικῶις σχολείοις διδασκαλία τῶν ἀπλουστέρων γεωργικῶν γνώσεων, καὶ ἡ συνεργασία τῶν μαθητῶν μετὰ τοῦ διδασκάλου εἰς τὸν ἀγρόν, ὡς καὶ ἡ καλὴ διατήρησις τῶν ἐπαύλεων, πρὸς παραδειγματισμὸν ἐν γένει ὅλων τῶν γεωργικῶν τάξεων καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν, θὰ παρέξωσι πλείονα ὠφέλειαν, ἢ αἱ λεγόμεναι, παρ' ἡμῖν, πρακτικαὶ γεωργικαὶ σχολαί, ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶναι ἀδύνατος ὁ ἀποχωρισμὸς τῆς θεωρίας, ἐπὶ ζῆμίᾳ τῆς καθαρᾶς θεωρίας καὶ τῆς καθαρᾶς συγχρόνως πράξεως. Ἡμεῖς ἀκόμη δὲν εἴμεθα εἰς κατάστασιν νὰ διακρίνωμεν τὰ ὅρια τῆς θεωρίας ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς πράξεως, καὶ τὰ συνήθη γεωργικὰ σχολεῖα, ἐν τῇ ἄκρᾳ τοῦ λαοῦ ἀμαθεία, οὐδένα σήμερον ἠμποροῦν νὰ φέρωσι καρπὸν. Διὰ τοῦ παραδείγματος, πρέπει πρῶτον ὁ γεωργὸς μας νὰ μάθῃ τὰ πράγματα, τὰ ὅποια ὀλοτελῶς ἀγνοεῖ, καὶ ἔπειτα ν' ἀκούσῃ σειρὰν μαθημάτων πρακτικῶν,

ἦτοι νὰ γίνῃ μαθητὴς γεωργικῆς πρακτικῆς σχολῆς. Καὶ ἡ Τίρυνς πρακτικὴ σχολὴ ἦτον, ἀλλὰ ποῦ εἶναι οἱ καρποὶ αὐτῆς!

Μία μεγάλη ἀλήθεια πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις. Ἡ τελειοποίησις τῆς ἀγγλικῆς γεωργίας χρεωστεῖται εἰς τὸ παράδειγμα τῶν μεγάλων κτημάτων. Οἱ ἐκ τῶν δημοτικῶν σχολείων ἐξερχόμενοι μαθηταί, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐπαύλεων ὑπότροφοι, θὰ χρησιμεύσωσιν ὡς τόσοι ἀπόστολοι τῆς ἀποκαλύψεως, οὕτως εἶπεῖν, τῆς πεφωτισμένης γεωργίας, καὶ οὕτω θὰ ἀρχίσῃ ὁ ὑπὲρ αὐτῆς προσήλυτισμός. Φέροντες δὲ εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν νέας πραγματικὰς γνώσεις, θὰ θελήσωσι, βεβαίως, νὰ τὰς ἐφαρμόσωσι καὶ διὰ λογαριασμόν των.

Μεγίστη εἶναι ἡ ἐπιρροή τῶν τέκνων ἐπὶ τῶν γονέων, ὅταν οὗτοι θεωρῶσιν αὐτὰ σοφώτερα των. Ἡ παιδαγωγῆσις λαοῦ τινος εἰς πεφωτισμένην τινα ἐργασίαν δὲν εἶναι ἔργον εὐκόλον, οὔτε ἐφήμερον. Διὰ νὰ κατορθωθῇ, ἀπαιτοῦνται πολλὰ, καὶ, πρὸ πάντων, θυσίαι πραγματικαὶ καὶ θυσίαι ἠθικαί, δαπάνη οὐ μικρά, ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονή, ζῆλος πεφωτισμένος, φιλοπατρία ἄδολος, καὶ ἐπιμέλεια ἐνδελεχῆς, ἐκ μέρους ἐκείνων, οἵτινες ἔχουσι καθῆκον ν' ἀναμορφώσωσι τὴν ἐργασίαν τοῦ ἔθνους αὐτῶν. Ἄς μὴ καυχῶνται ὅτι τὰ τέκνα των ἔμαθαν γράμματα. Τὰ γράμματα, τὰ ὅποια ἔμαθαν, εἶναι ἄχρηστα καὶ εἰς τὴν πατρίδα των, καὶ εἰς τοὺς συμπολίτας των, καὶ εἰς ἑαυτά.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟΝ.

Γεωργικὰ φῶτα καὶ γεωργικοὶ ὑπότροφοι.

Ἡ γεωργία θέλει φῶτα θεωρητικὰ τε καὶ πρακτικὰ, ὡς ἐξ ὅλης τῆς διατριβῆς ταύτης καταφαίνεται. Ὁ γεωργὸς ἡμπορεῖ νὰ ἀγνοῇ τὴν θεωρίαν, ἀλλ' ὁ διδάσκαλός του πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ θεωρίαν καὶ πράξιν.

Ἄφοῦ φῶτα γεωργικά, ἐν τῷ τύπῳ, δὲν ὑπάρχουσιν, ἐπε-
ται ὅτι διδάσκαλοι γεωργίας δὲν ὑπάρχουσι, καὶ μάλιστα
διδάσκαλοι ἔχοντες θεωρίαν καὶ πράξιν.

Διότι, πῶποτε, δὲν ὑπῆρξαν γεωργικά φῶτα, ἐν τῷ τόπῳ,
διὰ τοῦτο καὶ ἡ γεωργικὴ σχολὴ τῆς Τίρυνθος ὀργανώθη
τοιουτοτρόπως, ὥστε πᾶν ἄλλο ἦτον ἢ γεωργικὴ σχολή, ἦτο
δὲ πρᾶγμα ἀκατανόητον καὶ ἀκατανόμαστον. Δικαίως λοιπὸν
ἐναυάγησε. Οἱ καρποὶ δὲ αὐτῆς εἶναι γελοῖοι, καὶ ἐβλαψαν,
ἀντὶ νὰ ὠφελήσωσι, τὴν γεωργίαν μας. Οἱ ἐπὶ πολὺ, ἢ ὀλί-
γον, φοιτήσαντες ἐν αὐτῇ, ἐξῆλθον ἀμαθέστατοι, καὶ διὰ
τοῦτο ἐκηρύχθησαν ἄσπονδοὶ ἐχθροὶ τῆς πεφωτισμένης γεωρ-
γίας, ἣν ἀπεκάλουν ἀ γ υ ρ τ ῖ α ν. Ἴσως εἶχον δίκαιον, ὡς
ἐδιδάσκετο ἐν Τίρυνθι. Ἡ κατὰ τὸ 1849 δημοσιευθεῖσα ἔκ-
θεσις τοῦ μακαρίτου Πρωτοῦ, καὶ ἡ πλήρης ἀποτυχία της, δι-
καιολογεῖσιν ὅ,τι καὶ ἂν εἶπω περὶ αὐτῆς.

Ὁ ἀείμνηστος ἀγωνοθέτης μᾶς ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ ἐξυπνή-
σωμεν ἐκ τοῦ ληθάργου, καὶ νὰ σκεφθῶμεν πρὸς βελτίωσιν τῆς
γεωργίας. Ἡ ἀφορμὴ αὐτὴ χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ ἐξηγηθῶσι,
καλὰ κακὰ, γινῶμαί τινες. Μεταξὺ αὐτῶν, θὰ εὐρεθῇ ἡ ὀρ-
θοτέρα, ἢ βασιμιωτέρα. Ἀλλὰ, διὰ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ γνώμη
αὐτῇ, χρειάζονται ὄργανα, πρὸ πάντων δὲ διδάσκαλοι· ὁ τό-
πος ὅμως δὲν ἔχει διδασκάλους, δὲν ἔχει εἰδήμονας τοῦ ἔρ-
γου, οὔτε θεωρητικούς, οὔτε πρακτικούς.

Ἡ διατριβὴ αὕτη ἀσπάζεται, ἐπὶ τοῦ παρόντος, τὴν ἐν τοῖς
δημοδιδασκαλείοις προκαταρκτικὴν γεωργικὴν ἐξάσκησιν, καὶ
τὴν παραδειγματικὴν διδασκαλίαν, διὰ τῆς συστάσεως τῶν
ἐπαύλεων. Ἀλλὰ, τίνες εἶναι οἱ γεωπόνοι, οἱ θεωρητικοὶ καὶ
πρακτικοί, οἵτινες θ' ἀναλάβωσι τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐπαύλεων;

Ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν πρέπει, κατ' ἀρχάς, νὰ φέρωμεν ξέ-
νους, κυρίως δὲ γάλλους. ἢ γερμανοὺς, ἢ ἰταλοὺς. Ἡθελα δὲ
προτιμήσει τοὺς ἐν Ἀλγερίᾳ ἐργασθέντας γάλλους γεωπόνους,
τόσον διὰ τὸ ἔργον αὐτὸ, ὡς καὶ διὰ τὸ ἔργον τῶν γεωργικῶν

ἐπιθεωρητῶν. Τὸ νὰ καταφύγωμεν, κατ' ἀρχάς, εἰς ξένους, εἶναι τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης πρόνοια. Ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ φροντίσωμεν, συγχρόνως, νὰ δημιουργηθῶσιν Ἕλληνες γεωπόνοι, ὅπως ἀποκτήσωμεν τοὺς ἀναγκαίους διὰ τὴν γεωργικὴν μας μάθησιν ἄνδρας, μοῦ φαίνεται ὅτι τοῦτο θὰ ἦτον ὅμοιον ὡς ἂν ἐλέγαμεν ὅτι δὲν θέλομεν τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας μας!

Τίνες ὅμως πρέπει νὰ στέλωνται εἰς τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην πρὸς ἐκμάθησιν τῆς πεφωτισμένης γεωργίας; Οὐχὶ ἄλλοι, βεβαίως, εἰμὴ οἱ τελειώσαντες, εὐδοκίμως, ἐν τῷ ἡμετέρῳ πανεπιστημίῳ, τὰς φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας, διαπρέψαντες δὲ εἰς δημόσιόν τι διαγώνισμα, καὶ καλῶς γνωρίζοντες τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου ἔνθα θὰ σταλῶσιν εἰς ἀπόκτησιν τῆς γεωργικῆς μαθήσεως. Ἡ τῶν φυσικομαθηματικῶν διδασκαλία, ἐν τῷ ἡμετέρῳ πανεπιστημίῳ, ὡς παρετήρησα, εἶναι ἀτελεστάτη, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε, οἱ τελειώσαντες τὰς σπουδὰς των, καὶ διακριθέντες ἐν τινι διαγωνίσματι, θὰ γνωρίζωσι τὰ στοιχεῖα τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς πειραματικῆς, τῆς χημείας, τῆς γεωλογίας καὶ τῆς ὀρυκτολογίας. Οἱ τοιοῦτοι, ἀποστελλόμενοι εἰς τὴν Εὐρώπην, νὰ ὑποχρεωθῶσι ν' ἀκούσωσιν, ἐπὶ δύο ἀκόμη ἔτη, φυσικομαθηματικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἐπιστήμας, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν μάθησιν τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς γεωργίας, εἴτε ἀπὸ τῆς μιᾶς, εἴτε ἀπὸ τῆς ἄλλης, ἀρχίζοντες, καὶ, εἰ δυνατὸν, κεχωρισμένως τὴν μίαν ἀπὸ τῆς ἄλλης διδασκόμενοι, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν ἐξηγήθην. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τῆς γεωργίας, τὸ ὁποῖον εἶναι παραδεδεγμένον ἐν τῷ τόπῳ τῶν σπουδῶν των. Ἐν Γερμανίᾳ, ἡ θεωρία τῆς γεωργίας ἤρχισε νὰ διδάσκηται ἐν τοῖς πανεπιστημίοις, ἀνεξαρτήτως τῆς πράξεως, καὶ διὰ τοῦτο προτιμῶ τὴν μὲν θεωρίαν νὰ διδάσκονται οἱ ἡμέτεροι ὑπότροφοι ἐν Γερμανίᾳ, τὴν δὲ πρᾶξιν ἐν Γαλλίᾳ. Οὕτω, ἐξαιτίαν ὅλην θὰ διχοκῆ ἢ ἐν Εὐρώπῃ μαθητεύσεις, ἐκάστου δὲ ἔτους αἱ περὶ τῆς ἐπιμελοῦς μαθητεύσεως καὶ εὐδοκι-

μήσεως αποδείξεις να πέμπωνται, τακτικῶς, πρὸς τὴν κυβέρνησιν. Ἐν πάσῃ παρεκτροπῇ, ἢ ἐν πάσῃ παραμείλει τῶν ὄρων τούτων, ἀμέσως νὰ παύεται ὁ ὑπότροφος. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν, πρέπει ν' ἀποστέλλωνται ἐπὶ ἕν ἔτος εἰς τὰ μεσημβρινὰ εὐρωπαϊκὰ μέρη, ὡς εἰς τὴν Προβηγκίαν ἢ τὴν Ἰταλίαν, καὶ, εἰ δυνατὸν, καὶ εἰς τὴν Ἀλγερίαν, ὡς εἶπον καὶ ἐν τῷ προλόγῳ μου, διότι, εἰς τὰς θερμὰς ταύτας χώρας, καὶ αἱ γεωργικαὶ μέθοδοι, καὶ ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία τῶν βορείων κλιμάτων, ἔνθα συνήθως κάμνουσι τὰς σπουδὰς των οἱ τὴν γεωργίαν σπουδάζοντες, τροποποιοῦνται ὑπὸ τοῦ κλίματος, καὶ μεταβάλλονται, τὸ ἡμέτερον δὲ κλίμα συμφωνεῖ μὲ τὸ τῶν χωρῶν ἐκείνων, ἢ τὸ πλησιάζει. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν λόγων μου, ἀναφέρω ἐνταῦθα, ἐνῶ θρηνεῖ ἡ ψυχὴ μου, τὴν ὁποίαν περὶ τούτου ἐξέφρασε γνώμην καὶ ὁ εἰσηγητὴς τῶν γεωργικῶν ἐν τῇ πρώτῃ Ὀλυμπιακῇ ἐκθέσει, ὁ πολὺς καὶ δεινὸς περὶ τὰ γεωργικὰ ἐμὸς ἀδελφός, ὁ πολυμαθέστατος καὶ ἐμπειρότατος ἐκεῖνος ἀνὴρ, Νικόλαος Ἐμμανουήλ, περὶ οὗ πολλάκις ἔκαμα πένθιμον καὶ εὐλαβῆ μνησίαν, ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ, καὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἄωρος θάνατος ἀπεστέρησε τὴν πατρίδα τοῦ μόνου σοφοῦ γεωπόνου ὃν εἶχε.

»Οἱ στελλόμενοι εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Γρινιὸν νέοι, τελειοποιοῦνται βεβαίως εἰς τὴν γεωργίαν τῶν βορείων κλιμάτων, περιέρχονται δὲ καὶ τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλ' ἐπανέρχονται, χωρὶς νὰ σταματήσωσιν εἰς τὴν Προβηγκίαν, χωρὶς νὰ ἐπισκεφθῶσι τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀλγερίαν καὶ ὁμως, εἰς τὰς τελευταίας ταύτας χώρας, καὶ αἱ γεωργικαὶ μέθοδοι καὶ ἡ γεωργικὴ οἰκονομία τροποποιοῦνται ὑπὸ τοῦ κλίματος καὶ μεταβάλλονται. Οἱ νέοι τῆς Ἑλλάδος ἔπρεπε νὰ ἔχωσι τὴν ἐντολὴν νὰ διατρίβωσι μακρὸν χρόνον εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα διὰ νὰ μελετήσωσι τὰ ἔργα τῶν φωτισμένων γεωπόνων εἰς τὰ θερμὰ κλίματα, καὶ νὰ εἰδῶσι ποίας τροποποιήσεις ἐπέφερον οὗτοι εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν φυτοκομίαν καὶ τὴν δενδροκομίαν τῆς

ἄρκτου, ν' ἀποκτήσωσι δὲ τὰς ἀπαιτούμενας καρπολογικὰς γνώσεις, νὰ διδαχθῶσιν ἀκόμη τὰς τελειοτέρας καὶ ἐπικερδестέρας μεταποιήσεις τῶν προϊόντων τῆς δενδροκομίας, νὰ μάθωσιν, ἐν ἐνὶ λόγῳ, τί πρέπει νὰ ᾔηται ἡ γεωργικὴ οἰκονομία τοῦ ἡμετέρου κλίματος, καὶ ἀφοῦ ἕκαστος λάβῃ τὴν δέουσαν πείραν ἐπὶ ἰδιαιτέρου κλάδου, νὰ ἐπανέλθωσι, γινόμενοι οὕτω οἱ νομοθέται τῆς ἡμετέρας παραγωγῆς. Ἄνευ τούτου, ἡ τελειοποιημένη γεωργία, ἣν ἕκαστος κομίζουσι εἰς τὴν Ἑλλάδα, θέλει ναυαγεῖ, καὶ ὁ τόπος θέλει μένει πάντοτε εἰς τὸ πατροπαράδοτον σύστημα τῆς πτωχῆς γεωργίας».

Τοιουτοτρόπως, θὰ δυνηθῶμεν ν' ἀποκτήσωμεν, μετὰ τινα ἔτη — ἂν, ἀπὸ τοῦδε, ὅμως φροντίσωμεν —, ἄνδρας ἱκανοὺς, καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ πανεπιστημίῳ, νὰ διδάξωσι τὴν εἰς τὴν γεωργικὴν βιομηχανίαν τῶν φυσικομαθηματικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν ἐφαρμογὴν, καὶ ἡ γεωργικὴ διδασκαλία θὰ ἐγκαθιδρυθῇ, καὶ παρ' ἡμῖν, ἐν μέσῳ τῆς λοιπῆς ἀνθρωπίνης σοφίας.

Τοιουτοτρόπως, προσέτι, θ' ἀποκτήσωμεν καὶ ἄνδρας καταλλήλους διὰ τὴν πρακτικὴν γεωργίαν, καὶ ὑπαλλήλους, δυναμένους νὰ ὑπηρετήσωσι, ἐν τῇ κυβερνήσει καὶ τῇ διοικήσει τοῦ τόπου, τὴν γεωργικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν βιομηχανικὴν, ἐν γένει, πρόδον· διότι πῶς θέλετε, ἀφοῦ, ἐν μὲν τῇ κυβερνήσει, δὲν ἔχομεν ἄνδρας ἀποκτίσαντας βιομηχανικὰ καὶ οἰκονομικὰ φῶτα, ἐν δὲ τῇ διοικήσει, νομάρχαι καὶ ἑπαρχοὶ ἀγνοοῦσι καὶ τὰ κοινότερα τῶν τοιούτων πραγμάτων, πῶς θέλετε, ἐπαναλαμβάνω, ν' ἀναπτυχθῇ τὸ πνεῦμα τῆς πεφωτισμένης ἐργασίας, καὶ νὰ εἰσέλθῃ ὁ τόπος εἰς τὸ στάδιον τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως!

Ἐνταῦθα ἀρμόζει νὰ ὁμιλήσω περὶ τῶν ὑποτρόφων ἐκεῖνων οἴτινες, ἐπανελθόντες τῶν σπουδῶν των, καὶ προτιμῶντες τὸν ἰδιωτικὸν βίον, θελήσωσι νὰ ἐφαρμόσωσι τὰς γεωργικὰς των γνώσεις εἰς ἰδιωτικὰς γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις, ἀλλὰ δὲν ἔχουσι

γαίας νὰ καλλιεργήσωσι. Τοιοῦτοι δὲ ἐνδέχεται νὰ τύχωσι καὶ μὴ ὑπότροφοι, ἤγουν ἄνθρωποι σπουδάζαντες τὴν γεωργίαν καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις, διὰ λογαριασμόν των. Καὶ ἤμποροῦν ἐπίσης νὰ τύχωσι καὶ κεφαλαιοῦχοι, ἐγγύριοι καὶ ξένοι, ἐπιθυμοῦντες νὰ κάμωσι χρῆσιν τοῦ πλούτου των εἰς παρομοίας ἐπιχειρήσεις. Οἱ τοιοῦτοι λοιπὸν πῶς θ' ἀποκτήσωσι τὴν ἀναγκαίαν ἔκτασιν γῆς; Θὰ παραπεμφθῶσιν εἰς τὸν περὶ προικοδοτήσεως νόμον διὰ νὰ λάβωσι 80 στρέμματα!

Τὸ συμφέρον τοῦ τόπου ἀπαιτεῖ νὰ ἐκχερσωθῇ καὶ καλλιεργηθῇ ὅλη ἡ καλλιεργήσιμος τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἔκτασις. Ἄλλ' ἡ διάθεσις καὶ ἡ ἀπόκτησις ἐθνικῆς γῆς, διὰ τοιαύτας μεγάλας ἐπιχειρήσεις, ἀπαιτούσας καὶ 1000 καὶ 2000, καὶ ἐπέκεινα, στρέμματα, δὲν ἐπιτρέπεται ὑπ' οὐδενὸς νόμου. Καὶ αὐτοὶ οἱ προικοδοτικοὶ νόμοι ἐγένοντο διὰ μόνους τοὺς πολίτας Ἕλληνας! Νόμος λοιπὸν πρέπει νὰ ψηφισθῇ περὶ μεγάλων γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ περὶ διαθέσεως ἐθνικῆς γῆς πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Τὸ συμφέρον τοῦ κράτους προτιθέμενος ὁ τοιοῦτος νόμος, πρέπει νὰ ᾖναι λίαν ἐλευθέριος. Καὶ μὴ ἰθαγενεῖς, καὶ μὴ πολῖται Ἕλληνες, καὶ ἄλλοθενεῖς, ὑπὸ ἀρκούσας ἐγγυήσεις, πρέπει νὰ ᾖναι δεκτοὶ πρὸς ἀπόκτησιν γῆς ἐθνικῆς διὰ μεγάλας γεωργικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἄν τοῦτο ἐγίνετο, ἀπ' ἀρχῆς, ἡ γεωργία μας, σήμερον, θὰ ᾖτο, βεβαίως, εἰς ἄλλην κατάστασιν. Ἡ παραχώρησις γαιῶν, πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν, πρέπει νὰ γίνεται ἐπὶ ἐπιεικεστάτῃ ἐκτιμῆσει καὶ ἐπὶ δεκαετῇ πιστώσει. Καλῆτερον ὅμως εἶναι τὸ ἐν Ἀλγερῖα ἐφαρμοσθὲν σύστημα. Νὰ ταχθῇ, δηλαδὴ, ἐκτὸς τοῦ ἐγγείου φόρου, καὶ ἕτερός τις φόρος, ἐπὶ δεκαετίαν, ἢ δεκαπενταετίαν, πρὸς πληρωμὴν τοῦ τιμήματος, ἀλλ' ἡ εἴσπραξις τοῦ τοιοῦτου φόρου ν' ἀρχίσῃ μετὰ διετίαν ἢ τριετίαν, διὰ νὰ δοθῇ καιρὸς ὅπως ἐκχερσωθῶσιν αἱ γαῖαι καὶ παράγωσι. Νόμος τοιοῦτος, καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχεν εἰς ἄλλα κράτη, ἔπρεπε, πρὸ πολλοῦ,

νά ἦναι ἐψηφισμένος εἰς τὴν πατρίδα μας. Ἡ ἡμετέρα χώρα, παρὰ πᾶσαν ἄλλην, ἔχει ἀνάγκην καλλιέργειας καὶ χειρῶν. Τὰ καθέκαστα τοιοῦτου νομοθετήματος δὲν εἶναι ἔργον ἰδικόν μου, οὐδ' ἡ διατριβὴ αὕτη εἶναι ὁ κατάλληλος τόπος των. Ἡ περὶ τὴν παραχώρησιν ἐθνικῶν γαιῶν μεγίστη ἐλευθεριότης τῆς ἀμερικανικῆς δημοσπονδίας ἔφερε τὰ τεράστια ἀποτελέσματα τῆς μεγάλης γεωργίας τῆς καὶ τῆς ὑπερδεκαπλασιασέως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς, ἐντὸς ἐνὸς καὶ μόνου αἰῶνος! Τόποι, στερούμενοι πληθυσμοῦ, καὶ φειδωλεύομενοι νὰ δώσωσι γῆν διὰ ν' ἀποκτήσωσι κατοίκους, πράττουσιν ἔργον ἐπιζημιώτατον εἰς τὰ ἀληθινὰ των συμφέροντα, τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι δὲν ἔχουσι τὴν ἱκανότητα νὰ γνωρίσωσι ποία εἶναι ἡ ὁδὸς ἡ φέρουσα πρὸς τὴν εὐημερίαν.

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟΝ.

Ἐμφύχωσις τῆς γεωργίας.

Τί ἐστι ἐμφύχωσις, καθεὶς σήμερον τὸ γνωρίζει. Κυρίως ὅμως ἡ ἐμφύχωσις διεγείρει τὴν ἀμίλλαν μεταξὺ δημοτέχνων.

Ἄν ἡ διέγερσις τῆς ἀμίλλης ἦναι ἀναγκαία καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς μᾶλλον πεφωτισμένους καὶ τοὺς μᾶλλον ἐν εὐημερίᾳ προηγμένους λαοὺς, πόσω περισσότερο εἰς λαοὺς, εὐρισκομένους εἰς τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀναπτύξεώς των!

Καὶ ὅμως, εἰς τὴν ἡμετέραν πατρίδα, ἡ ἐμφύχωσις εἶναι πρᾶγμα ἄγνωστον, διότι πώποτε δὲν ἐγένετο χρῆσις αὐτῆς ὑπὲρ οὐδενὸς πράγματος, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ὑπὲρ τῆς γεωργίας, περὶ ἧς γράφω.

Καθὼς ὅλα μας εἶναι διὰ τὸν τύπον, οὕτω ἔχομεν διὰ τὸν τύπον καὶ ἐπιτροπὴν καλουμένην ἐπιτροπὴν ὑπὲρ τῆς ἐμφυχώσεως τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας, εἰς ἣν χορηγεῖ τὸ κράτος δραχ-

μάς ὀκτώχιλιάδας κατ' ἔτος! Ὅποια εἰρωνεία κατὰ τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας!! Ἄς μὴ φανῆ δὲ τοῦτο παράδοξον ἀπέναντι ἄλλου παραδοξοτέρου. Ἐπὶ τῆς τριακονταετοῦ βασιλείας τοῦ Ὀθωνος, εἰσπράχθησαν, ἐκ μόνης τῆς ἐν γένει φορολογίας, 463 ἑκατομμύρια δραχμῶν, καὶ ὅμως, ἐξ αὐτῶν ἐδαπανήθησαν, εἰς δημόσια ἔργα, 1, 23/00 τοῖς ἑκατὸν, καθ' ὅλην τὴν τριακονταετῆ διάρκειαν τῆς βασιλείας ἐκείνης! Ἄλλοτε ἐδημοσίευσεν ἐπίσημον περὶ τούτου πίνακα. Ἴθου διὰ τί δὲν ἔχομεν ὁδοὺς καὶ γεφύρας! Μὲ τοιαύτην γλισχρότητα παραγωγικῶν δαπανῶν, ἠδύνατο ἡ γεωργία μας ν' ἀνακύψῃ! Καὶ οὕτω παρῆλθον τριάκοντα ἔτη ἄκαρπα διὰ τὴν κοινὴν εὐημερίαν, χάρις δὲ εἰς τὴν φιλοπονίαν τοῦ γεωργικοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ, καὶ εἰς τὴν ἄκραν τοῦ σκληραγωγίαν, ὑποβαστάζουσεν τὴν φιλοπονίαν του, ὅτι κατώρθωσε νὰ δίδῃ εἰς τὸ δημόσιον, ἐξ ἐγγείων μόνον φόρων, περὶ τὰ ἐννέα καὶ πλέον ἑκατομμύρια, περιλαμβανομένου καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐπικαρπίας. Ἄλλ' εἶναι αὕτη πρόοδος!

Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα μαρτυροῦσι πόσον μικρὰ εἶναι ἡ καταβληθεῖσα φροντίς πρὸς αὔξησιν τῆς παραγωγῆς τοῦ τόπου. Διὰ τοῦτο, καὶ οὐδὲ ἔχνο; ἐμψυχώσεως φαίνεται ὑπὲρ τῆς γεωργίας ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερον, ἥτοι ἐν διαστήματι ἡμίσεως σχεδὸν αἰῶνος!

Ἀριθμοῦμεν ἤδη τρεῖς Ὀλυμπιακὰς ἐκθέσεις, ἀλλ' οὐδὲ ὅπως ἠδυνήθημεν ἐξ αὐτῶν νὰ διδαχθῶμεν ποῖον εἶναι τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὅποῖον ἡ γεωργία ἡμῶν εὐρίσκεται, ἐν ἐκάστη ἐπαρχίᾳ, ποῖαι τῶν καλλιεργειῶν εὐδοκιμοῦσι, καὶ ποῖαι ἀποτυγχάνουσι, ποῖοι οἱ λόγοι τῆς εὐδοκιμήσεως ἢ τῆς ἀποτυχίας, ποῖοι τῶν καλλιεργητῶν ὑπερέχουσι κατὰ τὰς γνώσεις, τὰ ἐργαλεῖα, τὰς μεθόδους, τίνων τὰ προϊόντα εἶναι ἀφθονώτερα καὶ τίνων τελειότερα, καὶ ἐν γένει στερούμεθα πάσης πληροφορίας καὶ παντὸς οικονομικοῦ καὶ τεχνικοῦ συμπεράσματος περὶ τῆς καταστάσεως τῆς γεωργίας μας, τῶν καλλιεργητῶν καὶ τῶν πα-

ρχωγῶν ἐν γένει. Δὲν ἀισθανόμεθα λοιπὸν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ χορηγήσωμεν οὐδεμίαν ἐμψύχωσιν, διότι δὲν μᾶς μέλει διὰ τὴν παραγωγὴν. Οὐ φροντὶς Ἰπποκλείδῃ!

Ἄς καταφύγωμεν, καὶ πάλιν, εἰς τὰ παραδείγματα. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Ἀμερικῇ, διότι πανταχόθεν ἐμψυχοῦται ἡ γεωργία, κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον τῆς τελειότητος εἰς ὃ σήμερον εὐρίσκεται. Ἐταιρίαι μεγάλαι, πρὸς ἐμψύχωσιν πάσης βιομηχανίας, κυβερνήσεις, βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται, βριθεύουσι, γενναίως καὶ μεγαλοπρεπῶς, εἴτε διὰ χρημάτων, εἴτε διὰ πολυειδῶν βραβείων, τὴν γεωργικὴν, καὶ πᾶσαν ἄλλην βιομηχανικὴν πρόσοδον. Διαγωνισμοὶ γεωργικοὶ καὶ κτηνοτροφικοὶ καθεκάστην προκηρύσσονται, ἐπὶ πλουσιωτάταις χρηματικαῖς ἀμοιβαῖς. Ἡ τῆς ἀλγερινῆς γεωργίας μεγάλη ἀνάπτυξις ὀφείλεται, κατὰ μέγα μέρος, εἰς τὴν γενναίαν ἐκψύχωσιν τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου καὶ τοῦ Ναπολέοντος τρίτου, καὶ τῶν ἑαυτῶν κυβερνήσεων. Ναπολέον ὁ τρίτος μάλιστα μεγάλα ἐδαπάνησε ποσά, ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ ταμείου, εἰς γεωργικοὺς διαγωνισμοὺς καὶ εἰς γεωργικὰς ἀμοιβὰς. Καὶ ἡ σημερινὴ τῆς Γαλλίας κυβέρνησις δεικνύει μεγίστην γενναϊότητα εἰς τὴν διὰ παντοίων τρόπων ἐμψύχωσιν πάσης βιομηχανίας, καὶ μάλιστα τῆς γεωργικῆς. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν μάλιστα, τοσαύτη εἶναι ἡ πληθὺς τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν διαγωνισμῶν, ὑπὸ ἑταιριῶν ἐπὶ τούτῳ συσταθεισῶν, καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν, ὥστε ἑκατομύρια ὀλόκληρα δαπανῶνται, κατ' ἔτος, εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐμψυχώσεως. Καὶ δὲν ἀμείβονται μόνον αἱ τεχνικαὶ ἐφευρέσεις, αἱ ὑπὲρ τῆς γεωργίας γινόμεναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐφαρμογὴ καλλιεργητικῶν μεθόδων ἢ ἐργαλείων, καὶ αὐτὴ ἡ ποιότης τῶν προϊόντων, καὶ αὐτὴ ἡ ποσότης, ἀναλόγως τοῦ καλλιεργηθέντος χώρου, καὶ αὐτὸς ὁ βαθμὸς τῆς καλλιεργητικῆς ἐντάσεως, καὶ πᾶσα ἄλλη πρόσοδος, εἰς τρόπον ὥστε, ἡ ἐμψύχωσις, ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, λαμβάνει ἔτι μείζονας διαστάσεις. Ὅλα ταῦτα εἶναι, σήμερον,

πασίγνωστα, μόνοι δὲ ἡμεῖς προσποιούμεθα ὅτι δὲν τὰ γνωρίζομεν.

Ἡ Ἑλλάς, πρὸ τινων ἐτῶν, ἦτο τόπος χέρσος, τόπος ἀκαλλιέργητος. Ἐκεῖ ὅπου, ἄλλοτε, διητῶντο λύκοι, ἐκεῖ ὅπου, ἄλλοτε, ἦσαν ἔλη καὶ βάλτοι καὶ τέλματα, ἢ δριμῶνες, ἐκεῖ, ὅπου, ἄλλοτε, ἦσαν λημέρια ληστῶν καὶ ζωοκλόπων, σήμερον εἶναι πεφυτευμένοι σταφιδῶνες καὶ ἐλαιῶνες, ὀφειλόμενοι εἰς τὴν φιλοπονίαν, εἰς τὰς ἀνηκούστους στερήσεις καὶ κακουχίας, καὶ εἰς τὸν πλήρη κινδύνων βίον τῶν ἀνθρώπων οἵτινες ἡμέρωσαν τὸν τόπον διὰ τῆς καλλιέργειας. Εἰς χῶραν, ὅποια ἦτον ἡ Ἑλλάς, πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, ἀπῆρτετο μεγίστη αὐταπάρνησις καὶ μεγίστη θυσία, διὰ ν' ἀσπασθῆ τις τὸ γεωργικὸν στάδιον. Ὁ ἐκχερσώσας, ἢ ἀποξηράνας, καὶ φυτεύσας, ἐκ τοῦ μηδενός, πεντήκοντα στρέμματα γῆς, ἔπρεπε νὰ λογισθῆ δημιουργὸς τῆς ἐξημερώσεως τοῦ τόπου, ἔπρεπε νὰ ἐμψυχωθῆ δι' ἀμοιβῶν καὶ τιμῶν, ἔπρεπε ν' ἀναγραφῆ τὸ ὄνομά του εἰς τὴν στήλην τῶν εὐεργετῶν τῆς πατρίδος, ἔπρεπε ν' ἀπολαμβάνῃ πίστιν καὶ ὑπόληψιν, ἔπρεπε, ἐν ἐνὶ λόγῳ, νὰ διακρίνεται ὡς εὐπατρίδης, καὶ νὰ ἐνθαρρύνεται εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ πολυμύχθου ἔργου του, διὰ νὰ ἔχη, τοῦλάχιστον, τὴν παρηγορίαν ὅτι ἡ κοινωνία δὲν παρείδεν αὐτὸν, θυσιασθέντα ὑπὲρ τῆς ἐξημερώσεως τοῦ ἐδάφους τῆς κοινῆς πατρίδος. Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι οἵτινες, ἐκεῖ ὅπου, ἄλλοτε, δὲν ἐχώρει, κατὰ τὸ σοφὸν λόγιον τοῦ λαοῦ, οὔτε φ ε ἰ δ ι εἰς τὴν τ ρ ὕ π α ν τ ο υ, ἀποκατέστησαν 500 καὶ 1000 στρέμματα σταφιδῶνων, ἐφύτευσαν χιλιάδας ἐλαιοδένδρων, καὶ ὁμῶς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ πένονται σήμερον, οὐδεὶς δὲ εὐρέθη ποτὲ νὰ τοὺς ἐνθυμηθῆ καὶ νὰ τοὺς ἀποδώσῃ μικρὰν τιμὴν διὰ τὴν φιλοπονίαν των, συντελεσάντων, μετὰ τοσαύτης αὐταπαρνήσεως, ὥστε νὰ φαίνεται ἡ Ἑλλάς, σήμερον, ὅτι κᾶτι ἔκαμε, καὶ ὅτι κᾶτι ἔχει!

Μέγιστον, καὶ ὠφελιμώτατον, εἶναι τὸ εἰσόδημα τῶν ἐ-

λαιώνων τῆς Ἑπτανήσου, καὶ ὠραιοτάτη εἶναι ἡ Κέρκυρα, διότι εἶναι κατάφυτος. Ἄλλὰ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς σήμερον καρπούμεθα, ὀφείλονται εἰς τὴν γενναίαν ἐμψύχωσιν τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως, ὡς περὶ τούτου ἄλλοθὶ που τῆς διατριβῆς ταύτης ἀνέφερον.

Ἡ αὐτὴ παράβλεψις παρακολουθεῖ τὴν τύχην καὶ τῆς λοιπῆς βιομηχανίας. Ἡ μᾶλλον δὲ περιφρονημένη τάξις ἐν Ἑλλάδι, εἶναι ἡ τάξις τῶν γεωργούντων, καὶ ἐν γένει τῶν βιομηχάνων. Καὶ ὅμως, αὐτὴ ἡ φθισισῶσα γεωργία μας, καὶ αἱ εἰκοσι καπνοδόχοι τοῦ Πειραιῶς, εἶναι οἱ μόνοι τίτλοι τοῦ πολιτισμοῦ μας!

Ἡ κυβέρνησις ὀφείλει νὰ λάβῃ σπουδαίως τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐμψυχώσεως τῆς γεωργίας. Ἄλλὰ τὸ μέγιστον μέρος τῆς προνοίας ταύτης βαρύνει τοὺς μᾶλλον εὐκαταστάτους. Πρέπει νὰ συστηθῇ καὶ ἐδῶ μεγάλη τις ἐταιρία πρὸς τοῦτο, κατὰ τὸν ἀγγλικόν, ἢ τὸν γαλλικόν, τρόπον. Ἐὰ καταστατικά τῶν τοιούτων ἐταιριῶν εἶναι γνωστά. Λυσιτελέστερον ὅμως πάντων, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου, θεωρῶ τὸ νὰ παρακληθῇ θερμῶς ἡ Α. Μ., ὁ Βασιλεὺς, νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐταιρίας αὐτῆς, καὶ ν' ἀνακηρυχθῇ προστάτης τῆς ἐθνικῆς γεωργίας. Ἡξεύρω ὅτι ἡ Α. Μ., πρὸ ἐτῶν, καὶ τὴν πρωτοβουλίαν ἔλαβε, καὶ ζῆλον ἐνθερμον ἐπεδείξατο, πρὸς καταρτισμὸν ἐταιρίας τοιαύτης, καὶ σχέδιον τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῆς συνετάχθη. Ἄς προβῶμεν λοιπὸν εἰς τὰ περαιτέρω. Οἱ πλούσιοι τοῦ ἔθνους, ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς, ὀφείλουσι νὰ συντρέξωσι γενναίως ὅπως σχηματισθῇ ἱκανὸν χρηματικὸν κεφάλαιον, τοῦ ὁποῦ οἱ τόκοι νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς γεωργίας, καὶ πάσης ἄλλης βιομηχανίας, δυναμένης νὰ λάβῃ ἀνάπτυξιν ἐν τῷ τόπῳ. Μὴ καὶ αὐταὶ αἱ ὁδοὶ, καὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα, δὲν συντελῶσιν εἰς ἐμψύχωσιν τῆς γεωργίας, καὶ πάσης ἄλλης βιομηχανίας, εἰς τόπους μάλιστα πτωχοῦς, ὡς εἶναι ἡ Ἑλλάς! Ἡ χρησιμότης καὶ ἡ ὠφέλεια τῶν ὁδῶν

ἤθελον κατὰ πολὺ ὑπερτερῆσαι τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ὠφέλειαν τῶν τοσοῦτων πολυτελῶν κτιρίων, διὰ τὴν ἀνεργεσίαν τῶν ὁποίων τοσαῦται περιουσίαι ἑμογενῶν ἐδαπανήθησαν! Ἡ φιλοπατρία αὐτῶν εἶναι, βεβαίως, ἀξία τῆς ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης, ἀλλὰ τὸ κλέος των θὰ ἦτον αἰώνιον, ἂν, κατὰ προτίμησιν, τὰ μέγιστα ἐκεῖνα κεφάλαια ἤθελον δαπανηθῆ εἰς πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ προαγάγῃ τὴν γεωργίαν εἰς τὴν τελειοποίησίν της. Ἄν τοῦτο ἐγίνετο, αἱ παραγωγικαὶ τοῦ ἔθνους δυνάμεις θὰ ἦσαν τεράστιαι, σήμερον, καὶ τόσαι ἀνάγκαι, τῶν ὁποίων τὴν πίεσιν καθ' ἑκάστην αἰσθανόμεθα, ἐν ὧραις μάλιστα κρίσιμοις, δὲν θὰ διεκύβευον τὴν τύχην τῶν τιμαλφεστέρων συμφερόντων καὶ τῶν ἱερωτέρων πόθων τῆς πατρίδος!

Τελευταίαν ἔχω παρατήρησιν, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὴν ἐφεξῆς: Ἡ ἰσχυροτέρα διὰ τὸν Ἕλληνα ἐμφύχωσις εἶναι ἡ χρηματικὴ ἀμοιβή. Αἱ λειπαὶ τιμαὶ, παρ' ἡμῖν, δὲν προξενοῦσι πολλὴν ἐντύπωσιν. Τὸν λόγον τοῦ φαινομένου τούτου δὲν θέλω νὰ τὸν ἐξετάσω, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτω, καὶ αὐτὸ μᾶς ἀρκεῖ. Ἀδιαφορῶ τί περὶ τούτου ἐνδέχεται νὰ φρονῶσιν οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων· ἀλλ' Ἕλληνα γεωργός, διὰ τὴν τελειότεραν καλλιέργειάν του, διὰ τὴν ἐφαρμογὴν νεωτέρας τιнос μεθόδου, διὰ τὴν μεγαλητέραν παραγωγὴν του, σχετικῶς πρὸς ἄλλας ὁμοειδεῖς, διὰ τὴν χρῆσιν ἐργαλείων τελειότερων καὶ πολυδαπανωτέρων, διὰ τὴν κτηνοτροφικὴν του ἐπιμέλειαν, καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα, ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐμψυχωθῆ χρηματικῶς, ὅπως ἀνακουφισθῆ τῶν δαπανῶν καὶ τῶν κόπων του, διότι εἶναι πτωχός, πᾶσα δὲ πρόοδος γεωργικὴ, ἐν Ἑλλάδι, ἀξίζει ὅσον ἀξίζει ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς ἐκείνου ὅστις ἀπεφάσισε νὰ ριφθῆ εἰς τὸ στάδιον τῆς προόδου, μετὰ θυσίας καὶ αὐταπαρνήσεως. Βεβαίῳ δὲ ὅτι, οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου, ὁ γεωργός εἶναι τοσοῦτο νοήμων καὶ τοσοῦτο φιλότιμος, ὅσον εἶναι ὁ γεωργός τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' εἶναι πτωχός καὶ ἀγράμματος. Ζύμη εὐπλαστος, δυναμένη νὰ λάβῃ οἷονδ' ἥποτε ἰδιάζον σχῆμα, καὶ

οίανδήποτε καλλιτεχνικὴν μορφήν, λείπει ὅμως ἡ δημιουργικὴ χεὶρ διὰ τὴν πλάσῃ αὐτῆν.

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟΝ.

Ἄντιπροσώπευσις τῆς γεωργίας ἐν τῇ κυβερνήσει.

Ἡ πρόοδος τῆς γεωργίας, εἰς τόπους μάλιστα πτωχοῦς καὶ ἀμαθεῖς, εἶναι ἔργον διοικήσεως, ἀλλ' ἐνῶ, παρ' ἡμῖν, ὑπάρχει διοικήσεις διὰ τοὺς καταναλωτὰς, δὲν ὑπάρχει διοικήσεις διὰ τοὺς παραγωγούς. Ὁ παραδεχόμενος τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ διατί ἡ γεωργία ἡμῶν διατελεῖ εἰσέτι εἰς τὰς πατροπαραδότους αὐτῆς ἕξεις.

Ἡ ἐργασία, παρ' ἡμῖν, δὲν ὑποθάλλεται, δὲν ἐμψυχοῦται, δὲν ὑποστηρίζεται. Διὰ τοῦτο, δὲν ἔχει στάδια, δὲν ἔχει ἀνάπτυξιν, δὲν ἔχει πρόοδον. Ἡ πεναντίας, ἡ ἀργία ἔχει προστασίαν, καὶ προστασίαν ἰσχυράν, καὶ διὰ τοῦτο ἔχει στάδια, ἀνάπτυξιν, πρόοδον!

Ὑποθετίσθω ὅτι τὰ παρ' ἐμοῦ προτεινόμενα, ἢ ἄλλα, ἄξια πλείονος προσοχῆς, γίνονται δεκτὰ, ὡς ὀρθὰ καὶ δυνάμενα νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας μας· ἐρωτῶ πόθεν θὰ πηγᾶσῃ ἡ ὄθησις διὰ νὰ ἐνεργηθῶσι; τίς δὲ θὰ ἐπιμεληθῇ τὴν ἐκτέλεσίν των, ἀφοῦ εἶναι ἀναντίρρητον, δι' ἕσα πολὺ λάκεις ἐπανάλαθα, ὅτι, ἄνευ κυβερνητικῆς προνοίας, οὐδὲν δύναται γενέσθαι;

Καυχώμεθα ὅτι νοερώς προωδεύσαμεν, ἀλλ' ἡ πρόοδος αὕτη εἰς τί ἐχρησίμευσεν; Ἡ νοερά πρόοδος, σήμερον, συνεπάγεται καὶ τὴν βιομηχανικὴν πρόοδον. Ἡ ἔλλειψις ὅμως βιομηχανικῆς προόδου φανερόναι ὅτι ἡμεῖς θεωροῦμεν ἄλλως πως τὴν νοεράν πρόοδον, παρ' ὅπως θεωρεῖ αὐτὴν ὁ πεφωτισμένος κόσμος! Πῶς, ἄρα γε, εἰς τὸν τόπον μας, δὲν δύνανται νὰ συζήσωσιν αἱ δύο αὗται ὁμαίμονες ἀδελφαί! Τὰ πολλὰ μας λοιπὸν γράμματα τί ὑπηρετοῦσι!

“Ὅπως ποτ’ ἂν ἔχη τὸ εἰρημένον ζήτημα, ἢ καθαρὰ νοερά ἐργασία εἶναι ὅπωςδὴποτε διοργανωμένῃ, ἔχει δὲ ἐν τῇ κυβερνήσει καὶ τὸν ἀντιπρόσωπόν της, ἀλλ’ ἢ βιομηχανικῆ διατί νὰ μὴν ἔχη διοργανισμόν, διατί νὰ μὴν ἔχη ἀντιπρόσωπον ;

Εἶναι ἄρα γε, πράγμα ἄξιον περιφρονήσεως ἢ ὑλικῆ τοῦ τόπου ἀνάπτυξις καὶ εὐημερία ; Ἄλλ’ ἐξ αὐτῆς τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ! Τὰ ὑλικά συμφέροντα ποῖον ἔχουσι κηδεμόνα, ποῖον ἔχουσι προστάτην ; Πῶς θὰ ἀνοιχθῶσι τὰ στάδια τῆς ἐργασίας, καὶ πῶς θὰ κλεισθῶσι τὰ στάδια τῆς ἀργίας, διὰ ν’ ἀπαλλαχθῇ ἡ κοινωνία ἀπὸ τὰ πολυπληθῆ ἐτώσια ἀχθῆ ἀροῦρης, τὰ ὅποια μολύνουσι καὶ διαφθείρουσιν αὐτήν; Ἄν μὲ εἴπωσι, ὅτι τὰ ὑλικά συμφέροντα τόπου τινος εἶναι συμφέροντα ἰδιωτικά, καὶ τὰ ἰδιωτικά συμφέροντα δὲν πρόπει οὔτε νὰ κηδεμονεύωνται, οὔτε νὰ προστατεύωνται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἀπαντῶ ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἡμπορεῖ νὰ ἔχη ἐφαρμογὴν μόνον εἰς τὰς ἀγγλοσαξωνικὰς φυλάς, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἀγγλίαν, παντοῦ ὅμως ἀλλοῦ αἰ κυβερνήσεις ἐπιμελοῦνται τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὑλικῶν συμφερόντων, ἢ, τοῦλάχιστον, δίδουσι τὴν πρώτην ὠθησιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτήν. Εἶναι δὲ μέγα λάθος—ἐν ἀπὸ τὰ μεγάλα μας συνήθη λάθη—ὅτι, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἢ κυβέρνησις ἀμεριμνεῖ περὶ τῆς προόδου τῶν ὑλικῶν συμφερόντων, διότι παντοῦ ἔχει τὴν ἔμμεσον σύμπραξιν καὶ βοήθειάν της. Ἄλλὰ δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ παραβληθῶμεν μὲ τὸν ἀγγλικὸν λαόν; Τὰ ἰδιωτικά συμφέροντα εἶναι στενωῶς συνδεδεμένα μὲ τὰ δημόσια, εἰς πάντα τόπον, καὶ ἢ εὐημερία τῶν μὲν εἶναι εὐημερία τῶν δέ. Πῶς λοιπὸν ἢ κυβέρνησις δύναται ν’ ἀρνηθῇ τὴν σύμπραξιν της, τὴν ὁδήγησιν της καὶ τὴν βοήθειάν της ; Ἄλλὰ, μὴ καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἡμποροῦν νὰ διαφωνῶσιν ὡς πρὸς τοῦτο, δὲν ἀποδίδουσι τὴν στασιμότητα τῆς ὑλικῆς προόδου ἡμῶν εἰς τὴν ἔλλειψιν πάσης περὶ αὐτῆς κυβερνητικῆς προνοίας ; Καὶ μήπως ἢ νομοθεσία μας δὲν ἔχη καθιερωμένην τὴν δημοσίαν κηδεμονίαν καὶ προστασίαν τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τοῦ τόπου;

Μή, διὰ τοῦτο, δὲν μᾶς ἀπήντησαν πάντοτε οἱ ἐναντιούμενοι ὅτι τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ὑλικῶν συμφερόντων ὁ νόμος ἀνέθετεν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν ὅστις, διὰ τοῦ τμήματος τῆς δημοσίου οἰκονομίας καὶ διὰ τοῦ τμήματος τῶν δημοσίων ἔργων, εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τοῦ τόπου ; Ἡ συζήτησις αὕτη εἶναι, ὅχι μόνον ἐξηνητημένη, ἀλλὰ καὶ τετριμμένη πλέον, τσάκισ ἐπαναληφθεῖσα, καὶ διὰ τοῦτο ἀρκοῦμαι νὰ εἶπω ἐνταῦθα ὅτι τὰ πολυετῆ ἀποτελέσματα δικαιοῦσιν ἐκείνους οἷτινες ἐπιμένουσιν εἰς τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς συστάσεως εἰδικοῦ ὑπουργείου γεωργίας, βιομηχανίας, ἐμπορίου καὶ δημοσίων ἔργων.

Ἐθνη, προηγμένα εἰς τὴν σοφίαν, εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς πᾶσαν βιομηχανίαν, μωραίνουσιν, ἄρά γε, ἔχοντα ὑπουργεῖον γεωργίας ; Ἡ Γαλλία, ἡ Ἰταλία, ἡ Αὐστρία, πολλὰ γερμανικὰ κράτη, ἡ Ἰσπανία, ἡ Πορτογαλία, καὶ ἄλλα. Ἡ Ἰταλία ἔχει μάλιστα καὶ εἰδικὸν ὑπουργὸν τῶν δημοσίων ἔργων. Ἡμεῖς εἴμεθα σοφώτεροι τῶν ἐθνῶν ἐκείνων ; Ἀνέγνων, ἄλλοτε, ὅτι δὲν πρέπει νὰ γίνῃ ὑπουργεῖον τοιοῦτον εἰς τὴν πατρίδα μας, διότι δὲν ἔχομεν ἄνδρας καταλλήλους διὰ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ. Καὶ ἀπήντησα— »Διατί ἔως τώρα νὰ μὴ δημιουργήσωμεν τοιοῦτους ; » Ἀλλὰ μήπως ἔχομεν ἄνδρας καταλλήλους εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ ὑπουργεῖα ; Καὶ ἂν τοὺς εἶχαμεν, μήπως θὰ ἐδίδαμεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλαχίστην ὑποστήριξιν ὅπως ἀνέλθωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν ; Ἀλλὰ, μὴ νομίζετε ὅτι ὁ τοιοῦτος ὑπουργὸς πρέπει νὰ ᾔναι, κατ' ἀρχὰς μάλιστα, εἰδικὸς γεωπόνος, ἢ νηματοκλώστης, ἢ ὑφαντῆς, ἢ σιδηρουργός, ἢ ὁδοποιός, ἢ γεφυροποιός, ἢ κερδοσκόπος ! Καθηγητῆς τῆς δημοσίου οἰκονομίας θὰ ᾔναι ὁ καταλληλότερος, κατὰ πρῶτον, ὑπουργὸς τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας, τῶν δημοσίων ἔργων καὶ τοῦ ἐμπορίου, διότι πρωτίστως ὁ τοιοῦτος ὑπουργὸς πρέπει νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς τὴν συλλογὴν στατιστικῶν γνώσεων, καὶ ἄλλων πολλῶν πληροφοριῶν, διὰ νὰ γνωρίσωμεν τί ἔχομεν καὶ τί μᾶς

λείπει, ποῖα δὲ εἶναι τὰ στοιχεῖα ἅτινα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἀνάγειν τοῦ νέου οἰκοδομήματος, προσέτι δὲ ὅπως φροντίσῃ νὰ ἐκγυμνάσῃ ὄργανα διὰ τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν, τῶν ὁποίων ὀλοτελῶς στερούμεθα. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἄς γίνῃ ὅ,τι πρέπει νὰ γίνῃ ὅπως δημιουργηθῶσιν ἄνδρες καταλληλότεροι διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὅτε θὰ ὑπάρχῃ ἡ δέουσα προετοιμασία πρὸς ἐφαρμογὴν. Τελοσπάντων, εἰδικὸν ὑπουργεῖον πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τοῦ τόπου θὰ ἐχρησίμευεν ὡς κέντρον εἰς τὸ ὁποῖον θὰ συνεκεντροῦντο ἅπανσαι αἱ ὑπάρχουσαι, παρ' ἡμῖν, εἴτε θεωρητικαί, εἴτε πρακτικαί, γνώσεις, αἵτινες, ὅπωςδὴποτε, δύνανται νὰ ὑπηρετήσωσι τὴν ὑλικὴν ἀνάπτυξιν, ἐνῶ σήμερον οὐδεὶς σκέπτεται, οὔτε περὶ γεωργίας, οὔτε περὶ βιομηχανίας, οὔτε περὶ ἐμπορίου, οὔτε περὶ δημοσίων ἔργων. Θὰ ὑπῆρχεν, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὥθησις τις περὶ τὸ μεριμνᾶν περὶ τούτων, καὶ κυβερνητικὴ τις πρόνοια θὰ ἠγρύπνει περὶ τῶν σπουδαιότερων τοῦ τόπου συμφερόντων. Αὐτοὶ οἱ γεωργοὶ, καὶ αὐτοὶ οἱ βιομήχανοι, θὰ ἐνεθαρρύνοντο ὅτι θὰ ἠκούετο ἡ φωνὴ των, ὅταν ἤθελον λάβει τὴν ἀνάγκην τῆς δημοσίας ἀρωγῆς, καὶ ἤθελον προτείνει τὰ ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἔργου αὐτῶν. Ἄν δὲ αἰσθανώμεθα τὴν ἀνάγκην τῆς βελτιώσεως, ἰδίως, τῆς ἡμετέρας γεωργίας, πρέπει νὰ πεισθῶμεν ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ, ἄνευ τῆς συστάσεως εἰδικοῦ τοιοῦτου ὑπουργείου, μάλιστα δὲ φρονῶ ὅτι οὐδὲν μέτρον περὶ τῆς τοιαύτης βελτιώσεως πρέπει νὰ ληφθῇ πρὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως εἰδικοῦ ὑπουργείου, διότι πᾶν ὅ,τι περὶ τούτου γενῆ, θὰ ἦναι ἀτελές, ἀκατάλληλον καὶ ἐπιζήμιον.

Οἱ ἀντιτείνοντες προσθέτουσι·—» Ὑπουργὸς ὑπουργείου τοιοῦτου πρέπει νὰ ἦναι μόνιμος ἐπὶ τινα ἔτη, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ φέρῃ ἀποτελέσματα, ἀλλὰ, παρ' ἡμῖν, ὁ βίος τῶν ὑπουργείων εἶναι συντομώτατος». Μὴ ὅμως ὁ λόγος οὗτος δὲν ἔχῃ ἐφαρμογὴν καὶ ἐπὶ ὅλων τῶν λοιπῶν ὑπουργείων; Διὰ τὰ ἄλλα ὑπουργεῖα, ἀδιαφοροῦν ἅπαντες, μόνον δὲ διὰ τὸ ἀνύπαρκτον

ὑπουργεῖον τῶν ὑλικῶν συμφερόντων παθαίνονται μὴν ἀποτύχη! Ἄλλὰ, διὰ τὰ ἄλλα ὑπουργεῖα, λέγουν, ὅτι ὑπάρχουσι πολλοὶ οἱ κατάλληλοι, καὶ οἱ ὑπουργοὶ εὐκόλως ἀντικαθίστανται. Ἄγνοῶ ἂν, ὅλοι ὅσοι γίνονται ὑπουργοί, εἶναι κατάλληλοι, ἢ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅμως ἔλλειψις καταλλήλων τινων ἀνδρῶν δύναται νὰ οἰκονομηθῇ, καὶ ἡ οἰκονομία αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συνέσεως καὶ τῆς φιλοπατρίας τῶν κατὰ καιροὺς πρωθυπουργῶν. Ὁ ὑπουργὸς τῆς γεωργίας νὰ θεωρηθῇ ἐκτὸς τῆς πολιτικῆς, καὶ νὰ προσλαμβάνεται εἰς τὰ διαδοχικὰ ὑπουργεῖα, ἐνόσω ἐκπληροῖ πρεπόντως τὸ καθήκόν του. Τοιαῦτα παραδείγματα ἔχομεν καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου ἐπίσης ἰσχύει τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα. Ἐν Γαλλίᾳ ὁ Λακάβ Λαπλάϊν ἐχηρημάτισεν ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, λαβὼν μέρος εἰς δύο ἢ τρία διαδοχικὰ ὑπουργεῖα, διότι ἐθεωρήθη ὡς ὁ πρακτικώτερος πρὸς διαρρύθμισιν καὶ τακτοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων. Ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ ἐξαιρετος οἰκονομολόγος καὶ πολυμαθὴς Κιβράριος διετέλεσεν, ἐν Πεδερμοντίῳ, μετὰ τὸν πρῶτον κατὰ τῆς Αὐστρίας πόλεμον, ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν, ἐπὶ ὀκταετίαν, ὡς μέλος, νομίζω, διαφόρων ὑπουργείων, καὶ οὕτω κατωρθώθη ἡ ἀνόρθωσις τῶν κατεστραμμένων οἰκονομικῶν πραγμάτων τοῦ τόπου ἐκείνου, πληρωθείσης ἐμπροθέσμως καὶ τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Τοιαῦται, καὶ ἄλλαι παραπλήσια ἀνάγκαι, ὑποχρεοῦσιν, ἐνίοτε, τὰ ἔθνη εἰς μέτρα ἐξαιρετικά. Ἡ ἀνάγκη δὲ ἡμῶν τοῦ νὰ ἐγκύψωμεν, τελοσπάντων, εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας μας, πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν πόρων τοῦ τόπου, εἶναι, νομίζω, ἀνάγκη ὑπερτάτη.

Ἡ βελτίωσις τῆς γεωργίας εἶναι ἔργον ἀπαιτοῦν δαπάνας. Ἡ φειδωλία εἰς τοιαῦτα ἔργα δὲν ἡμπορεῖ νὰ ᾖ παραγωγική. Ὅσα ἐπρότευνα πρὸς διάδοσιν τῶν πρακτικῶν γνώσεων τῆς πεφωτισμένης γεωργίας εἶναι μετριώτατα πράγματα, ἀπέναντι τῶν ὅσα ἔπρεπε νὰ κάμωμεν ὅπως ἐπιταχυνθῇ ἡ γεωργι-

κὴ ἡμῶν βελτίωσις. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε, καὶ τὰ προταθέντα, ἂν καλῶς γίνωσι, θὰ ἦναι μία καλὴ ἀρχή. Ἐπαναλαμβάνω ὅμως νὰ εἶπω ὅτι, καὶ δάνειον ἂν γίνη, χάριν τῆς γεωργικῆς βελτιώσεως, τὸ δάνειον αὐτὸ θὰ ἦναι τὸ μᾶλλον δικαιολογημένον, διότι θὰ ἀποβῆ παραγωγικόν. Εἶπον προηγουμένως ὅτι, μένοντες ἀνάληγτοι, καὶ παρατείνοντες τὸν καιρὸν, θὰ διαιωνίσωμεν τὴν πενίαν μας. Ἄν τὸ κράτος εὐρίσκετο εἰς εὐχερστεράς περιστάσεις, ἤθελα προτείνει ὅπως καθιερωθῆ ἡ ἀρχὴ τοῦ νὰ δαπανᾶται, εἰς δαπάνας παραγωγικὰς, ἐκ τῶν ἐτησίων δημοσίων εἰσοδημάτων, τοῦλάχιστον τὸ ἕβδομον μέρος αὐτῶν καὶ τότε ἠθέλαμεν εἶδει, ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, ὅποια θὰ ἦτον ἡ παραγωγὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ἴσα ἴσα, διότι ἔχομεν ἀνάγκην ἀπόλυτον ὅπως αὐξηθῆ ἡ παραγωγὴ, πρέπει, τὸ ταχύτερον, νὰ ἐγκύψωμεν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας μας. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ πλουσιωτέρα καὶ ἡ προχειρότερη πηγὴ, ἐξ ἧς δυνάμεθα ν' ἀντλήσωμεν ζωτικὰς δυνάμεις, αἵτινες, ἡμέρα τῆ ἡμέρα, μᾶς ἐγκαταλείπουσι.

Οὕτω, ἀφοῦ, ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις, ἐξήτασα γενικώτερον τὴν κατάστασιν τῆς ἡμετέρας γεωργίας, ἐν δὲ τῷ παρόντι εἰδικῶς ἐπρότεινα ὅσα ἐνόμισα ἀναγκαῖα πρὸς τὴν δυνατὴν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, βελτίωσίν της, μεταβαίνω τώρα εἰς ἄλλα τινα πράγματα, δευτέρου μὲν λόγου ἀξία, ἀναγκαῖα ὅμως, κατὰ τὴν κρίσιν μου, εἰς συμπλήρωσιν τοῦ δυσχεροῦς ἔργου τὸ ὁποῖον ἀνεδέχθην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΓΕΩΡΓΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Ἐκ τῶν προειρημένων γίνεται καταφανὴς ἡ κατάστασις τῆς ἡμετέρας γεωργίας. Λίαν δὲ καθαρῶς ἐξεφράσθην ὅτι ἡ Ἑλλὰς

δὲν ἔχει κυρίως γεωργίαν, διότι μόνον ἔξεις γεωργικὰς ἔχει, καὶ οὐχὶ γνώσεις γεωργικὰς.

Αἱ γεωργικαὶ τέχναι ἀνήκουσιν εἰς τὰς τεχνολογικὰς ἐπιστήμας, καὶ οἱ γεωργοὶ μας, ἀμαθέστατοι ὄντες, καὶ θεωρητικῶς, καὶ πρακτικῶς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνασκῶσιν οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν, ὠφελίμως, ὡς ἐνασκοῦνται εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους ὅπου εἰσέτι δὲν ἐχωρίσθη ἡ ἄμεσος παραγωγή ἀπὸ τὴν ἔμμεσον, ἥτοι δὲν διερρήχθη ὅλως διόλου ἡ μεταξὺ τῆς γεωργίας καὶ τῶν λεγομένων γεωργικῶν τεχνῶν σχέσις.

Ἡ γεωργία εἶναι ἄμεσος παραγωγή τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων. Τὰ προϊόντα ὅμως αὐτῆς ἀπαιτοῦσιν ἐπεξεργασίαν καὶ παρασκευὴν, ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς τὴν κατανάλωσιν, καὶ ἡ παρασκευὴ καὶ μεταποίησις αὕτη τῶν πρώτων ὑλῶν τῆς γεωργίας εἶναι ἡ ἔμμεσος παραγωγή, ἥτις δημιουργεῖ βιομηχανίαν πολυποίκιλον καὶ πολυσύνθετον, τελειοποιουμένην, καθεκάστην, διὰ τελειοτέρων μεθόδων, τῇ βοηθείᾳ τῶν ἐπιστημῶν.

Ὅπου δὲν ὑπάρχουσι πολλὰ φῶτα, ἡ ὅπου ἔξεις ἐρριζωμέναι διατηροῦνται εἰσέτι, ἐκεῖ ὁ γεωργὸς κάμνει τὰ πάντα μόνος του, καὶ εἶναι συγχρόνως καὶ γεωργὸς καὶ τεχνίτης, ὡς πρὸς τὰ γεωργικὰ προϊόντα, ἤγουν, ἐκπληροῖ, ἀτελῶς, καὶ τὴν ἄμεσον καὶ τὴν ἔμμεσον παραγωγὴν. Ἄλλ' ὅπου ὁ γεωργικὸς φωτισμὸς ἔφθασεν εἰς τὴν τελειότητα, ἡ δὲ βιομηχανικὴ πρόοδος, διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, εἰδικεύσασα ἕκαστον αὐτῶν, ἐδημιούργησεν εἰδικούς κλάδους βιομηχανίας ἐπικερδοῦς, ὃ μὲν γεωργὸς εὐρίσκει συμφέρον ν' ἀφοσιωθῇ εἰς μόνην τὴν ἄμεσον παραγωγὴν, ὃ δὲ βιομήχανος εὐρίσκει ἐπίσης συμφέρον νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐνάσκησιν μιᾶς καὶ μόνης τέχνης. Τοιοῦτοτρόπως, ὁ καλλιεργητὴς διακρίνεται ἀπὸ τὸν τεχνουργόν, καὶ ἡ διάκρισις αὕτη γίνεται καθεκάστην καταφανεστέρα.

Ὡς προεῖπον ὅμως, εἰσέτι δὲν διερρήχθη ἐντελῶς, καὶ παντοῦ, ἡ μεταξὺ γεωργίας καὶ τῶν γεωργικῶν λεγομένων τεχνῶν σχέσις, καὶ ὑπάρχουσι, ἀκόμη καὶ σήμερον, γεωργικοὶ πλη-

θυσμοί, προηγμένοι μὲν εἰς τὴν γεωργίαν, μὴ συγκατατιθέμενοι ὁμῶς νὰ παραιτηθῶσι πλείστων, ἢ τινῶν, γεωργικῶν τεχνῶν. Διὰ τοῦτο, βλέπομεν εἰσέτι, ὄχι μόνον γεωργοὺς μετερχομένους καὶ γεωργικὰς τέχνας, ἤτοι μετερχομένους καθαρῶς χειροτεχνικῆς βιομηχανίας ἔργα, ἀλλὰ καὶ βιομηχάνους, μετερχομένους συγχρόνως γεωργικά. Οὕτω, περίξ τῶν ζαχαροποιείων, βλέπομεν καλλιεργούμενον τὸ κοκκινογούλιον, καὶ περίξ τῶν μεταξουργείων, καὶ ἄλλων τοιούτου εἶδους ἐργοστασίων, βλέπομεν ἐκτάσεις γαιῶν, καλλιεργουμένας πρὸς παραγωγὴν τῆς πρώτης ὕλης, δι' ὧν τρέφεται ἢ εἰς τὰ ἐργοστάσια αὐτὰ διενεργουμένη χειροτεχνικὴ βιομηχανία.

Εἰς τὴν γεωργικὴν διδασκαλίαν δὲν περιλαμβάνονται αἱ γεωργικαὶ λεγόμεναι τέχναι, ἰδιαίτεροι ὁμως συγγραφαὶ ὀδηγοῦσι καὶ ρυθμίζουσι τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρόοδον ἐκάστης, ὡς ἐπίσης καὶ περιοδικὰ γεωργικὰ συγγράμματα ἐξακολουθοῦσι, καὶ τώρα, νὰ κάμνωσι λόγον περὶ τῶν τεχνῶν αὐτῶν, καὶ νὰ δίδωσιν ὀδηγίας τελειοτέρας περὶ τῆς ἐνασχήσεώς των. Πρακτικὸν δὲ ἐκπαιδευτήριον ἐκάστης τῶν γεωργικῶν τεχνῶν εἶναι τὸ ἐργοστάσιόν της, ἔνθα οἱ γεωργοὶ δύνανται νὰ μαθητεύωσι πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῆς.

Τὸ κατ' ἐμὲ, ἐπεθύμουν νὰ διαδοθῶσιν εἰς τοὺς γεωργοὺς μας αἱ ἀναγκαῖαι γνώσεις τῶν γεωργικῶν ἐκείνων τεχνῶν αἵτινες δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὰ παρ' αὐτῶν καλλιεργούμενα προϊόντα, καὶ τὰ κυριώτερα μάλιστα τούτων. Ἀφ' οὗ, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Γαλλίαν, ὅπου ἡ βιομηχανικὴ πρόοδος εἶναι τοσοῦτον ἀνεπτυγμένη, οἱ γεωργοῦντες ἐξακολουθοῦσιν εἰσέτι νὰ ἐνασχολῶνται καὶ εἰς τινὰς τῶν γεωργικῶν τεχνῶν, πολλῶ μᾶλλον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου τὸ καθαρῶς βιομηχανικὸν πνεῦμα δὲν ἔλαβεν εἰσέτι γένεσιν, πολλὰ δὲ τῶν προϊόντων τῆς γῆς, κακῶς διασκευαζόμενα, ἢ μεταποιοούμενα, δὲν εὐρίσκουσι, διὰ τὴν ποιότητά των, ἐπικερδῆ κατανάλωσιν, ἢ λο-

γίζονται ἀπρόσοδα καὶ ἀνάξια προσοχῆς, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὑποβάλλονται εἰς βιομηχανικὴν κατεργασίαν.

Αἱ κυριώτεραι γεωργικαὶ τέχναι εἶναι αἱ ἐφεξῆς: Ἡ ἄρτοποιία, ἡ ἀμυλοποιία, ἡ οἴνοποιία, ἡ σικεροποιία, ἡ ζυθοποιία, ἡ ὄξοποιία, ἡ πνευματοποιία, ἡ ζαχαροποιία, ἡ ἐλαιοποιία, ἡ ἐξαγωγή τῆς τερεβίνθου καὶ ἄλλων παρομοίων ὑλῶν, ἡ ἀνθρακοποιία, ἡ παρασκευὴ τοῦ λίνου καὶ τῆς καννάβεως, πρὸς παραγωγὴν νήματος κλπ. Αἱ τέχναι αὗται παράγονται ἐκ τῆς κυρίως λεγομένης γεωργίας. Ἐκ δὲ τῆς κτηνοτροφίας παράγονται αἱ ἀκόλουθοι: Ἡ γαλακτουργία, ἡ ἐριοπλυσία καὶ ἡ μεταξοκλωσία. Ὑπάρχουσι προσέτι καὶ ἄλλαι γεωργικαὶ τέχναι, παραγόμεναι ἐκ τῆς χημείας, ὡς ἡ ἐξαγωγή τῆς σόδας καὶ τῆς ποτάσσης, καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν τεχνητῶν λιπασμῶν, ἐκ τῆς μηχανικῆς ἡ ἀλεστικὴ καὶ ἡ κατασκευὴ γεωργικῶν ἐργαλείων, ἐκ τῆς ὑδραυλικῆς ἡ διοχέτευσις τῶν ἀγρῶν καὶ ἡ ἄρδευσις, ἐκ τῆς ὀρυκτολογίας ἡ μετάλλευσις τῆς ἀργίλλου, καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς τιτάνου καὶ τοῦ ἄλατος. Οὕτω, δύνανται νὰ ὑπάρχωσι καὶ πολλαὶ ἄλλαι τέχναι, παραγόμεναι ἐκ διαφόρων ἐπιστημῶν, χρήσιμοι δὲ οὖσαι εἰς τὴν γεωργίαν. Ἀλλὰ δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ γεωργὸς πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅλας τὰς μετὰ τῆς γεωργίας σχετιζομένας τέχνας, τὰς ἐξ ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν παραγομένας, διότι, τὰ ἐκ τῶν τοιούτων τεχνῶν προκύπτοντα πράγματα, ἡ γεωργία δύναται νὰ προμηθεύεται ἐκ τῆς ποικίλης βιομηχανίας, χωρὶς ὁ γεωργὸς νὰ εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἦναι πάνσοφος, ὅπερ ἀδύνατον.

Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν γεωργικῶν τεχνῶν, δύο ἢ τριῶν ἡμεῖς ἔχομεν ἀπόλυτον ἀνάγκην, ταύτας δὲ, εἶναι εὐκόλον, καὶ ἐν ἡ σήμερον καταστάσει εὐρίσκεται ἡ γεωργία μας, νὰ τὰς διδαχθῶσιν οἱ γεωργοὶ μας, καὶ νὰ τὰς μετέρχωνται. Αἱ τέχναι αὗται εἶναι ἡ οἴνοποιία, ἡ ἐλαιοποιία καὶ ἡ ἐξαγωγή τοῦ οἴνοπνεύματος. Διὰ τῆς τέχνης τῆς οἴνοποιίας, συμφῶνως μὲ ὅσα ἔγραψα ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, θὰ μάθωσι νὰ κατασκευάζω-

σιν εὐτω πως τοὺς οἴνους, ὥστε νὰ εὐρίσκωσιν ἐξωτερικὴν κατανάλωσιν· διὰ τῆς τέχνης τῆς ἐλαιοποιίας θὰ διδαχθῶσιν νὰ κατασκευάζωσιν ἔλαια καθαρὰ καὶ ἀπηλλαγμένα πάσης κακῆς ὀσμῆς, τοιαῦτα δὲ ἔλαια τιμῶνται περισσότερο ἀπὸ τὰ κοινά· διὰ τῆς τέχνης τῆς ἀποσταλάξεως τῶν οἴνοπνευμάτων θὰ γυμνασθῶσιν ὅπως μὴ περιφρονῶσιν τοὺς περιττοὺς καὶ μὴ καταναλωσίμους καρποὺς, διὰ νὰ τοὺς μεταποιῶσιν εἰς οἴνοπνεύματα. Ἐν Γαλλίᾳ, πᾶς ἰδιοκτῆτης εἶχεν, ἄλλοτε, μικρὸν ἀποσταλακτήριον, διὰ τοῦ ὁποίου μετεποίει εἰς οἴνόπνευμα ἅπαντας τοὺς περισσεύοντας, ἢ βεβλαμμένους, ἢ μὴ δυναμένους, διὰ ὁποιοῦνδήποτε λόγον, νὰ εὕρωσιν αὐτούσιον κατανάλωσιν, καρποὺς τοῦ κτήματός του. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἐπικρατεῖ, εἰς πλείστα μέρη τῆς Γαλλίας, ἡ συνήθεια αὕτη, καὶ φορητὰ προσέτι ἀποσταλακτήρια ὑπάρχουσι, τὰ ὁποῖα, μεταφερόμενα, ἀπὸ κτήματος εἰς κτήμα, χρησιμεύουσιν, ἐπὶ μισθῷ, εἰς τοιαύτην ἐργασίαν. Ὅποῖαι εὐκολίαι! Καὶ παρ' ἡμῖν, ἄλλοτε, πολλοὶ τῶν γεωργοκτηματιῶν μας εἶχον μικρὰ ἀποσταλακτήρια, καὶ ἀπεστάλαζον σταφυλὰς, στέμφυλα, ξεινοὺς οἴνους κλ. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ οἴνοπνευματοπῶλαι ἐπρομηθεύοντο οἴνοπνεύματα μικροῦ βαθμοῦ (σούμας), ὡς τοῦτο καὶ ἐν Γαλλίᾳ γίνεται. Σήμερον δὲ ἡ συνήθεια αὕτη μεγάλως περιωρίσθη, καὶ διὰ τοῦτο ὠφέλιμον θὰ ᾗναι, ἂν εἰς ἐκάστην τῶν ἐπαύλειων, περὶ ὧν προηγουμένως ὠμίλησα, ἐγκατασταθῇ καὶ ἀποσταλακτήριον πρὸς ἀποστάλαξιν ὅλων τῶν ἀχρήστων καρπῶν αὐτῆς, καὶ χάριν παραδειγματισμοῦ καὶ ἀπομιμήσεως. Τοῦτ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα δύναται νὰ δοθῇ, εἰς τὰς ἐπαύλεις, καὶ ὡς πρὸς τὴν οἴνοποιίαν καὶ τὴν ἐλαιοποιίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ.

Ἡ ἄμεσος σχέσις τῆς γεωργίας μετὰ τῆς κτηνοτροφίας ὑποχρεοῖ τὸν περὶ αὐτῶν γράφοντα νὰ ἐπαναλαμβάνῃ πράγματα λεχθέντα, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄλλως, εἴτε περὶ γεωργίας ἰδίως γράφει, εἴτε περὶ κτηνοτροφίας. Ἐν γένει δὲ τὰ γεωργικὰ πράγματα ἔχουσι τοσαύτην πρὸς ἀλλήλα σχέσιν, ὥστε αἱ ἐπαναλήψεις εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ ἀπαραίτητοι, ὅπως ἐννοηθῶσι καλῶς καὶ εὐκρινῶς τὰ γραφόμενα.

Ἡ γεωργία, ὡς εἶπον καὶ ἄλλοι, διαιρεῖται εἰς δύο μέρη γάλους καὶ διακεκριμένους ἀπ' ἀλλήλων κλάδους, ἧτοι τὴν φυτικὴν παραγωγὴν καὶ τὴν ζωϊκὴν παραγωγὴν.

Ἐπὶ τὴν γενικὴν ταύτην συνεκδοχὴν τῆς γεωργίας, ἡ κτηνοτροφία θεωρεῖται ὡς ἀποτελοῦσα μέρος ἀναπόσπαστον αὐτῆς, διότι ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία, ἀλληλοβοηθούμεναι, συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀμειβαίαν αὐτῶν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ συμβιώσῃ καὶ συμβαδίῳσι. Ἀλλὰ, καὶ κεχωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων ἂν θεωρηθῶσιν, κατὰ τὴν θεωρίαν καὶ τὴν διδασκαλίαν, πάλιν, ἐν τῇ πράξει, θὰ συναντηθῶσι, καὶ ἡ μία θὰ χορηγήσῃ τὴν βοήθειάν της πρὸς τὴν ἄλλην, διότι ὑπάρχει μεταξὺ των δεσμὸς φυσικὸς, καὶ ἡ πρόοδος τῆς μιᾶς εἶναι πρόοδος τῆς ἄλλης, καὶ τ' ἀνάπαλιν.

Περὶ τῆς κυρίως γεωργίας ἐξηγήθη ἄρκούντως ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις. Ἀπολείπεται μοι νὰ ὀμιλήσω, εἰδικώτερον, περὶ τῆς κτηνοτροφίας, ἀποτελούσης, παρ' ἡμῖν, ἰδίαν ὅλως, καὶ ἀνεξάρτητον τῆς γεωργίας, βιομηχανίαν, ἀφοῦ ὑπέδειξα τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου δυνάμεθα νὰ προκαλέσωμεν, διὰ τοῦ παραδείγματος, τὴν συμφιλίωσιν τῶν δύο τούτων ἀδελφῶν, ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἐδάφους.

Ἡ κτηνοτροφία μας εἶναι νομαδικὴ εἰσέτι, ὡς ἦτο ἐπὶ τῆς

μακαρίας ἐποχῆς τῶν Πατριαρχῶν. Ἐκ τούτου πᾶς τις συμπεραίνει τί εἶναι οἱ ποιμένες μας! Βεβαίως, πολὺ χειρότεροι τῶν γεωργῶν μας, καὶ ὑπὸ τὴν ἡθικὴν καὶ ὑπὸ τὴν ὕλικὴν ἔποψιν. Ὁ βίος ὅμως τῶν ποιμένων ἔχει ἰδίαν διοίκησιν, ἐννοῶ τῶν ποιμένων ἐκείνων, οἵτινες συστηματικῶς μετέρχονται τὴν κτηνοτροφίαν, καὶ ὄχι τῶν τυχαίων ποιμενικῶν ὑπηρετῶν οἵτινες, πολλάκις, μεταβάλλουσι στάδιον.

Τὰ νεμόμενα ζῶα περιφέρονται ὡς οἱ εἰς προνομῆν στρατοὶ, καὶ τὰ ἀπόκεντρα κτήματα, πολλάκις δὲ καὶ τὰ πλησιέστατα τῶν πόλεων, εἶναι εἰς τὴν διάκρισίν των. Ἐνεκα τῆς ἐλευθέρως ταύτης νομεύσεως, καὶ τῆς μικρᾶς ἐπιμελείας καὶ δαπάνης, ἣν ἀπαιτεῖ τοιοῦτον εἶδος κτηνοτροφίας, προτιμᾶται αὕτη τῆς γεωργίας, καὶ μάλιστα, ἀντὶ ἡ πρώτῃ νὰ ᾖ ὑποτεταγμένη εἰς τὴν δευτέραν, συμβαίνει, παρ' ἡμῖν, τὸ ἐναντίον, καὶ ὁ ποιμὴν δὲν αἰσθάνεται κανὲν συμφέρον ὑπὲρ τῆς γεωργίας· περιφρονεῖ λοιπὸν αὐτὴν, καὶ τοῦτο ζημιώνει αὐτὴν, ἀλυπῆτως, καὶ ἄνευ τύψεως συνειδήσεως, διότι, ἔνεκα τῶν μεγάλων χέρσων ἐκτάσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἡ φύσις μόνη παρέχει τροφήν εἰς τὰ ποίμνια, δὲν ἔχει ἀνάγκην τῆς γεωργίας. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ κτηνοτροφία καταντᾷ ἐχθρὰ μᾶλλον, ἢ φίλη καὶ σύμμαχος τῆς γεωργίας·

Ἄλλ' αἱ μεγάλαι ἐλευθερίαι τὰς ὁποίας, ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων, ἡ κτηνοτροφία ἀπέκτησε, καὶ δυνάμει τῶν ὁποίων ἡ ἀνάπτυξις τῆς ὑπάρχει ἀνεμπόδιστος, εἶναι συγχρόνως καὶ αἱ πρώτισται αἰτίαι τῆς ἀτελοῦς αὐτῆς καταστάσεως.

Ὅστις θέλει, ἢ μπορεῖ νὰ γείνη κτηνοτρόφος, ἐν Ἑλλάδι, καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, διότι δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς τροφῆς τῶν ποιμνίων του, τὴν ὁποίαν εὕρισκει ἐτοίμην, καὶ δύναται νὰ τοποθετήσῃ αὐτὰ εἰς φυσικοὺς λειμῶνας, ἐν καιρῷ χειμῶνος, ἐπὶ πληρωμῇ μικροῦ μισθώματος. Διὰ τοῦτο, ἕκαστος κτηνοτρόφος προσπαθεῖ νὰ διαθρέψῃ ἀπεριόριστον ἀριθμὸν κτηνῶν, καὶ δὲν τὸν μέλει ἂν

λιμοκτονίωσιν. Ἐντεῦθεν ἐγείρεται ἄμιλλα μεταξύ τῶν κτηνοτρόφων τίς νά ἔχη περισσότερα κτήνη, καί τίς πρῶτος νά βοσκήσῃ τήν κοινήν ἰδιοκτησίαν τῶν ἐθνικῶν γαιῶν, καί διὰ τοῦτο αἱ πλουσιώτεροι φυσικαί νομαί προώρως ἐξαντλοῦνται καί καταστρέφονται. Ζημίαι φοβερά, ἥτις δέν θά ἦτο δυνατόν νά ἐπανορθωθῇ, ἄνευ τῆς ζωογόνου ἐλληνικῆς φύσεως, ἀναπληρούσης μὲν προθύμως τὰς δυνάμεις τῆς γῆς, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε ἀπαιτεῖται χρόνος πολὺς πρὸς ἀναπλήρωσίν των.

Πολύτιμοι εἶναι αἱ εἰρημέναι πληροφορίαι, ὅπως ἐννοήσωμεν πόσον ἐπιζήμιος εἶναι ἡ ἡμετέρα κτηνοτροφία, μ' ὅλα τὰ κέρδη της ὑπὲρ μόνων τῶν νομαδικῶν κτηνοτρόφων, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων ἔρχονται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ νά καταστρέψωσι καί νομάς καί δάση, καί ἄλλα κτήματα, χάριν ἔργου, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νά ἐξασκῆται ὑπὸ κανόνας, διὰ νά ἦναι ὠφέλιμον εἰς τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν, καί βοηθητικὸν εἰς τὴν ἡμετέραν γεωργίαν. Τὸ βάρβαρον τοῦτο σύστημα τῆς κτηνοτροφίας ὑπεστηρίχθη πάντοτε ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, χάριν τοῦ προχείρου δημοσίου εἰσοδήματος τοῦ ποιμενικοῦ φόρου, ἀνερχομένου, κατ' ἔτος, εἰς ἓν καί ἐπέκεινα ἑκατομμύριον δραχμῶν, ἐνῶ αἱ ἐκ τῆς τοιαύτης κτηνοτροφίας προκύπτουσαι ζημίαι εἶναι φοβεραὶ καί πολλαπλάσιαι, ἐὰν μόνον ὑπολογισθῶσιν αἱ ἐκ τῶν ἐμπρησμῶν τῶν δασῶν καί πολλῶν ἄλλων καταστροφῶν] εἰς ἰδιωτικὰ κτήματα.

Ἄλλὰ πρέπει νά δοξάζωμεν τὸν Θεὸν ὅτι, τῆς Ἑλλάδος καταπτώσεως κοινὸν λειβάδιον, ἔρχονται ἔξωθεν κτήνη διὰ νά εὕρωσι τροφήν, καί οὕτω πολλὰ ἐξ αὐτῶν χρησιμεύουσι πρὸς τροφήν ἰδικήν μας, ἀφοῦ τὰ κτήνη τοῦ τόπου δέν ἀρκοῦσι, καί ἀναγκαζόμεθα νά κάμνωμεν ἔξωθεν προμήθειαν. Διὰ σῖτον λοιπὸν καί κρέας, τὰ δύο κυριώτερα τῆς ἀνθρωπίνης τροφῆς στοιχεῖα, ἡ Ἑλλάς εἶναι ὑπόφορος εἰς ξένους.

Παρὰ τοῖς πεφωτισμένοις λαοῖς, καί συνδεδεμένη οὔσα ἡ κτηνοτροφία μετὰ τῆς γεωργίας, ἀποτελεῖ κλάδον ἴδιον βιο-

μηχανίας σπουδαιότητας. Ὁ τρέφων κτήνη, ἐντὸς τοῦ κτήματός του, τρέφει αὐτὰ, ὄχι διὰ νὰ μεταποιῇ εἰς κρέας μέρος τῶν εἰς τὸ κτήμα του βλαστανόντων φυτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ μεταβάλῃ τὸ μεγαλύτερον αὐτῶν μέρος, εἰς κόπρον, χρησιμον πρὸς ἀνάπτυξιν φυτῶν ἄλλων, ἀναγκαιότερων εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τοῦ ἡμετέρου ὅμως κτηνοτρόφου τὸ κτήμα εἶναι τὰ ὄρη, τὰ δάση καὶ αἱ χέρσαι πεδιάδες τοῦ κράτους ὅλου, εἰς τοὺς ἀπεράντους δὲ τούτους τόπους διασκορπίζεται ἀνωφελῶς ὁ ἀνεκτίμητος θησαυρὸς τῶν ζωϊκῶν λιπασμῶν.

Ἀλλὰ, τῆς εὐρωπαϊκῆς κτηνοτροφίας τὴν μεγάλην πρόοδον, συνισταμένην εἰς τὴν ἀφθονον παραγωγὴν κρέατος, γάλακτος, ἐρίου καὶ κόπρου, ὑποστηρίζει ἡ καλὴ τροφή καὶ ἡ λοιπὴ τῶν κτηνῶν δίαιτα, κατὰ τοὺς κτηνοτροφικοὺς κανόνας, τοὺς διέποντας σήμερον τὴν ἀνατροφὴν τῶν κτηνῶν. Τὰ ἡμέτερα πρόβατα, αἱ ἡμέτεραι ἀγελάδες, τρέφονται μόνον καὶ μόνον ἐκ τοῦ αὐτοφυοῦς χόρτου τῆς γῆς, ὁσάκις εὐρίσκουσιν αὐτὸ, ὅταν δὲ συμβῇ ἔλλειψις αὐτοῦ, λιμοκτονοῦσι. Τῶν κτηνοτροφικῶν καὶ ριζοφόρων φυτῶν, καὶ ἄλλων προπαρασκευαζομένων ἐπίτηδες τροφῶν, χρῆσις κάμμία δὲν γίνεται παρ' ἡμῖν. Ὁ σταυλισμὸς τῶν κτηνῶν εἶναι ἀγνωστος, τὰ δὲ νοσοῦντα ἐξ αὐτῶν συμβιοῦσι μετὰ τῶν ὑγιῶν, καὶ πολλάκις νόσοι μιάσματικαὶ μεταδίδονται εἰς ὅλον τὸ ποίμνιον. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, τῆς κτηνοτροφίας μας ἡ κατάστασις εἶναι οἴανει ἡμιαγρία.

Καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ εἰς τὴν Ἀλγερσίαν ἐπικρατεῖ ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία. Ἀλλὰ, καὶ εἰς τοὺς δύο τούτους τόπους, ἤσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνώσεως τῆς κτηνοτροφίας μετὰ τῆς γεωργίας, καὶ, ἀνεξαρτήτως τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας, διατηροῦσι τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν κόπρον κτήνη, ἐντὸς τῶν κτημάτων αὐτῶν, οἱ ἐπιμελεῖς τῶν ἰδιοκτητῶν, ὡς γίνεται εἰς τὰ μέρη, ἔνθα ἡ γεωργία προοδεύει. Τὸ παράδειγμα τοῦτο πρέπει νὰ μιμηθῶμεν καὶ ἡμεῖς, καὶ διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι, εἰς τὰς,

χάριν παραδειγματικῆς διδασκαλίας, προταθείσας ἐπαύλεις, πρέπει νὰ τρέφονται καὶ πρόβατα καὶ ἀγελάδες, ὅπως οἱ γεωργοὶ μας ἐννοήσωσι τὴν ἐκ τούτων ὠφέλειαν, καὶ μιμηθῶσιν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, τὸ παράδειγμα. Ἄν δὲ ὑπάρξῃ ποτε εἰς τὴν πατρίδα μας ἀγροτικὴ οἰκονομία, καλῶς ἐννοουμένη, πρέπει νὰ παύσῃ ἢ ἐλευθέρα νόμουσις ἐπὶ γαιῶν ἐθνικῶν, ὅπως παύσῃ οὕτω καὶ ἡ ἐπιβλαβεστάτη νομαδικὴ κτηνοτροφία ἧτις, ὡς προεῖπον, δὲν ὠφελεῖ ἄλλον τινα, παρὰ μόνον τοὺς οὕτω πως κτηνοτροφοῦντας, ἀνευ οὐδεμιᾶς ὠφελείας τῆς γεωργίας, καὶ μὲ μείστην ζημίαν καὶ αὐτῆς τῆς κτηνοτροφίας, ἡ ὁποία τότε μόνον θὰ βελτιωθῇ, ὅταν ἕκαστος ἀνατρέφῃ τὸν ἀριθμὸν ἐκεῖνον τῶν κτηνῶν τὰ ἑποῖα δύναται νὰ διαθρέψῃ, διότι προτιμότερον εἶναι νὰ τρέφῃ ὀλίγα καὶ καλά, παρὰ πολλὰ λιμώτοντα, ὡς εἶναι τὰ πλεῖστα τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας. Ἐν ἄλλοις λόγοις, ἕκαστος πρέπει νὰ κτηνοτραφῇ ἐπὶ ἰδίας νομῆς, διὰ νὰ μάθῃ νὰ διατηρῇ αὐτὴν τοιουτοτρόπως ὥστε ν' ἀποβαίνη ὠφελιμότερα εἰς ἑαυτόν. Τούτου γενομένου, ἀμέσως θὰ ἐνωθῇ ἡ κτηνοτροφία μετὰ τῆς γεωργίας, καὶ τότε θὰ δυνηθῶμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχομεν καὶ γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν.

Ἴσως ἔπρεπεν ἐνταῦθα νὰ δώσω πέρας εἰς τὰ περὶ κτηνοτροφίας, διότι περὶ αὐτῆς εἶπον ὅσα εἶναι συγγενῆ πρὸς τὴν γεωργίαν. Ἀλλὰ, κρίνω καλὸν νὰ προσθέσω καὶ ἄλλα τινα, ἀφορῶντα τὴν ἡμετέραν κτηνοτροφίαν, ὡς εἰδικὴν βιομηχανίαν.

Ἐσφαλμένως ὑπολαμβάνομεν ὡς περιουσίαν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ὅλα τὰ κατ' ἔτος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς νεμόμενα κτήνη. Μέγιστον μέρος αὐτῶν ἀνήκει εἰς κτηνοτρόφους, κατοικοῦντας ἐκτὸς καὶ μακρὰν τῶν ὁρίων μας. Στατιστικὴ περὶ τῶν ἐγχωρίων ποιμνίων δὲν ὑπάρχει. Ἐπομένως ἄγνωστον εἶναι καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν εἰσόδημα. Σήμερον τὰ νεμόμενα ζῶα λογίζονται ὡς ἐγχώρια, διότι τρέφονται ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς γῆς. Τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν γράφω ταῦτα, δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀπα-

ρίθμησις τῶν ποιμνίων τῶν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους διατραφέντων ἐντὸς τοῦ χειμῶνος 1877 καὶ 1878. Τελευταῖοι γνωστοὶ ἀπαραριθμητικοὶ πίνακες εἶναι οἱ τοῦ 1876 — 1877. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν δεικνύουν ὅτι τὰ ἐν Ἑλλάδι τρεφόμενα ποιμνία ἦσαν τότε ὀλιγώτερα τῶν πρὸ τινων ἐτῶν. Ἴσως τοῦτο προέρχεται ἐκ τῶν μεγάλων καλλιεργηθεισῶν ἐκτάσεων, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τῶν καταχρήσεων, τὰς ὁποίας ὁ ἐφετεινὸς περὶ ποιμενικοῦ φόρου νόμος μεγάλως ἐπρόλαβε καὶ περιέστειλε ὡς τοῦτο βεβαιοῦται καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν, καὶ βεβαίως, ὡς ἐκ τούτου, ὁ ἀριθμὸς θὰ αὐξήσῃ.

Ἄς φέρωμεν λοιπὸν σκέψεις τινὰς ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀπαραριθμητικῶν πινάκων, ἧτοι τοῦ μεταξὺ τοῦ 1876 καὶ 1877 χειμῶνος.

Ἐκ τῶν εἰρημένων πινάκων προκύπτουσι τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα.

Πρόβατα, 2,003,146, καὶ αἶγες 1,851,003, ἧτοι ἐν ὄλῳ, μικρὰ ζῶα 3,854,176. Μεγάλα ζῶα: Βόες 5,953, βουβάλοι 451, ἀγελάδες 42,300, ἵπποι 59,657, ἡμίονοι 27,694, ὄνοι 56,137, κάμηλοι 58, χοῖροι 32,403, ἐν ὄλῳ, μεγάλα ζῶα, 224,653. Συγκρίνων λοιπὸν τοὺς εἰρημένους πίνακας τοῦ 1876 πρὸς τοὺς πίνακας ἐτῶν παρεληλυθότων, εὐρίσκω ἐλάττωσιν ἐπαισθητὴν εἰς τὰ πρόβατα καὶ τὰς αἶγας, ἐκ τῶν μικρῶν, εἰς τοὺς βουβάλους δὲ, τὰς ἀγελάδας, τοὺς ἵππους καὶ τοὺς χοίρους, ἐκ τῶν μεγάλων. Ἀλλὰ τὰ συγκριτικὰ ταῦτα ἀποτελέσματα δὲν ἐκφράζουσι τὴν καλὴν ἢ τὴν κακὴν κατάστασιν τῆς κτηνοτροφίας, οὔτε τὴν, ἀνεξαρτήτως πάσης ἄλλης ὠφελίμου, ἢ ἐναντίας, περιστάσεως, αὐξήσιν, ἢ ἐλάττωσιν, αὐτῆς, διότι, ὡς εἶπον, ἡ ἐγχώριος κτηνοτροφία περιορίσθη, ὡς ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς καλλιεργείας, ἐνδέχεται δὲ νὰ μὴν εἰσέρχωνται, ἔξωθεν, τώρα, τόσα ποιμνία, ὅσα ἄλλοτε, ἕνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου, ἧτοι τῆς ἐλαττώσεως τῶν νομῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμίαν ἔχομεν ἀπογραφικὴν πληροφορίαν, διακρίνουσαν τὰ κα-

θαρῶς ἐγχώρια ποιμνία ἀπὸ τὰ ἔξωθεν, κατ' ἔτος, εἰσερχόμενα, ἔπεται ὅτι πᾶς ὑπολογισμὸς περὶ τε τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ζώων καὶ τῶν εἰσοδημάτων εἶναι συγκεχυμένος, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν βέβαιον ἐξαγόμενον δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν περὶ τῆς κτηνοτροφικῆς παραγωγῆς τῆς ἡμετέρας χώρας. Τοῦτο μόνον δύναμαι νὰ βεβαιώσω ὅτι ἡ νομαδικὴ ἐγχώριος κτηνοτροφία διέπεται, καὶ σήμερον, ὑπὸ τῶν ἰδίων κανόνων τροφῆς καὶ λοιπῆς διαίτης, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἀνεκάθεν διείπετο, καὶ ἐπομένως καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς· εἶναι πάντοτε ὅμοια, κατὰ τὴν ποιότητα, καὶ ἡ τύχη τῶν κτηνῶν μένει πάντοτε ἐκτὸς πάσης ἀσφαλείας. Δυστυχῆ κτήνη! Ποσάκις, ἔνεκα ἐλλείψεως τροφῆς, δὲν ἀπεκατέρθησαν ὀλόκληροι ποῖμναι, καὶ ποσάκις, ἔνεκα χειμῶνος, δεινοῦ, ἢ νοσημάτων, ἢ ἄλλων φυσικῶν αἰτιῶν, δὲν κατεστράφησαν μυριοτρόφοι ποιμένες! Μὲ τὴν αὐτὴν λοιπὸν εὐκολίαν, μὲ τὴν ὁποίαν πληθύνονται, μὲ τὴν αὐτὴν καὶ καταστρέφονται!

Δέον, ἐν ἐντοσούτῳ, νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι, εἰς τὰς ἀνωτέρω δημοσίας φορολογικὰς ἀπογραφὰς τῶν κτηνῶν, δὲν περιλαμβάνονται τὰ νεογνά, ἢ τὰ θηλάζοντα τῶν προβάτων, αἰγῶν καὶ χοίρων, οἱ ἀροτῆρες βόες, οἱ πῶλοι τῶν ἵππων καὶ τῶν ὄνων, οἱ μόσχοι τῶν βοῶν, καὶ οἱ οἰκόσιτοι τῶν χοίρων. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτον, ἂν, διὰ τῶν δηλώσεων καὶ τῶν ἀπαριθμήσεων, ἐγένετο γνωστὸς καὶ ὁ εἰρημένος ἀριθμὸς τῶν ἀφορολογήτων κτηνῶν, διὰ νὰ ἔχωμεν οὕτω πλήρη, κατ' ἔτος, κτηνοτροφικὴν ἀπογραφὴν, ἐκτὸς τῶν καταχρήσεων.

Ἄς ὑποθέσωμεν, ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ κτήνη ἀνίκουσιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐπικράτειαν — ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές —, καὶ ἂς λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ δηλωθέντα καὶ ἀπαριθμηθέντα, τὸ 1876, μικρὰ κτήνη. Ἄς ὑπολογίσωμεν δὲ, κατὰ μέσον ὄρον, τὰ νεογνά εἰς τὸ ἥμισυ αὐτῶν, καθόσον, μάλιστα, τὰ πλεῖστα τῶν θηλέων διατηροῦνται, χάριν τῆς παραγωγῆς. Ἐκ τῶν ἀσφαλῶν τούτων δεδομένων συνάγομεν, ὅτι τὸ εἰρημένον ἔτος,

ἡ Ἑλλάς εἶχε κτήνη μιὰρὰ περὶ τὰ ἑξῆς ἑκατομμύρια. Σπουδαιότατον ποσόν, ἄξιον τῆς ἐφεξῆς συγκρίσεως.

Περὶ τὰ 40 ἑκατομμύρια προβάτων τρέφει ἡ Γαλλία, ἐπὶ ἐκτάσει· καλλιεργουμένης ἐπιφανείας 450 ἑκατομμυρίων στρεμμάτων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν δασῶν καὶ τῶν νεατῶν καὶ τῶν φυσικῶν καὶ τεχνικῶν λιβαδίων, ἡ δὲ Ἀγγλία τρέφει, ὡς ἔγγιστα, τὸ αὐτὸ ποσὸν ἐπὶ 240 ἑκατομμυρίων καλλιεργουμένης ὡσαύτως ἐπιφανείας. Ἀλλ' ἡ Ἑλλάς τρέφει ἑξ, ὡς ἔγγιστα, ἑκατομμύρια προβάτων καὶ αἰγῶν, ἐπὶ ἐπιφανείας καλλιεργησίμου 28 ἑκατομμυρίων στρεμμάτων, ἀφαιρουμένων τῶν λιμνῶν, τῶν βουνῶν καὶ τῶν ποταμῶν. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι, εἰς μὲν τὴν Γαλλίαν, ἀναλογεῖ ἓν μικρὸν κτήνος πρὸς 11 στρέμματα, εἰς τὴν Ἀγγλίαν πρὸς $4 \frac{3}{4}$, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς $4 \frac{1}{2}$. Ὅθεν ἡ Ἑλλάς ὑπερτερεῖ καὶ αὐτὴν τὴν Ἀγγλίαν, ἀναλόγως, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν μικρῶν ζώων.

Διὰ τὴν παρῆγορον συμ-έραςμα, ἐξαφανιζόμενον ὁμως, ἅμα ἀπὸ τῆς ποσωτικῆς συγκρίσεως μεταβῶμεν εἰς τὴν ποιωτικὴν.

Τὸ ἡμέτερον πρόβατον δὲν εἶναι θρεμμένον ὡς τὸ ἀγγλικόν· τὸ ἡμέτερον πρόβατον δὲν εἶναι οὔτε ὁ σκελετὸς τοῦ ἀγγλικοῦ. Τὰ κοινότερα τῶν ἀγγλικῶν προβάτων εἶναι τόσον καλὰ θρεμμένα ὥστε ἐν ἑξῆς αὐτῶν ἀξίζει ὅσον ἀξίζουσι 25 ἰδικά μας. Πλεῖστα δὲ ὅσα ἔχουσιν ἄξιαν διπλασίαν καὶ τριπλασίαν ταύτης, τὰ δὲ τῶν εὐγενεστέρων γενεῶν καὶ τυχόντα ἐξαιρέτου διαίτης, καὶ μάλιστα οἱ κριοὶ, φθάνουσιν, ἐνίοτε, ν' ἀπολαύσωσι τιμὰς μυθώδεις. Οὐδαμοῦ δὲ τοῦ κόσμου τὸ πρόβατον εἶναι τοσοῦτο ὠφέλιμον εἰς τὴν γεωργίαν, ὅσον εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀξία του εἶναι μεγάλη. Δὲν ὑπάρχει θησαυρὸς πολυτιμότερος εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον ἀπὸ τὴν κόπρον. Οἱ ἄγγλοι αἰσθάνονται τοσοῦτον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν κόπρον, ὅσον αἰσθάνονται διὰ τὴν ὑπαρξίν σουλτάνου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Δὲν ἀρμόζει νὰ εἶπω ἐνταῦθα διατὶ ἡ γαλ-

λική κτηνοτροφία είναι υποδεεστέρα τῆς ἀγγλικῆς. Τὴν φροντίδα ταύτην ἀφίνω εἰς τὸν μέλλοντα νὰ διδάξῃ τὴν ἀγροτικὴν οἰκονομίαν, ἢ εἰδικώτερον, τὰς ὑγιεστέρας ἀρχὰς τῆς ὠφελίμου κτηνοτροφικῆς παραγωγῆς. Τυῦτο δὲ μόνον προσθέτω, ὅπως ἐννοηθῇ καλῶς τί ἐστὶ πρόβατον ἀγγλικόν, ὅτι, κατὰ μέσον ὄρον, ὑπολογίζεται, καθαρὸν ὀστέων καὶ σπλάγχνων, ἴσον μὲ βάρος κρέατος 27 ὀκάδων, ἐνῶ τὸ γαλλικὸν ὑπολογίζεται, ὡς ἔγγιστα, βάρους 12—13 ὀκάδων, τὸ δὲ ἡμέτερον πλησιάζει τὰς 8, τὸ μικρόν μας δὲ ἀρνίον δὲν ἔχει βάρος, κατὰ μέσον ὄρον, πλέον τῶν 4 ὀκάδων. Ὡσαύτως, τὸ βάρος τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ τοῦ γαλλικοῦ προβατείου ἐρίου ὑπολογίζεται, κατὰ μέσον ὄρον, εἰς δράμια 512, ἐνῶ τὸ ἔριον τῶν ἡμετέρων προβάτων δὲν ὑπερβαίνει τὰ 300. Ὅλα ταῦτα τὰ θαύματα ὀφείλονται εἰς τὴν ἐν γένει δίαιταν τῶν κτηνῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ εἰς τὰς εὐγενεῖς καὶ ὠραίας αὐτῶν γενεάς.

Ἄλλὰ, ἀναλόγως πρὸς τὰς γεννήσεις τῶν προβάτων μας, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἔπρεπε νὰ ᾔηται πολὺ μεγαλύτερος, τόσῳ μᾶλλον, ὅσον χρῆσις κρέατος μεγάλη δὲν γίνεται ἐν τῷ τόπῳ, τὸ αἰγίδιον δὲ κρέας εἶναι τὸ συνηθέστερον.

Ἐκ τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων τὰ ποιμνιά μας δὲν αὐξάνουσιν, ὅσον ἔπρεπεν, εἶναι ὅτι σφάζομεν τὰ ἀρνία νεώτατα, προτοῦ ἀκόμη γονιμοποιηθῶσι. Παρὰ τοῖς ἀγγλοῖς καὶ τοῖς γάλλοις, ὑπάρχει στατιστικὴ τῶν σφαζομένων κτηνῶν, καὶ ἐξ αὐτῆς πολλὰ καὶ ὠφέλιμα συμπεράσματα ἐξάγονται. Ἄλλὰ τὸ θέμα τοῦτο διαφεύγει τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἀνέλαβα. Ἐπιζημιώτατον, βεβαίως, καὶ λυπηρότατον συγχρόνως, εἶναι τὸ νὰ σφάζωνται τὰ μικρὰ ἀρνία, ἀλλ' ἢ εὐγενῆς γεῦσις τοῦ ἀνατολίτου ἀρέσκειται μεγάλως εἰς τὴν γαλακτώδη τροφήν τοῦ κρέατος καὶ τοῦ πάχους τριμήνου ἢ τετραμήνου ἀμνοῦ, καὶ μάλιστα τοῦ θηλάσαντος δύο γαλακτούχου μητέρας! Ἐκ τοιούτων, βεβαίως, ἀμνῶν ἐτρέφοντο καὶ οἱ θεοὶ τῶν προπατόρων ἡμῶν εἰς τὸν Ὀλυμπον!

Ἄλλ' ἂν τὰ ποιμνία, τὰ ἐν τῷ τόπῳ τρεφόμενα καὶ παραχειμάζοντα, ἦσαν περισσότερα, βεβαίως θὰ ἠσθάνοντο τὴν ἔλλειψιν τῆς τροφῆς, ἀφοῦ οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἔχωσι, σήμερον, ἐλπίδα ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης προνοίας. Ἐκ τῶν μέσων τοῦ μαῖου, τὸ χόρτον ἐξαντλεῖται, καὶ μέχρι τοῦ ὀκτωβρίου δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ οὔτε ἐν πρόβατον ἐπὶ τῶν πεδιάδων μας καὶ τῶν ἐκτεταμένων λιβαδίων μας, ἅτινα ἠδύναντο, κατὰ τὸ πλεῖστον, νὰ γίνωσι ποτιστικά, καὶ νὰ διατηρῶνται, καθ' ὅλον τὸ θέρος, ὡς καὶ ἄλλοι παρητήρησα τοῦτο. Τὰ κτήνη λοιπὸν, ἐξ ἀνάγκης, μεταναστεύουσι, κατ' ἔτος, εἰς τὰ ὄρεινά μέρη. Καὶ τὰ μὲν μικρά, ὅσα δὲν ἐσφάγησαν πρὸ τῆς μεταναστεύσεως, ἀπογαλακτιζόμενα, δὲν εὐρίσκουσι τροφήν, ὅχι μόνον διὰ νὰ αὐξήσωσιν, ἀλλ' οὔτε διὰ νὰ διατηρήσωσι τὸ κρέας των. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ δεκεμβρίου, ἢ ἰανουαρίου, τρώγομεν κρέας νόστιμον καὶ τρυφερὸν, ἀπὸ δὲ τοῦ ἰουνίου, καὶ μετὰ ταῦτα, ἄρχεται ἡ πώλησις τῶν ἀπάχων κρεάτων, καὶ καθ' ὅσον ὁ καιρὸς προβαίνει, κατὰ τοσοῦτον αὐξάνει καὶ ἡ τοῦ κρέατος δυσάρεστος καὶ ἀηδὴς κατάστασις.

Ἐκτὸς τῆς καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἀνεπαρκείας τῆς τροφῆς, δὲν γίνεσθαι, τοῦλάχιστον, ἐκλογὴ, πρὸς παραγωγὴν τῶν ζώων ἐκείνων, τὰ ὅποια, διὰ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ τῆς τροφῆς, παχύνονται καὶ ἀναπτύσσονται εὐκολώτερα καὶ ταχύτερα. Τοιαύτη λεπτομερὴς παρατήρησις διαφεύγει τὴν πρόνοιαν τοῦ ἡμετέρου ποιμένος, καὶ πολλάκις, πρὸς ἀπόλαυσιν κέρδους μικροτάτου, σφάζονται τὰ καλλήτερα εἶδη, τὰ ὅποια ἠδύναντο, περιποιούμενα μάλιστα, ν' ἀποτελέσωσι γενεὰν ἐξαιρετικὴν καὶ ἐπικερδέστεραν.

Ἐν γένει δὲ ὁ ἡμέτερος κτηνοτρόφος προτιμᾷ νὰ πωλήσῃ μικρὸν πρόβατον, καὶ νὰ κρατήσῃ πρὸς παραγωγὴν τὸ ἠλικιωμένον, ὡς δυνάμενον εὐκολώτερα, κατ' αὐτόν, νὰ δώσῃ, τὸν ἐπόμενον χρόνον, μαλλίον, ἀρνίον, καὶ γάλα, ὑπολογίζει δὲ ὅτι, ἂν βραστάξῃ μικρά, τὸ βῆρος αὐτῶν θὰ ἦναι, κατὰ τὸ θέ-

ρος, ἐλαφρότερον, καὶ ἐκ τῆς πωλίσεώς των δὲν θ' ἀπολαύσῃ ὅσον ἀπὸ τὰ μεγάλα. Οὕτω πως συλλογίζονται οἱ ἡμέτεροι κτηνοτρόφοι! Διὰ τοῦτο, εἰς τὰ ἑλληνικὰ ποιμνία, εὐρίσκονται πολλὰ γεγηρακότα πρόβατα, ἄνευ ὀδόντων, μόλις δὲ μεταξὺ 100 ἡμποροῦν νὰ εὐρεθῶσι 10, ἔχοντα ἀληθῆ ἀξίαν, ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι σκελετοὶ συνειθισμένοι εἰς τὴν νηστείαν.

Ἔνεκα τῶν εἰρημένων λόγων, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία δὲν στηρίζεται εἰς τοὺς τεχνικούς καὶ οἰκονομικούς ὄρους τῆς μετὰ τῆς γεωργίας ἠνωμένης κτηνοτροφίας, ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ προσαπόκτησις καὶ ἡ εὐδοκίμησις εὐγενεστέρων γενεῶν κτηνῶν. Προτοῦ δὲ ἐνωθῆ ἡ κτηνοτροφία μας μετὰ τῆς γεωργίας, δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν κἀμμίαν κτηνοτροφικὴν βελτίωσιν, ὡς δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν οὔτε ἐκ τῆς γεωργίας μας μεγάλα πράγματα, ὅσαι καὶ ἂν εἰσαχθῶσι μερικώτεροι βελτιώσεις εἰς τὰς ἡμετέρας καλλιέργειας. Ἡ γενικὴ βελτίωσις τῆς τε γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, ἐξ ἧς θὰ προκύψωσι καὶ αἱ μερικώτεροι βελτιώσεις, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συμμαχίας αὐτῶν.

Ἡ διατροφή τῶν ζώων, παρ' ἡμῖν, εἶναι θέμα μεγίστης ἀξίας· ἀλλ' ἡ διατροφή τῶν ζώων συσχετίζεται μὲ τὴν διατροφήν τῶν ἀνθρώπων, καὶ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος κακοτρέφεται, ὅπου ἡ ξηροφαγία εἶναι καθιερωμένη διὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὅπου τὸ γεώμηλον καὶ τὸ κοκκινογούλιον εἶναι τροφή τῶν εὐπορωτέρων, ἐκεῖ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καλοτραφῶσι τὰ ζῶα, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ τὰ καλοθρέψῃ, ἀφοῦ δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ θρέψῃ καλῶς ἑαυτὸν, καὶ διὰ τοῦτο, οἱ πλεῖστοι μάλιστα τῶν πεδινῶν γεωργῶν μας, προδαινούσης τῆς ἡλικίας, καταντῶσιν ἀδύνατοι καὶ εὐπρόσβλητοι καὶ εὐπαθεῖς, ὥστε ἡ ὑγεία των εἶναι πάντοτε ἐπισηφής, καὶ ἀκινδύνως δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρωσι τὰς κακουχίας τοῦ προτέρου αὐτῶν βίου. Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης λοιπὸν καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου πηγάζει καὶ ἡ

κακή κατάστασις τῶν κτηνῶν, καὶ τὰ ἅλλα αὐτὰ ὄντα πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ ζηροτρώγωσι καὶ νὰ συνηστεύωσι μὲ ἡμᾶς, καὶ νὰ ἀγνοῶσι τί ἐστὶ χορτασμός, τί ἐστὶ ποικιλία τροφῆς, καὶ τί ἐστὶ ἢ ἐν τῷ κτηνοστασίῳ διαίτησις! Διὰ τοῦτο, ἀπ' ἀρχῆς τῆς διατριβῆς ταύτης, ἰσχυρίσθην ὅτι ἡ βελτίωσις τῆς ἡμετέρας γεωργίας εἶναι μεταρρυθμισίς, ὄχι μόνον γεωργικὴ, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ, καὶ, ὡς τοιαύτη, πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καὶ παρ' ἐκείνων εἰς οὓς ἐπιβάλλεται ὁ κλῆρος ὅπως ἐνεργήσωσιν αὐτήν.

Καὶ ὅμως, ὁ τόπος οὗτος ἔχει νομάς αἵτινες, διὰ καταλλήλου συστήματος ἐπινομῆς, ἤμποροῦν, τεχνητῶς καὶ κατὰ κανόνας, νὰ οἰκονομῶνται τοιοῦτοτρόπως, ὅπως μὴ φθείρωνται ὑπὸ τῶν προῶως καὶ ὑπερμέτρως συσσωρευμένων κτηνῶν. Ἰδοὺ μία μερικὴ βελτίωσις, δυναμένη νὰ ἐπιτευχθῇ, καὶ εἰς ἣν σήμερον εὐρίσκεται κατάστασις ἡ κτηνοτροφία μας. Ἄνευ τοιοῦτου συστήματος ἐπινομῆς, καὶ αἱ νομαὶ θὰ ἐξαντλῶνται καὶ θὰ φθείρωνται ἀνωφελῶς, καὶ τὰ ποίμνια θὰ λιμοκτονῶσι. Εἰς τόπους, ἔχοντας ἀνάγκην ἀναπτύξεως καὶ εὐημερίας, τὰ πάντα πρέπει νὰ κανονισθῶσι, καὶ οἱ κανονισμοὶ πρέπει ἀπαρεγκλίτως νὰ ἐκτελῶνται. Ἄλλ' ἡ ἐκτέλεσις, παρ' ἡμῖν, εἶναι τὸ μέγιστον τῶν ζητημάτων. Πρέπει λοιπὸν νὰ κανονισθῇ καὶ ἡ βοσκή. Περιπλέον δὲ πρέπει ἡ κυβέρνησις νὰ παραχωρήσῃ γαῖας εἰς πάντα ἐγγυώμενον τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν καλὴν διατήρησιν τεχνητῶν, ἢ φυσικῶν, λιβαδίων, καὶ τὴν εἰσαγωγὴν παραγωγικωτέρων γενεῶν κτηνῶν. Πρέπει δὲ συγχρόνως νὰ προνοήσῃ περὶ ὑδραυλικῶν ἔργων, ὅπως κατασταθῶσι ποτιστικαὶ καὶ ὠφέλιμοι, εἰς τε τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, ἀπέραντοι ἐκτάσεις γαιῶν, ἐξ ὧν δύναται νὰ πηγᾶσῃ πλοῦτος ἀφθονος, ὡς περὶ τούτου ἐξηγήθην ἐκεῖ ὅπου ὠμίλησα περὶ ξηρασίας τῆς γῆς.

Ὅ,τι ἀνωτέρω εἶπον περὶ τροφῆς καὶ διαίτης τῶν προβάτων — διότι τὰ πρόβατα θεωρῶ ὡς τὰ πολυτιμότερα

καὶ τὰ ἀβλαβέστερα τῶν κτηνῶν, καὶ μάλιστα εἰς ἣν κατάστασιν εὐρίσκεται ἡ κτηνοτροφία μας — ἐφαρμόζεται καὶ ἐπὶ τῆς διαίτης καὶ τῆς τροφῆς ὄλων τῶν ἡμετέρων κτηνῶν. Αὐτὸ τὸ κατ' ἐξαιρέσειν γαλακτοφόρον ζῷον τῆς ἀγελάδος δὲν ἔχει, παρ' ἡμῖν, κἀμμίαν βιομηχανικὴν σημασίαν. Αἱ ἀγελάδες μας, ἀμελγόμεναι, ἠδύναντο, καὶ ἐν τῇ ἀθλιότητι αὐτῶν, νὰ μᾶς δίδωσιν ὅσον γάλα μᾶς παράγουσι δύο ἑκατομμύρια προβάτων, καὶ ὅμως ὁ πλοῦτος αὐτὸς μένει ἀνεκμετάλλευτος. Πολλάκις ἐζήτησα τὸν λόγον διὰ τί οἱ κτηνοτρόφοι μας δὲν ἀμέλγουσι τὰς ἀγελάδας των, διὰ νὰ μεταχειρίζωνται τὸ γάλα εἰς κατασκευὴν τυροῦ ἢ βουτύρου, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀποδώσω τοῦτο εἰς ἄλλην αἰτίαν παρὰ εἰς τὴν ἀμάθειαν, καθιερώσασαν τὴν ἔξιν ταύτην. Αἱ ἔξεις εἶναι, ὡς ἐπιτοπλεῖστον, ἀνεξήγητοι, διότι εἰς τὸ σκότος τῶν αἰώνων κρύπτεται ἡ ἀληθὴς αὐτῶν αἰτία. Δὲν εἶναι δὲ ἀληθὲς ὅτι ὁ ἔλλην ἀπαρέσκεται εἰς τὰ προϊόντα τοῦ γάλακτος τῆς ἀγελάδος, διότι καὶ τὸ ἐξωτικὸν βούτυρον τρώγει, καὶ τὸν ἐξωτικὸν τυρὸν, ὁ δὲ χωρικός μας δὲν ἐσυνείθισε νὰ τρώγῃ τὸ γάλα τῆς ἀγελάδος, διότι δὲν ἐσυνείθισε νὰ τὴν ἀμέλγῃ. Καὶ ὅμως, ἐγὼ εἶδον χωρικοὺς τρώγοντας τὸ γάλα τῆς ἀγελάδος. Ἴσως δὲ, ὡς ἐκ τῆς μὴ χρήσεως τοῦ γάλακτος, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγελάδων μας ἐλαττοῦται, ὡς ἐν ἀρχῇ παρετήρησα. Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι, σήμερον, ἔχομεν περὶ τὰς 50 μόνον χιλιάδας ἀγελάδας, καὶ αὗται ἠμέλγοντο, καὶ ὑπολογίσωμεν, κατὰ μέσον ὄρον, καὶ κατὰ τὴν παραδεδεγμένην ἀναλογίαν, τὴν τοῦ γάλακτος ἐτησίαν παραγωγὴν ἐκάστης εἰς 1000 ὀκάδας, ἠθέλαμεν ἔχει 35, τούλάχιστον, ὀκάδας βουτύρου, ἀπὸ καθεμίαν, καὶ αἱ 50 χιλιάδες ἠθέλαν μᾶς δίδει, κατ' ἔτος, 1,750,000 ὀκάδας βουτύρου, ἀξίας πέντε καὶ ἐπέκεινα ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ὑπολογιζομένης ἐκάστης ὀκάς πρὸς 3 δραχμάς! Ἐκτὸς δὲ τοῦ βουτύρου, πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ καὶ ἡ ἀξία τοῦ μετὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτοῦ ἀπολιπομένου γάλακτος, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει εἰς

κατασκευὴν παρακατεινοῦ τυροῦ. Ὅποια ὅμως θὰ ἦτον ἡ τοιαύτη παραγωγὴ, ἂν, τρεφομένων τῶν ἡμετέρων ἀγελάδων, ὡς τρέφονται εἰς τὰς πολιτισμένας χώρας, καὶ εἰσαγομένων μάλιστα εἰς τὸν τόπον γενεῶν παραγωγικωτέρων, ἠθέλαμεν ἀπολαμβάνει ἐξ ἐκάστης, ὡς εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὑπὲρ τὰς 3000 ὀκάδας γάλακτος, κατὰ μέσον ὄρον, κατ' ἔτος, ἀπέναντι 1000 ὀκάδων, εἰς ἃς ὠρίσα τὸν μέσον ὄρον τῶν ἡμετέρων ἀγελάδων!

Ἡ κτηνοτροφία ἠδύνατο νὰ ἦναι δι' ἡμᾶς θησαυρὸς ἀνεξάντλητος· καὶ ὅμως αὕτη εὐρίσκεται εἰσέτι εἰς βάρβαρον κατὰστασιν! Ἄς ἠξεύραμεν, ὄχι νὰ ἐκβιάσωμεν τὴν φύσιν, ὡς τὴν ἐκβιάζει ὁ ἄγγλος, ἀλλὰ μόνον νὰ τὴν περιποιηθῶμεν, νὰ τὴν ὑποβοηθήσωμεν, νὰ τὴν ἐρεθίσωμεν ὀλίγον, καὶ νὰ στρέψωμεν τὰς ζωογόνους τοῦ ἡμετέρου κλίματος δυνάμεις πρὸς ὄφελός μας! Χρηγήσατε εἰς τὸ πρόβατον, τὸ ἡμερώτατον τοῦτο ζῶον, εἰρήνην, τὴν ὁποίαν ὑπερμέτρως ἀγαπᾷ, παρέξατέ του φιλεύσπλαγγνον δίαιταν καὶ τροφήν κατάλληλον καὶ ἀρκουσαν, καὶ τότε θὰ ἐνοήσετε πόσον πολῦτιμον σᾶς εἶναι. Ἀλλὰ μὴ τὸ βασανίζετε διὰ νὰ ζητῆ μετὰ πόνου, μεταξὺ ἀκανθῶν καὶ τριβύλων, ἀσθενὲς χορτάριον, ἀνίκανον νὰ τὸ θρέψῃ, μὴ τὸ ἐκθέτετε εἰς τὰς παραφορὰς τῆς φύσεως καὶ εἰς τὰς μανίας τῶν χειμῶνων, μὴ τὸ ἀναγκάζετε νὰ ὑποφέρῃ τὸ ἄλγος τοῦ ψύχους, τῶν χιόνων καὶ τῶν παγετῶν, μὴ τὸ βιάζετε νὰ ἑδοιοπορῆ ὡς δρομᾶς, ἐνῶ θέλει νὰ ἡσυχάζῃ, μὴ τὸ ταλαιπωρῆτε, τελοσπάντων, διότι ἔχει καὶ αὐτὸ δίκαιον νὰ σᾶς εἴπῃ:—Τί σᾶς ἔκαμα, καὶ μὲ ταλαιπωρεῖτε; Μὴ δὲν σᾶς δίδω τὸ γάλα μου καὶ τὰ τέκνα μου πρὸς τροφήν σας, καὶ τὸ ἔριόν μου πρὸς ἐνδυμασίαν σας! Ἄν ἦσθε ἄνθρωποι, καὶ ἔχετε ἀνθρωπίνην εὐσπλαγγνίαν, ἐλεηθῆτέ με, ἀφοῦ τόσον πιστῶς σᾶς ὑπηρετῶ, καὶ εἶμαι ἔτοιμον νὰ προσφερθῶ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐσχάτην θυσίαν, χάριν τῆς ἰδίας σας ὑπάρξεως!

Πρωτίστη λοιπὸν φροντίς τοῦ κτηνοτρόφου πρέπει νὰ ἦναι

ἡ περὶ τῆς καλῆς καὶ ἀφθόνου τροφῆς τῶν κτηνῶν αὐτοῦ, ἂν θέλῃ νὰ τοῦ γίνωνται ὠφέλιμα. Ρίψατε ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ ὄνου τοῦ Χίου ἰδιοκτῆτου καὶ τοῦ Χίου ἀγρότου. Πόσον ὠραῖος εἶναι ! Τὸ ἀνάστημά του μέγα, αἱ σάρκες του πλήρεις, τὸ δέρμα του λεῖον καὶ μαλακόν, αἱ τρίχες του στιλπναί, ἡ κεφαλή του εὐκίνητος. Κτῆνος, ἄξιον, τωόντι, νὰ ἔχη σάγμα χρυσοκέντητον, καὶ χαλινοὺς πεποικιλμένους μὲ κοσμήματα ἀπαστράπτοντα, ἄξιον, ἔτι μᾶλλον, νὰ φέρῃ ἀναβάτην ἑκατομμυριοῦχον ἐμποροκτηματίαν Χίον ! Γοργὸς καὶ ἀκάματος βαίνει, ὡς νὰ θέλῃ νὰ μιμηθῇ τὴν θρομάδα, φιλοτιμεῖται δ' ἐνίοτε νὰ ἐγείρῃ τοὺς πόδας γαμψοὺς, ὡς ἐπιθυμῶν νὰ καλπᾷ. Εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς του διακρίνεται ἡ ζωὴ, καὶ εἰς τὴν εὐκίνησίαν του ἡ ὑγεία. Πιστεύεις ὅτι ἡ εὐφροιά κῦρε κατοικητήριον τὴν κεφαλὴν του. Ἄλλ' ὁ ὄνος οὗτος τρώγει, καθ' ἑκάστην, ἐκτὸς ἄλλης ποικίλης τροφῆς, καὶ τρεῖς, τοῦλάχιστον, ὀκάδας κριθῆς, ὅσας ἴσως δὲν τρώγουσι πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἵππων τῆς πολυτελείας, τρεῖς δὲ τῆς ἡμέρας ὑποβάλλεται εἰς καθαρισμὸν διὰ τῆς πτελεγγίδος καὶ τοῦ σπόγγου. Παραβάλατε τὸν ὄνον τοῦτον μὲ τὰ ὄναρια τῶν Ἀθηνῶν, ἅτινα τρέφονται μόνον μὲ ξηρὰ κλίματα, καὶ θὰ συνομολογήσετε πόσον ἐπιδραῖ ἡ καλὴ καὶ ἀφθονος τροφή ἐπὶ τῆς ζωικῆς εὐεξίας τῶν κτηνῶν. Δυστυχῆ ἀθηναϊκὰ ὄναρια, πῶς σὰς λυποῦμαι !

Τώρα, δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ νοήσῃ διατί, μεταξὺ τῶν ἀπαρκετῶν καθηκόντων τῶν διευθυντῶν τῶν ἐπαύλεων, ἅς ἐπρότευνα διὰ τὴν παραδειγματικὴν διδασκαλίαν, ὦρισα καὶ τὴν τῶν φυσικῶν καὶ τεχνητῶν λιβαδίων ἐπιμέλειαν, καὶ τὴν τῶν κτηνοτροφικῶν φυτῶν καλλιέργειαν. Ἐκεῖ οἱ γεωργοὶ μας θὰ διδάχθῶσι, βλέποντες, πόσον ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμος εἶναι ἡ καλὴ τροφή καὶ ἡ καλὴ δίαίτα εἰς τὰ κτήνη, καὶ πόσον τὰ καλῶς τρεφόμενα συντελοῦσιν εἰς τὴν γεωργικὴν πρόδον, ὡς ἐξηγήθην ἐν τῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ.

Ἴσως θεωρηθῆ ὡς περιττολογία ἢ περὶ φυσικῶν ἢ μονίμων, καὶ τεχνητῶν ἢ προσκαιρῶν, λιθαδίων ἐπομένη παρὶκθασίς μου. Ἄλλ' ἐγὼ θεωρῶ αὐτὴν ἀναγκαίαν, δι' ὃν λόγον ἐδικαιολόγησα ὅλας μου τὰς παρεκβάσεις. Εἶναι κόπος, πρόσθετος, ἰδικός μου, ἀλλ' ὄχι καὶ μάταιος. Τὰ περὶ τῶν λιθαδίων ἀποτελοῦσι μέρος τῆς τε κτηνοτροφικῆς καὶ τῆς γεωργικῆς διδασκαλίας.

Μόνιμα λιθάδια λέγονται ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων ἡ διάρκεια εἶναι ἀπροσδιόριστος. Λέγονται δὲ καὶ φυσικά, διότι ἐσχηματίσθησαν ὑπὸ μόνης τῆς φύσεως. Ἡ γῆ, ἀφινόμενη εἰς ἑαυτὴν, σκεπάζεται ἐκουσίως ὑπὸ χόρτων, ποικίλων, ἕνεκα δὲ τούτου τὰ λιθάδια ταῦτα ὀνομάζονται καὶ πολύφυτα. Ἐκαστον ἔδαφος, εὐκολώτερον, ἢ δυσκολώτερον, ἐνδύεται μὲ ἰδιαίτερα φυτὰ, διακρίνοντα τὴν γεωλογικὴν αὐτοῦ ποιότητα. Πολλοὶ τῶν γεωπόνων διακρίνουσι τὰ ἑδάφη τῶν φυσικῶν λιθαδίων εἰς κατηγορίας, ἀλλὰ τοῦτο μᾶς εἶναι ἀδιάφορον ἐνταῦθα. Τὰ λιθάδια αὐτὰ δὲν λαμβάνουσι κάμμιναν καλλιέργειαν, καὶ τοιαῦτα εἶναι καὶ τὰ ἰδικά μας. Οἱ πεφωτισμένοι ὅμως εὐρωπαϊοὶ τὰ καθαρίζουσι, κατ' ἔτος, ἀπὸ τῶν θάμνων, ἀπὸ τῶν ἀκάνθων, ἀπὸ τὰ ἀχρηστα χόρτα, ὡς καὶ ἀπὸ τὰ στερούμενα θρεπτικῆς δυνάμεως. Περιπλέον, ἂν παρατηρηθῆ ὅτι τὸ λιθάδιον στερεῖται φυτοῦ τινος ὠφελίμου, σκορπίζουσι σπόρον ἐπὶ τῆς πορφύτου ἐπιφανείας, διὰ νὰ πολλαπλασιασθῆ καὶ τοῦτο. Οὐδέποτε δὲ ἀροτριᾶται ἡ γῆ τοῦ τοιούτου λιθαδίου, διότι τὸ ποόφυτον ἔνδυμα εἶναι πολύτιμον αὐτοῦ θεμέλιον. Μία μόνη ἐξαιρέσις ὑπάρχει, ὅταν τὸ ἔδαφος ᾔηται τοσοῦτο ἄγονον, ὥστε εἶναι ἀνίκανον νὰ παράξῃ αὐτομάτως φυτὰ. Τότε, μετὰ προηγουμένην ἄροσιν, καὶ θρύψιν τῆς γῆς, σπεύρονται τὰ διάφορα φυτὰ. Πρέπει ὅμως νὰ παρέλθωσι πολλὰ ἔτη διὰ νὰ σχηματισθῆ τὸ ποόφυτον ἔνδυμα, καὶ φθάσῃ τὸ λιθάδιον εἰς τὸ ἀπαιτούμενον τῆς βλαστήσεως μέγεθος. Οἱ ἔχοντες ὕδωρ ποτίζουσι τὰ τοιαῦτα λιθάδια.

Ἡ ἀσφηλεστέρα βάσις πάσης κανονικῆς γεωργίας εἶναι ἀναμφισβητήτως τὰ εἰρημένα λιβάδια, ἥτοι τὰ φυσικά, καὶ ταῦτα ἐνθέρμως συνιστῶ εἰς τοὺς ἡμετέρους γεωργοὺς, τόσῳ μᾶλλον, ὅσον ὀλίγα ἀπαιτοῦνται ἔξοδα διὰ τὴν συντήρησίν των, ἢ καλλιεργήσιμος δὲ γῆ βελτιοῦται, δι' αὐτῶν, ἀνεξόδως. Τὰ λιβάδια αὐτὰ δίδουσι πλουσιώτατα εἰσοδήματα, καὶ μάλιστα, ὅταν θυσιάζῃ τις ὑπὲρ αὐτῶν μέρος τῶν λιπασμάτων, τῶν παραγομένων ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν προϊόντων, καὶ ἐξακολουθεῖ πάντοτε νὰ σκορπίζῃ ἐπὶ αὐτῶν σπέρματα τῶν φυτῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα πρέπει συνεχῶς ν' ἀνανεώνονται. Εἰς τοὺς μεσημέρινοὺς ἰδίως τόπους, ὅπου ἡ διανομὴ τῆς θερμότητος εἶναι, καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ἄνισος, τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος λιβάδια εἶναι ὠφελιμώτερα. Μόνος ὁ κάτοχος φυσικοῦ λιβαδίου δύναται νὰ ἔχῃ σταθερὸν ἀριθμὸν κτηνῶν, διότι, ἂν τὸ λιβάδιον ᾖναι δημιουργημένον ἐπὶ γαιῶν καταλλήλων, ἥτοι ἐπὶ γαιῶν δροσερῶν (δροσογῆ), ἢ ποτιστικῶν, ἢ τοῦ εἰσοδήματος ἀξομείωσις εἶναι ὀλιγώτερον ἐπαισθητὴ παρὰ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη τῶν λιβαδίων.

Π ρ ὄ σ κ α ι ρ α λ ι β ᾶ δ ι α ὀνομάζονται ἐκεῖνα τῶν ὀποίων ἡ διάρκεια προσδιορίζεται ἐκ τοῦ χρόνου ὃν ἐνασχολοῦσιν, ἐντὸς τῆς καλλιεργητικῆς περιόδου ἐπισπορᾶς τινος, τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν μέρος (ὅρα τὰ περὶ ἐπισπορᾶς ἐν κεφαλαίῳ ἔκτῳ). Τὰ λιβάδια ταῦτα λέγονται καὶ **τεχνητὰ**, διότι σχηματίζονται τῇ βοήθειᾳ τῆς τέχνης. Τὰ πρὸς σχηματισμὸν τῶν λιβαδίων σπειρόμενα φυτὰ διαιροῦνται· 1) εἰς ὀμάδα ἐκ 14 φυτῶν, βελτιούντων τὸ ἔδαφος, καὶ 2) εἰς ὀμάδα ἐκ 5 φυτῶν, δαπανώντων τὴν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους. Τὰ λιβάδια ταῦτα εἶναι μᾶλλον εὐχρηστα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ὅπου, κατὰ τὴν ἀνοιξιν καὶ τὸ Ἅρος, σπανίως ὑπόκειται ἡ γῆ εἰς ξηρασίαν, ἐπιβλαβεστάτην οὔσαν εἰς τὴν σποράν καὶ εἰς τὰ προϊόντα τῶν κτηνοτροφικῶν φυτῶν. Τὰ πλεονεκτήματα τῶν λιβαδίων τούτων εἶναι τὰ ἐφεξῆς: 1) ὠφελεῖται ὁ κάτοχος, κατ'

ἔτος, τὰς χάριν προμηθείας κόπρου προκαταβολάς του· 2) λημβάνει, ἐπίσης κατ' ἔτος, διὰ καλλιεργειῶν παρενθέτων, τὸ πλεονάζον τῶν λιπασμῶν, τοὺς ὁποίους τὰ κτηνοτροφικὰ φυτὰ ἐκ τῆς ἀτμοσφαιρας ὠφελήθησαν, χωρὶς νὰ ἦναι ἠναγκασμένος νὰ ἀφίγη ἀπρόσοδον σημαντικὴν ποσότητα γονιμοποιῶν στοιχείων, συσσωρευθέντων ὑπὸ τὸ φυσικὸν ἔνδυμα τοῦ λιβαδίου, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ φυσικὰ λιβάδια· 3) πορίζεται, ἐντὸς συντόμου δικστήματος, τὸν ἀνώτατον ὅρον τοῦ εἰσοδήματος τῶν κτηνοτροφικῶν φυτῶν, τοῦτο δὲ τὸ πλεονέκτημα θὰ τὸ περιμένη, μετὰ ἔτη πολλὰ, ἀπὸ τὰ φυσικὰ λιβάδια· 4) ἐκλέγει τὰ φυτὰ, διὰ τῶν ὁποίων θέλει νὰ θρέψῃ τὰ κτήνη του, καὶ δὲν ὑπόκεινται ταῦτα εἰς τὴν ἀβεβαιότητα ἣτις ἐπικρατεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν φυσικῶν λιβαδίων· καὶ 5) δύναται νὰ προτιμᾷ πρώϊμα φυτὰ, χορηγοῦντα χόρτον, πρὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν τὰ φυσικὰ λιβάδια ἀρχίζουσι νὰ δίδωσι τοιοῦτον.

Ἐν γένει, βάσις ἀσφαλῆς τῆς δικτροφῆς τῶν κτηνῶν εἶναι τὰ εἰς γαῖας δροσεράς, ἢ ποτιστικῆς, μόνιμα, ἢ φυσικὰ, λιβάδια, τὰ δὲ πρόσκαιρα, ἢ τεχνητὰ, πρέπει νὰ λογίζονται ὡς παρκαρτήματα ἐκείνων, προσδιωρισμένα ὄντα εἰς τὴν πάχυνσιν τῶν ζώων, χρῆσιν δὲ αὐτῶν δύναται τις νὰ κάμνη, ἢ καὶ νὰ διακόπτῃ αὐτήν, κατὰ τὰς περιπετείας τῶν ὥρῶν τοῦ ἔτους. Ἄλλ' εἰς τόπους ξηροῦς, κυριώτερον δὲ, εἰς τόπους μὴ δροσεροῦς, ὅπου τὰ φυσικὰ λιβάδια δὲν δίδουν εἰσόδημα ἱκανόν, ἀναγκαῖον καταφύγιον ἀποβαίνει ἢ τῶν τεχνητῶν λιβαδίων χρῆσις. Πρέπει ὅμως ὁ γεωργός, ἢ ὁ κτηνοτρόφος, νὰ ἔχη πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι τὸ προῖον αὐτῶν εἶναι ἀβέβαιον καὶ ποικίλον, καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐλπίσῃ ὅτι εἰς αὐτὰ δύναται νὰ διαθρέψῃ ὀρισμένον ἀριθμὸν κτηνῶν, διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον δὲ ὀφείλει νὰ καλλιεργῇ καὶ ριζοφόρα φυτὰ, οἷον κοκκινογούλια, καρότα, γογγύλια, δαυκία, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, διὰ νὰ μεταχειρίζεται, ἐν ἀνάγκῃ, τὰς ρίζας αὐτῶν πρὸς ἄμεσον ἀναπλήρωσιν τῆς τροφῆς τῶν κτηνῶν του.

Αἱ Ὀλυμπιακαὶ ἐκθέσεις οὐδόλως συνετέλεσαν ὅπως γνωρίσωμεν τὰς διαφοροὺς γενεὰς τῶν ἑλληνικῶν κτηνῶν, καὶ διακρίνωμεν τὰς καλητέρας. Εἰς τὴν πρώτην τῶν ἐκθέσεων τούτων, μόλις ἐπτά ἦσαν οἱ ἐκθέται, οἱ πλεῖστοι δὲ αὐτῶν ἐξέθεσαν ἀνὰ ἓν κτήνος. Εἰς τὴν δευτέραν, φαίνεται ὅτι ἦσαν τόσον ὀλίγοι οἱ ἐκθέται καὶ τόσον ὀλίγα τὰ ἐκτεθέντα κτήνη, ὥστε οὔτε κρίσις περὶ αὐτῶν ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἑλλανοδικῶν. Εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν, οἱ μὲν ἐκθέται ἦσαν ἐπτά, πάλιν, ὡς εἰς τὴν πρώτην, τὰ δὲ ἐκτεθέντα κτήνη ἑννέα. Εἰς τὰς ἐκθέσεις ταύτας, οὐδεὶς τῶν κατ' ἐπάγγελμα κτηνοτρόφων μας, τῶν διατελούντων ἐκτὸς τῶν πόλεων, παρουσιάσθη ὡς ἐκθέτης, οὐδὲν δὲ κτήνος ἐκ τῶν νεμομένων ὅλην τὴν ἑλληνικὴν χώραν προσήχθη ὡς ἐκθεμα. Ἄγνωστοι εἶναι ἐν γένει ὅλαι αἱ γενεαὶ τῶν ἑλληνικῶν κτηνῶν, ἀγνώστα ἐπομένως καὶ τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ μειονεκτήματα μιᾶς ἐκάστης ἐξ αὐτῶν. Ἴσως ὑπάρχουσι καὶ καλαὶ γενεαὶ, ἀλλ' ὅπως τρέφονται, παρ' ἡμῖν, τὰ κτήνη, καὶ τὰ εὐγενέστερα καὶ τὰ ὠραιότερα καὶ τὰ ἐπικερδέστατα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διατηρήσωσι τὰς ἀρετῆς των, καὶ διὰ τοῦτο γενεαὶ καλῶν κτηνῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχουσι, τῶρα πλέον, καὶ ἂν ἄλλοτε ὑπῆρξαν. Ὁ θέλων νὰ μάθῃ, λόγου χάριν, πόσῃ περιποιήσεως ἔχει ἀνάγκη ὁ ἀραβικὸς ἵππος διὰ νὰ διατηρήσῃ τὰς ἀρετὰς του, πρέπει ν' ἀναγνώσῃ τὴν πρὸς τὸν στρατηγὸν Δουμᾶν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀβδὲλ-Καδὴρ τῆς 8 νοεμβρίου 1851 (23 Μουχαρέμ τοῦ 1268). Ὁ θέλων δὲ νὰ γνωρίσῃ πῶς ἀποκτῶνται αἱ καλαὶ γενεαὶ, πρέπει ν' ἀναγνώσῃ τί ἔπραξαν, καὶ τί πράττουσιν, ἰδίως οἱ ἄγγλοι, πρὸς ἀπόκτησιν γενεῶν τοιούτων· καὶ ὄχι μόνον οἱ ἰδιῶται ἄγγλοι, ἀλλὰ καὶ ἡ κυβέρνησις αὐτῶν, κατὰ μίμησιν δὲ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, τί ἔπραξαν καὶ τί πράττουσιν ὅλων τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν αἱ κυβερνήσεις. Καὶ δὲν ἀπαιτῶ νὰ πράξωμεν ἡμεῖς ὅ,τι πράττουσι τὰ μεγάλα ἔθνη καὶ αἱ κυβερνήσεις αὐτῶν, ἀλλὰ κάτι καὶ ἡμεῖς ἔπρεπε νὰ πράξωμεν

ὕπερ τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, τὸ κακὸν δὲ εἶναι ὅτι οὐδὲν ὡς μεριμνῶμεν περὶ τῆς βελτιώσεως αὐτῶν, καὶ οὐδὲν πρίττομεν Αἰ προτεινόμεναι παρ' ἐμοῦ, χάριν τῆς παραδειγματικῆς διδασκαλίας, ἐπαύλεις ἠμποροῦν νὰ κατασταθῶσι χρησιμώτατοι καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν. Εἰς αὐτά, πρέπει νὰ διατοέφωνται τὰ καλλήτερα γένη τῶν ἡμετέρων κτηνῶν, πάντων δηλαδὴ τῶν κατοικιδίων ζώων, πρέπει δὲ νὰ φρεθῶσι καὶ καλαὶ γενεαὶ ἐξωτικαὶ ὅπως, διὰ τῶν ἐπιμιξιῶν, ἀποκτήσωμεν καὶ ἡμεῖς κτήνη λόγου ἄξια.

Τελευταίαν συμβουλήν δίδω, τὴν ἐφεξῆς. Ὅφειλομεν ἐξαιρέτως νὰ ἐπιμεληθῶμεν τὴν τῶν μεγάλων κτηνῶν καλὴν ἀνατροφήν καὶ πολλαπλασίασιν, διότι ταῦτα παρέχουσι καὶ ἄλλην ὠφέλειαν, τὴν ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν, μεγίστην δὲ ἔλλειψιν ἔχομεν τοιούτων ζώων, ἐνῶ τὰ μικρὰ πλεονάζουσι, καὶ ἐνῶ ἡ γεωργία μας ἔχει ἀνάγκην ἐκείνων. Διὰ τοῦτο, ἡ τῶν ἱπποφορβείων σύστασις, παρὰ ταῖς ἐπαύλεις, εἶναι ἀπαραίτητος, ὡς καὶ ἡ τῶν μικρῶν βουκολείων, καθ' ἃ ἐν τῷ οἰκείῳ μέρει τοῦ κεφαλαίου ἐκτοῦ ἐξηγήθη.

Πολλὰ καὶ διάφορα ἠδύνατό τις ἀκόμη νὰ γράψῃ περὶ βελτιώσεως τῆς ἡμετέρας κτηνοτροφίας. Ἐγραψα ὅμως ὅσα δύνανται νὰ γίνωσι, ἀπέφυγα δὲ ὅσα δὲν δύνανται νὰ γίνωσι. Ἄς γίνωσι τὰ πρῶτα βήματα πρὸς τὴν βελτίωσιν, καὶ ἔχομεν καιρὸν διὰ τὰ λοιπὰ, τὰ πρῶτα δὲ βήματα εἶναι τὰ ἱκνογραφηθέντα ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, ἰδίως, καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις, ὅπου ἐξήτασα τὴν γεωργικὴν μας κατάστασιν, καὶ κατέδειξα τὰς ἀπαραιτήτους ἀνάγκας τις, καὶ, πρὸ πάσης ἄλλης, τὴν ἔλλειψιν κτηνῶν, ἱκανῶν νὰ ὑπηρετήσωσι τὴν τελειοποιημένην γεωργίαν, καὶ κτηνῶν παραγωγῶν ἀφθόνου κόπρου. Θὰ ἔλθῃ δὲ καιρὸς νὰ διδαχθῶμεν πολλὰς ἄλλας κτηνοτροφικὰς λεπτομερείας, τὰς ὁποίας σήμερον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν, διὰ τε τὴν ἔλλειψιν τῶν μέσων καὶ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀναγκαίων γνώσεων. Ἡμεῖς δὲν ἔχομεν ἀκόμη οὔτε ἓνα

ἐπιστήμονα κτηνοτρόφον, οὔτε ἐν λιβάδιον τεχνητόν, οὔτε ἐν κτηνοστάσιον, κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον, οὔτε δύο κτηνιάτρους, ἀλλ' ἓνα καὶ μόνον, μονακριβὸν καὶ τοῦτον! Ἐνόσω δὲ ἡ κτηνοτροφία μας εἶναι νομαδική, ἀδύνατον νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς αὐτὴν αἱ εὐρωπαϊκαὶ βελτιώσεις. Δὲν εἶναι δὲ εὐκόλον, ἀπὸ τῆς ἀγρίας, οὕτως εἰπεῖν, κτηνοτροφίας νὰ μεταβῶμεν, διὰ μιᾶς, εἰς τὴν ἡμερον. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἔργον χρόνου πολλοῦ, διότι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρόκειται νὰ μεταβάλωμεν καὶ ἕξεις ἔρριζωμένας εἰς τὴν ἔθνικὴν ἐργασίαν, καὶ πρέπει νὰ φωτισθῇ τὸ ἔθνος δ ε ὄ ν τ ω ς, διὰ νὰ κατορθωθῇ ἡ μεγάλη αὐτὴ μεταρρύθμισις.

Ἀποδεδειγμένον εἶναι, καὶ ἐγὼ ὠμίλησα προηγουμένως περὶ τούτου, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μικρῶν ζώων μας, κατὰ σύγκρισιν ἄλλων ἐπικρατειῶν, εἶναι μέγας, καὶ ὅμως ἔχομεν ἀνάγκην ξένου κρέατος! Πρέπει λοιπὸν νὰ πεισθῇ ὁ κτηνοτρόφος μας ὅτι, καθὼς τρέφει τὰ κτήνη του, κρέας πολὺ δὲν ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ, καὶ θὰ πεισθῇ, ὅταν εἰδῇ τὰ κτήνη τῶν ἐπαύλεων, καὶ τὴν τροφήν των, καὶ τὴν λοιπὴν διαίτην των, καὶ τὴν εὐσαρχίαν των. Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι κοινὴ καὶ διὰ τὰ μεγάλα κτήνη. Τοιοῦτοτρόπως, διὰ τῶν ἀπλουστέρων γνώσεων, θὰ μεταβῶμεν εἰς τὰς μᾶλλον συνθέτους, καὶ, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, θὰ νοήσῃ ὁ κτηνοτρόφος ὅτι ἀπὸ τὰ πρόβατά του δὲν δύναται συγχρόνως νὰ ἀπαιτήσῃ καὶ πολὺ κρέας, καὶ πολὺ γάλα, καὶ πολὺ ἔριον, καὶ ἀπὸ τὴν ἀγελάδα του, συγχρόνως, καὶ κρέας πολὺ καὶ γάλα ἄφθονον, διότι τὸ εὐγάλακτον, τὸ εὐσαρχον καὶ τὸ εὐμαλλον τῶν ζώων ἐκείνων ἅτινα δέδουσι τοιαῦτα προϊόντα, ἐκτιμᾶται ἐκ τοῦ ὀλιγωτέρου ποσοῦ τῆς τροφῆς ἣτις δαπανᾶται διὰ τὴν παραγωγὴν ἐκάστου τῶν προϊόντων αὐτῶν. Ὄταν δὲ φθάσῃ ὁ κτηνοτρόφος μας νὰ νοήσῃ τὴν τωσαύτην τελειότητα, θὰ ἦναι σοφὸς, καὶ θὰ ἔχη ζῶα ἴδια διὰ παραγωγὴν πολλοῦ γάλακτος, ζῶα ἴδια διὰ παραγωγὴν πολλοῦ κρέατος, καὶ ζῶα ἴδια διὰ παραγωγὴν

πολλοῦ, ἢ πολυτίμου, ἐρίου (α). Ἄλλ' ἡ τελειότης αὕτη ἀφίσταται πολὺ μακρὰν ἡμῶν, καὶ οἱ κτηνοτρόφοι μας πρέπει νὰ μάθωσι, κατὰ πρῶτον, τὰ ἀπλούστερα, καὶ δὲν θὰ τὰ μάθωσιν οἱ νομαδικοὶ κτηνοτρόφοι, ἀλλ' οἱ γεωργοὶ οἵτινες, γεωργοῦντες, πρέπει νὰ κτηνοτροφῶσι, διότι, οὔτω, καὶ μόνον οὔτω, θὰ ἐνωθῇ ἡ κτηνοτροφία μετὰ τῆς γεωργίας, καὶ, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, θὰ περιορισθῇ ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία, καὶ, ἐπὶ τέλους, τῇ βοηθείᾳ καὶ ἄλλων μέσων καὶ ἄλλων περιστάσεων, θὰ ἐκλείψῃ ὀλοτελῶς. Περί τούτου δὲ εἶπον ἱκανὰ καὶ εἰς ἄλλο μέρος τῆς διατριβῆς ταύτης. Σημειῶ δὲ περιπλέον, ἐνταῦθα, ὅτι τὴν βελτίωσιν τῶν ἡμετέρων κτηνῶν, τότε θὰ τὴν ἴδωμεν τελείαν, ὅταν, ἀναλόγως μὲ τὴν κοινὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τόπου, αὐξήσωσι καὶ αἱ ἀνάγκαι, καὶ αἱ ὀρέξεις, καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τῆς κατανακλώσεως, ὅταν δηλαδὴ, ὑπάρξῃ ζήτησις καλητέρων καὶ τελειότερων προϊόντων. Ἐκ τούτου δὲ ἔπεται ὅτι πᾶσα πραγ-

(α) Ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ πολυτίμου ἐρίου, νομίζω κατάλληλον τὸν τόπον εἰς τὴν ἐφεξῆς παρατήρησιν. Τὸ μερινὸν πρόβατον λογίζεται πολύτιμον, δικαίως, ἀλλὰ μόνον διὰ τὸ ἐρίον του, διότι οὔτε σαρκῶδες δύναται νὰ γίνῃ, οὔτε γαλακτοφόρον. Πρῶτος εἰσήγαγον εἰς τὴν πατρίδα μας τὸ εἰρημένον πρόβατον, ἀλλὰ πικρὰ πείρα μὲ ἠνάγκασε νὰ πικραιθῶ, μὲ ὅχι ὀλίγην ζημίαν μου, τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀφοῦ ἀπέκτησα ποίμνην 300 προβάτων. Οἱ μικτοὶ μερινοὶ, μετὰ μεγαλοσώμων ἡμετέρων προβάτων, ἦσαν ζῶα θαυμάσια, καὶ ἡ παραγωγή τοῦ ἐρίου ἀφθονος, ἡ δὲ ποιότης του ἐξάριστος. Μετὰ τὴν τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν, ἀπέβαινον γνησιώτατοι. Ἄλλὰ τί τὸ ὄφελος! Διὰ νὰ πλουθῶσι τὰ ἔρια, καὶ ξανθῶσι καὶ ἐξομαλισθῶσι, καὶ τακτοποιηθῶσιν εἰς μικρὰ δέματα, διότι ἄλλως εἶναι ἄχρηστα εἰς τὰς τέχνας, καὶ ἐπομένως δὲν πωλοῦνται, εὐρισκόμην εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ τὰ στέλω εἰς τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὅλα αὐτὰ αἱ ἐργασίαι τῆς προσπρακτικῆς των ἀποτελοῦσιν ἰδιαιτέρα ἐπιτηδεύματα, ἄγνωστα παρ' ἡμῖν. Τὰ ἔξοδα λοιπὸν ἀπερρόφων μέγα μέρος τῆς ἀξίας των, καὶ ἡ ἐπιχείρησις ἀπέβη ἐπιζήμιος, ἀφοῦ μάλιστα ἐπλήθυναν οἱ μερινοὶ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ ἐρίου των δὲν εἶναι σήμερον ὅποια ἦτον ἄλλοτε.

ματική βελτίωσις συμβαδίζει με τὴν κοινωνικὴν. Ὡστε, καθὼς εἶπον, ἡ τοιαύτη πρόοδος εἶναι ἔργον χρόνου μακροῦ. Ἀλλὰ, τελospάντων, ὅσον μακροτέρα προμηνύεται ἡ πρὸς τὴν βελτίωσιν καὶ τὴν πρόοδον ὁδὸς, τοσοῦτο πρέπει νὰ σπεύσωμεν ὅπως, τὸ ταχύτερον, εἰσέλθωμεν εἰς αὐτὴν, καὶ ἀρχίσωμεν, μίαν φορὰν διὰ πάντα, νὰ βηματίζωμεν, τοῦλάχιστον, διότι ἄλλα ἔθνη προπορεύονται πολὺ ἡμῶν, καὶ ἄλλα φιλοτιμοῦνται νὰ τὰ μιμηθῶσιν, ἐνῶ μόνοι ἡμεῖς μένομεν ὀπισθεν αὐτῶν ἀκίνητοι. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἑβραῖοι, καὶ τοὶ ζητοῦντες τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, τὴν ὁποίαν ἠγνόουν ἂν θὰ εὕρωσί ποτε, ἐβάδιζον πρὸς τὰ πρόσω, ἡμεῖς ὅμως, ἂν καὶ βλέπωμεν ἀνοικτὴν τὴν ὁδὸν, ἥτις δύναται βεβαίως νὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὴν εὐημερίαν, εὐχαριστούμεθα νὰ μένωμεν στάσιμοι, δυστυχοῦντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΔΑΣΩΝ.

Ἴσως ἠδυνάμην ν' ἀποφύγω τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐν διατριβῇ περὶ βελτιώσεως καὶ ἐμψυχώσεως τῆς γεωργίας. Ἀλλ' ὅμως, πρέπει νὰ εἶπω καὶ τινα περὶ δασῶν, ἂν καὶ τὸ θέμα τοῦτο ἦναι ὄλως εἰδικόν, καὶ ὁ καθαρῶς φιλογέωργος, ὡς εἶμαι ἐγὼ, δύναται νὰ περιπέσῃ εἰς σφάλματα. Βεβαίως, ἡ δενδροκομία, ἡ δασοκομία, ἡ κηπουρικὴ κλπ. εἶναι κλάδοι τῆς γεωργίας, ἀλλ' ἡ τελειότης εἰς ἣν ἔφθασε, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ἕκαστος τῶν γεωργικῶν τούτων κλάδων, ἀπαιτεῖ, σήμερον, εἰδικότητα τοσαύτην, ὥστε, ὅ,τι ἄλλοτε ἐκαλεῖτο κλάδος ἐπιστήμης, τὴν κατανατᾶ ἐπιστήμη αὐτοτελής. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν, διὰ νὰ ἦναι σήμερον κᾶτι, πρέπει νὰ ἦναι ἐγκυκλοπαιδικώτατος.

Τὰ δάση εἶναι ἀναγκαῖα, ὡς διανεμόντα, ἐξίσου, καὶ συγ-

κερνῶντα τὴν θερμότητα καὶ τὴν ὑγρασίαν τῆς ἀτμοσφαι-
ρας, κατὰ τὰς διαφόρους τοῦ ἔτους ἐποχάς, καὶ ἐπομένως χρη-
σιμώτατα καὶ ὠφελιμώτατα εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ κλίματος
καὶ εἰς τὴν τακτικὴν βλάστησιν.

Τόπος, μὴ ἔχων δάση ἀρκοῦντα πρὸς τὸν εἰρημένον σκοπὸν,
δρεῖλει νὰ τὰ δημιουργήσῃ.

Ὅπου τὰ δάση κατεστράφησαν, ἐκεῖ ἡ ξηρασία καὶ ἡ ἀνομ-
βρία καταμαστιζοῦσι τὴν γεωργίαν, ὄχι διότι τὰ δάση φέ-
ρουσι τὴν βροχὴν, ἀλλὰ διότι συντελοῦσιν εἰς τὴν μᾶλλον
ἴσῃν διανομὴν τῆς βροχῆς καὶ τῆς δρόσου, κατὰ τὰς διαφόρους
ἐποχάς τοῦ ἔτους.

Περιττὸς πᾶς ἄλλος ἔπαινος τῶν δασῶν.

Μεταβαίνω λοιπὸν ἀμέσως εἰς τὰ ἡμέτερα δάση.

Τὰ ἡμέτερα δάση ἔχουσι μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἔκτα-
σίν των, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι παντοῦ, σχεδὸν, τὰ δάση κα-
τέχουσι γαῖας ἀκαταλλήλους πρὸς πᾶσαν ἄλλην καλλιέργειαν.
Ἐκ τῆς πτώσεως ὅμως τῶν φύλλων, μετὰ παρέλευσιν χρόνου
μακροῦ, ἀποκτῶσι γονιμότητά τινα. Παρ' ἡμῖν, τὰ δάση εἶναι
χρήσιμα καὶ εἰς τὴν νομαδικὴν μασ κτηνοτροφίαν.

Ἄν τὰ δάση μας ἔχουσι σημασίαν διὰ τὴν ἔκτασίν των, δὲν
ἔχουσιν ὅμως ἀξίαν διὰ τὰ δένδρα των, τὰ ὁποῖα εἶναι ἠφάνι-
σμένα ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης πρὸς αὐτὰ ἐπιμελείας, καὶ ἐκ
τῶν κακώσεων τὰς ὁποίας καθεκάστην ὑποστῶσιν ἀπὸ ἀνθρώ-
πους καὶ κτήνη. Ὑπάρχουσιν ὅμως εἶδη δένδρων τεχνουργικῆς
ἀξίας, τῶν ὁποίων δὲν ἐγένετο εἰτέτι χρῆσις ὑπὸ τῶν ξυλουργῶν
μας, οὐδ' ἐφιλοτιμήθη, ἕως τώρα, πλούσιός τις Ἕλλην νὰ κατα-
σκευάσῃ τὰ ἐπιπλά του ἀπὸ τὰ καλῆτερα εἶδη τῶν ἐλληνικῶν
ξύλων, ὡς ἔπραξαν οἱ πλουσιώτεροι τῶν ἀμερικανῶν.

Ἄν ἀληθεύῃ ὁ Στρόγκ, ὅστις ἔγραφε τῷ 1836, τὰ ἡμέ-
ρτα δάση κατεῖχον τότε ἔκτασιν ἑπτὰ ἑκατομμυρίων στρεμ-
μάτων, τούτέστι τὸ ἕβδομον ὡς ἔγγιστα, τῆς ἐλληνικῆς ἐπι-

φανείας, πρὸ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου. Σήμερον ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς καταβιβάζεται εἰς στρέμματα 5,500,000, ὡς ἔγγιστα, ἦγουν, τὰ δάση κατέχουσι νῦν τὸ δέκατον, σχεδὸν, τῆς ὅλης ἐπιφανείας, καὶ οὐχὶ πλέον τὸ ἕβδομον, καὶ μ' ὄλην τὴν ἔνωσιν τῆς Ἑπτανήσου, τῆς ὁποίας αἱ δύο μεγάλαι νῆσοι, ἔχουσιν, ὅπωςδὴποτε, δασώδεις ἐκτάσεις. "Αν οἱ ἀνωτέρω δύο ἀριθμοὶ ᾗναι ἀληθινοὶ, τότε σημαίνει ὅτι, ἀπὸ τοῦ 1836 μέχρι τοῦδε, κατεστράφησαν δάση ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἑκατομμυρίου στρεμμάτων! Ἄλλ' εἶναι τοῦτο πιθανόν; Εἶθε ἢ περὶ τοὺς ἀριθμοὺς δυσπιστία μου νὰ ᾗναι, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, βάσιμος. Οὐδὲν, ὅμως, περὶ τούτου δύναμαι νὰ βεβαιώσω, διότι τὰ δάση τῆς Ἑλλάδος, πώποτε, οὔτε κατεμετρήθησαν, οὔτε ἐσχεδιαγραφήθησαν. Πλὴν, καὶ ἡ τοσαύτη καταστροφή δὲν εἶναι ἀπίθανος, ἀφοῦ, πολλάκις, ἢ μᾶλλον, ἐντὸς ἐκάστου ἐνιαυτοῦ, θρηνοῦμεν τὸν ἐμπρησμὸν τοσοῦτων δασῶν, ἐντὸς δὲ μιᾶς καὶ μόνης ὥρας, σφοδροῦ πιέοντος ἀνέμου, εἶδον ἐγὼ αὐτὸς ἐμπρησθέντα ὑπὲρ τὰ χίλια ὠραῖα ἐλαιόδενδρα! Τοιαῦτα εἶναι τὰ μαρτύρια τοῦ δυστυχοῦς ἰδιοκτητοῦ, εἰς τόπους στερουμένους δημοτικῆς διοικήσεως. Ἄλλὰ, καὶ πέντε μόνον ἑκατομμυρίων στρεμμάτων ἑκτασιν ἂν κατέχουσι τὰ ἡμέτερα δάση, πάλιν ἢ ἑκτασις εἶναι σπουδαιότατη, ἀφοῦ ἢ Ἄγγλία, ἐπὶ 320 ἑκατομμυρίων στρεμμάτων ἐκτάσεως, ἔχει δάση δέκα μόνον ἑκατομμυρίων.

Ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ἀριθμοῦνται, ὡς δάση μόνον τὰ δυνάμενα νὰ διοικηθῶσιν ὑπὸ δασονομικόν τι σύστημα, καὶ ἀπολαμβάνοντα καλλιεργητικῆς τιнос ἐπιμελείας, ὅπως τὸ ξύλον του γίνῃ, ὅπως δὴποτε, χρήσιμον, ὄχι ὅμως καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ἀπλησιάζοντων βράχων κείμενα.

Τὰ δάση τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἔργον μόνης τῆς φύσεως! Ἡ ἀνθρωπίνη τέχνη δὲν ἐβοήθησέ ποτε, ἀπ' αἰῶνων, τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξίν των, οὔτε τὴν βελτίωσιν αὐτῶν. Ἄπειρα λείψανα ἐπὶ τῶν πεδιάδων μας μαρτυροῦσι τὴν ἄλλοτε ὑπαρξίν δα-

σῶν μεγίστης ἐκτάσεως, διπλασίας ἴσως καὶ πλέον τῶν νῦν ὑπαρχόντων. Δὲν πρέπει δὲ νὰ δυσπιστήσωμεν εἰς τοῦτο, γνωρίζοντες τὴν ἀγάπην τῶν ἡμετέρων προγόνων πρὸς τὰ δάση, καὶ ἐν γένει τὴν δεινδρολατρείαν αὐτῶν.

Ἄλλὰ, τί ἔγιναν τὰ ἀπέραντα αὐτὰ δάση; Βεβαίως ὁ σίδηρος καὶ τὸ πῦρ τὰ κατέστρεψαν! Καὶ ὅμως, ἡ φύσις καταβάλλει ἀενάως προσπαθείας ὅπως τὰ ἀνεγείρῃ πάλιν, ἀλλ' ἐκ τῶν αὐτῶν αἰτιῶν παρακωλύεται ἡ ἀνάπτυξις των, καὶ τὰ ἄθλια χαμόδενδρα ἀδυνατοῦσι νὰ ἐγείρῃσι τὴν κεφαλὴν. Εἰς τὰ νῦν ἄδενδρα μέρη τῶν ἄλλοτε δασῶν, ὑπάρχουσι, ποῦ καὶ ποῦ, πυκνόφυλλά τινα δένδρα, μέγιστα καὶ πολύτιμα, ὡς ἐκπληροῦντα τὸ ἔργον τοῦ σπορέως (porte graines) εἰς τοὺς παρακειμένους τόπους, καὶ, ὁ διερχόμενος, παρηγορεῖται βλέπων πλήθη ἀρτιφυῶν δεινδρίων, φυομένων εἰς τὰ πέριξ ἐδάφη· ἀλλὰ τὰ νεμόμενα ζῶα, ὁ βάνασος ξυλοκόπος, ὁ ἀσυνείδητος ποιμὴν, καὶ ὁ ἀβέλτερος γεωργός, τὰ καταστρέφουσι, κατ' ἔτος! Ὡς χάρακες τῶν κλημάτων τῶν σταφίδων, καὶ ὡς φραγμοὶ παντὸς εἴδους, χρησιμεύουσι, πολλαχοῦ, κορμοὶ νεοφύτων δεινδρῶν, ὡς καυσόξυλα δὲ οἱ τῶν παλαιῶν! Κατὰ δὲ τὴν ὅλως ἄτεχνον καὶ βάρβαρον ἐξαγωγήν τῆς ρητίνης, τὴν συγκομιδὴν τῶν βαλάνων καὶ τὴν ἀποφλοίωσιν τῶν δεινδρῶν, διὰ βυρσοδεψικὰς ἀνάγκας, προξενοῦνται βλάβαι ἀνίατοι, καὶ καταστροφαὶ ἀξιοθρήνητοι.

Δάσος μεγάλης ἐκτάσεως κατεστράφη, κατὰ τὰς ἡμέρας μας, ἐν γῇ ἀγαθῇ, ἥτις ἔσπευσε νὰ δώσῃ, ἐντὸς πέντε ἢ ἕξ ἐτῶν, νέαν ζωὴν εἰς τὰ καταστραφέντρα δένδρα. Ἄνὴρ φιλογέωργος καὶ φιλόδενδρος, διερχόμενος ἐκεῖθεν, κατὰ τὸ θέρος, τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἔχαιρε τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ δάσους, ἀλλὰ, τὸ φθινόπωρον, διαβαίνων πάλιν, ἐθρήνησε τὴν φύσιν, ὡς ματαιοπονήσασαν, διότι ἡ ἀνθρωπίνη μοχθηρία ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων κτισμάτων, καὶ τὰ δολοφονεῖ ἀτιμωρήτως. Εἰδοποιήθησαν παρ' αὐτοῦ ἀμέσως

οὐκ ἀρμόδιοι, ὅπως προλάβωσι τὴν τελείαν καταστροφὴν, ἀλλὰ τί νὰ κάμωσι καὶ αὐτοὶ, ἀπέναντι τοσοῦτων ἐχθρῶν!

Ἡ μεγάλη αὕτη μεταβολή, ἀπὸ τῆς δεινολατρείας τῶν προγόνων, οἵτινες ἀφιέροναν τὰ ἄλλα εἰς τοὺς θεοὺς, μέχρι τῆς σημερινῆς περιφρονήσεως, πρέπει νὰ προῆλθεν ἐκ τῆς τυραννισάσας τὴν Ἑλλάδα ἐπαράτου φυλῆς. Τοῦ τούρκου τὰ ἀγαπητὰ προϊόντα, ἐν τῇ κατακτηθείσῃ ταύτῃ χώρᾳ, ἦσαν μόνα τὰ κτήνη καὶ μόνοι οἱ δημητριακοὶ καρποὶ, χάριν τῶν ὁποίων ἔπρεπε τὰ πάντα νὰ θυσιάζωνται. Διὰ νὰ γίνῃ χόρτον, ὁ τόπος ἔπρεπε νὰ καῆ. Πῦρ ἐπίσης ἔπρεπε νὰ βληθῆ, διὰ νὰ ἐκχερσωθῆ πᾶς τόπος δασώδης καὶ κατάλληλος εἰς σποράν. Τὰ ἀπαίσιμα ταῦτα συμφέροντα, καὶ ἔθιμα συγχρόνως, τοῦ τυράννου ἐπεβλήθησαν εἰς τοὺς δούλους του, καὶ μετέβησαν, ἀπὸ γενεὰς εἰς γενεάν, μέχρις ἡμῶν, ὡς κυβερνητικὴ τις παραχώρησις, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ ζήσωμεν, παρά διὰ τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας, καὶ διὰ τῆς ἀροτριάσεως νεωστὶ πάντοτε ἀνοιγομένων ἀγρῶν!

Δυσχερέστατον ἔργον εἶναι τὸ ν' ἀναγκασθῶσιν ὁλόκληροι πληθυσμοὶ νὰ παραιτήσωσι τὰς κακὰς αὐτῶν ἕξεις. Καὶ ὁμως, τὸ καλὸν παράδειγμα, ἡ διηνεκὴς καὶ ἄγρυπνος ἐπίβλεψις, καὶ ἡ νόμιμος αὐστηρότης, τὰ πάντα κατορθοῦσι. Ἄλλὰ ποῦ νὰ εὔρεθῆ τὸ καλὸν παράδειγμα, ποῦ ἡ ἐπίβλεψις, ποῦ ἡ ἀκριβὴς τοῦ νόμου ἐκτέλεσις! Ἡρώτοι καταστροφεῖς τῶν δασῶν ὑπῆρξαν πάντοτε οἱ δασονομικοὶ ὑπάλληλοι. Ὁσεπιτοπλεῖστον, μεταξὺ ὑλοτόμου καὶ ἀνθρακῆος καὶ δασονομικῶν ὑπαλλήλων, ὑπάρχει δεσμὸς ἑταιρικός, τὸν ὁποῖον αἱ αὐστηραὶ ἐγκύκλιοι καὶ αἱ ἀπαγορευτικαὶ διαταγαὶ συσφίγγουσιν ἔτι μᾶλλον. Οἱ ὑλοτόμοι μάλιστα, οἵτινες ἔπρεπε νὰ ᾖναι φίλοι καὶ ἔραστοι τῆς πρώτης ὕλης τῆς βιομηχανίας των, ἀφινόμενοι ἐλεύθεροι, μετέρχονται πᾶσαν ἀπανθρωπίαν κατὰ τῶν δένδρων, διὰ μικροτάτην ἀνάγκην, ἐπιχαίρουσιν δὲ ὅτι δὲν κόπτουσι τοῦ πατρὸς των τὴν πορτοκαλλῆαν. Οἱ ρωμαῖοι ἀπεκάλουν, ἐν τοῖς

νόμοις αὐτῶν, τὴν ἀδικαιολόγητον ἐκκοπήν, ἢ βλάβην, δένδρου inhumanitas !

Ἄξιόλογον διατριβὴν ἐδημοσίευσε, τὸ 1876, περὶ δασῶν, ὁ κ. Τομπάζης. Μεταξὺ πολλῶν ὀρθοτάτων γνωμῶν, γνωμοδοτεῖ προσέτι ὅτι οἱ φύλακες τῶν δασῶν ἔπρεπε νὰ ᾔναι πυροσβέσται, ἀπὸ τοὺς δασονομικοὺς δὲ φύλακας δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτῶμεν τὴν ἐκπλήρωσιν καθικόντων ὑψηλοτέρων, διότι αὐτοὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ ἔχωσι ἰδέαν τῆς δασονομικῆς τέχνης, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐκπλήρωσιν ἀστυνομικῶν καθικόντων, τοῦτέστι χρεῖα προληπτικῆς ἀστυνομίας, διὰ νὰ ἐμποδίζωσι τὰς κατὰ τῶν δασῶν κακοπραγίας, δι' ἐπιμελοῦς ἐπιτηρήσεως, τρέχοντες, ἄνω καὶ κάτω, ἐντὸς τῶν δασῶν. Διὸ, καὶ συμβουλεύει νὰ κατασκευασθῶσιν οἰκίσκοι ἐντὸς τῶν δασῶν, εἰς τοὺς ὁποίους νὰ κατοικῶσι σταθερῶς οἱ φύλακες, ἀντὶ νὰ περιφέρωνται εἰς τὰ καφρονεῖα τῶν πόλεων καὶ τῶν κωμηπόλεων, ὡς τοῦτο συνήθως γίνεται.

Συμφωνῶ πληρέστατα μὲ τὸν κ. Τομπάζην, καὶ ἀναφέρω αὐτὸν, ἐνταῦθα, μετὰ μεγάλης μου εὐχαριστίσεως, καὶ εἰλικρινοῦς ὑπολήψεως πρὸς αὐτόν. Ἀφότου ἡ φύλαξις τῶν δασῶν ἀνετέθη εἰς τὴν χωροφυλακὴν, ἂν καὶ αὐτὴ οὐδὲν ἄλλο ἐνεργεῖ ἢ καθαρῶς ἀστυνομικὰ καθήκοντα, αἱ ζημίαι ἐμετριάσθησαν, καὶ αἱ προϊστάμεναι ἀρχαὶ ἀκούονται περισσότερον, διότι ὑπάρχει ὁ φόβος τῆ στρατιωτικῆς πειθαρχίας. Καὶ εἶναι μὲν ἐπιτυχὲς τὸ μέτρον τοῦ ὑπουργοῦ, τοῦ καλέσαντος τὴν χωροφυλακὴν εἰς τὴν φύλαξιν τῶν δασῶν, λυσιτελέστερον δὲ θὰ ἦτο ἂν, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Τομπάζη, ἀνείθετο ἡ φύλαξις τῶν δασῶν εἰς πυροσβέστας, ὅχι τόσον διὰ τὴν κατάσβεσιν τῶν πυρκαϊῶν, τῇ βοήθειᾳ τῶν ἀντλιῶν, ὅπερ δυσκολώτατον, ὅσον διότι οἱ πυροσβέσται ἠξέυρουσι νὰ διακόπτωσι τὴν διάδοσιν τοῦ πυρὸς, ὡς τοῦτο μεταχειρίζονται καὶ οἱ χωρικοὶ μας, διὰ καταλλήλων μέσων, ἀλλ' ἀτέχνως, καὶ διὰ τοῦτο, ὡσεπιτοπολὺ, δὲν ἐπιτυγχάνουσι, καὶ τὸ πῦρ ὑπερπηδᾷ

τούς ἀνεγειρομένους, φραγμούς, ἔστι δ' ὅτε και ἀνάγκη ὅπως καταστραφῆ, δι' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου πυρός, μέρος τι δασῶδες, ἵνα μὴ, δι' αὐτοῦ, διαδοθῆ εἰς μεγαλητέρας ἐκτάσεις. Περί τὰ τοιαῦτα δὲ ἔργα οἱ πυροσβέσται εἶναι γεγυμνασμένοι, παρέχουσι δὲ και με, αλητέρας ἐγγυήσεις τῶν χωροφυλάκων, ὡς καθαρῶ, στρατιωτικοὶ, και μᾶλλον ἄσχετοι πρὸς τοὺς πολίτας.

Διὰ τοῦ περι προικοδοτήσεως νόμου, ἀπαγορεύεται ἡ τῶν δασῶν ἐκποίησης. Και ὅμως, ἂν εἰς τὸν τόπον ὑπῆρχεν ἡ δασονομικὴ βιομηχανία, ἢ, ἂν ὑπῆρχεν ἐλπίς ὅτι ἰδιώται ἠδύναντο ν' ἀγοράτωσι δάση, διὰ νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἐκκοπῆς τῶν δένδρων, και νὰ καταστήσωσι τὴν γῆν αὐτῶν ἐπιδεκτικὴν καλλιεργείας, ἤθελα ὑποδείξει τὸ παράδειγμα τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ἣτις ἐξεποίησεν εἰς ἰδιώτας ὄχι ὀλίγα τῶν δημοσίων δασῶν, και ἤθελα συμβουλεύσει πολλὰ ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἀχρήστων ὄντων, και μάλιστα πεδινῶν, νὰ μεταβῶσι, δι' ἐκποίησεως, εἰς τὴν ἰδιωτικὴν διαχείρισιν. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο καταντᾶ ἀπραγματοποιήτον, παρ' ἡμῖν, τόσῳ μᾶλλον, ὅσον και χρήματα διαθέσιμα δὲν ὑπάρχουσι, πρὸς τοιαύτας μάλιστα ἐπιχειρήσεις, και ἂν ὑπῆρχον, ἤθελαν ἀποφύγει τὴν τοιαύτην ἐνασχόλησιν οἱ χάριν τῶν δένδρων, και οὐχὶ τῆς γῆς, πιθανοὶ ἀγορασταὶ, διότι ἔχουσι τὸ παράδειγμα ἰδιοκτητῶν δασῶν, οἵτινες οὐδεμίαν σχεδὸν ἔχουσιν ἐξ αὐτῶν πρόσοδον, ἀπεναντίας μάλιστα βλάβας σπουδαιοτάτας.

Τὸ κυριώτερον εἰσόδημα τῶν δασῶν εἶναι ἡ ξυλεία, ἰδίως δὲ ἡ ναυπηγήσιμος και ἡ οἰκοδομήσιμος. Ἀπὸ πολλῶν ὅμως ἤδη ἐτῶν, σπανίως ἐνεργεῖται ὕλοτομία ναυπηγήσιμος, εἰς τὰ ἡμέτερα δάση, και μεγάλως ἐπίσης ἠλαττώθη και ἡ οἰκοδομήσιμος, οἱ ἰδιοκτῆται δὲ δασῶν, διὰ τοῦτο, ἄφησαν αὐτὰ εἰς τὴν τύχην των. Οἱ ὕλοτόμοι προτιμῶσι τὰ δάση τῆς Τουρκίας, ὅπου εὐρίσκουσι με, ἄλλα, ὠφελείας, ἢ, μᾶλλον, εὐρίσκουσι περισσοτέρας, παρ' ὅσας εὐρίσκουσι, παρ' ἡμῖν, διότι, τελοσπάντων, δωροδοκοῦντες ἄπαξ, μένουσιν, ἔπειτα, πάντῃ ἐλεύ-

θεροι νὰ κόψωσιν ὅ,τι θέλωσιν, καὶ σώζονται ἀπὸ τὰς περαιτέρω ἀπαιτήσεις, ἐνῶ; παρ' ἡμῖν, καὶ δασονόμοι, καὶ δασοφύλακες, καὶ δήμαρχοι, καὶ πολλοὶ ἄλλοι, κατὰ πᾶσαν σχεδὸν ἐβδομάδα, ἐπαναλαμβάνουσι τὰς ἐντίμους ἀξιώσεις των. Μὲ μικρὰν δωροδοκίαν, εἰς τὴν Τουρκίαν, κατορθόνουσι ὅ,τι ἐδῶ δὲν δύναται, διότι τὰ τεχνάσματα τῶν ἡμετέρων δασονομικῶν καὶ δημοτικῶν ὑπαλλήλων εἶναι πολλὰ καὶ μεγάλα, βαρὺ δὲ τὸ τίμημα τῆς ἀποκτήσεως πάσης ἄλλης τοπικῆς προστασίας, ἀπαραιτήτου ἀποβαίνουσας διὰ τὴν ἀνεξέταστον ἐργασίαν τῶν ὑλοτόμων καὶ τῶν ἀνθρακῶν.

Ἄν ἤμην ἰδιοκτῆτης δάσους, ἐν Ἑλλάδι, ἤθελα προτιμήσει νὰ μεταβάλλω αὐτὸ εἰς γαῖας ἀσκεπεῖς, καὶ νὰ προσπαθῆσω νὰ καταστήσω αὐτὰς, μὲ τὸν καιρὸν, ἐπιδεκτικὰς καλλιιεργείας τινος, παρὰ νὰ ἔχω ὅλως ἀνωφελῆ ἰδιοκτησίαν, καὶ νὰ ὑπέκειμαι εἰς τὰς διαταγὰς τοσούτων τυράννων!

Τὸ μέγιστον μέρος τῆς οἰκοδομησίμου ὕλης τῶν μεσογείων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ μικρὸν μέρος τῶν παραλίων, εἶναι προῖον τῶν ἡμετέρων δασῶν. Καὶ οἱ τυχόντες ὄρειοὶ μετέρχονται τὴν τέχνην τοῦ ὑλοτόμου ἢ ἄνευ μηχανῶν, καὶ μὲ ἐργαλεῖα ἐλεεινὰ ἐργαζόμενοι, μεταβάλλουσι τὸ δένδρον εἰς δοκὸν, εἰς σανίδας καὶ εἰς μικρότερα πριονιστὰ πατόξυλα! Τὰ ξύλα τῶν ἡμετέρων δασῶν εἶναι ἀγριώτερα τῶν ἐξωθεν φερμένων. Τὸ κλάδευμα τῶν δένδρων, ἀπὸ τῆς νεαρᾶς αὐτῶν ἡλικίας, ἤθελε βεβαίως βελτιώνει τὴν ποιότητα τοῦ ξύλου, ἀλλ' εἶπον ἀνωτέρω ὅτι τὰ ἡμέτερα δάση εἶναι ἔργον μόνης τῆς φύσεως, κλαδεύεται δὲ αὐτῶν εἶναι ἅπαντα τὰ νεμόμενα κτήνη! Ἐκ τῶν ἡμετέρων δασῶν δὲν πρέπει νὰ ἐλπίσωμεν ἐξαγωγὴν ξυλείας εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἡ ἀφθονία καὶ ἡ γενίκευσις τοῦ σιδήρου εἰς οἰκοδομὰς, ὁ εὐκόλος τρόπος τῆς ἀποκαταστάσεως δασῶν, οἱ πλωτοὶ ποταμοὶ καὶ αἱ πλωταὶ διώρυγαι, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ σιδηρόδρομοι, μὲ πολλοὺς τῶν ὁποίων συγκοινωνοῦσι τὰ δάση ἄλλων μερῶν, ἢ εὐχερῆς ὑλοτομία, ἐνε-

κα τῶν εὐχρήστων καὶ τελειοποιημένων ἐργαλείων καὶ μηχανῶν, ὅλα ταῦτα, καὶ ἄλλα πολλὰ, συντελοῦσιν ὥστε ἡ ξυλεία, σήμερον, νὰ ᾖ παντοῦ ἄφθονος, καὶ ἐπομένως εὐθνή, καὶ διὰ τοῦτο ὀλόκληρος ὁ παλαιὸς κόσμος δύναται νὰ προμηθεύεται ξυλείαν ἀρίστην ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐκείνων χωρῶν, ἔνθα ἡ τῶν δασῶν καλλιέργεια καὶ ὑλοτομία ἀποτελοῦσι βιομηχανίας μεγίστης σπουδαιότητος, ἀναπτυσσομένας καὶ τελειοποιουμένας, καθεκάστην, κατὰ λόγον τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν λοιπῶν μέσων τῆς ἀνθρωπίνης εὐημερίας. Τὰ περὶ τὴν ὑλοτομίαν προσκόμματα, καὶ αἱ δυσχέρειαι περὶ τὴν κατεργασίαν, ἔνεκα, ἰδίως, τῆς ἀγριότητος τῶν ξύλων, καθιστῶσι, παρ' ἡμῖν, αὐτὰ ἀκριβώτερα τῶν ἐκ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης φερομένων. Τὰ ἀπεραντα τῆς Τουρκίας δάση δὲν ἐχρησίμευσαν διόλου, εἰς τὸν κριμαϊκὸν πόλεμον, διὰ τὰ παραπήγματα τοῦ στρατοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἔγινεν ἀνάγκη νὰ ὑλοτομηθῶσι καὶ μετακομισθῶσιν ἐκεῖ ἔτοιμα ἐκ τοῦ ἄλλου εὐρωπαϊκοῦ ἄκρου. Ἀδύνατος λοιπὸν ἀποβαίνει ὁ συναγωνισμὸς τῶν ἡμετέρων δασῶν μὲ τὰ δάση τῆς λοιπῆς Εὐρώπης, καὶ ἐπομένως ὁ προορισμὸς τῶν ἡμετέρων δασῶν δὲν ἔμπορεῖ νὰ ᾖ ὁμοιος μὲ τὸν προορισμὸν τῶν δασῶν ἐκείνων, καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὴν ξυλείαν, τὴν δίδουσαν τροφὴν μεγίστην εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον τῶν μερῶν ὅπου ἡ δασοκομία καὶ ἡ ὑλοτομία εἶναι ἀντικείμενα τελειοποιήσεως ἐπιτημονικῆς, καὶ τεχνικῆς συγχρόνως.

Ἴσως, εὐρεθῶσιν ἄνθρωποι νὰ μὲ κατακρίνωσιν, ὡς περιπτολογήσαντα, διὰ τὰ μέχρι τούδε περὶ τῶν δασῶν λεχθέντα. Ἄλλ' ὁ ἀναγνοὺς συγγράμματα περὶ τοιαύτης, ἢ ἄλλης, γεωργικῆς ὕλης, καὶ ἐν γένει περὶ ἀναπτύξεως καὶ προόδου τῶν τεχνολογικῶν ἐπιστημῶν, καὶ περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν προάγονται αἱ τέχναι, καὶ εὐημεροῦσι τὰ ἔθνη, θὰ μὲ δικαιώσῃ, ἐλπίζω, ἂν ἔγιναι διεξοδικὸς ὅσον, κατὰ τὴν κρίσιν μου, ἔπρεπεν, ἀποφυγῶν ὅμως τὴν λεπτομερεστέραν ἔρευναν τῶν πολ-

λῶν ζητημάτων, τῶν προκυπτόντων ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων. Ἄλλ' ἂν τὰ λεχθένια ταῦτα δὲν κριθῶσι χρήσιμα εἰς ἄλλο, χρησιμεύουσιν ὅμως εἰς τὸ νὰ χύσωσι φῶς ὅπως γνωρίσωμεν μίαν μεγάλην ἀλήθειαν, ἄγνωστον, ἄχρι τοῦδε, διὰ νὰ μὴ εἶπω καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὀλίγους, τοῦλάχιστον εἰς τοὺς πολλούς. Ἡ ἀλήθεια δὲ αὕτη εἶναι ὅτι τὰ ἡμέτερα δάση δὲν δύνανται νὰ γίνωσι χρησιμώτερα εἰς τὸ μέλλον, ἀφ' ὅσον ὑπῆρξαν κατὰ τὸ παρελθόν, ἐκτὸς ἂν ἡ Ἀνατολὴ εὐτυχήσῃ νὰ πολιτισθῇ περισσότερον τῆς Δύσεως, καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ φιλτάτη ἡμῶν πατρίς, προπορευθῇ τοῦ μεγάλου τούτου ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ! Γλυκὺ ὄνειρόν, θέλγον τὴν ἀσθενῆ μου καρδίαν, περισσότερον παρ' ὅσον οἱ τακεροὶ καὶ φωτοβόλοι ὀφθαλμοὶ τῆς Ἑλένης ἔθελξαν τὴν καρδίαν τοῦ Πάριδος!

Ἰπὸ τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω ἐθεώρησα τὰ δάση ἡμῶν ἔποψιν, ἔρχομαι τώρα νὰ φέρω τὸ ἐφεξῆς συμπέρασμα.

Τὰ δάση οὐδόλιως ἡμποροῦν νὰ μᾶς ᾔναι χρήσιμα, ὡς εἶναι χρήσιμα εἰς τοὺς πολιτισμένους λαοὺς, προτοῦ μάθωμεν νὰ διοικῶμεν αὐτὰ, ὡς διοικοῦνται παρ' ἐκείνων. Ἐπὶ τῇ βᾶσει ταύτῃ, προβαίνω εἰς τὰς ἀκολούθους σκέψεις καὶ προτάσεις.

Ἰπάρχουσι δάση πεδινὰ, ἀραιὰ, διακοπτόμενα, καὶ μὴ ἀποτελοῦντα ἀκέραια καὶ αὐτοτελῆ κτίματα, καὶ εἰς ταῦτα κυρίως στρέφεται ὅλη ἡ χάριν χόρτου, ἢ ἐκχερτώσεως, μανία τῶν ἡμετέρων ποιμένων καὶ γεωργῶν, διότι εὐκολώτερον τὰ καταστρέφουσι. Ταῦτα ἠδύναντο νὰ διασωθῶσι, συμπληρουμένων τῶν κενῶν αὐτῶν μερῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ ἀτελῆ αὐτὰ δάση δίδουσι, συνηθέστερον, ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐμπρησμοὺς, διαδιδομένους καὶ εἰς τὰ σύμφυτα καὶ συμπεπυκνωμένα, δάση δὲ ἄλλα, ἄξια διατηρήσεως, ἔχομεν, πρέπει ἐξάπαντος τὰ εἰρημένα δάση νὰ καταστραφῶσι, διὰ νὰ συγκεντρώσωμεν ὅλην μας τὴν ἐπιμέλειαν εἰς ἐκεῖνα ἅτινα ἡμποροῦν, διοικούμενα καλῶς, νὰ ἔχωσιν, ἴσως, μέλλον. Τὰ, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἀραιὰ δάση ἠδύναντο νὰ ἐκποιηθῶσιν, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ ν' ἀποδασωθῶσι

καὶ μεταβληθῶσιν εἰς γαῖας, διὰ τὴν ἀλείψωσιν οὕτω αἱ ἀφορμαὶ τῶν τοσοῦτων ἐμπρησμῶν, διότι, ὅχι μόνον εὐκολώτερον εὐρίσκουσιν οἱ γεωργοὶ μας τὸν ἐμπρησμὸν αὐτῶν, ὡς προσεῖπον, ἀλλὰ προσέτι εὐρίσκουσι καὶ συμφέρον, καθόσον, εἰς τὰ ἀραιὰ δάση, ἢ γονιμότης εἶναι περισσοτέρα, καὶ, εἴτε διὰ χόρτον, εἴτε διὰ σποράν, τὰ πυρπολοῦσι, πάντοτε ἀνταμείβονται οἱ κόποι των, πολλάκις δὲ ἀνταμείβονται πλουσιοπαρόχως.

Τὰ ἀξία διατηρήσεως δάση εἶναι τὰ συμπεπυκνωμένα πεδινὰ, καὶ ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ὄρεινά. Τὰ τελευταῖα ταῦτα, ἤτοι τὰ ὄρεινά, εἶναι τὰ φυσικώτερα καὶ τὰ ὠφελιμώτερα, ἀφοῦ μάλιστα τὰ δάση, δι' ἡμᾶς, ἐπὶ μακρότατον ἔτι χρόνον, δὲν θὰ προσφέρωσιν ἄλλην ὑπηρεσίαν, εἰμὴ τὴν βελτιώσιν τοῦ κλίματος, καὶ τὴν χονδροειδῆ ξύλευσιν, διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου. Ἐξαιροῦνται, βεβαίως, τὰ δάση τῶν βελάνων, ὡς προσοδοφόρα. Ἄς δασώσωμεν, λοιπὸν, ἅπαντα, εἰ δυνατόν, τὰ γυμνά, ἢ ἡμίγυμνα, ὄρη μας, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἀπόκρημνα μέρη αὐτῶν, καὶ ἅς περιποιηθῶμεν, κατὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς μεθόδους, ὅλα τὰ σύμφυτα καὶ αὐτοτελῆ δάση τῶν πεδιάδων μας. Ἡ δάσωσις τῶν ὄρεων εἶναι, διὰ πλείστους ὅσους λόγους, ἀναγκαιοτάτη καὶ ὠφελιμωτάτη, μικρᾶς δὲ δαπάνης ἔργον, ἀρκεῖ ν' ἀποκτήσωμεν εἰδήμονας δενδροκόμους, ἢ, μᾶλλον, εἰδήμονας καὶ εἰδικούς δασονόμους. Ἄς φέρωμεν δὲ τοιούτους ἐκ τῆς σοφῆς Εὐρώπης, ὅπως ἀναλάβωσι τὸ ἔργον τῆς τε δασώσεως τῶν ὄρεων μας, ὡς καὶ τῆς διατηρήσεως καὶ βελτιώσεως τῶν διατηρηθησομένων πεδινῶν δασῶν, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς εἰς αὐτὰ συστήματος δασοκομικῆς καὶ δασονομικῆς, ἐκ τῶν ἐν ταῖς πολιτισμέναις χώραις ἐφαρμοζομένων, τροπολογημένου δὲ συμφώνως πρὸς τὸ κλίμα, τὴν κατάστασιν καὶ τὰς περιστάσεις τοῦ τόπου. Ὅταν τὰ δάση ἡμῶν καταμετρηθῶσιν ἰχνογραφηθῶσιν, καὶ διαιρεθῶσιν εἰς τεμάχια, ὅπερ εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, τότε εὐκόλως θὰ ἐφαρμοσθῆ τὸ κατάλληλον σύστημα τῆς ὑλοτομίας, διότι τότε θὰ μελε-

λετηθῆ ἀκριβῶς τὸ δάσος, καὶ θὰ εὗρεθῆ ὁ ἀρμόζων τρόπος εἰς τὴν καλλιέργειάν του, εἰς τὴν κάρπωσίν του, καὶ ἐν γένει εἰς τὴν διοίκησίν του. Τότε θὰ γνωσθῆ τὸ ὠφελιμώτερον σύστημα τῆς ὑλοτομίας, τούτέστιν ἂν αὕτη πρέπει νὰ γίνεταί κατὰ τεμάχια, ἢ κατὰ δένδρον, φθάσαν εἰς τὴν τελείαν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, ὅπερ, κατ' ἐμὲ, τὸ ὀρθότερον, διότι, διηρημένου καὶ σχεδιογραφημένου ὄντος τοῦ δάσους εἰς τεμάχια, εὐκόλως διακρίνονται καὶ προσδιορίζονται τὰ εἰς τελείαν ἀνάπτυξιν φθάσαντα δένδρα, τὰ μόνα τὰ ὅποια πρέπει νὰ ὑλοτομῶνται. Τοιουτοτρόπως δὲ δύνανται νὰ ἐπιτηρῶνται καὶ οἱ ὑλοτόμοι, ἐνῶ, σήμερον, εἶναι κύριοι νὰ διατρέχωσιν ὅλον τὸ δάσος, καὶ, κατ' ἐκλογὴν αὐτῶν, νὰ κόπτονται τὰ δένδρα. Τοιουτοτρόπως, προσέτι, δὲν θὰ ὑλοτομῆται, κατ' ἔτος, ἀνὰ ἐν μέρος τοῦ δάσους, καὶ δὲν θὰ γυμνόνεται ὀλοκλήρως μεγάλη ἔκτασις, ὅπερ φέρει τὸ ἄτοπον καὶ ἐπιζήμιον ἀποτέλεσμα τοῦ νὰ προξενῶνται φθοροποιοὶ προσβολαί, ἐκ τοῦ κενοῦ μέρους, ὑπὸ τῶν σφοδρῶν ἀνέμων, εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ δάσους, καὶ εἰς τὰς παρακειμένας ἰδιοκτησίας, καὶ μάλιστα τὰς πεδινάς.

Εἶπον, ἀνωτέρω, ὅτι πρέπει νὰ συμπληρωθῶσι τὰ ἀτελεῖ ὄρεινὰ δάση μας, καὶ νὰ δασωθῶσι τὰ γυμνὰ ὄρη μας, καὶ ὄχι μόνον αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἀπόκρημα μέρη, ὅθεν μάλιστα καταβαίνουνσι, συνήθως, χεῖμαρροι καταστρεπτικοί. Εἰς τὴν δάσωσιν ταύτην, εὐχῆς ἔργον εἶναι νὰ γίνῃ χρῆσις καὶ σπερμάτων δένδρων ἐξωτικῶν, καταλλήλων εἰς τὸ κλίμα μας. Διὰ τῶν εὐρωπαϊῶν δασοκόμων, θὰ διδαχθῆ πρακτικῶς καὶ ἡ τῶν δασῶν καλλιέργεια εἰς τὸν τόπον, τῆς ὁποίας ἀγνοοῦμεν καὶ τὰ ἐλάχιστα.

Ἐνόσω ὑπάρχει γῆ πεδινὴ, ἀκαλλιεργήτος, καὶ τοιαύτην ἔχει εἰσέτι ἡ Ἑλλάς πολλήν, κἀνεὶς, βεβαίως, δὲν θ' ἀποφασίση, καὶ εἰς ὄρη ἀκόμη, ἔχοντα γαῖαν καλλιεργήσιμον καὶ παραγωγικὴν, νὰ ἀναβῆ, καλλιεργείας χάριν. Καὶ αὐτοὶ οἱ ὄρεινοί μας

ἐγκαταλείπουσι τὰ ὄρη, καὶ καταβαίνουσιν εἰς τὰς πεδιάδας. Ἄλλα δὲν πρόκειται περὶ τῶν κατοικημένων ὄρειων μερῶν, πρόκειται περὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρέων, καὶ τῶν ἀποκρήμων καὶ κατωφερικῶν αὐτῶν μερῶν, ἔνθα ἡ τοῦ ἀρότρου καλλιέργεια ἀποβαίνει ἀδύνατος, τόσον διὰ τοπικοὺς λόγους, ὡς καὶ διὰ γεωργικοὺς. Εἰς τὰ ὑψηλὰ καὶ δύσβατα ταῦτα μέρη, θὰ εὕρωσιν ἄσυλον τὰ δάση, καὶ θὰ παύσῃ ἡ κατ' αὐτῶν καταδίωξις ἀνθρώπων τε καὶ κτηνῶν. Εἰς τὰ ἀπόκρημα δὲ, ἰδίως, θὰ χρησιμεύσωσι μεγάλως, διότι οἱ χεῖμαρροι, οἵτινες παντοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχουσιν, ἔνεκα τῆς βουνώδους καὶ κρημνώδους φύσεως τοῦ τόπου, προξενοῦσιν ἀπεριγράπτους, ὡς προεῖπον, καταστροφάς, διὰ τὴν ἔλλειψιν δένδρων καὶ θύμνων. Αἱ ρίζαι τῶν δένδρων συγκρατοῦσι τὴν γῆν, καὶ δὲν τὴν ἀφίνουσι νὰ καταρρεύσῃ, καὶ οὕτω τὸ ἔδαφος δὲν ἀπογυμνοῦται, ἡ βροχὴ δὲ, διακοπτομένη ἐκ τοῦ φυλλώματος αὐτῶν, καὶ ἐξατμιζομένη, ἐν μέρει, πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸ ἔδαφος, δὲν κατέρχεται ραγδαία, καὶ ἐπομένως δὲν συντελεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν χειμάρρων μεγάλων καὶ ὀρητικῶν, ὡς ἐκείνους οἵτινες δημιουργοῦνται εἰς ἀδενδρα καὶ ἀπόκρημα συγχρόνως μέρη, καὶ, διὰ τὴν ἔλλειψιν παντός προσκόμματος, ἀποκτῶσι δύναμιν νὰ συμπαρασύρωσι πᾶν τὸ προστυχόν, καὶ μάλιστα λίθους καὶ χάλικας, καταπλακόνοντας τὰ ὑποκείμενα πεδινὰ κτήματα. Φρικῶδες εἶναι τὸ θέαμα τοῦτο, τοῦ ὁποίου πολλάκις ἐγενόμην θεατῆς. Περὶ τῆς μάλιστα ταύτης πολλὰ ἔγραψαν καὶ οἱ ἀρμόδιοι ἑλλανοδίται, μετὰ τὰς ἐξιστορίσεις μάλιστα τοῦ ἀρμοδίου καὶ ἀξίου τμηματάρχου τοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν.

Ἐνόσω ἔχομεν κτηνοτροφίαν νομαδικήν, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐμποδισθῇ ἡ εἰς τὰ δάση νόμεισι τῶν κτηνῶν. Στρατοὶ ὀλόκληροι δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν καταδίωξιν μυριάδων παιμνίων· ἀλλὰ δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι πρέπει νὰ μένωσι τὰ δάση ὀλοτελῶς ἀφύλακτα, ἢ, μᾶλλον, ἀφύλακτα

ἀπὸ τοὺς καταλλήλους φύλακας, καὶ νὰ μὴν ἔχουσι διοικήσιν ἱκανὴν νὰ βελτιόνη τὴν κατῆστασιν των.

Τὸ κακὸν παράδειγμα τῶν δημοσίων δασῶν ἐπιρρεάζει καὶ τὰ ἰδιωτικὰ δάση, καὶ ὅ,τι ἐκεῖνα παθαίνουσι, τὸ παθαίνουσι καὶ ταῦτα. Ὁ ἰδιοκτῆτης δάσους ἤμπορεῖ νὰ περιορίσῃ τὴν νομὴν, ἀτελῶς πάντοτε, ἤμπορεῖ καὶ νὰ θέσῃ ὄρους αὐστηροὺς περὶ τὴν ὑλοτομίαν, ἀλλὰ, τότε καὶ τότε, δὲν θὰ ἔχη καμμίαν πρόσοδον, διότι οὔτε ποιμὴν θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ δάσος του, οὔτε ὑλοτόμος. Τὰ δάση τοῦ δημοσίου ἔχουσι πανταχοῦ ἀνοικτὰς τὰς θύρας διὰ νὰ δεχθῶσιν ἀμφοτέρους, ἀφινόμενους ἐλευθέρους, διὰ τῶν ἐπανελημμένων δωροδοκιῶν, νὰ κάμνωσιν ὅ,τι θέλουσι. Καταντῶσι δὲ τὰ δάση μας ἐν γένει ἀπρόσοδα, καὶ ἔνεκα τῆς βαρυτάτης φορολογίας τῆς ὑλοτομίας.

Συγκεφαλαιῶν τὰς προτάσεις μου.

α'.) Νὰ διατηρηθῶσιν ὡς δημόσια δάση, καὶ νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς καλλιέργειαν καὶ διοικήσιν πεφωτισμένην, ἅπαντα τὰ εἰς τὰς πεδιάδας ὑπάρχοντα σύδενδρα καὶ συμπεπυκνωμένα δάση, τὰ ἀποτελοῦντα αὐτοτελῆ κτήματα, τὰ δὲ λοιπὰ, ἤτοι τὰ ἀραιὰ καὶ διακεκομμένα, νὰ διατεθῶσιν, ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς καταστροφῆς των, διότι, ἀφινόμενα εἰς τὴν τύχην των, χρησιμεύουσιν ὡς ἐμπρηστικαὶ αἰτίαι.

β'.) Νὰ διατηρηθῶσιν ἐπίσης, ὡς δημόσια δάση, ὅλα τὰ ἐν τοῖς ὄρεσι δασώδη μέρη, καὶ νὰ δασωθῶσιν ὅλα τὰ μεταξὺ κενὰ, καὶ πᾶν φαλακρὸν ὄρος νὰ δασωθῇ ὡσαύτως, καὶ ὅλαι αἱ ἀπορρῶγες κατωφέρειαί, καὶ μάλιστα ἐκεῖναι εἰς ἃς σχηματίζονται χεῖμαρροι καὶ ρύακες ὀρητικοί.

γ'.) Νὰ φερθῶσιν, ἐκ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, δέκα, τοῦλάχιστον, δασοκόμοι εἰδικοί, εἰς οὓς νὰ ἀνατεθῇ ἡ καλλιέργεια καὶ λοιπὴ ἐπιμέλεια τῶν δασῶν. Ἀλλὰ, πρὸ πάσης ἄλλης ἐργασίας, νὰ καταμετρηθῶσι καὶ ἰχνογραφηθῶσι καὶ διαιρεθῶσιν εἰς τεμάχια, ὅλα τὰ πεδινὰ δάση, τὰ ἐποῖα, θὰ ὀρισθῶσιν ὡς ἄξια καλλιεργείας καὶ διοικήσεως, κατὰ τοὺς ὄρους καθ'

ους καλλιεργούνται καὶ διοικεῦνται τὰ δάση τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης.

δ'.) Ν' ἀνατεθῆ εἰς στρατιωτικούς πυροσβέστας ἡ φύλαξις τῶν δασῶν, οἵτινες συγχρόνως νὰ ἐκπληρῶσι καὶ καθήκοντα προληπτικῆς ἀστυνομίας. Κυριώτερον δὲ καθήκον τῶν πυροσβεστῶν θέλει εἶσθαι νὰ ἐμποδίζωσιν, ἐν περιπτώσει πυρκαϊᾶς, τὴν περαιτέρω τοῦ πυρὸς διάδοσιν. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἦναι ἐφωδιασμένοι μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο ἐργαλεῖα. Ἀφοῦ οἱ χωρικοὶ μας κατορθόνοσι πολλάκις, διὰ μέσων γνωστῶν, ἀλλ' ἀτέχνων, ν' ἀναχαιτίζωσι τὸ πῦρ, κατὰ μείζονα λόγον οἱ πυροσβέσται θὰ δύνανται νὰ ἐκτελῶσι τὴν σωτήριον ταύτην ἐργασίαν.

ε'.) Νὰ οἰκοδομηθῶσιν οἰκίσκοι, ἢ στρατῶνες, ἐντὸς τῶν δασῶν, διὰ νὰ κατοικῶσιν οἱ πυροσβέσται, ὑποχρεωμένοι ὄντες νὰ κάμνωσι ἐκδρομὰς τακτικὰς ἐντὸς τῶν δασῶν· εἰς ὑψηλὰ δὲ σημεία ν' ἀνεγερθῶσι σκοπιαί, ὅθεν νὰ φαίνεται ὅλον τὸ δάσος, καὶ, διὰ σημείων ὠρισμένων, νὰ εἰδοποιῶνται οἱ πυροσβέσται, ἅμα φανῆ πυρκαϊὰ, ὅπως τρέξωσιν εἰς βοήθειαν.

ς'.) Οἱ δασοκόμοι, καὶ οἱ δασονόμοι ἐπίσης, νὰ κατοικῶσι σταθερῶς ἐντὸς τῶν δασῶν· δασονόμοι δὲ νὰ μὴ διορίζωνται οἱ τυχόντες, ἀλλ' ἄνθρωποι γνωρίζοντες τὴν δασονομικὴν ὑπηρεσίαν, καὶ, ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν τοιοῦτους, νὰ στείλωμεν νέους νὰ σπουδάσωσιν εἰδικῶς τὸ ἔργον τοῦτο.

ζ'.) Νὰ ἐλαττωθῆ ἡ φορολογία τῆς ὑλοτομίας, καὶ, τόσον εἰς τὸν προσδιορισμὸν, ὅσον καὶ εἰς τὴν εἰσπραξίν τοῦ φόρου, νὰ μὴ λαμβάνωσι μέρος οἱ τὴν φύλαξιν καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ δάσους ἐπιμελούμενοι, διὰ νὰ ἐκλείψῃ οὕτω πᾶσα ἀφορμὴ ἀθεμίτων συνενόησεων. Μετὰ τὴν ὑλοτόμησιν, νὰ μεταβαίη ὁ ἔφορος εἰς τὸ δάσος πρὸς ἐξέλεγχιν τῆς ἀληθείας, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ διπλοτύπου τοῦ ἐφόρου, νὰ πληρόνεται ὁ φόρος εἰς τὸν ἀρμόδιον ταμίαν, ἡ δὲ ἀπόδειξις τῆς πληρωμῆς νὰ χρησιμεύῃ ὡς τίτλος πρὸς ἄρσιν τῆς ὑλοτομηθείσης ξυλείας.

η.) "Αν συστηθῆ ὑπουργεῖον γεωργίας, βιομηχανίας, ἐμπορίου καὶ δημοσίων ἔργων, ν' ἀνατεθῆ καὶ ἡ τῶν δασῶν ἐπιμέλεια εἰς αὐτό, καὶ, τοιοῦτοτρόπως, τὸ εἰρημένον ὑπουργεῖον νὰ κηδεμονεύῃ ἅπαντα σχεδὸν τὰ παραγωγικὰ συμφέροντα. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν οἰκονομικῶν οὐδὲν κοινὸν ἔχει, ἢ πρέπει νὰ ἔχη, μὲ τὴν παραγωγὴν. Κληρὸς αὐτοῦ πρέπει νὰ ᾖ μόνη ἡ φορολογία καὶ ἡ εἰσπραξίς, ὡς περὶ τούτου, καὶ ἄλλοτε, ἐξεγήθη, διακρίνας τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ὑπουργεῖου τῶν οἰκονομικῶν ἀπὸ τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ὑπουργείου τῆς γεωργίας κτλ. Παρ' ἡμῖν, ὑπάρχει σύγχυσις ἰδεῶν καὶ πραγμάτων, καὶ ὁ φορολόγος καὶ καταναλωτῆς συγχέονται μὲ τὸν φορολογούμενον, ἥτοι τὸν παραγωγόν.

Ἄλλὰ τὸ δραστηριώτερον μέσον τῆς συντηρήσεως τῶν δασῶν εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιον μέσον τῆς βελτιώσεως καὶ σωτηρίας τῆς γεωργίας μας, ἥγουν ἡ ἔνωσις αὐτῆς μετὰ τῆς κτηνοτροφίας, καὶ πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ βαδίσῃ ἡ ἡμετέρα γεωργία, ἅμα ἀσπασθῆ τὸ σύστημα τῆς ἐπισποράς, ἥτις θὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς γεωργοὺς μας νὰ τρέφωσι κτήνη ἐντὸς τῶν κτημάτων αὐτῶν. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ βελτίωσις τῆς γεωργίας θὰ ἐπιδράσῃ, λίαν ὠφελίμως, ἐπὶ τῆς βελτιώσεως τῆς κτηνοτροφίας, ἐπομένως καὶ ἐπὶ τῆς βελτιώσεως τῶν δασῶν, ἀπαλλασσομένων ἀπὸ τὰς καταστροφάς, εἰς τὰς ὁποίας σήμερον ὑπόκεινται, ὡς ἐκ τῆς ἀβελτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς πείνης τῶν κτηνῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ

Ἐν ταῖς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἀναπτύξεις τοῦ ἀγωνοθετήματος εὐρίσκω, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸν εἰρημένον τίτλον. Εὐλόγως δὲ ὑποθέτω ὅτι ὁ Σύλλογος ἐθεώρησεν ἀναγκαίαν πραγματείαν τινὰ περὶ νομοθετημάτων, κανονιζόντων τὰς ποικίλας νομικὰς τοῦ ἀγρότου σχέσεις πρὸς τε τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἔργου του, καὶ τὴν ὀφειλομένην εἰς αὐτὸν προστασίαν, καθὼς προσέτι καὶ πρὸς τὰς ἐκ τῆς ἐργασίας του καὶ τῆς παραγωγῆς του ἀναφουρένας συμβατικὰς ὑποχρεώσεις, ἐν ἄλλοις λόγοις, ὁ Σύλλογος φαίνεται ὡς νὰ ἀπήτησεν ὀλόκληρον ἀγροτικὴν νομοθεσίαν. Ἡ ἔκφρασις του ὅμως εἶναι τόσο γενικὴ, ὥστε πολλαὶ εἰς αὐτὴν δύνανται νὰ δοθῶσι σημασίαι. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἐρμηνευθῇ αὕτη, ἔργον τοιοῦτον δὲν ἔμπορεῖ νὰ ᾖναι ἔργον τοῦ γεωπόνου μόνον.

Ἡ δύνατο λοιπὸν ἀβλαβῶς νὰ λείψῃ τὸ θέμα τοῦτο. Θέλω ὅμως εἰπεῖ καὶ ἐγὼ περὶ αὐτοῦ ὅ,τι πρέπει καὶ ὅ,τι δύναμαι.

Παρ' ἡμῖν, ὡς γνωστὸν, ἰσχύει τὸ βυζαντινὸν δίκαιον. Ἐν τὸς λοιπὸν τοῦ δικαίου αὐτοῦ ὑπάρχουσι καὶ διατάξεις, πολλαὶ περὶ γεωργίας καὶ γεωργικῶν σχέσεων καὶ συμφερόντων.

Καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ προσέτι πολιτικῇ δικονομίᾳ, ὁ νομοθέτης, ἐξ ἀνάγκης, συμπεριέλαβε διατάξεις τινὰς τοῦ οὐσιαστικοῦ δικαίου, κανονίζουσας ἀγροτικὰ δίκαια.

Πλὴν, ἡ τούτων ὅλων ἐξέτασις δὲν ἀρμόζει εἰς διατριβὴν »περὶ βελτιώσεως τῆς γεωργίας».

Ἄν εἶχαμεν νόμους προστατευτικούς, ἢ ἀπαγορευτικούς, ὑπὲρ, ἢ κατὰ, τῆς γεωργίας μας, ἂν ὑπῆρχον ἐπίσης νόμοι, κανονίζοντες τὴν ἀγροτικὴν ἀκίνητον κτῆσιν παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια καὶ συμφέροντα, καὶ ἠπειλεῖτο, διὰ τοῦτο, νὰ διασλευθῇ τὸ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα, ἢ νὰ παρεμποδισθῇ πᾶσα κοινωνικὴ πρόοδος, οἱ τοιοῦτοι νόμοι, βεβαίως, ὡς ἐπιρρεάζον-

τες τὴν ἐν γένει γεωργικὴν κατάστασιν καὶ τὴν ἐν γένει βιομηχανικὴν πρόοδον, ἠδύναντο νὰ γίνωσιν ἀντικείμενα ἐρεῦνης, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ οἰκονομολόγου ἢ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, καὶ ὄχι ὑπὸ τοῦ γεωπόνου, ἢ τοῦ ἐραστοῦ τῆς γεωργίας, τοῦ ὀφείλοντος νὰ περιορισθῆ εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀγωνοθετίματος, ἤγουν πῶς δύναται νὰ βελτιωθῆ ἡ ἐγγύριος γεωργία, ὡς τέχνη. Εὐτυχῶς νόμοι τοιοῦτοι, οἳ οἱ ἀνωτέρω, δὲν ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν.

Τὸ νὰ συλλέξῃ τις τὰς ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀφορώσας εἰς τὴν γεωργίαν διατάξεις ἀστυχοῦ τινος δικαίου, καὶ νὰ κρίνῃ περὶ αὐτῶν, ἀνῆναι, ἢ ὄχι, κατάλληλοι καὶ ὠφέλιμοι, ἢ ἀνῆξωσιν ἀνάγκην μεταρρυθμίσεως, ἢ ἀντικαταστάσεως, τοῦτο πάλιν εἶναι ἔργον ἀπαιτοῦν νομοθετικὴν ἱκανότητα, ἀποκτωμένην διὰ τῆς βαθείας μελέτης καὶ γνώσεως τῶν διαφόρων νομοθεσιῶν. Οὕτως, αἱ περὶ κατοχῆς καὶ νομῆς διατάξεις, αἱ περὶ ρεόντων ὑδάτων, αἱ περὶ ἀρδεύσεων, αἱ περὶ ἀγροληψίας, αἱ περὶ ἐμφυτεύσεως, αἱ περὶ μισθώσεως, αἱ περὶ δουλείας, αἱ περὶ ἀποστάσεως δένδρων, αἱ περὶ βάρους διωρύγων, χανθᾶκων καὶ τάφρων, αἱ περὶ προχωμάτων, φραγμῶν, αἱμασιῶν καὶ τοίχων, αἱ περὶ κοπῆς χόρτου, ὡς καὶ αἱ περὶ κτηνοτροφικῶν συμφωνιῶν καὶ συνεταιρισμῶν, καὶ ἄπειροι ἄλλαι διατάξεις, σχετιζόμεναι πρὸς τὴν γεωργίαν, ἠμποροῦν νὰ ἦναι ἐπιδεκτικαὶ καὶ τροποποιήσεων ἀναγκαίων, ἀλλ' εἰς ἔργον τοιοῦτον ἀπαιτεῖται ἡ σύμπραξις πολλῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρέπει βεβαίως νὰ ἔχῃ τὸ μέρος τοῦ καλουμένου νὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ βελτιώσεως τῆς πρακτικῆς γεωργίας. Ὁ τοιοῦτος δύναται μόνον νὰ ὑπαγορεύσῃ εἰς τὸν νομοθέτην τὴν ἰδέαν περὶ ἀναγκαίων νομοθετημάτων, ἀποβλεπόντων ὅμως τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ ἀγωνοθετίματος, ὡς πολλαχοῦ τῆς διατριβῆς ταύτης τοῦτο ἐγένετο.

Τὸ, κατ' ἐμὲ, δύναμαι μόνον νὰ εἶπω ὅτι αἱ σημεριναὶ ἀνάγκαι τῆς ἡμετέρας γεωργίας δὲν ἱκανοποιοῦνται ἀποχρώντως ἐκ τῶν διατάξεων τοῦ παρ' ἡμῖν ἰσχύοντος βυζαντινοῦ

δικαίου, πλείσται δὲ ὅσαι ἐξ αὐτῶν ἔπεσαν εἰς παντελῆ ἀχρηστίαν, καὶ ἄλλων, πάλιν, ἡ ἐφαρμογὴ κατανατᾶ σήμερον ἄσχοπος καὶ ἀχρηστος. Πᾶσα νέα κοινωνικὴ ἀνάγκη, πᾶσα ἀνάπτυξις καὶ πᾶσα πρόοδος, ἐξυπνᾷ τὸν νομοθέτην, καὶ ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ νέον νομοθέτημα, καὶ οὕτω, βαθμηδὸν, συμπληροῦνται, κατὰ τοὺς καιροὺς, αἱ νομοθεσίαι, αἱ κανονίζουσαι ὅλας τὰς νέας σχέσεις, καὶ φρουροῦσαι ὅλα τὰ νέα συμφέροντα. Βεβαίως, ἂν ποτε, λόγου χάριν, ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν γεωργίαν μας ἡ διοχέτευσις (drainage), θὰ χρειασθῇ νέος νόμος, ὡς τοῦτο ἐγένετο ὅπου δὴποτε αὕτη ἐφηρμόσθη, ἂν καὶ τὸ ἐν γένει δικαίον προβλέπη, παντοῦ τοῦ πολιτισμένου κόσμου, περὶ δ ο υ λ ε υ ο ν τ ο ς καὶ δ ο υ λ ε ο μ έ ν ο υ κτήματος καὶ περὶ τῆς ἐλευθέρως διεξόδου τῶν ρεόντων ὑδάτων.

Περὶ ἐνὸς καὶ μόνου πράγματος δύναται ὁ περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς γεωργίας γράφων νὰ κάμῃ λόγον, διότι τὸ πρᾶγμα τοῦτο ὑποπίπτει ἀμέσως εἰς τὰς αἰσθήσεις τοῦ γεωργοῦ, καὶ ἔχει ἐπιροὴν ἄμεσον εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐνάσκησιν καὶ εἰς τὴν ἀπρόσκοπτον, καὶ ὅλως ἀβλαβῆ, ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τοῦ ἔργου του. Τοῦτο δὲ εἶναι ἡ ἀ γ ρ ο τ ι κ ῆ ἀστυνομία, καὶ περὶ ταύτης ἴσως αἱ ἀναπτύξεις τοῦ Συλλόγου ἐπρονόησαν, διὰ τῆς ἐκφράσεως »Ἀγροτικοὶ νόμοι.»

Ὁ γεωργός, περισσότερον παντὸς ἄλλου πολίτου, διότι ἐργάζεται ὑπὸ τὸ κράτος τῆς κοινῆς ἐμπιστοσύνης, καὶ διότι τὰ ἔργα τῆς φιλοπονίας του εἶναι ἐκτεθειμένα εἰς τὴν κοινὴν διάκρισιν, ὡς καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ υγεία του, καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ του, ἔχει ἀνάγκην ἀσφαλείας διηνεκοῦς, καὶ προστασίας εἰδικῆς καὶ ἀγρύπνου. Τὰ ἀγαθὰ ταῦτα τὰ ἐξαγοράζει διὰ τῆς φορολογίας του, ἥτις εἶναι ἡ βαρυτέρα τῶν φορολογιῶν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἡ εἰδικὴ ἀνάγκη τῆς ἀγροτικῆς ἀστυνομίας.

Ὁ περὶ καθηκόντων τῶν νομαρχῶν καὶ ἐπάρχων νόμος, ὁ περὶ δήμων καὶ ὁ περὶ δημοτικῶν ἀρχῶν, ὁ περὶ δημοτικῆς ἀστυνομίας ὠραιότατος καὶ σοφώτατος νόμος, ὁ περὶ ἀγροφυλάκων,

ὁ περὶ προφυλάξεως τῶν δενδροφυτειῶν, ὁ περὶ δενδροφυτειῶν καὶ δασῶν, ὁ περὶ κανονισμοῦ τῆς βοσκῆς, ὁ περὶ τῶν εἰς τὰ δένδρα καὶ ἄλλας φυτείας προξενουμένων φθορῶν, ὅλοι αὐτοὶ οἱ νόμοι, καὶ ὅλαι αἱ τὴν γεωργίαν ἀφορῶσαι, καὶ τὰς γεωργικὰς νομικὰς σχέσεις κανονίζουσαι, διατάξεις τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου καθιεροῦσι τὴν τάξιν τῶν ἀγρῶν, ἤτοι τὴν τάξιν τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ ἐπιμελῆται ἡ ἀγροτικὴ ἀστυνομία, διὰ τῶν παρὰ τοῦ νόμου ὀριζομένων ὀργάνων τῆς. Ἐκτὸς δὲ τῶν εἰρημένων νόμων, ἡ ἀστυνομία ἔχει, δυνάμει τοῦ νόμου, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκδίδειν ἀγροτικὰς διατάξεις, ἢ παράβασις τῶν ὁποίων τιμωρεῖται ὑπὸ τοῦ ποινικοῦ νόμου. Ἀλλὰ, καὶ μ' ὅλην αὐτὴν τὴν πολυνομίαν, ἀστυνομία τῶν ἀγρῶν δὲν ὑπάρχει, παρ' ἡμῖν, καὶ τὰ κτήματα, ἐν γένει, εἶναι εἰς τὴν διακρίσιν τῶν ἀγωγιατῶν, τῶν θηρευτῶν, τῶν ποιμένων, καὶ ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν κτηνῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων ἢ ἀφίνονται ἐλεύθερα νὰ βόσκωσιν ὅπου θέλουσι, ἢ καὶ ἐπίτηδες ὀδηγοῦνται εἰς ἀλλότρια κτήματα διὰ νὰ ζητήσωσι καὶ εὔρωσι τροφήν. Οἱ ἀγωγιαταὶ τῶν πόλεων, ἰδίως, καὶ οἱ ἐλεύθεροι θηρευταὶ εἶναι εἶδος τι πρριτωριανῶν, μὴ δεχομένων ποσῶς τὸν χαλινὸν τῆς κοινωνικῆς πειθαρχίας. Ἡ θίρα, ὡς γνωστὸν, εἶναι, ὄχι μόνον ἐλεύθερα, καθ' ὅλας τὰς ὥρας τοῦ ἔτους, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου κτήματος. Οἱ περισσότεροι τῶν δημάρχων καὶ τῶν παρέδρων ἔχουσι, πάντοτε, ἓνα ἢ δύο ποιμένας, ἰδικούς των, ἢ ἐκ τῶν εὐνοουμένων των, οἵτινες χαίρουσι τὸ προνόμιον νὰ βόσκωσιν, ἀκωλύτως, τὰ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν των ποιμένα παντοῦ, καὶ ἐν καιρῷ νυκτός, καὶ ἐν καιρῷ ἡμέρας. Καὶ ἐν τοσοῦτῳ, αὐτοὶ, κατὰ νόμον, ὀφείλουσι νὰ ἐπιμελῶνται τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῆς ἀγροτικῆς ἀστυνομίας! Τὸ εἰς τοὺς δημοτικὸς προϋπολογισμοὺς ὀριζόμενον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀγροφύλακες», δὲν σημαίνει ἄλλο παρὰ ὅτι οἱ ἀγροφύλακες ἔχουσι τὸ δικαίωμα ν' ἀφίνωσιν ὄν τινα θέλουσιν ἐλεύθερον νὰ λυμαίνεται τοὺς ἀγροὺς, ἀτιμω-

ρήτως, νὰ εἰσπράττωσι δὲ πρὸς δαξ ἀπὸ τοὺς ἐναντίους τοῦ δημάρχου, ἢ τοῦ παρέδρου, τοὺς ὁποίους ἀφίνουσι πάλιν ἐλευθέρους νὰ ὑποπέσωσιν εἰς ὑποτροπὴν, διὰ νὰ τοὺς φορολογογίσωσιν ἐκ νέου. Αἱ ἀλλαγαι δὲ τῶν δημάρχων δὲν φέρουσιν ἄλλο ἀποτέλεσμα παρὰ ν' ἀλλάξωσι θέσιν οἱ εὐνοούμενοι καὶ μὴ. Οἱ ἐπὶ τοῦ πρώην δημάρχου ἐχθροὶ γίνονται, ἐπὶ τοῦ νέου, εὐνοούμενοι, καὶ ὑπεισέρχονται ἀμέσως εἰς τὰ δικαιώματα ἐκείνων, οἱ δὲ φίλοι τοῦ πρώην δημάρχου κηρύσσονται ἐχθροὶ τοῦ νέου, καὶ οὕτω, ἐξακολουθεῖ, διαρκῶς, αὐτὴ ἡ αἰσχρὰ κωμωδία, ἣτις δὲν ἔχει τέλος. Καὶ ὁ εἰρηνοδίκης, ὅστις θὰ δικάσῃ τὰς ἀγροτικὰς παραβάσεις, εἶναι, πάντοτε σχεδὸν, εὐνοούμενος τοῦ δεσπύζοντος δημάρχου, ἤτοι τοῦ δεσπύζοντος κόμματος. Σπανίως συμβαίνει ὁ δήμαρχος νὰ μὴν ἀνήκῃ εἰς τὸ ἐν τῇ γενικῇ πολιτικῇ δεσπύζον κόμμα, καὶ, ἂν δὲν ἀνήκῃ, φροντίζει πῶς νὰ οἰκειωθῇ μὲ αὐτὸ, καὶ νὰ δώσῃ, διὰ ἀνομημάτων, τὰ πιστὰ εἰς αὐτό! Ὀδυνηρὰ ἱστορία τὴν ὁποίαν προτιμῶ νὰ παραιτήσω ἐν τῷ μέσῳ τῆς διηγήσεως!

Τοιουτοτρόπως, ἡ γεωργία καὶ ἡ ἰδιοκτησία ταλαιπωροῦνται ἐν τῷ ἀγρίῳ τούτῳ κλύδωνι τοῦ φατριασμοῦ καὶ τῶν ἀθεμίτων συμφερόντων, καὶ οὔτε ἀγροτικὴ ἀστυνομία ὑπάρχει, οὔτε τιμωρίαν τινὰ εὐρίσκουσιν οἱ παραβάται τῶν νόμων.

Τὸ ζήτημα τοῦτο, ὡς ἕκαστος εὐκόλως τὸ νοεῖ, εἶναι ζήτημα διοικήσεως. Ἡ ἀγροτικὴ λοιπὸν ἀστυνομία εἶναι σύμφωνος καὶ εἰς πλήρη ἀρμονίαν μὲ τὴν, ἀπὸ πολλοτάτων ἤδη ἐτῶν, ἐπικρατοῦσαν κακίστην τοῦ τόπου διοίκησιν. Ἀλλὰ τὸ λυπηρότατον πάντων εἶναι, ὡς φαίνεται, ὅτι ὁ τόπος εὐχαριστεῖται νὰ διοικῆται τοιουτοτρόπως, διότι οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ εἶναι οἱ δημιουργοὶ τῆς τριαύτης διοικήσεως, ὑποστηρίζουσι δὲ αὐτὴν, χάριν τῶν προσωπικῶν αὐτῶν συμφερόντων, καὶ δὲν ἀφίνουσι κἀνενα, διὰ τῶν ἀπαιτήσεών των, νὰ διοικήσῃ νομίμως.

Οἱ πολλοὶ νόμοι διαφθείρουσι τὰ ἔθνη, καὶ ὑποθάλλουσι τὴν πανουργίαν. Προσθήκην νέων νόμων, περὶ ἀγροτικῆς ἀστυ-

νομίας, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην. Ἐχομεν ἀνάγκην ἐκτελέσεως τῶν ὑπαρχόντων νόμων. Κατασκευάσατε τοὺς σοφώτερους νόμους, τίποτε δὲν θὰ κατορθώσετε, ἂν δὲν ἐκτελήτε αὐτοὺς, ἢ ἂν, κατὰ τὴν ψευδῆ ἐκτέλεσίν των, στρεβλώσετε αὐτούς.

Εἰς τοιοῦτον ἔδαφος, πλήρες ἀκανθῶν καὶ τριβόλων, πῶς ἡμποροῦσι νὰ γονιμοποιηθῶσι τὰ σπέρματα τῆς καλῆς διοικήσεως, πῶς δὲ εἶναι δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῇ ἡ ἐργασία, καὶ νὰ ὑπάρξῃ γεωργικὴ τάξις!

Τὸ κρύπτειν τὰ σφάλματα ἡμῶν εἶναι ἡδῶ, ἀλλὰ ἡ ἡδύτης αὕτη εἶναι δηλητήριον, δι' οὗ ποτιζέται τὸ δυστυχὲς ἔθνος, χωρὶς νὰ αἰσθάνεται ὅτι δολοφονεῖται.

Ἡ σημερινὴ θέσις τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ ἰδιοκτῆτου τοῦ ἐπιβάλλει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ φυλάττῃ μόνος του τὸ κτῆμά του, καὶ νὰ μὴν ἐλπίζῃ οὔτε εἰς τὸν ἀγροφύλακα, οὔτε εἰς τὸν δήμαρχον, οὔτε εἰς τὸν πᾶρεδρον, οὔτε εἰς τὸν εἰρηνοδίκην. Παρετήρησα δὲ ὅτι, ὅταν τὰ κτήματα φυλάσσονται, ἐπιμελῶς, ὑπὸ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ἰδιοκτημόνων, αἱ ζημίαι μετριάζονται. Ὡσαύτως, καὶ ὅπου, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, εἶναι ἰδιοκτῆμονες, ἐκεῖ, ἐξ ἀνάγκης, ὁ πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν σεβασμὸς εἶναι μᾶλλον ἀνεπτυγμένος. Ἄν δὲ οἱ ἰδιοκτῆται καὶ οἱ γεωργοὶ κατῴκουν ἐντὸς τῶν ἰδίων των κτημάτων, τώρα μάλιστα ὅτε οἱ πλεῖστοι τῶν ἡμετέρων γεωργῶν ἐγένοντο ἰδιοκτῆται, τότε αἱ ζημίαι ἤθελον, ἴσως, καταντήσει ἀσήμαντοι, διότι οὕτω ὁ πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν ἔρος ἤθελε κατασβέσει τὸ ἀσεβὲς αἶσθημα τῆς βλάβης τῶν ἄλλων, ἀμοιβαίως δὲ, συνεπιτηρούμενοι καὶ ἀλληλοφυλαττόμενοι, θὰ ἀπέκτων ἐξείς ὅλως ἀντιθέτους ἀπὸ τὰς ὁποίας σήμερον ἔχομεν.

Ὁ Ἕλληνα, παιδαγωγούμενος καὶ παραδειγματιζόμενος εἰς τὸ καλὸν, προθύμως τὸ ἀσπάζεται. Αἱ καλαὶ ἐξεις τῶν λαῶν συντελοῦσιν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐργασίας, πολὺ περισσότερον παρά οἱ σοφώτεροι καὶ οἱ αὐστηρότεροι τῶν νόμων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ἐγραψα διὰ τὰ κατέλθω μὲν εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀφοῦ οὐδεὶς, ἕως τῶρα (α), ἤθελυσε ν' ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῆς γεωργίας· ἀλλὰ συγχρόνως ἔγραψα καὶ διὰ τὸ ν' ἀνακεφαλαιώσω ὅσα, κατὰ καιροὺς, ἐδημοσίευσα, καὶ διὰ τὰ ἐπαναλάβω, διὰ τελευταίαν, ἴσως, φορὰν, τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα πρὸς βελτίωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς γεωργίας.

Μετεχειρίσθην δὲ ὕψος ἀπλοῖκόν καὶ ἀνεπιτήδευτον, τοῦτέστιν ἔγραψα ὡς τὰ ὠμίλου. Τοιοῦτον, μού φαίνεται, πρέπει νὰ ᾖ τὸ ὕψος, ὅταν πρόκειται νὰ διαδοθῶσι γνώσεις πρακτικαὶ, καὶ νὰ ἐννοηθῶσιν αὐταὶ παρὰ πολλῶν. Λυποῦμαι μάλιστα, διότι δὲν ἐπεμελήθην νὰ γίνω ἀπλοικώτερος.

Πολλῆκις ἠνυχάσθην νὰ ἐπαναλάβω τὰ αὐτὰ πράγματα· τοῦτο δὲ ἐθεώρησα ἀναγκαῖον διὰ δύο λόγους· α'.) διότι ἕκαστον κεφάλαιον τῆς διατριβῆς μου ἀποτελεῖ ἰδίαν πραγματείαν, ὅλα δὲ ὁμοῦ τὰ κεφάλαια ἔχουσι πρὸς ἄλληλα σχέσιν ἄμεσον καὶ κοινόν τινα σύνδεσμον· β'.) διότι, ὅταν γράφῃ τις πρὸς φωτισμὸν ἀνθρώπων ἀνοικειώτων πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, αἱ ἐπαναλήψεις εἶναι ἀπαραίτητοι, ὅπως, οὕτω, ἐντυπωθῶσι τὰ οὐσιωδέστερα τῶν πραγμάτων εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν πορίσματα ἐννοηθῶσιν ἀκριβέστερον παρ' αὐτοῦ.

Ἄλλὰ, ἂν καὶ ἔγραψα διὰ τοὺς πολλοὺς, εὐλόγως ὑποθέτω ὅτι λίαν εὐάριθμοι θὰ ᾖναι οἱ ἀναγνώσταί μου, διότι, μεταξὺ

(α) Γνωστὸν εἶναι ὅτι, καὶ ἄλλοτε, εἶχε προκηρυχθῆ ὁ δοσίεως γεωργικὸς διαγωνισμὸς, ἀλλ' οὐδεὶς ἀγωνιστῆς ἐνεφανίσθη.

ἡμῶν, εὐάριθμοι ἐπίσης εἶναι οἱ ἐρασταὶ τῆς γεωργίας, ὀλιγώτεροι δὲ οἱ ἐνοουῦντες καλῶς τὰ γεωργικὰ πράγματα, ὀλιγώτεροι δὲ ἀκόμη οἱ μὴ ἀηδιάζοντες εἰς αὐτὰ, καὶ ὀλίγιστοι οἱ σπουδαίως ἐνδιαφερόμενοι ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς ἡμετέρας γεωργίας.

Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων, ἀπελπὶς ἤρχισα νὰ γράφω, πολλάκις δὲ καὶ ἀπεφάσισα νὰ διακόψω τὴν ἐργασίαν. Δὲν ἤξεύρω ὅμως διατί, ἐν τῇ τοιαύτῃ ταλαιπωρίᾳ, ἡ καρδιά μου μ' ἔλεγεν ὅτι ὀφείλω νὰ γράψω.

Ἴσως ἄλλοι γράψωσι πράγματα εὐάρεστα εἰς τὴν πάντοτε δημαγωγουμένην ἐθνικὴν φιλοτιμίαν, πιθανὸν δὲ καὶ νὰ προτείνωσι μέτρα χρησιμώτερα. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εὐχομαι ὀλοφύχως. Ἀρκεῖ εἰς ἐμὲ μεγάλη τις, καὶ εὐφρόσυνος, παρηγορία, ἥτις μὲ ἀναπαύει. Ἡ παρηγορία αὕτη εἶναι ὅτι, εἰς ὅσα ἔγραψα, ἀκούεται ἡ φωνὴ ἀνθρώπου πονοῦντος τὴν πατρίδα του, καὶ ὅτι, ἐν αὐτοῖς, θ' ἀπαντηθῶσι πολλαὶ ἀλήθειαι τὰς ὁποίας δὲν θὰ θελήσωσιν, ἴσως, ἄλλοι νὰ εἴπωσι, τινὲς δὲ τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν δύνανται ν' ἀποβῶσι, μὲ τὸν καιρὸν, ὠφέλιμοι εἰς τὴν μεγαλόδοξον, ἀλλ' ἀτυχῆ ταύτην χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶδα τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλω τὸ γλυκύτετον ὄνομα τοῦ ἐλευθέρου πολίτου.

Ἀλλὰ, ἂν θέλωμεν ν' ἀποκτήτῃ ἡ γεωργικὴ καὶ πᾶσα ἄλλη βιομηχανία ἐραστὰς, ἄς σπεύσωμεν νὰ μεταβάλωμεν τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἡμῶν σύστημα, διὰ νὰ φωτισθῶσιν οἱ πολλοὶ καὶ πληθυνθῇ ἡ γυνῶσις. Ἀς καταστήσωμεν δὲ αὐτὸ ἱκανὸν νὰ δημιουργήσῃ παραγωγούς, διότι οἱ καταναλωταὶ ὑπερεπλεόνησαν, καὶ δὲν ἔχουσι πῶς νὰ τραφῶσι. Κατ' ἄλλον τρόπον, οὐδὲ πολίτας θὰ δυνηθῶμεν ν' ἀποκτήσωμεν. Σύμπασα ἡ σημερινὴ φιλοσοφία, ἥτις εἶναι ἡ πλήρης ἐφαρμογὴ τῆς ἀριστοτελικῆς παιδαγωγότησεως τῶν λαῶν, τοῦτον καὶ μόνον τὸν σκοπὸν ὑπηρετεῖ, ἥγουν τὴν δημιουργίαν πολιτῶν, ἀξίων τοῦ ἀληθινοῦ προορισμοῦ των. Ἡ Ἑλλὰς, ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἐκπαιδευτικὸν

σύστημα, θὰ εἶπῃ Ἑλλάς τυφλή καὶ ἀπολίτευτος, θὰ εἶπῃ Ἑλλάς πενομένη καὶ δούλη τῶν κακῶν αὐτῆς ἕξεων. Μὴ πλανώμεθα δὲ, πλάνην οἰκτρὰν καὶ ἀσυγχώρητον, πιστεύοντες ὅτι θὰ εὕρωμεν ἐτοιμοὺς θησαυροὺς καὶ πολίτας χρηστοτέρους ἡμῶν, εἰς τοὺς κατοικοὺς τῶν ἔξω ἐπαρχιῶν, ἂν ποτε λάβωμεν τὴν ἀνεκκλήτην εὐτυχίαν νὰ ἐνωθῶμεν μετ' αὐτῶν! Καὶ αὐτοί, εἶναι περισσότερον ἀπὸ ἡμᾶς τυφλοὶ καὶ πένητες!

Ἄς μελετήσωμεν ἐπισταμένως τὴν πατρίδα ἡμῶν, καὶ ἄς ἐννοήσωμεν αὐτὴν ὅποια πράγματι εἶναι, ἄς παύσωμεν δὲ νὰ παραμορφώνωμεν τὴν ἀληθινὴν αὐτῆς κατάστασιν. Συμφώνως δὲ με αὐτὴν, ἄς οἰκοδομήσωμεν σύστημα ἐθνικῆς ἀγωγῆς, ἱκανὸν νὰ θεραπεύσῃ τὰς εἰδικὰς αὐτῆς ἀνάγκας, νὰ τὰς θεραπεύσῃ ὅμως, καὶ νὰ τὰς ἱκανοποιήσῃ, ὡς θεραπεύονται καὶ ἱκανοποιοῦνται αἱ ἀνάγκαι τοῦ σημερινοῦ πολιτισμένου κόσμου, διότι πρὸς αὐτὸν ὀφείλομεν νὰ διαγωνισθῶμεν.

Πιστεύσατε, ἀλλὰ πιστεύσατε με τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν ὀφείλετε πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν—διότι πρόκειται περὶ πατρίδος—, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν θὰ δυνηθῇ οὔτε τὴν ἐθνικὴν τῆς ἐργασίαν νὰ διοργανώσῃ καὶ ἀναπτύξῃ, οὔτε τὸν πλοῦτόν της νὰ πολλαπλασιάσῃ, οὔτε τὰ μεγάλα καὶ βεβητάτα χρῆματὰ νὰ πληρώσῃ, οὔτε τὸν μικρόν της πληθυσμὸν ἐπαισθητῶς ν' αὐξήσῃ, οὔτε πράγματι νὰ κατασταθῇ ἐλευθέρη καὶ ἀνεξάρτητος, οὔτε φωνὴν ἀπέναντι τοῦ πολιτισμένου κόσμου καὶ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς νὰ ἔχῃ, οὔτε ν' ἀποκτήτῃ ὑπόληψιν ἔθνους ἀξίου νὰ ζῇ, κατὰ τοὺς προόντας καιροὺς τῆς σοφίας καὶ τῆς προόδου, ἂν, πρὸ παντὸς ἄλλου, δὲν ἐπιμεληθῇ τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας της. Ἄν τοῦτο δὲν πράξῃ τάχιον, τὰ τέκνα ἡμῶν θὰ ᾔναι δυσυχέστερα τῶν γονέων των!

Μὴν ἀπατάσθε δὲ ὅτι ἡ ἀφώτιστος δραστηριότης τοῦ ἔθνους ἔχει δυνάμεις ν' αὐξήσῃ περισσότερον τοὺς ἐθνικοὺς πόρους. Ὅτι ἡδύνατο, τὸ ἔκαμεν, καὶ ὅτι κάμει εἰς τὸ μέλλον θὰ ᾔναι τὸ ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς ἀλληλοδιαδοχῆς τῶν γε-

νεῶν, ὄχι ὅμως τῆς ἐθνικῆς σοφίας ἦτις, βεβαίως, θὰ ἔχη τὴν μαγικὴν δύναμιν νὰ μεταβάλλῃ, τάχιστα, τὴν πενίαν εἰς εὐπορίαν, καὶ τὴν ἀδυναμίαν εἰς εὐρωστίαν.

Ἄνευ τῆς ἐλπίδος ταύτης, καὶ ἡ παροῦσα διατριβὴ δὲν θὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἄλλο παρὰ μόνον ὡς μαρτύριον ἱστορικὸν ἀλάνθαστον ὅτι, ἐν καιροῖς χαλεποῖς, ὑπῆρξεν ἀνὴρ φιλόπατρις, μεριμνήσας ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γεωργίας, καὶ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτον ὁ ἀοίδιμος ἀγωνοθέτης Κωνσταντῖνος ὁ Δόσιος !

Τ Ε Λ Ο Σ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΘΑΛΤΑΓΚΗ